

ROK 2015

WIADOMOŚCI KONSERWATORSKIE

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

WIADOMOŚCI KONSERWATORSKIE

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

REDAKCJA:
Halina Landecka
Dariusz Kopciowski
Barbara Stolarz

WYDAWCA:
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie

FOTOGRAFIA NA OKŁADCE:
Wąwolnica – kaplica MB Kębelskiej, detal sklepienia (fot. B. Stolarz, 2011)

ISSN 1642-7130

DRUK I OPRAWA:
Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”
20-075 Lublin, ul. Ogrodowa 12
tel. 81 442 19 19, faks 81 442 19 16
e-mail: drukarnia@gaudium.pl
www.gaudium.pl

SPIS TREŚCI

Od redakcji	5
-------------------	---

I. Przegląd prac konserwatorskich w województwie lubelskim w roku 2014

Ewa Banasiewicz-Szykuła, Iwona Gołub, Wiesław Koman, Grzegorz Mączka, Paweł Zieniuk – <i>Sprawozdanie z działalności w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie woj. lubelskiego w 2014 roku</i>	7
Dorota Dziega, Beata Lechocka, Barbara Stolarz, Grażyna Żurawicka <i>Prace konserwatorskie prowadzone przy zabytkach ruchomych w roku 2014.</i>	73
Maria Fornal, Monika Kurczewicz, Lech Kuśmierz, Piotr Mazur, Monika Pędzińska, Elżbieta Podkościelny, Jadwiga Sadaj-Sado, Aneta Semeniuk, Alicja Wiśniewska, Klaudia Zarzycka-Goliszek – <i>Prace konserwatorskie i remontowe w zabytkowych obiektach architektury oraz ich zespołach w roku 2014.</i>	117
Barbara Hołownia-Barczyńska, Anna Kubasik, Michał Wilk, Urszula Nowakowska <i>Prace konserwatorskie prowadzone na terenach zabytkowych założeni zieleni w roku 2014</i>	160
Anna Frąckiewicz – <i>Sprawozdanie Wydziału Rejestru Zabytków i Dokumentacji Zabytków WUOZ w Lublinie z działalności merytorycznej w 2014 roku</i>	170

II. Studia i materiały

Dariusz Kopciowski – <i>Ochrona układu urbanistycznego Janowca – szanse i zagrożenia</i>	175
Katarzyna Tur-Marciszek – <i>Traktor zabytkiem.</i>	187
Anna Frąckiewicz – <i>Projekty architekta Czesława Doria-Dernałowicza w zasobie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie</i>	195
Dariusz Kopciowski, Piotr Mazur, Barbara Stolarz – <i>Laur Konserwatorski 2015</i>	199
Marzena Gałęcka – <i>Pałac myśliwski Zamoyskich w Maziarni Strzeleckiej – w gminie Białopole powiatu chełmskiego.</i>	212
Adrianna Stawinoga – <i>Zabytki nieruchome objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków „A” w 2014 roku.</i>	220

Katarzyna Tur-Marciszek – <i>Zabytki ruchome objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków „B” woj. lubelskiego w 2014 r.</i>	241
---	-----

III. Realizacje

Barbara Stolarz – <i>„Matka Boska Latyczowska” – obraz „pielgrzymujący”</i>	255
Monika Kurczewicz – <i>Synagoga w Modliborzycach</i>	269
Grażyna Żurawicka – <i>Prace konserwatorskie przy fortyfikacjach Zamościa.</i>	281
Maria Fornal – <i>Bożnica w Józefowie Roztoczańskim – historia i prace remontowe przy zabytku.</i>	292
Paweł Wira – <i>Konserwacja drzwi głównych kościoła rzymskokatolickiego pw. Rozesłania Świętych Apostołów w Chełmie</i>	297
Elżbieta Podkościelny – <i>Spichlerz w Osmolicach gm. Strzyżewice</i>	302
Stanisława Rudnik – <i>Kościół w Wojsławicach – historia budowy, przekształceń i remontów.</i>	306
Jan Maraśkiewicz – <i>Kaplica zjawienia w zespole klasztornym w Leśnej Podlaskiej</i> . . .	313
Andrzej Kasiborski – <i>Zespół pałacowo-parkowy w Gościeradowie.</i>	321
Wiesław Koman – <i>Badania archeologiczne fortyfikacji Zamościa.</i>	327

IV. Kronika

Halina Landecka, Jan Maraśkiewicz, Stanisława Rudnik, Grażyna Żurawicka – <i>Kalendarium wydarzeń – rok 2014</i>	345
--	-----

OD REDAKCJI

Szanowni Państwo,

oddajemy w Wasze ręce siedemnasty tom Wiadomości Konserwatorskich Województwa Lubelskiego, mających – zgodnie z zamierzeniami redakcji – informować o bieżących wydarzeniach związanych z pracami badawczymi, konserwatorskimi, restauratorskimi i robotami budowlanymi prowadzonymi przy zabytkach na terenie województwa lubelskiego.

W pierwszej części publikacji umieszczono sprawozdania dotyczące działań podejmowanych w 2014 roku przy zabytkach nieruchomych, ruchomych i archeologicznych. W kolejnych częściach – zgodnie z utrwaloną tradycją - artykuły poświęcone wybranym pracom konserwatorskim oraz tematyce powiązanej z badaniem zabytków i ich ochroną.

Polecamy lekturę pełnej zawartości publikacji, gdzie znaleźć można m.in. informacje o rewaloryzacji krajobrazu warownego Twierdzy Zamość (której nie zdołały zdobyć m.in. wojska szwedzkie w połowie XVII w. oraz bolszewicy w 1920 roku), a także o pracach konserwatorskich przy słynącym cudami obrazie Matki Bożej Łatyczowskiej podarowanym przez papieża ok. 1596 roku oo dominikanom. Niemniej ciekawe wiadomości znaleźć można w artykule poświęconym ochronie układu urbanistycznego Janowca nad Wisłą (w tym planom rewaloryzacji rynku położnego w centrum tej historycznej miejscowości), pracom konserwatorskim przy spichlerzu w Osmolicach, przy synagogach w Józefowie Roztoczańskim i Modliborzycach, pałacu w Gościeradowie, kościele w Wojsławicach i kaplicy w Leśnej Podlaskiej.

Na uwagę zasługuje też artykuł poświęcony jednemu z zabytków techniki, tym razem traktorowi Lanz Bulldog. Właściciele zabytków motoryzacji należą do wyjątkowych pasjonatów – dbają o zachowanie oryginalnych elementów, a w przypadku braku części robią wszystko by je zdobyć na targach lub drogą kontaktów internetowych.

Równie wielką pasją – o czym informuje kolejny artykuł - kierowali się właściciele zabytków, których wyróżniono w kolejnej, szesnastej już edycji Wojewódzkiego Konkursu o Laur Konserwatorski, pod patronatem Generalnego Konserwatora Zabytków, Wojewody Lubelskiego i Marszałka Województwa Lubelskiego. W kolejnej edycji tego konkursu Laury otrzymali: Sąd Okręgowy w Lublinie za remont i konserwację wnętrza Sądu Rejonowego Lublin-Zachód w Lublinie, Renata Grochowska za konserwację i restaurację pałacu w Czesławicach, Metropolitalne Seminarium Duchowne w Lublinie za konserwację XVII w. fryzu medalionowego oraz adaptację wnętrza na Muzeum Starodruków i Sztuki Sakralnej, w zespole seminarium w Lublinie oraz Parafia prawosławna pod wezw. Przemienienia Pańskiego w Lublinie za konserwację zespołu 353 nagrobków na prawosławnym cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie. Wszystkie nagrodzone realizacje cechowały się wysoką jakością i prawidłowością działań oraz dbałością o kompleksowe przywrócenie im dawnej świetności.

W publikacji tej znaleźć też można informacje o pozyskanych do archiwum konserwatorskiego projektach Czesława Dorii-Dernałowicza, pałacu myśliwskim Zamoyskich w Maziarni Strzeleckiej, a także wielu zabytkach wpisanych do rejestru w 2014 roku.

Mamy nadzieję, że siedemnasty tom Wiadomości Konserwatorskich Województwa Lubelskiego, podobnie jak poprzednie – zostanie przyjęty przez Państwa z życzliwością i zainteresowaniem.

I. Przegląd prac konserwatorskich w województwie lubelskim w roku 2014

Ewa Banasiewicz-Szykuła, Iwona Gołub, Wiesław Koman,
Grzegorz Mączka, Paweł Zieniuk

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJ. LUBELSKIEGO W 2014 ROKU

W 2014 roku prowadzono na terenie województwa lubelskiego badania archeologiczne i poszukiwania, objęte 267 wydanymi pozwoleniami Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (w WUOZ w Lublinie wydano 140 pozwoleń, w Delegaturze w Białej Podlaskiej – 39, w Delegaturze w Chełmie – 44, w Delegaturze w Zamościu – 44). Jak w latach poprzednich najliczniejszą formą badań były nadzory archeologiczne (191), które towarzyszyły pracom ziemnym przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, w obrębie układów urbanistycznych miast oraz na stanowiskach archeologicznych objętych ochroną ewidencyjną. Ta bardzo liczna forma badań na Lubelszczyźnie nie jest ograniczana jedynie do wykonania obserwacji lecz wykonywana jest dokumentacja odkrytych zabytkowych relikwów. Dotyczy to także nadzorowanych inwestycji drogowych. W przypadku odkrycia pojedynczych obiektów archeologicznych przeprowadzana jest ratownicza ich eksploracja po uprzednim wstrzymaniu robót ziemnych i dokumentacja rysunkowa i fotograficzna. Na uwagę zasługuje coroczny wzrost liczby wszelkiego rodzaju badań nieinwazyjnych, służących wstępnemu rozpoznaniu obiektów metodami geofizycznymi i ich weryfikacji. Przeprowadzone badania nieinwazyjne - to przede wszystkim rozpoznanie geologiczno-geomorfologiczne średniowiecznego zespołu osadniczego w Czerminie z uwzględnieniem uprzednio wykonanych datowań luminescencyjnych osadów mineralnych, przebadanie metodą elektrooporową grodziska w Chodliku, badania georadarowe na Czwartku w Lublinie, na obszarze rynku w Łęcznej. Prospekcją magnetyczną objęto także teren zamku w Kryłowie oraz jedno ze stanowisk w obszarze roztoczańskiego mikroregionu osadniczego w Ułowie. Kontynuowano kilka dużych archeologicznych programów badawczych skupiających w zespoły badaczy z różnych ośrodków naukowych i różnych specjalności – jak architekci czy geomorfolodzy. Archeologiczne badania wykopaliskowe przeprowadzone zostały w związku z realizacją polsko – ukraińskiego projektu badawczego „Poszukiwania, identyfikacja i rozpoznanie naukowe najstarszej świątyni Bogurodzicy wybudowanej w Chełmie przez króla Daniela Halickiego”. Prace wykopaliskowe prowadzono wewnątrz bazyliki pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Chełmie, gdzie odkryto relikty trzynastowiecznej świątyni wraz ze współczesnymi jej pochówkami osób związanych z dworem książęcym. W ramach realizacji grantu „Złote jabłko polskiej archeologii. Zespoły grodowe w Czerminie i Gródku (Grody Czerwieńskie) – chronologia i funkcja w świetle badań dawnych oraz weryfikacyjnych”, przeprowadzono badania wykopaliskowe wału grodziska w Czerminie. W ich trakcie odsłonięto nawarstwienia ziemne i konstrukcje drewniane, związane z trzema fazami

jego budowy i funkcjonowania, z których najmlodsza datowana jest wstępnie na I poł. XI wieku. Tegoroczne badania wykopaliskowe kurhanu w Stryjowie gm. Izbica zrealizowano jako kolejny etap prac związanych z projektem badawczym „Schyłek neolitu w północnej części Wyżyny Lubelskiej”. Pod centralną częścią nasypu zadokumentowane zostały cztery groby szkieletowe. Ustalono, iż przebadany kurhan – jako pierwszy na Wyżynie Lubelskiej – należy łączyć z kulturą strzyżowską. Kontynuowano także badania archeologiczne na terenie hitlerowskiego obozu zgłady w Sobiborze oraz przeprowadzono wykopaliskowe badania poprzedzone rozpoznaniem geofizycznym obszaru Stalagu 319 w Lesie Borek na terenie Chełma. Badania ratownicze przedinwestycyjne poprzedzające budowę dróg krajowych i wojewódzkich przeprowadzono na czternastu stanowiskach archeologicznych, łącznie w 2014 roku przebadano powierzchnię około 7,5 ha. Wśród badanych stanowisk na uwagę zasługują przebadane relikty pradziejowych osad kultury pucharów lejkowatych, amfor kulistych, malickiej, trzcinieckiej w m. Płuszwowice, Motycz, Snopków; osady kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich w m. Motycz; osad wczesnośredniowiecznych z m. Kozubszczyna i Płuszwowice Kolonia. Imponujące były prace archeologiczne wyprzedzające rewitalizację zespołu zamkowego biskupów łuckich w Janowie Podlaskim. W trakcie badań, po zebraniu z powierzchni dziedzińca ponad trzymetrowej warstwy gliny nasypowej i podczyszczeniu zalegających na dolnym poziomie reliktyw, odsłonięto pozostałości średniowiecznego zamku wraz z towarzyszącą mu kaplicą zamkową. W trakcie badań przedinwestycyjnych odsłonięto pełny zarys obiektu XVII wiecznego spichlerza w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą zwanego „Pod Bożą Męką”. Jak wspomniano najliczniejszą formą badań były nadzory archeologiczne realizowane przy pracach ziemnych związanych z różnorodnymi inwestycjami w obszarze zabytkowych układów urbanistycznych Lublina, Chełma, Białej Podlaskiej, Janowa Podlaskiego, Krasnegostawu, Łęcznej, Lubartowa, Włodawy, Hrubieszowa, Końskowoli, Szczepieszyna, Tomaszowa Lubelskiego i Zamościa oraz w granicach stanowisk archeologicznych pozostających pod ochroną konserwatorską, gdzie realizowano inwestycje drogowe lub sieciowe, a także przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, podczas robót remontowo-budowlanych. Do spektakularnych należy odkrycie przy pracach drogowych na skrzyżowaniu ulic Narutowicza i Dolnej w Janowie Podlaskim reliktyw fundamentów drugiego założenia pochodzącego z XVI/XVII kościoła pw. Św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Pierwsze założenie funkcjonowało na terenie zamku biskupów łuckich od lat 80. XV wieku. Także podczas nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową napowietrznej stacji transformatorowej oraz linii elektroenergetycznych w centrum Końskowoli, przy ulicy Kurowskiej odkryto grób kultury amfor kulistych w obstawie kamiennej. Obstawa częściowo zniszczona została już w latach 50. XX w. podczas wkopywania słupa wysokiego napięcia. W skład wyposażenia grobowego weszły: cztery naczynia – dwa znalezione *in situ* (amfora i naczynko miniaturowe – amforaka), dwa zrekonstruowane z fragmentów znalezionych na hałdzie i pojedynczych znalezionych *in situ* oraz siekierka czworościenna wykonana z krzemienia czekoladowego.

Planowanym działaniem w zakresie ochrony zabytków w 2014 roku było przygotowanie z urzędu przez Wydział Inspekcji Archeologicznej WUOZ w Lublinie trzech decyzji administracyjnych wpisu do rejestru zabytków archeologicznych C: cmentarzysk kurhanowych w m. Miętkie Kol. (d.m. Adelina) gm. Mircze – C/161, w m. Widniówka Kol. (d. m. Białka) gm. Krasnystaw- C/162, w m. Krężnica Jara gm. Niedzwica Duża-C/163. Nekropolia w Krężnicy Jarej liczy 29 kurhanów zlokalizowanych na terenie lasów prywatnych należących do 31 właścicieli, na podstawie badań archeologicznych datowana jest na

okres wczesnego średniowiecza. Cmentarzysko w m. Miętkie Kolonia liczy 4 kurhany, które wiążemy z kulturą trzciniecką, badań wykopaliskowych nie przeprowadzono. Natomiast liczące 5 kurhanów cmentarzysko w Widniówce Kolonii było przedmiotem badań wykopaliskowych, odkryto ciałopalne pochówki warstwowe podkurhanowe, pochówek popielnicowy nakurhanowy oraz zabytki ruchome, co pozwoliło na precyzyjne datowanie obiektu na okres VII-X wieku. Obydwa cmentarzyska są zlokalizowane na terenie Lasów Państwowych. Prowadzono także prace związane z weryfikacją decyzji administracyjnych wpisu do rejestru zabytków C stanowisk archeologicznych: grodziska w Andrzejowie gm. Urszulín C/47, oraz grodziska w Dokudowie, gm. Biała Podl. C/21. Decyzję dotyczącą grodziska w Andrzejowie zmieniono, zaktualizowano oraz opatrzono w załączniki graficzne. Natomiast decyzję dotyczącą grodziska w Dokudowie (obecnie w m. Ortel Książęcy Duchylono, rozpoczynając tym samym przygotowania nowej decyzji wpisującej ten obiekt do rejestru zabytków. W ramach prac związanych z prowadzeniem wojewódzkiej ewidencji stanowisk archeologicznych wykonano 69 kart dla stanowisk nowo odkrytych i zweryfikowanych. Znaczącym dokonaniem w archeologicznych działaniach konserwatorskich jest systematycznie prowadzona digitalizacja dokumentacji badań powierzchniowych wykonanych metodą AZP. W 2014 roku wykonano kolejny etap prac. Obecnie w bazie danych cyfrowych urzędu konserwatorskiego znajdują się 9342 rekordy, odpowiadające liczbie zdigitalizowanych kart stanowisk archeologicznych.

Poniżej przedstawiamy, zgodnie z przyjętą w poprzednich tomach Wiadomości Konserwatorskich zasadą wykaz w podrozdziałach badań nieinwazyjnych - powierzchniowych i poszukiwań, badań wykopaliskowych ratowniczych, przedinwestycyjnych wraz z krótkim omówieniem wyników oraz badań w formie nadzorów.

I. BADANIA POWIERZCHNIOWE, NIEINWAZYJNE I INNE OPRACOWANIA

DROGA WOJEWÓDZKA NR 747

Obszary AZP 78-80

Zgodnie z decyzją LWKZ przeprowadzono weryfikacyjne badania powierzchniowe w terenie pod projektowany nowy przebieg drogi wojewódzkiej nr 747, na odcinku od km 91+100 do km 94+896,25 pomiędzy Radawcem Dużym, a „Węzłem Konopnica”. W trakcie zrealizowanej prospekcji terenowej odnotowano obecność 5 nowych stanowisk archeologicznych, które wchodziły w kolizję z projektowaną inwestycją. Wśród odkrytych stanowisk wyróżniono: wielokulturowe stanowisko nr AZP 78-80/47-21, ślady osadnicze z VIII-X, XV, XVIII w. (stan. nr 78-80/48-22), ślad osadniczy z okresu nowożytnego, ślad osadniczy z wczesnej epoki brązu (stan. nr 78-80/50-24) oraz ślady osadnictwa nowożytnego (stan. nr 78-80/51-1) i (stan. nr 78-80/49-23).

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, *Dokumentacja z badań powierzchniowo weryfikacyjnych związanych z budową drogi wojewódzkiej nr 747 na odcinku 91+100 – 94+896,25*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania archeologiczne wykonano ze środków DROGPROJEKT

DROGA EKSPRESOWA S19: Lublin – koniec obwodnicy Kraśnika

Badania powierzchniowe prowadzone były w związku z budową drogi ekspresowej na odcinku, od Lublina do granicy województwa lubelskiego i podkarpackiego. Cały odcinek planowanego przedsięwzięcia posiadał długość ok. 175 kilometrów. Poszukiwania prowadzono wzdłuż projektowanego lub już użytkowanego pasa drogowego oraz w bezpośrednim jego sąsiedztwie. Programowe badania w ramach systemu AZP przyniosły informacje o 15 stanowiskach, które znajdowały się w zakresie dokonywanej prospekcji. Do sondażu archeologicznych, poprzedzających ewentualne prace ratownicze, wskazano 13 stanowisk archeologicznych. Pozostałe objęte zostaną nadzorem archeologicznym w trakcie realizacji budowy.

Dokumentacja: Jakub Affelski, Małgorzata Kielbasińska. *Opracowanie wyników archeologicznych badań powierzchniowych prowadzonych na odcinku planowanej drogi ekspresowej S19: Lublin (węzeł Konopnica”, bez węzła) koniec obwodnicy Kraśnika (węzeł „Ślóków”, z węzłem), TOM I i II, ERRATA*, Warszawa 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania archeologiczne wykonano ze środków GDDKIA.

**CHODLIK, gm. KARCZMISKA, pow. OPOLSKI
grodzisko wczesnośredniowieczne**

W obrębie grodziska wykonano zdjęcia lotnicze wykorzystujące zdalnie sterowany dron. Metoda ta pozwoliła zlokalizować na niebadanej dotąd części grodziska zarys prostokątnego budynku. W celu weryfikacji obszar ten przebadano wstępnie za pomocą metody elektrooporowej. Wyniki anomalii pokrywają się z zarysem zabudowy widocznej na powierzchni gruntu na fotografiach lotniczych. Domniemana budowla posiada wymiary: 30 x 35 m.

Dokumentacja: Tomasz Herlich, Łukasz Miechowicz, *Chodlik gm. Karczmiska, woj. lubelskie. Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych metodą elektrooporową w dniach 20-22 października 2014r.* Warszawa 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania archeologiczne wykonano ze środków IAIp Polsk Akademii Nauk Misja Archeologiczna CHODLIK.

**CZERMNO, gm. TYSZOWCE, pow. TOMASZOWSKI
zespół grodowy, stan. nr 1/1**

Zespół geografów z UMCS w Lublinie kontynuował zakrojone na szeroką skalę badania paleogeograficzne doliny Huczwy w okolicy grodziska w Czermnie, rozpoczęte w 2013 roku. Przeprowadzono rozpoznanie geologiczno-geomorfologiczne w rejonie średniowiecznego zespołu osadniczego w Czermnie i na samym grodzisku. Dokonano analizy datowań luminescencyjnych osadów mineralnych pobranych z wykopu archeologicznego, który przecinał wał grodziska w Czermnie. Wykonany został model 3 D rejonu Czeramna z lokalizacją stanowisk usytuowanych na rozczłonkowanych terasach nadzalewowych, obejmujący grodzisko, wczesnośredniowieczne osady i cmentarzyska. Badania geofizyczne w Czermnie objęły powierzchnię ok. 10 ha.

Dokumentacja: Marcin Wołoszyn, *Grody Czerwieńskie 2014 – sprawozdanie z drugiego roku realizacji grantu „Złote jabłko polskiej archeologii. Zespoły grodowe w Czermnie i Gródku (Grody Czerwieńskie) - chronologia i funkcja w świetle badań dawnych oraz weryfikacyjnych.* Dokumentacja końcowa wraz z wynikami analiz specjalistycznych w trakcie opracowania. Badania zorganizowane i finansowane z grantu Narodowego

Programu Rozwoju Humanistyki, projekt nr 12H 12 0066481, przyznanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

DOROHUCZA, gm. TRAWNIKI, pow. ŚWIDNICKI

grodzisko wczesnośredniowieczne

Dokumentacja: Edyta Janek, *Środowiskowe uwarunkowania lokalizacji wczesnośredniowiecznego grodziska w Dorohuczy (Obniżenie Dorobuckie)*, UMCS Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

LUBLIN – CZWARTEK, gm. LUBLIN

kościół pw. św. Mikołaja

Opracowanie obejmuje wynik badań metodą skanowania georadarowego wnętrza świątyni oraz jego bezpośredniego otoczenia. Kościół pw. św. Mikołaja położony na wzgórzu Czwartek należy do jednego z najstarszych kościołów miasta. W rezultacie przeprowadzonych skanowań udało się rozpoznać obecność nieznanymi dotychczas krypt w obrębie nawy głównej oraz poza obrysem murów świątyni.

Dokumentacja: Krzysztof Janus, *Ekspertyza geofizyczna wnętrza i zewnętrzna budynku kościoła pw. św. Mikołaja na Czwartku w Lublinie polegająca na opracowaniu wyników skanów georadarowych oraz sformułowaniu wniosków i zaleceń dotyczących przyszłych prac badawczych*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Politechniki Lubelskiej.

KLUCZKOWICE, gm. OPOLE LUBELSKIE, pow. OPOLSKI

Opracowanie obejmuje aktualny stan rozpoznania nieistniejącego założenia tzw. Zamczyska. Na podstawie skąpych źródeł historycznych z XVII w. przypuszcza się, iż na kulminacji w północno-zachodniej partii wzniesienia znajdowała się murowana siedziba Wrzelowieckich. Według relacji Długosza budowla miała charakter „*praedium militare*”. Na powierzchni stanowiska znaleziono zabytki ruchome datowane na XVII-XVIII wiek. Szczególnie interesujące okazało się glazurowane naczynie z XVII wieku zdobione motywem antropomorficznym.

Dokumentacja: Edmund Mitrus. *Zamek w Kluczkowicach, gm. Opole Lubelskie* Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Opracowanie wykonano ze środków własnych autora.

KOBYLANY, gm. TERESPOL, pow. BIALSKI

zaplecze linii fortów Twierdzy Brzeskiej

Prace poszukiwawcze prowadzono w obrębie 42 niezabudowanych działek geodezyjnych na gruntach Kobylan. Obszar poszukiwań zlokalizowany był poza znanymi stanowiskami archeologicznymi, na zapleczu linii fortów Twierdzy Brzeskiej. Poszukiwania i eksplorację prowadzono do poziomu warstwy ornej, nie było potrzeby penetracji głębszych warstw. W wyniku poszukiwań pozyskano jedynie 8 przedmiotów metalowych związanych z okresem pomiędzy I i II wojną światową (monety, łuski karabinowe, guzik) oraz monetę z 1811 roku. Wszystkie można było zaliczyć do materiału masowego.

Dokumentacja: B. Wetoszka, *Kobylany, gm. Terespol – zaplecze fortów Twierdzy Brzeskiej. Opracowanie wyników poszukiwań pamiątek historycznych w obrębie niezabu-*

dowanych działek w Kobylanach przeprowadzonych w maju 2014 roku. Dokumentacja w trakcie przygotowania do przekazania do archiwum WUOZ delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków Stowarzyszenia Miłośników Historii „Meritus”.

KRYŁÓW, gm. MIRCZE, pow. HRUBIESZOWSKI

Zamczysko na Wyspie

stanowisko nr 1/1, obszar AZP nr 91-92

Prospekcją magnetyczną objęto większą część zamczyska. Wstępna analiza danych pozwoliła wyodrębnić 7 obiektów, które bez wątpienia stanowią wynik działalności człowieka. Obiekt nr 1 jest zapewne śladem muru zamkowego, pomiędzy bastionem północnym i południowym. Obiekt nr 2 – jest to odcinek okopu, który biegł równolegle do obiektu 1. Obiekty nr 3 – 7, uchwycone w centralnej części zamczyska, tworzą regularną strukturę, którą należy interpretować jako relikty zabudowy niefortyfikacyjnej. Są to ślady architektury budynku lub budynków, z wyraźnym podziałem na pomieszczenia wewnętrzne. Odwierty na bastionie wschodnim dowiodły że jest on obiektem ziemnym, posiadającym jedynie miejscowe omurowania czoła.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Patrycja Piotrowska, *Sprawozdanie i opracowanie wyników badań archeologicznych na zamku w Kryłowie, w gminie Mircze w 2014 roku. Etap I. Badania magnetyczne dziedzica i odwierty na bastionie wschodnim*. Badania realizowane na zlecenie Gminy Mircze i firmy Zakład Wapienno-Piaskowy „BELŻEC” – wykonawcy ścieżki edukacyjno-przyrodniczej, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Zamościu.

LUBARTÓW, obręb JACEK

Stan. AZP 73-82/102-1

Badania prowadzono w miejscu przypadkowego odkrycia zabytkowej, brązowej szpili ze spiralną tarczką. Celem badań było rozpoznanie kontekstu archeologicznego znaleziska oraz rozpoznanie charakteru stanowiska archeologicznego. Podjęte poszukiwania z użyciem wykrywacza metali jak i prospekcja terenowa nie ujawniły zabytków archeologicznych.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki archeologicznych badań weryfikacyjnych na stanowisku nr AZP 73-82/102-1 w m. Lubartów – Jacek, Lubartów*, 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane ze środków własnych badacza

ŁĘCZNA

Rynek II

Podjęte rozpoznanie nieinwazyjne, głównie z wykorzystaniem skanowania georadarowego, miało na celu ustalenie potencjału badawczego tkwiącego w najstarszej części miasta – w obszarze dawnego placu targowego, obecnie Rynku II. W ramach zadania wykonano 53 skanowania, w obrębie głównych arterii z niego wychodzących przez płytę Rynku. Wykonano ponadto 4 odwierty w wybranych punktach analizowanego obszaru. Rezultaty skanowania i odwiertów skorelowano z aktualnym stanem rozpoznania archeologicznego tego obszaru. Wyniki prospekcji georadarowych pozwoliły odkryć (poprzez rejestrację anomalii) wiele nieznanych dotąd relikwów historycznej zabudowy zlokalizowanej wokół dawnego rynku. W trakcie badań udało się też wstępnie rozpoznać poziomy nawarstwień w istotnych punktach i obszarach dla przyszłych inwestycji budowlanych i badań archeologicznych.

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek. *Interpretacja wyników badań nieinwazyjnych na Rynku II w Łęcznej*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane ze środków Urzędu Miasta w Łęcznej.

MAŁOWA GÓRA, gm. ZALESIE, SZYMANOWO, GM. ŁOMAZY, DOKUDÓW PIERWSZY, gm. BIAŁA PODLASKA
obszary AZP; 59-90, 63-87, 62-87

Prace poszukiwawcze przeprowadzono w obrębie 5 działek geodezyjnych zajętych przez pola orne. Obszary poszukiwań zlokalizowane były poza znanymi stanowiskami archeologicznymi, jednak na terenie dawnego układu urbanistycznego miasta historycznego Dokudów. Była to kontynuacja i uzupełnienie poszukiwań prowadzonych w latach poprzednich. Poszukiwania i eksplorację prowadzono do poziomu warstwy ornej, nie było potrzeby penetracji głębszych warstw. W wyniku poszukiwań pozyskano 76 przedmiotów metalowych. Większość znalezisk pochodziła z XVII i XX wieku (monety, ozdoby, guziki, dewocjonalia, części amunicji broni palnej). Pojedyncze znaleziska można było wydatować na okres wcześniejszy.

Dokumentacja: B. Wetoszka, Dokudów, gm. Łomazy – miasto historyczne. *Opracowanie wyników poszukiwań pamiątek historycznych w obrębie działek geod. 319/1, 319/2, 320, 327, 329/8 w Dokudowie we wrześniu 2014 roku*, w trakcie przygotowania do przekazania do archiwum WUOZ delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków Stowarzyszenia Meritus.

SWARYCZÓW – ZUBOWICE, gm. KOMARÓW, pow. ZAMOJSKI i PRZEWALE – MARYSIN – PERESPA, gm. TYSZOWCE, pow. TOMASZOWSKI
Obszary AZP nr 90-91 i 90-92

Dolina Sieniochy od lat jest intensywnie penetrowana przez poszukiwaczy z wykrywaczami metalu. Było to pretekstem do podjęcia badań powierzchniowych doliny, w celu naukowego rozpoznania tego terenu pod kątem obecności na nim zabytków metalowych, które były rozwinięciem projektu pt. „Struktura osadnicza doliny rzeki Sieniochy w pradziejach i wczesnym średniowieczu”. Przeprowadzono weryfikację znanych stanowisk z użyciem wykrywaczy metalu. Zadokumentowano miejsca odkrycia zabytków odnalezionych wcześniej i przekazanych do Instytutu Archeologii UMCS. Pozyskano m.in. „skarb” - depozyt elementów srebrnych ozdób, odkryty w lesie w okolicach Perespy, datowany na X/XI w. W miejscu jego odkrycia przeprowadzono badania sondażowe. Ponadto zweryfikowano kilkanaście stanowisk, pozyskując z ich powierzchni dużą ilość zabytków metalowych, ceramicznych i krzemiennych.

Dokumentacja: Sylwester Sadowski, *Wstępne sprawozdanie z badań powierzchniowych przeprowadzonych w dolinie rzeki Sieniocha w 2014 roku*. Badania realizowane i finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

SZYMANOWO, gm. ŁOMAZY, pow. BIALSKI
obszar AZP 63-87

Prace poszukiwawcze prowadzono w obrębie 3 niezabudowanych działek nr 31/4, 40/1. zajętych przez pole orne. Jest to obszar dawnego folwarku funkcjonującego tu w XIX w. Obszar poszukiwań zlokalizowany był poza znanymi stanowiskami archeologicznymi. Poszukiwania i eksplorację prowadzono do poziomu warstwy ornej, nie było potrze-

by penetracji głębszych warstw. W wyniku poszukiwań pozyskano 200 przedmiotów metalowych oraz kilkanaście fragmentów reprezentatywnego materiału ceramicznego. Znaleźiska pochodziły w większości z okresu XVII- XX wieku (monety, ozdoby, guziki, dewocjonalia, części amunicji broni palnej) i wszystkie można było określić jako materiał masowy. Starszymi znaleźiskami były: fibula z okresu wpływów rzymskich, półgrosz Władysława Jagiełły i szeląg Stefana Batorego.

Dokumentacja: B. Wetoszka, *Szymanowo, gm. Łomazy – dawny folwark. Opracowanie wyników poszukiwań pamiątek historycznych w obrębie niezabudowanych działek nr 31/4, 40/1, 1801/1 w Szymanowie gm. Łomazy, przeprowadzonych w miesiącach marzec i sierpień 2014 roku*. Dokumentacja w trakcie przygotowania do przekazania do archiwum WUOZ delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków Stowarzyszenia Miłośników Historii „Meritus”.

WOLA OKRZEJSKA, gm. KRZYWDA, pow. ŁUKOWSKI park dworski

Prace poszukiwawcze prowadzono w obrębie parku dworskiego na terenie Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej. Obszar poszukiwań zlokalizowany był poza znanymi stanowiskami archeologicznymi. Poszukiwania i eksplorację prowadzono do poziomu warstwy darniowo-humusowej, nie było potrzeby penetracji głębszych warstw. W wyniku poszukiwań pozyskano 96 przedmiotów metalowych oraz kilkanaście fragmentów reprezentatywnego materiału ceramicznego z okresu nowożytnego. Znaczna część znaleźisk metalowych była współczesna, związana z użytkowaniem oraz podnoszeniem terenu w okresie po II wojnie światowej. Natrafiono jednak na przedmioty z okresu międzywojennego, jak też z XIX wieku (części amunicji broni palnej, inne) i wszystkie można było określić jako materiał masowy. Wśród znaleźisk można wydzielić przedmioty pochodzące najprawdopodobniej z rozebranego dworu drewnianego.

Dokumentacja: B. Wetoszka, *Wola Okrzejska, gm. Krzywda – park dworski. Opracowanie wyników poszukiwań pamiątek historycznych w obrębie terenu parku w Woli Okrzejskiej, przeprowadzonych 4 października 2014 roku*. Dokumentacja w trakcie przygotowania do przekazania do archiwum WUOZ delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Okrzejskiej.

Gminy STOCZEK ŁUKOWSKI, ŁUKÓW, WOLA MYSŁOWSKA obszar AZP nr.: 62-75, 63-75, 64-75, 61-77, 61-79, 66-75

Dokumentacja: Jacek Wysocki. Badania powierzchniowe AZP na terenie powiatu łukowskiego. Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Badania wykonano ze środków Starostwa Powiatu Łukowskiego.

ULÓW, gm. TOMASZÓW LUBELSKI, pow. TOMASZOWSKI Stan. nr 17/23, obszar AZP nr 94-88

Stanowisko położone jest na wyniesieniu terenu na polach ornych i nieużytkach. Przeprowadzono tu weryfikacyjne badania powierzchniowe. Odkryto bardzo liczny materiał ceramiczny, krzemienno i kamienny. Łączyć należy go z kulturą pucharów lejkowatych, wczesną epoką brązu (kulturą mierzanowicką?), kulturą trzciniecką, kulturą łuzicką, okresem rzymskim (kulturą wielbarską?) oraz z wczesnym średniowieczem (do X w.).

W części stanowiska przeprowadzono badania geofizyczne i stwierdzono bardzo liczne anomalie. W północno-zachodniej jego części odnotowano 4 anomalie, które mogą być obiektami archeologicznymi w rodzaju owalnych jam. Badania powierzchniowe, jak i badania geofizyczne, pozwoliły zweryfikować pozytywnie istnienie stanowiska. Najprawdopodobniej jest to osada wielokulturowa, z przewagą obiektów kultury pucharów lejkowatych.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku 17/23 w Ulowie, pow. tomaszowski, w 2014 r.*, wersja elektroniczna przekazana do WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania prowadzone w ramach projektu naukowego pt. „Roztocze - starożytna terra incognita? (Mikroregion osadniczy w rejonie Ulowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5, realizowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

II. BADANIA WYKOPALISKOWE

CHEŁM

ul. Krzywa

Przedinwestycyjne wykopaliskowe badania archeologiczne prowadzone były w związku z inwestycją, polegającą na zagospodarowaniu skarpy przy ul. Krzywej w Chełmie w ramach projektu „Ocalić od zapomnienia – historia Chełma na szlakach turystycznych”. Założono dwa wykopy badawcze (zachowano ciągłość numeracji wykopów, jednostek stratygraficznych, obiektów). W wykopie 6 zadokumentowano warstwy śmietniskowe i niwelacyjne. Odsłonięto narożnik kamienicy (?), wewnątrz którego wyróżniono kilka obiektów ziemnych o zróżnicowanych funkcjach - obiekt śmietniskowy o prostokątnym zarysie, ze śladami szalowania drewnianymi deskami; jamę prostokątną w planie i w przekroju; wkop fundamentowy pod mur; jamę postłupową. Wyróżniono również kamienną posadzkę – bruk. Szczególne znaczenie ma odkrycie w wykopie 7 muru (ob. 20). Ze względu na bardzo spójną, mocną konstrukcję, brak odsadzki zarówno do strony północnej jak i południowej, stabilne posadowienie na kredowym calcu i utrzymanie równej linii wykonania (szerokość, wyrównanie lica ścian), obiekt identyfikowany jest wstępnie jako dawny mur miejski albo duża kamienica. Rozróżnienie i pełna identyfikacja wymaga dalszych badań analitycznych i weryfikacyjnych. Lekkie odchylenie muru w kierunku północnym, brak równoległości do obecnej ul. Krzywej może także sugerować zmianę pierwotnego przebiegu ul. Krzywej. Zebrano duże ilości ruchomych zabytków archeologicznych w postaci ceramiki naczyniowej, fragmentów wyrobów szklanych, kafla, kości zwierzęcych, o chronologii XVI – XX w.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Natalia Jędruszczak, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na skarpie przy ulicy Krzywej*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Urzędu Miasta Chełm.

Las Borek

Badania geofizyczne oraz wykopaliskowe badania archeologiczne przeprowadzono w celu określenia lokalizacji zbiorowych mogił oraz weryfikacji w obszarze tzw. „Pa-

telni” śladów po stosach ciałopalnych, związanych z likwidacją Stalagu 319. Wykopy sondażowe wytyczno w miejscach anomalii, stwierdzonych w wyniku badań geofizycznych. W obrębie sondażu nr 1 (mogila I – obiekt nr 1), wewnątrz wypełniska kredowego o regularnym kształcie prostokąta, natrafiono na pojedyncze kości ludzkie, bez śladów przepalenia, co potwierdza istnienie w tym miejscu zbiorowej mogiły. W obrębie sondażu nr 2 (mogila II), gdzie badania geofizyczne nie wykazały anomalii, nie stwierdzono pozostałości, przesądzających o analogicznym charakterze mogiły zbiorowej. W obszarze tzw. Patelni przebadano obszar 3 arów. Zadokumentowano cztery obiekty, zaś materiał zabytkowy pozyskany z badań, w postaci fragmentów pocisków, drutów, fragmentów metali, fragmentów szkła – datowany jest na czasy nowożytne i współczesne. Nie potwierdzono lokalizacji stosów ciałopalnych. Nie stwierdzono obecności szczątków ludzkich, co podtrzymał biegły antropolog, obecny podczas badań. Trzy zadokumentowane obiekty stanowią najprawdopodobniej pozostałość po detonacji pocisków, o czym świadczą duże ilości odłamków pocisków (pozostałości materiału wybuchowego).

Dokumentacja: Bożena Marczyk – Chojnacka, *Sprawozdanie z przeprowadzonych badań archeologicznych: Wykonanie ekshumacji szczątków ofiar z okresu II wojny światowej w Chełmie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Warszawie.

ul. Czarnieckiego 8

Stan. nr 1d/1, obszar AZP 80 – 90/5

Badania wykopaliskowe przeprowadzono w obszarze zabytkowej wczesnośredniowiecznej osady przygodowej w związku projektem powiększenia parkingu oraz budowy zatoki parkingowej przy drodze dojazdowej do basenu. Założono dwa wykopy badawcze. Ustalono, iż wczesnośredniowieczna warstwa kulturowa wraz z obiektami nieruchomymi przykryta jest nasypem kilkufazowym o miąższości 60 – 70 cm. Zbadano 41 obiektów, wkopanych w kredową zwietrzelinę. Zadokumentowano: jamy przydomowe, zawierające fragmenty ceramiki naczyniowej i kości zwierzęcych, gospodarcze, związane z metalurgią i szklarstwem, zawierające w wypełnisku żużel żelazny i szklany oraz wkopy współczesne – instalacyjne. Pozyskano duży zbiór zabytków ruchomych, pochodzących z XIII w., rzadziej z XIV w postaci fragmentów naczyń, kości zwierzęcych i ości rybich, fragmentów bransolet szklanych, wyrobów szklanych, zabytków kamiennych i krzemiennych.

Dokumentacja: Andrzej Bronicki: „*Chełm, stan. 144, ul. Czarnieckiego 8 – osada przygodowa*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków I LO im. S. Czarnieckiego w Chełmie.

ul. Lubelska 2

Stan. nr 1, obszar AZP 80 – 90/1

Archeologiczne badania wykopaliskowe przeprowadzone zostały w związku z realizacją polsko – ukraińskiego projektu badawczego „Poszukiwania, identyfikacja i rozpoznanie naukowe najstarszej świątyni Bogurodzicy wybudowanej w Chełmie przez króla Daniela Halickiego”. Prace wykopaliskowe prowadzono wewnątrz bazyliki pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Chełmie, gdzie założono 2 wykopy badawcze oraz w krypcie pod świątynią. Wykonano również odkrywki architektoniczne. W obrębie wykopu

w nawie głównej zadokumentowano relikty posadzki ceglanej z XVII – XVIII w., podłogi drewnianej z XVI – XVII w. oraz konstrukcję z piaskowca, stanowiącą warstwę niwelacyjną pod podłogą drewnianą. Zarejestrowano pozostałości cerkwi XIII – wiecznej w postaci muru zachodniego ceglano – kamiennego, wykonanego w wątku wendyjskim oraz fragmentu portalu północnego o konstrukcji ceglano – kamiennego, prawdopodobnie otynkowanego. Zbadano pozostałości dwóch szkieletowych grobów trumiennych. Zarejestrowano także inne konstrukcje, związane prawdopodobnie z obrządkiem pogrzebowym, częściowo zniszczone. W wykopie wewnątrz zakrystii zbadano konstrukcje architektoniczne prawdopodobnie w postaci fragmentu prostokątnej absydy XIII-wiecznej cerkwi, mur nowożytny, fragment muru ceglano-kamiennego i nie określonej funkcji. W krypcie zadokumentowano i przebadano 78 zniszczonych pochówków oraz sześć kompletnych. Ustalono, że za ścianą południową krypty znajduje się mur XIII-wiecznej cerkwi. Pozyskano zabytki ruchome w postaci fragmentów ceramiki, szkła, kafla, cegieł, płytek posadzkowych.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, *Sprawozdanie z prac archeologicznych przeprowadzonych w bazylice PW. Narodzenia NMP w Chełmie w sezonie 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego, Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie i Narodowego Uniwersytetu Politechniki Lwowskiej.

ul. Lubelska 72a

Wykopaliskowe badania archeologiczne prowadzono w związku z przypadkowym odkryciem ludzkich szczątków kostnych podczas przebudowy kanału ciepłowniczego. W obrębie dwóch odcinków wykopu budowlanego zadokumentowano łącznie 24 pochówki szkieletowe – groby dziecięce i osób dorosłych, stanowiących pozostałości nieistniejącego cmentarza grzebalnego prawosławnego lub unickiego. Odkryte pochówki nie miały wyposażenia, poza miedzianą obrączką ze zdobieniami. Fragmenty ceramiki nowożytnej wskazują na XVII w. jako czas powstania cmentarza, który według źródeł archiwalnych przestał funkcjonować w 2 poł. XIX w. Przemieszczone i uszkodzone szczątki kostne na złożu wtórnym, świadczą iż cmentarz został częściowo zniszczony podczas prac w latach powojennych. Wstępnie ustalono zasięg cmentarza w kierunku wschodnim i południowym. Odsłonięto także fragmenty naczyń, datowanego na II okres epoki brązu, ok. 1600 – 1400 p.n.e., z obiektu, nie mającego charakteru grobowego.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy przebudowie przyłącza ciepłowniczego do nowego budynku, planowanego przy ulicy lubelskiej 72a w Chełmie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Wspólna 25

stan. nr 1D/I, obszar AZP 80 – 90/5

Wykopaliskowe badania archeologiczne przeprowadzono w związku z przypadkowym odkryciem obiektów i zabytków ruchomych podczas robót budowlanych. Zadokumentowano pięć obiektów w postaci półziemianki o konstrukcji słupowej, prostokątnej w planie; płytkiej prostokątnej jamy; częściowo uchwyconego kanału prostokątnego w przekroju; niewielkiej jamy nieckowatej w przekroju z płaskim dnem oraz jamy

w przekroju prostokątnej z płaskim dnem. Prostokątny kanał pochodzi najprawdopodobniej z okresu II wojny światowej lub czasów powojennych, zaś pozostałe obiekty datowane są na XIII w.. Zadokumentowano także warstwę kulturową XIII – wieczną. Ustalono, że na badanym obszarze znajdować się mogła pracownia obróbki kości i rogu, zaś w środkowo – zachodniej części półziemianki funkcjonował piec hutniczy do wytopu żelaza i rud metali. Dokonane odkrycia wiązać należy z wczesnośredniowieczną osadą przygodową z czasów panowania dynastii Romanowiczów, zlokalizowaną na terenie sąsiednich nieruchomości, której zasięg w kierunku południowym jest znacznie szerszy, niż sądzono wstępnie. Znaleźiska zabytków, datowanych na XIV w. pozwalają sądzić, iż osada funkcjonowała również w okresie średniowiecza. Zebrano duże ilości ruchomych zabytków archeologicznych w postaci ceramiki naczyniowej i kości zwierzęcych, półprodukty wyrobów z kości i rogu, zabytki metalowe.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, *Chełm, ul. Wspólna 25, stanowisko 144. Wstępna dokumentacja z badań archeologicznych wykopu pod rozbudowę domu. Sezon 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

CHODEL, pow. OPOLSKI stan. 29 AZP 80-77/41

W terminie od lutego do grudnia 2014 r. trwał nadzór archeologiczny nad budową obwodnicy Chodla. Inwestycja stanowiła część projektu pn. „Rozbudowa drogi wojewódzkiej 747 Ilża-Konopnica na odcinku Konopnica-Kamień”. Podczas wykonywania robót budowlanych doszło do odkrycia stanowiska archeologicznego, które jako zlokalizowane w kolizji z inwestycją zostałyby zniszczone przez dalsze prace ziemne. Dlatego też, część stanowiska leżąca na trasie budowanej drogi została objęta archeologicznymi badaniami ratowniczymi. Powierzchnia terenu badań liczyła 6,6 ara. Rozpoznano 92 obiekty archeologiczne. Wśród odkrytych i przebadanych obiektów rozpoznano nowożytny, datowane na podstawie materiału ruchomego, jamy i doły posłupowe. Odkryte zabytki zostały włączone do stanowiska nr 29 położonego w bliskim sąsiedztwie i znanego z wcześniejszych badań powierzchniowych.

Dokumentacja: Stanisław Żurawski, *Wstępne sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową obwodnicy Chodla, wykonywanego w 2014 r. oraz z interwencyjnych badań ratowniczych na stanowisku Chodel 29 przeprowadzonych w listopadzie 2014 r.*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Zarządu Dróg Wojewódzkich.

CHODLIK, gm. KARCZMISKA, pow. OPOLSKI cmentarzysko kurhanowe

Badania archeologiczne cmentarzyska ciałopalnego położonego w chodlikowskim lesie, nieopodal części wsi zwanej „Kąty” prowadzone były od 2010 r. W trakcie dwóch ostatnich sezonów 2013-2014 objęto nimi grupę kurhanów położonych na tzw. „Bartosiowej Górcie”. Otwarto 3 sondáže archeologiczne, w których uchwyciono fragmenty nasypów dwóch kurhanów, znacznie niwelowanych i niewidocznych z poziomu gruntu. Kurhan oznaczony jako „A” usytuowany jest w środkowej części wzgórza, drugi z odkrytych nasypów odkryto na północnym stoku wyniosłości. W sondażach założonych nieopodal kopca centralnego uchwyciono pochówki ciałopalne płaskie, jamowe oraz nietypowy

obiekt w formie rowu, ulokowany na skraju wyniosłości, w którym znaleziono przepalone szczątki ludzkie i zwierzęce oraz fragmenty wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych. Odsłonięto również skupiska kości oraz fragmentów wczesnośredniowiecznych naczyń glinianych zalegających bezpośrednio na powierzchni użytkowej cmentarzyska. Stanowią one ważny przyczynek do badań nad obrzędowością pogrzebową dawnych Słowian. Zbliżone formy pochówków zanotowano dotychczas na dwóch cmentarzyskach, w Krakowie-Bieżanowie oraz Batorzu.¹ W wykopach uchwycono także obiekty oraz zabytki z okresu neolitu oraz wczesnej epoki brązu należące do ludności kultury pucharów lejkowatych oraz kultury trzcinieckiej. Znaleziono również kilka fragmentów ceramiki z młodszego okresu przedrzymskiego. Podczas badań zadokumentowano blisko 10 tys. fragmentów przepalonych kości, fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych i ponad 3 tys. pradziejowych oraz kilkadziesiąt narzędzi krzemienych. Wśród zabytków wczesnośredniowiecznych odkrytych w przebadanej ćwiartce kurhanu A należy wyróżnić trzy brązowe aplikacje, będące najprawdopodobniej elementem rzędu końskiego, brązowe nity i gwoźdźniki oraz mocno skorodowany żelazny tordowany naszyjnik. W pochówkach warstwowych uchwycono fragmenty dwóch wczesnośredniowiecznych noży żelaznych. Wstępne analizy archeozoologiczne i antropologiczne potwierdziły obecność ludzkich szczątków kostnych oraz zwierzęcych. Badania będą kontynuowane.

Dokumentacja: Łukasz Miechowicz, *Badania archeologiczne cmentarzyska ciałopalnego w Chodliku, stan. 25/117 AZP 78-75, Sezon 2013-2014, Warszawa 2015*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie.

CZERMNO, gm. TYSZOWCE, pow. TOMASZOWSKI grodzisko – stan. nr 1/1, obszar AZP nr 90-92

W roku 2014 dokonano rozpoznania wału grodziska w Cermnie. W trakcie badań zadokumentowano 3 fazy budowy wału. Najmłodszą fazę odsłonięto w najwyższej partii obecnie istniejących umocnień. W części zewnętrznej wału odkryto pionową ścianę, której pozostałością były deski i belki. Na obecność wewnętrznej ściany wskazuje negatyw słupa. Konstrukcje zewnętrzne zostały wybudowane na nasypie złożonym z warstw czarnej ziemi (kulturowa) i calca na wtórnym złożu, które „dostawiono” do lica wału II. W górnej partii styku obu wałów (III i II), zarejestrowano negatywy belek pełniących funkcje stabilizacyjne. Poniżej, od strony zewnętrznej wału znajdowały się belki tworzące drewnianą ścianę. Najpewniej była to konstrukcja skrzyniowa, stabilizująca nasyp zewnętrzny przed rozsunięciem. Belki pozyskane z tej partii umocnień były datowane na pocz. XI wieku. Wał II zadokumentowano w postaci zachowanych struktur drewniano-ziemnych i konstrukcji drewnianych. Obecność rozłożonego drewna wewnątrz warstw ziemnych, jak i podwalina pod pionową ścianę wału, wskazują na zastosowanie konstrukcji przekładkowej. W warstwach i konstrukcjach brak wyraźnych śladów pożarowych. Wał I uchwycono jedynie we fragmencie, ale pozwalającym na potwierdzenie jego najstarszej stratygraficznie pozycji. Zadokumentowano dwa rodzaje konstrukcji

¹ M. Florek, *Obrządek pogrzebowy w międzyrzeczu Wieprza i Bugu we wczesnym średniowieczu* [w:] *Pogranicze polsko-ruskie we wczesnym średniowieczu na Lubelszczyźnie*, red. E. Banasiewicz- Szykuła, Skarby z przeszłości, Lublin, 2009, s. 61; M. Florek, *Uwagi o zróżnicowaniu słowiańskiego obrządku pogrzebowego w Małopolsce w okresie plemiennym (do końca X w.)*, [w:] *In Silvis, Campis... et Urbe. Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim*, red. S. Cygan, M. Glinianowicz, P. Kotowicz, Kraków-Sanok 2010, s. 61, 67

– właściwy nasyp ziemny wewnętrznie stabilizowany „plotem” drewnianym i zapewne plecionką lub faszyną oraz elementy obronne w postaci dwóch rzędów ukośnych kółków (ostrokoły). Daty z początku XI wieku określone dla wału zewnętrznego (III) wskazują jednoznacznie, iż wał II i I powinny być datowane na okres wcześniejszy, co najmniej na X w. Najmłodsze daty dendrochronologiczne belek wskazują, iż rozbudowy wału dokonano w latach dwudziestych XI wieku.

Dokumentacja: Marcin Wołoszyn, Tomasz Dzieńkowski, Iwona Florkiewicz, *Czeremno, gm. Tyszowiec, pow. tomaszowski, woj. lubelskie, stanowisko 1, AZP 90-92/1. Dokumentacja z badań wykopaliskowych wału grodziska, realizowanych w 2014 roku*. Badania realizowane w ramach projektu badawczego Nr 12H 12 0064 81, finansowanego w ramach modułu badawczego 1.2 programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą “Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013-2016 – kierownik dr hab. Marcin Wołoszyn - „Złote jabłko polskiej archeologii. Zespoły grodowe w Czermnie i Gródku (Grody Czerwieńskie) - chronologia i funkcja w świetle badań dawnych oraz weryfikacyjnych”.

Stan. nr 68/184, obszar AZP nr 90-92

Sondażowe badania wykopaliskowe prowadzono na terenie łąk, w pobliżu grodziska, gdzie odnotowano obecność drewnianej konstrukcji pomostu, przerzuconego nad Huczwią i prowadzącego w kierunku bramy grodziska. Zadokumentowano 9 pali i kółków o średnicy od 6 do 16 cm oraz układ nawarstwień glebowych i kulturowych. Ponadto w wykopie natrafiono na liczne zabytki ruchome w postaci fragmentów ceramiki i kości zwierzęcych oraz zabytki metalowe, w postaci żelaznych gwoździ (być może pochodzących z pomostu), żelaznego haczyka do połowu ryb, dwie ołowiane plomby (średnica ok. 5mm). Wszystkie te znaleziska można łączyć z wczesnym średniowieczem.

Dokumentacja: Rafał Solecki, Marek Poznański, Michał Aniszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na obszarze łąk znajdujących się na północ od grodziska w Czermnie. Działka nr ewidencyjny 23/1, mps w archiwum WUOZ Delegatura W Zamościu*. Badania zorganizowane i finansowane z własnych środków przez Marka Poznańskiego oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie.

stan. nr 70/197, obszar AZP nr 90-92

Stanowisko odkryto przypadkowo podczas robót ziemnych na brzegu Huczwy, na wprost grodziska w Czermnie. W wykopie budowlanym zaobserwowano konstrukcje drewniane, tworzące pomost, na który składały się poziomo ułożone gałęzie tzw. faszyna, przedzielone większymi konarami. Poziome konstrukcje były dodatkowo wzmocnione belkami drewnianymi, wbitymi pionowo w podłoże. Dla jednej z nich pozyskano dane dendrochronologiczne (prof. dr hab. Marek Krąpiec ustalił, że reprezentuje ona okres 877-989 AD, a pozyskanie drewna musiało nastąpić po 999 AD). Wszystkie te elementy były pierwotnie ze sobą zespolone za pomocą sznurów lub gwoździ. Ponadto zarejestrowano deski noszące ślady obróbki ostrym narzędziem. Odkryto także kołt z cyny datowany na XII-XIII w., sierp żelazny i лыżwę wykonaną z kości konia oraz fragment ornamentowanej blachy brązowej i uchwyt wiadra lub wagi. Zarejestrowano także fragmenty ceramiczne datowane na X-XI w.

Dokumentacja: Marcin Wołoszyn, Iwona Florkiewicz, *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych o charakterze ratowniczym przeprowadzonych we wrze-*

śniu 2014 roku na stanowisku 70 w Czerminie, gmina Tyszwowce, powiat Tomaszów Lubelski. Dokumentacja końcowa wraz z wynikami analiz specjalistycznych przekazana do WUOZ Lublin Delegatura Zamość w wersji elektronicznej, wersja tradycyjna w opracowaniu. Badania zorganizowane i finansowane z grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, projekt nr 12H 12 0066481, przyznanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

JAKUBOWICE MUROWANE gm. WÓŁKA, pow. LUBELSKI

stan. AZP 77-82/61-5

Podczas robót budowlanych natrafiono na ślady pradziejowych pochówków. Odkryte obiekty łączyć należy z rozległym cmentarzyskiem zlokalizowanym na stanowisku badanym metodami wykopaliskowymi w latach 1987-1991 przez mgr U. Kurzątkowską z UMCS w Lublinie. Podczas wcześniejszych badań przebadano 10 grobów w okresie halsztackiego. Natrafiono również na relikty osadnictwa średniowiecznego. W 2014 r. w trakcie prowadzonego nadzoru na jednym z wykopów odsłonięto pozostałości obiektu pradziejowego. Na wysokości jego wystąpienia wykonano poszerzenie wykopu. Obiekt okazał się być kolejnym grobem ciałopalnym datowanym na okres halsztacki. Bogato wyposażonym w naczynia gliniane pochówek (12 naczyń: 6 garnków, 2 miseczki, 2 garnuszki, kubeczek, misa) zorientowany był na linii N-S.

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, Adam Olszewski, *Sprawozdanie końcowe z nadzoru archeologicznego przeprowadzonego w związku z inwestycją pn. „Rozbudowa i modernizacja systemu zaopatrzenia w wodę i odprowadzenie ścieków w Lublinie”. Kontrakt nr 5B „Budowa sieci wodociągowej i kanalizacji sanitarnej w rejonie: Zadębie, Sławin, Rudnik, Lipniak, w Lublinie. Zadanie 5 oraz interwencyjnych badań archeologicznych*. Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków firmy PPU DRABENT z Białegostoku.

JANKI, gm. HORODŁO, pow. HRUBIESZOWSKI

Stan. nr 3/120, obszar AZP nr 85-96

Stanowisko znajduje się na terasie zalewowej doliny Bugu, w północnej części Grzędy Horodelskiej. Badania miały charakter ratowniczy. W wykopie pod słup ogrodzeniowy na prywatnej posesji natrafiono na czaszkę ludzką, paliczki rąk oraz kręgi szyjne. W trakcie badań odnaleziono pozostałość szkieletu ludzkiego *in situ*. Jama grobowa miała kształt prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami. Szkielet ułożony na plecach w pozycji wyprostowanej, ręce zgięte w łokciach z dłońmi ułożonymi w okolicy obojczyków, zorientowany na osi wschód-zachód, z głową na zachód. W grobie nie odkryto wyposażenia. Na podstawie ułożenia szkieletu można przyporządkować pochówek do okresu średniowiecza.

Dokumentacja: Anna Hyrczała, *Dokumentacja z badań ratowniczych w Jankach na stan. 3, obszar AZP 85-96/120, gmina Horodło, powiat hrubieszowski w 2014 roku*. Dokumentacja w wersji elektronicznej znajduje się w WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania realizowane ze środków Muzeum im. ks. St. Staszica w Hrubieszowie.

JANÓW PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

zamek biskupów łuckich

Kontynuacja prac archeologicznych związanych z rewitalizacją zespołu zamkowego biskupów łuckich w Janowie Podlaskim. W trakcie robót budowlanych prowadzonych wewnątrz oficyny zachodniej XVIII-wiecznego założenia natrafiono na pozostałości fundamentów wieży bramnej i prowadzącego pod nią murowanego kanału odprowadzającego wodę z terenu dziedzińca zamkowego do fosy. W trakcie prac badawczych natrafiono również na fragmenty murów kamiennie – ceglanych otaczających dziedziniec zamkowy. Odsłonięte mury zostały przebadane i zadokumentowane. W trakcie prowadzonych prac archeologicznych natrafiono na materiał ruchomy głównie w postaci potłuczonych naczyń glinianych, fragmentów kafli który można datować na okres od XVI do XVIII wieku. Z górnych nawarstwień pochodzi również materiał młodszy datowany na okres XIX wieku. W trakcie osuszania ścian budynku oficyny wschodniej po jej wschodniej stronie zlokalizowano, przebadano i zadokumentowano fragmenty murów starszego założenia z XVII wieku, częściowo uszkodzone przez fundamenty XX-wiecznego budynku gospodarczego i wędzarni z czasów I wojny światowej. Pozyskano również daty dendrologiczne z odsłoniętego zimą zamku średniowiecznego: studnia dębowa (po 1520), belka fundamentowa znad kaplicy pod wezwaniem św. Stanisława biskupa (po 1512), belki z fundamentów dwóch budynków z terenu zamku dolnego (po 1522 i 1530).

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Wstępne sprawozdanie z prac wykopaliskowych prowadzonych na terenie zespołu zamkowego biskupów łuckich w Janowie Podlaskim w 2014 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Opracowanie wyników badań w realizacji. Prace wykonano ze środków inwestora – ARCHE Sp. z o.o. Warszawa.

KAZIMIERZ DOLNY, pow. PUŁAWSKI

Zamek

Badania stanowiły kontynuację badań archeologicznych związanych z remontem zespołu zamkowego przeprowadzonych w latach 2009-2013. Zrealizowane w 2014 r. badania pozwoliły na pełniejsze rozczytanie reliktyw schodowych i ganku, znajdujących się pomiędzy wejściem do Domu Wielkiego, a skrzydłem zachodnim. Wyróżniono trzy zasadnicze fazy tych obiektów: reliktyw schodów z XV w. w południowo-zachodnim narożniku dziedzińca, fundament filara klatki schodowej z XVI w. (po zachodniej stronie głównego wejścia do Domu Wielkiego) oraz fundamenty i fragmenty ścian ganku z XVII w. przed wejściem do Domu Wielkiego. W profilach, na gł. 0,7 m zaobserwowano nawierzchnię z kamieni wapiennych datowaną na XVI w. Ustalono ponadto, że w czasie budowy w XVII w. ganku przed wejściem do Domu Wielkiego poziom terenu znajdował się na gł. 0,4 m poniżej obecnego poziomu gruntu.

Dokumentacja: Edmund Mitrus, *Dokumentacja wykopu archeologicznego wykonanego w 2014 r. przed wejściem do Domu Wielkiego na Zamku w Kazimierzu Dolnym*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków Urzędu Gminy Kazimierz Dolny.

spichlerz „Pod Bożą Męką”

W trakcie badań udało się odsłonić relikty nieistniejącego obecnie spichlerza tzw. „Pod Bożą Męką”. W środkowej części działki odkryto fundamenty obiektu o rzucie typowym dla kazimierskich spichlerzy z poł. XVII w., opartym na prostokącie. Część magazynowa podzielona jest wzdłużną ścianą na dwie komory, zaś od frontu na całą jego szerokości przylega przybudówka-loggia, o charakterze transportowo-komunikacyjnym. W czasie badań odkryto 91 ruchomych zabytków archeologicznych. Wystąpiły one w warstwie gruzu, na której wytworzył się humus. Warstwa zawierała zabytki o chronologii od XVII do XX w. Odkryte artefakty potwierdzają datowanie początków spichlerza, którego czas wzniesienia określa się w literaturze na lata 1623-1625 r.. Badania nie potwierdziły, że spichlerz zbudowano w miejscu dawnego cmentarza epidemicznego.

Dokumentacja: Edmund Mitrus, *Dokumentacja z badań archeologicznych spichlerza „Pod Bożą Męką” w Kazimierzu Dolnym*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez ZANA HAUZ sp. z o.o..

KOŃSKOWOLA, pow. LUBARTOWSKI**ul. Kurowska, Północna, Krótka i Wschodnia****stan. AZP nr 74-76/89-12**

Podczas prac ziemnych związanych z przebudową napowietrznej stacji transformatorowej oraz linii elektroenergetycznych w centrum Końskowoli, przy ulicy Kurowskiej na hałdzie nad jednym z wykopów pod kabel odkryto w trakcie nadzoru fragmenty ceramiki kultury amfor kulistych oraz siekierkę krzemionną. Na mocy decyzji LWKZ rozpoczęto w tym miejscu archeologiczne badania ratownicze. W wyniku badań ustalono, że wykop pod kabel naruszył grób kultury amfor kulistych. Grób miał zachowaną obstawę kamienną o wymiarach około 300 x 170 cm utworzoną z głazów narzutowych pochodzenia polodowcowego. Obstawa częściowo zniszczona została już w latach 50. XX w. podczas wkopywania w tym miejscu słupa wysokiego napięcia. W skład wyposażenia grobowego wchodzi: 4 naczynia – dwa znalezione *in situ* (amfora i naczynko miniaturowe – amforka), dwa zrekonstruowane z fragmentów znalezionych na hałdzie i pojedynczych znalezionych *in situ* (amfora i puchar z ornamentem odciskanego sznura) oraz siekierka czworosieczna wykonana z krzemienia czekoladowego. Ze względu na typ gleby, kości nie zachowały się.

Dokumentacja: Barbara Wiśniewska-Niezabitowska, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową napowietrznej stacji transformatorowej Końskowola 7 oraz linii elektroenergetycznej SN i n.n. wraz z oświetleniem ulicznym i przyłączami do budynków przy ul. Kurowskiej, Północnej, Krótkiej i Wschodniej w Końskowoli gm. loco oraz z ratowniczych badań archeologicznych przy ul. Kurowskiej 71 (stan. 74-76/89-12) w Końskowoli, gm. loco*. Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

KOZUBSZCZYŻNA, gm. KONOPNICA, pow. LUBELSKI**stan. Nr AZP 78-80/27**

Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych. Istnienie stanowiska potwierdziły również badania powierzchniowo – sondażowe prowadzone w 2008 roku wykonane w związku z budową drogi wojewódzkiej. Na podstawie tych badań stanowisko zostało wytypowane do prac wykopaliskowych. Podczas ratowniczych badań

archeologicznych prowadzonych w latach 2013-14 udało się odsłonić pozostałości rozległej osady wczesnośredniowiecznej; wyróżniają 2 fazy zasiedlenia (VIII-X, XI-XIII w.). Przedmiotowe badania stanowiły kontynuację wcześniejszych. W sezonie badawczym w 2014 r. odkryto kolejne 432 obiekty, z czego 254 zawierało datujący materiał zabytkowy, w tym: 185 obiektów, z których pozyskano materiał datowano na wczesne średniowiecze: 124 jamy, 28 obiektów mieszkalnych, 13 jam zasobowych, 10 dołów posłupowych, 9 pieców 1 rów; 57 obiektów zawierało materiał nowożytny: 52 jamy, 4 dołki, 1 rów; 3 jamy zawierające zabytki związane z kulturą trzciniecką; 1 jamę datowaną na KPL oraz 7 obiektów, których chronologię określono ogólnie na pradziej. Oprócz obiektów odkryto również rozległą warstwę kulturową, zajmującą obszar ok. 10 arów. Najliczniej wystąpiły ułamki ceramiki naczyniowej – ok. 21 tys. fragmentów, ok. 140 zabytków metalowych, m.in. 35 noży, 6 igieł, 5 haczyków, 2 krzesiwa, 6 grotów, 3 kółeczka od kolczugi, 2 ostrogi, 2 denary krzyżowe, 1 srebrną obrączkę, 1 pierścionek brązowy, 1 pierścionek żelazny oraz 1 fragment biżuterii srebrnej zdobionej granulacją, 8 przęślików, ok. 35 zabytków krzemiennych (w tym jeden grocik trójkątny). Ponadto odkryto zabytki ruchome z okresu nowożytnego.

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Wstępne sprawozdanie z archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 2 w Kozubszczyźnie (AZP 78-80/27) gm. Konopnica. pow. lubelski*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie; Adam Olszewski, Sylwester Bochyński, *Wstępne sprawozdanie z III etapu archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 2 w Kozubszczyźnie (AZP 78-80/27), pow. lubelski*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

KRYŁÓW, gm. MIRCZE, pow. HRUBIESZOWSKI

Zamczysko na wyspie, stan. nr 1/1, obszar AZP nr 91-92

Celem badań na tzw. „Bastionie Wschodnim” zamczyska było określenie jego konstrukcji. W wykopie nr 1 na kulminacji bastionu natrafiono na szereg warstw ziemnych, a także na drewnianą belkę, którą (według informacji mieszkańców Kryłowa) stanowiła konstrukcję bunkra z II wojny światowej. Wykop nr 2 zlokalizowany został w północno-zachodniej części bastionu. W trakcie jego eksploracji ujawniono 472 poziomych warstw ziemnych (mocno zbitych), które tworzyły trzon konstrukcji nasypu bastionu. Układ tych nawarstwień pozwala wydzielić dwie fazy sypania bastionu. Wykop nr 3 zlokalizowany został w południowo-zachodniej części bastionu, na zboczu od strony Bugu. Uchwycono w nim mur o przebiegu równoległym do czoła bastionu, który zbudowany był z cegieł typu „palcówka”, związanych zaprawą wapienną. Posiadał grubość ok. 4,5m, a jego wysokość sięgała ok. 2m. Za murem wydzielono na profilu 345 nawarstwień glebowych, o identycznym charakterze, jak w wykopie nr 2, po drugiej stronie bastionu. W trakcie prac odkryto liczne zabytki ruchome: 68 monet, 164 ułamki naczyń, 43 detale ceramiki budowlanej (cegły, dachówki), 17 fragm. naczyń szklanych oraz 171 fragm. kafli piecowych. Większość znalezisk pochodzi z końca XVI i XVII wieku i na ten okres należy datować powstanie bastionu.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, *Kryłów. Sondażowe badania archeologiczne na tzw. „Bastionie Wschodnim” w roku 2014. Dokumentacja polowa*. Badania realizowane

na zlecenie Gminy Mircze i firmy Zakład Wapienno-Piaskowy „BEŁŻEC” – wykonawcy ścieżki edukacyjno-przyrodniczej.

MARYSIN, gm. JASTKÓW, pow. LUBELSKI

stan. nr 1 AZP nr 76-81/125

Prace archeologiczne miały charakter ratowniczy i przeprowadzono je w związku z odkryciem przez nadzór archeologiczny obiektów osadniczych uchwyconych podczas robót ziemnych związanych z budową drogi ekspresowej. Podczas przeprowadzonych czynności badawczych wydzielono i przebadano 7 obiektów osadniczych. Wśród odkrytych wyróżniono jamy o zróżnicowanych funkcjach i chronologii oraz jeden negatyw dołka posłupowego. W kilku wypełniskach wyeksplorowanych obiektów wystąpił ruchomy materiał zabytkowy pozwalający na ich w miarę precyzyjne datowanie. Spośród przebadanych jedną jamę należy wiązać ze śladami działalności społeczności kultury pucharów lejkowatych oraz kultury amfor kulistych. Wśród kształtów obiektów dominują formy okrągłe i owalne, jeden ma zarys gruszkowaty. Na profilach zazwyczaj przyjmują nieckowaty, łódkowaty bądź trapezowaty kształt, przy czym ich miąższość rzadko przekracza 30 cm. Prawdopodobnie w trakcie badań uchwycono jedynie spągowe części obiektów, znacznie już uszkodzonych przez orkę i spływy stokowe, częściowo także przez prace budowlane.

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Marysin, stan. 1, gm. Jastków, woj. lubelskie (AZP 76-81/125) Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi ekspresowej S17 Kurów-Lublin-Piaski na odcinku od węzła „Dąbrowica” do węzła „Jakubowice”*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

MIKULIN, gm. TYSZOWCE, pow. TOMASZOWSKI

Stan. nr 8/29, obszar AZP nr 91-92

Prace wykopaliskowe stanowiły kontynuację badań z lat poprzednich. Podczas eksploatacji wykopu zadokumentowano trzy obiekty o charakterze gospodarczym. Jeden z nich wyróżniał się okrągłym zarysem i ciemnym zabarwieniem wypełniska, zawierającym fragmenty ceramiki kultury pucharów lejkowatych i kości zwierzęce.

Dokumentacja: Anna Zakościelna, *Mikulin stan. 8/29 (AZP 91-92), gm. Tyszowce, pow. tomaszowski. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w terminie 12-24.08.2014 r.* Badania zorganizowane i finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie i Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

NOWY FOLWARK, gm. LEŚNIEWICE, pow. CHEŁMSKI (ZIEMSKI)

Stan. nr 5 na obszarze AZP 83 – 90/83

Wykopaliskowe badania archeologiczne przeprowadzono w związku z budową drogi dojazdowej wraz z parkingiem oraz infrastrukturą wokół zbiornika wodnego „Maczuły”. Założono 11 wykopów badawczych. Zadokumentowano naturalne przegłębienia, powstałe pod wpływem erozji stokowej i wody, warstwy kulturowe, piętnaście obiektów pradziejowych oraz grób żołnierza rosyjskiego ze szczątkami w porządku nieanatomicznym, z okresu I wojny światowej. Obiekty, usytuowane w linii E-W na północ od cieków wodnych, tworzą wyraźne zgrupowanie. Mają one charakter użytkowy. Były to jamy i paleniska. W ich wypełniskach znaleziono liczny materiał zabytkowy, stosunkowo

jednorodny kulturowo, w postaci ceramiki naczyniowej, kamieni ze śladami gładzenia – głównie fragmentów rozcieraczy, polepy oraz wyrobów krzemiennych – odlupków, wiórów, rdzeni i narzędzi. Obiekty te można powiązać z dwoma jednostkami kulturowymi, kulturą lubelsko-wołyńską oraz kulturą amfor kulistych. Odkryte obiekty stanowią część kompleksu osadniczego, datowanego od czasów neolitu po wczesne średniowiecze, zlokalizowanego pod i wokół współcześnie powstałego zbiornika wodnego „Maczuły”, w dolinie rzeki Horodyski.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Natalia Jędruszczak: *„Nowy Folwark, gm. Leśniowice, woj. lubelskie. Wstępna dokumentacja z badań wykopaliskowych i nadzorów archeologicznych przy budowie drogi i parkingu przy zbiorniku wodnym 'Maczuły'”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Przedsiębiorstwa „TECHNOBUD” Sp. z o. o. w Chełmie.

MOŁOŻÓW KOLONIA, gm. MIRCZE, pow. HRUBIESZOWSKI

Stan. nr 35/105, obszar AZP nr 91-93

Stanowisko położone w lesie Nadleśnictwa Mircze na obszarze, z którego pochodziły znaleziska metalowych zabytków pozyskanych przez Muzeum w Hrubieszowie od eksploratorów w postaci m.in. zgiętego miecza żelaznego, umby i imaczy do tarcz, grotów włóczni i oszczepów, noży oraz elementów stroju. W trakcie prac wykopaliskowych natrafiono na obiekty oraz zabytki o chronologii odpowiadającej okresowi rzymskiemu (horyzont B2/C1-C1a). Natomiast w jednym z wykopów, wytyczonym w obrębie domniemanego kurhanu, natrafiono na zabytki oraz prawdopodobnie narożnik jamy grobowej, której chronologię należy wiązać z kulturą trzciniecką. Stanowisko należy uznać za bardzo zniszczone przez amatorskie poszukiwania. W obrębie 3 wykopów ujawniono 14 wkopów rabunkowych z czego część niszczyła obiekty archeologiczne.

Dokumentacja: Anna Hyrczała, Bartłomiej Bartecki, *Wstępne sprawozdanie z badań na stanowisku nr 35 w Mołożowie Kolonii, obszar AZP nr 91-93/105*, mps w archiwum WUOZ Delegatura w Zamościu. Badania zorganizowane przez Muzeum im. ks. St. Staszica w Hrubieszowie.

MOTYCZ, gm. KONOPNICA, pow. LUBELSKI

stan. nr 3 AZP 77-80/74

Przedinwestycyjne ratownicze badania wykopaliskowe stanowiły kontynuację rozpoczętych w 2013 roku badań na stanowisku zlokalizowanym na trasie budowy drogi ekspresowej. W 2014 r. badaniami objęto wschodnią i południową partię stanowiska. W ramach dwóch etapów uzupełniających ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na powierzchni 29 arów zintensyfikowano łącznie 51 obiektów. Kulturowo amfor kulistych przyporządkowano 9 z nich, 6 powiązano z kulturą trzciniecką. Pozostałych 36 obiektów nie zaszeregowano pod względem chronologicznym i kulturowym. Odkryto 833 fragmenty ceramiki naczyniowej, 75 zabytków krzemiennych, 7 kamiennych, 1 szklany oraz fragmenty polepy. W rezultacie szerokopłaszczyznowych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku – wyeksplorowano łącznie 107 obiektów i dwie warstwy pozaobektowe. Z kulturą amfor kulistych powiązano 19 struktur obiektowych, z kulturą trzciniecką 12, okresowi nowożytnemu przypisano 3 obiekty, 73 obiektów nie datowano. Ogółem zidentyfikowano blisko 4 tys. zabytków ruchomych, w tym: 3343 fragmenty ceramiki naczyniowej, 396 zabytków krzemiennych,

16 kamiennych, 16 metalowych i 1 szklany, 98 kości zwierzęcych, 1 fragment przęslika i polepę. Większość zabytków ruchomych odkryto w obrębie warstw pozaobiektowych (2744 egzemplarze), które stanowiły 70,89% materiałów ruchomych. Mniej liczne zabytki zidentyfikowano w obiektach (1072 zabytki – 27,69%) i na powierzchni (55 sztuk – 1,42%). Najważniejsze odkrycia odnosiły się do dwóch koncentracji obiektów kultury amfor kulistych, z których jedna zajmowała przestrzeń bezpośrednio wokół wymoku i nadległej szerokopłaszczyznowej warstwy akumulacyjnej w północno-zachodniej części stanowiska. Złożone były odpowiednio z 9 i 10 obiektów zróżnicowanych morfologicznie, a zapewne i funkcjonalnie, posiadających trapezowate, gruszkowate, prostokątne i nieckowate profile. Wśród obiektów kultury amfor kulistych zwracały uwagę struktury związane z użytkowaniem ognia, w których zidentyfikowano zalegające w częściach dennych zwarte rumowiska polepy. Odkryto po jednym tego rodzaju obiekcie w każdej z wymienionych koncentracji. Materiały kultury amfor kulistych ze stanowiska nr 3 w Motyczu odpowiadają inwentarzom grupy polskiej. Łączyć je można z etapem klasycznym tej kultury, obejmującym fazę IIb i IIIa. Są one datowane odpowiednio na 3250/3100-2900/2700 BC i 2900/2700-2400/2150 BC. Cechy stylistyczne zabytków z tego stanowiska wskazują ponadto na możliwość ich powiązania z młodszą częścią wymienionego odcinka, tj. fazą IIIa kultury amfor kulistych na Kujawach. Osadnictwu ludności kultury trzcinieckiej na rozpatrywanym stanowisku odpowiadały dość rozproszone obiekty zlokalizowane głównie w południowo-wschodniej jego części. Zabytki tej kultury odpowiadają w pełni inwentarzom znanym z zachodniej części Wyżyny Lubelskiej i północno-zachodniej części Kotliny Sandomierskiej. Jej osadnictwo na omawianym stanowisku należy łączyć prawdopodobnie z jej fazą klasyczną, tj. 1750/1700-1450/1400 BC. Koncentrację reliktywów nieokreślonej aktywności gospodarczej w okresie nowożytnym odnotowano na dość zwartym obszarze w północno-zachodniej części stanowiska. Odpowiadały im stosunkowo nieliczne obiekty i zabytki ruchome. Na podstawie analizy fragmentów ceramiki naczyniowej datowano je nie wcześniej niż na 2. połowę XVII – lata 30. XVIII w.

Dokumentacja: Paweł Zawisłak, *Opracowanie końcowe archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 3 w Motyczu (AZP 77-80/74) gm. Konopnica, pow. lubelski przeprowadzonych w 2014 roku w ramach prac uzupełniających*. Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie; Paweł Zawisłak, *Wstępne sprawozdanie z drugiego etapu uzupełniających archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2014 roku na stanowisku nr 3 w Motyczu (AZP 77-80/74) gm. Konopnica, pow. lubelski*. Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

stan. nr 36 AZP 77-80/119

Przedmiotowe przedinwestycyjne badania archeologiczne były kontynuacją i uzupełnieniem badań przeprowadzonych w roku 2013. W wyniku zrealizowanych, uzupełniających badań wykopaliskowych w roku 2014 wydzielono i przebadano kolejne 226 obiektów osadniczych. Obiekty rozłożyły się na całej powierzchni badanego stanowiska z wyraźną tendencją do rozrzędzania i zaniku w częściach wschodniej, północnej i południowej, gdzie uchwycono granice stanowiska. Wśród odkrytych obiektów wyróżniono: 5 obiektów o charakterze mieszkalnym (lub przypuszczalnie mieszkalnym),

71 jam o zróżnicowanych funkcjach i chronologii, rów, 3 paleniska, 146 negatywów dolków posłupowych, stanowiących zapewne pozostałości większych konstrukcji. W 61 obiektach wystąpił ruchomy materiał zabytkowy pozwalający na ich precyzyjne datowanie. Z wnętrza 58 obiektów wydobyto materiał datowany na okres wpływów rzymskich. Jedna jama zawierała zabytki neolityczne. Z wypełnisk dwóch obiektów pozyskano materiał nowożytny. Pozostała część obiektów pozbawiona była datującego materiału. Wśród odsłoniętych na stanowisku obiektów na szczególną uwagę zasługuje neolityczna jama oznaczona numerem 986. W jej obrębie znaleziono 38 zabytków krzemiennych, w większości ułamanych wiórków, wykonanych głównie z krzemienia czekoladowego oraz święciechowskiego. Obiekt ten badacze powiązali z kulturą amfor kulistych. Niezwykle interesujące okazały się trzy skupiska obiektów kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich.

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, Bogdan Wetoszka, *Motycz stan. 36, gm. Konopnica, woj. lubelskie (AZP 77-80/119) Dokumentacja wstępna z archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi ekspresowej S19 Lubartów - Kraśnik na odcinku od węzła „Dąbrowica” do węzła „Konopnica”*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie, Anna Jączek, Sylwester Bochyński, Adam Olszewski, Paweł Zawisłak, *Opracowanie końcowe wyników archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 36 w Motyczu (AZP 77-80/119) gm. Konopnica, pow. lubelski przeprowadzonych w 2013 i 2014 r.* Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie; Paweł Zawisłak, *Wstępne sprawozdanie z archeologicznych ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 36 w Motyczu (AZP 77-80/119) gm. Konopnica, pow. lubelski przeprowadzone w 2014 r.* Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

PIASKI, pow. ŚWIDNICKI

ul. Zamojska 23

W miejscu przypadkowego odkrycia szczątków ludzkich, przeprowadzono ratownicze badania wykopaliskowe. Ich celem było odsłonięcie, zadokumentowanie oraz wyeksplorowanie i zabezpieczenie materiału kostnego do dalszych analiz. Zabytki pozyskane podczas badań i powiązanych ze znaleziskiem miały pozwolić określić czas i okoliczności złożenia szczątków w ziemi. W wyniku przeprowadzonych czynności badawczych udało się ustalić, że pozyskany materiał kostny pochodzi ze zniszczonej mogiły. W płytkiej jamie grobowej złożono ciała dwóch osób (jedna osoba dorosła, druga młodsza). Przy odkrytych szczątkach ludzkich nie natrafiono na żadne znaleziska ruchome. Jedyne na terenie wokół obiektu odkryto przedmioty zabytkowe pochodzenia współczesnego (m.in. monety, pociski, łuski, kółka od plandeki, itd.). Na podstawie zebranych danych (w tym m.in. uzyskanych z kwerend i wywiadów) ustalono, że mogiłę powiązać można z okresem II wojny światowej. W płytkim grobie złożone zostały ciała pomordowanych osób pochodzenia żydowskiego. Lokalizacja szczątków ludzkich w mogile, tuż za budynkiem gospodarczym (stodołą) może wskazywać na związek pochowanych osób z rodziną właściciela tych zabudowań. W wykopie badawczym, w warstwach poniżej odkrytego grobu, odkryto neolityczne obiekty gospodarcze (jamy zasobowe) kultury pucharów lejkowatych i kultury amfor kulistych.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych i ekspertyzy przedmiotów znalezionych przy szczątkach osób odkrytych w listopadzie 2013 r. w m. Piaski, ul. Zamojska 23, gm. loco, powiat świdnicki, woj. lubelskie*, Chełm 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansował IPN w Lublinie.

PERESPA, gm. TYSZOWCE, pow. TOMASZOWSKI
stan. nr 81/194, obszar AZP nr 90-92.

Pretekstem do przeprowadzenia badań sondażowych na stanowisku było odkrycie w tym miejscu elementów srebrnego naszyjnika datowanego wstępnie na około X-XI w. Po zdjęciu humusu natrafiono na zarysy wtórnego wkopu, z którego wydobyto kilkanaście fragmentów przedmiotów srebrnych, które pierwotnie wchodziły w skład depozytu. Przeprowadzone badania sondażowe skłaniają do jednoznacznej interpretacji znaleziska, jako zespołu przedmiotów złomu surowca srebrnego pochodzącego z warsztatu jubilerskiego, typowego depozytu o charakterze „skarbu” złożonego do ziemi w momencie zagrożenia, w miejscu oddalonym od ludzkich siedzib. Zespół badanych przedmiotów datowany jest na przełom X/XI w.

Dokumentacja: Sylwester Sadowski, *Perespa st. 81 (AZP 90-92/194), gm. Tyszowce, pow. tomaszowski, woj. lubelskie. Wstępne sprawozdanie z sondażowych badań wykopaliskowych w 2014 r.* Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

PŁOUSZOWICE, gm. JASTKÓW, pow. LUBELSKI
stan. nr 1, AZP 77-80

Stanowisko zostało objęte programem ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę odcinka drogi ekspresowej. W trakcie badań na 97 arach rozpoznano 481 obiektów nieruchomych. Dla 200 obiektów udało się określić przynależność kulturową lub chronologiczną. Z okresem pradziejowym identyfikowano łącznie 69 obiektów, z czego 58 łącono już z konkretnymi kulturami: 7 z kulturą malicką, 3 z kulturą pucharów lejkowatych, 29 z kulturą amfor kulistych i 19 z kulturą trzciniecką. Na stanowisku wyróżniono także 4 obiekty identyfikowane z okresem średniowiecznym oraz 127 z okresem nowożytnym. Z przebadanych obiektów pozyskano łącznie 2859 zabytków ruchomych, w tym 1 769 fragmentów ceramiki naczyniowej, 165 wyrobów lub odłupków krzemienionych, 567 ułamków polepy, 24 ułamki naczyń szklanych, 54 przedmioty metalowe (lub ich fragmenty), 252 całe lub ułamki zwierzęcych szczątków kostnych oraz 28 innych (np. fragmenty kafla piecowych, zabytki kamienne), których charakterystykę i przynależność do wydzielonych jednostek prezentują liczne wykresy, tabele, tablice i fotografie, stanowiące integralną część niniejszej dokumentacji. Większości obiektom rozpoznanych kulturowo bądź chronologicznie przypisano funkcję gospodarczą. Funkcję mieszkalną określono jedynie dla dwóch obiektów, zarówno związanych z okresem pradziejowym (kultura trzciniecka), jak i nowożytnym.

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja końcowa z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska 1 w Płuszowicach na obszarze AZP 77-80. gm. Jastków pow. lubelski wykonywanych w 2014 roku w związku z budową drogi ekspresowej nr 19 pomiędzy węzłami „Dąbrowica” - „Konopnica”, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie; Mariusz Matyaszewski, *Dokumentacja wstępna z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska 1 w Płuszowicach na obszarze AZP 77-80. gm. Jastków pow.**

lubelski wykonywanych w 2014 roku w związku z budową drogi ekspresowej nr 19 pomiędzy węzłami „Dąbrowica” – „Konopnica”, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

stan. nr 2, AZP 77-80

Celem badań było przeprowadzenie ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku, wchodzącym w kolizję z planowaną inwestycją drogową. Objęto pracami archeologicznymi powierzchnię 21,60 ara. W rezultacie odsłonięto, wyeksplorowano oraz zadokumentowano łącznie 57 obiektów. Wśród odkrytych obiektów dominowały bardzo małe i małe, o formach owalnych. Większość z nich pełniła funkcje gospodarcze. W trakcie badań wyróżniono jedynie obiekty pochodzące z okresu pradziejowego. Na przebadanej części stanowiska obiekty grupowały się w jednym obszarze obejmującym swoim zasięgiem 2 ary. W obrębie skupiska znalazły się jamy datowane na kulturę amfor kulistych (3 obiekty), kulturę trzciniecką (2 obiekty). Pozostałe 2 obiekty wydатовane zostały ogólnie na okres pradziejowy. Z wyeksplorowanych jam pozyskano bogatą kolekcję zabytków, z czego 503 szt. stanowiły fragmenty ceramiki naczyniowej. Pośród zabytków ruchomych pochodzących z obiektów, na szczególną uwagę zasługuje prawie całe naczynie pochodzące z jamy nr 264 łączonej z kulturą amfor kulistych. Była to jama gospodarcza o kształcie gruszkowatym. Na stanowisku znaleziono również znaczną liczbę zabytków krzemiennych (255 zabytków).

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Dokumentacja końcowa z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska nr 2 w m. Płuszwowice, na obszarze AZP 77-80/24-2, gm. Jastków, pow. Lublin, woj. lubelskie wykonywanych w związku z realizacją drogi ekspresowej S19 na odcinku Lubartów – Kraśnik od węzła „Dąbrowica” (bez węzła) do węzła Konopnica (bez węzła) obwodnicy Lublina*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie; Łukasz Pawłowski, *Dokumentacja wstępna z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska nr 2 w m. Płuszwowice, na obszarze AZP 77-80, gm. Jastków, pow. Lublin, woj. lubelskie wykonywanych w związku z realizacją drogi ekspresowej S19 na odcinku Lubartów - Kraśnik od węzła „Dąbrowica” (bez węzła) do węzła Konopnica (bez węzła) obwodnicy Lublina*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

PŁUSZOWICE KOLONIA, gm. JASTKÓW, pow. LUBELSKI

stan. nr 5, AZP 77-80/115

Stanowisko położone jest na trasie planowanej obwodnicy Lublina będącej częścią drogi krajowej S19. Obszar stanowiska znajdujący się w kolizji z przyszłą inwestycją został objęty wyprzedzającymi badaniami wykopaliskowymi. Prace archeologiczne stanowiły kontynuację badań wykopaliskowych rozpoczętych w 2013 r. Ogółem w trakcie działań wykopaliskowych w latach 2013 i 2014 przebadano obszar 109,5 ara. Łącznie zarejestrowano i wyeksplorowano 214 obiektów, w tym 64 określone kulturowo i chronologicznie. Wśród obiektów o ustalonej chronologii dominowały pozostałości osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Odnotowano też obecność obiektów pochodzących z okresu wpływów rzymskich przynależnych do kultury przeworskiej oraz jeden o ogólnie rozumianej chronologii pradziejowej. Wśród wszystkich obiektów odkrytych w trakcie obecnych badań dominowały jamy. Z wypełnisk obiektów pozyskano ponad 4 tys. frag-

mentów materiału ruchomego. Wśród niego dominującą grupę stanowiły pozostałości wyrobów ceramicznych – 3 448 fragmentów. W dalszej kolejności zebrano fragmenty poplepy konstrukcyjnej, zabytki metalowe (głównie pozostałości żelaznych noży w różnym stopniu zachowania oraz m.in. nożyce), kości zwierzęce oraz niewielką ilość zabytków krzemiennych. Pod względem funkcji najliczniejszą kategorię stanowiły obiekty określone jako dolki posłupowe. Kolejną grupę pod względem liczebności stanowiły obiekty o nieokreślonej funkcji. Dużą grupę stanowiły jamy, których funkcja określona została ogólnie jako gospodarcza. Następną grupę stanowiły obiekty będące pozostałościami palenisk. Spośród obiektów o charakterze gospodarczym wydzielono osobną kategorię jam zasobowych. Pięciu odsłoniętym obiektom przypisano funkcję produkcyjną. Tylko w jednym przypadku funkcję obiektu określono jako mieszkalną. Nie można przy tym wykluczyć, że niektóre z obiektów produkcyjnych pełniły również funkcje mieszkalne.

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Dokumentacja końcowa z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska Płuszczyce Kolonia nr 5 na obszarze AZP 77-80/115, gm. Jastków pow. lubelski wykonywanych w 2014 roku w związku z budową drogi ekspresowej nr 19 pomiędzy węzłami „Dąbrowica” - „Konopnica”*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie; Dariusz Włodarczyk, *Dokumentacja wstępna z ratowniczych badań archeologicznych stanowiska Płuszczyce Kolonia nr 5 na obszarze AZP 77-80/115, gm. Jastków pow. lubelski wykonywanych w 2014 roku w związku z budową drogi ekspresowej nr 19 pomiędzy węzłami „Dąbrowica” - „Konopnica”*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

stan. nr 6, AZP 77-80/116

Stanowisko zlokalizowane jest w pasie planowanej budowy drogi ekspresowej S19 i w związku z tym narażone zostało na zniszczenie w trakcie planowanych robót budowlanych. Badania ratownicze stanowiły kontynuację wykopalisk podjętych na stanowisku w 2013 roku. W roku 2014 badaniami objęto powierzchnie 71,3 ara. Odkryto i wyeksplorowano 203 obiekty ziemne, w tym 8 z materiałem kultury malickiej, 3 kultury trzcinieckiej, 89 obiektów powiązanych z okresem nowożytnym. Łącznie pozyskano 1 280 fragmentów ceramiki nowożytnej, 183 fragmenty ceramiki pradziejowej, 517 fragmentów szkła, 41 zabytków krzemiennych oraz 351 zabytków metalowych.

Dokumentacja: Adam Olszewski, *stan. 6 AZP 77-80/116. Opracowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych w sezonach 2013 i 2014*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

POKRÓWKA, gm. CHEŁM, pow. CHEŁMSKI ZIEMSKI

Stan. nr 1 na obszarze AZP 80 – 90/12

Badania archeologiczne przeprowadzono w związku z rozbudową drogi wojewódzkiej nr 843 w obszarze stanowiska, zewidencjonowanego jako cmentarzysko kurhanowe, złożone z dwóch kopców ziemnych. Odsłonięto naturalne nawarstwienia glebowe i współczesne wkopy. Nie zarejestrowano nawarstwień kulturowych, obiektów archeologicznych i ruchomego materiału zabytkowego, związanego z cmentarzyskiem. Kurhan, zlokalizowany na zachód od wykopów, najprawdopodobniej uległ zniwelowaniu we wcześniejszym okresie.

Dokumentacja: Anna Jączek, Michał Kubera: *Dokumentacja końcowa z ratowniczych badań archeologicznych na stanowisku nr 1 w Pokrówcze, gm. Chełm (AZP 80 – 90/12) wykonanych w związku z rozbudową drogi wojewódzkiej nr 843*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Zarządu Dróg wojewódzkich w Lublinie.

PULAWY

ul. Ceglana, Zabłockiego

Celem prac badawczych było wyeksplorowanie i zadokumentowanie reliktów zabytkowego wodociągu odkrytego podczas budowy kanalizacji deszczowej. W trakcie badań ratowniczych zbadano obszar o łącznej powierzchni 28m². Badania ratownicze ujawniły obiekty zabytkowe w postaci łączonych rur sosnowych, będących relikdami drewnianego wodociągu. Wybudowany w końcu XVII w. rumus stanowił element systemu zaopatrywania w wodę oddalonego o 3 km pałacu Czartoryskich w Puławach. Badania archeologiczne nie dostarczyły, poza odsłoniętymi elementami rumusu żadnych innych artefaktów.

Dokumentacja: Sebastian Wardak, *Sprawozdanie z badań interwencyjnych, ratowniczych związanych z niwelacją terenu oraz budową kanalizacji deszczowej ulic Ceglanej i ulicy Zabłockiego w Puławach*, Puławy 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków Zarządu Inwestycji Miejskich w Puławach.

SIELEC, gm. LEŚNOWICE, pow. CHEŁMSKI ZIEMSKI

Obszar AZP 82 - 90.

Badania archeologiczne przeprowadzone zostały w związku z budową placu zabaw z bezpieczną nawierzchnią i ogrodzeniem. Zrealizowano dwa wykopy badawcze. W obrębie wykopu 1 zadokumentowano trzy obiekty: dwa doły posłupowe, stanowiące pozostałość nieokreślonej konstrukcji oraz bruk z płasko ułożonych kamieni, wykonany jako utwardzenie podmokłego terenu. W obrębie wykopu 2 zadokumentowano pięć obiektów: mur z opoki na zaprawie wapienno-piaskowej, licowany od zewnątrz ceglami, będący prawdopodobnie fragmentem wschodniego muru obronnego (ob. 5), mury z opoki na zaprawie wapiennej, licowane starannie kamieniami, stanowiące pozostałość budynku dostawionego do muru obronnego (ob. 6), mury konstrukcji budynku lub pomieszczenia gospodarczego, nabudowane nad nieistniejącym ob. 6, prostokątną podstawę z opoki na zaprawie wapienno-glinianej kaflowego pieca grzewczego wewnątrz ob. 6, bruk kamienno-opokowy od zachodu i w narożniku ob. 6. Ustalono, że są to pozostałości pierwszego budynku rezydencjonalnego, dostawionego do muru obronnego, funkcjonującego od k. XVI do 1 poł. XVII w. Pozyskano liczny materiał zabytkowy od XVI do XX w. w postaci ceramiki naczyniowej, kafla szkliwionych oraz wyrobów metalowych.

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Natalia Jędruszczak: *Sielec, gm. Leśnowice, woj. lubelskie. Wstępna dokumentacja z badań archeologicznych na działce nr 512/2 w związku z budową placu zabaw na terenie zespołu dworsko – parkowego*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Leśnowickiego Stowarzyszenia Oświatowo - Samorządowego w Leśnowicach.

ROKITNO, gm. LUBARTÓW, pow. LUBARTOWSKI**Stan. AZP 74-83/1-1**

Podczas robót ziemnych związanych z wznoszeniem budynku mieszkalnego odkryto obiekty archeologiczne. Podjęto w związku z tym archeologiczne badania ratownicze. W trakcie badań zarejestrowano 5 obiektów. Wszystkie występowały bezpośrednio poniżej warstwy humusu i były wkopane w całość w postaci jasnożółto-szarego piasku. Wspólną cechą obiektów były stosunkowo słabo czytelne zarysy na poziomie stropu. Obiekty nr 1, 3 i 4 należy interpretować jako jamy o charakterze gospodarczym. Obiekt nr 1 mógł pełnić rolę piwniczki. Najmniejszy obiekt nr 2 jest to dół posłupowy. Obiekt ten mógł stanowić pozostałość naziemnej konstrukcji słupowej, być może mieszkalnej. Obiekt nr 5, w którym występowała większość materiałów ruchomych, należy interpretować jako pozostałość po palenisku. Podsumowując wyniki badań należy stwierdzić, że w przypadku omawianego stanowiska mamy do czynienia z osadą kultury łżyckiej. Odkryty materiał należy odnieść do okresu wczesnego żelaza, a dokładniej do okresu halsztackiego D.

Dokumentacja: Michał Kubera, *Opracowanie końcowe wyników nadzoru i ratowniczych badań archeologicznych związanych z budową domu mieszkalnego na działce nr 403/2 w Rokitnie, gm. Lubartów. Stanowisko AZP 74-83/1-1*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez inwestora prywatnego.

SERNIKI WIEŚ, gm. SERNIKI, pow. LUBARTOWSKI**stan. nr 9 AZP 73-82/51**

Nadzory archeologiczne oraz badania ratownicze wykonano w związku odhumusowaniem terenu dla funkcjonowania kopalni piasku. W trakcie tego etapu prac ziemnych odsłonięto zarysy obiektów archeologicznych. Ich odkrycie spowodowało przekształcenie nadzoru archeologicznego w badania o charakterze ratowniczym. W trakcie badań wyeksplorowano i zadokumentowano łącznie 10 obiektów. Pozyskany materiał zabytkowy reprezentuje kulturę łżycką.

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Dokumentacja z nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z odhumusowaniem terenu dla funkcjonowania kopalni piasku w m. Serniki Wieś, gm. Serniki, dz. nr 446/2, 447/2, 478/2 oraz archeologicznych badań ratowniczych na stanowisku AZP 73-82/51-9*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane przez P.W. STACHYRA z Wojciechowa.

SNOPKÓW, gm. JASTKÓW, pow. LUBELSKI**stan. 16 AZP 76-81/121**

Wyprowadzające ratownicze badania wykopaliskowe były kontynuacją prac prowadzonych w 2013 roku. Przeprowadzono je na wąskim nie przebadanym w poprzednim roku pasie w południowo-zachodniej części stanowiska wielokulturowego przecinanego przez pas drogowy rozbudowywanej drogi wojewódzkiej nr 809. Przebadano powierzchnię 0,6 ara (narastająco 16 arów) i odsłonięto 1 obiekt jamowy (narastająco 124 obiekty nieruchome), zawierający w swoim wypełnisku fragmenty ceramiki z okresu wczesnego średniowiecza (XI-XII w.).

Dokumentacja: Mieczysław i Małgorzata Bienia, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 16 w Snopkowie na obszarze AZP 76-81/121, gm. Jastków*. Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania sfinansowane przez PRD Lubartów S.A.

stan. 17 AZP 76-81/122

Wyprzedzające ratownicze badania wykopaliskowe były kontynuacją prac prowadzonych w 2013 roku. Przeprowadzono je na wąskim nieprzebadanym w poprzednim roku pasie użytkowanej wówczas drogi gminnej, w południowej części stanowiska przecinanego przez pas drogowy rozbudowywanej drogi wojewódzkiej nr 809. Łącznie przebadano powierzchnię 2 arów nie odsłaniając żadnych obiektów nieruchomych. Jedynie na niewielkim odcinku w części wschodniej natrafiono na ślady warstwy kulturowej zawierającej kilkanaście zabytków ruchomych (fragmenty ceramiki oraz zabytki krzemienne), który możemy datować na wczesną epokę brązu (kultura mierzanowicka) i okres nowożytny (XVI-XVIII w.).

Dokumentacja: Mieczysław i Małgorzata Bienia, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 17 w Snopkowie na obszarze AZP 76-81/122, gm. Jastków*. Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania sfinansowane przez PRD Lubartów S.A.

stan. nr 18 AZP 76-81/126

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Snopków stan. 18, gm. Jastków, woj. lubelskie (AZP 76-81/126) Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych wyprzedzających budowę drogi ekspresowej S17 Kurów- Lublin - Piaski na odcinku od węzła „Dąbrowica” do węzła „Jakubowice”, Biała Podlaska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.*

stan. 25 AZP 76-81/150

Badania wykopaliskowe stanowiły kontynuację prac prowadzonych w 2013 roku. Wykonano je na wąskim nieprzebadanym w poprzednim roku pasie użytkowanej wówczas drogi gminnej, w południowo-zachodniej części stanowiska przeciętego przez pas rozbudowywanej drogi wojewódzkiej. Łącznie przebadano powierzchnię 1,8 arów nie odsłaniając żadnych obiektów nieruchomych. Jedynie na niewielkim odcinku w części zachodniej nad rozległym wymokiem natrafiono na ślady warstwy kulturowej zawierającej kilkanaście zabytków ruchomych (fragmenty ceramiki, kości oraz zabytki krzemienne), który możemy datować na wczesne średniowiecze (XII wiek) i okres nowożytny (XVI-XVIII w.).

Dokumentacja: Mieczysław i Małgorzata Bienia. *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 25 w Snopkowie na obszarze AZP 76-81/150, gm. Jastków*. Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania sfinansowane przez PRD Lubartów S.A.

stan. 26 AZP 76-81/151

Wyprzedzające ratownicze badania wykopaliskowe były kontynuacją prac prowadzonych w 2013 roku. Przeprowadzono je w południowej oraz wschodniej części stanowiska przecinanego przez pas drogowy rozbudowywanej drogi wojewódzkiej nr 809. Łącznie przebadano powierzchnię 31 arów (narastająco 53 ary) i odsłonięto 237 obiektów nieruchomych osadowych (narastająco 513 obiektów osadniczych i grobów), w tym 90 określonych kulturowo lub chronologicznie. Wśród nich 20 obiektów związanych jest z kulturą amfor kulistych, 7 z kulturą mierzanowicką, 2 należy łączyć z kulturą łużycką, 3 z okresem wczesnośredniowiecznym i 58 z okresem nowożytnym z XVI w. oraz

z XVII-XVIII wiekiem, kiedy funkcjonowała tutaj wieś historyczna. Łącznie z obiektów pozyskano 2801 zabytków ruchomych, w tym 2403 fragmenty ceramiki naczyniowej, 1 fragment kafla, 8 fragmentów przedmiotów szklanych, 131 fr. polepy konstrukcyjnej, 214 fr. kości zwierzęcych, 14 przedmiotów kamiennych, 21 krzemieni i 9 przedmiotów metalowych. Wśród zabytków wydzielonych na uwagę zasługują: 2 nożyki, 1 kartacz, 2 fr. sierpów, 1 podkówka pod buty. Najstarszą fazę zasiedlenia stanowiska w pradziejach wyznaczają pozostałości osady kultury amfor kulistych. Z horyzontem tym związanych jest 20 obiektów jamowych, które wystąpiły w południowo-wschodniej części stanowiska. Podobną strefę zajmują również obiekty kultury mierzanowickiej. Na stanowisku zdecydowanie dominują obiekty nieruchome (relikty budynków mieszkalnych, jam gospodarczych) będące pozostałością osady z XVI oraz XVII-1 połowy XVIII wieku.

Dokumentacja: Mieczysław i Małgorzata Bienia, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 26 w Snopkowie na obszarze AZP 76-81/151, gm. Jastków*. Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania sfinansowane przez PRD Lubartów S.A.

stan. 28 AZP 76-81/153

Badania wykopaliskowe stanowiły kontynuację prac prowadzonych w 2013 roku. Przeprowadzono je pod użytkowaną wcześniej drogą gminną w południowej części stanowiska i na północny zachód od niej. Łącznie przebadano powierzchnię 13 arów (narastająco 29 arów) i odsłonięto, przebadano oraz zadokumentowano 218 obiektów nieruchomych, w tym 46 określonych kulturowo lub chronologicznie. Wśród nich 8 zidentyfikowano z materiałem kultury amfor kulistych, 8 z kulturą mierzanowicką, 6 z kulturą łużycką, 4 z okresem wczesnośredniowiecznym; 20 nowożytnych wydатовano na z XVI-XVIII wiek. Łącznie z obiektów pozyskano 508 zabytków ruchomych, w tym: 370 fragmentów ceramiki naczyniowej, 5 krzemieni, 53 fr. kości zwierzęcych, 52 fr. polepy konstrukcyjnej, 7 przedmiotów kamiennych, 1 sprzączkę żelazną. Najstarszą fazę zasiedlenia stanowiska w pradziejach wyznaczają pozostałości osady kultury amfor kulistych. Z horyzontem tym związanych jest 8 obiektów jamowych, które wystąpiły w południowo-wschodniej części stanowiska. Podobną strefę zajmują również obiekty kultury mierzanowickiej i łużyckiej. Ze względu na jednostkową identyfikację pozostałych obiektów pradziejowych trudno doszukiwać się większych prawidłowości w ich układzie przestrzennym. Większą część stanowiska zajmują obiekty nowożytne (20). Najciekawszym obiektem okazał się grób zawierający szkielet księżniczki z wczesnej epoki brązu wyrobowany około 300 lat temu przy kopaniu jamy zasobowej.

Dokumentacja: Mieczysław i Małgorzata Bienia, Bogdan Wetoszka, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 28 w Snopkowie na obszarze AZP 76-81/153, gm. Jastków*. Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania sfinansowane przez PRD Lubartów S.A.

stan. 29 AZP 76-81/154

Ratownicze badania wykopaliskowe były kontynuacją prac prowadzonych w 2013 roku. Przeprowadzono je w południowej części stanowiska przecinanego przez pas drogowy rozbudowywanej drogi wojewódzkiej, w miejscu gdzie wcześniej znajdowała się użytkowana droga gminna. Łącznie przebadano powierzchnię 4,5 ara (narastająco 22 ary) i odsłonięto 23 obiekty nieruchome, w tym 12 określonych kulturowo lub chro-

nologicznie. Wśród nich 4 w swoich wypełniakach zawierały materiał ruchomy kultury amfor kulistych, 4 związane były z kulturą mierzanowicką i 1 z kulturą łużycką. Łącznie z obiektów pozyskano 404 zabytki ruchome, w tym: 334 fragmenty ceramiki naczyniowej, 2 naczynia gliniane, 5 fr. skorupy żółwia, 3 przekłuwacze kościane, 12 fr. polepy, 30 fr. kości, 11 krzemieni i 7 przedmiotów kamiennych. Najciekawiej pod względem badawczym prezentowały się obiekty neolitycznej kultury amfor kulistych oraz częściowo zniszczony obiekt łużycki z którego pozyskano dwa naczynia gliniane.

Dokumentacja: Mieczysław i Małgorzata Bienia, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 29 w Snopkowie na obszarze AZP 76-81/154 gm. Jastków*. Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania sfinansowane przez PRD Lubartów S.A..

stan. 30 AZP 76-81/155

Badania wykopaliskowe były kontynuacją prac prowadzonych w 2013 roku. Przeprowadzono je w zachodniej części stanowiska pod użytkowaną wcześniej drogą gminną. Łącznie przebadano powierzchnię 3 arów (narastająco 32,5 ara) i odsłonięto 2 połowy wcześniej przebadanych obiektów osadniczych związanych z kulturą mierzanowicką. Nie udało się pozyskać żadnego materiału ruchomego.

Dokumentacja: Mieczysław i Małgorzata Bienia, *Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 30 w Snopkowie na obszarze AZP 76-81/155, gm. Jastków*. Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania sfinansowane przez PRD Lubartów S.A..

SOBIBÓR, gm. WŁODAWA, pow. WŁODAWSKI

Były Niemiecki Obóz Zagłady w Sobiborze

Wykopaliskowe badania archeologiczne prowadzone były na terenie Byłego Niemieckiego Nazistowskiego Obozu Zagłady w Sobiborze, w związku z realizacją międzynarodowego projektu rewitalizacji byłego obozu zagłady i opracowania nowej koncepcji Miejsca Pamięci. Rozpoznano powierzchnię 102,16 ara. W obszarze, przeznaczonym pod budowę ściany wokół grobów masowych zadokumentowano koncentrację przepalonych kości ludzkich, stwierdzono także kontynuację w kierunku zachodnim zasypisk grobów masowych 1 i 2. W obszarze, przeznaczonym pod budowę muru, wyznaczającego przebieg Himmelfahrtstrasse oraz ścieżki wzdłuż muru natrafiono na obiekty o bliżej nieokreślonej funkcji, obiekty, związane z wejściem lub ogrodzeniem wejścia na drogę do komór gazowych, a także prawdopodobnie na studnię obozową. W rejonie placu asfaltowego z pomnikami zadokumentowano prawdopodobnie fundamenty komór gazowych, usytuowanych w dwóch zespołach po cztery pomieszczenia, oddzielonych korytarzem, zamkniętym od północy pomieszczeniem na silnik benzynowy. W tej części obozu zadokumentowano także północną krawędź baraku Sonderkommando oraz relikty w postaci dołków posłupowych tzw. baraku fryzjerskiego. W obszarze, przeznaczonym pod budowę budynku muzeum oraz infrastruktury towarzyszącej odsłonięto relikty bocznic kolejowej, dołki posłupowe, związane z ogrodzeniem oddzielającym Vorlager od rampy, pozostałości kolejki wąskotorowej, liczne dołki posłupowe o nieokreślonej funkcji. W rejonie prawdopodobnego miejsca wybuchu powstania zadokumentowano liczne dołki posłupowe, studnię oraz obiekt o nieokreślonej funkcji. Zlokalizowano i zadokumentowano również narożnik północno – zachodni Obozu III/Lager III. Z war-

stwy humusowej oraz z wypełnisk obiektów nieruchomych pochodzą liczne artefakty – przedmioty osobiste, stanowiące pozostałość po pomordowanych Żydach.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek: *„Raport wstępny z archeologicznych prac wykopaliskowych o charakterze przedinwestycyjnym na terenie byłego niemieckiego, nazistowskiego obozu zagłady Żydów w Sobiborze, przeprowadzonych latem i jesienią 2014 roku”*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne sfinansowane ze środków Fundacji Polsko – Niemieckie Pojednanie.

SOBIESZYN, gm. UŁĘŻ, pow. RYCKI

stan. nr 14, AZP 70-78/76

Prace badawcze miały na celu dokończenie eksploracji pieca do wypału ceramiki (ob. 91), odkrytego w trakcie prac w 2012 r., kiedy wyeksplorowano jego ćwiartki SE i NW. W trakcie badań w 2014 r. wyeksplorowano i zadokumentowano ćwiartki SW, NE. Z wypełniska pieca i strefy przypiecowej pozyskano ogółem 461 fragmentów ceramiki, przede wszystkim o cechach młodszego okresu przedrzymskiego (jego późnego odcinka – A3), co w pełni potwierdziło wcześniejsze supozycje odnośnie datowania obiektu. Sam piec był mocno zniszczony. Ruszt oraz komora nie zachowały się w stopniu umożliwiającym eksplorację naturalnymi negatywami. Najlepiej zachowane były ścianki zewnętrzne oraz grube dno pieca. Nie stwierdzono w środku wkładu ceramicznego w postaci dużej ilości mniej lub bardziej gotowych naczyń, a tylko sporo drobniejszych fragmentów ceramiki. Wydaje się więc, iż piec nie uległ zniszczeniu w trakcie wypału, lecz po prostu został porzucony/zaniechano jego użytkowania.

Dokumentacja: Piotr Łuczkiwicz, Sprawozdanie z badań w opracowaniu. Badania finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

STRYJÓW, gm. IZBICA, pow. KRASNOSTAWSKI

Stan. nr 30 na obszarze AZP

Pierwszy sezon badań wykopaliskowych kurhanu prowadzono w ramach projektu badawczego „Schyłek neolitu w północnej części Wyżyny Lubelskiej”. Pod centralną częścią nasypu zadokumentowane zostały cztery groby, datowane na wczesną epokę brązu, szkieletowe, ze szczątkami zachowanymi w różnym stopniu. Obiekty miały kształt prostokąta z zaoblonymi narożnikami, o analogicznym wypełnisku. Każdy z grobów zawierał wyposażenie. Grób nr 5 był największy, położony centralnie. Szczątki ludzkie znajdowały się tu w porządku nieanatomicznym, w odróżnieniu od pozostałych pochówków. Centralna część kopca została naruszona przez dużą kolistą jamę, której wypełnisko sugeruje jej powstanie w okresie średniowiecznym lub nowożytnym. Górną część tej jamy naruszył płytki wkop, pochodzący z okresu I wojny światowej. Zadokumentowano również fragment jamy przykurhanowej. W obniżeniu powstałe po wybraniu ziemi na nasyp wkopany był grób szkieletowy nr 8, orientowany w osi N-S, mający konstrukcję kamienną skrzyni o wymiarach 240 x 85 cm i wysokości 45 cm, z kamienną podłogą, zawierający wyposażenie. Datowanie ¹⁴C pozwoliło ustalić, iż kurhan usypany został ok. 2100 – 1900 BC, zaś grób nr 8 założono ok. 1900 – 1700 BC. Ustalono, iż przebadany kurhan - jako pierwszy na Wyżynie Lubelskiej - należy łączyć z kulturą strzyżowską. Wyposażenie grobów stanowiły m. in. grociki krzemienne, ozdoby miedziane,

kościane, z muszli małża, fajansowe. W nawarstwieniach centralnej części kopca odkryto duże naczynie kultury mierzanowickiej.

Dokumentacja: Piotr Włodarczak, Janusz Budziszowski, Paweł Jarosz, Jerzy Libera, Anita Szczepanek: „*Sprawozdanie z badań przeprowadzonych w roku 2014 na stanowisku 30 w Stryjowie, gm. Izbica, woj. lubelskie*”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków grantu Narodowego Centrum Nauki.

SWARYCZÓW, gm. KOMARÓW OSADA, pow. ZAMOJSKI ZIEMSKI

Stan. nr 1/4, obszar AZP nr 90-91.

Był to dziesiąty sezon badań na tym wielokulturowym stanowisku. Potwierdzono obecność osady kultury łużyckiej oraz cmentarzyska birtualnego kultury wielbarskiej. Ponadto odkryto ślady osadnictwa z okresu neolitu. W warstwie kulturowej odkryto drobne przedmioty metalowe (fibule, sprzączki, okucia końca pasa), kamienne i szklane paciorki, oraz dużą ilość stopionego szkła, pochodzącego z naczyń. Pozyskany materiał ceramiczny związany był przede wszystkim z kulturą łużycką. Odkryto także kilkanaście obiektów archeologicznych, które należy wiązać z cmentarzyskiem. Interesujące okazały się trzy ciałopalne groby, zawierające po kilkanaście przedmiotów w wyposażeniu. W południowej części wykopów odkryto cztery obiekty, które należy interpretować jako miejsca palenia ognia lub wręcz pozostałości stosów ciałopalnych kultury wielbarskiej i winne być łączone chronologicznie z okresem rzymskim i wczesną fazą okresu wędrówek ludów.

Dokumentacja: Sylwester Sadowski, *Swaryczów stan. 1. Wstępne sprawozdanie z badań wykopaliskowych w 2014 roku*. Dokumentacja powykonawcza w opracowaniu. Badania finansowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

ŚWIDNIK (obr. Biskupie Kolonia)

ul. Mełgiewska, działka nr ew. 8/1

Podczas robót budowlanych związanych z budową drogi ekspresowej S17 odsłonięte zostały ludzkie szczątki kostne. Odkrycie wstępnie interpretowane było jako pozostałość zniszczonej mogiły zbiorowej. Po wcześniejszym postępowaniu prokuratorskim podjęto ratownicze badania wykopaliskowe w miejscu znalezienia materiału kostnego. Prace badawcze miały charakter ekshumacji szczątków ludzkich z zastosowaniem metody archeologicznej. W wyniku przeprowadzonych czynności badawczych odsłonięto zarys zachodniej, zachowanej części mogiły. Obiekt posiadał zarys zbliżony do prostokątnego. Po wyeksplorowaniu jamy na jej dnie odsłonięte zostały szczątki dwóch osób, po których w porządku anatomicznym zachowały się jedynie kończyny dolne. Zabytków ruchomych w wypełniku obiektu nie odkryto. Charakter pochówku, czyli bezwładnie wrzucone do grobu dwa lub trzy ciała osób – wskazuje na ich nagłą śmierć, najprawdopodobniej w wyniku mordu. Wszystkie zebrane fakty pozwalają stwierdzić, że ciała pomordowanych prawdopodobnie złożono do mogiły u schyłku działań wojennych w trakcie II wojny światowej.

Dokumentacja: Małgorzata i Mieczysław Bienia, *Świdnik ul. Mełgiewska (dz. geod. nr 8/1 obręb Biskupie Kolonia) sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych wyprzedzających budowę drogi ekspresowej S17 Kurów - Lublin - Piaski na odcinku od*

węzła «Lubartów» do węzła «Witosa», Biała Podlaska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowane ze środków GDDKiA Oddział w Lublinie.

TRZCINIEC, gm. ŁAZISKA, pow. OPOLSKI

Dokumentacja: Łukasz Miechowicz, *Trzciniec gm. Łaziska, woj. lubelskie, wczesnośredniowieczny wał podłużny. Sprawozdanie z interwencji archeologicznej przeprowadzonej w dn. 26 października 2014 r.*, Warszawa 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Prace badawcze wykonano w ramach projektu Misja Archeologiczna CHODLIK.

WŁODAWA, gm. WŁODAWA, pow. WŁODAWSKI

Badania archeologiczne przy tzw. Kolumnie Toskańskiej prowadzone były w związku z koniecznością weryfikacji obecności pochówków pod płytami z nazwiskami żołnierzy, poległych podczas I wojny światowej. Odkryto grób żołnierza z zachowanymi elementami wyposażenia. Zadokumentowano także grób dziecka, bez wyposażenia oraz relikw grobu szkieletowego z zachowanymi pozostałościami trumny. Ustalono, że w kwaterze północno – wschodniej pod płytami upamiętniającymi poległych żołnierzy znajdują się ich szczątki. Stwierdzono także, iż pozostałe pochówki potwierdzają funkcjonowanie wokół Kolumny tzw. cmentarza cholerycznego.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak: „Wyniki weryfikacyjnych badań archeologicznych przy tzw. kolumnie toskańskiej, położonej przy ulicy 1000 – lecia Państwa Polskiego we Włodawie”, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne sfinansowane ze środków Starostwa Powiatowego we Włodawie.

WOŻUCZYN, gm. RACHANIE, pow. TOMASZOWSKI

zespół pałacowo – parkowy

Przeprowadzone na terenie parku sondażowe badania wykopaliskowe objęły miejsce, w którym należałoby lokalizować nieistniejącą kaplicę zamkową. Jej przypuszczalne usytuowanie ustalono podczas badań magnetycznych w 2013r., potwierdza je także plan sporządzony przez D. Fijałkowskiego, M. Kseniaka, A. Marczak i opublikowany w artykule: „Historia i stosunki dendrologiczne parku w Wożuczynie” [w:] „Rocznik Sekcji Dendrologicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego”, XXXII, 1979, s. 153-157. Badania sondażowe potwierdziły istnienie w tym rejonie prostokątnego budynku o wymiarach ok. 20 x 11m, który można wiązać z poszukiwanym obiektem.

Dokumentacja: Marcin Piotrowski, Patrycja Piotrowska, Barbara Typek, Andrzej Pasieczny, Sławomir Wiśniewski, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych na terenie zespołu pałacowo – parkowego w Wożuczynie, gm. Rachanie, prowadzonych w 2014 roku*. Badania zorganizowane i finansowane przez Stowarzyszenie Miłośników Wożuczyna i Okolic.

ULÓW, gm. TOMASZÓW LUBELSKI, pow. TOMASZOWSKI

Stan. nr 3/10, obszar AZP nr 94-88.

Przeprowadzono prace powierzchniowe w obrębie pasa nowo zasadzonego lasu. W ich trakcie pozyskano bardzo liczny materiał zabytkowy (fragmenty ceramiki z wczesnej epoki brązu, kultury trzcinieckiej i łużyckiej oraz kultury wielbarskiej oraz ceramiki wczesnośredniowiecznej). W trzech miejscach zarejestrowano obecność przepalanej ziemi z dużą zawartością węgla i przepalonymi kamieniami, przypuszczalnie paleniska.

W korzeniach powalonego pniaka odkryto ceramikę i polepę, co pozwala przypuszczać, że zniszczył on obiekt archeologiczny datowany na epokę brązu. Znaleziono również kolec brązowej sprzączki, kamień żarnowy oraz kilka drobnych fragmentów przepalonych kości. Zasięg stanowiska jest znacznie większy niż dotychczas przypuszczano.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku 3/10 w Ulowie, pow. tomaszowski, w 2014 r.* Dokumentacja w wersji elektronicznej przekazana do archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania prowadzone w ramach projektu pt. „Roztocze – starożytna *terra incognita*? (Mikroregion osadniczy w rejonie Ułowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5 (nr 2013/09/B/HS3/03352) realizowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

Stan. nr 5/12, obszar AZP nr 94-88

Badania wykopaliskowe przeprowadzono na polu kurhanowym. Ich celem było zbadać kurhanu (nr 1) zniszczonego przy budowie drogi leśnej, a także wstępne rozpoznanie kurhanu (nr 2). Badania potwierdziły autentyczność kurhanu 1, który należy łączyć z kulturą ceramiki sznurowej. Jego średnica wynosiła 10 m. Zachowała się centralna jama grobowa. W skład wyposażenia grobu wchodzi: pucharzek gliniany z ornamentem sznura, odłupek krzemienisty oraz siekierka kamienna. Odkryto także pojedyncze zęby. Wytyczono również wykop sondażowy na kurhanie 2, który geografowie uznali za wydmy. Z całą pewnością można stwierdzić, że wspomniane wyniesienie jest kurhanem kultury ceramiki sznurowej, gdyż uchwycono rowek ograniczający nasyp kurhanu, fragment centralnej komory grobowej i fr. ceramiki.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku 5/12 w Ulowie, pow. tomaszowski, w 2014 r.* Dokumentacja w wersji elektronicznej przekazana do archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania prowadzone w ramach projektu pt. „Roztocze – starożytna *terra incognita*? (Mikroregion osadniczy w rejonie Ułowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5 (nr 2013/09/B/HS3/03352) realizowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

Stan. nr 6/13, obszar AZP nr 94-88

Badano konstrukcję ziemną na planie prostokąta o wymiarach około 52 x 42 m. Tworzy ją niewielki wał ziemny ograniczony rowkiem. Pozyskany materiał zabytkowy (fragmenty ceramiki i pojedyncze zabytki krzemienne), łączyć należy z kulturą pucharów lejkowatych, wczesną epoką brązu, okresem rzymskim oraz czasami nowożytnymi. W obrębie wykopu odsłonięto zarysy trzech obiektów, których funkcja jest trudna do określenia. Materiał zabytkowy odkryto jedynie w obiekcie nr 2 (fragmenty naczyń szklanego, datowane na XVII w.). Poza konstrukcją odkryto fragment fajki nowożytnej. Niestety wstępne rozpoznanie nie przyniosło odpowiedzi o jej funkcji i chronologii. Wstępnie założyć można, że konstrukcję łączyć należy z osadnictwem XVII-wiecznym.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku 6/13 w Ulowie, pow. tomaszowski, w 2014 r.* Dokumentacja w wersji elektronicznej przekazana do WUOZ Lublin Delega-

tura w Zamościu. Badania prowadzono w ramach projektu pt. „Roztocze – starożytna *terra incognita*? (Mikroregion osadniczy w rejonie Ułowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5, realizowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

Stan. nr 7/14, obszar AZP nr 94-88.

Celem badań było ustalenie granicy zachodniej i południowej cmentarzyska. Wytyczono 6 wykopów o łącznej powierzchni 173,5 m². Odkryto 10 obiektów. Wszystkie nowoodkryte obiekty skupiały się w części południowej i zachodniej cmentarzyska, 7 z nich interpretować należy jako groby ciałopalne jamowe z pozostałościami stosu pogrzebowego. Funkcja pozostałych 3 obiektów jest trudna do określenia. Najprawdopodobniej były to dolki posłupowe. Wszystkie groby były ubogo wyposażone. Potwierdziła się także specyfika cmentarzyska polegająca na obecności w warstwie humusu i w każdym z obiektów ceramiki wykonanej na kole garncarskim. Pozostały materiał to głównie fragmenty przetopionego szkła naczyniowego i przetopione paciorki szklane oraz przeszłiki i silnie przepalone fragmenty zabytków brązowych. W trakcie badań udało się uchwycić granicę południowo-zachodnią i wschodnią cmentarzyska.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku 7/14 w Ułowie, pow. tomaszowski, w 2014 r.* Dokumentacja w wersji elektronicznej przekazana do archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania prowadzone w ramach projektu pt. „Roztocze – starożytna *terra incognita*? (Mikroregion osadniczy w rejonie Ułowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5, realizowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

Stan. nr 9/16, obszar AZP nr 94-88.

Badano osady z późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek. Odcinek SW wykopu położony był na kulminacji wyniesienia terenu, na którym znajduje się stanowisko. Zasadnicza część wykopu położona była na stromym, północnym stoku wyniesienia, a jego odcinek NE w samej dolinie. W trakcie prac odkryto liczny materiał ceramiczny skupiający się głównie w warstwie i datowany w większości na okres rzymski. Odkryto także 4 obiekty archeologiczne. Trzy z nich to dolki posłupowe. W czwartym uchwyciono spalone belki oraz skupiska polepy, co sugeruje, że był on związany z umocnieniem krawędzi plateau. Ponadto stwierdzić można, że w czasach funkcjonowania osady stok plateau był jeszcze bardziej stromy niż obecnie, a nurt strumienia (jego pierwotne koryto) prawdopodobnie znajdował się około 3 m na południe od obecnego.

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska-Wiśniewska, *Wstępne sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku 9/16 w Ułowie, pow. tomaszowski, w 2014 r.* Dokumentacja w wersji elektronicznej przekazana do archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania prowadzone w ramach projektu naukowego pt. „Roztocze – starożytna *terra incognita*? (Mikroregion osadniczy w rejonie Ułowa na Roztoczu Środkowym w pradziejach i jego tło. Studium interdyscyplinarne), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach konkursu OPUS 5, realizowane przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie.

ŻABIANKA, gm. ULĘŻ, pow. RYCKI**Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny**

W 2014 roku przystąpiono do szeroko zakrojonego generalnego remontu świątyni. Prace z nim związane polegały m.in. na wzmocnieniu fundamentów świątyni oraz wymianie podłogi w jej wnętrzu. W trakcie prowadzonych już prac remontowych doszło do odkrycia krypt usytuowanych pod północną kaplicą oraz zakrystią. Odkrycie stanowiło podstawę do przekształcenia nadzoru w ratownicze badania archeologiczne. Znajdująca się pod południową kaplicą ceglana krypta pierwotnie przykryta była marmurową płytą. Prowadziło do niej zejście zaopatrzone w murowane, ceglane stopnie. Jej wnętrze wypełnione było wtórnie wysypną ziemią z pozostałościami trzech trumien, wraz ze znajdującymi się w nich szczątkami. Odkryte w trumnach szczątki kostne należały do kobiety i dwóch mężczyzn, spośród, których udało się zidentyfikować dwie osoby. Byli to fundatorzy wybudowanej 1745 roku świątyni – starosta stężycki Łukasz Bentkowski wraz z żoną Salomeą z Rostworowskich Bentkowską. Starościna zmarła w 1783 roku, natomiast starosta w 1801 roku. Tożsamość trzeciego zmarłego pozostała nieznana. Prawdopodobnie ciało należało do jednego z proboszczów kościoła. Po oczyszczeniu wnętrza krypty znajdującej się pod kaplicą południową nie stwierdzono w niej obecności pochówków ani jakichkolwiek zabytków ruchomych. Podobną sytuację zarejestrowano podczas badań trzeciej krypty odkrytej pod zachodnią częścią zakrystii. Czwarta, silnie zniszczona krypta zlokalizowana była pod środkową i wschodnią częścią zakrystii. W części wschodniej i środkowej zakrystii odkryto poziom użytkowy, w postaci posadzki wykonanej z wapiennych płyt oraz cegieł w części zachodniej. Układ płyt oraz przebieg niektórych partii muru fundamentowego nie jest równoległy do ścian zakrystii. Wskazuje to na starszą chronologię odkrytych relikwów niż kościół z 1745 roku. Podczas badań ratowniczych pozyskano kolekcję zabytków ruchomych datowanych na okres XVI - XVIII wiek.

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego i ratowniczych badań archeologicznych związanych z budowlanymi pracami remontowanymi prowadzonymi przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Żabiance, gm. Ulęż*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowane zostały przez Parafię Rzymskokatolicką w Żabiance.

III. NADZORY ARCHEOLOGICZNE**DROGA KRAJOWA nr 74: Brodzica – Hrubieszów – Świerszczów – Teptiuków, obszary AZP nr: 86-94, 87-94**

Dokumentacja: Anna Jączek, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową obwodnicy Hrubieszowa. Budowa obwodnicy Hrubieszowa w ciągu Drogi Krajowej Nr 74 Janów Lubelski-Granica Państwa, od km 0+000 (istn. km 320+579) do km 9+269,28 (istn. km 329+270)*. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania zlecone i finansowane przez wykonawcę robót drogowych – DRO-MET Sp. z o.o. w Częstochowie.

DROGA WOJEWÓDZKIEJ nr 747: Ilża - Lipsko- Solec n/ Wisłą – Opole Lubelskie – Bełżyce – Konopnica

Dokumentacja: Kamila Peschel. *Raport końcowy z nadzoru archeologicznego prowadzonego przy pracach ziemnych związanych z inwestycją „Rozbudowa drogi wojewódzkiej Nr 747 w ciągu drogi wojewódzkiej nr 747 Ilża - Lipsko- Solec n/ Wisłą – Opole Lubelskie – Bełżyce – Konopnica na odcinku od km 58+451 do km 64+528, 70*, Chodel 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania finansowane ze środków Przedsiębiorstwa Robót Inżynieryjnych FART sp. z o.o.

Dokumentacja: Kamila Peschel. *Raport końcowy z nadzoru archeologicznego prowadzonego przy pracach ziemnych związanych z inwestycją „Budowa (przełożenie) drogi wojewódzkiej Nr 747 w ciągu drogi wojewódzkiej nr 747 Ilża- Lipsko- Solec n/ Wisłą – Opole Lubelskie – Bełżyce – Konopnica od istniejącego km 41+990 do obwodnicy Opola Lubelskiego*, Chodel 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Przedsiębiorstwa Robót Inżynieryjnych FART sp. z o.o.; Michał Kubera, *Dokumentacja z badan archeologicznych realizowanych w formie nadzoru prowadzonego w związku z budową obwodnicy m. Bełżyc w ciągu drogi wojewódzkiej nr 747*, Lubartów 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania finansowane ze środków PRD Lubartów S.A..

DROGA WOJEWÓDZKA nr 17: Ilża-Konopnica – na odcinku Konopnica-Kamień

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski. *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z rozbudową drogi wojewódzkiej nr 17 Ilża- Konopnica na odcinku Konopnica-Kamień (odcinek od km 81+900 do km 91+200)*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków firmy BUDIMEX Warszawa.

POWIAT LUBARTOWSKI**sieć szerokopasmowa****w m. Leszkowice, gm. Ostrówek, Żurawiniec i Tarkawica, gm. Firlej**

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwik, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w woj. lubelskim, obszar inwestycji G- Lubartów, relacje Leszkowice- Żurawiniec- Tarkawica*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane przez NANOTEL S.A..

POWIAT RADZYŃSKI i PARCZEWSKI

sieć szerokopasmowa w mm: Rudno, gm. Milanów, Komarówka Podlaska, gm. Komarówka Podlaska, Przegaliny Duże, Ostrówki, gm. Wohyń, Kolembrody, gm. Komarówka Podlaska, Polubicze Wiejskie Pierwsze, gm. Wisznice, Smolarnia, gm. Wisznice, Horodyszcze, gm. Wisznice, Podedwórze, gm. Podedwórze, Gródek Szlachecki, gm. Siemień, Zaniówka, gm. Parczew, Przewłoka, gm. Parczew, Uhnin, gm. Dębowa Kłoda, Kodeniec, gm. Dębowa Kłoda, Gęś, gm. Jabłoń, Rudno, gm. Milanów, Kuraszew, gm. Wohyń, Sosnowica, gm. Sosnowica

Dokumentacja: Edmund Mitrus. Dokumentacja przygotowywana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace ze środków inwestora.

BERDYSZCZE, gm. DOROHUSK, pow. CHEŁMSKI ZIEMSKI

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Wyniki archeologicznego nadzoru prac ziemnych przy budowie parkingu wraz z infrastrukturą w miejscowości Berdyszcze, gm. Dorohusk*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

BIAŁA PODLASKA

zespół dworca kolejowego

Dokumentacja: Bożena Bryńczak, *Badania archeologiczne w formie nadzoru nad pracami ziemnymi, przy budowie rurociągów kablowych w sąsiedztwie budynku dworca kolejowego*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora – POL-AQUA S.A..

historyczny układ urbanistyczny

ul. Brzeska 3, dz. geod. 2209/1, 2209/2, 645/1,

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie przyłącza wodociągowego i kanalizacji ściekowej do budynku handlowo – usługowego przy ulicy Brzeskiej 3 w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Brzeska 17, dz. geod. 2231/4, 645/1

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie przyłącza gazowego do budynku mieszkalnego przy ulicy Brzeskiej 17 w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Brzeska 41, dz. geod. 2260/4

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie kontenera telekomunikacyjnego, szafy telekomunikacyjnej i szafki elektrycznej wraz z instalacjami i utwardzeniami przy ulicy Brzeskiej 41 w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków wykonawcy.

Plac Rubina, dz. geod. 3302, 2196/13, 2195, 2203/4, 2122/5, 3303

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy przebudowie Placu Rubina w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora Miasta Biała Podlaska.

ul. Piłsudskiego, dz. geod. 3251, 3252/2, 1399/20

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, Witold Bujakowski. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie sieci ciepłowniczej na osiedlu „centrum”, przy ulicy Piłsudskiego w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora PEC w Białej Podlaskiej.

Plac Rubina, dz. geod. 2196/13, 2196/3

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie przyłącza gazowego przy Placu Rubina i Placu Wolności 25a w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków wykonawcy.

ul. Prosta 29, dz. geod. 1582/1, 1580

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie przyłącza wodociągowego i kanalizacji ściekowej do budynku gospodarczo-mieszkalnego przy ulicy Prostej 29 w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków wykonawcy.

Plac Szkolny Dwór, dz. geod.: 1616/38, 1616/39,

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy przebudowie nawierzchni ciągu pieszego przy Placu Szkolny Dwór w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora Miasta Biała Podlaska.

ul. Janowska/Przechodnia 10A, dz. geod. 1462/15, 1462/19, 1464/1

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie budynku usługowo – handlowego i przyłącza ciepłowniczego przy ulicy Janowskiej/Przechodniej 10a w Białej Podlaskiej*, Wólka Polinowska 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora prywatnego.

BIŁGORAJ**kościół parafialny p.w. św. Jerzego**

Dokumentacja: Józef Niedźwiedź, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z budową chodnika wokół kościoła p.w. św. Jerzego w Biłgoraju*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane Parafię Rzymskokatolicką p.w. św. Jerzego w Biłgoraju.

BLINÓW, gm. SZASTARKA, pow. KRAŚNICKI

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad robotami ziemnymi związanymi z pracami budowlanymi i restauratorskimi w kościele parafialnym pw. św. Jana Chrzciciela w Blinowie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków inwestora prywatnego

BRANEW ORDYNACKA, BRANEW SZLACHECKA, BRANEWKA, KOLONIA BRANEWKA, KRZEMIENI, gm. DZWOLA, pow. JANOWSKI

Dokumentacja: Józef Niedźwiedź, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych podczas prac związanych z budowa wodociągów w Branwi Ordynackiej i Szlacheckiej, Branewce, Kolonia Branewce i Krzemieniu I, gm. Dzwola, pow. janowski*, Zamość 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków Urzędu Gminy Dzwola.

BRODZICA, gm. HRUBIESZÓW, pow. HRUBIESZOWSKI
stan. nr 13/28, obszar AZP nr 87-94

Dokumentacja: Anna Jączek, *Sprawozdanie z badań archeologicznych metodą nadzorów archeologicznych, teren działki ewid. nr 150 w Brodnicy, położonej w obszarze stanowiska archeologicznego Brodzica nr 13, obszar AZP nr 87-94/28*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania finansowane przez inwestora robót ziemnych – DROMET Sp. z o.o. w Częstochowie.

BUŚNO, gm. BIAŁOPOLE, pow. CHEŁMSKI ZIEMSKI
kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny

Dokumentacja: Andrzej Bronicki, Buśno, gm. Białopole. *Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z badaniem wytrzymałości fundamentów świątyni (2014 rok)*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.

BYCHAWA, pow. LUBELSKI
ul. Piłsudskiego 18

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, Edmund Mitrus, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z budową pawilonu handlowego na działce nr ew. 877/2 przy ul. Piłsudskiego 18 w Bychawie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków PPHU ZIC Zofia Ślepko.

BYKOWSZCZYŻNA, gm. FIRLEJ, pow. LUBARTOWSKI
dz. nr ew. 62/3, stan. nr AZP 70-80/10-78

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z rozbudową budynku mieszkalnego na dz. nr 62/3 w Bykowszczyźnie gm. Firlej. Stanowisko nr AZP 70-80/10-78*, Lubartów 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków inwestora prywatnego.

CHEŁM
ul. Kopernika 25

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ulicy Kopernika 25 w Chełmie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie; Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ulicy Kopernika 25A w Chełmie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Lubelska 17/Uścilińska 33

Dokumentacja: Agata Blicharz, Stanisław Gołub, *Chełm, ul. Lubelska 17/Uścilińska 33. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopów pod budowę sieci gazowej. Sezon 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeolo-

giczne wykonano ze środków Karpackiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. w Tarnowie Oddział Zakład Gazowniczy w Lublinie.

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku przy ul. Lubelskiej 17/Uściługskiej 33 w Chełmie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie; Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynków, położonych przy ulicy Narutowicza 7 i 7A w Chełmie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

ul. Partyzantów 3A

Dokumentacja: Natalia Jędruszczak, Stanisław Gołub, *Chełm, Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych wykopów pod kanalizację sanitarną. Sezon 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej.

ul. Pocztowa 6

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ul. Pocztowej 6*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie.

ul. Pocztowa 37

Dokumentacja: Stanisław Gołub, *Chełm, ul. Pocztowa 37. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopu pod budowę przyłącza gazu. Sezon 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Karpackiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. w Tarnowie Oddział Zakład Gazowniczy w Lublinie.

ul. Sienkiewicza 5

Dokumentacja: Stanisław Gołub, *Chełm, ul. Sienkiewicza 5. Sprawozdanie z badań archeologicznych wykopu pod izolację fundamentów. Sezon 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Słowackiego 21

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku, położonego przy ulicy Słowackiego 21 w Chełmie*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Miejskiego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej Sp. z o.o. w Chełmie.

CZEMIERNIKI, pow. RADZYŃSKI

historyczny układ urbanistyczny, zespół pałacowy

Dokumentacja: Tomasz Kołomański, *Badania archeologiczne w formie nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową kanalizacji dla części m.*

Czemierniki, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków Urzędu Gminy Czemierniki.

DĘBLIN, pow. RYCKI

zespół pałacowo-parkowy

Dokumentacja: Michał Dobrzyński, Katarzyna Piątkowska, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad układaniem instalacji elektrycznej średniego napięcia przy zespole pałacowo-parkowym w Dęblinie*, Łódź 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków firmy PROCAD.

dz. nr ew. 4080/111

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek: *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci kanalizacji deszczowej przy pasie startowym lotniska w Dęblinie dz. nr 4080/111*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków STRABAG sp. z o.o..

DRAŻGÓW, gm. UŁĘŻ, pow. RYCKI

dz. nr ew. 145/2

Dokumentacja: Piotr Łuczkiwicz, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego w m. Drażgów pow. rycki, woj. lubelskie w obrębie działki geodezyjnej nr 145/2*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

GÓRA PUŁAWSKA, gm. PUŁAWY, pow. PUŁAWSKI

dz. nr ew. 267/4

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z inwestycją pn. „Budowa budynku mieszkalnego jednorodzinnego wraz z przyłączami oraz rozbiórką budynku gospodarczego na działce nr ew. 267/4 w miejscowości Góra Puławska”*, Puławy 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

GINA OSTRÓWEK, pow. LUBARTOWSKI

sieci szerokopasmowe

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwik. *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci szerokopasmowej w woj. lubelskim, obszar inwestycyjny G- Lubartów, relacji: Leszkowice – Żurawiniec – Tarkawica*. Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków firmy NANOTEL S.A. z Wrocławia.

HRUBIESZÓW

historyczny układ urbanistyczny śródmieścia

ul. Gęsia, dz. nr ew. 305/4

Dokumentacja: Anna Hyrczała, *Hrubieszów. Wyniki nadzoru archeologicznego przy przebudowie i modernizacji jednorodzinnego budynku mieszkalnego w Hrubieszowie*. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i sfinansowano przez inwestora prywatnego.

ul. Ludna

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Hrubieszów, ul. Ludna. Wykop kanalizacyjny. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i sfinansowane przez inwestora – Powiatowy Zarząd Dróg w Hrubieszowie.

ul. Staszica 9, dz. nr ew. 439/3 i 439/4

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Hrubieszów, woj. Lubelskie. Śródmieście historyczne. Ul. Staszica 9. Wykopy budowlane. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i sfinansowane przez inwestora – Urząd Miejski w Hrubieszowie.

ul. Staszica 14, dz. nr ew. 416/21

Dokumentacja: Anna Jączek, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową przyłącza wodociągowego i kanalizacji sanitarnej w Hrubieszowie, do budynku usługowego na działce nr 416/21, usytuowanej przy ul. Staszica*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania sfinansowano przez inwestora prywatnego.

Rynek i ul. Szewska

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Hrubieszów – Śródmieście Historyczne. Rewitalizacja Centrum Hrubieszowa. Budowa parkingów przy ul. Ludnej i Targowej. Przebudowa Placu Staszica i Rynku na deptak miejski. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania realizowane na zlecenie wykonawcy robót – Zakładu Wapienno-Piaskowego „BEŁŻEC”.

HUSINKA, gm. BIAŁA PODLASKA

dz. geod.: 766, 651, 767, 1258, 788, 661, 193, 670, 660, 1380, 181, 668, 341/2, 680/2, 667, 662, 249, 250/1, 661, 627, 168

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie sieci wodociągowej w obrębie miejscowości Husinka, gm. Biała Podlaska*, Wólka Polinowska 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora Gminy Biała Podlaska.

JANÓW PODLASKI, pow. BIALSKI

ul. Łąkowa, Bialska

historyczny układ urbanistyczny

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie szafy dystrybucyjnej i linii światłowodowej w obrębie ulic Łąkowej i Bialskiej w Janowie Podlaskim*, Wólka Polinowska 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków wykonawcy TELBIAL Sp. z o.o. Biała Podlaska.

zespół pałacowy

stan. AZP nr 69-80/122-13

Dokumentacja: Sylwester Bocheński, Adam Olszewski, *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie szafy dystrybucyjnej i linii światłowodowej w obrębie*

ulic Łąkowej i Bialskiej w Janowie Podlaskim. Lublin 2015, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie. Prace wykonano ze środków wykonawcy prac inwestycyjnych.

ul. Orzeszkowej, Prusa, Kościuszki, Moniuszki, Narutowicza

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy przebudowie ulic: B. Prusa, G. Narutowicza, E. Orzeszkowej, S. Moniuszki i T. Kościuszki w Janowie Podlaskim*, Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora Gminy Janów Podlaski.

ul. Siedlecka, Garbarska, Narutowicza, Skalskiego, Sienkiewicza, Dolna,

W trakcie nadzoru natrafiono na fragment XVI/XVII wiecznych fundamentów kościoła pw. św. Stanisława biskupa męczennika.

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie sieci światłowodowej w obrębie ulic: Dominikańskiej, Siedleckiej, Dolnej, Garbarskiej, Narutowicza i Sienkiewicza, na terenie historycznego układu urbanistycznego Janowa Podlaskiego wpisanego do rejestru zabytków pod nr A/669.* Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków wykonawcy GEOINWEST w Białej Podlaskiej.

ul. 1 Maja, Siedlecka

dz. geod. 458/1, 458/2, 458/3, 441, 830/5, 750

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie światłowodowych rurociągów kablowych, studni kablowych z przyłączem energetycznym doziemnym wraz z szafką złączowo-pomiarową przy ulicach: 1 Maja i Siedleckiej w Janowie Podlaskim.* Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków wykonawcy.

JÓZEFÓW n. WISŁĄ, pow. OPOLSKI

ul. Opolska 13

Dokumentacja: Jacek Tkaczyk. *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad budową budynku usługowego przy ul. Opolskiej 13 w Józefowie nad Wisłą*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków inwestora prywatnego.

KAZIMIERZ DOLNY, pow. PUŁAWSKI

ul. Browarna 4

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwiak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową budynku – domu gościnnego na działce nr ew. 1120 przy ul. Browarnej 4 w Kazimierzu Dolnym*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków inwestora prywatnego.

ul. Szkolna

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwik, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową linii kablowej oświetlenia ulicznego przy ul.*

Szkolnej w Kazimierzu Dolnym, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Urzędu Miasta i Gminy Kazimierz Dolny.

ul. Puławska, dz. nr ew. 272

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwik, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych nad pracami ziemnymi związanymi z budową pomnika portu - parostatku „Traugutt” na działce nr 272 położonej przy ul. Puławskiej w Kazimierzu Dolnym*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków Urzędu Miasta i Gminy Kazimierz Dolny.

KOCK, pow. LUBARTOWSKI

ul. Jana Pawła II, Poprzeczna, Berka Joselewicza, Wojska Polskiego, 1 Maja

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Kock pow. Lubartowski, woj. lubelskie. Nadzory archeologiczne, ul. Jana Pawła II, ul. Poprzeczna, Berka Joselewicza, dz. nr ew. 335, 338, 274, 286/3. Budowa sieci gazowej wraz z z przyłączami. ul. Jana Pawła 54, dz. nr ew. 329, 335, 464/1, 516 Budowa sieci gazowej wraz z z przyłączami, ul. Wojska Polskiego, ul. 1 Maja, dz. nr: 514/1, 515, 485, 476, 854. Budowa sieci gazowej wraz z z przyłączami*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa S.A..

ul. 27 Wołyńskiej Dywizji AK

stan. AZP nr 69-80/122-13

Dokumentacja: Michał Kubera *Wyniki badań archeologicznych realizowanych w formie nadzoru podczas budowy budynku mieszkalnego wraz z przyłączem energetycznym przy ulicy 27 Wołyńskiej Dywizji AK na działce nr 99/2 w Kocku. Stanowisko AZP 69-80/122-13*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

KONSTANTYNÓW, pow. BIALSKI

ul. Kardynała S. Wyszyńskiego i J. Piłsudskiego

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, Bogdan Wetoszka. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy przebudowie ulic Kardynała S. Wyszyńskiego i marszałka J. Piłsudskiego w Konstanczynie*. Wólka Polinowska 2015. Dokumentacja w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora Gminy Konstanczyn.

KOMARÓW OSADA, pow. ZAMOJSKI

kościół parafialny p.w. św. Trójcy

Dokumentacja: Józef Niedźwiedź, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z remontem kościoła p.w. św. Trójcy w Komarowie Osadzie, gm. Komarów Osada, pow. zamojski, nr obszaru AZP 90-90*. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania sfinansowane przez Parafię Rzymskokatolicką p.w. św. Trójcy w Komarowie.

KOŃSKOWOLA, pow. LUBARTOWSKI

Rynek

Dokumentacja: Barbara Wiśniewska-Niezabitowska, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci elektroenergetycznej w rejonie Rynku w Końskowoli, gm. loco*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

ul. Pożowska

Dokumentacja: Bogusław Okupny, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad realizacją robót budowlanych mających polegać na budowie podziemnej elektroenergetycznej linii kablowej niskiego napięcia w granicach działek nr 1810/3, 181/2, 1928 obr. 3 ark. 7 w rejonie ul. Pożowskiej w Końskowoli w zakresie robót inwestycyjnych prowadzonych na działkach objętych ochroną inwestycyjną oznaczonych nr ew. 2207, 2163, 2172, 2174, 2175, 2177*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie
Bogusław Okupny, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową sieci elektroenergetycznej w Końskowoli, gm. loco*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

KOPINA, gm. MILANÓW, pow. PARCZEWSKI

dz. geod. 144/2, stan. AZP nr 66-80/12-3

Dokumentacja: Tomasz Pietrzela, *Nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi przy budowie budynku mieszkalnego*, mps. w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

KRASNYSTAW

ul. Czysta 3

Dokumentacja: Natalia Jędruszczak, Stanisław Gołub, *Krasnystaw, ul. Czysta 3. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych wykopów pod instalację gazową*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Karpackiej Spółki Gazownictwa Sp. z o.o. w Tarnowie Oddział Zakład Gazowniczy w Lublinie.

ul. Partyzantów

Dokumentacja: Joanna Żórawska, Stanisław Żórawski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad przebudową drogi gminnej 109802L – ulicy Partyzantów w Krasnymstawie*. Październik 2014 roku, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Przedsiębiorstwa Budowy Dróg i Mostów Sp. z o. o., Mińsk Mazowiecki.

ul. PCK, Matysiaka, Okrzei, Piłsudskiego, Oleszczyńskiego

Dokumentacja: Elżbieta Sobczuk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego w Krasnymstawie, ul. PCK, Matysiaka, Okrzei, Piłsudskiego, Oleszczyńskiego. Działki nr 1609, 3067/26, 1587/1, 1620/3, 1619/4, 1615/4, 978/1, 1642/2, 1610/7, 1676, 973/4, 960, 1688/1, 1743/1. Sezon 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Zarządu Dróg Powiatowych w Krasnymstawie.

ul. PCK 3

Dokumentacja: Elżbieta Sobczuk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego w Krasnymstawie przy ul. PCK 3. Działki nr 1611/2, 1609. Sezon 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków FH „Igor – Wiesław Kowalczyk” w Krasnymstawie.

ul. Piłsudskiego 11

Dokumentacja: Elżbieta Sobczuk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego w Krasnymstawie, ul. Piłsudskiego 11. Działka nr 170/1. 1644/2. Sezon 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Banku Pekao S.A. w Warszawie.

ul. 3 Maja 21

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Dokumentacja z archeologicznych nadzorów prac ziemnych przy wykonywaniu termorenowacji ratusza w Krasnymstawie, ul. 3 Maja 21, w 2014 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków F.H.U. „TERMIX” z Zamościa.

ul. Kościuszki 13

Dokumentacja: Konrad Grochecki, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych w obrębie prowadzonych prac ziemnych związanych z utwardzeniem terenu wokół budynku położonego przy ul. Kościuszki 13 w Krasnymstawie, realizowanego na działce nr 1010/3 w 2013 roku oraz z prac ziemnych związanych z instalacją sanitarną w 2014 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków firmy prywatnej.

ul. Oleszczyńskiego 3

Dokumentacja: Konrad Grochecki, *Sprawozdanie badań archeologicznych w formie sondażu na działce nr 973/5 przy ulicy Oleszczyńskiego 3 w Krasnymstawie w listopadzie 2014 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków SM „CERAMIK” w Krasnymstawie.

KRĘPIEC KOLONIA, gm. MEŁGIEW, pow. ŚWIDNICKI

Dokumentacja: Katarzyna Padło, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową budynku mieszkalnego jednorodzinnego na działce nr 237/1 w m. Kępiec Kolonia, gm. Mełgiew, Lublin 2015*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

LUBARTÓW**Al. 1000-lecia 2**

Dokumentacja: Andrzej Kardasz, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad inwestycją pn. Budowa przyłącza ciepłego w Lubartowie do budynku usługowego przy Al. 1000-lecia 2, Lubartów 2014*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków firmy F.H. IMULS S. Woźniak, R. Małyska.

ul. Farna, dz. nr ew. 514

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki badań archeologicznych w formie nadzoru podczas budowy budynku usługowego przy ul. Farnej (dz. nr 514) w Lubartowie*, Lubartów 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków F.H. IMULS S. Woźniak, R. Małyska.

ul. Lubelskiej 5, dz. nr 599/3, 599/5, 599/7, 599/8

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki badań archeologicznych realizowanych w formie nadzoru podczas budowy budynku usługowego przy ul. Lubelskiej 5 (dz. nr 599/3, 599/5, 599/7, 599/8) w Lubartowie* Lubartów 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków prywatnych.

LUBLIN

Al. Tysiąclecia, Unii Lubelskiej, Lwowska, Działkowska

Dokumentacja: Ewa Tabaczewska, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową sieci wodociągowej u zbiegu Al. Tysiąclecia i Unii Lubelskiej oraz ul. Lwowskiej i Działkowskiej w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową kontenerowej stacji transformatorowej*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków firmy ELTO sp. z o.o. Lublin

ul. Gminna, Chopina, Konopnicka

Dokumentacja: Barbara Niezabitowska - Wiśniewska, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z remontem stacji transformatorowej K-123 przy ul. Gminnej oraz budową linii elektroenergetycznych w ul. Chopina i Konopnickiej w Lublinie*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

ul. Dożynkowa

zespół dworski

Dokumentacja: Tadeusz Wiśniewski, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową elektromagnetycznych linii kablowych SN 15 kV wraz z kanalizacją światłowodową przy ul. Dożynkowej, Malwowej i Konwaliowej w Lublinie*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

ul. Lwowska 1

Dokumentacja: Ewa Tabaczewska, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z wykonaniem przyłącza kablowego na działce nr 11/5 przy ul. Lwowskiej 1 w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków KPRD sp. z o.o..

ul. Strażacka

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową sieci ciepłowniczej w rejonie ul. Strażackiej w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków LPEC S.A..

ul. Sienna 25A

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ulica Sienna 25A, Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową przyłącza gazowego*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków inwestora prywatnego.

Al. Tysiąclecia, Unii Lubelskiej

Dokumentacja: Ewa Tabaczewska, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową sieci ciepłowniczej w rejonie Al. Tysiąclecia i Unii Lubelskiej w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków LPEC S.A..

ul. Boczna Rusalki 10

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ulica Boczna Rusalki 10. Nadzory archeologiczne nad wykopem związanym z budową przyłącza gazowego*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

zespole klasztornym ss. brygidek, ul. Narutowicza 8-10

Dokumentacja: Mariusz Matyaszewski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru nad architektonicznymi odkrywkami przy fundamentowaniu ścian w zespole klasztornym ss. brygidek przy ul. Narutowicza 8-10 w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków firmy BUDOPROJEKT Biuro Usług Projektowych Lublin.

ul. Sienna 27

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z rozbudową stacji paliw na dz. nr 23/1 przy ul. Siennej 27 w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków AZ-Bad. Pałacznica.

Plac Litewski 5

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z rozbudową kanalizacji teletechnicznej przy Placu Litewskim 5 w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków firmy MONITEL OPTICAL DIGITAL II sp. z o.o. Lublin.

ul. Wrońska 2F

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ulica Wrońska 2F. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową przyłącza gazowego*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Polska Spółka Gazownictwa S.A..

ul. Kowalska 19

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ulica Kowalska 19, działka nr 14. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową przyłącza gazowego*, Lublin 201, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Polska Spółka Gazownictwa S.A..

Były Niemiecki Obóz Koncentracyjny na Majdanku

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, Państwowe Muzeum Na Majdanku były niemiecki obóz koncentracyjny. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z: budową sieci wodociągowej (hydrantowej), budową wewnętrznej energetycznej linii zasilającej, rozbudową dróg: chodników i parkingów (V etap), remontem baraku nr 42 (obozowa łaźnia kobieca)*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków Państwowego Muzeum na Majdanku w Lublinie;

Andrzej Hunicz, *Lublin, Państwowe Muzeum na Majdanku były niemiecki obóz koncentracyjny. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z przebudową i remontem budynku Centrum Obsługi Zwiedzających*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków Państwowego Muzeum na Majdanku w Lublinie;

Andrzej Hunicz, *Państwowe Muzeum na Majdanku, Były Niemiecki Obóz Koncentracyjny. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci energetycznej i kanalizacji dla światłowodu - usuwaniem korzeni drzew i plantowaniem terenu*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków Państwowego Muzeum na Majdanku w Lublinie;

Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznych na dz. nr 43/10 przy ul. Droga Męczenników Majdanka w Lublinie*. Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków firmy EDBAR Edmund Braniecki.

ul. Radziwiłłowska 13

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z wykonaniem przyłącza telekomunikacyjnego do budynku Kliniki Dermatologii, wenerologii i Dermatologii Dziecięcej przy ul. Radziwiłłowskiej 13 w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków MAX PROJTEL Lublin.

ul. Białkowska Góra 11

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ulica Białkowska Góra 11, Działka 35/1. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową domu jednorodzinnego*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

ul. Grodzickiego

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin, ul. Grodzickiego. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci energetycznej i przyłączy*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków ELTO sp. z o.o. Lublin;

Andrzej Hunicz, *Lublin, ul. Tadeusza Grodzickiego (dawne Jakubowice Murowane). Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową sieci gazowej wraz z przyłączami*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Polska Spółka Gazownictwa S.A..

ul. Krężnicka

Dokumentacja: Beata Polit, Piotr Mączyński, *Wyniki badań archeologicznych w formie nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową linii kablo-*

wej, stacji transformatorowej i linii kablowej NN przy ulicy Krężnickiej w Lublinie woj. lubelskie, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków Zakładu Robót Elektrycznych Tadeusz Jaszczewski, Lublin.

ul. Kalinowszczyzna 5

Dokumentacja: Jacek Tkaczyk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad budową chodnika na terenie starego cmentarza żydowskiego przy ul. Kalinowszczyzna 5 w Lublinie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków Fundacji CHRONMY CMEN TARZE;

Michał Kubera. Grzegorz Zalewski, *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi przy budowie ulic: Narutowicza, Granicznej, Wschodniej, Środkowej i łącznik z ul. Wschodnią, Gminnej, Konopnickiej, Kruczej, Orlej w Lublinie*, Lubartów 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków PRD Lubartów sp. z o.o..

ul. Chmielna, ul. Spokojna, ul. Gawareckiego

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Lublin ul. Chmielna, ul. Spokojna, ul. Gawareckiego. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z przebudową sieci ciepłowniczej*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Przedsiębiorstwa Inżynierii Miejskiej w Lublinie.

ŁĘCZNA

ul. 3-Maja

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki badań archeologicznych realizowanych w formie nadzorów nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową sieci wodociągowej w ul. 3 Maja w Łęcznej*, Lubartów 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Przedsiębiorstwa Inżynierii Miejskiej - Grzegorz Skalecki.

ŁABUŃKI – BARCHACZÓW, gm. ŁABUNIE, pow. ZAMOJSKI

Dokumentacja: Mirosława Pomarańska, Ryszard Pomarański, Artur Witkowski, *Łabuńki - Barchaczów, gm. Łabunie, woj. lubelskie. AZP 89-89. Wykopy kanalizacyjne. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamściu. Badania zlecone i finansowane przez inwestora – Gminę Łabunie.

ŁUKÓW

ul. Wyszyńskiego 45

Dokumentacja: Bogdan Wetoszka, *Nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi przy budowie przyłącza wodociągowego i kanalizacji deszczowej i sanitarnej do budynku parafii*. Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

ŁUKÓWIEC, gm. FIRLEJ, pow. LUBARTOWSKI

dz. 613/1, 614/1, stan. nr AZP 70-81/36-6

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z budową budynku gospodarczego na dz. 613/1, 614/1 w Łukówcu gm. Firlej. Stanowisko nr AZP 70-81/36-6*, Lubartów

2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

MOSZNA, gm. JASTKÓW, pow. LUBELSKI

Dokumentacja: Katarzyna Padło, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową instalacji kanalizacji sanitarnej ze zbiornikiem ścieków na dz. nr 383/3, w m. Moszna, gm. Jastków*, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego.

MIĘDZYRZEC PODLASKI, pow. BIALSKI

Zespół Poczty Konnej

dz. geod. nr 807/2

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie linii kablowej elektrycznej do budynku Zespołu Poczty Konnej w Międzyrzeczu Podlaskim na dz. geod. nr 807/2*. Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora Poczty Polskiej S.A..

zespół pałacowy

dz. geod. nr 243/20, 243/22, 245/3

Dokumentacja: Bogdan Wetoszka, *Nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi przy budowie przyłącza ciepłowniczego do budynku Szkoły Muzycznej*, Dokumentacja przewidziana do złożenia w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

działki geod. nr 176, 181/1

Dokumentacja: Bogdan Wetoszka. *Nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi związanymi z budową przyłącza kanalizacyjnego*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora.

**MOROCZYN, HUSYNNE, DZIEKANÓW, KOBŁO, SZPIKOŁOSY, WOŁAJOWICE, BRODZICA, CZORTOWICE, TURKOŁÓWKA, gm. HRUBIESZÓW, pow. HRUBIESZOWSKI
obszary AZP nr: 85-94, 85-95, 86-94, 86-95**

Dokumentacja: Ewa Prusicka-Kolcon, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego podczas wykonania wykopów ziemnych przy budowie sieci wodociągowej z przyłączami w miejscowościach: Moroczyn, Husynne, Dziekanów, Kobło, Szpikołosy, Wołajowice, Brodzica, Czortowice, Turkołówka, pow. Hrubieszów*. Dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania zlecone i sfinansowane przez inwestora – Urząd Gminy Hrubieszów.

MOTYCZ LEŚNY, gm. KONOPNICA, pow. LUBELSKI

dz. nr ew. 216 i 2015/1

Dokumentacja: Paweł Zawislak, *Wyniki nadzoru archeologicznego związanego z inwestycją pn. Budowa budynku mieszkalnego jednorodzinnego oraz gospodarczego w Motyczu Leśnym gm. Konopnica, w obrębie działek nr ew. 216 i 2015/1*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków inwestora prywatnego

NAŁĘCZÓW, pow. PUŁAWSKI

dz. nr ew. 330

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z wymianą wodociągu z przyłączami na dz. nr 330 (ciągu drogi wojewódzkiej 830) w Nałęczowie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków MPWiK w Nałęczowie.

OBROWIEC, gm. HRUBIESZÓW, pow. HRUBIESZOWSKI

stan. nr 27/39, obszar AZP nr 86-93

Dokumentacja: Anna Hyrczała, *Wyniki nadzoru archeologicznego przy przebudowie jednorodzinne go budynku mieszkalnego w Obrowcu. Obrowiec stan. 27, AZP 86-93*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i sfinansowane przez inwestora prywatnego.

OBROWIEC, gm. HRUBIESZÓW, pow. HRUBIESZOWSKI

stan. nr 27/39, obszar AZP nr 86-93

Dokumentacja: Łukasz Mazurek, *Wyniki nadzoru archeologicznego przy budowie sieci wodociągowej z przyłączami i pompownią w miejscowościach: Brodzica, Obrowiec i Wolica*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania zlecone i sfinansowane przez inwestora – Urząd Gminy Hrubieszów.

Stan. nr 43/70, obszar AZP nr 86-93

Dokumentacja: Łukasz Mazurek, *Wyniki nadzoru archeologicznego przy budowie sieci wodociągowej z przyłączami i pompownią w miejscowościach: Brodzica, Obrowiec i Wolica*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura Zamość. Badania zlecone i sfinansowane przez inwestora – Urząd Gminy Hrubieszów.

OPOLE LUBELSKIE

ul. Lubelska

Dokumentacja: Andrzej Hunicz, *Opole Lubelskie, ulica Lubelska. Nadzory archeologiczne nad wykopami związanymi z budową jednostki transformatorowej ST 39 i sieci elektroenergetycznej*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków ELTO sp. z o.o. Lublin.

ORŁÓW MUROWANY KOLONIA, gm. IZBICA, pow. KRASNOSTAWSKI

Dokumentacja: Stanisław Gołub, Natalia Jędruszczak, *Orłów Murowany Kolonia gm. Izbica. Zespół pałacowo – parkowy. Dokumentacja z nadzorów archeologicznych*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonywano ze środków Gminy Izbica.

PARCZEW

układ urbanistyczny

ul. Krótka i Nowa

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy przebudowie nawierzchni ulic Krótkiej i Nowej w Parczewie*. Wólka Polinowska

2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora Miasta Parczew.

ul. Warszawska, ul. Żabia

dz. geod. 893

Dokumentacja: Mieczysław Bienia. *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy rozbudowie budynku mieszkalno – usługowego przy ulicy Warszawskiej i Żabiej w Parczewie*. Wólka Polinowska 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace wykonano ze środków inwestora prywatnego.

PUCHACZÓW, pow. ŁĘCZYŃSKI

kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP

Dokumentacja: Michał Kubera, *Puchaczów, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP. Wyniki badań archeologicznych prowadzonych w formie nadzoru nad pracami ziemnymi związanymi z wykonaniem przyłącza gazowego*. Lubartów 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków SANITHEN Zakład Instalacji Sanitarnych, Henryk Brzyski, Łeczna.

PULAWY

stan. AZP 74-76/88-18

ul. Zabłockiego, Powstańców Listopadowych, Ceglana

Dokumentacja: Sebastian Wardak, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego związanego z realizacją budowy ulicy Zabłockiego w Puławach wraz z skrzyżowaniem z ulicą Powstańców Listopadowych i ulicy Ceglanej oraz budową kanalizacji deszczowej i kanału technologicznego*, Puławy 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków Zarządu Inwestycji Miejskich w Puławach; Sebastian Wardak, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych związanych z realizacją budowy sieci wodociągowej i kanalizacji sanitarnej w os. Puławy Włostowice - ul. Ceglana w Puławach na stanowisku nr AZP 74-76/88-18*, Puławy 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków MPWiK w Puławach; *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego związanego z realizacją budowy sieci wodociągowej, kanalizacji deszczowej i sanitarnej w ul. Zabłockiego oraz Ceglanej w Puławach Cz. II na stanowisku archeologicznym nr AZP 74-76/88-18*, Puławy 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Zarządu Inwestycji Miejskich w Puławach.

zespół pałacowy

Dokumentacja: Sebastian Wardak, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych związanych z pracami ziemnymi przy budowie systemu przeciwpożarowego na osadzie pałacowo-parkowej w Puławach*, Puławy 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków IUNiG w Puławach.

Domek Aleksandryjski

Dokumentacja: Sebastian Wardak, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych związanych z pracami ziemnymi przy zagospodarowaniu terenu wokół Domku Aleksandryjskiego (łącznie z instalacją elektryczną, oświetleniową i schodami terenowymi)*, Puławy 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków IUNiG w Puławach.

Domek Grecki

Dokumentacja: Sebastian Wardak, *Opracowanie wyników nadzorów archeologicznych przy odwiertach geologicznych na obszarze Biblioteki Miejskiej - Domek Grecki w Puławach*, Puławy 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków Zarządu Inwestycji Miejskich w Puławach.

os. Puławy Włostowice

Dokumentacja: Sebastian Wardak, *Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych związanych z realizacją budowy sieci kanalizacji sanitarnej oraz wodociągowej w drodze 6 KL w osiedlu Włostowice sektor FGH w Puławach*, Puławy 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków MPWiK w Puławach.

dz. nr ew. 1393

Dokumentacja: Sylwester Bochyński, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przeprowadzonego w związku z inwestycją pn. „Budowa linii kablowej SN 15kV, stacji transformatorowej STmb4=7x3 wraz ze złączem pomiarowo rozliczeniowym dla zasilania laboratorium IUNG na działce nr ew. 1393*, Puławy 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków IUNiG w Puławach.

RYKI**Rynek**

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z rewitalizacją Rynku Starego w Rykach*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, badania sfinansowano ze środków Urzędu Gminy Ryki.

**SZCZEBRZESZYN, pow. ZAMOJSKI ZIEMSKI
historyczny układ urbanistyczny miasta.****ul. Targowa – ul. Zwierzyniecka**

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Szczecbrzeszyn. Ul. Targowa – Zwierzyniecka. Działki nr ewid. 316/10 i 316/11. Rozbiórka budynków. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Dokumentacja powykonawcza znajduje się w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez INWEST – Nieruchomości Sp. z o.o. w Dąbrowie Tarnowskiej.

Rynek – Pl. Kościuszki, działka nr ew. 430/21

Dokumentacja: Ryszard Pomarański, *Szczecbrzeszyn – Rynek. Pierzeja południowa. Działka nr ewid. 430/21. Wykopy budowlane. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i sfinansowane przez inwestora prywatnego.

SZYCHOWICE, gm. MIRCZE, pow. HRUBIESZOWSKI**Stan. nr 13/21, obszar AZP nr 89-95**

Dokumentacja: Anna Hyrchala, *Szychowice stan. 13, AZP 89-95/21, gm. Mircze. Nadzór archeologiczny przy wykopach fundamentowych*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora prywatnego.

TOMASZÓW LUBELSKI, pow. TOMASZOWSKI

historyczny układ urbanistyczny

Rynek Miejski, ul. Andersa, ul. Staszica, ul. Sobieskiego, ul. Mydlarska

Dokumentacja: Jolanta Bagińska, *Nadzór archeologiczny przy robotach ziemnych związanych z realizacją zadania: Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego na terenie Śródmieścia w Tomaszowie Lubelskim*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez inwestora – Miasto Tomaszów Lubelski

URZĘDÓW, pow. KRAŚNICKI

ul. Kościuszki, Podwalna

Dokumentacja: Łukasz Pawłowski, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową sieci wodociągowej w rejonie ul. Kościuszki, Podwalnej w Urzędowie*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków Urzędu Gminy Urzędów.

ul. Janowska i Kościelna

Dokumentacja: Jacek Koj, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w formie nadzoru archeologicznego przy pracach ziemnych związanych z wymianą wodociągu wraz z przyłączami oraz przebudową ulic Janowskiej i Kościelnej w Urzędowie, gm. loco, pow. kraśnicki, woj. lubelskie*, Urzędów-Częstochowa 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowano ze środków Urzędu Gminy Urzędów.

WISZNICE, pow. BIALSKI

Dz.geod. 140/2, stan.AZP 66-87/48-16

Dokumentacja: Mieczysław Bienia, *Dokumentacja naukowa z prac archeologicznych przy budowie budynku gospodarczego na dz. geod. nr 140/2 w Wisznicach*. Wólka Polinowska 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej. Prace ze środków inwestora prywatnego.

WŁODAWA

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, Rafał Ratajczak, *Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych przy gazyfikacji miasta Włodawy w 2014 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków Polskiej Spółki Gazownictwa Sp. z o. o. Oddział w Tarnowie.

ul. Nadstawna, Wąwozowa

Dokumentacja: Wojciech Mazurek, *Archeologiczne nadzory prac ziemnych przy budowie linii energetycznej wzdłuż ulic Nadstawna, Wąwozowa we Włodawie w 2014 roku*, mps w archiwum WUOZ w Lublinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków PU-H „Energetyk” S.J. we Włodawie.

ZABURZE (d. ŚREDNIA WIEŚ), gm. ŻÓŁKIEWKA, pow. KRASNOSTAWSKI

Dokumentacja: Natalia Jedruszczak, *Zaburze (d. Średnia Wieś), gm. Żółkiewka zespół dworsko – parkowy. Wyniki nadzorów archeologicznych*, mps w archiwum WUOZ w Lu-

blinie Delegatura w Chełmie. Badania archeologiczne wykonano ze środków inwestora prywatnego.

ZAMOŚĆ

Zespół Starego Miasta Zamościa.

ul. Kościuszki, Gmach Czerskiego, Brama Lubelska Nowa

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość - Stare Miasto, Gmach Czerskiego, Brama Lubelska Nowa. Wykopy instalacyjne C.O. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne zlecone i finansowane przez wykonawcę robót budowlanych – „Dalkia Wschód” Sp. z o.o. w Zamościu.

ul. Męczenników Rotundy, Akademicka, Sienkiewicza

Dokumentacja: Anna Jączek, *Opracowanie wyników nadzoru archeologicznego nad budową studni i rurociągów kablowych sieci szerokopasmowej w Zamościu*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez wykonawcę robót – Network For Future S.A. w Niepołomicach.

ul. Solna 9

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość - Stare Miasto. Ul. Solna 9. Budowa przyłączy gazowego. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Badania archeologiczne finansowane przez inwestora prywatnego.

Bastion II

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zamość - Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion II. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Prace archeologiczne zlecone i finansowane przez BUDIMEX S.A. – wykonawcę robót budowlanych na zlecenie UM Zamość.

Kurtyna II-III

Dokumentacja: Ryszard Pomarański, *Zamość - Stare Miasto. Fortyfikacje. Kurtyna II-III. Dokumentacja z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Prace archeologiczne zlecone i finansowane przez BUDIMEX S.A. – wykonawcę robót budowlanych na zlecenie UM Zamość.

Kurtyna III-IV

Dokumentacja: Ryszard Pomarański, *Zamość - Stare Miasto. Fortyfikacje. Kurtyna III-IV. Dokumentacja z nadzoru archeologicznego*, mps w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Prace archeologiczne zlecone i finansowane przez BUDIMEX S.A. – wykonawcę robót budowlanych na zlecenie UM Zamość.

ZARZEC ULAŃSKI, gm. ULAN MAJORAT

dz. geod. 99/3

Dokumentacja: Bogdan Wetoszka, *Nadzór archeologiczny nad pracami ziemnymi, przy budowie budynku gospodarczo-składowego*.

ZAWIEPRZYCE, gm. SPICZYN, pow. ŁĘCZYŃSKI

zespół pałacowy - oficyna południowa

Dokumentacja: Jadwiga Jóźwik, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z remontem kondygnacji piwnicznej oficyny południowej w Zawieprzycach gm. Spiczyn*, Lublin 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania sfinansowano ze środków Urzędu Gminy Spiczyn.

ZWIERZYNIEC, pow. ZAMOJSKI

Zespół Pałacu Plenipotentą

Dokumentacja: Artur Witkowski, *Zwierzyniec, pow. Zamość, woj. Lubelskie. Zespół pałacu Plenipotentą. Wykopy instalacyjne. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Dokumentacja w archiwum WUOZ Lublin Delegatura w Zamościu. Prace archeologiczne zlecone i sfinansowane przez Roztoczański Park Narodowy.

IV. BADANIA DAWNE (2009-2013)

1. BADANIA NIEIWAZYJNE

ŻYRZYN, pow. PUŁAWSKI

rejon bitwy z 1863 r.

W czasie poszukiwań odnaleziono ogółem 25 przedmiotów pochodzących z bitwy. Odnaleziono 22 pociski ołowiane różnych rodzajów, 2 stopieliny ołowiu i 1 guzik. W trakcie analizy znalezisk w większości przypadków udało się zidentyfikować typy broni z jakiej pociski zostały wystrzelone. Na odnalezione 22 szt. pocisków do broni palnej, 27% to pociski karabinów systemu Minie i Nesslera, które według dużego prawdopodobieństwa były na uzbrojeniu żołnierzy rosyjskich. Pozostałe 72% znalezionych pocisków, w tym szczególnie do karabinów syst. Lorenza i pozostałe różnych wzorów, były wystrzelone przez uczestniczące w bitwie oddziały powstańcze. Zwraca uwagę pojedyncze znalezisko okrągłej kuli ołowianej pochodzącej z broni dawnego typu. Znaczna ilość pocisków rewolwerowych czy pistoletowych (ok. 27%) została prawdopodobnie wystrzelona przez powstańców, często uzbrojonych w broń krótką. Znaleziono też 2 stopieliny ołowiu, przypuszczalnie z jakiegoś nieudanego odlewu pocisku, przechowywane do ponownego przetopienia i zagubione w trakcie walki. Pojedynczym znaleziskiem jest guzik z brązu (prawdopodobnie rosyjski guzik mundurowy) sygnowany literami „MK” na wewnętrznej stronie. Wszystkie znaleziska zostały przyjęte do zbiorów Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie.

Dokumentacja: Wojciech Krajewski, *Sprawozdanie z poszukiwań z użyciem wykrywaczy metali przeprowadzonych na polu bitwy pod Żyrzynem w dn. 30.11.2012 na terenie obszaru leśnego w Nadleśnictwie Puławy. Leśnictwo Zagórki, oddz. leśne: 26, 27, 29, 30, w gm. Żyrzyn, w granicach wsi Jaworów i Żerdź obszary AZP nr 71-76, 72-76*, Warszawa 2014, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania finansowane ze środków Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie.

2. BADANIA WYKOPALISKOWE

CHODLIK, gm. KARCZMISKA, pow. OPOLSKI

Dokumentacja: Łukasz Miechowicz, *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku kurhanowym w Chodliku gm. Karczmiska, woj. lubelskie w 2012 r.* Warszawa 2014, mps w archiwum w Lublinie, Badania wykonano ze środków PAN w Warszawie

LUBLIN

ul. Olejna 6-6a

Archeologiczne badania wykopaliskowe przy ul. Olejnej 6-6A podjęto w związku planowaną przebudową Bloku II zabudowy Lubelskiego Starego Miasta. Parcele te obecnie pozbawione są budynków – w latach 60. XX wieku historyczne mury zostały zburzone do poziomu przyziemia – w związku z czym za główny cel wykopalisk przyjęto rozpoznanie wewnętrznego rozplanowania kamienic oraz ich zaplecza. Dla tych gmachów, w latach 30. XX wieku, sporządzona została inwentaryzacja parteru oraz piwnic. Kierując się tymi danymi założono 8 wykopów o łącznej powierzchni 170,50 m². Ich głębokość była uzależniona od miąższości nawarstwień kulturowych oraz stopy posadowienia murów – wahała się ona od 3 do 8 metrów. W najgłębszych wykopach odsłonięte zostały piwnice II kondygnacji. Zebrane fakty potwierdzają, iż w pierwszej kolejności powstały budowle o kamiennych fundamentach, których fronty przylegały do ulicy Olejnej. Technika wykonania murów oraz kontekst stratygraficzny pozwalają datować najstarszą fazę murowanych kamienic na schyłek późnego średniowiecza oraz początek okresu nowożytnego. Założenia te nie posiadały piwnic, podłoga parteru zaś była wsparta na drewnianych legarach osadzonych w otworach wyprowadzonych w licach murów. Zapewne, w XVI wieku płaskie stropy zostały zastąpione kamiennymi sklepieniami. W ciągu dalszych stuleci zabudowa, stopniowo, obejmowała tyły działek. Właśnie na zapleczu kamienicy Olejna 6A, odkryty został dół chłonny zawierający depozyt niemal całych naczyń o gotyckiej technologii wykonania i zdobienia. Podczas burzenia kamienic w latach 60. XX wieku zasypano gruzem większość piwnic I kondygnacji. Mimo to, w tej gęsto zabudowanej przestrzeni, natrafiono na enklawę pozbawioną konstrukcji murowanych – wykop 12. W tym miejscu odsłonięto niezwykle ważną dla średniowiecznych dziejów miasta sekwencję nawarstwień. W less calcowy wkopane były dwie ziemianki z towarzyszącymi im słupami. W przypadku jednej z nich możliwym było oznaczenie wieku radiowęglowego – 1080-1152 A.D. (próbka pobrana z warstwy użytkowej). Z wypełnisk obiektów, poza fragmentami ceramiki, pozyskano także przęśliki oraz żużle żelazne, jakie można wiązać z zajęciami codziennymi ich mieszkańców. Obiekty mieszkalne zostały nakryte niwelacjami, których strop podnosił się w kierunku zachodnim – w stronę murów miejskich. Najstarsze warstwy tej kategorii datowane są na XII-XIII wiek. Ich powstanie przypisuje się budowie wałów otaczających Lublin w czasie pierwszej lokacji (2 poł. XIII w.). Nad najstarszymi warstwami nasypu zdeponowano kolejne jednostki, które przed rozsuwaniem się na zaplecze działki zostały zabezpieczone rzędami palików wbijanych w układzie szachownicowym. Powstanie tej części nasypu może być efektem hałdowania ziemi pochodzącej z wykopów pod fundamenty murów obronnych. Średniowieczne dzieje omawianego terenu wyznacza powstanie następnych warstw nasypowych, w które

wbito rząd palików drewnianych wygradzających zaplecze działki Olejna 6. Konstrukcja ta wydatowana została metodą C14 na lata 1411-1445 A.D.

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, Michał Dobrzański, Katarzyna Piątkowska, *Olejna 6-6a. Lublin, Dokumentacja z archeologicznych badań przedinwestycyjnych. Tom I- VI*, mps w archiwum w Lublinie na zlecenie firma LEVEL sp. z o.o. Chełm, Lublin 2013.

ul. Bramowa 2-8

Badania archeologiczne zrealizowane w latach 2005-2006 miały na celu rozpoznanie terenu przed planowaną budową „Galerii Staromiejskiej”. Pięć wykopów sondażowych o wymiarach 2 x 5 m założono na dziedzińcu zlokalizowanym na tyłach kamienic przy ul. Bramowej. Dwa z nich o numerach 2 i 5 zostały poszerzone ze względu na odkrycie w nich obiektów wczesnośredniowiecznych. Łącznie przebadano powierzchnię 180 m². Odkryto 38 obiektów archeologicznych oraz 242 jednostki stratygraficzne, o chronologii od VIII-X do XX wieku. Pozyskano łącznie 4517 sztuk różnorodnych zabytków, w tym głównie fragmentów ceramiki naczyniowej, a także kafli piecowych, naczyń szklanych i fajek. Pośród znalezisk metalowych występują monety – w tym 6 groszy praskich, klamerki i podkówki obuwnicze, ostrogi, elementy wędzidła, odważnik, nóż oraz gwoździe. Wydobyto również bryły polepy konstrukcyjnej oraz odpady przemysłowe w postaci żużli i szlaki. We wszystkich wykopach badano konstrukcje ceglane lub kamienne związane z zabudową nowożytną kamienic i oficyn - wyróżniono 52 jednostki murowane. Odkrycia przyporządkowano do siedmiu, zasadniczych faz użytkowania badanego terenu. Najstarsza, dająca się wiązać z neolityczną kulturą pucharów lejkowatych oraz kulturą łużycką epoki brązu, wydzielono w oparciu o materiał pradziejowy znaleziony na wtórnym złożu. Fazę plemienną reprezentuje materiał zabytkowy VIII-X wiek oraz ziemianka mieszkalna na planie prostokąta z kamiennym piecem w narożniku wsch. (ob. 26: szer. 3,00 m, dł. 3,44 m, gł. 1,20 m; data C14 - 760-900 oraz 890-1050 AD). Okres wczesnopiastowski związany jest z ceramiką naczyniową oraz wrzecionowatą jamą zasobową (ob. 17: średnica ok. 1,85 m, gł. 3,70 m; data C14 - 1040-1170 AD). Kolejna faza datowana na XII - XIII wiek obejmuje zabytki, jamy gospodarcze oraz obiekt mieszkalny (ob. 16: szer. 3,27 m, dł. 3,55 m, gł. 1,04 m). Z późnym średniowieczem wiążą się warstwy niwelacyjne i użytkowe, jamy gospodarcze (w tym ob. 15, data C14 - 1315-1355 AD), piec z glinianą kopułą (ob. 13, data C14 - 1305-1365 AD) oraz doły chłonne. W okresie nowożytnym powstała zabudowa murowana (kamienice i ich oficyny), a także studnia (ob. 5: rozpoznany do gł. 11 m) i zbiornik na wodę (ob. 3: gł. 501 cm). Przekształcenia terenu zamyka ostatnia faza odnosząca się do odbudowy kamienic po zniszczeniach II wojny światowej.

Dokumentacja: Rafał Niedźwiadek, Dariusz Bednarski, Jacek Tkaczyk, Michał Dobrzyński, Katarzyna Piątkowska, *Dokumentacja z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na dziedzińcu kamienic przy ul. Bramowej 2-8 w Lublinie*, Lublin 2013, mps w archiwum WUOZ Lublin. Badania wykopaliskowe oraz dokumentację wykonano na zlecenie chełmskiej firmy „LEVEL” Sp. z o. o..

WOLA SKROMOWSKA, gm. FIRLEJ, pow. LUBARTOWSKI

stan. AZP 69-80/52-1

Dokumentacja: Michał Kubera, *Wola Skromowska stan. AZP 69-80/52-16 Opracowanie końcowe wyników nadzoru i ratowniczych badań wykopaliskowych związanych z bu-*

downą domu mieszkalnego jednorodzinnego na działce nr 1106/1 w Woli Skromowskiej gm. Firlej Lubartów 2014, mps w archiwum w Lublinie, ze środków inwestora prywatnego.

TRZCINIEC gm. ŁAZISKA Pow. OPOLSKI,

Dokumentacja: Łukasz Miechowicz, *Sprawozdanie z ratowniczej interwencji archeologicznej na cmentarzysku kultury łużyckiej w Trzcińcu gm. Łaziska woj. lubelskie w 2013 r.* Warszawa 2014, mps w archiwum w Lublinie, Badania sfinansowane ze środków IAiE PAN Warszawa 2014.

3. NADZORY ARCHEOLOGICZNE

DROGA EKSPRESOWA S12, S17, S19

Dokumentacja: Dariusz Włodarczyk, *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad budową drogi dojazdowej do węzła „Dąbrowica” obwodnicy Lublina w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 S19 odcinek do skrzyżowania Al. Solidarności z Al. Warszawską do granic Miasta,* Lublin 2014, mps w archiwum w Lublinie na zlecenie firmy BUDIMEX.

LUBLIN

ulice: Unicka, Czwartek, Szkolna, Nadstawna, Plac Zamkowy w Lublinie

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową sieci ciepłowniczej na osiedlu Henryka Sienkiewicza oraz ulicach: Unicka, Czwartek, Szkolna, Nadstawna, Plac Zamkowy w Lublinie,* Tom I-II, Lublin 2015, mps w archiwum WUOZ w Lublinie. Badania wykonano na zlecenie firmy EDBAR PUH Edmund Braniecki.

ul. Droga Męczenników Majdanka

Dokumentacja: Dariusz Bednarski, Rafał Niedźwiadek, *Dokumentacja z nadzoru archeologicznego na dz. nr 43/10 przy ul. Droga Męczenników Majdanka w Lublinie.* Lublin 2015, mps w archiwum w Lublinie. Badania wykonano na zlecenie firmy BUDIMEX.

REPORT ON PROTECTION OF ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS IN THE LUBLIN PROVINCE IN 2014

The archaeological research and surveys carried out in 2014 in the Lublin Province encompassed 267 permits issued by the Historic Preservation Officer of the Lublin Province (140 permits granted by the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin, 39 by the Branch Office in Biała Podlaska, 44 by the Branch Office in Chełm, 44 by the Branch Office in Zamość). As in the previous years, the most frequent forms of research were archaeological supervision surveys (191) which accompanied earth works at objects entered in the register of historical monuments, in urban areas and at archaeological sites covered by registered protection. It is worth noticing a constant increase in the number of all types of non-invasive surveys aimed at preliminary exploration of objects with geophysical methods and their verification. The non-invasive surveys carried out comprised primarily geological and geomorphologic exploration of the area (about 10 ha) of a medieval settlement in Czermino, in Chodlik, Czwartek in Lublin and within the market square in Łęczna. Magnetic surveys covered also the castle grounds in Kryłów and one of the sites within the settlement microregion in Ulów, in the region of Roztocze. Several large archaeological research programmes were continued with participation of experts such as architects or geomorphologists. Works were carried out inside the Basilica of the Birth of the Virgin Mary in Chełm where relics of the 13th c. temple were discovered along with tombs of people associated with the princely court of Daniel of Galicia from those times. During implementation of a grant project connected with town settlements in Czermino and Gródek, excavation survey of the fortified settlement in Czermino was conducted. Excavation research of the mound in Stryków, Izbica district, was carried out as another stage of the works connected with the scientific project: "The close of the Neolithic period in the northern part of the Lublin Upland". Furthermore, archaeological survey was continued in the area of a former Nazi concentration camp in Sobibór and excavation research was carried out within Stalag 319 in Borek forest in Chełm. Rescue surveys preceding construction of national and regional roads were conducted in fourteen archaeological excavation sites: in total, the area of about 7.5 ha was explored in 2014. Among the surveyed sites, it is worth noticing the relics of prehistoric settlements of the Funnelbeaker culture, the Globular Amphora culture, the Malice culture and the Trzciniec culture in Płuszwice, Motycz and Snopków; settlements of the Wielbark culture from the Roman influence period in Motycz; early medieval settlements in Kozub-szczyzna and Płuszwice Kolonia. Impressive archaeological works were carried out prior to restoration of the castle complex of Lutsk bishops in Janów Podlaski. During the research, after removing a clay layer of over 3 m from the courtyard surface and pre-treatment of relics laying on the lower level, remains of a medieval castle with an adjacent castle chapel were uncovered. The archaeological research revealed also the full shape of a 17th c granary in Kazimierz Dolny on the Vistula – "Under the Lord's Passion". Another spectacular discovery at an archaeological supervision survey was detection of relics of the second layout foundations of St Stanislaus Bishop and Martyr Church from 16th/17th c. during road works in the centre of Janów Podlaski.

1. Chełm, Wysoka Górka, ul. Lubelska 2. Bazylika. Wykop badawczy, fot. S. Gołub.

2. Chełm, ul. Lubelska 2. Bazylika. Widok na wnętrze odkrytej krypty, fot. S. Gołub.

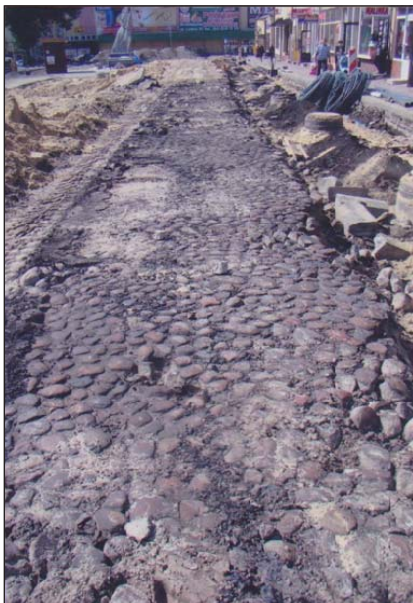
3. Czerрно, gm. Tyszowce, stan. 1. Grodzisko. Ogólny widok z lotu ptaka na przekop wału, fot. M. Gala, Z. Cozac Media Promocja.

4. Czerрно, gm. Tyszowce, stan. 1. Przekop przez wał grodziska. Negatywy ostrokołu wału I na tle warstwy humusu, fot. T. Dzieńkowski.

5. Czerрно, gm. Tyszowce, stan. 70. Zabytek (sierp) odnaleziony podczas badań w obrębie pomostu, fot. I. Florkiewicz.

6. Hrubieszów, Rynek. Odsłonięta w trakcie badań dawna nawierzchnia brukowa, fot. A. Witkowski.

7. Jakubowice Murowane, gm. Wólka. Grób kultury łużyckiej odkryty podczas nadzorów archeologicznych, fot. S. Bochyński.

9. Końskowola. Grób kultury amfor kulistych odkryty podczas nadzorów archeologicznych, fot. B. Niezabitowska-Wiśniewska.

8. Janki, gm. Horodło, stan. 3. Pochówek średniowieczny, fot. A. Hyrczał.

10. Kozubszczyzna, gm. Konopnica. Eksploracja obiektu w trakcie prac wykopaliskowych, fot. A. Ol-szewski.

11. Mołożów Kolonia, gm. Mircze stan. 35. Naczynia kultury trzcinieckiej z podkurhanowej jamy grobowej, fot. A. Hyrchała.

12. Nowy Folwark, gm. Leśniowice. Jama ludności kultury amfor kulistych z ceramiką i kamieniami żarnowymi, fot. S. Gołub.

13. Orlów Murowany, gm. Izbica. Odkryte fundamenty budynku w północnej części fortalicjum, fot. S. Gołub.

14. Puławy, ul. Ceglana. Odsłonięty fragment drewnianego rumusu, fot. P. Wardak.

15. Sielec, gm. Leśniowice. Relikty muru kurtynowego fortalicjum z dostawionym budynkiem, fot. S. Gołub.

16. Sobibór, gm. Włodawa. Teren byłego niemieckiego obozu zagłady Żydów. Odsłonięte relikty rampy kolejowej, fot. W. Mazurek.

17. Sobieszyn, gm. Ułęż. Odkryty piec podczas eksploracji, fot. P. Łuczkiwicz.

18. Ulów, gm. Tomaszów Lubelski, stan. 5. Kurhan 1 – w trakcie badań archeologicznych, fot. B. Niezabitowska-Wiśniewska.

19. Żyrzyn. Zabytki archeologiczne pozyskane podczas penetracji pola bitwy z 1863 r., fot. W. Krajewski.

PRACE KONSERWATORSKIE PROWADZONE PRZY ZABYTKACH RUCHOMYCH W ROKU 2014

Wykaz realizacji konserwatorskich w zakresie zabytków ruchomych obejmuje teren woj. lubelskiego podległego działalności WUOZ Lublin i delegatur w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu. Sprawozdanie – z konieczności w wersji skrótovej- jest próbą przybliżenia i zilustrowania działań, jakie są podejmowane przez właścicieli przy obiektach zabytkowych, wpisanych do rejestru. Przedstawiony wykaz obejmuje zakończone prace w całości lub ich etap zrealizowany w roku 2014. Czasokres jest wyznaczony przez cykl wydawniczy Wiadomości Konserwatorskich, jak również roczne okresy rozliczeń finansowych w przypadku prac dotowanych z różnych źródeł. Stąd przy wykazach inwestycji pojawia się informacja o źródłach ewentualnych dofinansowań dla właścicieli podejmujących prace przy zabytkach. W roku 2014 z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków udzielono dotacji na realizację zadań bieżących przy zabytkach ruchomych w kwocie łącznej 364.600 zł, oraz na refundację poniesionych w latach ubiegłych nakładów kwotę 61.404 zł,. Po raz kolejny Urząd Marszałkowski nie ogłosił naboru wniosków na dofinansowanie prac przy zabytkach. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dofinansował prace przy zabytkach ruchomych, w połączeniu z pracami przy zabytkach nieruchomych w wysokości 500.000 zł,. Z budżetu Urzędu Miasta Lublin przeznaczono kwotę 44.835 zł, na prace przy zabytkach ruchomych. Przy tak ograniczonych funduszach na prace przy zabytkach ruchomych - udało się kolejny raz zrealizować prace konserwatorskie m.in. w przypadku kościoła parafialnego w Janowie Podlaskim, kościoła rektoralnego pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej w Lublinie, kościoła parafialnego w Milejowie, kościoła parafialnego w Szczepieszynie. Właściciele zabytków aplikują również o dotacje unijne, które obejmują także konserwację zabytków ruchomych. W roku 2014 dzięki dofinansowaniu z funduszy unijnych udało się zrealizować prace w kościołach: w Dysie, Jeziorzanach, Opolu Lubelskim. W skali potrzeb w zakresie konserwacji zabytków na terenie woj. lubelskiego przyznawane dotacje nie dają możliwości zaspokojenia wszystkich oczekiwań. Nawet przy ograniczonych funduszach, udaje się co roku uratować wiele cennych zabytków, co potwierdza poniższe zestawienie.

BIAŁA PODLASKA, gm. Loco, pow. Loco

Ołtarze i nisze wraz z aranżacją kolorystyczną kaplicy Wołłowiczów w kościele parafialnym pw. św. Anny.

Wykonano dokumentację stanu zachowania wnętrza oraz projekty kolorystyczne, uwzględniające historyczną, XVIII w., barokową kolorystykę. Podjęto decyzję o rekonstrukcji form mens obu murowanych ołtarzy. Wnętrze wraz z powierzchniami ołtarzy i niszami wstępie oczyszczono, usunięto wtórne uzupełnienia i przemalowania. Wykonano tradycyjne stiuki na płaszczyznach ścian, ołtarzy i w niszach oraz wymalowania na ścianach i w kopule. Oczyszczono i opracowano powierzchnie przeznaczone do złoceń. Wykonano złoceń na powierzchniach ołtarzy i w niszach, które zabezpieczono

polaroidem. Prace miały na celu podniesienie walorów estetycznych wnętrza kaplicy, zgodnie z historyczną estetyką i zabezpieczenie pod względem technicznym.

Prowadzący prace: Zofia Kamińska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Białej Podlaskiej.

Pomnik – mogiła żołnierzy polskich poległych w bitwie pod Kobylanami w 1919 r., zlokalizowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Janowskiej.

Pomnik został wkomponowany w ścianę muru cmentarnego i stanowi niejako jej integralną część. Ozdobiony płytami inskrypcyjnymi wykonanymi z kamieni granitowych z wypisanymi nazwiskami poległych, wpisany w ścianę cmentarza stał się szczególną formą sepulkralną, dla uczczenia żołnierzy 34 pułku piechoty, poległych w bitwie pod Kobylanami. Na pomniku pośrodku umieszczono tablicę pamiątkową. Obiekt ze względu na zły stan muru ceglanego, położonego na nim tynku i zawilgoceń w partii przyziemia wymagał podjęcia zabiegów naprawczych. Zdecydowano o wykonaniu zabiegów zmierzających do wzmocnienia struktury muru, usunięcia przyczyn zawilgocenia, zabezpieczeniu przed działaniem wód opadowych oraz wykonaniu niezbędnych napraw cegły i fugi. Usunięto spękaną, betonową nakrywę muru, odspojone tynki, zasolone fugi. Oczyszczono powierzchnię z luźnych zanieczyszczeń. Po przeprowadzeniu zabiegu dezynfekcji, wykonano nowe fugi z zapraw wapiennych i nową nakrywę muru, wykończoną przykryciem z blachy cynkowej płaskiej. Wykonano kompleksowe prace konserwatorskie przy granitowych płytach (pamiątkowej i inskrypcyjnych) obejmujące czyszczenie, poler, pogłębienie liter i ich wymalowanie w kolorze czarnym, wykonanie złoceń i zabezpieczenie ich polaroidem. Elementy metalowe oczyszczono i zabezpieczono powłokami antykorozyjnymi. Przestrzeń kwatery oczyszczono, uporządkowano, wykonano bruk i opracowano zieleni. Prace miały na celu zahamowanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnej estetyki obiektu.

Prowadzący prace: Zofia Kamińska.

Inwestor: Stowarzyszenie Koło Białczan, Miasto Biała Podlaska.

Wieżyczka wschodnia w zespole zamkowym Radziwiłłów.

W 2014 r. Gmina Miejska w Białej Podlaskiej kontynuowała prace rozpoczęte w poprzednich latach, przy czym po wykonaniu prac przy elewacjach wieżyczki, zaplanowano wykonanie w jej wnętrzu konserwacji sgraffita w kopule i latarni. Przyjęto zasadę zachowania maksimum substancji oryginalnej. Zdecydowano o usunięciu wadliwie wykonanych wtórnych elementów, dysharmonijnych pod względem estetycznym i technicznym, obejmujących rekonstrukcje rzeźbiarskie i malarskie. Wykonano zabiegi odsalania, czyszczenia powierzchni tynków. Przeprowadzono zabiegi wzmacniania powierzchniowego i strukturalnego oryginalnego tynku. Osłabione partie podklejono a brakujące elementy odtworzono z masy tynkarskiej o gradacji ziarna zbliżonej do tynku oryginalnego. Powierzchnie opracowano, wzmacniając pęknięcia i szczeliny. Wykonano scalenie kolo-rystyczne uzupełnień a na zakończenie powierzchnie zabezpieczono preparatem hydrofobowym. Prace konserwatorskie połączono z robotami budowlanymi. Zdecydowano o wymianie na nową stolarki okiennej we wnętrzu wieżyczki oraz wieńczącej ją latarni. Celem prac było przywrócenie sgraffitowej dekoracji właściwego charakteru, zgodnego z historyczną estetyką i zabezpieczenie pod względem technicznym.

Prowadzący prace: Zofia Kamińska.

Inwestor: Gmina Miejska Biała Podlaska przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

BOŃCZA, gm. Kraśniczyn, pow. krasnostawski

Grób Chrystusa z k. XIX w. z cerkwi prawosławnej pw. Opieki Matki Bożej.

Prace konserwatorskie przy sarkofagu rozpoczęto od podklejenia odspojonych partii gruntu. Oczyszczono partie złocone, odtłuszczono partie przetartych złocien. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji i impregnacji drewna. Wykonano uzupełnienia drewna w miejscu spękań, sklejono uszkodzone detale oraz zrekonstruowano brakujące elementy snycerki. Opracowano powierzchnie drewna pod kity i uzupełnienia gruntu. Uzupełniono grunty, a następnie zrekonstruowano srebrzenia i złocenia na poler i mat. Wykonano punktowania przetartych partii złocien.

Prowadzący prace: mgr Małgorzata Podgórska - Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Opieki Matki Bożej w Bończy przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Starostwa Powiatowego w Krasnymstawie.

Ikona „Chrystus w Grobie” z k. XIX w. z cerkwi prawosławnej pw. Opieki Matki Bożej.

Prace konserwatorskie rozpoczęto od wstępnego oczyszczenia ikony z zabrudzeń. Następnie mechanicznie i chemicznie oczyszczono partie malarskie z pociemniałego werniksu olejnego. Podklejono osypujące się fragmenty warstwy malarskiej i gruntów. Wykonano retusz warstwy malarskiej – retusz naśladowczy, a następnie położono werniks końcowy.

Prowadzący prace: mgr Małgorzata Podgórska - Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Opieki Matki Bożej w Bończy przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

BOROWICA, gm. Łopiennik Górny, pow. krasnostawski

Drzwi zewnętrzne do zakrystii z kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego.

Drzwi zdemontowano. Ze względu na bardzo duży stopień uszkodzenia wymieniono na nowe dolne płyciny. Wymieniono zamek, wykonano szyld dla zamka nawiązujący do oryginalnych okuć. Oczyszczono mechanicznie okucia, które zabezpieczono przed korozją. Wykonano scalenie kolorystyczne drzwi wraz z futryną.

Prowadzący prace: mgr Arkadiusz Ostasz.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego w Borowicy przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Stolarka okienna z kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego.

Prace konserwatorskie zostały rozpoczęte od demontażu okien i zabezpieczenia otworów okiennych. Usunięto uszkodzone szklenia, a także wszystkie wtórne elementy, gwoździe, śruby ze struktury drewna. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji struktury drewna. Oczyszczono mechanicznie i chemicznie powierzchnie drewna. Uzupełniono duże ubytki drewna odpowiednio dobranym nowym drewnem, natomiast małe ubytki wypełniono fiekami i szpachlami. Następnie wzmocniono strukturę drewna. Wykonano szklenie nowymi szybami. Wykończono powierzchnie drewna bejcą, farbami i lakierami. Okna zamontowano śrubami mosiężnymi.

Prowadzący prace: mgr Arkadiusz Ostasz.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego w Borowicy przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

BORÓW, gm. Annapol, pow. kraśnicki

XVIII-wieczne obrazy ołtarza głównego: „Zwiastowanie”, „Matka Boska Szkaplerzna”, „Męczeństwo św. Andrzeja” w kościele parafialnym pw. św. Andrzeja Ap.

W roku 2014 wykonano konserwację obrazów ołtarzowych, jako I etap prac przy ołtarzu głównym drewnianego kościoła w Borowie. Stan zachowania obrazów był zróżnicowany. Dwa przedstawienia Matka Boska Szkaplerzna i Zwiastowanie, stanowią wypełnienie głównej wnęki ołtarzowej. Natomiast obraz Męczeństwa św. Andrzeja znajduje się w zwieńczeniu ołtarza. W przypadku wszystkich obrazów zdecydowano o odjęciu wtórnych drewnianych podłoży i przeniesienie konstrukcji na blejtramy, dostosowane do kształtu oryginalnego przedstawień. Obraz Matka Boska Szkaplerzna to przedstawienie dostosowane do koszulki, a tło wypełnia materiał. Wymieniono na nowy welur materiał oraz dołożono elementy na metalowej koszulce. W przypadku dwóch pozostałych obrazów wykonano pełny zakres prac technicznych przy podłożu oraz estetycznych przy warstwie malarskiej.

Prowadzący prace: Dorota Wąchalaska-Konik.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka przy wsparciu finansowym z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

BUKOWINA, gm. Biszcz, pow. biłgorajski

Obrazy „Trójca Święta”, „Przemienienie Pańskie” z kościoła filialnego pw. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny.

Obrazy „Trójca Święta” z 1849 r., „Przemienienie Pańskie” z 1856 r., ludowe, malowane w technice olejnej na gęsto tkanym płótnie lnianym zagruntowanym szarą zaprawą. Zakres zrealizowanych zabiegów konserwatorskich obejmował: odczyszczenie lica i odwrocia, zdjęcie płótna z drewnianego krosna, dezynfekcja i odkwaszenie odwrocia, rozprostowanie obrazu, usunięcie pożąłkłego werniksu, lokalna konsolidacja i impregnacja nadwątlonej warstwy zaprawy, sklejenie rozdarć płótna i wklejenie protez z potna lnianego, opracowanie fakturalne kitów wraz z izolacją, impregnacja płótna dublażowego i oryginalnego, zdublowanie obrazu na nowe płótno, naciągnięcie obrazu na nowe krosna, zawerniksowanie, punktowanie ubytków warstwy malarskiej, położenie werniksu retuszerskiego, końcowe werniksowanie.

Prowadzący prace: Antoni Guzik.

Inwestor: Parafia w Biszczu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

CHEŁM, gm. Loco, pow. chełmski grodzki

Bursa na wiatyk ze stułą z II poł. XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Rozesłania Świętych Apostołów.

Prace konserwatorskie przy zabytkach rozpoczęto od dezynfekcji i dezynsekcji w komorze fumigacyjnej. Oczyszczono mechanicznie przy pomocy mini – aspiratora. Następnie wykonano rysunki (w skali 1:1 na folii) całego obiektu wraz z umiejscowieniem aplikacji z galonów. Wykonano demontaż tkanin i galonów. Wykonano próby na trwałość wybarwień i oczyszczono na mokro wszystkie elementy obiektu. Dokonano korektę kształtu tkanin wg. wykonanych rysunków i przeprowadzono proces suszenia tkanin. W dalszej kolejności wykonano farbowanie przędzy i tkanin dublażowych. Wzmocniono struktury tkanin oryginalnych poprzez ich zdublowanie na tkaniny jedwabne i bawełniane.

Następnie zabezpieczono obrzeża ubytków na tkaninach oraz przytrzymano odspojone od podłoża nici ścięciem konserwatorskim tzw. siatką punktową i kładzioną przędzą jedwabną. Wzmocniono strukturę galonów, uzupełniono brakujące elementy zamykające bursę od góry. Wykonano montaż wszystkich elementów zgodnie z oryginałem.

Prowadzący prace: Barbara Czaja.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Rozesłania Świętych Apostołów w Chelmie.

Drzwi główne zewnętrzne z 1893 r. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Rozesłania Świętych Apostołów.

Prace konserwatorskie rozpoczęto od demontażu drzwi i zamontowaniu drzwi zastępczych. Zdemonutowano oryginalne okucia i zamki. Oczyszczono chemicznie i mechanicznie powierzchnie drzwi z wtórnych przemalowań. Wykonano naprawy uszkodzonych elementów mechanicznych (czopy) a także usunięto zastępcze części metalowe. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji. Uzupełniono ubytki drewna poprzez flekowanie odpowiednio dobranym gatunkiem drewna. Uzupełniono drobne ubytki drewna kitami, które dobrano fakturalnie i scalono kolorystycznie. Zabezpieczono powierzchnie drewna oraz scalono kolorystycznie poprzez położenie warstwy impregnatu koloryzującego. Wykonano naprawy i wymianę okuć zabezpieczających z blachy miedzianej. Wykonano analogiczne prace przy futrynie drewnianej i gładach. Zamontowano zamki, które wcześniej oczyszczono i zabezpieczono przed korozją. Zamontowano drzwi z osadzeniem na oryginalnych zawiasach.

Prowadzący prace: Krzysztof Szynkarczuk.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Rozesłania Świętych Apostołów w Chelmie.

CZEMIERNIKI, gm. Loco, pow. radzyński

XVII w. tablica inskrypcyjna umieszczona na bramie wjazdowej do zespołu pałacowo-obronnego.

Właściciel zespołu zdecydował by w trakcie robót budowlanych obejmujących bramę w zespole pałacowo- obronnym w Czemiernikach, pracami konserwatorskimi objąć tablicę inskrypcyjną, umieszczoną na budynku bramy wjazdowej.

Obiekt ze względu na ciągłe narażenie na zmienne warunki atmosferyczne był w złym stanie. Zdecydowano o jego demontażu. Następnie tablicę oczyszczono. Wykonano badania i próby metod czyszczenia zwietrzeliny. Rozfragmentowane elementy sklejono. Uzupełniono większe ubytki formy. Wykonano poler na wypukłych powierzchniach form rzeźbiarskich a następnie złocenia złotem płatkowym. Całość zaimpregnowano, zabezpieczono powierzchnię polaroidem B-72, przewoskowano i wypolerowano. Montaż przewidziano po zakończeniu robót budowlanych przy budynku bramy wjazdowej. Celem prac była likwidacja przyczyn i skutków destrukcji obiektu oraz przywrócenie tablicy pierwotnych wartości estetycznych i artystycznych.

Prowadzący prace: Zofia Kamińska.

Inwestor: Bioenergia Jabłońscy Spółka Jawna, ul. Zamkowa 19 w Czemiernikach.

DŁUŻNIÓW, gm. Dołhobyczów, pow. hrubieszowski

Polichromia ścienna z kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego.

Polichromia wnętrza datowana jest na 1891r., autorstwa J. Kizyma i Kopyścińskiego wykonane w technice temperowej, klejowej i olejnej na cienkiej warstwie gruntu na dREW-

nianych belkach konstrukcyjnych. W zakresie prac konserwatorskich i restauratorskich przewidzianych do wykonania w 2014 roku przyjęto ścianę północną nawy głównej ze sceną figuralną. Wykonano wklejenie pasów płótna na łączeniach desek, uzupełnienie ubytków gruntu, izolację kitów szelakiem, położono werniks retuszerski. Następnie wykonano scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej wraz z położeniem werniksu końcowego.

Prowadzący prace: Stanisław Filip.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Żniatynie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

DOROHUSK, gm. Loco, pow. chełmski ziemski

Ołtarz boczny pw. Matki Bożej Bolesnej z 1936 r. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Jana Nepomucena.

Prace konserwatorskie przy ołtarzu rozpoczęto od demontażu ruchomych elementów snycerki i konstrukcji. Oczyszczono z brudu i kurzu, a także usunięto zdegradowane powłoki bej i lakierów z powierzchni ołtarza. Następnie wypełniono szpary, pęknięcia i rozwarstwienia drewna oraz prace stolarskie przy elementach konstrukcji ołtarza. Przeprowadzono dezynsekcję i dezynfekcję drewna. Następnie mechanicznie usunięto stare bejce i lakiery z fragmentów złożonych, które dokładnie chemicznie wyekstrahowano. Założono grunty w partiach złożonych, wykonano prace pozłotnicze. Zrekonstruowano pierwotną kolorystykę drewna, założono nowe lakiery i werniksy zabezpieczające powierzchnię ołtarza. Zamontowano nowe złożone elementy snycerki na zwieńczeniu.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Nepomucena w Dorohusku przy wsparciu finansowym Starostwa Powiatowego w Chełmie.

Obraz Matka Boża z Dzieciątkiem z pocz. XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Jana Nepomucena.

Prace konserwatorskie przy późnorenesansowym obrazie rozpoczęto od oczyszczenia zabytku z powierzchniowej warstwy brudu i kurzu. Zdemontowano drewniane złożone korony i gwiazdki oraz płócienne podobrazie z deski, stanowiącej nośny podkład konstrukcyjny. Wstępnie oczyszczono lico obrazu oraz odwrocie, usunięto nieoryginalne warstwy werniksów i lakierów oraz retuszy i miejscowych przemalowań do warstwy historycznej, która poddano zabiegom konserwatorskim ze względu na szczątkowo zachowany oryginał. Opracowano rozdarcia i przetarcia płótna podobrazia, uzupełniono brakujące fragmenty płótna. Wykonano dublowanie obrazu, założono kity w miejscach ubytków, a następnie pokryto powierzchnię obrazu buforową warstwą werniksu retuszerskiego. Opracowano retusze i rekonstrukcje malarskie, naciągnięto obraz na nową konstrukcję nośną. Założono powierzchnie lica obrazu końcową ochronną warstwą werniksu. Metalowe koszulki oczyszczono z powierzchniowej warstwy brudu, z pociemniałych lakierów i werniksów. Oczyszczono powierzchnie drewniane złożonych elementów, usunięto splekane i pudrujące się zaprawy i grunty z powierzchni złożonych. Założono nowe zaprawy w miejscach ubytków. Wykonano złączenia metodą na poler i mat. Opracowano nową konstrukcję nośną do mocowania sukienek i pozostałych ozdób. Zamontowano obraz i sukienki, które następnie zamontowano w ramie ołtarzowej.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek, Ewa Lasek.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Nepomucena w Dorohusku przy wsparciu finansowym Starostwa Powiatowego w Chełmie.

DYS, gm. Niemce, pow. lubelski**Obrazy ołtarzowe: „Chrzest w Jordanie”, „Matka Boska z Dzieciątkiem” i „Św. Stanisław” z kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela.**

XIX-wieczny obraz „Chrzest w Jordanie” znajduje się w ołtarzu głównym. W wyniku doczyszczania warstwy malarskiej, stwierdzono brak oryginału na znacznej części dolnej partii obrazu, z powodu zniszczeń. Analiza porównawcza z fotografiami z roku 1970 wykazała, że ostatnie przemalowanie zmieniło kompozycję obrazu. Po wykonaniu prac technicznych przy podłożu – dublaż uzupełniający płótna w miejscu łat i narożnikach – wykonano rekonstrukcję dolnej partii kompozycji na podstawie zachowanych śladów oryginalnej warstwy oraz ikonografii przedstawienia.

XVII-wieczny obraz „Matka Boska z Dzieciątkiem”, znajdujący się w ołtarzu bocznym przytęczowym, przesłonięty był metalową koszulką. Demontaż koszulki ukazał pełno postaciowe przedstawienie o ciekawej kompozycji. Wobec tych faktów zdecydowano o odjęciu koszulki i jej wyeksponowaniu we wnętrzu kościoła na niezależnym podłożu np. kopia lub wydruk obrazu. Natomiast obraz wyeksponowano po przeprowadzeniu prac konserwatorsko-restauratorskich w ołtarzu.

XVIII-wieczny obraz „Św. Stanisław” ze zwieńczenia drugiego ołtarza przytęczowego nie wykazywał większych problemów w procesie konserwatorskim, wymagał jednak prostowania podłoża z płótna i doczyszczania z uzupełnieniem według oryginału warstwy malarskiej.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Dysie przy wsparciu finansowym z funduszy unijnych.

GOŁĄB, gm. Puławy, pow. puławski**XVIII-wieczna rzeźba przydrożna z przedstawieniem św. Jana Nepomucena.**

Rzeźba kamienna, pełno postaciowa, ustawiona na wymurowanym postumencie, zlokalizowana w centrum miejscowości, na działce należącej do dawnej spółdzielni „Samopomoc Chłopska” została zakupiona przez prywatnego inwestora, który planował nowe zagospodarowanie działki. Planowana inwestycja uwzględnić musiała zachowanie zabytkowej rzeźby. Biorąc pod uwagę jej lokalizację w bezpośrednim sąsiedztwie słupa energetycznego i planowaną zabudowę działki, wyrażono została zgodna na niewielkie przesunięcie postumentu i rzeźby. Inwestor zaproponował wykonanie postumentu w naturalnym kamieniu, jego niewielkie podwyższenie i doświetlenie rzeźby. Wyrażona zgoda i demontaż rzeźby do konserwacji, pozwoliła na realizację inwestycji. Rozpoznanie konserwatorskie nawarstwień oraz dokumenty archiwalne wskazywały że pierwotnie rzeźba była polichromowana. W pierwszym etapie obiekt po demontażu oczyszczono z wtórnych nawarstwień, poddano wzmocnieniu strukturalnym i uzupełnieniom kamień, założono pobiałę, a następnie wykonano warstwę malarską w sposób laserunkowy. Całość zamontowano na nowym postumencie, ogrodzono i doświetlono.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Barbara i Bogdan Suska przy wsparciu finansowym z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

XVII-wieczny obraz „Zwiastowanie NMP” z kościoła parafialnego pw. św. Floriana i św. Katarzyny.

Zrealizowany w latach ubiegłych projekt dofinansowany z funduszy unijnych nie uwzględniał wszystkich elementów wyposażenia kościoła parafialnego w Gołębiu. W roku 2014 zakończone zostały prace konserwatorskie przy obrazie „Zwiastowanie NMP”. Obraz wykazywał deformacje podłoża z płótna, wtórne odbite na licu ślady reperacji płótna oraz silne zabrudzenia powierzchni warstwy malarskiej. Wykonano pełny zakres prac technicznych przy podłożu, uwzględniających usunięcie wtórnych reperacji płótna, jego prostowanie, klejenie na styk oraz dublaż. W przypadku lica wykonano czyszczenie z zabrudzeń i wtórnych przemalowań, konsolidację warstwy malarskiej z podłożem, uzupełnienie ubytków zaprawy i scalenie kolorystyczne całości.

Prowadzący prace: Paweł Sadlej.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Gołębiu.

GORZKÓW, gm. Loco, pow. krasnostawski

Ołtarz boczny pw. Matki Bożej (bez obrazów) z XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Stanisława BM.

W 2014 r. przeprowadzono I etap prac konserwatorskich przy architekturze ołtarza, który obejmował retabulum ze zwieńczeniem, belkowaniem, gzymsem, aniołkami i dekoracją snycerską. Po wykonaniu badań potwierdzających rozwiązanie kolorystyczne polichromii oraz zakres występowania powierzchni złocen, usunięto wtórne przemalowania olejne, oczyszczono elementy złocene. Następnie wykonano niezbędne naprawy stolarskie, wzmocniono połączenia elementów drewnianych. Wypełniono ubytki w miejscach szczelin i spękań, uzupełniono ubytki gruntów pod polichromię i złocenia. Uzupełniono elementy dekoracji snycerskiej, rekonstrukcję złocen, uzupełniono i zrekonstruowano polichromię.

Prowadzący prace: Mariusz Bubicz.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Stanisława BM w Gorzkowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

HOLA, gm. Stary Brus, pow. włodawski

Krzyż procesyjny ze sceną „Ukrzyżowanie” (awers) i „Zmartwychwstanie” (rewers) z k. XIX w. z cerkwi prawosławnej filialnej pw. św. Antoniego Pieczerskiego.

Prace konserwatorskie przy krzyżu procesyjnym rozpoczęto od podklejenia łuszczących się i osypujących oryginalnych fragmentów polichromii, złocen i srebrzeń. Usunięto przemalowania, oczyszczono powierzchnie polichromowane i złocene. Następnie przeprowadzono flekowania, zabiegi wzmocnienia strukturalnego drewna oraz zrekonstruowano brakujące elementy snycerki. Uzupełniono ubytki podłoża i warstwy gruntów, położono podmalówki kolorystyczne na uzupełnionych gruntach, a następnie wykonano retuszu naśladowczy i scalenie warstwy polichromii. Wykonano złocenia i srebrzenia zgodnie z oryginalnym zakresem ich występowania. Zabezpieczono werniksem elementy polichromowane i złocene. Prace konserwatorskie przy przedstawieniach rozpoczęto od podklejenia łuszczących się i osypujących oryginalnych fragmentów warstwy malarskiej i gruntu. Oczyszczono powierzchnie warstwy malarskiej z brudu i poślizgniętego werniksu, uzupełniono ubytki gruntu. Wykonano podmalówki

kolorystyczne na kitach, a następnie wykonano retusz naśladowczy i położono werniks końcowy.

Prowadzący prace: Joanna Polaska.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego w Horostycie.

Ikona „Św. Mikołaj” z k. XIX w. z cerkwi prawosławnej filialnej pw. św. Antoniego Pieczerskiego.

Wstępne wyniki badań i oględzin zabytku potwierdziły zły stan zachowania obiektu i wskazały na konieczność przeprowadzenia pełnej konserwacji. Prace rozpoczęto od oczyszczenia przedstawienia z brudu i kurzu. Następnie wykonano konsolidację warstw technologicznych ikony oraz reperację podłoża. Usunięto zabrudzenia, pożółkły werniks, a także przemalowania. Wykonano dublaż, założono kity. Po naciągnięciu na krosno podłożono kity akwarelą. Wykonano werniksowanie pośrednie oraz retusz warstwy malarskiej. Przeprowadzono werniksowanie końcowe.

Prowadzący prace: Małgorzata Jarnicka.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego w Horostycie.

HRUBIESZÓW, m. Hrubieszów, pow. hrubieszowski

Ikona „Matka Boska z Dzieciątkiem Akafistna” z cerkwi prawosławnej pw. Zaśnięcia NMP.

Ikona z kiotu pochodzi z 1880 roku wykonana w technice temperowej na desce i olejnej na płótnie. Prace konserwatorskie i restauratorskie przy kiocie prowadzono etapami od roku 2011, w 2014 roku przeprowadzono konserwację ikony w zakresie: dezynsekcji drewnianego podłoża, ustabilizowania desek podobrazia, usunięcia warstwy brudu i pożółkłego werniksu oraz miejscowych przemalowań, podklejenia pęcherzy warstwy zaprawy i warstwy malarskiej, impregnacji całej powierzchni ikony. Następnie uzupełniono ubytki warstwy zaprawy wraz z opracowaniem powierzchni kitów, położono warstwę werniksu, scalono kolorystycznie warstwę malarską, położono werniks ochronny i zamontowano ikonę w obramienie kiotu.

Prowadzący prace: Agata Woźniak-Niemkiewicz.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Zaśnięcia NMP w Hrubieszowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Nagrobek rodziny Pawłowskich na cmentarzu parafialnym.

Nagrobek z XIX wieku, wykonany z piaskowca, o bogato profilowanym cokole, zwieńczony krzyżem utrzymany w charakterze klasycystycznym. Zakres zrealizowanych prac konserwatorskich i restauratorskich objął: zdemontowanie uszkodzonych elementów nagrobka, odczyszczenie z zabrudzeń, odsolenie kamienia, uzupełnienie ubytków w piaskowcu na bazie kruszywa kamiennego wraz z ich opracowaniem, zamontowanie elementów, zabezpieczenie kamienia, rekonstrukcja krzyża, wykonanie iniekcji w odspojonych partiach kamienia, wzmocnienie strukturalne kamienia, scalenie kolorystyczne fleków i uzupełnień, zabezpieczenie całej powierzchni nagrobków.

Prowadzący prace: Janusz Szczekan.

Inwestor: Społeczny Komitet Ratowania Zabytków Cmentarza w Hrubieszowie.

JANÓW LUBELSKI, gm. Loco, pow. Loco

XVIII-wieczny ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela.

Ołtarz poddany został pracom konserwatorskim w pełnym zakresie w l. 80 XX wieku, w czasie podległości terytorialnej woj. tarnobrzeskiego. Przyjęto wówczas rozwiązania kolorystyczne na podstawie wykonanego rozpoznania konserwatorskiego obiektu. Obecnie inwestor zlecił wykonanie prac estetycznych przy ołtarzu, temu samemu wykonawcy, który przeprowadził prace we wskazanym okresie. Wykonany zakres prac przy polichromiach rzeźb został oceniony pozytywnie. Natomiast technologia wykonania kolorystyki struktury została oceniona negatywnie, pomimo że wykonawca prac stwierdził wierne odtworzenie kolorystyki z lat 80. Docelowo obiekt wymaga korekty estetycznej, historyzującej.

Prowadzący prace: Krzysztof Kawiak w ramach ORDS Muzeum Archidiecezjalnego w Lublinie.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Chrzciciela w Janowie Lub.

JANÓW PODLASKI, gm. Loco, pow. Loco

XVIII w. ołtarze boczne: pw. św. Piotra i Pawła oraz pw. św. Erazma z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej.

Po wykonaniu badań obiekty zdemontowano i oczyszczono, wykonując w dalszej kolejności zdejmowanie wtórnych powłok i nawarstwień z ich powierzchni. Wykonano zabiegi dezynfekcji i dezynsekcji drewna. Zrekonstruowano brakujące detale snycerskie, wykonano niezbędne uzupełnienia i stabilizację konstrukcji. Na podstawie przeprowadzonych badań odtworzono pierwotne warstwy malatury i układ złoceń. Wykonano montaż nastaw, rzeźb i snycerki. Przeprowadzono scalanie kolorystyczne powierzchni wraz z wykończeniem estetycznym i technologicznym.

Prowadzący prace: Krzysztof Miller.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Janowie Podlaskim.

XVIII w. obraz olejny na płótnie „Św. Piotra i Pawła” z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej.

Po wyjęciu z ołtarza obraz oczyszczono. Lico w miejscach narażonych na osypanie warstwy malarskiej zabezpieczono bibułka japońską. Po zdjęciu z krosna obiekt przygotowano do dublażu. Usunięto rozłożony, pociemniały werniks, stare retusze i przemalowania. Obiekt nabito na nowe krosna. Uzupełniono ubytki zaprawy warstwy malarskiej. Wykonano retusz uzupełniający a następnie wykończenie estetyczne i technologiczne.

Prowadzący prace: Krzysztof Miller.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Janowie Podlaskim.

XVIII w. obraz olejny na płótnie „Św. Jan Nepomucen” z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej.

Obiekt wymontowano z ołtarza i wstępnie oczyszczono. Usunięto wtórne łaty płócienne, przygotowano do dublażu. Wykonano dublaż na Bewę. Usunięto pociemniały, zaślepnięto werniks. Obiekt nabito na nowe krosna. Uzupełniono brakujące grunty i ubytki warstwy malarskiej. Wykonano retusz uzupełniający a następnie wykończenie estetyczne i technologiczne. Wykonane zabiegi konserwatorskie miały na celu zahamowanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnej estetyki obiektów.

Prowadzący prace: Krzysztof Miller.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Janowie Podlaskim.

XVIII w. epitafium ks. Bpa Franciszka Antoniego Kobielskiego z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej.

Powierznię kamienia oczyszczono. Usunięto zaślepienia i nawarstwienia siarczane oraz skorodowane uzupełnienia stiukowe. Przeprowadzono odsolenie powierzchni. Wykonano uzupełnienia w obrębie łączących elementów epitafium. Oczyszczono i zabezpieczono żeliwny bolec mocujący kapelusz biskupi. Elementom marmurowym przywrócono poler. Na epitafium osadzono kapelusz. Zrekonstruowano i zamocowano pastorał. Przywrócono przeświecalność elementom alabastrowym. Zrekonstruowano złączenia w obrębie inskrypcji i zabezpieczono ich powierzchnię. Powierzchnie marmurów zabezpieczono woskami mikrokryształicznymi.

Prowadzący prace: Michał Pytko.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Janowie Podlaskim.

Malowidła ściennie w nawach bocznych kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej.

Demontaż do prac konserwatorskich ołtarzy pw. św. Erazma, św. Piotra i Pawła i św. Barbary ujawnił obecność za ołtarzami malowideł ściennych, z których w chwili obecnej widoczne pozostały fragmenty większych kompozycji figuralnych, sugerujących sceny związane z „Męką Pańską”. Malowidła wykonane techniką wapienną powstały prawdopodobnie w I poł. XVIII w. Na ich tle w nawach bocznych w 1755 r. ustawiono ołtarze boczne. Wtedy fragmenty kompozycji zamalowano. Po odsłonięciu malowideł zdecydowano, po wykonaniu dokumentacji opisowej i fotograficznej, wykonanie badań. Następnie przeprowadzono zabieg konsolidacji warstwy malarskiej z podłożem i podłoża z wątkiem muru. Powierzchnie oczyszczono zabrudzeń biologicznych i wtórnych zabrudzeń farbą a następnie zaimpregnowano.

Prowadzący prace: Krzysztof Miller.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Trójcy Świętej w Janowie Podlaskim.

JELENIEC, gm. Stanin, pow. łukowski

Prospekt organowy z kościoła parafialnego pw. św. Anny.

Podjęto decyzję o przeprowadzeniu prac przy prospekcie organowym w czasie konserwacji instrumentu. Po demontażu instrumentu, szafę organową oczyszczono. Drewno nasączono preparatem owadobójczym. Przeprowadzono zabieg klejenia pękniętych filonów. Wykonano drobne prace stolarskie: uzupełniono drobne ubytki drewna i opracowano powierzchnie uzupełnień. Wykonano złączenia, retusze i rekonstrukcje mazerunku w technice olejno – żywicznej. Na zakończenie prac całość zabezpieczono werniksem damarowym. Prace przy prospekcie miały na celu poprawę jego stanu technicznego, wartości estetycznych i artystycznych.

Prowadzący prace: Dorota Moryto - Naumiuk.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Jeleniu.

Organy z kościoła parafialnego pw. św. Anny

Przed przystąpieniem do planowanych robót przeprowadzono analizę stanu zachowania instrumentu i na jej podstawie opracowano program prac konserwatorskich, wyko-

nanego przez Dominika Biernackiego w 1910 r. Przeprowadzono demontaż piszczałek, wsporników wiatrownic i stołu gry oraz dmuchawy, miecha i kanału wiatrowego. Wykonano remont generalny miecha i czerpaka powietrza. Oczyszczono elementy konstrukcji nośnej wewnątrz organów i wykonano ich konserwację. Przeprowadzono konserwację wiatrownic i stołu gry. Wymieniono uszkodzone i wykonane z tworzywa sztucznego rurki traktury. Przeprowadzono konserwację drewnianych piszczałek. Wykonano montaż całego instrumentu. Zainstalowano nową dmuchawę i skrzynkę głuszającą. Na zakończenie prac wykonano regulację instrumentu oraz intonację i strojenie. Prace miały na celu poprawę dyspozycji głosowej instrumentu, jego wartości technicznych i estetycznych, umożliwiających prawidłową pracę i brzmienie.

Prowadzący prace: Jerzy Kukla.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Jeleńcu.

JEZIORZANY, gm. Loco, pow. lubartowski

Organy z prospektem z 1939 r. w kościele parafialnym pw. Św. Trójcy.

16-głosowe organy, ustawione na chórze muzycznym kościoła zbudowane przez firmę warszawską Władysława Kamińskiego, były nieużytkowane z powodu niesprawności techniczno-muzycznej. Większość głosów była nie sprawna lub nie działająca, brakowało niektórych piszczałek a aparat brzmieniowy był rozstrojony. Również prospekt stanowiący obudowę instrumentu, wykazywał zużycia materiałowe. Pełny demontaż części składowych pozwolił na ich właściwe oczyszczenie, uzupełnienie lub wykonanie na nowo elementów zniszczonych. Po wykonaniu niezbędnych prac konserwatorskich instrument został na nowo złożony i wykonano jego strojenie. Szafa organowa została oczyszczona i zabezpieczona.

Prowadzący prace: Marian Leśniczek.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Jeziorzanach przy wsparciu funduszy unijnych.

KLONOWNICA DUŻA, gm. Rokitno, pow. bialski

XVII/XVIII ikona „Chrystus Król” z ramą z kościoła parafialnego pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty.

Obiekt zdemontowano z ołtarza lewego bocznego i wyjęto z ramy. Wykonano badania. Oczyszczono z brudu. Usunięto wtórne pociemniałe werniksy i warstwy przemalowań. Przeprowadzono dezynsekcję obrazu i ramy. Sklejono łączenia drewnianego podobrazia i ramiaków. Poprzez wklejenie merli uzupełniono ubytki grubej zaprawy. Położono grunt klejowo- kredowy. Uzupełniono i opracowano ubytki złocień w partiach tła i szat Chrystusa. Po wykonaniu podmalowań, nałożono retusz naśladowczy. Ikonę zawernikowano. Wykonano prace pozłotnicze ramy. Prace miały na celu poprawę jego stanu technicznego, wartości estetycznych i artystycznych ikony.

Prowadzący prace: Romuald Wyszynski.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty w Klonownicy Dużej.

KŁOCZEW, gm. Loco, pow. rycki

Barokowa XVIII-wieczna chrzcielnica kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela.

W roku 2014 wykonano prace konserwatorskie przy dolnej części chrzcielnicy w formie kielicha z pokrywą, jako II etap prac przy zabytku. Również dolna część chrzcielnicy wykazywała bardzo duże zniszczenia zarówno w strukturze drewna, jak i powłokach malarskich i złoceniach. Po rozpoznaniu nawarstwień i ustaleniu pierwotnej estetyki, wykonano prace techniczne, wzmocnienie strukturalne drewna, podklejenie lub usunięcie gruntów a następnie odtworzono złocenia i srebrzenia według historycznego zmysłu.

Prowadzący prace: Grzegorz Gołubiak.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Chrzciciela w Kłoczewie.

XVIII-wieczne rzeźby Melchizedeka, Aarona z podstawami i antepedium ołtarza głównego w kościele parafialnym pw. św. Jana Chrzciciela

W 2014 roku zakończone zostały prace przy elementach ołtarza gł., jako realizacja II etapu prac. Rzeźby jak cały ołtarz wykazywały silne zniszczenia w strukturze drewnianej oraz powłokach pozłotniczych. Po przeprowadzeniu badań sondażowych ustalono pierwotną estetykę obiektów, która została odtworzona po wykonaniu zakresu prac technicznych przy drewnie i gruntach. Estetyka pokrywała się z kolorystyką wykonaną wcześniej przy tabernakulum ołtarza.

Prowadzący prace: Grzegorz Gołubiak.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Kłoczewie.

Barokowa XVIII-wieczna polichromia ściany południowej i północnej nawy z przedstawieniami: „Św. Bartłomiej”, „Św. Filip” i „Św. Szymon” kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela.

W roku 2014 zrealizowano w ramach praktyk studenckich Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieła Sztuki (techniki i technologie malarstwa ściennego) ASP w Warszawie kolejny etap prac konserwatorsko-restauratorskich przy wystroju malarskim nawy kościoła. Dekoracja wykonana w technice temperowej, została poddana zabiegom konserwatorskim w I. 50 XX wieku, powodując rozległe przemalowania. Stan zachowania tynku był raczej dobry, ale w dolnych partiach ścian występowały odspojenia od muru, a na całej powierzchni występowały wykruszenia. Warstwa malarska pokryta była kurzem i brudem, w wielu miejscach silnie poprzecierana. Przeprowadzono doczyszczanie powierzchni i badania sondażowe. Wzmocniono strukturalnie podłoże i konsolidację warstw, usunięto przemalowania, utrwalono powierzchnię warstwy malarskiej i jej retusz po uzupełnieniu zapraw.

Prowadzący prace: Tytus Sawicki w ramach ASP w Warszawie

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Jana Chrzciciela w Kłoczewie.

KOBYLANY, gm. Terespol, pow. bialski

Nagrobek Waleryi Chlipalskiej, zlokalizowany na cmentarzu prawosławnym w Kobylanach

Nagrobek zdemontowano. Wykonano dezynfekcję. Powierzchnię kamienia oczyszczono, usunięto nawarstwienia. Przeprowadzono zabieg odsolenia. Uzupełniono ubytki formy, wstawiono fleki, skleiono spękania. Powierzchnię kamienia wzmocniono poprzez

impregnacje preparatem hydrofobizującym. Pogłębiono litery w obrębie inskrypcji. Wykonano rekonstrukcję brakującego krzyża w oparciu o analogie. Pole grobowe oczyszczono z roślinności i korzeni drzew. Wykonano nowy fundament z izolacją poziomą. Nagrobek zamontowano na fundamencie. Prace miały na celu zahamowanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnej estetyki obiektu.

Prowadzący prace: Bartosz Markowski.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Opieki Matki Bożej w Kobylanach, przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Gminy Terespol.

KODEŃ, gm. Loco, pow. bialski

Ikony: „Apostołowie śś. Bartłomiej i Filip”, „Apostołowie śś. Tomasz i Andrzej”, „Św. Jan Chrzciciel”, „Płaszczennica – Epitafion”, „Archanioł Gabriel” z kościoła pw. Św. Ducha.

Prace konserwatorskie przy zespole ikon pierwotnie należącym do wyposażenia cerkwi unickiej w Kodniu a obecnie kościoła św. Ducha w Kodniu są prowadzone od kilku lat. W 2014 r. objęto nimi wymieniony zespół ikon.

Płaszczennica – Epitafion

Podobrazie ikony wykonane z drewna iglastego, z widocznym brakiem jednej szpongi. Pozostałe szpongi poluzowane. Na wstępie stwierdzono znaczne ubytki w warstwie zaprawy i jej degradację, łuszczenie, miejscowe pudrowanie a także słabą przyczepność do podobrazia. Ubytki warstwy malarskiej pokrywały się z ubytkami zaprawy. W związku z powyższym zdecydowano o przeprowadzeniu konserwacji zachowawczej. Podklejono odspojoną zaprawę wraz z warstwą malarską. Powierzchnię oczyszczono. Uzupełniono ubytki warstwy malarskiej w ramach zachowanych fragmentów. Na zakończenie założono werniks.

Prowadzący prace: Krzysztof Owsiany.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Kodniu.

„Św. Jan Chrzciciel”

Podobrazie ikony ze względu na zmiany wilgotności i temperatury zostało beczkowanie wygięte. Wstępne oględziny potwierdziły ubytki zaprawy wzdłuż krawędzi obiektu; zaprawa w obrębie bordiury w wielu miejscach odspojona, spękana i słabo związana z podłożem. Stwierdzono również ubytki opracowania pozłotniczego. Ubytki warstwy malarskiej pokrywały się z ubytkami zaprawy. Badania potwierdziły lokalizację pleśni w części środkowej obiektu. Zdecydowano o podklejeniu płótna do drewnianego podobrazia, podklejeniu zaprawy. Podjęto próbę prostowania desek w komorze wilgotnościowej a następnie ich klejenia. Warstwę malarską oczyszczono. Uzupełniono ubytki zaprawy, wykonano rysunek ornamentów, uzupełniono złote bordiury i nimby i ubytki warstwy malarskiej. Założono werniks.

Prowadzący prace: Krzysztof Owsiany.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Kodniu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

„Apostołowie śś. Tomasz i Andrzej”; „Apostołowie śś. Bartłomiej i Filip”

W obrębie podobraz i ikon stwierdzono brak górnej szpongi, pionowe rozklejenie desek oraz wypaczenie, spowodowane zmianami temperatur i wilgotności. Ponadto potwierdzono, że płótna pierwotnie naklejone na deski, w wielu miejscach zostało odspojone. Ten sam problem dotyczył zaprawy, posiadającej ponadto liczne ubytki. Warstwa malarska została przetarta, źle zachowana w partiach krawędzi. Przetarcia i ubytki zaobserwowano w miejscach złocień. Zdecydowano o podklejeniu płócien do drewnianych podobraz, podklejeniu zaprawy. Podjęto próbę prostowania desek w komorze wilgotnościowej a następnie ich klejenia. Warstwę malarską oczyszczono. Uzupełniono ubytki zaprawy, wykonano rysunek ornamentów, uzupełniono złote bordiury i nimby i ubytki warstwy malarskiej. Założono werniks.

Prowadzący prace: Krzysztof Owsiany.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Kodniu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

„Archanioł Gabriel”

Podobrazie ikony wykonano z miękkiego drewna, uszkodzonego przez owady. Stwierdzono liczne ubytki w obrębie warstwy malarskiej i złotego tła. Wstępne oględziny potwierdziły, że obiekt był kilkakrotnie przemalowywany. Z tego powodu zdecydowano o wykonaniu dokładnych badań stratygraficznych i chemicznych, których wyniki pozwoliły na określenie i wskazanie pełnych zmian w obrębie obiektu. Zdecydowano o podklejeniu odspojonych łusek warstwy malarskiej na licu i odwrociu. Wykonano dezynsekcję drewna. Warstwę malarską oczyszczono, uzupełniono ubytki w ramach zachowanych fragmentów, decydując o zachowawczym potraktowaniu ikony. Na zakończenie założono werniks.

Prowadzący prace: Krzysztof Owsiany.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Anny w Kodniu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

KRASNYSTAW, gm. Loco, pow. Loco**Konfesjonał z 3. ćw. XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Franciszka Ksawerego.**

Zdemontowano ruchome elementy snycerki i konstrukcji. Oczyszczono z brudu i kurzu, oraz usunięto wtórne nawarstwienia powierzchni polichromowanych. Przeprowadzono zabiegi dezynsekcji i impregnacji strukturalnej drewna. Następnie uzupełniono ubytki drewna, podklejono pęknięcia i szczeliny. Wykonano rekonstrukcje brakujących elementów snycerki ze zwieńczenia konfesjonału. Uzupełniono ubytki drewna kitami, wklejono pasy płótna na łączeniach desek, elementach konstrukcyjnych, gzymsach i ornamentach. Uzupełniono ubytki gruntów, które opracowano i wykonano izolacje kitów. Położono werniks retuszarski na polichromii, a następnie scalono kolorystycznie polichromię. Położono werniks końcowy, zrekonstruowano złocenia.

Prowadzący prace: Maciej Filip.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Franciszka Ksawerego w Krasnymstawie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego.

Tapety papierowe z XIX/XX w. z wnętrza dworu w d. zespole dworsko-folwarcznym „Starostwo” przy ul. W. Sikorskiego 10

W 2014 r. przeprowadzono I etap prac konserwatorskich przy wyselekcjonowanych najlepiej zachowanych fragmentach tapet każdego wzoru. Po wykonaniu niezbędnych badań, zabezpieczono pudrujące się warstwy farby. Następnie oczyszczono mechanicznie lica tapet, usunięto resztki tynku i inne zanieczyszczenia. Przeprowadzono zabiegi rozwarstwienia tapet od kart papieru, znajdujących się na odwrociach tapet. Oczyszczono odwrocia z resztek kleju. Wykonano zabiegi wzmocnienia struktury papieru.

Prowadzący prace : Jolanta Sekutowicz, Regina Kozik.

Inwestor: Miasto Krasnystaw.

KRAŚNIK. gm. Loco, pow. Loco

Wystrój gotycko-barokowy nawy sklepienia głównej kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

W roku 2014 rozpoczęte zostały prace przy wystroju korpusu głównego kościoła par. w Kraśniku, jako kolejny etap prac we wnętrzu po zakończeniu konserwacji wystroju i wyposażenia prezbiterium z funduszy unijnych. W ramach I etapu przewidziano do konserwacji sklepienie I przęsła nawy od strony prezbiterium, z łukiem tęczowym i sceną figuralną „Sąd Ostateczny” na ścianie łuku. Wykonane badania i rozpoznanie konserwatorskie, pozwoliło ustalić chronologię nawarstwień i przyjąć rozwiązania estetyczne.

Ustalono, że w odróżnieniu od prezbiterium żebra sklepienia wykonane zostały w wyprawie (łączone segmenty naśladujące elementy kamienne z prezbiterium). Po analizach i porównaniu problematyki przy wystroju prezbiterium, przyjęto analogiczną zasadę połączenia dwóch nawarstwień kolorystycznych tj. gotyku i baroku, z uwagi na zakres występowania dekoracji barokowej, którą trzeba by zniszczyć przy powrocie do pełnej koncepcji estetycznej gotyckiej. Odsłonięto i wyeksponowano późno gotycką kolorystykę plaketek na sklepieniu i barokowy wystrój pokrywający żebra w postaci jodełki (analogicznie jak w innych częściach kościoła-prezbiterium, zakrystia, kruchta), wysklepki sklepienne w postaci błękitu nieba z gwiazdkami oraz wystroju łuku tęczowego w formie girland kwiatowych, aniołków i postaci Ewangelistów poniżej. Wykonanie prac restauratorskich zostało poprzedzone pracami technicznymi, obejmującymi wzmocnienia konstrukcyjne sklepienia, wypraw i ich uzupełnienie. Najbardziej problematyczna konserwatorsko była scena Sądu Ostatecznego na łuku tęczowym, gdyż niemożliwa była korekta wtórnych przemalowań, z uwagi na znikomy stopień zachowania pierwotnych wypraw malarskich i rozczytania kompozycji. Wobec powyższego wykonano oprócz prac technicznych jedynie korektę walorowo-kolorystyczną przedstawienia.

Prowadzący prace: Maciej Filip, Aneta Filip.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Kraśniku przy wsparciu finansowym Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Urzędu Miasta Kraśnik.

LUBARTÓW, gm. Loco, pow. Loco

Obraz XVIII wieczny autorstwa Szymona Czechowicza z przedstawieniem: „Św. Feliksa z Cantaliccio” z ołtarza bocznego kościoła klasztornego kapucynów pw. św. Wawrzyńca

Kolejny obraz ołtarzowy, poddany w przeszłości niefachowym zabiegom konserwatorskim (trudno usuwalnym) wykazywał uszkodzenia warstwy malarskiej (przemycia) oraz podłoża. Wykonano reperacje płótna oraz uzupełniono ubytki zaprawy w kolorze czerwonym, stanowiącej podbicie kolorystyczne dla warstwy malarskiej. Następnie wykonano scalenie kolorystyczne warstwy malarskiej i jej zabezpieczenie.

Prowadzący prace: Anna Trocha.

Inwestor: Klasztor Braci Mniejszych Kapucynów w Lubartowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

LUBLIN, gm. Loco, pow. Loco

Obrazy z przedstawieniami: „Zwiastowanie NMP”, „Św. Franciszek Salezy” i „Wniebowzięcie NMP” z kościoła rektoralnego pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej przy ul. Narutowicza.

Obrazy z uwagi na silne uszkodzenia mechaniczne i zniszczenia naturalne, nie były ekspozowane bezpośrednio we wnętrzu kościelnym.

XVII-wieczny obraz „Zwiastowanie NMP” wykonany był na desce i prawdopodobnie należał do renesansowego wyposażenia kościoła. Stan zachowania warstwy malarskiej i podłoża, wymagał interwencji konserwatorskiej, z uwagi na odspojenia, ubytki i zniszczenia warstwy malarskiej oraz zniszczenia strukturalne i ubytki drewnianego podłoża. Dodatkowo stwierdzono przemalowania warstwy malarskiej, które spowodowały zmiany w kolorystyce a także elementów kompozycji. Wykonano prace techniczno-estetyczne w pełnym zakresie konserwatorskim wraz z przywróceniem pierwotnych złocień tła. Wykonano nową ramę do obrazu.

XVIII-wieczny obraz „Wniebowzięcie NMP” tytułarny obraz kościoła miał poważne zniszczenia podłoża i warstwy malarskiej. W tym przypadku również warstwa malarska była przemalowana, co spowodowało mylne datowanie obrazu na 1 poł. XIX wieku. Odsłonięty spod przemalowań oryginał wyraźnie wskazuje na wcześniejszą proveniencję XVIII-wieczną. Wykonano prace techniczne z dublaniem płótna, usunięto przemalowania i wypunktowano warstwę malarską po uzupełnieniu ubytków gruntu. Wykonano nową ramę do obrazu.

Obraz „Św. Franciszek Salezy” z przełomu wieków XVIII i XIX również nie był czytelny kompozycyjnie z powodu zabrudzeń, przemalowań i uszkodzeń podłoża. Wykonano analogiczny zakres prac, jak w przypadku obrazu Wniebowzięcie NMP wraz z wykonaniem nowej ramy. Po konserwacji obrazu zostały zawieszone w prezbiterium kościoła.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski.

Inwestor: Rektor kościoła pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej w Lublinie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Miasta Lublin.

Fragmenty gotyckiej XV wiecznej płyty nagrobnej z kościoła rektoralnego pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej przy ul. Narutowicza.

Odnalezione na początku XX wieku dwa fragmenty kamiennej płyty z napisami gotyckimi zostały wmurowane w ścianę jednej z kaplic (aneksów) bocznych nawy pd. kościoła.

Podczas prowadzonych w kościele kompleksowych prac remontowych, realizowanych z funduszy unijnych, zdecydowano o demontażu elementów płyty. Fragmenty zostały przekazane do pracowni konserwatorskiej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie zostały poddane pracom konserwatorskim w ramach pracy dyplomowej. Kilkuletnie prace zostały zakończone w roku 2014 obroną. W trakcie prac zrealizowano cały program badawczo-konserwatorski przyjęty przez promotora. Oczyszczono fragmenty z zabrudzeń powierzchniowych, wykonano dezynfekcję kamienia, pobrano próbki do badań petrograficznych i zasoleń, rozpoznano materiał budulcowy i inskrypcyjny, wykonano wzmocnienie strukturalne kamienia, doczyszczono jego powierzchnię z wtórnych nawarstwień, przeprowadzono proces odsalania, klejenia spękań, ucytelniono ryt –napis. Po przeprowadzeniu konserwacji wybrano miejsce ekspozycji w kościele, które uległo zmianie po przywiezieniu fragmentów płyty do kościoła. Ostatecznie zdecydowano o montażu fragmentów płyty na metalowym stelażu, z dystansem od ściany przy ołtarzy w nawie pd. Dodatkowo płyta została zabezpieczona metalowymi wspornikami i płytą z pleksi.

Prowadzący prace: Magdalena Dumanowska pod kierunkiem Marii Rudy – UMK Toruń.

Inwestor: Rektor kościoła pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej w Lublinie .

Dekoracja plastyczna elewacji pd. renesansowej kaplicy Firlejów kościoła OO Dominikanów przy ul. Złotej.

Dekoracja elewacji pd. kaplicy widoczna jest od strony małego dziedzińca wewnętrznego pomiędzy kościołem a klasztorem. Stan zachowania detali ciągniętych i rzeźbiarskich elementów był zły. Po usunięciu wtórnych cementowych nawarstwień, rozpoznaniu śladów form pierwotnych, przyjęto zasadność wykonania uzupełnień według wzoru. Rozpoznanie konserwatorskie potwierdziło występowanie dodatkowej dekoracji w formie boniowań narożników. Przyjęto powrót do koncepcji estetycznej, jak najbardziej zbliżonej do oryginału, po doczyszczeniu powierzchni, uzupełnieniu lub odtworzeniu ubytków, scaleniu kolorystycznym.

Prowadzący prace: Maciej Filip.

Inwestor: Klasztor OO Dominikanów przy wsparciu finansowym MKiDN, Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Urzędu Miasta Lublin.

Nagrobki z XIX i pocz. XX wieku na części rzymskokatolickiej cmentarza przy ul. Lipowej.

W ramach corocznej akcji ratowania pomników nagrobnych na lubelskiej nekropolii konserwacji poddano kolejnych 7 nagrobków, zlokalizowanych w sektorze 6b cmentarza, tj.: NN, Brygidy Kossakowskiej, Maryji Wieczorkiewicz, rodziny Broll, Pawła Biernackiego, kości zmarłych, Pauliny Chlipalskiej. W roku 2014 wykonano również rekonserwację uszkodzonych lub zniszczonych nagrobków: rodziny Bobrowskich (sek. 5a), Walerego Boczkowskiego (sek. 14), Zofii Cichockiej (sek. 12a). Konserwacja nagrobków obejmowała w zależności od problematyki: oczyszczenie z wtórnych nawarstwień, usunięcie wadliwych reperacji, wzmocnienie kamienia, uzupełnienie ubytków kamienia, uzupełnienie kitami drobnych ubytków i scalanie kolorystyczne oraz zabezpieczenie powierzchni. W przypadku nagrobków rekonserwowanych wykonano oczyszczenie, uzupełnienie powstałych uszkodzeń i rekonstrukcję fragmentów uszkodzonych i zabezpieczenie.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Lublina.

ŁABUNIE, gm. Loco, pow. zamojski ziemski

Obraz „Św. Jan Ewangelista” z kościoła parafialnego pw. MB Szkaplerznej i św. Dominika.

Obraz malowany w 1851 roku przez Zofię z Fredrów Szeptycką, wg napisu autorskiego na odwrociu wykonany został jako kopia malowidła Jose de Ribery w Luwrze. Prace konserwatorskie i restauratorskie objęły: wstępne podklejenie ruchomych łusek warstwy malarskiej, demontaż ramy i blejtramu, odczyszczenie z kurzu i zabrudzeń powierzchniowych, usunięcie pociemniałego werniksu i retuszy z poprzedniej konserwacji, likwidacja deformacji warstwy malarskiej, impregnacja i konsolidacja, wykonanie dublażu, położenie kitów w miejscach ubytków warstwy wraz z opracowaniem powierzchni, werniksowanie wstępne, wykonanie retuszu, werniksowanie końcowe, oprawienie obrazu z korektą mocowania obrazu w ramie.

Prowadzący prace: Anna Derentowicz-Zakrzewska.

Inwestor: Fundacja Rodu Szeptyckich.

ŁĘCZNA, gm. Loco, pow. Loco

Obraz „Zmartwychwstanie” z kościoła parafialnego pw. Św. Marii Magdaleny.

Obraz powstały w pocz. XIX wieku, znajdował się złym stanie zachowania. Podłoże z płótna wykazywało deformacje a warstwa malarska utratę przyczepności i osypywanie. Obraz poddany został zabiegom konserwatorskim, które doprowadziły do całkowite przemalowania kompozycji, która stała się mało czytelna dodatkowo z powodu zabrudzeń. Wykonane prace miały zahamować procesy destrukcji poprzez oczyszczenie, konsolidację warstwy malarskiej, usunięcie przemalowań i wykonanie dublażu płótna. Następnie wykonane zostały prace restauratorskie obejmujące kitowanie ubytków za pomocą i retusz warstwy malarskiej. Po konserwacji należy powstanie obrazu przesunąć na 2 poł. XIX wieku.

Prowadzący prace: Grzegorz Gołubiak.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Św. Marii Magdaleny w Łęcznej przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

ŁOPIENNIK GÓRNY, gm. Loco, pow. krasnostawski

Rzeźby neogotyckie: Św. Bartłomiej, Św. Łukasz, Grupa Ukrzyżowania z ołtarza głównego z pocz. XX w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Bartłomieja.

Prace konserwatorskie II etapu obejmowały prace przy 5 rzeźbach ołtarzowych. Rzeźby oczyszczono z powierzchniowych zabrudzeń. Wykonano odkrywki sondażowe w celu ustalenia pierwotnej kolorystyki. Usunięto chemicznie i mechanicznie warstwy przemalowań z powierzchni rzeźb. Oczyszczono odsłonięte powierzchnie monochromii. Wykonano rekonstrukcje brakujących lub uszkodzonych elementów rzeźb. Uzupełniono ubytki podłoża i warstwy gruntów. Położono izolację, a następnie wykonano retusz naśladowczy warstwy monochromii. Zabezpieczono powierzchnię monochromii i odwroci rzeźb.

Prowadzący prace: Joanna Polaska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Bartłomieja w Łopienniku Górnym.

ŁUKOWA, gm. Loco, pow. biłgorajski

Ołtarz główny z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

Ołtarz datowany na XIX wiek, drewniany, polichromowany, z rzeźbami proroków i apostołów datowanych na 2 połowę XVIII wieku, z obrazem Wniebowzięcia NMP autorstwa Rafała Hadziewicza. Prace konserwatorskie i restauratorskie prowadzone etapami od roku 2012, zakres zrealizowanych prac w 2013-2014 objął: strukturę ołtarza, konserwację obrazów Wniebowzięcia NMP wraz z ramą i św. Izydora oraz rekonstrukcję złoceń. Usunięto wtórne nawarstwienia, przeprowadzono dezynsekcję i impregnację strukturalną, uzupełniono ubytki drewna, sklejono poluzowane elementy, usunięto zmurszałe i odspojone grunty. Następnie uzupełniono ubytki gruntów wraz z opracowaniem powierzchni, położono pulmenty żółte i czerwone, wykonano złocenia i srebrzenia na poler i mat, zaizolowano kity szelakiem, położono werniks retuszerski, uzupełniono ubytki polichromii, położono werniks końcowy. Obrazy poddano odczyszczeniu, usunięto werniks, zdjęto retusze i przemalowania, usunięto wadliwie położone protezy, opaski i kity, zdublowano na płótno lniane, uzupełniono ubytki zaprawy z opracowaniem faktury kitów, izolację kitów szelakiem, wykonano scalenie kolorystyczne, położono werniks końcowy.

Prowadzący prace: Stanisław Filip.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Łukowej.

Ołtarze boczne pw. Matki Bożej Różańcowej i Chrztu Jezusa z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

Ołtarze datowane na koniec XVII wieku, drewniane, polichromowane, z obrazami z XVIII-XIX wieku. Prace konserwatorskie w pełnym zakresie techniczno-estetycznym objęły: usunięcie wtórnych nawarstwień, dezynsekcję i impregnację strukturalną, uzupełnienie ubytków drewna, usunięcie zmurszałych i odspojonych gruntów. Następnie uzupełniono ubytki gruntów wraz z opracowaniem powierzchni, wykonano scalenie kolorystyczne – rekonstrukcję polichromii, położono pulmenty żółte i czerwone, werniksowanie retuszerskie wykonano złocenia i srebrzenia na poler i mat, zaizolowano kity szelakiem. Obrazy poddano odczyszczeniu, usunięto werniks, zdjęto retusze i przemalowania, usunięto wadliwie położone protezy, opaski i kity, zdublowano na płótno lniane, uzupełniono ubytki zaprawy z opracowaniem faktury kitów, izolację kitów szelakiem, wykonano scalenie kolorystyczne, położono werniks końcowy.

Prowadzący prace: Stanisław Filip.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Łukowej.

MAJDAN GÓRNY, gm. Tomaszów Lubelski, pow. tomaszowski

Ołtarz główny z kaplicy pw. św. Jacka.

Ołtarz datowany na XVII/XVIII wiek, manierystyczny, drewniany, złocony, srebrzony z elementami polichromowanymi z umieszczonymi wtórnie w retabulum obrazami MB Częstochowskiej i MB z Dzieciątkiem. Prace konserwatorskie w pełnym zakresie techniczno-estetycznym objęły: badania odkrywkowe, fizyko-chemiczne w celu rozpoznania budowy technologicznej i stratygraficznej, usunięcie przemalowań, odczyszczenie, trucie i zabezpieczenie drewna przed działaniem owadów szkodników drewna, impregnacja drewna, rekonstrukcja brakujących elementów snycerki, sklejanie pęknięć i odspojień drewna, uzupełnienie drobnych ubytków drewna, wklejenie na łączeniach de-

sek i elementów konstrukcyjnych szafy pasów płótna, uzupełnienie ubytków gruntów, położenie i opracowanie gruntów, uzupełnienie ubytków grawerunków na gruntach. Następnie w oparciu o wyniki badań odkrywkowych zrekonstruowano złozenia i srebrzenia na starych uzupełnionych gruntach. Celem uzyskania właściwego efektu estetycznego zrekonstruowano brakujące główki aniołków i 2 główce kolumnienek. Scalenie kolorystyczne wykonano w nawiązaniu do odkrytych fragmentów pierwotnej warstwy malarskiej, w obrębie wtórnej predelli pozostawiono zachowane mazerunki. Wykonano konserwację techniczno-estetyczną w pełnym zakresie przy rzeźbach ołtarzowych i obrazach.

Prowadzący prace: Aneta Filip, Maciej Filip

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Zwiastowania NMP w Tomaszowie Lubelskim przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

MIĘDZYRZEC PODLASKI, gm. Loco, pow. Loco

Nagrobek Vitalisa Plendusa z k. XIX w., zlokalizowany na cmentarzu parafialnym.

Nagrobek pochodzący z ok. 1899 r., wykonany został z dwóch rodzajów kamienia: piaskowca użyto do wykonania cokołu, natomiast krzyż wraz z pozostałymi detalami wykuto z wapienia lekkiego. Zaobserwowano znaczne ubytki formy w partii liści bluszczu i we fragmencie łańcucha. Na powierzchni kotwicy, w miejscu gdzie powinien znajdować się fragment łańcucha widoczne były korodujące metalowe elementy konstrukcyjne. Cała powierzchnia pokryta była nawarstwieniami, koloniami zielenic i porostów. Na wstępie, po wykonaniu badań i dokumentacji oczyszczono przy nagrobku pole grobowe. Umyto powierzchnię a po wykonaniu dezynfekcji przeprowadzono zabiegi odsalania. Uzupełniono ubytki z zastosowaniem kitów na bazie zapraw mineralnych barwionych w masie z dodatkiem włókna szklanego. Prace zakończono impregnacją hydrofobową. Wykonane zabiegi konserwatorskie miały na celu zahamowanie procesów destrukcji, przywrócenie pierwotnej estetyki obiektu.

Prowadzący prace: Zofia Kamińska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Józefa w Międzyrzeczu Podlaskim.

MILEJÓW, gm. Loco, pow. łączyński

Dziewiętnastowieczny ołtarz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w kaplicy kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

Eklektyczny ołtarz wykazywał zabrudzenia, odpryski i uszkodzenia warstwy malarskiej oraz drewnianej struktury. Wykonano badania nawarstwień, a po przeprowadzeniu prac technicznych i stolarskich, wykonano malaturę na podstawie badań. Zrekonstruowano również złozenia złotem płatkowym w miejsce bronzów elementów i przywrócono pierwotną formę elementów. Zabiegom konserwatorskim poddano również obraz MB Nieustającej Pomocy, przedstawienia, stanowiącego kopię obrazu rzymskiego i rozpowszechnionego na przełomie XIX i XX wieku, a autentyczność i zgodność ikonograficzną przedstawień potwierdzał każdorazowo certyfikat podpisywany przez papieża.

Prowadzący prace: Mariusz Bubicz.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Milejowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Obrazy czterech Ewangelistów z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

Obrazy portretowe przedstawiające: Św. Mateusza, Św. Marka, Św. Jana i Św. Łukasza, namalowane zostały przez Józefa Bernasiewicza w 1872 r., o czym świadczy napis na odwrocie obrazu Św. Łukasz. Obrazy pociemniałe i nieczytelne na skutek pociemnienia werniksu, pofalowania podłoża z płótna i siatki spękań warstwy malarskiej, wymagały interwencji konserwatorskiej. Również fabryczne, stylizowane ramy wymagały napraw. W trakcie usuwania nawarstwień, stwierdzono pokrycie powierzchni warstwy malarskiej miksturą trudno usuwalną, podczas poprzedniej nieudolnej konserwacji, jak w przypadku pozostałych obrazów z kościoła w Milejowie. Wykonano demontaż płócien z krosien, czyszczenie i dezynfekcję odwrocia. Dokonano konsolidacji warstw technologicznych, oczyszczono powierzchnię warstwy malarskiej z zabrudzeń i przemalowań. Następnie uzupełniono ubytki gruntu i wykonano retusz naśladowczy warstwy malarskiej.

Prowadzący prace: Joanna Polaska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Milejowie

NAŁĘCZÓW, gm. Loco, pow. puławski**XVIII-wieczna komoda rokokowa z wyposażenia dawnego pałacu Małachowskich (ob. Uzdrowisko Nałęczów).**

W trakcie realizacji prac konserwatorskich przy komodzie, stwierdzono, że mebel został przerobiony, poprzez dodanie okuć bocznych i zmianę nóżek i przerobienie dołu. Po analizie stylistyczno-porównawczej ustalono, że mebel posiada proveniencję saską i pochodzi z poł. XVIII wieku, a nie jak wcześniej wskazano z k. XVIII wieku. Za zasadne uznano przywrócenie pierwotnej barokowej formy komody, poprzez usunięcie wtórnych okuć, wyprofilowanie narożników i nóżek oraz dolnego fartucha. Wykonano pełny zakres prac od całościowego demontażu elementów, naprawy połączeń konstrukcyjnych, wymianę zniszczonych elementów konstrukcji, poprzez konserwację i uzupełnienie oryginalnych obłogów na blacie i odtworzenie pierwotnej formy mebla.

Prowadzący prace: Monika Konkolewska.

Inwestor: ZL „Uzdrowisko Nałęczów S.A. przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

NOSÓW, gm. Leśna Podlaska, pow. bialski**Zwieńczenie ikonostasu nad carskimi wrotami z ramą ikony „Ostatnia wieczerza” z cerkwi prawosławnej pw. św. Michała Archaniola.**

Zwieńczenie zdemontowano, oczyszczono. Drewno wzmocniono strukturalnie. Wykonano zabieg dezynsekcji. Następnie flekowano w miejscach spękań. Wykonano rekonstrukcje detali, uzupełniono grunty w patriach złocień oraz w obrębie malatury. Powierzchnie opracowano. Wykonano złocenia na poler i mat, retusz i opracowanie odwrocia. Prace miały na celu poprawę stanu technicznego i estetycznego obiektów eksponowanych w cerkwi i obecnych w kulcie.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska – Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. św. Michała Archaniola w Nosowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Gminy Terespol.

OKRZEJA, gm. Krzywda, pow. łukowski

Obraz „Św. Michał Archanioł” z kościoła pw. św. Piotra i Pawła.

Olejny obraz na płótnie będący najprawdopodobniej dziełem Józefa Buchbindera ze względu na zły stan zachowania, obejmujący warstwę malarską, grunt oraz zaślepnięty werniks na licu, został poddany kompleksowym pracom konserwatorskim. Po wykonaniu badań i zabezpieczeniu, obiekt zdjęto z krosna i oczyszczono. Usunięto werniks i przemalowania. Zdecydowano o usunięciu środków, którymi wtórnie nasączono podobrazie. Przeprowadzono zabiegi konsolidacji warstw technologicznych i prostowania podobrazia. Wykonano dublaż. Obraz napięto na krosna, po przeprowadzeniu jego remontu. Uzupełniono ubytki zaprawy. Wykonano retusz naśladowczy i werniksowanie.

Prowadzący prace: Kinga Lubarska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Piotra i Pawła w Okrzei.

OPOLE LUBELSKIE, gm. Loco, pow. Loco

Barokowa polichromia ścienna kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

W roku 2014 kontynuowano i zakończono prace przy XVIII-wiecznej dekoracji malarzkiej ścian kościoła, autorstwa Antoniego Dembickiego. Ostatni etap obejmował ścianę pn. i pd. nawy oraz pod chórem. Prace obejmowały oczyszczenie z zabrudzeń, wtórnych nawarstwień, wzmocnienie strukturalne, uzupełnienie ubytków podłoża i punktowanie warstwy malarskiej i jej zabezpieczenie.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Opolu Lub. przy wsparciu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Elementy barokowego wyposażenia-parapet chóru muzycznego, epitafium Zofii z Krasieńskich Tarłowej Lubomirskiej, epitafium Antoniego Lubomirskiego, rzeźby Ewangelistów i Apostołów, zespół obrazów z przedstawieniami Męki Pańskiej – kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

W 2014 roku kontynuowane były prace konserwatorskie przy zabytkowym wyposażeniu kościoła. Rzeźby zostały zdemontowane ze ścian i przewiezione do pracowni konserwatorskiej. Wykonano prace techniczne przy drewnie, rozpoznano pierwotną kolorystykę karnacji, która została odsłonięta i uzupełniona w zakresie ubytków. Odtworzono lub uzupełniono złocenia szat. Pełny zakres prac wykonano w przypadku marmurowych epitafiów fundatorów kościoła opolskiego, od oczyszczenia z zabrudzeń, doczyszczenia powierzchni, zabezpieczenia i polerowania po wyeksponowanie form zatynkowanych i zasłoniętych dotychczas.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Opolu Lub. przy wsparciu funduszy unijnych.

Elementy barokowego wyposażenia i wystroju zakrystii południowej kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP.

Historyczne barokowe wyposażenie zakrystii uległo z czasem zniszczeniom, uszkodzeniom i przeróbkom. Na wyposażenie składają się szafa kredensowa, szafy ścienne, komoda, lavabo, balustrada galerii, które w formie okładziny drewnianej wypełniają całość ścian zakrystii. Powyżej znajduje się drewniana balustrada galerii i sklepienie zakrystii

o gładkiej wyprawie. Pracami objęto wszystkie elementy wyposażenia zakrystii, jej ściany i sklepienia oraz posadzkę. Opracowany projekt konserwacji i aranżacji uwzględniał demontaż elementów stolarskich i ich konserwacja, wykonanie napraw tynków ścian i sklepienia wraz z malowaniem oraz wymianę posadzki. W przypadku mebli stanowiących okładzinę ścian, przeprowadzono zabiegi stolarskie, wymianę zniszczonych elementów, zabiegi wzmacniające, oczyszczenie w wtórnych powłok malarskich i przywrócenie pierwotnej estetyki wyposażenia. Dokonano również korekty użytkowej wyposażenia, poprzez dodanie fragmentów nowych dopełniających całość lub niewielkie zmiany konstrukcyjne. W przypadku posadzki wybrano płyty barokowe czarno-białe o układzie karowym.

Prowadzący prace: Aleksander Piotrowski.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Opolu Lub.

OSTRÓWKI, gm. Wołyń, pow. radzyński

XVIII obraz „Ecce Homo” i przedstawienia ewangelistów z ambony kościoła pw. św. Stanisława Bpa w Ostrówkach.

Po zabezpieczeniu lica obrazów, wykonano ich demontaż. Podklejono łuski farby, następnie lica doczyszczono i zawerniksowano. W miejscach ubytków uzupełniono grunt. Wykonano retusz naśladowczy.

Prowadzący prace: Magdalena Gawłowska, Leonard Bartnik.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Stanisława Bpa w Ostrówkach.

PISZCZAC, gm. Loco, pow. bialski

XIX w. obraz olejny na płótnie „Chrzest Chrystusa” NN z kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Piszczacu.

Lico, ze względu na zły stan warstwy malarskiej zabezpieczono bibulką japońską. Usunięto płótno dublujące założone w latach 70. XX w. Przeprowadzono dezynfekcję. Podklejono łuski warstwy malarskiej. Obiekt oczyszczono. Przeprowadzono zabieg prostowania i naprawę uszkodzeń podobrazia. Po impregnacji wykonano dublaż na wosk. Uzupełniono ubytki zaprawy. Obraz nabito na nowe krosno. Wykonano retusz warstwy malarskiej a następnie wykończenie estetyczne i technologiczne.

Prowadzący prace: Romuald Wyszynski.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Piszczacu przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

RYKI, gm. Loco, pow. Loco

Elementy neogotyckiego wyposażenia kościoła parafialnego pw. Najświętszego Zbawiciela.

W ramach kontynuacji kompleksowych prac konserwatorskich przy wyposażeniu kościoła w roku 2014 zakończono prace przy neogotyckich elementach tj.: lewym ołtarzu bocznym i ambonie oraz krucyfiksie. Niewielkich rozmiarów ołtarz przytęczowy oraz dużej kubatury ambona wymagały przeprowadzenia w głównej mierze prac stolarskich przy konstrukcji i elementach składowych wykonanych z drewna dębowego i sosnowego oraz precyzyjnych prac snycersko-konserwatorskich przy bogatym detalu wykonanym z drewna lipowego, w znacznej mierze zniszczonego przez żer owadów lub wykazującego uszkodzenia i braki. Podobna problematyka dotyczyła również rzeźb

i płaskorzeźb. Po demontażu obiektów wykonano prace stolarskie związane z wymianą zniszczonych elementów nośnych, usunięciem powłok lakierniczych, dezynfekcją drewna, uzupełnieniem ubytków w drewnie. Następnie położono lakierobejcę na elementach dębowych i lipowych w celu nasycenia kolorystycznego, a w przypadku elementów z drewna sosnowego wykonano dodatkowo mazerunek scalający kolorystycznie. W przypadku krucyfiks doczyszczono powierzchnie rzeźby i krzyża z wtórnych nawarstwień, zabezpieczono strukturę drewna i wykonano retusz oryginalnych powłok malarskich na rzeźbie.

Prowadzący prace: Leonard Bartnik, Magdalena Gawłowska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Najświętszego Zbawiciela w Rykach.

SAWIN, gm. Loco, pow. chełmski ziemski

Prospekt organowy z elementami snycerki i rzeźb późnobarokowych z II poł. XVIII w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Przemienienia Pańskiego.

Prace rozpoczęto od przeprowadzenia dezynfekcji, dezynsekcji, a także oczyszczono poszczególne elementy z kurzu i zanieczyszczeń. Usunięto wtórne warstwy przemalowań z powierzchni polichromowanych i złoconych. Wykonano niezbędne prace konstrukcyjne i wzmocniono strukturę osłabionej tkanki drewnianej. Uzupełniono ubytki starych gruntów i nałożono nowe w partiach malatury i złocień. Opracowano powierzchnie pod złocenia. Wykonano retusze i rekonstrukcje powierzchni polichromowanych, wykonano złocenia na poler i mat. Zawerniksowano powierzchnię polichromii, wykonano izolację złocień w miejscach szczególnie narażonych na uszkodzenie.

Prowadzący prace: mgr Andrzej Lasek, Kazimierz Kaszuba.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego w Sawinie.

SITANIEC, gm. Zamość, pow. zamojski

Nagrobek rodzinny Lipczyńskich z cmentarza parafialnego.

Nagrobek wykonany z piaskowca w warsztacie Andrzeja Prószyńskiego w Warszawie w 1865 roku, na wysokim postumencie umieszczona jest rzeźba Chrystusa dźwigającego krzyż, obok leżące płyty, całość otoczona słupkami z wapienia połączonych żeliwnym łańcuchem. Zrealizowany w latach 2013-2014 zakres prac objął remont ogrodzenia, prace konserwatorskie i restauratorskie przy rzeźbie. Wykonano odczyszczenie, usunięto wtórne i wadliwie wykonane cementowe uzupełnienia, zrekonstruowano górny element krzyża i fragment dłoni Chrystusa, wzmocniono strukturalnie kamień, uzupełniono ubytki kamienia wraz z opracowaniem pod względem kolorystycznym i fakturowym, zabezpieczono całą powierzchnię nagrobka przez hydrofobizację.

Prowadzący prace: Andrzej Pysz.

Inwestor: Kalina Chrystowska.

SURHÓW, gm. Kraśniczyn, pow. krasnostawski

Ołtarz boczny pw. MB Różańcowej (bez obrazu na mense) z I poł. XIX w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Nawiedzenia NMP i Św. Łukasza.

Usunięto przemalowania z powierzchni polichromowanych i złoconych, podklejono odspojenia fragmentów oryginalnej polichromii i złocień, oczyszczono odsłonięte powierzchnie polichromowane i złocene. Wykonano niezbędne prace, tj.: flekowania, wzmocnienia, uzupełnienia brakujących lub uszkodzonych elementów snycerki dREW-

nianej. Następnie przeprowadzono dezynfekcję oraz wzmocnienie strukturalne zdegradowanych fragmentów drewna. Uzupełniono ubytki podłoża i warstwy gruntów oraz wykonano podmalówkę kolorystyczną. Położono izolację oraz wykonano retusz naśladowczy i scalenie kolorystyczne warstwy polichromii. Opracowano powierzchnie gruntów pod złocenia. Wykonano złocenia na poler i mat. Zabezpieczono elementy polichromowane i złoczone.

Prowadzący prace: Joanna Polaska, Kazimierz Kaszuba.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza w Surhowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Obraz Matka Boża Różańcowa z I poł. XIX w. z kościoła rzymskokatolickiego pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza.

Prace rozpoczęto od oczyszczenia i dezynfekcji odwrocia. Następnie przeprowadzono zabiegi prostowania pofalowanej powierzchni podobrazia, a także sklejono rozdarcia płótna. Oczyszczono warstwę malarską z pociemniałego werniksu. Uzupełniono ubytki gruntu. Obraz naciągnięto na krosno oryginalne. Wykonano retuszu naśladowczy i położono warstwę werniksu.

Prowadzący prace: Joanna Polaska, Kazimierz Kaszuba.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza w Surhowie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

SZCZEBRZESZYN, gm. Loco, pow. zamojski

Ołtarz boczny Przemienienia Pańskiego z kościoła parafialnego pw. św. Katarzyny.

Ołtarz datowany jest na 1 połowę XVIII wieku, barokowy, drewniany, polichromowany, złożony. Zakres przeprowadzonych prac konserwatorskich i restauratorskich objął: demontaż, odczyszczenie powierzchni z brudu i kurzu, wykonanie odkrywek celem określenia stratygrafii i kolorystyki ołtarza, usunięcie przemalowań z powierzchni ołtarza i ornamentów oraz rzeźb, wykonano dezynsekcję drewna, wzmocniono osłabioną strukturę drewna, uzupełniono ubytki drewna, wykonano konserwację gruntów. Następnie wykonano złocenia na powierzchniach rzeźb i ornamentów, oczyszczono polichromię, usunięto przemalowania, podklejono odspojone fragmenty polichromii, uzupełniono ubytki warstwy malarskiej z rekonstrukcją brakujących fragmentów i położono werniks końcowy. Poddano konserwacji w pełnym zakresie techniczno-estetycznym obraz „Przemienienie Pańskie” z retabulum ołtarza.

Prowadzący prace : Małgorzata Osełka.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Katarzyny w Szczebreszynie przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

TARNOGRÓD, gm. Loco, pow. biłgorajski

Ambona z kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego.

Ambona datowana na lata 1905-1910, utrzymana w charakterze barokowym. Zrealizowany II etap prac objął zakres konserwacji estetycznej: usunięcie wtórnych warstw polichromii, wklejenie pasów płótna na łączeniach desek, elementów konstrukcyjnych, gzymsów i ornamentów, uzupełnienie ubytków gruntów, izolacja kitów szelakiem, położenie werniksu retuszerskiego na polichromii, uzupełnienie ubytków polichromii,

werniksowanie końcowe polichromii, wyłożenie i opracowanie powierzchni gruntów, pulmentów żółtych i czerwonych pod złoceń, zabezpieczenie złoceń.

Prowadzący prace: Maciej Filip.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Przemienienia Pańskiego w Tarnogrodzie.

TOMASZÓW LUBELSKI, gm. Loco, pow. Loco

Carskie wrota z cerkwi prawosławnej pw. św. Mikołaja Cudotwórcy w Tomaszowie Lubelskim.

Carskie wrota datowane na 2 połowę XIX wieku, drewniane, złożone z ikonami malowanymi w technice olejnej na płótnie naklejonym na sztywne podobrazie. Zakres prac konserwatorskich i zrealizowanych objął: oczyszczenie ramy z przemalowań i wtórnych złoceń, zatrucie drewna, flekowanie drewna, wykonanie gruntów w partiach złoceń, wykonanie uzupełnień gruntów i opracowanie powierzchni gruntów, położenie złoceń i wykonanie retuszu warstwy malarskiej. Przy ikonach wykonano następujące zabiegi: oczyszczono z zabrudzeń i grubej warstwy werniksu, oczyszczono odwrocie ikon, założono kity konserwatorskie w obrębie warstwy malarskiej, naklejono ikony na nowe podłoże, wykonano retusze warstwy malarskiej zawerniksowano warstwę malarską i zamontowano ikony w ramie.

Prowadzący prace: Małgorzata Podgórska- Makal.

Inwestor: Parafia prawosławna pw. Św. Mikołaja Cudotwórcy w Tomaszowie Lubelskim.

WERESZCZYN, gm. Urszulin, pow. włodawski

Nagrobek żeliwny i cztery płyty grobowe z XIX w. z cmentarza parafialnego.

Wykonano stabilizację nagrobka, następnie zdemonstrowano w celu wykonania fundamentu. Wykonano izolację poziomą i nowy cokół, który wymurowano z cegieł fazowanych i oryginalnych. Oczyszczono powierzchnie krzyża. Uzupełniono drobne ubytki żeliwa. Zabezpieczono oczyszczoną powierzchnie żeliwa przed ponowną korozją. Uporządkowanie pola grobowego, ogrodzenie krawężnikami betonowymi i wysypanie drobnym żwirem. Pozłocenie liter złotem płatkowym. Prace konserwatorskie przy czterech płytach grobowych zostały etapowane. W 2014 r. zdemonstrowano płyty grobowe i oczyszczono miejsce pochówku z korzeni i roślinności. Wykonano nowe ławy fundamentowe oraz izolację poziomą. Oczyszczono powierzchnie kamienia, a następnie miejscowo wzmocniono osłabione partie kamienia. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji.

Prowadzący prace: Arkadiusz Ostasz.

Inwestor: Stowarzyszenie Gościniec Wereszczyński w Wereszczynie przy wsparciu finansowym ze środków unijnych.

WILKÓW, gm. Loco, pow. puławski

Ołtarze boczne przytęczowe, ambona, chrzcielnica, rzeźba Chrystus Zmartwychwstały, rzeźba św. Anna i św. Maria z kościoła parafialnego pw. św. Floriana i św. Urszuli.

Elementy wyposażenia uległy częściowemu zniszczeniu w partiach dolnych podczas ostatniej powodzi, która nawiedziła Wilków. Po wykonaniu prac remontowych murów kościoła parafia podjęła prace przy elementach zabytkowego wyposażenia. Obiekty kubaturowe zostały zdemonstrowane i wszystkie przewiezione do pracowni w celu peł-

nego rozpoznania i poddania specjalistycznym zabiegom konserwatorskim, od badań sondażowych, prac stolarskich, wymiany elementów wypaczonych i uszkodzonych, po odtworzenie kolorystyki na podstawie badań. Prace nie dotyczyły obrazów ołtarzowych. W przypadku rzeźb prace poszerzono o odsłonięcie pierwotnej polichromii karnacji i szat i jej wypunktowanie.

Prowadzący prace: Paweł Sadlej w przypadku prawego ołtarza bocznego i Monika Konkolewska w przypadku pozostałych obiektów.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka w Wilkowie.

WŁODAWA, gm. Loco, pow. Loco

Nagrobek Kassylidy z Wrześniewskich Chojeckiej z 1851 r. w. z cmentarza rzymskokatolickiego przy Al. Józefa Piłsudskiego.

Po wykonaniu demontażu częściowych elementów nagrobka, usunięto produkty korozji z powierzchni żeliwa. Podklejono zdeintegrowane elementy nagrobka, wzmocniono konstrukcję nagrobka. Następnie uzupełniono ubytki i opracowano powierzchnię zewnętrzną w miejscach łączenia elementów. Zrekonstruowano brakujące elementy nagrobka, nałożono warstwy antykorozyjne i dekoracyjną warstwę nawierzchniową. Nagrobek zamontowano w miejscu pierwotnego ustawienia.

Prowadzący prace: Marek Kołyszko, Michał Oleksy.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. św. Ludwika we Włodawie przy wsparciu finansowym Stowarzyszenia „Renovabis”.

Figura przydrożna – Kolumna Toskańska zlokalizowana w pasie drogowym ul. Tysiąclecia Państwa Polskiego

W 2014 r. został przeprowadzony I etap prac. Zabiegi konserwatorskie rozpoczęto od usunięcia cementowych spoin, uzupełnień i wtórnych zwietrzałych otynkowań. Usunięto wtórne materiały z obiektu, obróbki blacharskie. Przeprowadzono zabiegi dezynfekcji. Usunięto zwietrzałe cegły, które zastąpiono nowymi. Następnie wzmocniono osłabione partie cegieł. Założono na całej powierzchni obiektu tynki „historyczne” oraz wyciągnięto za pomocą szablonów gzymsy bazy i kapitele. Powierzchnie tynków wykończono farbami krzemianowymi. Wykonano nowe obróbki blacharskie z blachy miedzianej na gzymsie wieńczącym cokół oraz zwieńczenie oraz na zwieńczeniu kolumny.

Prowadzący prace: Arkadiusz Ostasz.

Inwestor: Starostwo Powiatowe we Włodawie.

WOLA GUŁOWSKA, gm. Adamów, pow. łukowski

Tabernakulum ołtarzowe z zespołem 12 aniołków, paschałem i dwoma kwiatonami z ołtarza głównego z kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP w Woli Gułowskiej.

Prace prowadzone w poprzednich sezonach przy ołtarzu głównym kontynuowano w 2014 r, obejmując zainteresowaniem środkową część obiektu obejmującą: tabernakulum z zespołem 12 aniołków, paschałem i dwoma kwiatonami. Po demontażu obiekty oczyszczono, zabezpieczono, wykonano badania. Przeprowadzono zabiegi impregnacji grzybobójczej i owadobójczej oraz impregnację drewnianych elementów konstrukcyjnych i architektonicznych a także elementów złoconych i srebrzonych. Podjęto decyzję o prasowaniu spęcherzeń w obrębie polichromii i złocień. Usunięto przemalowania

i elementy zastosowane wtórnie. Uzupełniono ubytki drewna stosując zabiegi flekowania i kitowania oraz wykonano inne niezbędne prace stolarskie. Uzupełniono brakujące grunty kredowo- klejowe. Założono szelak i uzupełniono brakujące elementy polichromii. Położono pulment pod złocenia i srebrzenia na poler i szelak pod maty na elementach snycerki, a następnie wykonano prace pozłotnicze; powierzchnie opracowano. Uzupełniono polichromie przez punktowanie oraz wykonano niezbędne rekonstrukcje powierzchni oryginalnej malatury. Wykonane prace miały na celu przywrócenie wiernego wizerunku artystyczno – estetycznego poddanych pracom elementów ołtarza głównego.

Prowadzący prace: Janina Wojtuniak – Strużyńska.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. Nawiedzenia NMP w Woli Gułowskiej przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

ZAGRODY (ŻULIN), gm. Rejowiec, pow. chełmski ziemski

Patronowe malowidła z poł. XX w. na ścianach za ołtarzami bocznymi w nawie głównej kościoła rzymskokatolickiego pw. MB Królowej Polski.

Prace konserwatorskie prowadzono przy partiach ścian w nawie głównej za ołtarzami bocznymi, które zostały pokryte wtórnymi powłokami malarskimi, zupełnie różnymi od oryginalnej kolorystyki wystroju malarskiego wnętrza kościoła. Prace rozpoczęto od usunięcia wtórnych warstw, a następnie zaimpregnowano i zagruntowano farbą podkładową. Nałożono farbę w kolorze odpowiednio dobranym do oryginalnej kolorystyki. Zrekonstruowano dekoracje ścian zgodnie z oryginałem.

Prowadzący prace: Andrzej Lasek.

Inwestor: Parafia rzymskokatolicka pw. MB Królowej Polski w Żulinie.

ZAMOŚĆ, m. Loco, pow. Loco

Drzwi zewnętrzne wraz z portalem do zakrystii z kościoła katedralnego pw. Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Ap.

Drzwi drewniane obite blachą datowane na 1 połowę XIX wieku, eklektyczne, dwuskrzydłowe podzielone na płyciny wypełnione dekoracją roślinną i monogramem MARYA i IHS. Prace konserwatorskie i restauratorskie zrealizowano w pełnym zakresie techniczno-estetycznym. Odczyszczono z brudu, z powłoki lakieru i przemalowań, wykonano impregnację i zabezpieczenie drzwi, podklejono pęknięć i szczelin z wykonaniem fleków, położono gruntów na listwach drewnianych drzwi. Następnie wykonano kitowanie ubytków drewna wraz z opracowaniem, położono na całej powierzchni warstwy szelaku naturalnego, uzupełnienie otworów po owadach szkodnikach, zabezpieczenie powierzchni woskiem naturalnym. Następnie usunięto przemalowania i nawarstwienia korozyjne, ustabilizowano procesy korozyjne, wykonano zabezpieczenie antykorozyjne, zrekonstruowano w metalu brakujące okucia, zawiasy i aplikacje ozdobne szyldy zamków, złocenia; scalono kolor zrekonstruowanych elementów z nowymi przez imitowanie patyny oraz zabezpieczono powierzchnię metalu przed korozją. Drewniany portal z płaskorzeźbionym zwieńczeniem poddano pracom konserwatorskim w pełnym zakresie techniczno-estetycznym.

Prowadzący prace: Maciej Filip, Aneta Filip.

Inwestor: Parafia Katedralna przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Drzwi do krypt Rodu Zamoyskich z kościoła katedralnego pw. Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Ap.

Drzwi do krypt datowane na 1799 r., dębowe obite blachą żelazną z aplikacjami w brązie (herby rodziny Zamoyskich Jelita, napisy: FUNDATORIBUS GRATA MEMORIA ANNO DOMINI 1799). W zakresie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej wykonano oczyszczenie z zabrudzeń, usunięto przemalowania i nawarstwienia korozyjne, ustabilizowano procesy korozyjne wraz z zabezpieczeniem antykorozyjnym. Następnie wykonano rekonstrukcję brakujących elementów aplikacji w brązie, scalenie koloru rekonstruowanych elementów przez imitowanie patyny oraz zabezpieczenie przed korozją. Drzwi drewniane poddano oczyszczeniu, impregnacji i zabezpieczeniu, podklejeniu pęknięć i szczelin i wykonaniu fleków, kitowaniu drobnych ubytków drewna, położono na całej powierzchni warstwę szelaku naturalnego, uzupełniono otwory barwionym woskiem i zabezpieczono powierzchnię naturalnym woskiem.

Prowadzący prace: Maciej Filip, Aneta Filip.

Inwestor: Parafia Katedralna przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Nagrobki: Wojciecha Markowicza i Maryi Twardzikowskiej, Stanisława Lasockiego i Dziudzia Lasockiego, Gołębiewskiej na cmentarzu parafialnym.

Nagrobki datowane na przełom XIX i XX wieku, wykonane zostały z wapienia józefowskiego i piaskowca. Zakres wykonanych prac konserwatorskich i restauratorskich objął: demontaż, oczyszczenie z brudu i wadliwych kitów, usunięcie mikroorganizmów, usunięcie wtórnych nawarstwień i rekonstrukcji, dezynfekcję, wzmocnienie strukturalne kamienia, uzupełnienie ubytków kamienia kitem, flekowanie, scalenie kolorystyczne, zabezpieczenie całej powierzchni nagrobków przez hydrofobizację.

Prowadzący prace: Maciej Filip.

Inwestor: Społeczny Komitet Odnowy Cmentarza Parafialnego przy ulicy Peowiaaków w Zamościu.

ZWIERZYNIEC, gm. Loco, pow. zamojski

Nagrobki: Janiny Stefanii Dudek, Polikarpa Bolesława Mystka, NN na cmentarzu parafialnym.

Nagrobki z 1910 i 1914 roku, wykonane z ręcznie kutego kamienia. Zrealizowane prace konserwatorskie i restauratorskie polegały na odczyszczeniu z brudu, mchów i porostów, demontażu pękniętych i odspojonych fragmentów, dezynfekcji, usunięciu mikroorganizmów i czarnych nawarstwień z powierzchni, uzupełnieniu ubytków kamienia, montażu elementów, zabezpieczeniu powierzchni nagrobków poprzez hydrofobizację.

Prowadzący prace: Łukasz Bulewicz.

Inwestor: Towarzystwo Miłośników Zwierzyńca.

RESTORATION WORKS AT MOVABLE HISTORICAL MONUMENTS IN 2014

The presented list of restoration works in the Lublin Province, comprising the area supervised by the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin and its branches in Biała Podlaska, Chełm and Zamość, refers to movable monuments. The restoration and maintenance works carried out were compatible with the needs of a given object. In many cases, the works were initiated by the owners, had many stages and resulted in comprehensive restoration of the décor and equipment of historical interiors. In 2014, owing to grants from the Historic Preservation Officer of the Lublin Province, local governments and the EU funds, another stage of works was completed or considerable restoration projects were finished, for instance in the parish church in Janów Podlaski, the parish church in Krasnystaw, the parish church in Milejów, and the parish church in Opole Lubelskie. The presented report sums up the restoration works at movable historical monuments in 2014.

1. Biała Podlaska – kościół par. pw. św. Anny – ołtarz w kaplicy Wołłowiczów przed konserwacją, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

2. Biała Podlaska – kościół par. pw. św. Anny – ołtarz w kaplicy Wołłowiczów po konserwacji, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

3. Biała Podlaska – zespół zamkowy – dekoracja sgrafittowa wieżyczki wschodniej po konserwacji, fot. Z. Kamińska, 2014.

4. Biała Podlaska – zespół zamkowy – dekoracja sgrafittowa kopuły wieżyczki wschodniej po konserwacji, fot. Z. Kamińska, 2014.

5. Biała Podlaska – zespół zamkowy – dekoracja sgrafittowa latarni wieżyczki wschodniej po konserwacji, fot. Z. Kamińska, 2014.

7. Dorohusk – kościół par. pw. św. Jana Nepomucena, obraz MB Bolesna po konserwacji, fot. A. Lasek, 2014.

6. Dorohusk – kościół par. pw. św. Jana Nepomucena, obraz MB Bolesna w koszulce przed konserwacją, fot. A. Lasek, 2014.

8. Dorohusk – kościół par. pw. św. Jana Nepomucena, koszulka obrazu MB Bolesna po konserwacji, fot. A. Lasek, 2014.

9. Gołąb – rzeźba przydrożna św. Jana Nepomucena przed konserwacją, fot. M. Konkolewska, 2013.

10. Gołąb – rzeźba przydrożna św. Jana Nepomucena w trakcie konserwacji, fot. B. Stolarz, 2014.

11. Gołąb – rzeźba przydrożna św. Jana Nepomucena po konserwacji, fot. M. Konkolewska, 2014.

12. Hola – cerkiew pw. Antoniego Pieczerskiego, krzyż procesyjny przed konserwacją, fot. J. Polaska, 2013.

13. Hola – cerkiew filialna pw. Antoniego Pieczerskiego, krzyż procesyjny po konserwacji, fot. J. Polaska, 2014.

14. Janów Podlaski, kościół par. pw. Trójcy Świętej, epitafium bpa Franciszka Antoniego Kobielskiego przed konserwacją, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

15. Janów Podlaski, kościół par. pw. Trójcy Świętej, epitafium bpa Franciszka Antoniego Kobielskiego po konserwacji, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

16. Janów Podlaski, kościół par. pw. Trójcy Świętej, epitafium bpa Franciszka Antoniego Kobielskiego fragm. po konserwacji, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

17. Klonownica Duża, kościół par. pw. św. Jana Ewangelisty, obraz Chrystus Król przed konserwacją, fot. R. Wyszynski, 2014.

18. Klonownica Duża, kościół par. pw. św. Jana Ewangelisty, obraz Chrystus Król po konserwacji, fot. R. Wyszynski, 2014.

19. Kodeń – kościół pw. Ducha Św., ikona Archanioła Gabriel przed konserwacją, fot. K. Owsiany, 2014.

20. Kodeń – kościół pw. Ducha Św., ikona Archanioła Gabriel po konserwacji, fot. K. Owsiany, 2014.

21. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, obraz Wniebowzięcie NMP przed konserwacją, fot. C. Kocot, 1983.

22. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, obraz Wniebowzięcie NMP po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszuk, 2014.

23. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, obraz Św. Franciszek Salezy przed konserwacją, fot. C. Kocot, 1983.

24. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, obraz Św. Franciszek Salezy po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszuk, 2014.

25. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, obraz Zwiastowanie NMP przed konserwacją, fot. C. Kocot, 1983.

26. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, obraz Zwiastowanie NMP po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszuk, 2014.

27. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, płyta gotycka przed konserwacją, fot. K. Tur-Marciszek, 2008.

28. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, fragm. płyty gotyckiej w trakcie konserwacji, fot. M. Dumanowska, 2013.

30. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, fragm. płyty gotyckiej po konserwacji, fot. M. Dumanowska, 2014.

29. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, fragm. płyty gotyckiej po konserwacji, fot. M. Dumanowska, 2014.

31. Lublin – kościół rektoralny pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, ekspozycja fragmentów płyty gotyckiej po konserwacji, fot. K. Tur-Marciszek, 2014.

32. Majdan Górny – kaplica św. Jacka, ołtarz przed konserwacją, fot. M. Filip, 2014.

33. Majdan Górny – kaplica św. Jacka, ołtarz po konserwacji, fot. M. Filip, 2014.

34. Ryki – kościół par. pw. Najświętszego Zbawiciela, ambona przed konserwacją, fot. M. Gawłowska, 2013.

35. Ryki – kościół par. pw. Najświętszego Zbawiciela, kosz ambony przed konserwacją, fot. M. Gawłowska, 2014.

36. Ryki – kościół par. pw. Najświętszego Zbawiciela, kosz ambony po konserwacji, fot. M. Gawłowska, 2014.

37. Ryki – kościół par. pw. Najświętszego Zbawiciela, rzeźba zwieńczenia ambony przed konserwacją, fot. M. Gawłowska, 2014.

38. Ryki – kościół par. pw. Najświętszego Zbawiciela, rzeźba zwieńczenia ambony po konserwacji, fot. M. Gawłowska, 2013.

39. Sawin – kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, prospekt organowy przed konserwacją, fot. J. Polaska, 2013.

40. Sawin – kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, fragm. prospektu organowego w trakcie konserwacji, fot. J. Polaska, 2014.

41. Sawin – kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, prospekt organowy po konserwacji, fot. J. Polaska, 2014.

42. Surhów – kościół par. pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza, ołtarz boczny przed konserwacją, fot. J. Polaska, 2011.

43. Surhów – kościół par. pw. Nawiedzenia NMP i św. Łukasza, ołtarz boczny po konserwacji, fot. J. Polaska, 2014.

44. Szczepleszyn – kościół par. pw. św. Katarzyny, ołtarz boczny przed konserwacją, fot. M. Osełka, 2013.

45. Szczepleszyn – kościół par. pw. św. Katarzyny, ołtarz boczny po konserwacji, fot. M. Osełka, 2014.

46. Szczepieszyń – kościół par. pw. św. Katarzyny, fragm. ołtarza bocznego przed konserwacją, fot. M. Oselka, 2013.

47. Szczepieszyń – kościół par. pw. św. Katarzyny, fragm. ołtarza bocznego po konserwacji, fot. M. Oselka, 2014.

48. Tarnobrzeg – kościół pw. Przemienienia Pańskiego, ambona przed konserwacją, fot. M. Filip, 2013.

49. Tarnobrzeg – kościół pw. Przemienienia Pańskiego, fragm. ambony w trakcie konserwacji, fot. M. Filip, 2014.

50. Tarnogród – kościół pw. Przemienienia Pańskiego, ambona po konserwacji, fot. M. Filip, 2014.

51. Zamość – kościół katedralny, klapa do krypt przed konserwacją, fot. M. Filip, 2014.

52. Zamość – kościół katedralny, klapa do krypt w trakcie konserwacji, fot. M. Filip, 2014.

53. Zamość – kościół katedralny, klapa do krypt po konserwacji, fot. M. Filip, 2014.

54. Zamość – kościół katedralny, portal i drzwi zewnętrzne do zakrystii przed konserwacją, fot. M. Filip, 2014.

55. Zamość – kościół katedralny, portal do zakrystii w trakcie konserwacji, fot. M. Filip, 2014.

56. Zamość – kościół katedralny, drzwi zewnętrzne do zakrystii w trakcie konserwacji, fot. M. Filip, 2014.

57. Zamość – kościół katedralny, portal i drzwi zewnętrzne do zakrystii po konserwacji, fot. M. Filip, 2015.

Maria Fornal, Monika Kurczewicz, Lech Kuśmierz, Piotr Mazur, Monika Pędzińska, Elżbieta Podkościelny, Jadwiga Sadaż Sado, Aneta Semeniuk, Alicja Wiśniewska, Klaudia Zarzycka-Goliszek

PRACE KONSERWATORSKIE I REMONTOWE W ZABYTKOWYCH OBIEKTACH ARCHITEKTURY ORAZ ICH ZESPOŁACH W ROKU 2014

Wg stanu na 2014 r., wpisem do rejestru zabytków woj. lubelskiego objętych było 3768 zabytków nieruchomych, w tym 1524 obiekty architektoniczne i 36 układów urbanistycznych. Działania inwestycyjne prowadzono w ok. 116 obiektach, w tym głównie w świątyniach różnych wyznań i innych obiektach sakralnych (49), pałacach, dworach i innych obiektach w zespołach rezydencjonalnych (19), w budynkach mieszkalnych, kamienicach i willach (19), w obiektach użyteczności publicznej (13) oraz w 4 zespołach klasztornych, w 4 zespołach zamkowych, 4 obiektach obronnych i fortecznych oraz w innych obiektach.

Spośród znaczących inwestycji zrealizowanych w 2014 r. należy wymienić: remont kapitalny kościoła paraf. w Blinowie, remont kapitalny z adaptacją na świetlicę dworu w Hrebennem, remont elewacji i dachu kaplicy św. Ducha w Jabłecznej i dworu w Siemieniu, prace konserwatorskie przy detalu architektonicznym i sztukatorskim na zamku w Janowcu, prace remontowo-adaptacyjne w klasztorze poddominikańskim w Janowie Lubelskim, remont elewacji i wnętrza w d. synagodze w Józefowie, kompleksowe prace konserwatorskie przy wystroju wnętrza w budynku Lipowa 5 w Lublinie, prace remontowo-zabezpieczające w zespole klasztornym pobrygidzkowskim w Lublinie, kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie w kaplicy Firlejów w kościele oo. Dominikanów, prace remontowe w zespole kościelnym w Międzyrzeczu Podlaskim oraz prace rewaloryzacyjne przy Bastionach II i III w Twierdzy Zamość.

W 2014 r. ukończono remonty kapitalne: dworca kolejowego w Białej Podlaskiej, kościoła pw. św. Judy Tadeusza w Dorohuczcy i elewacji kościoła paraf. w Dysie, remont generalny wraz z rewitalizacją pałacu w Czesławicach, rewitalizację połączoną z badaniami archeologicznymi wzgórza zamkowego w Kazimierzu Dolnym, kompleksowe prace remontowo-adaptacyjne i konserwatorskie kamienicy Grodzka 30 w Lublinie, rewitalizację zespołu kościoła św. Marii Magdaleny w Łęcznej (rozpoczętą w 2008 r.), remont kapitalny połączony z eksploracją krypt w kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Żabiance.

Kontynuowano prace konserwatorskie w kościele klasztorным oo. kanoników w Kraśniku, remonty kapitalne: dworu w Dysie-Bernatówce, kościoła paraf. w Goraju, cerkwi w Sosnowicy, kościoła w Wojsławicach, oficyny zach. w zespole zamkowym w Janowie Podlaskim, Starej Łaźni i willi Pruszkowskiego w Kazimierzu Dolnym, dworu w Krasnymstawie, kamienicy Dominikańska 7 oraz kamienicy i oficyn Grodzka 20 w Lublinie, a także prace remontowo-adaptacyjne: synagogi małej w Kraśniku, kamienic Grodzka 36a i Krakowskie Przedmieście 51 oraz dawnej Resursy Kupieckiej w Lublinie.

Rozpoczęto remonty generalne: domu przy ul. Staszica 9 w Hrubieszowie, cerkwi w Kobylanach i w Sławatyczach, kamienicy Olejna 7 w Lublinie, dworca kolejowego w Minkowicach, willi „Aniela” w Nałęczowie, dworu w Polubiczach, remont zabezpiec-

czający konstrukcję kościoła paraf. w Kryłowie, remont kapitalny wraz z odbudową dworu na Węglinie w Lublinie oraz prace przygotowawcze i projektowe do rewaloryzacji zespołu Browaru Perła w Lublinie.

Znaczna część inwestycji realizowana była przy wsparciu finansowym instytucji rządowych i samorządowych, a także ze środków Unii Europejskiej. Przyznano 23 dotacje z budżetu LWKZ i 6 dotacji z budżetu MKiDN. W 15 obiektach realizowano prace przy wsparciu środków Unii Europejskiej, 6 obiektów uzyskało dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego woj. lubelskiego, 14 z budżetu Miasta Lublin oraz innych budżetów samorządowych. W przypadku niektórych obiektów wsparcie finansowe pochodziło z kilku źródeł.

Za inwestycje zrealizowane bądź ukończone w 2014 r. Laurem Konserwatorskim uhonorowano: Sąd Okręgowy w Lublinie za remont i konserwację wnętrza Sądu Rejonowego przy Krakowskim Przedmieściu 76 w Lublinie, P. Renatę Grochowską za konserwację i restaurację pałacu w Czesławicach oraz Metropolitalne Seminarium Duchowne w Lublinie za konserwację XVII w. fryzu medalionowego oraz adaptację wnętrza na Muzeum Starodruków i Sztuki Sakralnej w zespole seminarium w Lublinie.

ADAMPOL, GM. WYRYKI, POW. WŁODAWSKI

Zespół pałacowy założony został w latach 1923-1928 według projektu pierwszego właściciela Konstantego Zamoyskiego, przy współpracy arch. Zygmunta Dewuara. Składa się z kilku budynków otaczających dziedziniec wewnętrzny. Usytuowany malowniczo w głębi lasu, stanowi cenny przykład architektury eklektyczno-romantycznej. W 1946 r. zespół został przekazany dla potrzeb Sanatorium Przeciwgruźliczego.

W 2014 r. przeprowadzono remont murów oporowych i fontanny w budynku pałacu Zamoyskich.

Prace prowadzone były ze środków Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz środków własnych szpitala.

ANNOPOL, GM. LOCO, POW. KRAŚNICKI

Kościół rzymskokatolicki pw. św. Joachima i Anny – drewniany, stanowi przykład drewnianego budownictwa sakralnego z XVIII w. południowej Lubelszczyzny.

W 2014 r. wykonano nową instalację nagłaśniającą.

Prace realizowano ze środków własnych parafii.

BIAŁA PODLASKA, GM. LOCO, POW. BIAŁSKI

Budynek dworca kolejowego wzniesiony w l. 1867-68, przebudowany w l. 1926-28.

W 2014 r. zakończono rozpoczęty w 2012 r. remont kapitalny obiektu w oparciu o program zawarty w dokumentacji projektowej opracowanej przez mgr inż. Jacka Begiello.

Wyremontowano wschodnią klatkę schodową i wybudowano zachodnią, wprowadzono nowe instalacje. Uporządkowano otoczenie budynku.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

BIŁGORAJ, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Klasztor pofranciszkański przy kościele św. Marii Magdaleny wzniesiony w 1778 r. z fundacji Konstancji z Czartoryskich Zamoyskiej.

W 2014 r. wykonano prace związane z izolacją poziomą. Prace prowadzono ze środków inwestora.

Kościół par. pw. św. Jerzego, dawna cerkiew grecko-katolicka, wzniesiona w latach 1790-93. W 2014 r. wykonano prace związane z wymianą nawierzchni wokół kościoła oraz zmianą aranżacji otoczenia. Prace prowadzono w oparciu o projekt budowlany opracowany przez inż. Krzysztofa Potockiego. Prace prowadzono ze środków inwestora.

BLINÓW, GM. SZASTARKA, POW. KRAŚNICKI

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela, drewniany zbudowany w 1871 r.

W 2014 r. wykonano kompleksowe roboty budowlane przy obiekcie polegające na remoncie fundamentów, podłóg oraz ścian. Zakres inwestycji obejmował: pogłębienie fundamentów, wykonanie izolacji przeciwwilgociowych poziomych i pionowych, wymianę podwalin, wymianę warstw konstrukcyjnych podbudowy podłóg wraz z wykonaniem nowej izolacji przeciwwilgociowej i termicznej, wymianę podłogi drewnianej wraz z legarami, remont schodów, impregnację odgrzybiającą i przeciwpożarową bali ścian, wykonanie wiatroizolacji i wymianę szalunku, remont detalu architektonicznego elewacji, malowanie całości kościoła oraz wykonanie opaski odwadniającej.

Prace wykonano ze środków UE i własnych parafii.

BOROWICA, GM. ŁOPIENNIK GÓRNY, POW. KRASNOSTAWSKI

Kościół drewniany pw. Przemienienia Pańskiego w Borowicy, wzniesiony w 1799 r. wg projektu Jakuba Kubickiego, fundacji Kazimierza Krasieńskiego.

W 2014 r. wykonano konserwację i zabezpieczenie pokrycia dachowego z gontu. Prace prowadzone były ze środków Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz środków własnych parafii.

BORÓW, GM. ANNOPOL, POW. KRAŚNICKI

Kościół rzymskokatolicki pw. św. Andrzeja Apostoła – wzniesiony w XVII w.

W 2014 r. wymieniono stolarkę okienną i drzwiową.

Prace wykonano ze środków własnych parafii.

CHYLIN, GM. WIERZBICA, POW. CHEŁMSKI (ZIEMSKI)

Założenie dworsko-parkowe w Chylinie obejmuje wystawiony w 1904 r. jednopiętrowy, murowany dwór według projektu Jana Heuricha i park urządony w stylu krajobrazowo – naturalistycznym z wykorzystaniem istniejącego już XVIII – wiecznego, regularnego układu zieleni.

W 2014 r. przy budynku, od strony elewacji frontowej, wykonano mur oporowy.

Prace prowadzone były ze środków własnych właściciela zespołu.

CZESŁAWICE, GM. NAŁĘCZÓW, POW. PUŁAWSKI

Pałac w zespole rezydencjonalnym – wybudowany w roku 1885 r. wg projektu Leonarda Marconiego dla warszawskiego przemysłowca Wacława Wernickiego.

W 2014 roku zakończono podjęty w 2007 roku proces rewaloryzacji obiektu. Trwają prace dot. przywrócenia wartości założeniu parkowemu. Prace przeprowadzono ze środków inwestora.

CZĘSTOBOROWICE, GM. RYBCZEWICE, POW. ŚWIDNICKI

Kościół rzymskokatolicki pw. św. Apostołów Piotra i Pawła – wzniesiony w 2 poł. XVII w., jako przykład jednonawowej budowli sakralnej.

W 2014 r. utwardzono aleję procesyjną wraz z dojściami komunikacyjnymi wokół kościoła.

Prace wykonano ze środków własnych parafii.

DĘBLIN, GM. LOCO, POW. RYCKI

Zespół Twierdzy Dęblin stanowiący pierwotnie jeden z głównych filarów ufortyfikowanego obszaru warownego Dęblin-Warszawa-Modlin-Brześć, powstał na przestrzeni XIX w. i realizowany był w kilku etapach (w l. 1838-1853 wg. proj. Iwana Dehna oraz w l. 60. i 80. XIX w.). W 1909 podjęto decyzję o likwidacji twierdzy, a następnie przeszła ona w użytkowanie wojska. W skład zespołu, - w ramach fortyfikacji prawobrzeżnych, usytuowanych na terenie województwa lubelskiego – wchodziły forte: Nadwiślanka, Mierzwiączka, Dęblin, Borowa oraz Zespół Cytadeli.

Oficerski Dom Mieszkalny – budynek nr 2 w zespole Cytadeli

W 2014 r. dokonano wymiany pokrycia dachowego wraz z orynowaniem i instalacją odgromową, remontu elewacji, wymiany stolarki okiennej i drzwi zewnętrznych, remontu sanitariatów i pomieszczenia wymiennikowni oraz modernizacji instalacji co wraz z węzłem cieplnym, wod.-kan. i wentylacji. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

Dawny magazyn obronny – budynek nr 7 w zespole Cytadeli

W 2014 r. dokonano remontu elewacji wraz z konserwacją kamiennego gzymsu, remontu kominów, wymiany pokrycia dachowe (papa termozgrzewalna) wraz z orynowaniem i instalacją odgromową, wymiany stolarki okiennej i drzwiowej oraz wykonano izolację przeciwwilgociową i odtworzono rampę od str. dziedzińca. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

DOROHUCZA, GM. TRAWNIKI, POW. ŚWIDNICKI

Kościół rzymskokatolicki pw. św. Judy Tadeusza – wzniesiony w 1790 r. z fundacji Szczonego i Barbary Nowickich.

W 2014 r. zrealizowane prace remontowe we wnętrzu kościoła, które obejmowały malowanie ścian i sklepień. Ponadto wykonano nową instalację elektryczną. Prace stanowiły ostatni etap zakresu robót rozpoczętych w 2009 r.

Prace wykonano ze środków własnych parafii.

DROBLIN, GM. LEŚNA PODLASKA, POW. BIALSKI

Dwór wzniesiony w poł. XIX w.

W 2014 r. zadaszono istniejący taras w elewacji ogrodowej dworu. Wybudowano pawilon letniskowy na platformie nawodnej, wzniesiono nowe ogrodzenie i bramy. Prace zrealizowano w oparciu o dokumentację projektową autorstwa mgr inż. arch. Jakuba Nowaka.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

DZIERAŻNIA, GM. KRYNICE, POW. TOMASZOWSKI

Pałac murowany wzniesiony ok. 1880 r., parterowy, z wyniesionym w części południowo-wschodniej piętrem, z portykiem w elewacji frontowej o detalu eklektycznym. W 2014 roku kontynuowano prace remontowe przy elewacji północnej i wschodniej w zakresie: oczyszczenie z powierzchni ścian z brudu, usunięcie odspojonych fragmentów tynków wraz z cementowymi uzupełnieniami profili, wykonanie impregnacji do podłoża mineralnych, wzmocnienia w partiach pęknięć poprzez wklejenie prętów, uzupełnienie zniszczonych profili gzymsu i fragmentów detali architektonicznych, uzupełnienia tynków. Następnie wykonano naprawy i uzupełnienia obróbek blacharskich. Wykonano malowanie elewacji w kolorze białym zgodnie z przekazami historycznymi. Prace prowadzono ze środków inwestora.

DYS, GM. NIEMCE, POW. LUBELSKI ZIEMSKI

Dwór na tzw. „Bernatówce”, wybudowany ok. 1903 r. w stylu neorenesansowym, na miejscu wcześniejszego, drewnianego z k. XVIII w. Dawne założenie ogrodowe przekształcone zostało na ogródki działkowe.

W 2014 r. dokonano wymiany więźby dachowej wraz pokryciem dachowym, orynnowaniem i naprawą kominów, wymieniono stolarkę okienną i drzwi balkonowe oraz wykonano nowe otwory okienne i drzwiowe w obrębie poddasza, wymieniono strop nad przybudówką płn., wykonano nową płytę balkonową w portyku wejściowym i prace naprawcze kolumn, wykonano nową komunikację pionową wewnątrz budynku oraz schody zewnętrzne boczne, wykonano taras ogrodowy wraz ze schodami, wykonano wylewki podłóg oraz nowe tynki wewnętrzne i zewnętrzne wraz z odtworzeniem historycznego detalu architektonicznego na elewacji. Prace wykonano w znacznej części w ramach działań samowolnych, ze środków własnych inwestora.

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela wzniesiony w II poł. XVI w., przebudowany i ozdobiony po 1610 r. wraz z pełną dekoracją architektoniczną, wystrojem wnętrza i ruchomościami. Jest to przykład budowli sakralnej powstałej z przebudowy dawnej świątyni późnogotyckiej, należącej do typu kościołów późnorenesansowych dzięki bogatej dekoracji utrzymanej w duchu „renesansu lubelskiego”.

W 2014 r. zakończono drugi etap inwestycji polegający na kompleksowym remoncie elewacji kościoła. Zakres robót budowlanych obejmował: wymianę tynków, konserwację i malowanie dachu oraz obróbek blacharskich (wykonane w etapie I), reperację i konserwację detali architektonicznych i rzeźbiarskich na elewacjach, malowanie kościoła.

Prace wykonano przy udziale Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego.

FIRLEJ, GM. LOCO, POW. LUBARTOWSKI

Kościół rzymskokatolicki pw. Przemienienia Pańskiego – drewniany, wzniesiony w latach 1879-1880.

W 2014 r. wykonano docieplenie stropu kościoła. Prace wykonano ze środków parafii.

GORAJ, GM. LOCO POW. BIŁGORAJSKI

Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła, wzniesiony w latach 1779-1782.

W 2014 r. wykonano prace związane z naprawą głównego pęknięcia ścian i sklepienia kościoła, stanowiące drugi etap remontu - wykonano prace we wnętrzu kościoła.

Prace prowadzono ze środków inwestora przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

GORZKÓW, GM. GORZKÓW, POW. KRASNOSTAWSKI

Kościół parafialny pw. św. Stanisława B i M w Gorzkowie, wzniesiony ok. 1623 r., jest przykładem budowli sakralnej, która pomimo znacznych zmian, wprowadzonych w trakcie późniejszych przeróbek, zachowała w swej bryle cechy późnego renesansu.

W 2014 r. wykonano roboty budowlane we wnętrzu kościoła polegające na zdjęciu starej boazerii, wykonaniu tynków renowacyjnych oraz malowaniu ścian.

Prace wykonano ze środków Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz środków własnych parafii.

HORBÓW, GM. ZALESIE, POW. BIALSKI

Dawna cerkiew prawosławna, ob. kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Przemienienia Pańskiego, wzniesiony w 3 ćw. XIX w.

W 2014 r. przeprowadzono częściowy remont obiektu w oparciu o projekt budowlany opracowany przez mgr inż. arch. Henryka Dołęgowskiego i inż. Ryszarda Suchorę: wyremontowano schody (rozebrano okładziny betonowe i ułożono nowe kamienne, wykonano nową balustradę). Remontowi poddano także wieżę kościoła (przeprowadzono konserwację i wzmocnienie zrębu wieży, wymieniono szalunki zewnętrzne, zrekonstruowano ozdobną kapliczkę, wykonano nową stolarkę okienną i prześwity dzwonne, wzmocniono więźbę dachową, położono nowe pokrycie z blachy miedzianej, nowe rynny i rury spustowe).

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

HREBENNE, GM. HORODŁO, POW. HRUBIESZOWSKI

Dwór w zespole dworskim, wzniesiony w poł. XIX w., parterowy, murowany z dwuspadowym dachem, posadowiony na wcześniejszych, przesklepionych piwnicach. Do II wojny światowej zespół dworski był własnością Chrzanowskich. W 1946 r. odremontowany i zaadaptowany na szkołę. W 1966 r. przeprowadzono remont kapitalny budynku, zmieniając okna i część drzwi, w miejsce parkietów położono linoleum. Od 2011 r. nieużytkowany, w złym stanie technicznym.

W 2014 r. podjęto remont budynku z przeznaczeniem na świetlicę wiejską. Wymieniono więźbę i pokrycie dachowe, stropy, stolarkę okienną. Skuto tynki i położono nowe, odtworzono lub uzupełniono detale architektoniczne. Rozebrano betonowy taras w fasadzie i schody wejściowe, wykonano nowe schody i opaskę odwadniającą. Elewacje zewnętrzne i wnętrza pomalowano, drzwi wejściowe poddano konserwacji. Prace sfinansowano ze środków unijnych i własnych Gminy Horodło.

HRUBIESZÓW, UL. STASZICA 9

Dom murowany, parterowy, typu dworkowego.

Wybudowany w końcu XIX w., z gankiem od frontu wspartym na dwóch murowanych filarach, do II wojny światowej należał do rodziny żydowskiej. Po wojnie skomunalizowany, zamieszkały do czasu rozpoczęcia remontu. Jest przykładem typowego dla Hrubieszowa dziewiętnastowiecznego budownictwa dworkowego.

W 2014 r. rozpoczęto kompleksowe roboty budowlane: wymieniono więźbę i pokrycie dachu oraz część konstrukcji stropów, skuto tynki, położono nowe, rozebrano wtórne ściany działowe, wymieniono stolarkę okienną i drzwiową.

Prace sfinansowano ze środków unijnych i własnych Miasta Hrubieszów.

JABLECZNA, GM. SŁAWATYCZE

Kaplica Św. Ducha wzniesiona w 1908 r.

W 2014 r. przeprowadzono remont obiektu w oparciu o projekt budowlany autorstwa mgr inż. arch. Krzysztofa Szerszenia. W ramach prac naprawiono cokół, wymieniono szalunki ścian zewnętrznych wraz z obramieniami drzwi i okien oraz pokrycie dachu z orynnowaniem i obróbkami blacharskimi, wykonano nowe schody zewnętrzne z balustradami, zrekonstruowano stolarkę okienną i drzwiową. Ułożono opaskę z otoczków wokół budynku oraz zbudowano drewniane ogrodzenie terenu przy kaplicy.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego.

JANOWIEC, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Zespół zamkowy, w l. 90. XV w. wzniesiony został murowany obwód obronny, przebudowany w l. 1526-37 na apartament mieszkalny, następnie rozbudowany do formy zamkowej w 2 poł. XVI w. oraz na przestrzeni XVII i XVIII w. Od 1976 r. prowadzone są w obiekcie prace rewaloryzacyjne.

W 2014 roku zrealizowano prace konserwatorskie przy detalach architektonicznych zamku, prace konserwatorskie i profilaktyczne przy sztukateriach i tynkach amfilady „Pałacu Tarłów” wraz z pracami związanymi z transferem sztukaterii amfilady oraz rekonstrukcją tynków przyziemia w tej części zamku, wykonano konserwację sztukaterii i gzymsów elewacji południowej wraz z konserwacją fragmentu korony murów w sali 130.

Prace zrealizowano ze środków MKiDN.

JANÓW LUBELSKI, GM. LOCO, POW. JANOWSKI

Kościół rzymskokatolicki pw. św. Jana Chrzciciela – w zespole klasztorным podominikańskim, wzniesiony w 1 poł. XVIII w.

W 2014 r. prowadzono prace w obrębie wirydarza klasztorного: remont pomieszczeń przeznaczonych na salę spotkań i bibliotekę. Prace przeprowadzono z funduszy Urzędu Miasta Janów Lubelski. W części pomieszczeń klasztornych urządzono muzeum, w którym eksponowane są naczynia liturgiczne, szaty, księgi. Prace wykonano ze środków własnych parafii.

W kruchcie kościoła wymieniono posadzkę na płyty granitowe. Prace wykonano ze środków własnych parafii.

JANÓW PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Oficyna zachodnia w zespole zamkowym wzniesiona w 2 poł. XVIII w.

W 2014 r. kontynuowano rozpoczęte w 2013 r. prace remontowe w obiekcie w oparciu o dokumentację projektową opracowaną przez mgr inż. arch. Piotra Szaroszyka. Przeprowadzono remont ścian, wprowadzono nowe podziały wnętrza, nowe stropy, nową więźbę dachową oraz pokrycie dachu z blachy płaskiej.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

Budynek dawnego seminarium wzniesiony w poł. XVIII w.

W 2014 r. wyremontowano dach w oparciu o projekt budowlany autorstwa mgr inż. arch. Henryka Dołęgowskiego, inż. Ryszarda Suchory, mgr inż. Józefa Szablowskiego. W ramach prac częściowo wymieniono więźbę dachową, wymurowano nowe kominy oraz wprowadzono nowe pokrycie dachu z blachy ocynkowanej. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

JELENIEC, GM. STANIN, POW. ŁUKOWSKI

Kościół pw. św. Anny wzniesiony ok. 1752 r., dzwonnica wybudowana ok. 1752 r.

W 2014 r. przeprowadzono remont parkanu wraz z dzwonnica-bramą, kapliczką i częścią elewacji frontowej w zakresie naprawy otynkowania i pomalowania oraz przeprowadzono remont zakrystii w kościele (częściowa wymiana tynków, remont podłogi) w oparciu o projekt opracowany przez Andrzeja Rafalskiego i Andrzeja Świerczewskiego. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

JEZIORZANY, GM. LOCO, POW. LUBARTOWSKI

Zespół kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej.

W 2014 r. wykonano remont murowanego ogrodzenia.

Prace wykonano ze środków UE, przy udziale środków własnych parafii.

JÓZEFÓW, GM. LOCO, POW. BIŁGORAJSKI

Dawna bóżnica, wzniesiona w latach 70. XIX w., w miejscu XVIII wiecznej, drewnianej. W czasie I i II wojny światowej uległa zniszczeniu; po 1945 r. użytkowana jako magazyn GS; w latach 50-60. XX w. zdewastowana; odbudowana w latach 1985-91 z przeznaczeniem na bibliotekę i hotel.

W 2014 r. przeprowadzono remont elewacji z wymianą tynków i odtworzeniem detali architektonicznych. Wymieniono lub uzupełniono rynny, rury spustowe i obróbki blacharskie. Wymieniono stolarkę okienną i drzwiową, schody wejściowe główne i opaskę odwadniającą. Wykonano wewnętrzne nowe schody i posadzki z gresu i marmuru oraz balustrady z metalu i szkła, wymieniono elementy oświetlenia. Wnętrze pomalowano z kolorystycznym podkreśleniem zachowanych detali historycznego wystroju, przywrócono arkadowe wnęki okienek łączących w przeszłości salę męską z babińcem. Prace sfinansowano z budżetu MKiDN i środków własnych Gminy Józefów.

KAZIMIERZ DOLNY, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Budynek mieszkalno-usługowy, ul. Browarna 2/Rynek 15, stanowi rekonstrukcję wcześniejszej zabudowy (pochodzącej z XVI w., przebudowanej na przełomie XVIII i XIX w.), zniszczonej podczas II w. św., z wykorzystaniem zachowanych oryginalnych piwnic; rekonstrukcji dokonano w l. 1946-52 wg projektu K. Sicińskiego na podstawie ikonografii. W 2014 r. dokonano wymiany 3 szt. okien.

Prace wykonano ze środków Miasta Kazimierz Dolny.

Dom, Rynek 17, wzniesiony prawdopodobnie w XVI w., po II w. św. odbudowany w oparciu o projekt Karola Sicińskiego z 1947 r.

W 2014 r. ukończono prace związane z modernizacją i doświetleniem poddasza – wykonano instalacje: grzewczą, elektryczną i wod.-kan. oraz prace wykończeniowe wnętrz. Prace zrealizowano ze środków własnych inwestora.

Stara Łaźnia, ul. Senatorska 21, wzniesiona w 1921 r. wg projektu Jana Koszczyc-Witkiewicza jako budynek łaźni.

W 2014 r. kontynuowano prace remontowo-adaptacyjne - wykonano izolację przeciwwilgociową ścian fundamentów. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

Budynek Poczty, ul. Tyszkiewicza 2, wzniesiony wraz z ogrodzeniem w l. 1935-36 wg projektu Romualda Gutta, jako obiekt pocztowy; zachowany w niezmienionej formie (bryła, detal i elementy wystroju wnętrz).

W 2014 r. wykonano prace modernizacyjne w części pomieszczeń (m. in. malowanie, wymiana podłóg), konserwację ślusarki wiatrolapu oraz prace konserwacyjne ogrodzenia i elewacji budynku socjalnego. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

Willa Prof. Pruszkowskiego, ul. Zamkowa 8 – zbudowana w latach 1936-39 dla artysty malarza Józefa Pruszkowskiego według projektu arch. Lecha Niemojewskiego.

W 2014 roku kontynuowano rozpoczęte w 2009 roku roboty budowlane polegających na remoncie i rewitalizacji willi. Powyższe działania prowadzone były ze środków własnych.

Ruiny zamku, pozostałość średniowiecznej budowli mieszkalno-obronnej wzniesionej w XIV w., przekształconej na przełomie XVI i XVII w.

W 2014 roku zakończono rewitalizację wzgórza zamkowego oraz znajdujących się tam ruin dawnego zamku królewskiego. Prace obejmowały m.in. przywrócenie historycznej formy korony murów, rekonstrukcję i stabilizację przypory zachodniej, uporządkowanie zieleni na terenie wzgórza, uporządkowanie dziedzińca, remont wieży – tarasu, dachu, schodów. Na wzgórzu zamkowym przeprowadzono też badania architektoniczne i archeologiczne. Archeolodzy odkryli m.in. ślady dwóch kondygnacji w dawnej części mieszkalnej zamku, fragmenty posadzki, otwory okienne, fragmenty maswerków. Efekty tych prac można będzie zobaczyć na specjalnej wystawie. Zespół zamkowy został przystosowany do organizacji imprez plenerowych. Prace przeprowadzono przy dofinansowaniu ze środków UE.

KAŁOLEWNICA, GM. LOCO, POW. RADZYŃSKI

Kościół rzymskokatolickiego pw. św. Filipa Nereusza wzniesiony w 1870 r.

W 2014 r. wykonano prace remontowe we wnętrzu obiektu w oparciu o program prac zawarty w projekcie opracowanym przez Przemysława Antonowicza. W ramach prac częściowo skuto tynki wewnętrzne, odtworzono skute partie tynków, poddano konserwacji detal architektoniczny i pomalowano wnętrze kościoła.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

KOBYLANY, GM. TERESPOL, POW. BIALSKI

Cerkiew prawosławna wzniesiona w k. XIX w.

W 2014 r. rozpoczęto remont obiektu w oparciu o dokumentację projektową opracowaną przez Józefa Barana oraz Zbigniewa Bednarczyka. W ramach prac zrekonstruowano więźbę dachową nad prezbiterium, rozpoczęto prace przy konstrukcji wieży, zrekonstruowano krzyże wieńczące, skuto częściowo tynki zewnętrzne, wymieniono tynki wewnętrzne w pasie przyziemia.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora oraz programu: Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Dzieło międzyfortowe – magazyn w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej wzniesiona w l. 1914-1915.

W 2014 r. przeprowadzono remont obiektu w oparciu o projekt budowlany autorstwa Henryka Dołęgowskiego: wymieniono tynki zewnętrzne i pomalowano elewacje, wykonano nowe wywietrzniki, nowe drzwi wejściowe, naprawiono stropodach i obróbki blacharskie. We wnętrzu wylano nowe posadzki, wprowadzono nową stolarkę okienną, drzwi i kraty, naprawiono tynki.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

KOCK, GM. LOCO, POW. LUBARTOWSKI

Budynek oficyny północnej (d. stajnia, ob. Dom Pomocy Społecznej im. M. Rataja) w zespole pałacowo-parkowym, założonym na pocz. XVI w., przekształconym i rozbudowanym w k. XVIII w. przez Szymona Bogumiła Zuga oraz w l. 30. XIX w. przez Henryka Marconiego. W skład zespołu wchodzi: pałac połączony galeriami z oficynami bocznymi, założenie dziedzińca z murem ogrodzeniowym, mostem, wjazdem i bramą, zespół dawnych zabudowań gospodarczych, murem most i park.

W 2014 r. dokonano wymiany stolarki okiennej (66 sztuk) i 4 sztuk drzwi wewnętrznych. Prace wykonano ze środków Starosty Powiatu Lubartowskiego.

KONSTANTYNÓW, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Dawna cerkiew wzniesiona w 1834 r., przebudowana po II wojnie światowej.

W 2014 r. wyremontowano dach obiektu: naprawiono więźbę dachową, wymieniono pokrycie dachowe oraz obróbki blacharskie zgodnie z projektem budowlanym opracowanym przez mgr inż. arch. Przemysława Antonowicza.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

KOŃSKOWOLA, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Rynek – w ramach prac przygotowawczych do rewaloryzacji Rynku oraz remontu i przebudowy dawnego ratusza, wykonano przyłącze wodno-kanalizacyjne. Prace sfinansowano ze środków własnych inwestora.

KRACZEWICE, GM. PONIATOWA, POW. OPOLSKI

Kościół rzymskokatolicki pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa – drewniany, wzniesiony w 1919 r.

Wykonano instalację zabezpieczającą – system alarmowy.

Prace wykonano ze środków własnych parafii. przy dofinansowaniu ze środków LWKZ.

KRASNYSTAW, M. KRASNYSTAW, POW. KRASNOSTAWSKI

Dwór „Starostwo” w zespole dworsko-folwarcznym przy ul. Sikorskiego 10, drewniany, wzniesiony w 1 połowie XIX wieku, gdy administratorami dóbr byli Marianna i August Kiccy. Wyróżnia się zwartą bryłą o przysadzistych proporcjach, z charakterystycznym portykiem kolumnowym od frontu i wydatnym dachem naczółkowym, poszytym gontem. Oprócz niewątpliwych walorów architektonicznych, ma dużą wartość historyczną, gdyż jest jedyną zachowaną siedzibą starostów na terenie Chełmszczyzny.

W 2014 r. kontynuowano gruntowny remont dworu. Prace obejmowały: wykonanie elewacji oraz wykonanie i montaż stolarki drzwiowej

Prace prowadzone były ze środków Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego oraz ze środków własnych Miasta Krasnystaw.

KRAŚNIK, GM. LOCO, POW. KRAŚNICKI

Synagoga mała – wzniesiona w XVII w., później dom kahalny (przebudowa w XVIII w.). W 2014 r. kontynuowano prace w zakresie remontu i adaptacji zespołu synagog na cele kultury. Na tym etapie prac zamontowano okna w budynku wraz z parapetami i obróbkami blacharskimi.

Prace wykonane ze środków UE pt. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Norweski Mechanizm Finansowy.

Kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP i św. Augustyna – w zespole kościoła i klasztoru kanoników regularnych – wzniesiony w 1469 r., wielokrotnie rozbudowywany i przekształcany – w duchu gotycko-renesansowym i barokowym.

W 2014 r. zakończono konserwację 1 przęsła sklepienia nawy głównej. Zakres prac obejmował: wzmocnienie konstrukcyjne sklepienia, konserwację techniczną żeber i wysklepek. Prace wykonano ze środków własnych parafii, przy dofinansowaniu ze środków MKiDN i LWKZ

KRYŁÓW GM. MIRCZE, POW. HRUBIESZOWSKI

Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP wzniesiony w latach 1855-59

Kościół ufundowany przez Anielę Chrzanowską murowany, utrzymany w charakterze architektury neogotyckiej.

Z uwagi na zarysowania i pęknięcia ścian oraz sklepień kościoła, spowodowane miejscowym osiadaniem fundamentów wieży kościoła, w 2014 roku rozpoczęto wzmacnianie konstrukcji kościoła - przy wieży zastosowano metody mikropali iniekcyjnych zagłębianych w grunt, z przekazywaniem obciążenia na mikropale za pośrednictwem oczepów żelbetowych obejmujących ścianę i połączonych ze sobą ściągamami. Prace prowadzono ze środków inwestora przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

LUBARTÓW, GM.LOCO, POW. LUBARTOWSKI

Stara plebania w zespole kościoła pw. św. Anny – wzniesiona w poł. XVIII w. wg projektu Pawła Fontany.

W 2014 r. zakończono roboty związane z remontem i adaptacją starej plebanii na centrum kultury chrześcijańskiej – przeprowadzono konserwację detalu architektonicznego na elewacjach: odtworzono detal elewacji zachodniej, wschodniej i północnej (zgodnie z przekazami historycznymi), wystrój elewacji frontowej został zachowany bez zmian. Przebudowano również ogrodzenie placu plebanii o formie spójnej z pozostałą częścią zespołu kościelnego. Prace wykonano ze środków unijnych – RPO oraz środków własnych parafii.

Zespół klasztorny kapucynów – kościół pw. św. Wawrzyńca Męczennika – wzniesiony w 1741 r. wg. projektu Pawła Fontany.

W 2014 r. odnowiono podłogi w kościele. Prace obejmowały: cyklinowanie, impregnację i malowanie. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

LUBLIN, GM. LOCO, POW. LUBELSKI GRODZKI

Dawny zespół klasztorny reformatów, ul. Bernardyńska 15, obecnie dzierżawiony od Skarbu Państwa przez S.A. PERŁA Browary Lubelskie. Kościół klasztor wzniesiony ok. 1674 r., użytkowany na pocz. XX w. przez bonifratrów, po 1845 r. własność rodziny Vetterów, którzy przebudowali i rozbudowali zespół klasztorny na browar. Od roku 2004 część produkcyjna nieczynna, użytkowana część mieszkalna, obejmująca dawne pomieszczenia klasztorne i część kościoła oraz pomieszczenia biurowe w XIX-w. części zabudowy.

W 2014 r. opracowane zostało „Studium programowo-przestrzennego dla terenu historycznego Browaru PERŁA zlokalizowanego przy ul. Bernardyńskiej 15 w Lublinie” autorstwa firmy „Projekt Praga” z Warszawy do rewitalizacji zabytkowego zespołu dla potrzeb Browaru i utworzenia w nim wielofunkcyjnego centrum kulturalno-wystawowego z zapleczem gastronomicznym. W ramach robót porządkowych usunięto dwa XX-w. budynki garażowo-magazynowe z terenu działki, odsłaniając widok na zespół klasztorny od strony Rusalki. Przeprowadzono remont pomieszczeń przeznaczonych na pijalnię piwa, a także rozpoczęto adaptację hal przemysłowych dla potrzeb Biura Terenu. W najstarszej, poklasztornej części przeprowadzono 1 etap badań warstw malarskich i tynków oraz badania architektoniczne, które stanowić będą podstawę do opracowania projektu budowlanego dla tej części zespołu.

W części pomieszczeń dawnego browaru – z wykorzystaniem piwnic poklasztornych i fragmentów dawnej linii produkcji piwa – urządzono ekspozycję związaną z historią miejsca i warzeniem piwa. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

Gmach d. banku Rolnego wraz z wystrojem i wyposażeniem wnętrza z okresu budowy obiektu – w granicach posesji oraz ogrodzenie (obecnie siedziba NBP), ul. Chopina 6 – wzniesiony w 1934 r. wg projektu arch. Mariana Lalewicza, stanowi charakterystyczną dla architektury okresu międzywojennego monumentalną budowlę użyteczności publicznej.

W 2014 r. prowadzono prace polegające na bieżącej konserwacji pomieszczeń. Dokonano konserwacji zabytkowych krat przy wejściu do budynku oraz przeprowadzono prace w jego otoczeniu.

Prace wykonano ze środków własnych.

Kamienica, ul. Dominikańska 7. Historia zabudowy działki sięga XVI w., kiedy istniały tu 3 domy. Obecny układ kamienicy uzyskała w XVII w., ostateczny kształt zabudowie nadano w XIX w. W kwietniu 2010 r. w wyniku pożaru zniszczony został dach i poddasze, w skutek akcji gaśniczej zalaniu uległy wnętrza budynku.

W 2014 r. kontynuowano roboty budowlane związane z kompleksowym remontem kamienicy i jej adaptacją dla funkcji hotelowej, polegające na podbiciu fundamentów, izolacji murów, odgruzowaniu zasypanych piwnic i wzmocnieniu struktury sklepień. Realizowano wykonanie głównej klatki schodowej.

Prace prowadzone są ze środków właściciela.

Kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła, ul. Głuska 145 (dawniej Abramowice Kościelne), murowany, zbudowany w latach 1786-90, powiększony w 1906 r. o prezbiterium.

terium, transept i zakrystie, odnowiony w l. 1925-27. W 1926 r. polichromię wnętrza wykonał Czesław Mikłasiński.

W 2014 r. dokonano konserwacji witraży w prezbiterium oraz rekonstrukcji ram i oszkleń osłonowych w oknach kościoła.

Prace prowadzono ze środków własnych parafii przy dofinansowaniu przez Urząd Miasta Lublin.

Kamienice, ul. Grodzka 3, 5 i 5B, zapewne z XV w., przebudowane w XVII w., z czytelnym dawnym układem wnętrza i zachowanymi elementami wystroju historycznego (w pomieszczeniach I piętra belkowe malowane stropy, polichromie).

W 2014 r. rozpoczęto prace związane z adaptacją piwnic na lokal wystawienniczo-gastronomiczny sprowadzające się do skucia zawilgoconych tynków, udrożnienia istniejących i wykonania nowych otworów wentylacyjnych, wykonania wejścia z bramy kamienicy przy ul. Grodzkiej 3.

Prace finansowane ze środków własnych inwestora.

Kamienica, ul. Grodzka 18, zbudowana na wąskiej gotyckiej działce w XVI w., przebudowana w XIX w.

W 2014 r. w ramach bieżącej konserwacji przeprowadzono remont kominów wraz z obróbkami blacharskimi.

Prace zostały sfinansowane ze środków właściciela.

Kamienica, ul. Grodzka 20. Zabudowa parceli obejmuje dwie szesnastowieczne kamienice usytuowane w pierzei ulicy Grodzkiej, nadbudowane w XIX w. wspólną kondygnacją poddasza (wpisane do rejestru zabytków) oraz zespół oficyn zbudowanych na przestrzeni XVII–XX w.

W 2014 r. kontynuowano kapitalny remont kamienic, rozpoczęty w roku 2010 w zakresie wykończenia wnętrza. Zakończono prace konserwatorskie przy polichromiach w pomieszczeniach frontowych I piętra.

Remont i adaptacja zabudowy nieruchomości została dofinansowana ze środków UE i LWKZ.

Kamienica, ul. Grodzka 22 – zapewne XVI wieczna, przebudowana w okresie późniejszym, z zachowanym dwudzielnym układem wnętrza.

W 2014 przeprowadzono remont elewacji z zastosowaniem nowych powłok malarskich.

Prace dofinansowane z budżetu LWKZ.

Kamienica, ul. Grodzka 30. Obecna zabudowa powstała z 2 obiektów wzniesionych w XVI-XVII w., rozbudowanych i przebudowanych w 1830 roku i w 2 poł. XIX w.

W 2014 zakończono prace związane z adaptacją budynku i przeznaczeniem go na pięciogwiazdkowy hotel „ALTER” – dokończono prace wykończeniowe kondygnacji pod poziomem podwórza, przeznaczonych na pomieszczenia rekreacyjne (basen, sauna i in.) i konferencyjne. Wykonano schody zewnętrzne do piwnic, przeprowadzono montaż instalacji i prace wykończeniowe we wnętrzach.

Prace dofinansowano ze środków UE.

Kamienica, ul. Grodzka 36a/ul. Kowalska 19. Zabudowa złożona z XVIII w. kamienicy z dwoma alkierzami i przylegającej doń kamienicy wzniesionej w latach 1848-58. W 2014 r. kontynuowano roboty budowlane związane z adaptacją kamienicy na hostel, wymianą drewnianych stropów na ognioodporne oraz adaptacją na cele gastronomiczne pomieszczeń parteru i piwnic. Wzmocniono fundamenty i wykonano izolację przeciwwilgociową, przemurowano ściany, wzmocniono zachowane sklepienie piwnicy. Prace sfinansowane zostały przez właściciela nieruchomości.

Budynek d. szkół jezuickich, ul. Jezuicka 13 (ob. siedziba Archiwum Państwowego w Lublinie).

Przeprowadzono remont elewacji od strony ul. Jezuickiej, ocieplenie stropu nad III piętrem, roboty dachowe, remont instalacji elektrycznej. Prace zrealizowano ze środków własnych.

Kamienica, ul. Krakowskie Przedmieście 7, zbudowana zapewne w XVIII w., nadbudowana po 1870 r.

W 2014 r. przeprowadzono remont elewacji kamienicy od strony ul. Krakowskie Przedmieście i Zielonej. Prace wykonano ze środków własnych.

Kamienica z oficynami, Krakowskie Przedmieście 51, zbudowana w latach 1906-7.

W 2014 roku zakończono prace w zakresie remontu i adaptacji wnętrza oraz remontu i konserwacji elewacji. W dalszym ciągu trwają prace konserwatorskie dot. rewaloryzacji sieni głównej, remontu klatek schodowych i zagospodarowania podwórza.

Prace wykonywane przy dofinansowaniu z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Miasta Lublin.

Budynek d. Resursy Kupieckiej, Krakowskie Przedmieście 62, powstał w l. 1877-1880 w wyniku powiększenia i gruntownej przebudowy XVIII w. pałacu Morskich.

W 2014 r. kontynuowano rozpoczęte w 2011 r. roboty budowlane polegające na przebudowie, remoncie i adaptacji. Prace wykonywane są przy dofinansowaniu ze środków Unii Europejskiej.

Dom z oficyną, ul. Lipowa 5 (obecnie siedziba PZU). Wzniesiony w 1904 r. wg projektu właściciela T. Piotrowskiego, posiada cechy historyzujące z motywami secesji. We wnętrzach zachowały się dekoracyjne fasety o motywach roślinnych i secesyjny piec.

W 2014 r. przeprowadzono kompleksowe prace konserwatorskie wewnątrz 1 piętra i klatki schodowej z secesyjną dekoracją – stanowiących reprezentacyjne pomieszczenia dyrekcji PZU oraz remont pomieszczeń parteru stanowiących biura obsługi klienta.

Prace wykonano ze środków własnych.

Kamienica, Rynek 6, kamienica Chociszewska, pochodzi z XV w., przebudowywana wielokrotnie w XVI-XX w., remontowana 1938-39, częściowo zniszczona w latach 1939-44, odbudowana w 1954 r.

W 2014 r. poddano konserwacji strop zlokalizowany w pomieszczeniu 1106. Prace polegały na oczyszczeniu belek, uzupełnieniu ubytków i ujednoliceniu kolorystyki. Ponad-

to przeprowadzono roboty budowlane polegające na realizacji 4 lukarn w części obiektu zlokalizowanej od strony ul. Grodzkiej.

Prace wykonane przy dofinansowaniu z budżetu Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Urzędu Miasta Lublin.

Zespół dworsko-parkowy Węglin – Al. Kraśnicka 118a, założony wraz z zespołem folwarcznym w 2 poł. XIX w. przez rodzinę Węglińskich, do II wojny światowej stanowił siedzibę właścicieli majątku. W 1946 r. majątek upaństwowiono, przeznaczając dwór na mieszkania komunalne. Część terenu przejęto na rzecz parafii rzymskokatolickiej (z zabudowy folwarcznej pozostał tu zabytkowy spichlerz), część zajmuje osiedle domów mieszkalnych. Opuszczony w latach 80-tych obiekt uległ znacznej degradacji. Obecni właściciele prowadzą prace przy rewaloryzacji parku.

W 2014 r. podjęto prace przy remoncie i adaptacji budynku dworu, w ramach czego: odbudowano południową część pozostałości budynku, wykonano remont północnej oryginalnej części z piwnicami, podbito fundamenty i wykonano izolacje murów, założono stropy i wbudowano klatki schodowe.

Prace realizowano ze środków własnych właściciela.

Zespół pobrygidkowski: kościół pw. Wniebowzięcia NMP Zwycięskiej, klasztor, obszar d. ogrodu zakonnego z murem obronnym opasującym teren d. klasztoru i tzw. basztą wodną, ul. Narutowicza 6-10

W 2014 r. w **zespole klasztornym**, pozostającym w rękach Zgromadzenia Sióstr Urszulanek U.R., dokonano wymiany stolarki okiennej w auli (w północno-wschodniej elewacji klasztoru), przeprowadzono roboty związane z remontem zagrożonego drewnianego stropu nad kolejną częścią klasztoru oraz wykonano zabezpieczenia murów i dachu zabytkowej baszty wodnej.

Prace zostały sfinansowane ze środków własnych klasztoru, przy dofinansowaniu przez LWKZ i Urząd Miasta Lublin.

Kamienica, ul. Olejna 7, powstała po 1900 r. w wyniku połączenia dwóch wcześniejszych domów.

W 2014 r. wykonano 1 etap remontu zabezpieczającego, obejmującego część północną zabudowy nieruchomości. Przeprowadzono: remont i podbicie ścian fundamentowych, izolację pionową, remont piwnic, klatki schodowej, przebudowę części dachu.

Prace sfinansowano ze środków własnych inwestora.

Kościół parafialny pw. św. Mikołaja z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica, otaczający drzewostan w granicach ogrodzenia cmentarza kościelnego, ul. ks. Słowikowskiego (d. Krzywa 1). Kościół pochodzący z XV w., przebudowany w XVI w. i pocz. XVII, rozbudowany w latach 1630-1644, remontowany w 1874, rozbudowany o kruchtę i kaplicę północną w 1900 r., remontowany l. 50-60 XX w. i po pożarze w 1976 r.

W 2014 r. przeprowadzono kompleksowe roboty budowlane związane ze wzmocnieniem struktury kopuły oraz prace konserwatorskie i restauratorskie przy wystroju wnętrza kaplicy MB Nieustającej Pomocy.

Remont został dofinansowany przez Urząd Miasta Lublin, Urząd Marszałkowski, LWKZ.

Kamienica, ul. Staszica 7/Karmelicka 2, wzniesiona w l. 1911-1914 r. wraz z oficyną jako dom czynszowy.

W 2014 r. dokonano wymiany stolarki okiennej w lokalach nr. 12, 14 i 16. Prace sfinansowane zostały ze środków inwestora oraz Miejskiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

Kamienica z dwiema oficynami, ul. Świętoduska 10, murowana, wzniesiona w latach 1833-1836 wg projektu arch. Ferdyna Konotkiewicza, remontowana na początku XX w. i w roku 1967. Oficyny murowane, wzniesiono na przełomie XIX i XX w.

W 2014 r. kontynuowano roboty w zespole zabudowy, w ramach których prowadzono remont oficyny północnej w zakresie napraw dachu, kominów, ogniomurów, obróbek blacharskich oraz remont lokalu użytkowego.

Prace zostały zrealizowane ze środków własnych.

Zespół klasztorny o.o. dominikanów: kościół pw. św. Stanisława BM z wyposażeniem w zabytki ruchome, klasztor, ul. Złota 9.

Pierwsi dominikanie przybyli do Lublina w połowie XIII w. Murowany kościół św. Stanisława wraz z klasztorem ufundował król Kazimierz Wielki w 1342 r. Zabudowania klasztorne były rozbudowywane – od początków fundacji po wiek XX. Gotycki kościół został przekształcony w duchu renesansu, w XVII i XVIII w. otoczony wieńcem kaplic. W latach 1864 - 1886 r. nastąpiła kasata klasztoru. Pozbawiony właściwej dbałości zespół zabudowy uległ znacznej degradacji (m.in. mieściły się tu koszary wojskowe, magazyny, dom starców, sierociniec). Kościół i część zabudowań dominikanie odzyskali w 1938 r., całość została przekazana klasztorowi dopiero w 1992 r. W południowym skrzydle od 1954 r. ma siedzibę Teatr Lalki i Aktora im. J. Ch. Andersena. Bazylikę i klasztor oo. dominikanów w roku 2007 wyróżniono nadaniem „Znaku Dziedzictwa Europejskiego”. Od roku 1994 r. w obrębie zespołu prowadzone są prace badawcze, roboty budowlane i prace konserwatorskie. Kompleksowe prace przeprowadzono w latach 2009-2012 w ramach zakrojonego na szeroką skalę programu „Klasztor w sercu miasta – II etap renowacji klasztoru oo. dominikanów w Lublinie” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

W 2014 podjęto prace budowlane w obrębie kaplicy Firlejów. Przeprowadzono remont kopuły od strony zewnętrznej, ze wzmocnieniem jej konstrukcji pasami maty szklanej, włókna węglowego, zszytą pęknięć prętami oraz iniekcji. Wykonano nową konstrukcję drewnianą pod pokrycie dachu (krążyny, deskowanie), ułożono pokrycie z blachy miedzianej, wykonano system odwadniający i odgromowy. Wymieniono stolarkę okienną w latarni. Dokonano konserwacji i częściowej rekonstrukcji krzyża wieńczącego kopułę kaplicy. Przeprowadzono remont elewacji kaplicy z oczyszczeniem dekoracji sztukatorskiej, konserwacją i uzupełnieniem detalu architektonicznego i przywróceniem pierwotnej formy boniowania narożników. Remont prowadzono przy dofinansowaniu ze środków MKiDN, Urzędu Miasta i LWKZ.

LUCHÓW GÓRNY GM. TARNOGRÓD, POW. BIŁGORAJSKI

Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Józefa, z lat 1844-1859, 1862.

Zakres zrealizowanych prac objął wieżę kościoła: wzmocnienie więźby dachowej z wymianą pokrycia dachowego na blachę miedzianą, wymianę stolarki okiennej i wykonanie deskowania wieży wraz z ociepleniem. Prace prowadzono ze środków inwestora przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Gminy Tarnogród

ŁABUNIE GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI ZIEMSKI

Zespół pałacowo-parkowy, połowa XVIII wieku. Pałac murowany wzniesiony w połowie XVIII wieku, utrzymany w stylu architektury rokokowej należący do Zgromadzenia SS. Franciszkanek Misjonarek Maryi. Zakres zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich objął schody wejściowe do pałacu.

W 2014 r. wykonano naprawę konstrukcji schodów poprzez wzmocnienia, izolację przeciwwilgociową, odtworzono tynki z impregnacją, wykonano nowe okładziny kamienne oraz odczyszczono, zabezpieczono i pomalowano metalową balustradę schodów. Prace prowadzono ze środków inwestora przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

ŁĘCZNA, GM. LOCO, POW. ŁĘCZYŃSKI

Kościół rzymskokatolicki pw. św. Marii Magdaleny – wzniesiony w I ćw. XVII w., przebudowany w XVIII w.

W 2014 r. zakończono trwające od 2008r. prace konserwatorskie i roboty budowlane w ramach rewitalizacji zespołu sakralnego oraz nowej plebanii i terenu wokół mansjonarni. Prace obejmowały: remont dachu i elewacji kościoła, remont elewacji dzwonnicy i ogrodzenia wokół założenia kościelnego, rewitalizację terenu cmentarza przykościelnego – wykonanie iluminacji, monitoringu, sieci SSW i CCTV.

Dobudowano szyb windy do nowej plebanii i zrewitalizowano teren przy dawnej mansjonarni. Zagospodarowano plac III tysiąclecia.

Prace wykonano przy udziale środków z UE i środków własnych parafii.

ŁUKÓW, GM. LOCO, POW. ŁUKOWSKI

Dawna Kasa Skarbowa wzniesiona w poł. XIX w.

W 2014 r. zrekonstruowano drzwi główne wejściowe oraz wymieniono drzwi zewnętrzne w elewacji od strony podwórza.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

MĘLGIEW, GM. LOCO, POW. ŚWIDNICKI

Budynek starego kościoła parafialnego – wzniesiony w latach 1726-1730, konsekrowany w 1739 r. – ob. dom pogrzebowy, muzeum regionalne.

W 2014 r. zrealizowano roboty budowlane związane z remontem elewacji budynku. Obejmowały one: skucie starych tynków, oczyszczenie powierzchni murów, zszycie pęknięć pionowych, uzupełnienie wątku murów (przemurowania), uzupełnienie spoinowania, położenie nowych tynków wapiennych, uzupełnienie gzymsów i położenie na nich dachówki ceramicznej.

Prace wykonano ze środków jednostki samorządu terytorialnego - Gmina Męlgiew.

MĘĆMIERZ OKALE, GM. KAZIMIERZ DOLNY, POW. PUŁAWSKI

Wiatrak z Osin, XIX w. wiatrak drewniany o oryginalnej konstrukcji i pełnym wyposażeniu, został translokowany do Męcmierza ze wsi Osiny w 1986 r. i odtworzony na przygotowanej wcześniej murowanej podbudowie.

W 2014 r. wykonano wymianę pokrycia dachu: rozebrano istniejący gont pojedynczy, wymieniono ołacenie dachu, położono izolację przeciwwilgociową, wykonano nowe pokrycie dachu z gontu podwójnego, wymieniono ozdobne zakończenie szczytu dachu. Prace zrealizowano ze środków LWKZ oraz własnych inwestora.

MIEDZYRZEC PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Dawna stajnia i wozownia w zespole pałacowo-parkowym w Międzyrzecu Podlaskim

wzniesiona w 1908 r., rozbudowana w 1924 r.

W 2014 r. kontynuowano rozpoczęty w 2013 r. remont i adaptację obiektu z przeznaczeniem na szkołę muzyczną zgodnie z dokumentacją projektową autorstwa mgr inż. arch. Andrzeja Filipiuka (architektura). Wprowadzono nowe instalacje, nowe tynki wewnętrzne, posadzki i parkiety, stolarkę drzwiową. Wykonano izolacje pionową i poziomą fundamentów oraz nowe tynki elewacyjne. Uporządkowano teren przy obiekcie, wybudowano nowe ogrodzenie.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

MIEDZYRZEC PODLASKI, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Kościół rzymskokatolicki parafialny pw. św. Mikołaja w Międzyrzecu Podlaskim

wzniesiony w 1477 r., przebudowany w l. 1753-56, nowa fasada wykonana ok. 1800 r. wg projektu Piotra Aignera. **Dzwonnica** wzniesiona w 1747 r., **brama główna** pochodzi z XVIII w., **mur cmentarny** wybudowany w 1905 r.

W 2014 r. wykonano remont elewacji kościoła, dzwonnicy, muru cmentarnego i bramy w oparciu o projekt budowlany wykonany przez mgr inż. inż. Przemysława Antonowicza. W ramach prac usunięto zasolone i zawilgocone tynki, wprowadzono nowe tynki, w tym tynki renowacyjne w dolnych partiach budynku kościoła i dzwonnicy, naprawiono oraz odtworzono detal architektoniczny, zrekonstruowano elementy architektoniczne fasady kościoła.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

MINKOWICE, GM. MELGIEW, POW. ŚWIDNICKI

Budynek dworca kolejowego, powstał w 1 ćw. XX w. i jest przykładem architektury eklektycznej z elementami drewnianej architektury uzdrowskiej końca XIX i początku XX wieku.

W 2014 r. wykonano kompleksowy remont elewacji w zakresie: wymiany stolarki okiennej i drzwiowej, naprawy belek podwalinowych wraz z impregnacją, naprawy ścian wraz z impregnacją, wykonania opaski odwadniającej oraz malowania elewacji z odtworzeniem pierwotnej kolorystyki w oparciu o wyniki badań konserwatorskich. Etapem następnym jest realizowany obecnie remont wnętrza.

Prace zrealizowano ze środków własnych inwestora.

NAŁĘCZÓW, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela, wzniesiony jako jednonawowy w II poł. XVIII w., w latach pięćdziesiątych XX wieku rozbudowany wg. projektu Karola Sicińskiego o nawy boczne, zakrystię i wieżę.

W 2014 roku wykonano remont elewacji kościoła w tym: naprawę i wzmocnienie murów, remont tynków, wykonanie tynków renowacyjnych w strefie cokołowej, montaż obróbek blacharskich, renowację stolarki drzwiowej i ślusarki okiennej, wykonanie odprowadzenia wód opadowych.

Prace zrealizowano ze środków własnych inwestora.

Kapliczka św. Michała Archaniola, przy Al. Lipowej, nosi cechy stylowe architektury późnobarokowej, wybudowana została w drugiej połowie XVIII. Jest to przykład rzadko spotykanych form kapliczek przydrożnych o monumentalnej skali i formie, kompozycyjnie i funkcjonalnie związana z osią widokową do Pałacu Małachowskich. Przypuszczalnie powstała z fundacji właścicieli rezydencji. Posąg św. Michała Archaniola o formach neobarokowych powstał z początkiem lat trzydziestych XX wieku i jest prawdopodobnie dowolną kopią istniejącego tu niegdyś posągu z XVIII stulecia.

W 2014 r. zrealizowano kompleksowy remont kapliczki z wykonaniem prac konserwatorskich i restauratorskich.

Prace zrealizowano ze środków własnych inwestora.

Willa „Aniela” przy Al. Lipowej 24. Obiekt wzniesiony w latach 1903-1908 według tzw. „szwajcarskiego i włoskiego stylu willowego” przez Anielę z Janickich Rzepecką. Po 1990 roku przebudowany poprzez nadbudowę bezstylowego piętra i przestrzeni poddasza.

W 2014 roku rozpoczął się kompleksowy remont obiektu w zakres którego wchodziły roboty budowlane: wykonanie izolacji pionowej murów, wymiana podłóg w parterze budynku, przemodernizowanie układu wnętrza, wymiana klatki schodowej, wymiana drewnianych stropów na ognioodporne, rozbiórka obecnego bezstylowego dachu i budowa nowego mansardowego z lukarnami i pokryciem z blachy płaskiej układanej pasami na rąbek stojący, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, remont elewacji. Całość planowanych robót budowlanych i prac konserwatorskich zakłada uzyskanie efektu poprawy ogólnego stanu technicznego budynku oraz jego estetyki. Roboty budowlane trwają do chwili obecnej. Zakończenie prac planowane jest na jesieni 2015 r.

Prace realizowane są ze środków własnych inwestora.

NI EWIRKÓW GM. MIĄCZYN , POW. ZAMOJSKI ZIEMSKI

Kapliczka przydrożna pw. św. Jana Nepomucena, mur. z przełomu XVIII/XIX w.

W 2014 r. wykonano prace konserwatorskie i restauratorskie związane z remontem kapliczki i figury świętego. Prace polegały na skuciu zniszczonych, odparzonych tynków wraz z odtworzeniem profili. Ponadto odtworzono pierwotny poziom użytkowy kaplicy w celu wyeksponowania plinty poszczególnych kolumn.

ORCHÓWEK, GM. WŁODAWA, POW. WŁODAWSKI

Kościół parafialny pw. św. Jana Jąłmużnika w Orchówku, dawniej augustianów, wzniesiony został w latach 1770 – 1780. Jest przykładem późnobarokowej budowli sakralnej o oryginalnie potraktowanym tradycyjnym w formie detalu architektonicznym.

W 2014 r. wykonano prace związane z remontem placu kościoła, renowacji i adaptacji pomieszczeń podziemia oraz remont wieży kościoła.

Prace wykonano ze środków parafii oraz z programu Urzędu Marszałkowskiego.

PAARY GM. SUSIEC, POW. TOMASZOWSKI

Dawna strażnica graniczna wzniesiona w 1876 r.

Wzniesiona dla potrzeb rosyjskiej służby granicznej, funkcjonowała do I wojny światowej. Od 1916 r. budynek pełnił funkcję szkoły i mieszkań dla nauczycieli, następnie służył jako przedszkole. Od końca lat 90-tych XX wieku nieużytkowany, popadał w ru-

inę. Od 2008 r. prowadzony był kompleksowy remont zabytku z adaptacją na ośrodek turystyczny z dodatkową funkcją szkoleniową.

W 2014 roku wykonano prace wykończeniowo-adaptacyjne wewnątrz budynku oraz odtworzono szalunek na elewacjach. Teren wokół budynku zagospodarowano zielenią i częściowo utwardzono. Prace zostały sfinansowane ze środków własnych inwestora oraz z budżetu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

POLUBICZE, GM. WISZNICE, POW. BIALSKI

Dwór wzniesiony w 2 poł. XIX w.

W 2014 r. rozpoczęto remont obiektu w oparciu o projekt budowlany opracowany przez mgr inż. arch. Przemysława Antonowicza. Wykonano remont fundamentów wraz z izolacją, skuto tynki zewnętrzne i wewnętrzne, wprowadzono nowe podziały wnętrza, wylano nowe posadzki, wykonano nowe stropy, wzniesiono nowy dach, wymurowano kominy.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

PODGÓRZE, GM. CHEŁM, POW. CHEŁMSKI (ZIEMSKI)

Kościół rzymskokatolicki pw. Chrystusa Pana Zbawiciela wzniesiony w k. XVI w. jako cerkiew greckokatolicka.

W 2014 r. wykonano prace związane z czyszczeniem, malowaniem i konserwacją dachu, rynien i skarp.

Prace prowadzono ze środków parafii oraz Starostwa Powiatowego w Chełmie.

PULAWY, GM. LOCO, POW. PUŁAWSKI

Osada pałacowo-parkowa

Domek Aleksandryjski w zespole pałacowo-parkowym, ul. Czartoryskich 8, wzniesiony w 1801 roku wg projektu Christiana Piotra Aignera (?), przebudowany przez J. Góreckiego w XX w.

W 2014 r. rozpoczęto prace związane z zagospodarowaniem terenu wokół budynku - przebudowano schody terenowe, zamontowano latarnie oraz wykonano część alejek parkowych. Prace zrealizowano ze środków własnych inwestora.

Dawny budynek mieszkalny, obecnie Centrum Pomocy Rodzinie w Puławach,

Al. Królewskiej 3. Postklasykystyczny dom mieszkalny ze stróżówką i murowanym ogrodzeniem. Dokładna data powstania i nazwisko projektanta nieznane. Prawdopodobnie cały zespół powstał w latach pięćdziesiątych/sześćdziesiątych XIX wieku.

W 2014 r. wykonano prace remontowe we wnętrzu związane z malowaniem ścian i cyklinowaniem podłóg w pomieszczeniach biurowych.

Prace zrealizowano ze środków własnych inwestora.

Budynek Starostwa Powiatowego, Al. Królewska 19, wzniesiony na pocz. XX w. w stylu neogotyckim, jako internat dla studentów Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnego, w l. 20 XX w. siedziba Urzędu Starostwa.

W 2014 r. dokonano wymiany 3 szt. drzwi wewnętrznych i przebudowano pomieszczenie kancelarii. Prace wykonano ze środków własnych Starostwa Powiatowego w Puławach.

Liceum Ogólnokształcące im. Ks. A. J. Czartoryskiego, Al. Partyzantów 16, wybudowane w l. 1923-26 wg. projektu inż. Ignacego Kędzierskiego, w stylu modernistycznym z elementami stylów historycznych. Jest to jedyny w Puławach przykład monumentalnej architektury dwudziestolecia międzywojennego.

W 2014 roku wykonano kompleksowy remont obiektu w zakresie skucia uszkodzonych tynków, uzupełnienia braków w otynkowaniu, częściowej wymianie obróbek blacharskich oraz malowaniu elewacji.

Prace zrealizowano ze środków własnych inwestora.

Budynek MDK, ul. Sieroszewskiego 4, wybudowany w I ćw. XX wieku. Obiekt wraz z ogrodem należy do najbardziej monumentalnych założeń tego typu w Puławach.

W 2014 roku wymieniono stolarkę okienną i drzwi zewnętrzne oraz parapety wewnątrz budynku.

Prace zrealizowano ze środków własnych inwestora.

RUDNO, GM. MILANÓW, POW. PARCZEWSKI

Cerkiew unicka obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Przemienienia Pańskiego wzniesiony w l. 1817-1818.

W 2014 r. kontynuowano remont kościoła rozpoczęty w 2011 r. w oparciu o program prac zawarty w dokumentacji projektowej opracowanej przez mgr inż. arch. Jana Krzysztofa Hahn oraz mgr inż. Helenę Maliszewską. Pracami objęto otynkowanie sklepień (skuto fragmenty tynków odspojonych od podłoża i wykonano nowe wyprawy tynkarskie ze scaleniem kolorystycznym).

Prace wykonano ze środków własnych inwestora oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków.

RYBITWY, GM. JÓZEFÓW, POW. OPOLSKI

Kościół rzymskokatolicki pw. Wszystkich Świętych – wzniesiony w 1613 r., rozbudowany w XIX w. o neogotycką kaplicę grobową Niesiołowskich.

W 2014 r. zakończono prace przy wymianie posadzki w kościele – z zastosowaniem kamienia naturalnego – granitu. Wykonano również instalację grzewczą – podłogową oraz zabezpieczenie przeciwwilgociowe ścian. W obrębie cmentarza przykościelnego utwardzono nawierzchnie ciągów komunikacyjnych.

Prace wykonano ze środków własnych parafii i środków jednostki samorządu terytorialnego - Gmina Józefów.

SIEMIENIÓW, GM. LOCO, POW. PARCZEWSKI

Dwór wzniesiony ok. 1875 r.

W 2014 r. przeprowadzono remont dachu i elewacji w oparciu o projekt budowlany opracowany przez mgr inż. arch. Henryka Dołęgowskiego. Remont elewacji obejmował wzmocnienie fundamentów, wprowadzenie izolacji pionowej oraz opaski przy cokole, wymianę tynków i malowanie elewacji, rekonstrukcję stolarki okiennej. W ramach remontu dachu wzmocniono więźbę dachową, wymieniono pokrycie dachowe na nowe z dachówki ceramicznej, zamontowano nowe obróbki blacharskie, rynny i rury spustowe, przemurowano kominy. Wyremontowano podjazd przed budynkiem.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora oraz Urzędu Marszałkowskiego.

SIEMIENIŃ, GM. LOCO, POW. PARCZEWSKI

Młyn wodny wzniesiony w 1899 r.

W 2014 r. wyremontowano dach w oparciu o projekt budowlany autorstwa mgr inż. arch. Henryka Dołęgowskiego.

W ramach prac wymieniono zniszczone elementy więźby dachowej, wprowadzono nowe pokrycie dachowe z blachy, zainstalowano nowe rynny i rury spustowe.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora oraz Urzędu Marszałkowskiego.

SŁAWATYCZE, GM. LOCO, POW. BIALSKI

Cerkiew prawosławna wzniesiona na przełomie XIX i XX w.

W 2014 r. rozpoczęto remont obiektu w oparciu o projekt budowlany opracowany przez mgr inż. arch. Arkadiusza Bojczuka. Pracami objęto mury obwodowe, elewacje i wieżę obiektu. Usunięto zniszczone fragmenty lica murów, wzmocniono konstrukcyjnie mury obwodowe, oczyszczono, uzupełniono i scalono kolorystycznie struktury tynkarskie oraz watek ceglany. Poddano konserwacji więźbę dachową wieży, wymieniono pokrycie dachowe na nowe z blachy miedzianej.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz programu: Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

SOSNOWICA, GM. LOCO, POW. PARCZEWSKI

Cerkiew prawosławna pw. św. Apostołów Piotra i Pawła wzniesiona w 2 poł. XIX w.

W 2014 r. kontynuowano remont obiektu zgodnie z dokumentacją projektową autorstwa Zbigniewa Bednarczyka: wykonano nowe pokrycie z blachy miedzianej na nawie bocznej północnej i nad prezbiterium, skuto tynki elewacji nawy północnej oraz prezbiterium, wykonano nowe otynkowania elewacji nawy bocznej południowej, zrekonstruowano trzy okna, zamontowano nowe orynnowanie w prezbiterium i nawie północnej. Prace wykonano ze środków własnych inwestora, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków.

SOSNOWICA, GM. LOCO, POW. PARCZEWSKI

Kościół parafialny pw. Trójcy Świętej wzniesiony w 1797 r.

W 2014 r. wyremontowano dach kościoła w oparciu o projekt budowlany opracowany przez inż. Stanisława Jakubiec, naprawiono więźbę dachową, wymieniono pokrycie dachu na nowe z blachy oraz poddano konserwacji krzyż wieńczący.

Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

STRÓŻA, GM. KRAŚNIK, POW. KRAŚNICKI

Kaplica pw. św. Trójcy Przenajświętszej i MB Częstochowskiej – późnobarokowa, wzniesiona w latach 1766-1767 z fundacji Teresy z Michałowskich – Zamoyskiej.

W 2014 r. zakończono prace konserwatorskie i roboty budowlane we wnętrzu kaplicy. Obejmowały one: uzupełnienie posadzki, wykonanie podwyższenia pod częścią ołtarzową, wymianę stolarki drzwiowej, wykonanie parapetów podokiennych, konserwację ślusarki okiennej wraz z malowaniem, obłożenie kamieniem korony balustrady chóru, remont podłogi na poziomie chóru (cz. wymiana), skucie części tynków wewnętrznych, położenie nowych i malowanie ścian, wymianę instalacji elektrycznej i nagłaśniającej.

Prace wykonano ze środków własnych parafii, przy dofinansowaniu ze środków LWKZ.

SZCZEBRZESZYN, GM. LOCO, POW. ZAMOJSKI ZIEMSKI**Oficyna w Zespole Szkół Zamojskich.**

W 2014 r. kontynuowano prace związane z adaptacją budynku na Państwową Szkołę Muzyczną. Wykonano prace związane z osuszeniem ścian piwnic, wykonano nowe tynki wewnętrzne, uzupełniono tynki zewnętrzne, wykonano prace związane z montażem instalacji elektrycznej, gazowej. Wykonano prace przygotowawcze do montażu windy wewnętrznej. Prace prowadzone są ze środków inwestora.

Dom Dyrektora w zespole Cukrowni „Klemensów”

Dom drewniany wzniesiony w 1894 r. lub w 1904r. jako mieszkalny dla dyrektora w zespole cukrowni Klemensów należącej do Ordynacji Zamojskiej.

W 2014 roku właściciel obiektu kontynuował prace remontowe pokrycia dachowego w zakresie renowacji powłoki antykorozyjnej bocznych dachów. Prace prowadzono ze środków inwestora przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

UCHANIE GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI**Kościół pw. Wniebowzięcia NMP mur. 1482-1484, przekształcony w 1 ćw. XVII w.**

Kościół późnorenansowy, orientowany, jednonawowy, z przylegającymi do prezbiterium kaplicami. Dekoracja wewnętrzna i zewnętrzna utrzymana w typie lubelsko-kaliskim wykonana ok. 1625-30 przez muratora Jana Wolffa.

W 2014 roku zrealizowano prace remontowo-konserwatorskie elewacji kaplicy północnej. Zakres prac objął: skucie odparzonych i zniszczonych tynków na ścianach i pilastrach, usunięcie warstwy cementowej z powierzchni gzymsów i dekoracji sztukatorskich, wykonano niezbędne zabiegi wzmacniające oryginalne wyprawy. Następnie naprawiono pęknięcia poprzez wykonanie zszyć prętami wraz z opracowaniem powierzchni. Po zakończeniu procesu utwardzania elementów sztukatorskich podklejono odspojone fragmenty, w miejscach całkowicie zniszczonych wykonano nowe tynki i profile architektoniczne. Uzupełniono i odtworzono elementy dekoracji sztukatorskiej, wykonano hydrofobizację powierzchni, scalono kolorystycznie powierzchnię tynków i dekoracji sztukatorskiej. Prace wykonywał konserwator dzieł sztuki Marek Trocha. Prace prowadzono przy dofinansowaniu przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

UDRYCZE, GM. STARY ZAMOŚĆ, POW. ZAMOJSKI ZIEMSKI**Dwór mur. z XVIII w.**

W 2014 kontynuowano prace remontowo-konserwatorskie związane z remontem elewacji zewnętrznych dworu od strony zachodniej, części elewacji frontowej od strony południowo-zachodniej oraz portyk w części przyziemia ze wzmocnieniem fundamentów. Prace prowadzono przy dofinansowaniu przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dawna kaplica ariańska, mur. XVI-XVII w.?

Wykonano prace remontowo-konserwatorskie kaplicy, polegające na odsłonięciu murów dolnych kondygnacji, wykonaniu wzmocnienia konstrukcji ścian fundamentowych i wykonaniu izolacji pionowej. Ponadto odtworzono historyczne wejście do kaplicy. Prace prowadzono ze środków inwestora.

WERBKOWICE, GM. LOCO, POW. HRUBIESZOWSKI

Kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Michała Arch. (d. cerkiew prawosławna)

Wzniesiony ok. 1870 r., drewniany, orientowany, trójdzielny, z wieżą nad babińcem, typu bizantyjsko-rosyjskiego. Po 1950 r. dobudowano zakrystię.

W 2014 r. wymieniono podwaliny, wyremontowano elewacje wymieniając zniszczone elementy na nowe. Wykonano nową stolarkę okienną i drzwiową, zrekonstruowano ganek z wykorzystaniem historycznych elementów, całość zabezpieczono środkami drewnochronnymi. Wypełniono ubytki w fundamentach i podmurówce, wykonano izolację poziomą. Schody wejściowe główne wymieniono na nowe, z granitu.

Prace wykonano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Gminy Werbkowice, Starostwa Hrubieszowskiego i parafian z Parafii rzym.-kat. w Werbkowicach.

WILCZYSKA, GM. WOLA MYSŁOWSKA, POW. ŁUKOWSKI

Dwór wzniesiony w 2 poł. XIX w.

W 2014 r. wykonano prace zabezpieczające w obiekcie: uszczelniono pokrycie dachowe, zabezpieczono przed dostępem osób niepowołanych otwory okienne i drzwiowe. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

WOJCIECHÓW, GM. LOCO, POW. LUBELSKI ZIEMSKI

Dawny zamek, tzw. „wieża arikańska”, wzniesiony na pocz. XVI w. jako siedziba rodu Pileckich, wraz z przyległymi wałami i fosami obronnymi, najbliższym otoczeniem i zadrzewieniem, pozostałościami murów strzelniczych i ruinami pałacu, kształtowany od k. XIV w. do XVII w.

W 2014 r. wykonano remont schodów zewnętrznych głównych i bocznych oraz przebudowę studzienek okiennych piwnicznych wraz z wykonaniem krat, a także montaż dekoracyjnego emblematu kowalskiego oraz stojaka na rowery przy budynku.

Prace zrealizowano przy dotacji ze środków Unii Europejskiej – w ramach Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy.

WOJCIESZKÓW, GM. LOCO, POW. ŁUKOWSKI

Kościół rzymskokatolicki pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wzniesiony w l. 1897-1899.

W 2014 r. wykonano w obiekcie (z wyłączeniem prezbiterium) nową posadzkę z granitu. Prace wykonano ze środków własnych inwestora.

WOJSŁAWICE, GM. WOJSŁAWICE, POW. CHEŁMSKI (ZIEMSKI)

Zespół kościelny w Wojsławicach obejmuje kościół pw. św. Michała Archanioła, dzwonnice, plebanie i drzewostan. Jest przykładem zabytkowego zespołu sięgającego początku XVII wieku, rozbudowanego w XVIII i XIX wieku.

W 2014 r. kontynuowano gruntowny remont kościoła. Zakres prac obejmował remont elewacji wschodniej oraz wykonanie prac remontowo – konserwatorskich przy elewacji kościoła obejmujących kaplice M.B. Lewicyńskiej i Św. Antoniego.

Prace wykonano ze środków unijnych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Starostwa Powiatowego w Chełmie, Gminy Wojsławice i własnych parafii.

ZAMOŚĆ

Rotunda, dawna działobitnia, wybudowana w latach 1825-31. Rotunda jest jednym z XIX wiecznych urządzeń fortyfikacyjnych, najdalej wysuniętym w przedpole miasta dziełem obronnym. W czasie II wojny światowej została zamieniona na więzienie, następnie obóz przejściowy i miejsce masowej zagłady. Po II wojnie światowej budynek rotundy wraz z otoczeniem został zaadaptowany na muzeum martyrologii i cmentarz wojenny.

W 2014 r. wykonano izolację nad sklepieniami czterech cel budynku i wzmocniono posadowienie krzyża. Prace sfinansowano ze środków Miasta Zamość.

Park Miejski

Park założony został na terenach pofortecznych w latach 1922-1927 wg. proj. Waleriana Kronenberga z wykorzystaniem czytelnych dzieł obronnych o kompozycji w układzie krzyżowym znakomicie połączonym w osi widokowej ze Starym Miastem. Zakres zrealizowanych robót obejmował przebudowę systemu wodnego zasilającego staw parkowy z ujęciem wody, wykonaniem rurociągu tłocznego i rewitalizację czaszy. Prace wykonano w ramach projektu sfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka 2007-2013

Zrealizowano prace konserwatorskie i restauratorskie przy stalowo-żeliwnych wrotach bramy prowadzącej do parku w zakresie: demontażu skrzydeł, usunięcia starych powłok, zgorzelin i rdzy ze wszystkich powierzchni, odtłuszczenia powierzchni, neutralizacji produktów korozji. Następnie wykonano niezbędne prace ślusarskie i kowalskie, wypiąskowano powierzchnię, naniesiono powłokę antykorozyjną, naniesiono farbę proszkową, farbę nawierzchniową, uruchomiono i nasmarowano mechanizmy zamków, zamontowano w pierwotnym miejscu. Prace prowadził konserwator dzieł sztuki Michał Stolecki. Prace prowadzono ze środków inwestora.

Katedra pw. Zmartwychwstania Pańskiego i św. Tomasza Ap.

Drzwi wejściowe główne od strony zachodniej i drzwi boczne od strony północnej

Drzwi datowane na XVII wiek, od wewnątrz drewniane z nabitymi okuciami i zawiasami, od zewnątrz obite blachą z nałożonymi płaskownikami w formie rombowej kratownicy widoczne ślady po herbach Zamoyskich Jelita. Zakres zrealizowanych prac obejmował konserwację w pełnym zakresie techniczno-estetycznym. Wykonano badania w celu ustalenia stratygrafii i pierwotnego wyglądu drzwi, oczyszczono z zabrudzeń, usunięto przemalowania i nawarstwienia korozyjne metodą chemiczną i mechaniczną, przeprowadzono stabilizację procesów korozyjnych wraz z zabezpieczeniem antykorozyjnym. Następnie wykonano rekonstrukcję w metalu brakujących okuć, zawiasów, ornamentów, scalono kolorystycznie zrekonstruowane elementy z nowymi przez imitowanie patyny oraz zabezpieczono powierzchnię metalu przed korozją. Przeprowadzono konserwację techniczno-estetyczną drewna z oczyszczeniem, impregnacją, podklejeniem pęknięć i szczelin, flekowaniem, kitowaniem drobnych ubytków i zabezpieczeniem powierzchni drewna woskiem naturalnym. Prace wykonywał konserwator dzieł sztuki Maciej Filip.

Prace prowadzono ze środków inwestora przy wsparciu finansowym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz z budżetu Miasta Zamość

Bastion II i III z przyległymi murami Kurtyn i otoczeniem

Zakres zrealizowanych robót to kontynuacja zadania inwestycyjnego Miasta Zamość w ramach projektu pod nazwą: „Zamość miasto UNESCO, Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki” Zadanie B: Bastion II i III z przyległymi murami Kurtyn i oraz terenem wokół nich. Wykonano częściową rekonstrukcję murowanego narysu bastionu III, rekompozycję terenu fosy przed bastionem, wykonano częściową rekonstrukcję bastionu II, rekompozycję kurtyny III-IV wraz z parkową adaptacją przedpola łęgowego, zaznaczeniem rawelinu i odtworzeniem kinety. Następnie uczytelniono kurtynę w postaci niskiego muru skarpowego (niepełnej wysokości) oraz nasypu znaczącego przebieg wału, wykonano roboty budowlane w lapidarium. Dokonano przebudowy sieci teletechnicznej (monitoring, infomaty), energetycznej (oświetlenie, iluminacje). Zagospodarowanie terenu objęło nasadzenia i wycinkę zarośli, drzew, wykonanie ścieżek pieszych, rowerowych, dojścia i dojazdu. Wykonano elementy małej architektury: altana, pulpity i tablice informacyjne, latarnie, kierunkowskazy, słupki trasowania szlaku, bariery drewniane, ławki, kosze, stojaki na rowery, maszt na flagę. W ramach prac konserwatorskich przeprowadzono konserwację wątku ceglanego wraz z uzupełnieniami cegłą pełną, konserwację kamieniarki z niezbędnymi uzupełnieniami brakujących ciosów kamiennych i flekowaniem w obiektach: bastion II, III z kurtynami, portal poterny w kurtynie III-IV.

Prace prowadzono ze środków inwestora przy wsparciu Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007-2013. 6. Oś Priorytetowa „Polska Gospodarka na rynku międzynarodowym”. Działanie 6.4. „Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym”.

ZWIERZYNIEC GM. LOCO POW. ZAMOJSKI ZIEMSKI**Kościół fil. pw. Św. Jana Nepomucena „na wodzie”.**

W 2014. r. wykonano prace remontowe elewacji frontowej w zakresie odczyszczenia powierzchni, uzupełnienia tynków i malowaniem. Prace prowadzono ze środków inwestora.

Pałac Plenipotent

Budynek z końca XIX wieku, murowany z drewnianym szalunkiem w górnych partiach elewacji o bogatej dekoracji snycerskiej.

W 2014 r. zrealizowano prace konserwatorskie i restauratorskie drewnianej okładziny elewacji pałacu, drewnianej stolarki okiennej oraz prace budowlane związane z modernizacją wnętrza poddasza i remontem instalacji sanitarnych. Przywrócono pierwotną formę sklepienia ciągu komunikacyjnego poddasza. Prace prowadzone są ze środków inwestora.

ŻABIANKA, GM. ULĘŻ, POW. RYCKI

Kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP – drewniany, wzniesiony w 1745 r. rozbudowany o kruchtę w 1882 r.

Zakończono prowadzone od 2013 r. roboty budowlane w zakresie remontu oraz prac prowadzonych w obrębie krypty. I etap obejmował: pogłębienie i wzmocnienie fundamentów kościoła oraz remont krypty nr 1 Bentkowskich. II etap to remont konserwatorski części drewniej – zrąb, szalunek, podłogi z podkładami i izolacją.

Przeprowadzono ponadto dodatkowe roboty budowlane i zabezpieczające w obrębie zakrystii oraz krypt nowoodkrytych – w oparciu o wyniki badań archeologicznych: oczyszczenie krypty nr 2, eksploracja nakładu w zakrystii do poziomu historycznej posadzki, oczyszczenie i eksploracja archeologiczna krypt nr 3 i nr 4, prace zabezpieczające i roboty budowlane – w oparciu o program ratowniczych badań archeologicznych. Prace wykonano przy udziale środków z UE pt. Program Operacyjny. Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa, przy udziale środków własnych parafii.

ŻURAWCE GM. LUBYCZA KRÓLEWSKA, POW. TOMASZOWSKI

Kościół parafialny pw. Krzyża Świętego wzniesiono w 1912 r. z przeznaczeniem na cerkiew greckokatolicką. Od 1947 r. cerkiew zaczęto użytkować na kościół filialny, a w 1997 r. erygowana została parafia rzymskokatolicka.

W 2014 r. wykonano konserwację tynków transepu północnego. Prace prowadzono przy dofinansowaniu ze środków Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

RESTORATION AND RENOVATION WORKS IN HISTORICAL OBJECTS OF ARCHITECTURE AND THEIR COMPLEXES IN 2014

As at 2014, the register of historical monuments of the Lublin Province contained 3768 immovable monuments, including 1524 objects of architecture and 36 urban layouts. Projects were implemented in ca. 116 buildings, mainly in temples of various denominations and other sacred objects (49), palaces, manor houses and other objects in residential complexes (19), residential buildings, tenement houses and villas (19), public utility buildings (13), monasteries (4), castles (4), fortified objects and fortifications (4) and in other objects.

Significant projects implemented in 2014 include: comprehensive renovation of the parish church in Blinów, extensive renovation of the manor house in Hrebenne with conversion into a day-care centre, repair of the elevation and the roof of the Holy Spirit Chapel in Jabłeczna and the manor house in Siemień, restoration works at architectural and stucco details in the Janowiec castle, renovation and adaptation works in the former Dominican monastery in Janów Lubelski, repair of the elevation and the interior of the former synagogue in Józefów, extensive restoration works of the décor in the building at Lipowa 5 Street in Lublin, renovation and conservation works in the former monastery of the Bridgettine Nuns in Lublin, extensive restoration and renovation of the Firlej Chapel in the Basilica of the Dominican Friars, renovation works in the church complex in Międzyrzec Podlaski, as well as restoration works in Bastions II and III in the Zamość Fortress.

In 2014 comprehensive renovation works were completed in: the railway station building in Biała Podlaska, St Jude Thaddeus Church in Dorobucza, the elevation of the parish church in Dys, major renovation and restoration of the palace in Czesławice, restoration works and archaeological research of the castle hill in Kazimierz Dolny, comprehensive repair, adaptation and maintenance works in the tenement house at Grodzka 30 Street in Lublin, restoration of the St Mary Magdalene Church complex in Łęczna (commenced in 2008), extensive renovation with exploration of vaults in the Assumption of Blessed Virgin Mary Church in Żabianka.

Restoration works were continued in the monastery church of the Canons in Kraśnik, and major renovation works were further pursued in: the manor house in Dys-Bernatówka, the parish church in Goraj, the Orthodox church in Sosnowica, the church in Wojsławice, the western annexe of the castle in Janów Podlaski, former Bathhouse and Pruszkowski villa in Kazimierz Dolny, the manor house in Krasnystaw, the tenement house at Dominikańska 7 Street and the tenement house with annexes at Grodzka 20 in Lublin. Renovation and adaptation works were carried on in: the Small Synagogue in Kraśnik, tenement houses at Grodzka 36a and Krakowskie Przedmieście 51 in Lublin, and the former Merchants Club in Lublin.

Extensive repair works were commenced in: the house at Staszica 9 Street in Hrubieszów, the Orthodox churches in Kobylany and Sławatycze, the tenement house at Olejna 7 in Lublin, the railway station building in Minkowice, "Aniela" villa in Nałęczów, the manor house in Polubicze, renovation protecting the structure of the parish church in Kryłów, extensive renovation with reconstruction of the manor house in Węglin estate in Lublin, as well as preparation and project works preceding restoration of the Perła Brewery complex in Lublin.

A significant number of projects were carried out with the financial support from central government and local government institutions, as well as from the EU funds. There were 23 grants awarded from the budget of the Historic Preservation Officer of the Lublin Province and 6 grants from the budget of the Ministry of Culture and National Heritage. In 15 objects works were carried out with EU funds, 6 objects received donations from the budget of the Marshal's Office of the Lublin Province, 14 from of the budget of the City of Lublin and from other budgets of local authorities. In some cases, financial support came from several sources.

1. Adamów, pałac Zamoyskich, fontanna i mury oporowe, stan przed remontem, fot. S. Rudnik, 2014.

2. Adamów, pałac Zamoyskich, remont fontanny i murów oporowych, stan w trakcie robót, fot. S. Rudnik, 2014.

3. Blinów – kościół pw. św. Jana Chrzciciela, stan po remoncie, fot. A. Wiśniewska, luty 2015.

4. Blinów – kościół pw. św. Jana Chrzciciela, główne drzwi wejściowe po remoncie, fot. A. Wiśniewska, luty 2015.

5. Borowica, kościół pw. Przemienienia Pańskiego w trakcie prac konserwacyjnych i zabezpieczających pokrycie dachowe, fot. S. Rudnik, 2014.

6. Borowica, kościół pw. Przemienienia Pańskiego w trakcie prac konserwacyjnych i zabezpieczających pokrycie dachowe, fot. S. Rudnik, 2014.

7. Borowica, kościół pw. Przemienienia Pańskiego w trakcie prac konserwacyjnych i zabezpieczających pokrycie dachowe, fot. S. Rudnik, 2014.

8. Chylin, założenie dworsko-parkowe, stan po wykonaniu muru oporowego, fot. S. Rudnik, 2014.

9. Czesławice, pałac, stan po remoncie, fot. D. Kopciowski, 2015.

10. Czesławice, pałac, wnętrza po remoncie, fot. D. Kopciowski, 2015.

11. Droblin - dwór, po pracach remontowych, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

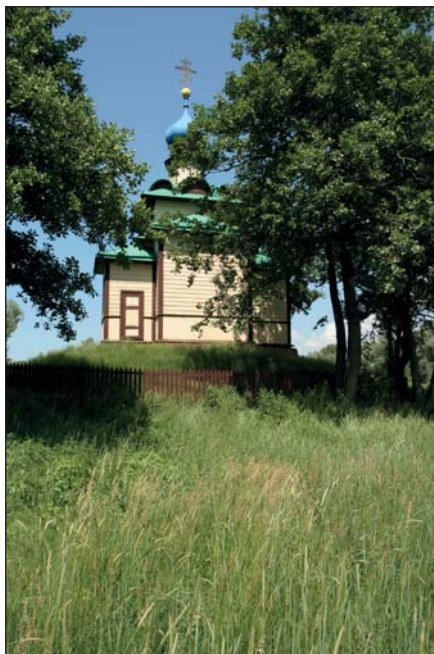
12. Dys Bernatówka, dwór, stan przed remontem, fot. M. Kurczewicz, 2013.

13. Dys Bernatówka, dwór, stan w trakcie remontu, fot. M. Kurczewicz, 2014.

14. Hrebenne, gm. Horodło – dwór, fot. Z. Smolej, 2015.

15. Jabłeczna – kaplica pw. św. Ducha w założeniu klasztorным, przed pracami remontowymi, fot. J. Maraśkiewicz, 2013.

16. Jabłeczna – kaplica pw. św. Ducha w założeniu klasztorным, po pracach remontowych, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

17. Józefów – bożnica, stan po remoncie, fot. M. Fornal, 2015.

18. Krasnystaw, dwór w zespole dworsko-folwarcznym, ul. Sikorskiego 10, stan w trakcie prac, fot. S. Rudnik, 2014.

19. Krasnystaw, dwór w zespole dworsko-folwarcznym, ul. Sikorskiego 10, stan w trakcie prac, fot. S. Rudnik, 2014.

20. Kraśnik – synagoga mała, nowa stolarka okienna, fot. E. Podkościelny, 2014 r.

22. Lublin, kamienica Grodzka 30, wystrój malarski pomieszczeń na parterze, po konserwacji, fot. A. Frąckiewicz, 2014.

21. Lublin, kamienica Grodzka 30, elewacja frontowa po remoncie, fot. A. Frąckiewicz, 2014.

23. Lublin, kamienica Grodzka 30, basen pod podwórzem, fot. A. Frąckiewicz, 2014.

24. Lublin, Pałac Morskich, ul. Krakowskie Przedmieście 62, secesyjna dekoracja klatki schodowej, fot. M. Kurczewicz, 2015.

25. Lublin, Pałac Morskich, ul. Krakowskie Przedmieście 62, drzwi do skarbcza po konserwacji, fot. M. Kurczewicz, 2015.

26. Lublin, Pałac Morskich, ul. Krakowskie Przedmieście 62, obiekt po rozbudowie, fot. M. Kurczewicz, 2015.

27. Lublin, kościół oo dominikanów, kaplica Firlejów przed pracami, fot. M. Filip, 2014.

28. Lublin, kościół oo dominikanów, kaplica Firlejów po pracach konserwatorskich, fot. M. Filip, 2014.

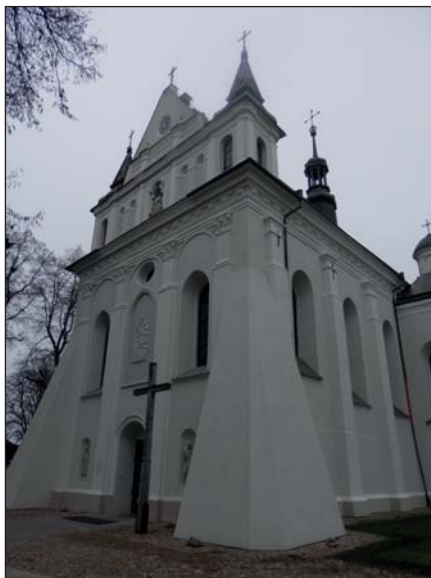
29. Lublin, kościół oo dominikanów, kaplica Firlejów-detale przed pracami, fot. M. Filip, 2014.

30. Lublin, kościół oo dominikanów, kaplica Firlejów-detale po pracach konserwatorskich, fot. M. Filip, 2014.

31. Lublin, Metropolitalne Seminarium Duchowne w Lublinie, fryz po konserwacji, fot. D. Kopciowski, 2015.

32. Łęczna – kościół pw. św. Marii Magdaleny, stan po remoncie, fot. B. Stolarz, listopad 2013.

33. Łęczna – dzwonnica w zespole kościelnym, stan po remoncie, fot. B. Stolarz, listopad 2013.

34. Mełgiew, budynek starego kościoła parafialnego – po remoncie elewacji, fot. J. Matys, 2015.

35. Męcierz, wiatrak z Osin, obiekt po remoncie dachu, fot. K. Zarzycka-Goliszek, 2014.

36. Męcierz, wiatrak z Osin, obiekt po remoncie dachu, fot. K. Zarzycka-Goliszek, 2014.

37. Miedzyrzec Podlaski – kościół pw. św. Mikołaja, stan przed remontem, fot. J. Maraśkiewicz, 2013.

38. Miedzyrzec Podlaski – kościół pw. św. Mikołaja, w trakcie prac remontowych, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

39. Miedzyrzec Podlaski – kościół pw. św. Mikołaja, stan po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

41. Miedzyrzec Podlaski – dzwonnica w zespole kościoła pw. św. Mikołaja, stan po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

40. Miedzyrzec Podlaski – dzwonnica w zespole kościoła pw. św. Mikołaja, stan przed remontem, fot. J. Maraśkiewicz, 2013.

42. Miedzyrzec Podlaski – stajnia w zespole pałacowo-parkowym, w trakcie prac remontowych, fot. J. Maraśkiewicz, 2013.

43. Miedzyrzec Podlaski – stajnia w zespole pałacowo-parkowym, stan po remoncie, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

44. Minkowice, dworzec kolejowy, budynek przed remontem, fot. K. Zarzycka-Goliszek, 2014.

45. Minkowice, dworzec kolejowy, budynek po remoncie, fot. K. Zarzycka-Goliszek, 2014.

46. Nałęczów, willa Aniela, budynek w trakcie remontu, fot. K. Zarzycka-Goliszek, 2014.

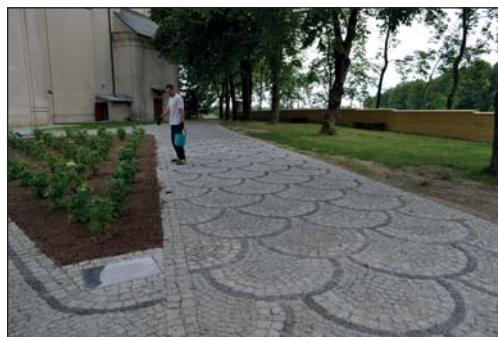
47. Nałęczów, willa Aniela, budynek w trakcie remontu, fot. K. Zarzycka-Goliszek, 2015.

48. Orchówek, kościół parafialny pw. św. Jana Jaluźnika – dzwonnica, stan w trakcie remontu, fot. M. Pędzińska, 2014.

49. Orchówek, kościół parafialny pw. św. Jana Jaluźnika – pomieszczenia podziemia, stan po remoncie, fot. M. Pędzińska, 2014.

50. Orchówek, kościół parafialny pw. św. Jana Jaluźnika – plac przy kościele, stan po remoncie, fot. M. Pędzińska, 2014.

51. Paary, gm. Susiec – strażnica graniczna, fot. M. Fornal, 2015.

52. Podgórze, kościół rzymskokatolicki pw. Chrystusa Pana Zbawiciela, stan po wykonaniu prac, fot. M. Pędzińska, 2014.

53. Siemień – dwór, stan przed remontem, fot. J. Maraśkiewicz, 2013.

54. Siemień – dwór, w trakcie prac remontowych, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

55. Wojciechów, wieża arińska, schody boczne po remoncie, fot. M. Kurczewicz, 2014.

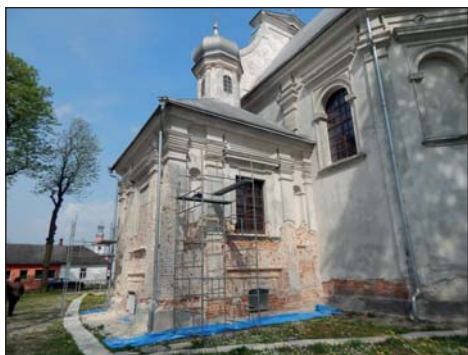
56. Wojciechów, wieża arińska, schody główne po remoncie, fot. M. Kurczewicz, 2014.

57. Wojsławice, kościół rzymskokatolicki pw. św. Michała Archanioła, stan elewacji frontowej przed rozpoczęciem robót, fot. B. Kruk, 2012.

58. Wojsławice, kościół rzymskokatolicki pw. św. Michała Archanioła, widok elewacji frontowej, stan po zakończeniu robót, fot. S. Rudnik, 2014.

59. Wojsławice, kościół rzymskokatolicki pw. św. Michała Archanioła, stan w trakcie prowadzenia prac przy kaplicach bocznych, fot. S. Rudnik, 2014.

60. Wojsławice, kościół rzymskokatolicki pw. św. Michała Archanioła, stan po pracach, fot. S. Rudnik, 2014.

61. Wojsławice, kościół rzymskokatolicki pw. św. Michała Archanioła, stan w trakcie prowadzenia prac przy kaplicach bocznych, fot. S. Rudnik, 2014.

62. Zamość, Katedra – drzwi wejściowe zachodnie, stan przed renowacją, fot. M. Filip, 2014.

63. Zamość, Katedra – drzwi wejściowe zachodnie – stan po renowacji, fot. A. Cieplechowicz, 2015.

64. Zamość, Katedra, odwrocie drzwi wejściowych, stan przed konserwacją, fot. M. Filip, 2014 r.

65. Zamość, Katedra, odwrocie drzwi wejściowych zachodnich, stan po konserwacji, fot. M. Filip, 2014 r.

66. Zwierzyniec, kościół św. Jana Nepomucena, fot. Lech Kuśmierz, 2014.

PRACE KONSERWATORSKIE PROWADZONE NA TERENIE ZABYTEKOWYCH ZAŁOŻEŃ ZIELENI W ROKU 2014

Przedstawione poniżej realizacje pokazują zakres specjalistycznych prac prowadzonych w obrębie założeń ogrodowych i parkowych – na terenie działania Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie i podległych mu delegatur w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu.

W 2014 roku prace rewaloryzacyjne mające na celu doprowadzenie zabytków ogrodowych do postaci przywracającej ich kompozycyjne i historyczne wartości, zostały zrealizowane w całości w 4 obiektach, w 2 obiektach prace te zostały rozpoczęte, w 3 – były kontynuowane. Działania o charakterze konserwacyjnym mające na celu zabezpieczenie i pielęgnację zabytkowej zieleni prowadzone były w 23 obiektach.

BELŻYCE, GM. BELŻYCE, POW. LUBELSKI

Kościół parafialny p.w. Nawrócenia św. Pawła z wyposażeniem wnętrza, cmentarzem kościelnym z drzewostanem w gran. ogrodzenia, ogrodzeniem i dzwonnica

Zrealizowano prace pielęgnacyjne (konserwacyjne) przy drzewach gat. kasztanowiec zwyczajny (o średnicy pni 85 cm i 90 cm rosnącym w obrębie cmentarza kościelnego w zespole kościoła parafialnego pw. Nawrócenia św. Pawła w Belżycach. Pracami kierował mgr inż. Tomasz Chomicki. Program prac stanowił kontynuację realizacji z 2011 r. i zakładał wykonanie cięć sanitarnych w koronie (usunięcie posuszu), cięć korygujących (poprawa statyki), cięć technicznych (zabezpieczenie drzew) oraz montaż wiązań elastycznych typu „Cobra” (stabilizacja koron).

CHEŁM, GM. CHEŁM, POW. CHEŁMSKI (GRODZKI)

Skwer przy ul. Krzywej

W 2014 r. przeprowadzono prace rewitalizacyjne na skwerze miejskim, polegające na wykonaniu schodów ogrodowych, elementów małej architektury oraz murowanego obiektu nawiązującego do wyglądu dawnych murów obronnych miasta Chełm. Nasadzono szereg drzew ozdobnych, wycięto egzemplarze chore i zagrażające bezpieczeństwu. Prace wykonano ze środków Gminy Miejskiej Chełm.

CIECIERZYN GM. NIEMCE, POW. LUBELSKI (ZIEMSKI)

Park podworski

W 2014 r. zrealizowano prace przy zabytkowym drzewostanie, w zakresie zabiegów pielęgnacyjnych przy części drzewostanu w zakresie określonym w programie: „Program prac pielęgnacyjnych przy drzewach rosnących na terenie zabytkowego zespołu dworsko-parkowego w Ciecierzynie”. Pracami konserwatorskimi kierowała Małgorzata Jordan – Szykuła.

DOMINÓW, GM. DOMINÓW, POW. LUBELSKI (ZIEMSKI)

Zespół dworsko-parkowy obejmujący: dawny dwór, park, spichlerz (obecnie budynek mieszkalny), bramę wjazdową na teren dawnego folwarku

Zrealizowano prace konserwatorskie przy zabytkowym drzewostanie w zakresie zabiegów pielęgnacyjnych przy drzewostanie zgodnie z zatwierdzonym programem: "Opracowanie zawierające inwentaryzację drzew liściastych rosnących w obrębie murów Schroniska dla Nieletnich Dominów oraz ocenę stanu zachowania i zdjęcia 40 wybranych drzew rosnących na terenie w/w schroniska" oprac. przez mgr Wojciecha Matacza (Naturovita – Zieleń, Lublin). Pracami kierował mgr inż. Tomasz Chomicki. Prace dofinansowane zostały ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

DROBLIN, GM. LEŚNA PODLASKA, POW. BIALSKI

Zespół dworski obejmujący dwór i park

W 2014 r. zakończono prace restauratorskie polegające na zagospodarowaniu parku w zakresie: budowy ogrodzenia, dróg parkowych, oświetlenia oraz zieleni. Prace prowadzone były w oparciu o program: „Projekt rewaloryzacji parku dworskiego w Droblinie – projekt zieleni” opracowany przez dr inż. Wojciecha Durlaka.

FAJSŁAWICE, GM. FAJSŁAWICE, POW. KRASNYSTAWSKI (ZIEMSKI)

Zespół pałacowo-parkowy

Park ozdobny założony przez Florkowskich w XIX wieku. W części gospodarczej założenia – przy budynku rządcówki wykonano prace naprawcze murowanych bramek z zachowanymi elementami metalowych przesł prowadzących na teren zespołu parkowego. Przemurowano destrukty murowanych słupów, z zastosowaniem historycznej technologii. Prace wykonano ze środków Gminy Fajslawice.

GÓRA PUŁAWSKA, GM. PUŁAWY, POW. PUŁAWSKI

Zespół kościelny: kościół paraf. pw. św. Wojciecha z wystrojem architektonicznym i wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica, teren cmentarza kościelnego z zadrzewieniem, ogrodzenie z dwiema bramkami oraz otoczenie kościoła

W oparciu o program prac: „Branża zieleni. Program gospodarki drzewostanem” oprac. przez mgr inż. Izabelę Giedrojc i mgr inż. Magdalenę Słowik – Junko, zrealizowane zostały prace konserwatorskie przy drzewostanie rosnącym w otoczeniu kościoła parafialnego. Zakres zabiegów pielęgnacyjnych obejmował cięcia techniczne, korygujące i sanitarne – mające na celu poprawę ich stanu zdrowotnego i technicznego oraz zminimalizowanie zagrożenia dla użytkowników terenu. Pracami przy drzewostanie kierowała mgr inż. Izabela Giedrojc.

Jednocześnie, z terenu otoczenia kościoła usunięto drzewa będące w złym stanie zdrowotnym, stwarzające zagrożenie dla użytkowników zespołu kościelnego lub stanowiące nasadzenia wtórne.

HNISZÓW, GM. RUDA-HUTA, POW. CHEŁMSKI (ZIEMSKI)

Zespół dworsko-parkowy

Park podworski w stylu skromnego założenia o cechach krajobrazowych z wykorzystaniem wielowiekowego starodrzewu wzbogaconego elementami geometrycznymi z gatunkami egzotycznymi. Zachowane są jedynie pozostałości kompozycji i dawnego drze-

wostanu. Układ przestrzenny powiązany z elementami wodnymi - starorzeczem Bugu. Zachowane liczne drzewa pomnikowe w tym kilkusetletni, pomnikowy dąb szypułkowy „Bolko”. W 2014 r. kontynuowano wieloletni program prac pielęgnacyjnych w parku – przede wszystkim pomnikowych drzew – wykonując niezbędne zabiegi pielęgnacyjne i zabezpieczające. Wykonano kolejne wiązania elastyczne podtrzymujące rozłożyste konary i poprawiające sztywność koron drzew, zabezpieczający konary w przypadku działania gwałtownych wiatrów. Prace wykonane ze środków i na zlecenie Gminy Ruda – Huta, dofinansowane zostały ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

HRUBIESZÓW, MIASTO, POW. HRUBIESZOWSKI

Układ urbanistyczny miasta

W 2014 roku teren parku miejskiego im. Solidarności został poddany rewitalizacji. Przeprowadzono prace sanitarne przy drzewostanie i podjęto prace przy budowie ogrodzenia parku. Na terenie zabytkowego obszaru urbanistycznego miasta podjęto prace wycinkowe 190 m² krzewów i 40 egz. wtórnych nasadzeń młodych drzew iglastych w związku z podjętą realizacją deptaków miejskich.

HRUBIESZÓW, MIASTO, POW. HRUBIESZOWSKI

Cmentarz parafialny przy ul. Kolejowej

W oparciu o dokumentację dendrologiczną i badania rezystografem stanu zdrowotnego drzew *wykonaną przez ArbForest – Rafał Sokulski, Małgorzata Nowikowska* – podjęto prace wycinkowe 22 drzew będących w złej kondycji zdrowotnej i zagrażających oraz zrealizowano I etap prac sanitarnych w koronach 31 drzew w zakresie usunięcia posuszu i zastosowanie wiązań. Prace zostały dofinansowane z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska.

JANOWIEC N. WISŁĄ, GM. JANOWIEC, POW. PUŁAWSKI

Zespół zamkowy w wraz ruinami zamku, zespołem dworskim i parkiem

Wykonano prace konserwatorskie (pielęgnacyjne) przy drzewostanie rosnącym w obrębie zespołu zamkowego w Janowcu w zakresie określonym w programie: *„Ocena stanu zachowania wybranych drzew na terenie parku otaczającym zamek w Janowcu n/ Wisłą”* oprac. przez mgr inż. Izabelę Giedrojc, październik 2014 r. Pracami konserwatorskimi (pielęgnacyjnymi) kierowała mgr inż. Izabela Giedrojc.

KODEŃ, GM. KODEŃ, POW. BIALSKI

Zespół zamkowy Sapiehów, w skład, którego wchodzi ruiny zamku, pozostałości fosy i ziemnych obwarowań oraz murowanego arsenału wraz z najbliższym otoczeniem i zadrzewieniem

W 2014 r. na terenie zespołu prowadzone były prace polegające na pielęgnacji drzewostanu w oparciu o program zawarty w opracowaniach: „Zespół zamkowy –kalwaryjny w Kodniu nad Bugiem – Inwentaryzacja drzewostanu i gospodarka drzewostanem oraz projekt urządzenia zieleni i budowy dróg obsługi gospodarczej obiektu” opracowanymi przez dr inż. Halinę Jarczewską. Prace wykonane zostały ze środków własnych inwestora oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska.

KOZŁÓWKA GM. KAMIONKA, POW. LUBARTOWSKI

Zespół pałacowo – parkowy

W ramach zadania „Kontynuacja rewaloryzacji zieleni zabytkowej parku Muzeum Zamoyckich w Kozłowie” w zakresie ustalonym w przedłożonym programie prac zrealizowano prace pielęgnacyjne przy 86 szt. drzew rosnących w obrębie zespołu pałacowo – parkowego. Pracami kierowała inż. Marta Kałużniacka (rzeczoznawca i inspektor nadzoru prac przy leczeniu i pielęgnacji drzew i krzewów SITO). Prace dofinansowane zostały ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

LUBLIN UL. ABRAMOWICKA, GM. LUBLIN, POW. LUBELSKI (ZIEMSKI)

Zespół przestrzenny dworsko-parkowy

Zrealizowano etap prac konserwatorskich przy zabytkowym drzewostanie w obrębie zespołu dworsko – parkowego przy ul. Abramowickiej w Lublinie, w zakresie określonym w programie „Program przeprowadzenia zabiegów leczniczych i pielęgnacyjnych na drzewach rosnących na terenie zespołu dworsko – parkowego przy ul. Abramowickiej 2 w Lublinie, wpisanego do rejestru zabytków pod numerem A/815, położonego na działce nr 1/26” oprac. przez mgr inż. Martę Kałużniacką. Zakres prac objął m.in.: cięcia sanitarne, prześwietlające i pielęgnację koron, czyszczenie ubytków, wymianę, konserwację lub założenie wiązań elastycznych. Pracami konserwatorskimi kierowała mgr inż. Paulina Giedroń, nadzór inspektorski pełniła inż. Marta Kałużniacka.

LUBLIN UL. KRAKOWSKIE PRZEDMIEŚCIE 7, GM. LUBLIN, POW. LUBELSKI (GRODZKI)

Budynek Sądu Rejonowego

W roku ubiegłym zrealizowano prace związane ze zmianą zagospodarowania nieruchomości nr ewid. 3 przy ul. Krakowskie Przedmieście 76 w Lublinie poprzez wykonanie nasadzeń zieleni rekompensującej zgodnie z programem: „Projekt koncepcyjny i opis wymiany nasadzeń drzew i krzewów na terenie parkingu przy ul. Hipotecznej” oprac. przez mgr inż. Wojciecha Januszczyka i mgr inż. Adę Iwańczuk, czerwiec 2014 r. Projekt zakładał wprowadzenie w obrębie parkingu od ul. Hipotecznej nasadzeń drzew gat. grab pospolity i lipa drobnolistna odm. ‘Greenspire’ o formowanych geometrycznie koronach oraz zróżnicowanych kolorystycznie niskich krzewów liściastych i został wykonany przez firmę Garden Concept, Lublin.

LUBLIN, UL. WARSZAWSKA, GM. LUBLIN, POW. LUBELSKI (GRODZKI)

Zespół krajobrazowo – architektoniczny skansenu

W obrębie zespołu krajobrazowo – architektonicznego skansenu w Lublinie zrealizowano program prac związany z wprowadzeniem nasadzeń zamiennych drzew i krzewów zgodnie z uzgodnionymi projektami: Projekt nasadzeń zamiennych na terenie Muzeum Wsi Lubelskiej w związku z realizacją inwestycji pn. „Budowa Centrum Spotkania Kultur w Lublinie” i „Modernizacja budynku Teatru Muzycznego w Lublinie oraz Filharmonii im. Henryka Wieniawskiego w Lublinie”, Lublin, październik 2013 r., Projekt nasadzeń zamiennych na terenie Muzeum Wsi Lubelskiej w związku z realizacją inwestycji pn. Lubelskie Centrum Konferencyjne”, Lublin, październik 2013 r. Przedmiotowe nasadzenia zostały wprowadzone m.in. wzdłuż nowo budowanej Al. Solidarności w ramach inwe-

stycji: Budowa drogi dojazdowej do węzła drogowego „Dąbrowica” obwodnicy miasta Lublin w ciągu dróg ekspresowych S12, S17 i S19 (odcinek od skrzyżowania al. Solidarności z al. Warszawską do granic miasta) jako bariera wizualna i przyrodnicza chroniąca unikalne walory kulturowe i środowiskowe Muzeum.

LUBLIN, UL. UL. BRONOWICKA 1/ FABRYCZNA

Miejski Park Bronowicki

Wykonano zabiegi pielęgnacyjne przy drzewie gat. klon pospolity o obw. pnia 227 cm w zakresie określonym w programie: „Ekspertyza dendrologiczna stanu zachowania drzewa – klona rosnącego na terenie Parku Bronowice w Lublinie” oprac. przez mgr inż. Wojciecha Witkowskiego, sierpień 2014 r. Zakres prac zakładał redukcję korony z jej jednoczesnym obniżeniem, wykonanie wiązania elastycznego między przewodnikami, wykonanie odciążu zabezpieczającego drzewo przed powaleniem, odwodnienie i oczyszczenie ubytku wgłębnego pnia. Prace pielęgnacyjne wykonał mgr inż. Wojciech Witkowski.

LUBLIN, GM. LUBLIN, POW. LUBELSKI (GRODZKI)

Zespół klasztorny dominikański

W roku ubiegłym zrealizowano prace związanych z zagospodarowaniem skarpy Wzgórza Staromiejskiego w Lublinie. W oparciu o uzgodnione programy: „Opinia dendrologiczna o stanie zdrowotnym drzew rosnących na terenie przylegającym do budynków Klasztoru Ojców Dominikanów, działkach nr ewid. 94/5 oraz 138/1 przy ul. Podwale w Lublinie” oprac. przez mgr inż. Tomasza Chomickiego (Serwis Drzewny – Tomasz Chomicki, Podole 71, 24 – 200 Bełżyce) – luty 2014 r., „Projekt zagospodarowania skarpy przy ul. Podwale w Lublinie” oprac. przez mgr inż. Joannę Oleszek, (Firma Usługowa „Garden – Kop”, Oleszek), marzec 2014 r. zrealizowano prace porządkowe polegające na oczyszczeniu jej z samosiewów drzew i krzewów i odsłonięciu wglądu na zespół klasztorny. Wykonano prace pielęgnacyjne przy drzewostanie pozostawionym do adaptacji oraz wykonano nowe nasadzenia zadarniające. Przedmiotowe prace stanowiły kolejny etap porządkowania skarpy wzgórza staromiejskiego. Pracami przy drzewostanie kierował mgr inż. Tomasz Chomicki, nadzór inwestorski pełniła inż. Irena Choroszyńska. Prace dofinansowane zostały ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

LUBLIN UL. KRAKOWSKIE PRZEDMIEŚCIE 42 – 44, GM. LUBLIN, POW. LUBELSKI (GRODZKI)

Zespół klasztorny kapucynów

Zrealizowano prace pielęgnacyjne przy zabytkowym drzewostanie rosnącym n w obrębie zespołu klasztoru kapucynów przy ul. Krakowskie Przedmieście 42 – 44 w Lublinie w zakresie cięć sanitarnych i korygujących, zgodnie z zatwierdzonym programem prac zawartym w dokumentacji: „Opinia dendrologiczna dotycząca drzew rosnących na działkach o nr ew. 61/1 i 61/2 w Lublinie” oprac. przez inż. Irenę Choroszyńską, kwiecień 2014 r. Pracami kierował mgr inż. Tomasz Chomicki.

ŁOPIENNIK DOLNY KOLONIA, GM. ŁOPIENNIK DOLNY, POW. KRASNOSTAWSKI (ZIEMSKI)

Zespół dworsko-parkowy

Park ozdobny utworzony w XIX wieku na bazie założenia folwarcznego z elementami użytkowymi (sady i kwatery warzywne) włączonymi do kompozycji zieleni. Do dnia dzisiejszego zachowały się grabowe, kasztanowcowate i lipowe aleje wydzielające park w krajobrazie ruralistycznym i masywie leśnym. W parku znajduje się wiele starszych drzew ozdobnych, które ze względów na naturalne zniszczenie wymagały usunięcia. W 2014r. rozpoczęto konieczny program porządkowania i pielęgnacji parku. Prace wykonano ze środków własnych właścicieli.

NAŁĘCZÓW, GM. NAŁĘCZÓW, POW. PUŁAWSKI

Zespół pałacowo-zdrojowy

Wykonano zabiegi prac pielęgnacyjne przy drzewie gat. klon pospolity nr inw. 373 (sektor I) o obw. pnia 223 cm rosnącym w Parku Zdrojowym w Nałęczowie, w zakresie określonym w załączonym programie oprac. przez mgr inż. Leszka Męczyńskiego (Topiariusz Urządzanie i Utrzymanie Terenów Zieleni, Lublin), marzec 2014 r. Pracami kierował mgr inż. Leszek Męczyński. Zakres prac obejmował redukcję korony (od strony zachodniej) z uwagi na zachwianą statykę drzewa oraz wykonanie cięć sanitarnych (usunięcie posuszu i wyłamanych gałęzi i konarów) i korygujących.

NIEDRZWICA KOŚCIELNA, GM. NIEDRZWICA DUŻA, POW. LUBELSKI (ZIEMSKI)

Kościół parafialny

W oparciu o zatwierdzony program prac; „Program zabiegów pielęgnacyjnych dla drzew rosnących wokół kościoła” oprac. przez inż. Martę Kałużniacką– maj 2012 r. zrealizowano prace pielęgnacyjne (cięcia sanitarne i korygujące) przy zabytkowym drzewostanie objętym ochroną pomnikową, rosnącym wokół kościoła parafialnego. Pracami pielęgnacyjnymi kierowała inż. Irena Choroszyńska. Prace sfinansowane zostały ze środków gminnych.

NOWINY, GM. ŁOPIENNIK DOLNY, POW. KRASNOSTAWSKI (ZIEMSKI)

Zespół dworsko-parkowy

Zespół utworzony w początku XX wieku jako skromne założenie folwarczne. Do kompozycji zieleni ozdobnej włączone zostały istniejące wcześniej przy tym obiekcie kwatery ogrodów warzywnych i sady. W zespole zachowały się dość dobrze grabowe i lipowe aleje wydzielające park w krajobrazie, znajduje się tam również kilka rzadkich gatunków drzew ozdobnych, w tym leszczyna turecka *Corylus collurna* L.

W 2014 r. Prowadzono prace porządkujące i pielęgnacyjne w parku, usunięto wiatrolomy i uszkodzone fragmenty starodrzewu. Prace wykonano ze środków właścicieli zabytku.

POTURZYN, GM. TELATYN, POW. TOMASZOWSKI

Park krajobrazowy

Właściciel obiektu w 2014 roku usunął zbędną roślinność, która ekspansywnie rozrastała się zacierała wnętrza parku; staw parkowy został oczyszczony. Prace zostały przeprowadzone ze środków własnych właściciela obiektu.

PÓLKO, GM. NIEMCE, POW. LUBELSKI (ZIEMSKI)

Aleja lipowa Nasutów–Pólko–Dys wchodząca w skład zespołu dworsko-parkowego

Zrealizowano kolejny etap prac przy zabytkowym drzewostanie dojazdowej alei lipowej w m. Pólko, stanowiącej element przestrzenny zespołu dworsko-parkowego w Nasutowie, wchodzącej w skład systemu alei śródpolnych ordynacji kozłowieckiej. Przedmiotowymi pracami kierował Rafał Sokulski. Prace dofinansowane zostały ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

PLISZCZYN, GM. WÓLKA, POW. LUBELSKI (ZIEMSKI)

Zespół dworsko-parkowy

W roku ubiegłym zrealizowano prace konserwatorskie przy zabytkowym drzewostanie w obrębie zespołu w zakresie zabiegów pielęgnacyjnych przy 10 szt. drzew w sposób zgodny z programem prac zawartym w „Opinii o stanie zdrowotnym 14 szt. drzew rosnących na terenie Wspólnoty Zakonnej Księży Sercanów w Pliszczynie, rejestr zabytków woj. lubelskiego nr A/741.” oprac. przez mgr inż. Tomasza Chomickiego (Serwis Drzewny – Tomasz Chomicki, Podole 71, 24 – 200 Bełżyce) – grudzień 2013 r. Drzewostan wskazany do zabiegów wymagał interwencji i przeprowadzenia zabiegów pielęgnacyjnych (cięcia sanitarne i korygujące koron). Prace konserwatorskie (pielęgnacyjne) prowadził mgr inż. Tomasz Chomicki. Prace dofinansowane zostały ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

POTOCZEK GM. POTOK WIELKI, POW. JANOWSKI

Zespół dworsko-parkowy

W roku 2014 zrealizowało prace pielęgnacyjne przy kilku drzewach rosnących w obrębie zespołu dworsko – parkowego w Potoczku, zgodnie ze wskazaniami zawartymi w „Programie gospodarki drzewostanem” oprac. przez mgr inż. Waldemara Miazgę, marzec 2007 r. Przedmiotowe drzewa wymagały interwencji i przeprowadzenia cięć sanitarnych i korygujących koron. Jednocześnie wykonano zabiegi pielęgnacyjne przy dwóch pomnikowych dębach szypułkowych zgodnie z określonym programem: „Ocena dendrologiczna stanu zachowania dwóch pomnikowych dębów szypułkowych o numerach 187 i 196 rosnących na terenie Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Potoczku” oprac. przez mgr inż. Waldemara Miazgę, maj 2014 w zakresie cięć sanitarnych, cięć korygujących i zabezpieczenia ubytków. Prowadzącym prace konserwatorskie był mgr inż. Waldemar Miazga.

REJOWIEC OSADA, GM. REJOWIEC, POW. CHEŁMSKI (ZIEMSKI)

Zespół pałacowo-parkowy

Park w obecnym kształcie utworzony przez Ossolińskich w XIX wieku na bazie wcześniejszych założeń dworskich i obronnych włączonych do kompozycji zieleni. Do dnia dzisiejszego zachowały się liczne egzemplarze starodrzewia, układ wodny, brama. W parku znajduje się wiele najstarszych drzew ozdobnych z pierwszego etapu powstania parku.

W 2014 r. usunięto jedno z największych i najstarszych drzew parkowych – jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* L. o obwodzie pnia ok. 390 cm, który uległ zniszczeniu w okresie zimowym - po wypaleniu wnętrza pnia (ubytek dziuplasty u podstawy pnia o wysokości kilku metrów). W przedmiotowej sprawie wkz złożył do policji zawiadomienie o możli-

wości popełnienia przestępstwa - zniszczenia elementu zabytku. Okoliczności i sprawy podpalenia drzewa nie ustalono. Z pnia drzewa wycięto i zabezpieczono fragment przekroju drzewa dla jego wyeksponowania w pałacu. Kompozycja zieleni zostanie odtworzona poprzez nasadzenie w miejsce usuwanego drzewa nowego egzemplarza.

RUSKIE PIASKI, GM. NIELISZ, POW. ZAMOJSKI ZIEMSKI

Zespół pałacowo-parkowy

W 2014 roku został zakończony I etap prac na terenie zespołu, zgodnie z projektem rewaloryzacji uwzględniającym potrzeby mieszkańek Domu Pomocy Społecznej, opracowanym przez inż. arch. Jana Radzika, mgr inż. Szymona Urbańczyk i mgr inż. Katarzynę Fornal. W ramach projektu wykonano nowe ogrodzenie zespołu z bramą wjazdową, podjazd przed dworem, ciągi piesze w parku oraz wprowadzono nowe nasadzenia zieleni niskiej, ozdobnej i wkomponowano w parku małą architekturę ogrodową (ławki, kosze, altany, mostki).

SKIERBIESZÓW, GM. SKIERBIESZÓW, POW. ZAMOJSKI ZIEMSKI

Wzgórze – d. Siedziba biskupów chełmskich

Teren wzgórza został oczyszczony z 15 drzew posiadających zachwianą statykę i będących w złym stanie zdrowotnym, celem wyeliminowania ewentualnego zagrożenia dla ludzi i mienia.

ŚREDNIA WIEŚ (OBECNA NAZWA ZABURZE), GM. ŻÓŁKIEWKA, POW. KRASNOSTAWSKI

Dwór i park

Park o cechach krajobrazowych z XIX w. ukształtowany w XX w. zgodnie z projektem S. Celichowskiego. W 2014r., kontynuowano prace konserwatorskie i restauratorskie parku: usuwano wtórne, dysharmonijne nasadzenia współczesnych drzew i krzewów, ogrodzono zespół trwałym i estetycznym ogrodzeniem. Usunięto kolizję drzewostanu parkowego z napowietrzną linią energetyczną, zastępując ją podziemnym kablem. Wykonano część nasadzeń ozdobnych odtwarzających zniszczone elementy kompozycji zieleni. Prace sfinansowano ze środków właściciela zabytku.

TARNAWATKA, GM. TARNAWATKA, POW. TOMASZOWSKI

Zespół dworski składający się z domu administratora, b. dawnego garażu, altany, parku oraz trzech budynków gospodarczych

Właściciel części zespołu podjął prace oczyszczające teren parku w otoczeniu budynku administratora ze zbędnej roślinności ekspansywnie zacierającej wnętrza po dawnych ogrodach. Kilka drzew będących w słabej kondycji zdrowotnej zostały wycięte w oparciu o dokumentację dendrologiczną. Prace zostały wykonane ze środków własnych inwestora.

UDRYCZE, GMINA STARY ZAMOŚĆ, POW. ZAMOJSKI

Zespół dworski

W parku zostały przeprowadzone profesjonalne prace pielęgnacyjne w koronach sześciu drzew w oparciu o zatwierdzoną dokumentację dendrologiczną. Prace zostały wykonane przez Firmę Sławomir Banasiuk ze środków własnych właścicieli obiektu.

WIRKOWICE, GM. IZBICA, POW. KRASNOSTAWSKI

Park krajobrazowy i tereny nadwieprzańskie

Park z XIX wieku, założony w stylu krajobrazowym z wykorzystaniem ukształtowania terenu i wysokiej skarpy doliny rzeki Wieprz. W granicach ozdobnego założenia znajdują się dawne sady, ogrody użytkowe oraz łąki położone w dolinie Wieprza.

W roku 2014, właściciel zabytkowej nieruchomości kontynuował prace porządkowe, konserwatorskie i restauratorskie w oparciu o kompleksowy program restauracji parku. Prace sfinansowano ze środków własnych właściciela zabytku oraz unijnych przyznanych w ramach działania „Małe projekty”.

WYSOKIE, GM. WYSOKIE, POW. LUBELSKI

Kościół paraf. pw. św. Michała Archaniola w m. Wysokie wpisany w granicach cmentarza parafialnego

Zgodnie z zatwierdzonym programem prac zawartym w dokumentacji „Opina dendrologiczna dotycząca drzew rosnących na terenie cmentarza kościoła p.w. Św. Michała Archaniola” oprac. przez inż. Irenę Choroszyńską, zrealizowano prace konserwacyjne przy drzewostanie rosnącym w obrębie cmentarza kościelnego przy kościele parafialnym w m. Wysokie. Zakres prac objął cięcia sanitarne (usunięcie posuszu), korygujące i techniczne (poprawa statyki, niwelacja wad korony, niewielka redukcja konarów). Proponowane zabiegi miały na celu poprawę ogólnego stanu zdrowotnego drzewostanu oraz wyeliminowanie zagrożenia dla użytkowników obiektu. Pracami konserwatorskimi kierował mgr inż. Tomasz Chomicki.

Jednocześnie, z uwagi na zły stan zdrowotny oraz zagrożenie jakie stwarzają dla zabytkowych elementów ogrodzenia, zabytkowego kościoła, użytkowników terenu i sąsiednich posesji usunięto kilka drzew. Z uwagi na powstałe znaczne ubytki w zabytkowej substancji zieleni zespołu kościelnego, w miejsce usuniętych drzew wprowadzono nowe nasadzenia gat. klon jawor odm. ‘Negenia’ w oparciu o zatwierdzony „Projekt nasadzeń zieleni przy kościele w Wysokim” oprac. przez mgr inż. arch. kraj. Joannę Oleszek. Prace dofinansowane zostały ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie.

ZAMOŚĆ, MIASTO ZAMOŚĆ, POW. ZAMOJSKI GRODZKI

Cmentarz parafialny z kaplicą cmentarną, domem grabarza i drzewostanem w granicach murowanego ogrodzenia przy ul. Peowiaków

W 2014 roku administrator cmentarza podjął kolejny etap prac przy drzewostanie rosnącym na cmentarzu. W oparciu o badania rezystografem stanu zdrowotnego drzew i opracowaną ocenę dendrologiczną, Firma ArbForest - Rafał Sokulski przeprowadziła prace sanitarne drzewostanu w zakresie: usunięcia pasożyta jemioli, posuszu i drobnej korekty konarów.

ZAMOŚĆ, MIASTO ZAMOŚĆ, POW. ZAMOJSKI GRODZKI

Park Miejski wraz z Kojcem

Na terenie parku w 2014 roku dokonano prac wycinkowych drzew uszkodzonych przez wyładowania atmosferyczne i wprowadzono nowe nasadzenia uzupełniające drzew i krzewów w oparciu o zatwierdzony projekt nasadzeń. Zakończono również prace rewitalizacji stawu parkowego.

ZAMOŚĆ, MIASTO ZAMOŚĆ, POW. ZAMOJSKI GRODZKI

Tzw. Rotunda (d. Działobitnia): cmentarz wojenny z zadrzewieniem

W 2014 r. w wyniku wyładowań atmosferycznych 11 egz. drzew zostało znacznie uszkodzonych poprzez złamanie głównych przewodników i konarów. Z uwagi na powstałe zagrożenie i utrudnienia w użytkowaniu obiektu, drzewa zostały wycięte.

ZAMOŚĆ, MIASTO ZAMOŚĆ, POW. ZAMOJSKI GRODZKI

Katedra Zamojska – cmentarz przykościelny

W oparciu o badania rezystografem stanu zdrowotnego drzew i „Ocenę dendrologiczną” wykonaną przez ArbForest - Rafał Sokulski, Parafia Katedralna przeprowadziła prace przy drzewach w zakresie usunięcia posuszu, założenia wiązań konarów i skrócenia gałęzi. Prace zostały dofinansowane z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska.

RESTORATION WORKS IN HISTORICAL GARDEN OUTLAYS IN 2014

The presented specialized works were carried out in garden and park layouts in the area supervised by the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin and its branches in Biała Podlaska, Chełm and Zamość.

In 2014 the restoration works aimed at bringing historical gardens back to the form re-establishing their compositional and historic values were completed in 4 objects, whereas in 2 objects works were commenced and in 3 objects were continued. Conservation works aimed at protection and nurturing of historical greenery were carried out in 23 objects.

SPRAWOZDANIE WYDZIAŁU REJESTRU ZABYTEKÓW I DOKUMENTACJI ZABYTEKÓW WUOZ W LUBLINIE Z DZIAŁALNOŚCI MERYTORYCZNEJ W 2014 R.

W roku 2014 Wydział Rejestru Zabytków i Dokumentacji Zabytków realizował zadania wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i ustawy z 18 marca 2010 r. o zmianie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych innych ustaw, polegające w szczególności na prowadzeniu wojewódzkiego rejestru zabytków (złożonego z rejestru: zabytków nieruchomych „A”, zabytków ruchomych „B”, zabytków archeologicznych „C”¹) i wojewódzkiej ewidencji zabytków nieruchomych oraz gromadzeniu, opracowywaniu i udostępnianiu informacji o zabytkach.

1) Wpisywanie do rejestru zabytków nieruchomych „A”²

W wyniku postępowań prowadzonych z urzędu lub na wniosek strony, w 2014 roku wydano 11 decyzji dotyczących rejestru zabytków nieruchomych „A”, na podstawie których wpisano 13 zabytków i 2 otoczenia zabytków oraz odmówiono wpisu 1 otoczenia zabytku:

- Lublin, ul. Turystyczna – otoczenie zabytku – budynku tzw. Czerwonej Karczmy, usytuowanej w Lublinie przy ul. Turystycznej 2 (dawn. ul. Łęczyńska 152), obejmujące teren działek nr 20/4, nr 20/7 (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/268),
- Lublin, ul. Walecznych 8 - kaplica (obecnie kościół rektoralny p.w. Najświętszego Zbawiciela) na terenie cmentarza rzymskokatolickiego, w granicach ścian zewnętrznych, wraz z gruntem pod obiektem budowlanym, zlokalizowana na działce nr 1/3 (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków A/1627),
- Włodawa gm. Włodawa – figura przydrożna: murowana kolumna na cokole, zwieńczona żelaznym krzyżem, oraz płyty grobowe z I wojny światowej, zlokalizowane w bezpośrednim otoczeniu kolumny. W/w zabytki usytuowane w pasie drogowym ulicy Tysiąclecia Państwa Polskiego, na działce nr ew. 1620/2 we Włodawie, wpisuje się w granicach ośmiobocznego, betonowego obrzeża, okalającego groby i centralnie usytuowaną figurę (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/1628),

¹ Informacje dotyczące rejestru zabytków ruchomych „B” oraz rejestru zabytków archeologicznych „C” zostały zamieszczone w niniejszym tomie „Wiadomości Konserwatorskich” w artykule *Zabytki objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków ruchomych w 2014 roku oraz Sprawozdaniu z działalności w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie województwa lubelskiego*.

² Szczegółowe informacje na temat wymienionych zabytków zawarte są w artykule *Zabytki objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych w 2014 roku*, zamieszczonym w niniejszym tomie „Wiadomości Konserwatorskich”.

- Boniewo gm. Fajslawice – cmentarz wojenny z I wojny światowej i kaplica cmentarna na działce ew. nr 366, w granicach w/w nieruchomości. (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/1629),
- Chotyłów gm. Piszczac - budynek dworca kolejowego na działce nr 516/4, położonej w tej miejscowości, oraz otoczenie w/w dworca, tj. teren odpowiadający działkom nr 516/4, 516/10 i 516/3 (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/1630),
- Opole Lubelskie ul. Cmentarna – kaplica pw. Przemienienia Pańskiego, w granicach ścian zewnętrznych, wraz z gruntem pod obiektem budowlanym, zlokalizowana na terenie cmentarza rzymskokatolickiego, na działce nr 648. (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/1631),
- Bezwola Wymysle gm. Wohyń – przestrzenne założenie folwarku Wymysle obejmujące: dwór z lat 30.XX w. z terenem ogrodu i sadzawką w granicach działki 388, teren dawnej zabudowy gospodarczej na dz. nr 417 i 419, drogi wewnętrzne na dz. nr 447 i cz. dz. 418. (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/1632),
- Krzywda gm. Krzywda – dworzec kolejowy oraz kolejowa wieża ciśnień zlokalizowane na działce nr 1390/3 położonej przy ul. Kolejowej. Budynki wpisano w granicach ścian zewnętrznych, wraz z gruntem pod budynkami. (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/1633),
- Rossosz gm. Rossosz – cmentarz na działce nr 579, wraz z nagrobkami wymienionymi w wykazie stanowiącym załącznik do decyzji (wpis z urzędu, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/1634),
- Dys gm. Niemce – ogrodzenie kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela w Dysie, położone na działkach nr 202 i 203, oraz otoczenie zabytku tj. teren w granicach działek nr 202 i części działki nr 203, w granicach istniejącego ogrodzenia kościoła (wpis na wniosek strony, numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/564),
- Dys gm. Niemce – otoczenie dworu tzw. „Bernatówka” (wniosek strony) – odmówiono wpisu do rejestru zabytków.

2) Weryfikacja wpisów do rejestru zabytków

Pod tym pojęciem mieści się szereg działań zmierzających do porządkowania i weryfikacji ostatecznych decyzji o wpisach do rejestru zabytków w drodze postępowania administracyjnego. Efektem spodziewanym są decyzje o zmianach decyzji o wpisie do rejestru zabytków (w szczególności w trybie art. 155 Kodeksu postępowania administracyjnego), uściślające przedmiot i zakres ochrony konserwatorskiej, zwykle połączone z dodaniem załącznika graficznego z naniesioną lokalizacją zabytku na mapie ewidencyjnej, a także korygujące stwierdzone błędy merytoryczne. Weryfikacji rejestru zabytków służą także skreślenia z rejestru zabytków nieistniejących. W tych sprawach orzeka Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Prowadzone w 2014 r. z urzędu działania Wydziału RZiDZ i Wydziału IZA w zakresie weryfikacji zakończone zostały wydaniem 13 decyzji:

- Kodeń gm. Kodeń - zespół pałacowo-ogrodowy „Placencja” (A/1415),
- Janów Podlaski gm. Janów Podlaski – zespół poseminaryjny (A/202),
- Zwierzyniec gm. Zwierzyniec - zespół Zarządu Ordynacji Zamojskiej (A/1491),

- Łuków gm. Łuków – dawny konwikt Szaniawskich (A/661),
- Końskowola gm. Końskowola – dawna plebania w granicach ogrodzenia (A/951),
- Dys gm. Niemce - cmentarz rzymskokatolicki (A/937),
- Dąbrowa Tarnawacka (w decyzji o wpisie do rejestru: Tartak Tarnawatka), gm. Tarnawatka – cmentarz wojenny (A/1469),
- Bokinia (w decyzji o wpisie do rejestru: Władzin), gm. Uchanie – dworek z pozostałościami parku i sadu (A/1005),
- Ortel Książęcy I gm. Biała Podlaska – grodzisko zlokalizowane w Dokudowie (C/21, dawny nr A/176) – uchylono decyzję,
- Andrzejów (w decyzji o wpisie do rejestru: Andrzejów Nowy) gm. Urszulin – grodzisko stożkowate (C/47, dawny nr A/346),
- Kadlubiska gm. Dolhobyczów – zespół dworsko-parkowy (A/1437) – podjęto próbę weryfikacji wpisu do rejestru zabytków: wydano decyzję o uchyleniu jednej wadliwej decyzji o wpisie do rejestru zabytków oraz – z powodu braku zgody stron – decyzję o pozostawieniu innej decyzji o wpisie do rejestru bez zmiany
- Poturzyn gm. Telatyn – zespół dworsko-parkowy (A/1455) – wydano decyzję o pozostawieniu bez zmiany decyzji o wpisie do rejestru zabytków z powodu braku zgody jednej ze stron.

Ponadto zgromadzono dowody i wszczęto postępowania w sprawie zmiany decyzji o wpisie do rejestru zabytków (mające na celu uszczegółowienie przedmiotu ochrony konserwatorskiej):

- Zamość gm. Zamość – cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Peowiaków (A/1243) – wniosek strony,
- Lublin, zespół zabudowy przy ul. Grodzka 36, Kowalska 17, Kowalska 19 (A/645) – postępowanie z urzędu.

W ramach działań weryfikacyjnych przygotowano z urzędu i skierowano do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wnioski o skreślenie z rejestru zabytków:

- Wola Gułowska gm. Adamów – nieistniejąca kostnica w zespole klasztornym karmelitów (A/578),
- Werbkowice gm. Werbkowice – nieistniejąca stajnia w zespole pałacowo-parkowym (A/1294).

3) Prowadzenie wojewódzkiej ewidencji zabytków

Realizując zadanie określone w art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, urząd prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków, stanowiącą zbiór kart ewidencyjnych zabytków. Ponadto wspomagano merytorycznie przygotowywanie gminnych ewidencji zabytków prowadzonych przez organy samorządowe. Działania w tym zakresie obejmowały przede wszystkim: wydawanie zaświadczeń, opiniowanie gminnych ewidencji zabytków, opiniowanie programów opieki nad zabytkami, konsultacje z samorządami.

4) Gromadzenie informacji o zabytkach

W 2014 roku w zasoby archiwum WUOZ w Lublinie z Delegaturami w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu powiększyły się łącznie o 2230 jednostek inwentarzowych, obejmujących:

mujących opracowania studialne, badawcze, inwentaryzacyjne i projektowe. Większość z nich stanowiły opracowania napływające wraz z wnioskami inwestorów. Natomiast ze środków konserwatorskich opracowano inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie zabytków drewnianych: spichlerza plebańskiego w Tarnawatce, dzwonnicy na cmentarzu cerkiewnym w Szczepiatynie, dzwonnicy w Pławanicach. Pozyskano 16 kart zabytków architektury i budownictwa, 268 kart ewidencyjnych zabytków ruchomych stanowiących elementy wyposażenia obiektów sakralnych oraz zabytkowe nagrobki. Na zlecenie WUOZ zostały wykonane pomiary geodezyjne stanowiska archeologicznego – zamczyska w Kluczkowicach oraz mapa cyfrowa obejmująca 290 stanowisk archeologicznych w powiecie puławskim, zlokalizowanych w 8 obszarach AZP. Zlecono także jedną opinię ekspercką w zakresie zieleni.

W ramach działań stałych WUOZ w zakresie dokumentacji aktualizowane są karty zabytków nieruchomych i ruchomych (w tym uzupełniane o aktualne fotografie dokumentujące stan zabytku). Działaniem stałym jest także archiwizowanie akt zabytków wytwarzanych przez urząd (zgodnie z prawnie obowiązującymi normatywami i przekazywanie opracowanych teczek (zbiorów akt) do archiwum zakładowego. Gromadzone w formie papierowej dokumentacje oraz fotografie są opracowywane, włączane do zasobu i stopniowo digitalizowane. W 2014 r. zeskanowano łącznie (WUOZ w Lublinie z Delegaturami) ponad 700 dokumentów, w tym fotografii dokumentujących zabytki oraz kart ewidencyjnych zabytków. Kontynuowano wykonywanie cyfrowego katalogu opracowań dokumentacyjnych (na koniec w 2014 roku stan zaawansowania wynosił 16.515 pozycji).

**REPORT FROM THE DEPARTMENT OF REGISTRATION
AND DOCUMENTATION OF MONUMENTS AT THE PROVINCIAL
OFFICE FOR THE PROTECTION OF MONUMENTS IN LUBLIN
ON PROJECTS IMPLEMENTED IN 2014**

Maintaining the register and records of historical monuments entails numerous and regular actions aimed at their protection, based on the laws on preservation and protection of historical monuments. In 2014 there were 11 new entries in the register "A" of immovable monuments, 8 new entries in the register "B" of movable monuments (in total, 134 monuments have been entered) and 2 new entries in the register "C" of archaeological monuments. A number of actions were taken with a view to verifying the register of immovable monuments, ordering the entries in the register in terms of administrative and legal issues, as well as disclosures in land registers and cadastre. The provincial register of monuments was maintained and consultation was provided about objects in local registers of monuments and about local projects on protection of monuments.

The following projects were financed from the preservation funds: architectural and restoration inventory of 3 wooden immovable monuments, registration cards of 16 immovable monuments, registration cards of 268 movable monuments, survey of 1 archaeological monument and a digital map of archaeological sites in the Puławy region.

The archives of the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin with its branches in Biała Podlaska, Chełm and Zamość were enlarged by 2230 units. As part of regular tasks, information about historical monuments was provided, photographic documentation was gathered, documents collected in the archives of the Office in Lublin and its branches were handled and made available.

II. Studia i materiały

Dariusz Kopciowski

OCHRONA UKŁADU URBANISTYCZNEGO JANOWCA – SZANSE I ZAGROŻENIA

Główne fakty związane z rozwojem przestrzennym miasta

Janowiec usytuowany jest w charakterystycznym wielkim łuku Wisły, w miejscu jej skreślenia z kierunku północno-wschodniego na północno-zachodni – kilka kilometrów w górę rzeki od Kazimierza Dolnego. Cechą charakterystyczną tego obszaru są obustronne skarpy o kilkudziesięciometrowym przewyższeniu, decydujące o jego atrakcyjności turystycznej. Historia Janowca powstałego na gruntach wsi Serokomla sięga co najmniej początków XIV wieku, wiążąc się z założeniem parafii w 1325 roku, a także budową kościoła początkowo drewnianego, potem murowanego (wystawionego ok. 1350 roku) wymienionego w Liber Beneficiorum Jana Długosza¹. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi dopiero z 1361 roku i można się jedynie domyślać, że „podporządkowana ona była kierunkowi traktu handlowego, biegnącego od przeprawy przez Wisłę (pod Kazimierzem) pod skarpami wzgórza w kierunku na zachód, a później przez Zwoleń i Radom w głąb kraju. Była to zapewne wieś ulicowa, rozciągająca się na zachód od kościoła...”². Kolejne ważne fakty powiązane z rozwojem miasta wiążą się z rodem Firlejów, kiedy w 1537 roku następuje lokacja miasta na prawie magdeburskim, powiązana najprawdopodobniej z regularnym rozplanowaniem, a także budową zamkowej rezydencji - wpisana w okres ogólnej świetności miasta i regionu³.

Wiek XVIII kończy pomyślnie czasy dla Janowca, który w efekcie z powodu szeregu przyczyn, w tym m.in. zmiany przebiegu traktu handlowego z Radomia na Ruś, przeniesienia siedziby właścicieli miasta do Oblas i zniszczeń na skutek przemarszu wojsk napoleońskich, w końcu XIX wieku - stracił prawa miejskie⁴. Pomimo faktu znalezienia się w orbicie wpływów Czarotryskich – właścicieli sąsiednich Puław, stał się miastem peryferyjnym, poza siecią rozbudowywanych dróg.

Dzięki trwającej blisko 100 lat stagnacji, „miasteczko” (zamieszkiwane przez około 1000 mieszkańców) i jego okolice pozostało prawie nieskażone oszpecceniami nowoczesnej cywilizacji i stanowi obecnie pomimo zubożenia i dekapitalizacji, potencjalny

¹ J. Teodorowicz-Czerepińska, Studium historyczno-urbanistyczne Janowca, Lublin, 1989, s. 18 (mps w archiwum WUOZ w Lublinie)

² A. Böhm, K. Kuśnierz, W. Kosiński, Janowiec nad Wisłą. Opracowanie i wyznaczenie strefy ochrony konserwatorskiej, etap. II, Kraków 1992, s. 9 (mps w archiwum WUOZ w Lublinie)

³ J. Teodorowicz-Czerepińska, op. cit. s. 21; R. Szczygiel, Lokacje miast w Polsce XVI wieku, UMCS Lublin, 1989; A. Kurzątkowska, Janowiec nad Wisłą, Lublin 1972, mps w NID w Warszawie

⁴ Ibidem

obszar aktywizacji turystycznej oparty o walory krajobrazu kulturowego. Współtworzą go: lokalizacja „miasteczka” u stóp wysokiej skarpy (przewyższającej wielokrotnie standardowe domy miejskie, a także najwyższe budynki w tym szkołę i kościół), z zamkiem na szczycie spełniającym rolę dominanty; dobry stan szaty drzewnej pełniącej miejscowo funkcje kamuflażu dla mniej estetycznych elementów zabudowy; a także znikoma ilość degradujących panoramę wtętów budowlanych.

Ochrona prawna

W celu właściwego ukierunkowania działań inwestycyjnych na terenie Janowca i w jego otoczeniu, przy wykorzystaniu prawnych możliwości jakie dała nowelizacja ustawy o ochronie dóbr kultury⁵, w 1992 roku z inicjatywy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie powstało w dwóch etapach opracowanie wyznaczające Strefy Ochrony Konserwatorskiej Janowca⁶. Opracowanie to miało stać się zgodnie z intencją autorów, „poligonem badawczym dla sprawdzenia teorii w praktyce, oraz dla wyprowadzenia wniosków uogólniających w skali ogólnokrajowej”⁷. Jego celem było jednak przede wszystkim określenie zasad ochrony „miasteczka” i jego bezpośredniego sąsiedztwa przed niekorzystnymi przekształceniami wywołanymi presją inwestycyjną, a także przygotowanie merytorycznego materiału, który uzasadniałby wpisanie krajobrazów kulturowych w otoczeniu Janowca do rejestru zabytków – jako stref ochrony konserwatorskiej⁸.

Przeszkodą w realizacji ostatniego z celów była konieczność włączenia do postępowania administracyjnego⁹ wszystkich właścicieli hipotecznych nieruchomości zlokalizowanych na terenie stref, co w praktyce - w związku z potrzebą uwzględnienia setek osób fizycznych i prawnych – uniemożliwiłoby objęcie w/w terenów tą formą prawnej ochrony. Praktyczne wykorzystanie zasad określonych w w/w opracowaniu nastąpiło jednak dopiero w ustaleniach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Janowiec¹⁰, uchwalonego przez Radę Gminy uchwałą nr XXIX/213/02 z 9 października 2002 roku¹¹, a także w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

⁵ Nowelizacja ustawy z 19 lipca 1990 roku, w art. 5 pkt 12 przewidziała prawną ochronę krajobrazu kulturowego w formie ustanawianych: rezerwatów kulturowych, parków kulturowych i stref ochrony konserwatorskiej.

⁶ Inspiratorem opracowania był J. Bogdanowski, który zachęcił do jej zamówienia Wojewódzkiego Konserwatora zabytków w Lublinie Halinę Landecką i pełniącego obowiązki konserwatora na terenie d. powiatu Puławy Jerzego Żurawskiego. Osoby te były jednocześnie merytorycznymi konsultantami pracy, opracowanej przez A. Böhma, K. Kuśnierza i W. Kosińskiego.

⁷ W. Kosiński, *Kształtowanie krajobrazu kulturowego – miasteczko turystyczne na przykładzie Janowca nad Wisłą*, Ochrona Zabytków nr 3-4/1995, s. 206

⁸ A. Böhm, K. Kuśnierz, W. K. Kosiński, *Janowiec nad Wisłą, Strefy Ochrony Konserwatorskiej, etap I*, Kraków 1992 (mps w archiwum WUOZ w Lublinie)

⁹ Na konieczność taka wskazują przepisy kodeksu postępowania administracyjnego, w tym art. 10

¹⁰ Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego nr 151/2002.

¹¹ Okazją do wcześniejszego przełożenia na przepisy prawa zasad określonych w opracowaniu autorstwa A. Böhma, K. Kuśnierza i W. Kosińskiego były zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Janowiec uchwalone w dniu 23 grudnia 1998 roku uchwałą nr III/17/98 (Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego nr 2/98), gdzie mimo wskazań ze strony służb konserwatorskich, ustaleń takich nie wniesiono.

Przyczyną tak znacznego opóźnienia był zdecydowany opór ówczesnego lokalnego samorządu, który nie był w stanie zauważyć wartości płynących z ochrony krajobrazu kulturowego i wymiernych materialnych korzyści dla lokalnej społeczności z obsługi turystyki. Podstawowym argumentem przeciwko dokumentom planistycznym zawierającym treści ochronne mające „sterować” estetyką gminy, było ograniczenie swobody działań inwestycyjnych¹².

Dzięki temu przywołane wyżej wartościowe materiały, mające dotąd tylko i wyłącznie charakter nieobligatoryjnych wytycznych – stały się obowiązującą literą prawa.

Nowe ustalenia planistyczne założyły objęcie ochroną obszarów znajdujących się przed 2002 rokiem poza wpisem do rejestru zabytków¹³ w tym stref ochrony krajobrazu i ekspozycji całości zabytkowego zespołu¹⁴, a także nakazały wykorzystanie przy projektowaniu lub modernizacji zabudowy - jako materiału wyjściowego - „Wytycznych urbanistyczno-krajobrazowych i wzornika architektury lokalnej dla rejonu Janowca nad Wisłą”¹⁵ opracowanego w 1993 roku przez zespół architektów A. Böhm, W. Kosiński, K. Kuśnierz.

Niniejsze opracowanie odwołujące się do chlubnych tradycji starożytności i renesansu, na bazie analizy form architektury lokalnej - kształtów dachów, lukarn, wątków ścian, form stolarki, ogrodzeń i detalu architektonicznego oraz kontekstu architektoniczno-krajobrazowego - modułu szerokości działek gruntu, ukształtowania terenu, wskazało kilkadziesiąt typów architektury lokalnej, oraz szkicowe projekty „otwarte”, do uszczegółowionego projektowania w konkretnych sytuacjach, w konkretnych miejscach, dla konkretnej funkcji, zlecane przez indywidualnych inwestorów wybranym przez siebie projektantom. „W rozumieniu autorów wzornik jest rysowanym poradnikiem, przewodnikiem dla projektantów, którzy na jego kanwie mogą projektować (...) własne dzieła”¹⁶. „We wzorniku dla Janowca przewidziano możliwość budowy obiektów nietypowych, na

¹² Wojciech Kosiński, Aktywizacja turystyczna małych miast, aspekty architektoniczno-krajobrazowe, Monografia 269, Politechnika Krakowska 2000, s. 127; dokumenty zgromadzone w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie informujące m.in. o autorskiej prezentacji projektu stref ochrony konserwatorskiej w Urzędzie Gminy Janowiec w dniu 25 marca 1994 roku z udziałem wszystkich zainteresowanych stron w tym: Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, samorządu, przedstawicieli lokalnej społeczności i autorów opracowania.

¹³ Zespół krajobrazowo-architektoniczny Janowca nad Wisłą, obejmujący ruiny zamku, zespół kościoła parafialnego, układ urbanistyczny Rynku i ulic dawnego miasta, a także strefę ochrony krajobrazu wpisano do rejestru zabytków woj. lubelskiego na mocy decyzji znak: KL.IV-7/18/71 w dniu 17 maja 1971 roku pod nr A/500.

¹⁴ Strefy ochrony podzielono na kilka części w tym: B1 składającą się z wschodniego i zachodniego przedmieścia, B2 obejmującą płaskowyż dawnego zwierzyńca, K1 obejmującą wschodnią i zachodnią skarpe z podstrefami K2 i K3 obejmującymi odpowiednio dno doliny Wisły i tereny użytkowane rolniczo na obszarze otwarcia widokowego na zespół zamkowy. W planie wyznaczono także strefę A odpowiadającą granicom wpisu do rejestru zabytków, oraz strefy: E1 i E2 – jako obszar ekspozycji południowej i północnej zespołu architektoniczno-krajobrazowego Janowca, E3 i E4 – jako odpowiednio obszar ekspozycji bliskiego widoku dla zespołu architektoniczno-krajobrazowego Kazimierza Dolnego i ekspozycji dalekiego widoku dla zespołu pałacowo-parkowego w Puławach.

¹⁵ Wzornik w 1993 roku opracował zespół architektów: A. Böhm, W. Kosiński, K. Kuśnierz.

¹⁶ Cyt. za W. Kosiński, Kształtowanie krajobrazu kulturowego – miasteczko turystyczne na przykładzie Janowca nad Wisłą, s. 277

przykład wertykalnych, pod warunkiem, że będą uzasadnionymi akcentami, albo zostaną zlokalizowane w cieniu wizualnym nie ingerując w krajobraz¹⁷.

Opracowanie to zawiera także wstępną, wariantową koncepcję rewaloryzacji centrum Janowca, obejmującą m.in. plac rynkowy i plac na zapleczu kościoła parafialnego. Zawarta w nim analiza stanu istniejącego pokazała gotowość przyjęcia przez tkankę urbanistyczną „miasteczka”, znacznych uzupełnień i scaleń, a gdzieś tam korekty układu działek. Tak określona „porowatość” – jak zauważa W. Kosiński – została w opracowaniu poddana „twórczej rewaloryzacji poprzez porządkowanie, regulację linii zabudowy, oczyszczenie z „chwastów architektonicznych” (wyburzenia) oraz propozycje przebudowy obiektów szpecących, nie przewidywanych do rewaloryzacji¹⁸. We wzorniku określono potrzebę bardziej rygorystycznej stylizacji budynków w strefie A – obejmującej m.in. centrum „miasteczka”, dając jednocześnie większą swobodę w pozostałych strefach. Koncepcja rewaloryzacji zakłada m.in. możliwość nadbudowy o jedną kondygnację, parterowych budynków w północnej pierzei rynkowej. Projekt zmiany zagospodarowania rynku był przedmiotem obrad Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków w Lublinie, która w uchwale nr 10/2007 z 23 listopada 2007 roku zaopiniowała pozytywnie zaproponowane zmiany, wskazując jednocześnie na konieczność: likwidacji wysokich zadrzewień z płyty rynku oraz wprowadzenie korekty zieleni w strefach widokowych na zespół zamkowy i zespół sakralny; wprowadzenia naturalnej nawierzchni rynku o fakturze kamiennej – miękkiej w wyrazie plastycznym, bez regularnych kompozycji układu, nawiązującej do tradycyjnych placów małych miasteczek. Rada uznała także za celowe dążenie do przywrócenia pierwotnej formy i wielkości rynku, który wg prof. K. Kuśnierza (współautora opracowania dotyczącego stref ochrony konserwatorskiej na terenie Janowca) obejmował niemal cały kwartał pomiędzy ul. Młynarską, Lubelską i Podzamcze. Projekt budowlany rewaloryzacji Rynku opracowany przez prof. W. Kosińskiego z zespołem, zakłada m.in. likwidację skarpy dzielącej obecne dwa poziomy użytkowe rynku i zastąpienie jej konstrukcją dwóch murków oporowych z nasadzoną niską zielenią, a także wprowadzenie na pozostałym obszarze jednolitej płaszczyzny płyty rynkowej. Opracowanie to w swych założeniach uwzględniło cytowane wyżej uwagi Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków i jako takie wraz z rozwiązaniami odnoszącymi się do ciągu ul. Lubelskiej – podniesie atrakcyjność turystyczną Janowca, dając jednocześnie podstawy do przywrócenia pierwotnej formy i wielkości rynku. Projekt, który był podstawą wydania pozwolenia konserwatorskiego w 2008 roku czeka na realizację.

W formie suplementu do „wzornika”, wykonano studium i wstępne wariantowe propozycje lokalizacji ośrodka nadwodnego, mającego wspomóc historyczny Janowiec i stanowić jego wartościowe powiązanie z Wisłą¹⁹.

Ustalenia planistyczne będące zgodnie z art. 7 obowiązującej obecnie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedną z dopuszczalnych prawnych form ochrony, wykorzystujące szczegółowe, naukowo opracowane zasady kształtowania ładu przestrzennego w mieście i jego bezpośrednim sąsiedztwie – należy uznać za modelowy przykład wyznaczający kierunki zmian w tego typu zaniedbanych ale pełnych potencjalnych wartości „miasteczkach”, oczekujących na mądre i gospodarne uporządkowanie.

¹⁷ Cyt. za W. Kosiński, *Aktywizacja turystyczna ...*, s. 305.

¹⁸ Ibidem, s. 276

¹⁹ W. Kosiński, *Janowiec na tle miast nadrzecznych*, *Notatnik Janowiecki* nr 12/2002, s. 85-101.

Zmiany takie powiązane z aktywizacją turystyczną, dającą zatrudnienie miejscowej ludności – wydają się być przyszłością dla Janowca.

Nowe realizacje

W procesie zmian w zagospodarowaniu przestrzeni miasta występuje wielu uczestników, których role pozostają różne lecz znaczące: samorząd lokalny, organy administracji architektoniczno-budowlanej, projektanci - architekci i urbaniści, nadzór budowlany, urząd konserwatorski, mieszkańcy, inwestorzy. Każdy z wymienionych ma swój udział w zmianach dokonywanych w obszarze miasta - zależnie od postaw, celów działań i świadomości rozumienia zagadnień ochrony i porządku przestrzennego. Biorąc pod uwagę szeroko rozpowszechnione informacje o historii, zabytkach, walorach kulturowo-przyrodniczych Janowca, a także stosowanych od lat systemach ochrony założyć należy, że wszyscy wymienieni uczestnicy procesu winni posiadać zasadniczą wiedzę o wartości miejsca, w którym podejmują działania.

Jak zauważono powyżej od 2002 roku obowiązują zasady zawarte w ustaleniach planistycznych, pomocne zwłaszcza w pracy służb konserwatorskich. Ich upowszechnieniem, jak również uczuleniem na potrzeby ochrony wartości kulturowych „miasteczka” zajmuje się Towarzystwo Przyjaciół Janowca.

W społeczeństwie obywatelskim, do którego niewątpliwie dążymy, oceny społeczne zajmować winny ważne miejsce. Należy bowiem zauważyć, że obszar miasta, w tym jego poszczególne fragmenty: ciągi ulic, budynki, zaułki, place – są ważnymi nośnikami wartości dla danej społeczności i osób przyjezdnych, a sposób ich kształtowania budzi emocje. Wiąże się to niewątpliwie z bardzo osobistym podejściem do oceny kształtowania przestrzeni miejskiej, w tym osobistymi doznaniem i wyobrażeniami, nie znajdującymi w wielu przypadkach umocowania w historii. Podejście takie należy jednak podtrzymywać i umacniać, jako mające wpływ m.in. na wzmocnienie lokalnej tożsamości społecznej. Zauważyć przy tym należy, że z uwagi na możliwość zamykania się społeczności lokalnych na zmiany, decyzje przestrzenne nie mogą być prostym odbiciem głosu społecznego. Mimo to uwzględnienie go w procesie ochrony i zarządzania miastem historycznym, jest - w wielu przypadkach - wysoce użyteczne.

Nowym realizacjom na terenie „miasteczka” winna przyświecać myśl wygłoszona przez Prezesa Towarzystwa Pana Leszka Kwaska, który wskazał, że z dawnych lat świetności „miasteczka” „pozostała bogata, jednak mało znana historia. [...] Pozostał również niezmiennie piękny, niepowtarzalny, urzekający krajobraz. To są – jak pisał – nasze największe i chyba jedyne bogactwa. To są walory, na których może oprzeć się przyszły rozwój Janowca. Wartości te, w dzisiejszym skomercjalizowanym świecie, są do zaoferowania na tak zwanym turystycznym rynku”²⁰.

Wartości te brał również pod uwagę wojewódzki konserwator zabytków przy rozstrzyganiu spraw nowych inwestycji na terenie Janowca, zakładając, że pojawiające się na jego obszarze nowe formy architektoniczne powinny w umiejętny sposób łączyć kreację z podporządkowaniem, integrując tym samym harmonijnie nowe i stare struktury. Spośród czynników, które powinny zagwarantować owe zespolenie starego z nowym, wymienić należy przede wszystkim: dostosowanie gabarytów do bezpośredniego sąsiedztwa, odpowiednie uformowanie bryły, stosowanie tradycyjnych materiałów bu-

²⁰ L. Kwasek, Janowiec nad Wisłą, Notatnik Janowiecki Nr 1/96, s. 2

dowlanych oraz zgodnie z tradycją kształtowanie tzw. piątej elewacji, z odpowiednim rodzajem i kolorem pokrycia. Ostateczną gwarancją nadania nowej architekturze odpowiedniej jakości pozostaje jednak talent architekta, którego efekt pracy twórczej powinien, z jednej strony, opierać się na pokorze wynikającej z szacunku dla przeszłości, a z drugiej, na doskonałej ciągle odmienności postaw i poglądów estetycznych.

Z analizy danych archiwalnych WUOZ w Lublinie wynika, że od 2002 do 2010 roku²¹ dla strefy układu urbanistycznego Janowca wpisanego do rejestru zabytków wydano blisko 50 decyzji administracyjnych, dotyczących realizacji nowych inwestycji, w tym m.in. budynków mieszkalnych, gospodarczych i ogrodzeń²². Dokonany przegląd wykazuje, że inwestycje te wpisały się (w opinii służb konserwatorskich) bezkolizyjnie (gabarytowo i formą architektoniczną) w kontekst krajobrazu kulturowego „miasteczka”. Świadczy o tym np. budowa domu przy ul. Lubelskiej 8, czy prace powiązane z przebudową i modernizacją m.in. domów przy ul. Sandomierskiej 14, Radomskiej 12, Radomskiej 2 (siedziba Urzędu Gminy), „Domu Chleba” przy Rynku i wielu innych. Charakterystyczną cechą tych realizacji jest użycie do budowy, (bądź wyeksponowanie przy modernizacjach) lokalnego, historycznego budulca w postaci kamienia wapiennego i czerwonej cegły. Na podobnej zasadzie, powiązanej niewątpliwie z podnoszeniem świadomości lokalnej społeczności, budowane są także nowe ogrodzenia przy wykorzystaniu przywołanych wyżej materiałów oraz drewna.

Proces zmiany oblicza „miasteczka” przebiega powoli, ale zmierza we właściwym kierunku. Świadczą o tym przykłady podane powyżej, ale także szereg innych przeprowadzonych i planowanych inwestycji na czele z modernizacją skweru rynkowego, zakładającą nadanie temu miejscu charakteru jednorodnego wnętrza urbanistycznego z posadzką założoną na jednej rzędnej, elementami nowej szaty roślinnej oraz oprawą architektoniczną w postaci obecnych budynków przewidzianych do przebudowy i przekształcenia. Miejmy nadzieję, że za przebudową „Domu Chleba” oraz budynku w narożu Rynku i ul. Lubelskiej, pojawią się kolejne inwestycje dla których bodźcem przekształceń będzie przewidywana przez władze gminy modernizacja rynku. Innym przykładem pozytywnych działań jest przeprowadzony pod nadzorem konserwatorskim remont elewacji i wnętrza kościoła parafialnego. Jakościowe zmiany objęły kolorystykę elewacji, a także fachowe odtworzenie dekoracji malarskiej tylnego szczytu oraz prace konserwatorskie przy renesansowych sztukateriach we wnętrzu świątyni.

W ciągu ostatnich lat zdarzały się również porażki, co wiązało się m.in. z rozbiórką domu przy ul. Radomskiej 15, samowolami przy części inwestycji zwłaszcza w zakresie małej architektury i montażu plastikowej „stolarki” okiennej, zastojem w przekształceniach obszaru powiązanego z reliktnymi kościoła pod wezw. Świętej Cecylii przy ul. Radomskiej, zaniechaniem prac porządkujących na terenie dawnego cmentarza żydowskiego, czy brakiem postępu prac na terenie wzgórza zamkowego.

Wśród trudności wymienić trzeba zamiary inwestorskie (negowane przez służby konserwatorskie), które zakładały niekorzystne zmiany w obrębie zabytkowego układu urbanistycznego, w tym m.in. zamiar wygradzenia pola-łąki vis a vis wjazdu na teren Muzeum Nadwiślańskiego „przedziwną” formą masywnego ogrodzenia, zamiar rozbu-

²¹ Od 2002 roku obowiązują ustalenia planistyczne wykorzystujące opracowanie naukowe Politechniki Krakowskiej

²² W ilości tej pominięto decyzje w sprawie podziałów geodezyjnych, wycinki i pielęgnacji drzew, budowy przyłączy, wymiany pokryć dachów.

dowy dużej gabarytowo bryły Zespołu Szkół przy ul. Lubelskiej, zamiar budowy na działce przy ul. Lubelskiej 28 (niemal naprzeciw zjazdu na obwodnicę Janowca) dużych kubaturowo budynków gospodarczych i silosów zbożowych, próbę przekształcenia na tereny budowlane obszaru przed „Dworem z Moniaków” czy odstępstwa od zatwierdzonych przez służby konserwatorskie projektów budowlanych przekształceń istniejących budynków.

Turystyka, szanse i zagrożenia

Turystyka należy do jednej z najszybciej rozwijających się dziedzin gospodarki, odzwierciedlając dynamikę i zakres skoordynowanego rozwoju społecznego oraz zrównoważonego rozwoju cywilizacyjnego. Wiele krajów, prowincji i regionów osiągnęło wszechstronny rozwój społeczno-ekonomiczny rozwijając gospodarkę turystyczną i przy tym szereg innych niezbędnych działań wspierających m.in. komplementarną infrastrukturę, aktywne oraz dobrze wyedukowane społeczeństwo, a także organizując odpowiedni poziom życia i zapewniając zaspokojenie podstawowych potrzeb społecznych. Obecnie rozwój gospodarki turystycznej następuje głównie na obszarach charakteryzujących się dużymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi, odpowiednio zagospodarowanymi i eksponowanymi. Szacuje się, że takie zintegrowane strefy rekreacyjne będą głównym kierunkiem popytu turystycznego w XXI wieku – w znacznej części generowanego przez segmenty rynku europejskiego²³.

Wśród rodzajów turystycznej aktywności na szczególną uwagę zasługuje turystyka kulturowa²⁴, w tym jej odmiana w postaci *heritage tourism* – tj. turystyki ukierunkowanej na dziedzictwo²⁵.

Przywołane wyżej walory przyrodnicze i kulturowe z całą pewnością posiada Janowiec²⁶, którego współczesnym, głównym czynnikiem miastotwórczym²⁷ może stać się turystyka wykorzystująca zabytkowy charakter miasta, co znalazło formalne umocowanie w aktualnym miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy. Projekty uwzględniające turystykę jako element wpływający na rozwój regionalny – ujęte w programach lokalnych i wpisujące się w strategiczne cele programów regionalnych oraz krajowych, mają szanse na wsparcie z funduszy unijnych. Połączenie programów w zakresie turystyki z programami ochrony dziedzictwa kulturowego szanse te podwaja.

²³ J. Kołodziejski, Hipoteza kształtowania polityki przestrzennej państwa, CVP, Warszawa 1998.

²⁴ G.J. Ashworth, Conservation as Preservation or as Heritage: Two Paradigms and Two Answers. Built Environment vol. 23, no 2 1997, s. 92-102

²⁵ L. Borley, Ochrona miejsc o znaczeniu historycznym – szkocka strategia w dziedzinnie turystyki, referat w ramach międzynarodowej konferencji Dziedzictwo a turystyka, w Krakowie w 1998 roku

²⁶ Potencjał turystyczny posiadają także inne miasta na obszarze tzw. wielkiego łuku wiślanego, tworzącego przełom pomiędzy Wyżyną Małopolską a Wyżyną Lubelską, pisze o tym J. Kołodziej, Janowiec, Kazimierz Dolny, Puławy, Nałęczów, Wilków – nowe zagłębienie turystyczne, Warszawa 1997 (materiał powielony), a także K. Bieda, W. Kosiński, Możliwości rozwoju funkcji turystycznych w świetle doświadczeń zagranicznych dla obszaru miast i gmin : Puławy, Nałęczów, Kazimierz Dolny, Janowiec, Wilków, Wąwolnica, Kraków 1997 (materiał powielony)

²⁷ Na turystykę jako współczesny czynnik miastotwórczy, wpływający na poprawę sytuacji ekonomicznej ludności wskazują K. Kuśnierz, R. Malik w artykule Analiza kierunków i możliwości adaptacji zespołów zabytkowych miast historycznych /w:/ Zabytki architektury i urbanistyki ziemi krakowskiej ich rola we współczesnym rozwoju regionu, Praca zbiorowa pod red. A. Kadłuczki, Kraków 1997

Turystykę należy postrzegać także jako funkcję wspomagającą ideowo i finansowo ochronę, konserwację i rewaloryzację małych miast o walorach krajobrazowych – takich jak Janowiec. Jak pokazuje praktyka, w budżetach samorządów (lokalnych i wojewódzkich) brakuje obecnie środków finansowych dających możliwość ochrony biernej, to znaczy finansowania opieki nad zespołami zabytkowymi dla ich wartości samych w sobie. Zwłaszcza tych, które wymagają dużych nakładów i są złożonymi organizmami rządzącymi się procesami niemożliwymi do konserwatorskiego utrwalenia w niezmienniej formie²⁸. Potraktowanie ich w sposób komercyjny, przy jednoczesnym niezbędnym profesjonalnym zapewnieniu standardów estetycznych – stanowi szansę dla zachowania ich wartości zabytkowych i krajobrazowych.

Zrównoważona turystyka może zatem stanowić „idealny „napęd” ekonomiczny dla rewaloryzacji „miasteczka”²⁹, kreujący przy okazji jego dobry wizerunek³⁰, ale także nieść ze sobą poważne zagrożenia - przyczyniając się przede wszystkim do napływu nowych inwestycji mających zaspokoić potrzeby rekreacyjno-turystyczne. Niekontrolowany rozwój, ekspansja nowych obszarów budowlanych w strefach, które ze względu na swój wyjątkowy charakter i piękno powinny pozostać bez przekształceń, a także dowolność w kształtowaniu architektury i detalu może prowadzić do odwrotu atrakcyjności miasta, zaniku jego indywidualnego charakteru. Dodać przy tym należy, że napływ dużej rzeszy turystów może wiązać się z przejmowaniem przez lokalną społeczność obcych wzorców zachowań i stylów życia, powodującym osłabienie tożsamości i miejscowej wspólnoty.

Istotne jest jednak by zrozumienie tego faktu stało się powszechne i akceptowane przez wszystkich uczestników procesu zmian w mieście. W demokratycznym państwie prawa ochrona winna być pojmowana w myśl zasady : dla czego i dla kogo chronimy Janowiec, a jej praktyczna realizacja winna być podjęta i przede wszystkim świadomie akceptowana przez samorząd i mieszkańców miasta.

Wnioski

1. Historyczny plan, zabudowa, sylweta i skala miasta, panoramy i powiązania krajobrazowe, naturalna zieleń i ukształtowanie Janowca zachowały się w stopniu przesądzającym o jego wysokich wartościach zabytkowych i atrakcyjności miejsca.
2. Janowiec posiada naukowo opracowane zasady kształtowania ładu przestrzennego, co należy uznać za modelowy przykład wyznaczający kierunki zmian tego pełnego potencjalnych wartości „miasteczka”, oczekującego na mądre i gospodarne uporządkowanie. Zmiany takie powiązane z aktywizacją turystyczną, dającą zatrudnienie miejscowej ludności - wydają się być jego przyszłością.
3. Nowe inwestycje lokalizowane w strukturze miejskiej, będącej zbiorem form historycznych o różnej jakości powstałych w różnych okresach czasu, są zadaniem trudnym – a ostateczny efekt nie zawsze pozostaje w zgodności z oczekiwanym. Są one jednak wynikiem działań, w których obok służb konserwatorskich, posiłkujących się często opiniami ekspertów (tak dzieje się w przypadku inwestycji uznanych za kontrowersyjne, np. budynku restauracji przy ul. Sandomierskiej 24 czy propozycji

²⁸ W. Kosiński, Aktywizacja turystyczna małych miast, aspekty architektoniczno-krajobrazowe, Zeszyty naukowe i monografie Politechniki Krakowskiej, monografia 269, seria architektura, Kraków 2000, s. 18

²⁹ W. Kosiński, Problemy aktywizacji turystycznej małych miast w warunkach transformacji /w:/ Studia i materiały, Strategie rewaloryzacji miast w Polsce i innych krajach,, Warszawa 2000, s. 79

³⁰ W. Kosiński, P. Byrski, Turystyka w zespołach staromiejskich. Szansa i zagrożenia ... op. cit. s. 193

zabudowy wzdłuż ul. Lubelskiej) – udział biorą władze samorządowe uchwalające miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, służby budowlane oraz najbardziej istotne podmioty – inwestor i świadom ingerencji w zabytkową tkankę miasta – architekt.

4. Punktem zwrotnym w podnoszeniu atrakcyjności turystycznej „miasteczka”, może być praktyczna realizacja projektu rewaloryzacji rynku, opracowanego przez W. Kosińskiego z zespołem. Należy mieć nadzieję, że władze lokalne w najbliższym czasie zrealizują ten zamiar³¹. Na skutek postępujących sukcesywnie zmian w zagospodarowaniu tej części miasta, w chwili obecnej rynek współtworzą dwa poziomy użytkowe, z których jeden pełni funkcję drogi prowadzącej do kościoła parafialnego, drugi zaś przybrał formę skweru-rynku, położonego nieco niżej, „spływającego” łagodnie do poziomu ulicy Młynarskiej. Oba poziomy przedzielone są niską skarpą obsadzoną zielenią (drzewa, krzewy). Projekt założył wprowadzenie jednego poziomu użytkowego na całej powierzchni rynku, z rzędnymi na poziomie ulicy dojazdowej do kościoła parafialnego. Efektem takiego zabiegu jest wprowadzenie muru oporowego na styku Rynku z ul. Młynarską (w części dwupoziomowego, urozmaiconego elementami szaty roślinnej). dopełnieniem całości przedsięwzięcia ma być umieszczony w centralnej części placu zbiornik wodny, z którego wyprowadzono ciek spływający w kierunku ciągu schodów łączących płytę Rynku z ul. Młynarską
5. Za wysoce pożądaną należy uznać kontynuację spotkań organizowanych przez Towarzystwo Przyjaciół Janowca, o tematyce już poruszanej, z pokazywaniem właściwych wzorcowych przykładów kształtowania form architektonicznych (w tym małej architektury) i zieleni. Pożądanym, pod kątem aktywizacji turystycznej, pozostaje organizacja (we współpracy z władzami gminy) spotkań z fachowcami, którzy przybliżyliby mieszkańcom możliwość pozyskiwania środków finansowych na prowadzenie działalności agroturystycznej i turystycznej.

³¹ W skład dokumentacji projektowej weszły następujące opracowania: Projekt budowlany, Kompleksowe zagospodarowanie Rynku i ul. Lubelskiej w rewitalizowanej części Janowca, Projekt zagospodarowania terenu autorstwa dr hab. inż. arch. Wojciecha Kosińskiego prof. PK; Projekt budowlany, Kompleksowe Zagospodarowanie Rynku i ul. Lubelskiej w rewitalizowanej części Janowca, branża zieleni, Projekt budowlany, Kompleksowe Zagospodarowanie Rynku i ul. Lubelskiej w rewitalizowanej części Janowca, branża konstrukcja; Projekt budowlany, Kompleksowe Zagospodarowanie Rynku i ul. Lubelskiej w rewitalizowanej części Janowca, branża drogowa; Projekt budowlany, Kompleksowe Zagospodarowanie Rynku i ul. Lubelskiej w rewitalizowanej części Janowca, Instalacje elektryczne; Projekt budowlano-wykonawczy kanalizacji deszczowej z przyłączami oraz przyłącza wodociągowego do zasilenia w wodę fontanny.

THE TOWN OF JANOWIEC: OPPORTUNITIES AND THREATS

Janowiec is situated at the characteristic large curve of the Vistula river, in the place where it turns from the north-eastern to north-western direction – a few kilometres up the river from Kazimierz Dolny. Typical features of this area are two-sided escarpments of a few dozen meters of elevation, contributing to its tourist attractiveness. New planning concepts envisage extension of protection onto the areas which were not entered in the register of historical monuments before 2002 including protected landscape areas and exposure of the whole historical complex of buildings, and order that “The landscape and urban planning guidelines and local architecture models for the region of Janowiec on the Vistula river” prepared in 1993 by the team of architects: A. Böhm, W. Kosiński, K. Kuśnierz, should be followed as the basic source at design or modernization of buildings. The planning arrangements, which pursuant to Article 7 of the currently binding Act concerning protection and safeguarding of historical monuments, are among the legally acceptable forms of protection, based on detailed and scientifically verified rules of shaping the spatial order in the town and its close surroundings – should be regarded as a model example setting the directions of change in such small towns: derelict but full of potential advantages, awaiting wise and economical management. Such changes, connected with increased tourist movement which provides local inhabitants with employment opportunities, seem to be the future for Janowiec. Thus, sustainable tourism can become an ideal “economic drive” for redevelopment of the town, shaping also its positive image. On the other hand, tourism can pose considerable threats, facilitating an inflow of new investments to meet the recreational and tourist needs. It can be concluded that uncontrolled growth, expansion of new buildings in the areas which should be left intact owing to their unique character and beauty, as well as a latitude in creating architecture and details can spoil attractiveness of the town and eradicate its individual character. Moreover, it should be added that the historic layout, arrangement of buildings, silhouette and scale of the town, its panorama and relations with landscape, natural greenery and the landform features of Janowiec have been preserved, contributing to its high historical value and attractiveness of the place. A turning point in raising tourist attractiveness of the town could be implementation of the market square redevelopment project prepared by W. Kosiński with the team. Hopefully, local authorities will implement this project soon.

1. Dom chleba przy Rynku w Janowcu, po pracach związanych z odsłonięciem kamiennego lica elewacji, fot. D. Kopciowski, 2012.

2. Budynek Urzędu Gminy w Janowcu, po odsłonięciu kamiennego lica elewacji, fot. D. Kopciowski, 2012.

3. Nowa zabudowa przy ul. Lubelskiej 8, fot. D. Kopciowski, 2010.

4. Zabudowa przy ul. Radomskiej (miejsce dawnej lokalizacji kościoła pw. św. Cecylii), fot. D. Kopciowski, 2010.

5. Fragment szczytu kościoła parafialnego, po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2010.

6. Symulacja pokazująca obrzeże płyty Rynku od ul. Sandomierskiej, fragment projektu rewaloryzacji Rynku autorstwa W. Kosińskiego z zespołem.

7. Symulacja komputerowa pokazująca koncepcję rewaloryzacji Rynku, zawarta w opracowaniu pt.: „Janowiec nad Wisłą. Opracowanie i wyznaczenie strefy ochrony konserwatorskiej, etap II, Kraków 1992.

8. Koncepcja przekształceń północnej pierzei rynku zakładająca nadbudowę parterowych budynków, zawarta w opracowaniu pt.: „Janowiec nad Wisłą. Opracowanie i wyznaczenie strefy ochrony konserwatorskiej, etap II, Kraków 1992.

TRAKTOR ZABYTKIEM

Myśl, że zwykły ciągnik rolniczy może być włączony do ewidencji zabytków wydaje się być niemożliwa, a jednak coraz więcej właścicieli tych maszyn zgłasza się do urzędów ochrony zabytków w celu przeprowadzenia odpowiedniej procedury. W swoich właścicielach ciągniki budzą moc pozytywnych uczuć i sprawiają, że są oni w stanie latami poszukiwać przez Internet lub jeździć na specjalistyczne targi, ażeby zdobyć oryginalne części, które się zużyły lub których brak w ich „cudeńkach”.

Jedną z takich osób jest Pan Dariusz Kalinowski z Dębłina, właściciel ciągnika Lanz-Bulldog D9506, wyprodukowanego w Niemczech, w fabryce Heinrich Lanz AG w Mannheim (Fabryka istniała w latach 1859-1956. W 1956 roku firma John Deere zakupiła zakłady Lanz i zaczęto używać nazwy „John Deere-Lanz” dla ciągników produkowanych na linii w fabryce Lanz.). Lanz-Bulldog to marka ciągnika rolniczego produkowanego w Niemczech, w różnych wersjach, od 1921 do 1960 roku. To jeden z najbardziej popularnych ciągników niemieckich, których wyprodukowano ponad 220 000 egzemplarzy. Nazwa „Bulldog” jest powszechnie stosowana w Niemczech jako synonim ciągników również dzisiaj, szczególnie w Bawarii.

Ciągnik ma numer nadwozia: 632346, długość: 3430 mm, szerokość: 1800 mm, wysokość: 2520 mm. Wyprodukowany został ok. 1940 r. Z pewnością przed lipcem 1941 r., kiedy producent zaprzestał stosowania gwintu calowego Whitwortha. Gwint ten jest użyty w przedmiotowym egzemplarzu. Gwint Whitwortha mieści się w karterze, w zbiorniku górnym, przednim, w skrzyni przekładniowej, czyli elementach, które nie podlegały wymianie. Najważniejszy jest karter, centralna część ciągnika, bo jest tam wybity numer seryjny ciągnika. Fabryka wybrała ten element na miejsce wybijania numerów seryjnych, bo był bardzo trwały i nie był wymieniany w czasie napraw. Produkcję modelu D9506 rozpoczęto w 1939 roku.

Lanz-Bulldog charakteryzował się stosunkowo prostym, tanim i łatwym utrzymaniem, głównie z powodu budowy źródła napędu: dwusuwowy, średnioprężny, silnik z pojedynczym cylindrem, chłodzony cieczą, umieszczony jest poziomo. Uruchamianie silnika odbywało się przez podgrzewanie, umieszczonej z przodu pojazdu, gruszki żarowej ręczną lampą lutowniczą. Po osiągnięciu odpowiedniej temperatury należało wyjąć koło kierownicy wraz z jej kolumną i wsunąć w jedno z bocznych kół zamachowych. Następnie, przez pokręcenie za koło kierownicy, można było uruchomić silnik. Wymagało to sporej siły fizycznej i wprawy, wyglądało natomiast bardzo efektownie. Warto przytoczyć informacje o podstawowych parametrach: pojemność silnika to 10 300 cm³, moc silnika: 33 kW (45 KM) przy 650 obr/min, stopień sprężania: 4,75, średnica cylindra: 225 mm, skok tłoka: 260 mm, trzy biegi do jazdy w przód i trzy biegi wsteczne. Jednocylindrowy dwusuwowy silnik średnioprężny zastosowany w Lanz-Bulldogu D9506 był bardzo prosty w budowie, miał dużą tolerancję na paliwa słabej jakości i był bardzo wytrzymały. Wadą silnika był jego duży ciężar, wysoka paliwożerność i kłopotliwa obsługa. Po odpaleniu często pracował miesiącami bez gaszenia, przez 24h na dobę, gdyż starało się maksymalnie wykorzystać stosunkowo kosztowny sprzęt rolniczy. Zmieniali się

jedynie kierowca z pomocnikiem pracujący z reguły w trybie dwuzmianowym, a płyny uzupełniano oraz drobnych napraw dokonywano w polu. Ciągnik ten produkowany był początkowo głównie na kołach stalowych, później na ogumionych. W trakcie produkcji poddawany był stopniowej modernizacji i produkowany w wielu wersjach i z różnym wyposażeniem. W czasie II wojny światowej stopniowo ograniczano liczbę produkowanych egzemplarzy, a okresowo także zaprzestano produkcji.

Na początku 1946 roku podjęto w Polsce decyzję o rozpoczęciu produkcji ciągników rolniczych, a ze względu na konieczność szybkiego wdrożenia, zdecydowano się powtórzyć konstrukcję niemieckiego ciągnika Lanz-Bulldog D9506, co z perspektywy czasu okazało się słuszną decyzją. Prace nad dokumentacją techniczną prowadzone były pod kierunkiem inż. Edwarda Habicha i ukończone zostały w lipcu 1946 roku. Na przełomie lutego i marca 1947 roku rozpoczęto prace nad prototypem ciągnika pod oznaczeniem LB-45, który zaprezentowany został publicznie 1 maja 1947 roku podczas pochodu pierwszomajowego w Warszawie. Produkcję seryjną ciągników już pod oznaczeniem C-45 uruchomiono we wrześniu 1947 roku. Do końca tego roku zbudowano 130 sztuk, zaś w I kwartale 1948 r. – 227, a w kwietniu 1948 r. – 103 egzemplarze. Na początku lat 50-tych XX w. produkowano po kilka tysięcy egzemplarzy rocznie. Do napędu Ursusa C-45 zastosowany został jednocyldrowy, dwusuwowy silnik średnioprężny typu C-45 o pojemności skokowej 10300 cm³ i mocy maksymalnej 33 kW (45 KM), zblokowany z trójbiegową skrzynią biegów. Odpalanie wyglądało tak jak w klasycznym Bulldogu. Model ten zmodernizowano w 1954 roku, nadając mu oznaczenie C-451 i produkowano do 1965 roku.

Przyczyną zaprzestania produkcji Lanz-Bulldoga D9506 w 1955 roku była jego przestarzała konstrukcja w porównaniu z ciągnikami z silnikami wysokoprężnymi. Na początku lat siedemdziesiątych ciągniki tej konstrukcji masowo wycofywano z użycia w Polsce ze względu na bardzo wysokie spalanie oleju oraz rządowe zarządzenie, według którego stacje benzynowe uzależniały sprzedaż paliw od zwrotu zużytego oleju.

Po zakończeniu II wojny światowej wiele egzemplarzy tych ciągników pozostało w wysiedlonych niemieckich gospodarstwach. Nowi osadnicy przejmowali porzucone mienie. Takim był też zapewne przedmiotowy egzemplarz, który pochodzi z Pomorza. Szczęśliwym zbiegiem okoliczności uniknął złomowania. Przez kilkadziesiąt lat pozostawał pod „gołym niebem”, przez co wiele jego elementów uległo korozji i wymagało dużych nakładów pracy przy renowacji.

Bulldogi produkowano również w Hiszpanii przez Lanz Iberica SA w Getafe pod Madrytem. Łącznie w latach 1956 - 1963 zostało tam zbudowanych 17 100 ciągników. We Francji, w firmie Société Nationale de Construction Aeronautic du Centre (SNCAC), w Colombes, od około 1939 produkowane były na licencji „Le Percheron” wersje z silnikiem o mocy 25 KM. Zostało ich zbudowanych około 3700 sztuk do zaprzestania produkcji w 1956 roku. W Australii, w firmie Kelly & Lewis Springvale, Victoria, Australia od 1948 produkowane były KL Bulldog w oparciu o model N Bulldog z silnikiem o mocy 35 KM. Zostało tam zbudowanych około 860 sztuk do zaprzestania produkcji w grudniu 1952 roku. W Polsce, w Zakładach Mechanicznych Ursus w Warszawie od 1947 roku, produkowano ciągniki Ursus C-45 o konstrukcji skopiowanej z Lanz Bulldog z silnikiem o mocy 45 KM. W 1957 roku model Ursus C-45 został zastąpiony przez C451. Zostało zbudowanych około 55 000 sztuk do zaprzestania produkcji w 1965 roku. W Argentynie w firmie Industrias Aeronáuticas y Mecánicas del Estado od 1951 roku produkowano ko-

pie Lanz-Bulldog z silnikiem o mocy 55 KM. Ciągnik został nazwany „El Pampa” i posiadał znaczek IAME. Od 1955 roku ciągnik był produkowany przez Dirección Nacional de Fabricaciones e Investigaciones Aeronáuticas i znaczek został zmieniony na DINFIA. Zostało tam zbudowanych około 3760 „El Pampa” do zaprzestania produkcji w 1960 roku.

Pan Dariusz Kalinowski razem z bratem odziedziczyli dwa zabytkowe jednocylin-drowe traktory: niemiecki Lanz-Bulldog D9506 z ok. 1940 r. oraz polski Ursus C45 z lat pięćdziesiątych. Były w złym stanie, gdyż oba stały „pod gołym niebem” przez ok. 20 lat. Ursus C45 był w dużo lepszym stanie i był bardziej kompletny. Lanz Bulldog miał zatarty tłok i był niekompletny. Obaj mężczyźni z fascynacją myśleli o uruchomieniu maszyn, tym bardziej, że zabytkowe samochody i maszyny stają się z roku na rok popularniejsze. Ojciec obu panów przypominał, że odchodzą (umierają) starsi ludzie, którzy potrafią naprawiać takie stare pojazdy, mobilizował do podjęcia prac restauratorskich. Pan Dariusz nie miał „żyłki” mechanika samochodowego, jak wielu właścicieli pojazdów, którzy sami je naprawiają, więc musiał zatrudnić dobrego fachowca. „Mieliśmy kontakt do świetnego mechanika z Pomorza – wspomina właściciel Bulldoga - starszego pana, który wychował się przy takich starych traktorach i znał w nich każdą śrubkę. Ojciec był zdeterminowany, powiedział, że albo teraz naprawimy traktory, albo ostatecznie zaprzepaścimy szansę uzdrowienia naszych zabytków. Wtedy uzgodniłem z bratem, że ja zajmę się starszym Lanzem (fot. nr 1), a on dostanie Ursusa. Ojciec pragnął, żeby obu traktorom przywrócić życie”. Oznaczało to, że trzeba przeprowadzić taki remont, żeby udało się uruchomić silnik, czyli rozebrać urządzenie na czynniki pierwsze i każdy element oczyścić, sprawdzić, czy nie jest zniszczony lub przedziewały, nadać mu pierwotny kształt. W przypadku jakiejś niedoskonałości naprawić lub wymienić na identyczny. Zdarza się przy takich konserwacjach, że mechanicy muszą odlewać zepsute metalowe części, gdyż kupić ich nie można nawet na rynku wtórnym. Ale czyż jest coś trudnego dla pasjonatów? A nawet jeżeli jest trudne, to tym większa satysfakcja, gdy uda się te trudności pokonać. ((fot. 2)

Rozebranie silnika, naprawienie i powtórne złożenie zabrało pięć tygodni intensywnej pracy (fot nr 3). W latach 2010-2014 cały ciągnik przeszedł gruntowny remont, przeprowadzony przez mechanika z kilkudziesięcioletnim doświadczeniem, co było dokumentowane na zdjęciach oraz filmach video. Naprawiono, zregenerowano lub wymieniono wiele brakujących czy zużytych części w dużej mierze w zgodzie z oryginałem, jak i w pełni profesjonalnie (fot. nr 4).

Rzecz w tym, że dawniej obowiązywały inne przepisy ruchu drogowego, np. nie stosowano migaczy, świateł „stop” i świateł długich. Pan Dariusz zdecydował się je dodać, aby zwiększyć bezpieczeństwo na drodze i móc poruszać się w ruchu samochodowym. Pojazdy zabytkowe nie muszą spełniać wszystkich obecnych przepisów ruchu drogowego. Do rejestracji wystarczy, jeśli pojazd zabytkowy spełnia przepisy z czasu, kiedy był produkowany. Zamiast prądnicy został użyty alternator oraz współczesny filtr powietrza. Jest to jakiś kompromis między szacunkiem dla oryginału, zachowaniem bezpieczeństwa na drodze a wygodą. Sprawa jest dyskusyjna i w środowisku kolekcjonerów pojazdów zabytkowych budzi gorące emocje. Pan Dariusz z urazą cytuje słowa właściciela przepięknie odrestaurowanego Rolls-Royce z lat trzydziestych, który pokazał mu pod maską pojazdu korkowy filtr powietrza sprowadzony z Anglii za bardzo duże pieniądze” „skundliliście Lanza, każda część musi być oryginalna jak kiedyś”. Jednak właściciel samochodu może sobie na to pozwolić, gdyż wozi pojazd na lawecie i używa go tylko na imprezach, które nie wykorzystują dróg, trwa normalny ruch samochodowy.

Natomiast traktor jeździ dużo po wszystkich polskich drogach. Dzięki temu docierany jest wyremontowany silnik. Pojazd był obliczony na dziesięciolecie ciężkiej pracy pod dużym obciążeniem w polu. Żeby go zachować w dobrym stanie, trzeba nim często jeździć i zgłaszać mechanikowi do usunięcia ewentualne usterki.

Wracając do sposobu remontowania traktora. W szerokim zakresie stosowano za- bytkowe części pochodzące ze dawnych zapasów przechowanych w starych budynkach rolniczych, np. założono na tłoku oryginalne pierścienie ze starych zapasów (fot. nr 5), pospawano żeliwną głowicę silnika, wymieniano końcówki układu kierowniczego. Aże- by uzyskać dobrą chłodnicę zużyto osiem pozyskanych wtórnie, lutując je i naprawiając. Zamontowano dobrze zachowane oryginalne błotniki z innego egzemplarza Lanz-Bull- dog. W ostatnim czasie Pan Dariusz poszukuje oryginalnego siedziska.

Pierwsze udane uruchomienie traktora po 40 latach spoczynku było wielkim świę- tem (fot. nr 6). Cały wysiłek rekompensuje udział w jedynej w swoim rodzaju chwili, którą Pan Dariusz nazwał „przebudzeniem starego potwora”. W świecie miłośników zabytkowych traktorów określa się je jako znamienny, „pierwszy, siwy dym z komina”. Jeżeli uda się go odpalić, wiadomo, że traktor będzie znowu funkcjonował. Chwila poprzedzająca odpalenie jest na prawdę bardzo emocjonująca, gdyż niepowodzenie oznacza, że dotychczasowa praca poszła na marne i jedyne co można zrobić to przezna- czenie zabytku na części do innych traktorów.

Pan Dariusz z sentymentem wspomina tamten moment: „przy pierwszym uruchomie- niu był huk, dym, iskry, ogień z cylindra, para i następnie głośny miarowy stukot na całą okolicę. Zaraz przyszli wszyscy sąsiedzi zaciekawieni, co tak głośno hałasuje w naszej szopie. Na szczęście silnik ochoczo wystartował, już przy pierwszej próbie, i pracował w miarę równomiernie (fot. nr 7). Zamieściłem na YouTube film z tego wydarzenia. Zrobił on ogromną furorę (ponad 500 tys. obejrzeń). Film z pierwszego uruchomienia Ursusa, nakręcony lepszą kamerą, ma ponad 500 tys. obejrzeń na YouTube.” (fot. 9, 10 i 11).

Jak każdy - fascynujący się mechanizmami, które wyszły z użycia człowiek – Pan Dariusz ubolewa nad „zapomnianymi traktorami, których części leżą w pokrzywach, sta- rych stodołach i szopach.” Zdaje on sobie sprawę z tego, że jest duże ryzyko, iż będą złomowane i zostaną bezpowrotnie stracone. Opowiada „znam różne przypadki: np. kie- dy zmarł ojciec, syn zaraz posprzątał podwórko. Wywiózł na skup niekompletny mały traktorek Lanz z lat trzydziestych. Spóźniłem się o dwa lata i wyłem głośno, gdy się o tym dowiedziałem. Syn właściciela powiedział, że „gdyby wiedział, że tak mi zależy, to by oddał mi ten stary złom za flaszkę”. Do tej pory nie mogę odżałować! O wartości tych ma- szyn świadczy zainteresowanie użytkowników portali takich jak Allegro. Jeżeli ktoś chce sprzedać nieodrestaurowany traktor za rozsądną cenę, to natychmiast znajduje chętnych z Niemiec, Holandii, Belgii lub Włoch. Znam dwóch Niemców, którzy przepięknie odre- staurowali Ursusy C45 kupione w Polsce i jeżdżą nimi na parady.” (fot. nr 8)

TRACTOR AS A HISTORICAL OBJECT

For many people it may be surprising that an agricultural tractor can be entered in the register of historical objects. However, an increasing number of owners of these machines apply to Offices for the Protection of Monuments to carry out a relevant procedure. Mr Dariusz Kalinowski from Deblin is the owner of Lanz-Bulldog D9506 tractor produced in Germany in Heinrich Lanz AG factory in Mannheim. This was one of the most popular German tractors: over 220 000 of these machines were manufactured. The name "Bulldog" is widely used in Germany also nowadays, especially in Bavaria, as a synonym of the word "tractor".

At the beginning of 1946 in Poland it was decided to launch production of agricultural tractors. Due to the need for immediate commencement of production, the structure of German Lanz-Bulldog D9506 was copied, which in the course of time turned out to be the right decision. The work on technical documentation was carried out under the supervision of engineer Edward Habich and completed in July 1946. At the end of February and beginning of March 1947 work was started on a prototype of a tractor called LB-45 which was first presented in public on 1 May 1947 during the May Day march in Warsaw. Mass production of the tractors, called then C-45, was launched in September 1947. At the beginning of the 1950s, several thousand tractors were manufactured every year. The model was modernized in 1954, renamed C-451 and produced until 1965.

Mr Dariusz Kalinowski and his brother inherited two historic one-cylinder tractors: German Lanz Bulldog D9506 from around 1940 and Polish Ursus C45 from the 1950s. The machines were in poor condition because they both stood outdoors for about 20 years. However, Ursus C45 was in much better condition and more complete. Lanz Bulldog had a seized-up piston and lacked many parts. Both men were enthralled by the thought of starting the vehicles up, especially as historical cars and other machines become increasingly popular every year. Their father reminded them that elderly people who can repair such old vehicles pass away and encouraged them to start renovation works. Unlike many vehicle owners who repair their machines themselves, Mr Dariusz does not have a flair for vehicle repairs, so he had to hire a good expert. Fascinated by the mechanisms which have fallen into disuse, Mr Dariusz speaks with regret about "abandoned tractors whose parts lie in nettles, old barns and sheds." He is aware of a high risk that these tractors will be scrapped and irretrievably lost.

1. Traktor Lanz-Bulldog przed renowacją, fot. D. Kalinowski.

2. Pierwsze prace konserwatorskie, fot. D. Kalinowski.

3. Demontaż elementów do konserwacji, fot. D. Kalinowski.

4. Tłok wyciągnięty, fot. D. Kalinowski.

5. Zakładanie nowych pierścieni z dawnych zapasów, fot. D. Kalinowski.

6. Przygotowanie traktora do uruchomienia, fot. D. Kalinowski.

7. Pierwsze uruchomienia silnika Lanz-Bulldoga, fot. D. Kalinowski.

8. Odrestaurowany Ursus C45 z Niemiec,
fot. z archiwum D. Kalinowskiego.

9. Traktor Lanz, fot. D. Kalinowski.

10. Traktor Lanz z boku, fot. D. Kalinowski.

11. Traktor Lanz, fot. D. Kalinowski.

PROJEKTY ARCHITEKTA CZESŁAWA DORIA-DERNAŁOWICZA W ZASOBIE WOJEWÓDZKIEGO URZĘDU OCHRONY ZABYTKÓW W LUBLINIE – KOMUNIKAT

W 2012 roku ukazała publikacja Haliny Danczowskiej pt. „Architekt Czesław Doria-Dernałowicz (1901-1993) Życie i twórczość”. Autorka przybliżyła w niej twórczość i życie prywatne postaci związanej z lubelskim środowiskiem architektów. Czesław Doria-Dernałowicz urodził się w 1901 roku w Stefanowie na Kresach, na terenie dzisiejszej Białorusi. Dzieciństwo spędził w majątkach rodzinnych koło Mohylewa. Wydarzenia rewolucji październikowej naznaczyły dzieje rodzinne ucieczką z ojczystych stron i utratą całego majątku. W 1920 roku jako młody ochotnik służył w sztabie Wojska Polskiego. W 1921 roku rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, gdzie był wyróżniającym się studentem. Od roku 1929 pracował na stanowisku asystenta w zespole Oskara Sosnowskiego. W latach 1927-1929 brał udział w projektowaniu m.in. II kolonii Urzędniczej Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (na Żoliborzu). Względy ekonomiczne zdecydowały o osiedleniu się wraz z żoną i synem w Radomsku, gdzie pracował jako kierownik Wydziału Techniczno-Budowlanego Zarządu Miejskiego. W 1934 roku został członkiem Stowarzyszenia Architektów Polskich i Urbanistów Polskich. Kolejny etap pracy zawodowej upłynął w Łowiczu. Następnie w styczniu 1936 r. podjął pracę architekta-urbanisty w Zarządzie Miejskim w Lublinie. W czasie bombardowania Lublina we wrześniu 1939 roku, zniszczony został dom przy Wyszyńskiego 4, on sam został ciężko ranny, rodzina straciła dorobek życia. W latach 1937-52, z przerwą w okresie okupacji, pracował w Społecznym Przedsiębiorstwie Budowlanym, w Wojewódzkim Biurze Projektów, w Zakładzie Osiedli Robotniczych. Pełnił funkcję prezesa Lubelskiego Oddziału Stowarzyszenia Architektów Polskich. Za swoją pracę zawodową i aktywną działalność społeczną został uhonorowany wyróżnieniami państwowymi i stowarzyszeniowymi. Zawodowo czynny, pomimo pogarszającego się wzroku, pozostawał do 1976 roku. Zmarł w 1993 roku, w wieku 92 lat. Z życiem powojennego Lublina związał osobiste pasje i aktywność zawodową. Jego twórczość to znaczący wkład w dzieło rozwoju Lublina.

Wpływ na kształt powojennej architektury Lublina miały zrealizowane na podstawie jego projektów obiekty: budynek Bursy Powiatowej przy ul. Popieluszki (dawn. ul. Róży Luksemburg), Dom Partii przy Al. Raclawickich, budynek Państwowej Szkoły i Technikum Chemicznego przy Al. Raclawickich, gmach Wojewódzkiej Komendy Milicji Obywatelskiej przy ul. Narutowicza, budynek biurowy ZEOL przy ul. Wolskiej, z późniejszą nadbudową trzeciego piętra, budynek Akademii Medycznej przy ul. Radziwiłłowskiej, budynki dla spółdzielni mieszkaniowych, domy jednorodzinne przy ul. Księżykowej i Al. Warszawskiej, budynki przemysłowe, i inne realizacje.

Wśród ważniejszych prac zrealizowanych w obiektach zabytkowych należy wymienić: odbudowę sklepienia „zakrystii akustycznej” w katedrze (wg obliczeń matematycznych prof. Jana Makusińskiego), remont i nadbudowę kamienicy Konopniców przy Rynku 12, odbudowę części zniszczonego działaniami wojennymi dachu kościoła

Dominikanów, inwentaryzację i odbudowę pałacu Czartoryskich przy Placu Litewskim 2, rozbudowę gmachów Wojewódzkiej Rady Narodowej przy ul. Spokojnej (dawn. ul. 22 Lipca), przebudowę i modernizację Hotelu Europejskiego (późn. nazwa „Europa”), prace restauratorskie w pomieszczeniach „Winiarni” w podziemiach kamienicy przy Rynku 8.

W 2013 roku Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie otrzymał propozycję przyjęcia materiałów stanowiących część twórczości Cz. Doria-Dernałowicza. Spuścizna po architekcie w zakresie dokumentacji projektowej, pozostawała jednak w stanie nieuporządkowanym. Pani Elżbieta Dernałowicz-Malarczyk, córka architekta, powierzyła p. Halinie Danczowskiej – autorce pracy poświęconej życiu i twórczości architekta, rozpoznanie posiadanych materiałów archiwalnych.

W tym samym roku p. H. Danczowska opracowała dla WUOZ opinię w sprawie oceny zawartości i wartości zasobu archiwalnego – planowanego do przekazania. Częścią tej opinii był spis wykonany z autopsji. Z opinii wynikało, iż zbiór prac projektowych Doria-Dernałowicza, stanowi niewątpliwą wartość historyczną dla badań nad architekturą Lublina i Lubelszczyzny. W kontekście wypełnianych przez WUOZ zadań w zakresie popularyzacji wiedzy o zabytkach poprzez udostępnianie zbiorów do celów naukowych, zasadnym było podjęcie decyzji o przyjęciu oferowanego zbioru. Po uzyskaniu pisemnej zgody spadkobierców architekta, w dniu 24 czerwca 2014 r. zbiór w ilości 60 pozycji zawierających łącznie 837 kart, został fizycznie przekazany do WUOZ w Lublinie, a następnie włączony do zasobu archiwalnego urzędu. Zawiera on oryginalne projekty - rysunki tuszem lub ołówkiem na kalce i papierze. Część z nich jest sygnowana. Nie wszystkie są kompletne, niektóre zawierają jedynie rysunki elewacji. Projekty opatrzone datą mieszczą się w przedziale czasowym: 1933-1979.

Oprócz obiektów „lubelskich”, zbiór zawiera projekty budowli z miejscowości: Morzyce, Stróżewo, Sulmierzyce, Świder, Włostów, Zawady-Wodzisław.

W zbiorze znajduje się „Projekt elektrowni” będący pracą dyplomową Czesława Doria-Dernałowicza, wykonaną na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 1933 roku.

Zbiór zawiera także plany:

- „Plan sytuacyjno-wysokościowy części gruntów majątku Lemszczyzna -Bursaki... pomiaru na gruncie dokonał w 1937 roku i plan niniejszy sporządził w roku 1938 mierniczy przysięgły Bogdan Białkowski w Lublinie”
- „Plan sytuacyjno-warstwowy część terenu majątku Rury – A położonego w granach miasta Lublina. Pomiaru na gruncie dokonał w 1937 roku i plan niniejszy sporządził wg południka magnetycznego w tymże roku mierniczy przysięgły inż. Stanisław Zachara”
- „Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów położonych między ulicami: Alejami Raclawickimi, Legionową, Puławską i Sławinkowską w Lublinie”, 1965, wykonany przez Cz. Doria-Dernałowicza.

Wykonany przez p. H. Danczowską wykaz projektów pozwala na orientację co do zawartości poszczególnych zbiorów rysunków.

Poniżej zamieszczamy wykaz wybranych projektów architektonicznych znajdujących się w przekazanym do WUOZ zbiorze, które - oprócz oczywistych walorów naukowych, mogą być przydatne dla właścicieli nieruchomości:

1. Lublin, Katedra - projekt odbudowy sklepienia „zakrystii akustycznej”, 1945-50. Tu także tekst o historii odbudowy, sprawozdania i inne dokumenty
2. Lublin, projekt gmachu Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, 1946 r.
3. Lublin Aleje Racławickie 1 – projekt gmachu dla Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej tzw. Domu Partii, 1956 r. (współautor Zbigniew Zawora)
4. Lublin Aleje Racławickie 7 – projekt zamienny Technikum Chemiczno-Budowlanego, 1960 r.
5. Lublin Aleje Racławickie 14 – projekt kraty okna zewnętrznego zakrystii kościoła KUL, 1952 r.
6. Lublin ul. Dymitrowa 11 (ob. Radziwiłłowska) – projekt gmachu dla Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych, następnie Akademii Medycznej, 1956 r.
7. Lublin ul. Hipoteczna 4 – projekt rozbudowy Ubezpieczalni Społecznej, 1948 r.
8. Lublin ul. Jacewskiego 2 – projekt wejścia głównego i przedsionka z szatnią w budynku Instytutu Medycyny Wsi, 1963 r.
9. Lublin, ul. Krakowskie Przedmieście 29 - projekt lady portiera w hallu głównym hotelu „Europa”, 1956 r.
10. Lublin ul. Lipowa 23/25 – projekt budynku mieszkalnego Spółdzielni Mieszkaniowo-Budowlanej „Nadzieja”, 1957 r.
11. Lublin – projekt rozbudowy skrzydła zachodniego budynku mieszkalnego KUL, 1952-1953
12. Lublin ul. Orla 2 – projekt nadbudowy i rozbudowy budynku mieszkalnego, 1960 r.
13. Lublin ul. Piekarska 35B – projekt budynku mieszkalnego piętrowego, 1957 r.
14. Lublin, Plac Litewski 2 – inwentaryzacja i projekt odbudowy pałacu Czartoryskich (Dom Sportu), 1947-1948
15. Lublin ul. Pstrowskiego 10 (ob. Peowiaków) – projekt techniczny przebicia otworów w ścianie zewnętrznej na I i II kondygnacji, 1961 r.
16. Lublin Rynek 12 – projekty nadbudowy i remontu zabytkowej kamienicy, 1939 r.
17. Lublin, ul. Skłodowskiej 22 – projekt budynku mieszkalno-usługowego „Współdom”, 1960 r.
18. Lublin Al. Warszawska 69c – projekt nadbudowy i rozbudowy budynku mieszkalnego dwurodzinnego piętrowego, 1959 r., 1976 r.
19. Lublin ul. Weteranów 26a – projekt domu mieszkalnego, 1952 r.
20. Lublin ul. Żmigród 3 – projekt zamienny budynku warsztatowego, 1952 r.
21. Karczmiska gmina. Karczmiska – projekt budowy plebanii przy kościele parafialnym, 1975 r.
22. Bończa gmina Kraśniczyn - projekt odbudowy dworu, 1943 r.
23. Bończa gmina Kraśniczyn - projekt osiedla robotniczego w majątku Bończa [1943 r.]
24. Bończa gmina Kraśniczyn - projekty szopy i żrebięciarni w majątku Bończa [1943 r.]
25. Grabowiec gmina Grabowiec – projekt przebudowy plebanii przy kościele parafialnym p.w. św. Mikołaja, 1977 r.
26. Hostynne gmina Werbkowice - plan zagospodarowania terenu cmentarza parafialnego, 1979 r.

27. Nielisz gmina Nielisz - projekt rozbudowy kościoła p.w. św. Wojciecha i MB Różańcowej, 1973 r.
28. Ratoszyn gmina Chodel - projekt remontu kościoła (wieży), brak daty
29. Skrzynice gmina Jabłonna - projekt budynku Ochotniczej Straży Pożarnej, 1963-1965
30. Stary Brus gmina Stary Brus - projekt remontu kościoła p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej, 1962 r.

PROJECTS OF AN ARCHITECT CZESŁAW DORIA-DERNAŁOWICZ IN THE ARCHIVES OF THE PROVINCIAL OFFICE FOR THE PROTECTION OF MONUMENTS IN LUBLIN

In 2013 the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin received an offer to take over a part of the work of Cz. Doria-Dernałowicz. However, the heritage of the architect, in the form of project documentation, was not ordered. Ms Elżbieta Dernałowicz-Malarczyk, daughter of the architect, entrusted the task of examining the archive material to Ms Halina Danczowska – the author of a study dedicated to life and work of the architect.

In the same year, Ms H. Danczowska prepared for the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin an opinion on contents and value of the archive material to be handed over. A part of this opinion was a register compiled on the basis of personal study. In the opinion it is concluded that the collection of project works by Doria-Dernałowicz presents an unquestionable historical value for studies on architecture of Lublin and the Lublin region. In view of the Office's tasks concerning dissemination of knowledge about historical monuments through making its collections available for scientific purposes, it was a right decision to accept the collection offered. After obtaining a written consent of the architect's inheritors, the collection of 60 items containing 837 cards in total was transferred to the Provincial Office for the Protection of Monuments in Lublin on 24 June 2014, and then included into the Office's archives. The collection contains original projects – drawings made with ink or pencil on carbon and paper. Some of them are signed. Not all are complete, several contain only drawings of elevations. The projects which are dated come from the years 1933-1979.

Apart from objects connected with Lublin, the collection comprises town plans and projects of buildings from: Morzyce, Stróżewo, Sulmierzyce, Świder, Włostów, Zawady-Wodzisław. The collection includes also "Power plant project" which is the diploma project of Czesław Doria-Dernałowicz, prepared in the Faculty of Architecture of Warsaw University of Technology in 1933.

LAUR KONSERWATORSKI 2015

28 kwietnia 2015 roku wręczono nagrody w ramach szesnastej edycji Wojewódzkiego Otwartego Konkursu o „Laur Konserwatorski”, organizowanego przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod patronatem Generalnego Konserwatora Zabytków, Wojewody Lubelskiego i Marszałka Województwa Lubelskiego. W trakcie uroczystości referat okolicznościowy pt. „Europejskie odniesienia odkryć średniowiecznej architektury monumentalnej na ziemi chełmskiej” – wygłosił prof. dr hab. Andrzej Buko, Dyrektor Instytutu Archeologii Polskiej Akademii Nauk.

Uroczystość była także okazją do wręczenia odznak Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Za opiekę nad zabytkami” osiemnastu gospodarzom zabytków oraz dyplomu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego przyznanego za odnalezienie skarbów/przedmiotów o charakterze sakralnym w miejscowości Ruda Huta w powiecie chełmskim.

Celem konkursu jest:

- wyłonienie wyróżniających się realizacji konserwatorskich cechujących się wysoką jakością, prawidłowością działań przy zabytku, szczególną dbałością o kompleksowe przywrócenie mu świetności i utrwalenie wartości oraz znaczenia,
- promocja dobrych wzorów realizacji prac przy zabytku, adaptacji i dbałości o jego właściwe utrzymanie i zagospodarowanie,
- uhonorowanie i wyróżnienie wzorowych inwestorów-gospodarzy zabytków i wykonawców prac.

W edycji konkursu 2015, kapituła pod przewodnictwem Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków postanowiła przyznać „Laury Konserwatorskie” czterem gospodarzom zabytków, wypełniającym zasady określone w regulaminie konkursu.

Sądowi Okręgowemu w Lublinie za remont i konserwację wnętrza Sądu Rejonowego Lublin-Zachód w Lublinie

Sąd Rejonowy przy Krakowskim Przedmieściu 76 w Lublinie zbudowany został w latach 1892-95. Od czasu powstania funkcjonuje zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Niezmiennosc funkcji potwierdza racjonalność przełożenia programu użytkowego na zastosowaną koncepcję przestrzenno-architektoniczną, którą można uznać za przykład perfekcyjnego dostosowania formy do funkcji. Pod względem stylu obiekt jest utrzymany w konwencji późnego klasycyzmu z elementami neobaroku.

Od czasu powstania nie podejmowano w budynku sądu żadnych poważniejszych prac. Obiekt był poddawany jedynie bieżącym remontom i naprawom.

Szeroko zakrojony program robót rewaloryzacyjnych podjęto dopiero w latach 2002-2005. Wykonano wówczas konserwację detalu architektonicznego elewacji, remont tynków, wymianę stolarki okiennej (uwzględniając historyczne podziały na kwatery, profilowanie szprosów i listew przyrynkowych), malowanie elewacji. Uporządkowano zieleń wokół budynku. Zagospodarowano dziedziniec główny i odbudowano ogrodze-

nie. Zrealizowanie powyższego zakresu prac przywróciło obiektowi oraz jego bezpośredniemu otoczeniu pierwotny wyraz architektoniczno-urbanistyczny. Te działania zostały uhonorowane przyznaniem Laura Konserwatorskiego w 2006 r. Mimo sukcesywnie prowadzonych robót, w złym stanie nadal znajdowała się drewniana konstrukcja wieżby dachowej, a przede wszystkim jej oryginalna wieszakowa część nad środkowym traktem, podtrzymująca efektowny, dwupoziomowy świetlik. Zacieki z nieszczelnego świetlika górnego, jego ciężka, stalowa konstrukcja wypełniona taflami zbrojonego szkła doprowadziły do trwałych odkształceń, objawiających się ugięciem drewnianych belek i uszkodzeniami dekoracji sztukatorskich. Drugim bardzo istotnym czynnikiem powodującym wyraźne pogorszenie stanu technicznego budynku, zwłaszcza w obrębie drugiego piętra i poddasza, była niedrożność wentylacji grawitacyjnej.

Przystąpienie do działań remontowo-konserwatorskich we wnętrzach sądu poprzedził etap prac przedprojektowych. Zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi opracowana została ekspertyza oraz szereg inwentaryzacji poszczególnych elementów obiektu (stolarka drzwiowa, detal architektoniczny, kominki). Powyższe opracowania posłużyły do wykonania dokumentacji projektowej, na którą złożył się przede wszystkim *Projekt budowlano-wykonawczy remontu budynku Sądu Rejonowego w Lublinie, Krakowskie Przedmieście 76* autorstwa mgr inż. arch. Jacka Cieplińskiego i dr inż. Anny Halickiej z 2006 r. oraz *Program prac konserwatorskich* autorstwa mgr sztuki Magdaleny Gawłowskiej. Renowację pomieszczeń poprzedziły roboty budowlane polegające na remoncie elementów konstrukcji budynku, związane z: wymianą stropów nad II piętrem i świetlików dachowych, konserwacją i częściową wymianą wieżby oraz poszycia dachowego. W poziomie piwnic wykonano izolację przeciwwilgociową. Konstrukcja galerii wewnętrznych została wzmocniona. Przestrzeń holu i ciągów komunikacyjnych została pozbawiona wtórnych przekształceń poprzez demontaż prowizorycznych ścianek i kiosków. Tynki poddano naprawom. Posadzki i parkiety zakonserwowano lub – w przypadku znacznych uszkodzeń – wymieniono we fragmentach na nowe.

Wnętrzom przywrócono kolorystykę powtarzającą historyczną (ustaloną na podstawie badań tynków i warstw malarskich), konserwacji poddano detal architektoniczny. Ze sztukaterii usunięto wtórne przemalowania, uzupełniono brakujące elementy posługujące się formami zdjętymi z oryginału. Całość scalono kolorystycznie. W dwóch pomieszczeniach poddano konserwacji kompletnie zachowane kominki ceramiczne, bogato dekorowane, pokryte beżową i zieloną glazurą. Szczególnie starannym zabiegom renowacyjnym poddano oryginalny, drewniany wiatrołap, unikatową żeliwną klatkę schodową w starym archiwum, a także liczne żeliwne osłony przewodów wentylacyjnych.

Wykonane prace konserwatorskie i roboty budowlane cechują się wysoką jakością. W wyniku stałego nadzoru konserwatora dzieł sztuki nad prowadzonymi działaniami - w ściennych wnękach odkryte zostały mazerunki, które poddano specjalistycznej konserwacji. W trakcie prac odnaleziono także oryginalne stopnie schodów bocznej klatki schodowej, wykonane z piaskowca, które poddano konserwacji. Szczególnej uwagi wymagały niezwykle bogato dekorowane pomieszczenia reprezentacyjne: Gabinet Prezesa Sądu i Sale Rozpraw.

Realizacja pozwoliła przywrócić cennym wnętrzom Sądu Rejonowego pierwotny wystrój przy jednoczesnym zabezpieczeniu konstrukcji. Zachowano przy tym oryginalną substancję zabytku, uczyniono wartość cennego budynku użyteczności publicznej.

Pani Renacie Grochowskiej za konserwację i restaurację pałacu w Czesławicach

Historia budowlana pałacu, wzniesionego na terenie istniejącego co najmniej od XVI wieku zespołu rezydencjonalnego, rozpoczęła się w 1886 roku. W tym czasie założenie zakupił Wacław Wernicki, przemysłowiec warszawski z myślą stworzenia warunków dla rekonwalescencji schorowanej małżonki.

Równie starannie zaprojektowano otoczenie pałacu. Projekt parku wykonał Walerian Kronenberg – jeden z najwybitniejszych projektantów założen ogrodowych przełomu XIX i XX wieku. Teren założenia objął łącznie z folwarkiem powierzchnię 24 ha.

Po roku 1920 majątek nabył Tomasz Milowicz, który gospodarował tu do czasów okupacji niemieckiej.

Po wojnie pałac przeszedł na własność Skarbu Państwa i był wielokrotnie przebudowywany (obiekt nie był jeszcze wówczas wpisany do rejestru zabytków, do 1977 roku nie podlegał ochronie prawnej, stąd remontów dokonywano bez projektu konserwatorskiego, jedynie na podstawie decyzji budowlanych). Takie działania niekorzystnie przekształcały oryginalną formę budowli. Kolejnych dewastacji dokonano w pałacu w latach 80. XX w. wykonując nieprawidłowo prace modernizacyjne.

W 1996 roku nowy właściciel spółka Hermes, bez jakichkolwiek pozwoleń konserwatorskich i budowlanych, przystąpiła do prac dokonując znaczącej dewastacji pałacu i parku. Skuto m.in. wówczas wszystkie tynki zewnętrzne wraz z detalami wystroju elewacji: znikły gzymsy, opaski i szczytiki nadokienne, pilastry, boniowania, portale. Sprawę zniszczenia pałacu skierowano do Prokuratury.

Nowa karta w historii zespołu pałacowo-parkowego w Czesławicach otworzyła się dopiero w sierpniu 2001 roku, gdy z rąk Syndyka trafia on w drodze sprzedaży do nowej właścicielki – Renaty Grochowskiej.

Pierwsze działania koncentrowały się wokół podstawowego zabezpieczenia pałacu i parku. Piękne, lecz zaniedbane dotychczas tereny parkowe poddano zabiegom pielęgnacyjnym, oczyszczono stawy, przeprowadzono prace lecznicze przy zabytkowych drzewach. W marcu 2006 opracowany został projekt koncepcyjny rewitalizacji pałacu zakładający odtworzenie pierwotnego wystroju elewacji i przywrócenie historycznego wyglądu wnętrz. W oparciu o przekazy źródłowe i inwentaryzacje przygotowane zostały także założenia do stylowej aranżacji wnętrz i rewitalizacji parku. Także w 2006 roku Właścicielka uzyskała pozwolenia konserwatorskie oraz budowlane i rozpoczęła rewitalizację zespołu. Wykonano wówczas szereg prac zapewniających budynkowi zaopatrzenie w energię i niezbędne media. Roboty *stricte* budowlane w zakresie remontu murów (z wykonaniem izolacji), przebudowy i adaptacji piwnic, remontu dachu, konserwacją i wymianą stolarki okiennej oraz drzwiowej - pozwoliły przywrócić właściwy stan techniczny. Najważniejsze wyzwanie związane z inwestycją polegało jednak na rekonstrukcji całkowicie zniszczonego detalu architektonicznego elewacji. Bogaty, dekoracyjny detal stanowił o plastyczności elewacji, nadawał lekkość pałacowi i podkreślał jego walor estetyczny. Stąd niezwykle ważne było właściwe wykonanie powyższych prac. Profesjonalne działania przyniosły pożądany rezultat i elewację, wraz z odtworzonym kamieniem

nym cokolem, detalami architektonicznymi, kamieniarką w przestrzeni tarasu – odzyskały dawny blask. Niemniej ważnym zadaniem było odtworzenie wystroju i wyposażenia wnętrz pałacowych. Odtworzono wystrój klatki schodowej w nawiązaniu do oryginalnej formy, wykonano nowe kamienne schody. Odtworzono posadzki w hallu i sanitariatach, w pokojach położono nowe parkiety. Z rzadko spotykaną pieczołowitością poddano konserwacji i odtworzono detal architektoniczny, niemniejszą uwagę poświęcono kolorystyce ścian stosując w niektórych pomieszczeniach połączenie koloru i tapet. Odtworzono i wprowadzono kominki oraz piece. Osobny rozdział, ale decydujący o jakości całości prac, to wyposażenie pomieszczeń. Należy podkreślić, że Właścicielka kierowała się zasadą stosowania wyłącznie autentycznych obiektów, odpowiadających czasom powstania i funkcjonowania pałacu. Powyższe zaangażowanie dotyczyło zarówno drobnych, zdawałoby się nieistotnych elementów, jak również tych zasadniczych, decydujących o charakterze przestrzeni. Według tej zasady skompletowano żyrandole, kinkiety, okucia stolarki, lustra, meble, rzeźby i obrazy. O wyjątkowym podejściu do zagadnienia świadczy fakt, że nawet w łazienkach część wyposażenia stanowią oryginalne przedmioty. Nadzór nad aranżacją wnętrz sprawował Grzegorz Sądecki.

Stopniowo, dzięki konsekwentnemu działaniu Pani Renaty Grochowskiej pałac w Czesławicach odzyskał blask. Obiekt pod nowym dachem, z przywróconą dekoracją elewacji, odrestaurowanymi wnętrzami, w otoczeniu coraz lepiej zadbanego parku budzi zainteresowanie nie tylko znawców przedmiotu, ale często zaglądających do Czesławic turystów i nałęczowskich kuracjuszy.

Metropolitalnemu Seminarium Duchownemu w Lublinie za konserwację XVII w. fryzu medalionowego oraz adaptację wnętrz na Muzeum Starodruków i Sztuki Sakralnej, w zespole seminarium w Lublinie

Na początku XVII wieku teren zajmowany przez Seminarium Duchowne – w skład którego wchodził kościół seminaryjny, ogrodzenie z bramkami i zespół budynków klasztornych – należał pierwotnie do dwóch rodzin arikańskich: Suchodolskich i Lubienieckich. Ostatnia z nich postawiła tu dwór, przekazała też jego część na cmentarz dla swych wyznawców i wybudowała ośmioboczną kaplicę, która przetrwała do lat dwudziestych XX wieku. Kolejnymi właścicielami byli m.in. Albert Sierakowski, opatka Benedyktynów sandomierskich Zofia Sieniawska, rodzina Rzeczyckich, książę Bogusław Radziwiłł, rodzina Żytkiewiczów.

Najprawdopodobniej w latach 1616-25 wybudowano tu pałac dla wicewojewody Bernarda Suchorabskiego. Na jego dwóch elewacjach zachował się rzeźbiony fryz składający się z 38 medalionów, zinwentaryzowany w latach 1852-1853 przez Kazimierza Stronczyńskiego w „Opisie Zabytków Starożytności w Królestwie Polskim”. W 1700 roku obszar ten stał się własnością fundacji oo. Misjonarzy. Pałac-klasztor Misjonarzy jeszcze w XVIII wieku rozbudowali o skrzydło zachodnie, co spowodowało zniszczenie części medalionów.

Pozostałe na elewacjach południowej i północnej dotrwały w dobrym stanie do drugiej wojny światowej. 17 września 1939 roku niemiecka bomba lotnicza zniszczyła północno-wschodni narożnik gmachu. Zagładzie uległo wówczas kilka medalionów. Część pozostałych została uszkodzona. W 1947 roku pozostawiono pięć pustych blend w miejscach zniszczonych medalionów. Uzupełnienia medalionów na podstawie fotografii

i akwreł Stronczyńskiego dokonano w 1955 roku. Konserwację fryzu przeprowadzono w latach 1982-1986. Na elewacji południowej zmniejszono okna tak, aby okapy nie deformowały lauowych wieńców. Na elewacji północnej zrekonstruowano pięć brakujących medalionów. Jak pisał prof. Jerzy Kowalczyk konserwatorzy Roman i Monika Konkolewscy wydobyli „wyrazistość reliefów poprzez przywrócenie dawnej kolorystyki – ultramarynowego tła silnie odcinającego się od jasnokremowych partii rzeźbiarskich. Korektury wizerunków i emblematów w medalionach stały się możliwe dzięki udostępnieniu przez profesora fotografii rycin stanowiących pierwowzory graficzne z XVI i XVII w., zamieszczone głównie w dziele Arnolda Mylius „Principum et Regum Polonorum imagines” wydane w kolonii w 1594 roku oraz Gabriela Rollenhagena „Selectorem emblematum centuria” z 1611 roku.

Dobór ambitnego i ideowego programu serii medalionów z wizerunkami książąt i królów polskich, wymagał znajomości europejskich kompendiów emblematycznych. Wskazuje to na fundatora o wysokiej kulturze intelektualnej, członka liczącego się w Rzeczypospolitej rodu senatorskiego. Wychodząc z takich przesłanek ufundowanie wczesnobarokowego fryzu, w latach 40. XVII w. należałoby łączyć z Bogusławem Radziwiłłem lub poprzednikiem z tegoż rodu. Na ich służbie byli bowiem poeci, pisarze i inżynierowie o wysokiej kulturze intelektualnej. Wśród nich byli także Andrzej i Paweł Lubienieccy, werbujący artystów na dwór Radziwiłłów. Być może ze względu na prestiż rodu, rezydencja Radziwiłłów w Lublinie musiała się wyróżniać wśród podmiejskich dworów okazałością i niezwykłą galerią książąt i królów. Przedstawiają one m.in. Bolesława III Krzywoustego, Bolesława IV Kędzierzawego, Kazimierza II Sprawiedliwego oraz Leszka – z emblematami.

Ostatni z nich dla zdobycia korony użył niegodziwego podstęp. Przed wyznaczoną pogonią do słuza z koroną, chcąc utrudnić drogę konkurentom, powtykał w ziemię gwoździe zakończone kolcami, które okaleczyły ich konie. Gdy ujawniono ten podstęp rozszarpało go końmi, stąd zamiast berła dźwizgał pejcę, a zamiast miecza – szpikulec podobny do grotu strzały. Postawa Leszka została zilustrowana emblematem z dzieła Rollenhagena, ukazującym raka dźwigającego glob wszechświata.

Zgodnie z programem prac konserwatorskich z września 2010 roku autorstwa M. Konkolewskiej, która przeprowadziła konserwację – stan zachowania fryzu świadczył o utracie właściwości hydrofobowych zastosowanych zabezpieczeń powierzchniowych. Przekładało się to na wypłukiwanie błękitnego tła, zniszczenia wierzchniej oryginalnej warstwy form rzeźbiarskich m.in. poprzez krystalizację soli, postępujący proces ich wykruszania, przebarwienia. Prace konserwatorskie polegały m.in. na wzmocnieniu zdeintegrowanych i osłabionych partii zaprawy, oczyszczeniu, odsoleniu, podklejeniu odsłoniętych odspojień, reperacji głębszych spękań, uzupełnieniu ubytków zaprawą wapienno-piaskową, przywróceniu barwnej warstwy tła medalionów oraz hydrofobizacji powierzchni. Prace konserwatorskie pozwoliły na wyeksponowanie wartości, unikatowej dekoracji.

Drugą wyróżnioną częścią inwestycji jest adaptacja na Muzeum Starodruków i Sztuki Sakralnej, przyziemia neobarokowego skrzydła seminarium wybudowanego w I poł. XX w. wg projektu arch. Jerzego Siennickiego, z fundacji księdza Andrzeja Karnickiego.

Muzeum Starodruków i Sztuki Sakralnej zostało powołane w celu udostępnienia zabytkowych zbiorów Biblioteki Seminarium, założonej w 1714 roku. Biblioteka posiada dziś 611 tytułów rękopisów, 175 tytułów inkunabułów i ponad 17 tys. starodruków.

W ramach prac konserwatorskich wnętrza adaptowanego na muzeum – w oparciu o projekt autorstwa arch. Krzysztofa Korony z zespołem oraz program prac konserwatorskich autorstwa konserwatora Krzysztofa Kawiaka - przeprowadzono m.in. naprawę rys i pęknięć murów wraz tynkami, renowację detali architektonicznych, malowanie wnętrz w oparciu o wcześniejsze badania i próby kolorystyczne, konserwację drewnianego wiatrolapu wraz ze stolarką drzwiową głównego wejścia. Położono także nową posadzkę, wymieniono instalacje elektryczne i sanitarne, wprowadzono wyposażenie muzeum.

Wśród eksponowanych starodruków uwagę zwraca Mszał Kraśnicki z ok. 1400 roku oraz Nowy Testament wydany we Lwowie 1679 roku w języku staro-cerkiewno-słowiańskim. Ekspozycje uzupełniają m.in. szaty liturgiczne, a także przykłady rzeźby sakralnej i malarstwa z XVIII wiecznym obrazem przedstawiającym „Dawida z głową Goliata”, którego autorem jest najprawdopodobniej Guido Reni.

Parafii prawosławnej pod wezw. Przemienienia Pańskiego w Lublinie za konserwację zespołu 353 nagrobków na prawosławnym cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie

Pierwszy trzymorgowy cmentarz powstał w 1794 roku na tzw. Rurach Brygidkowskich, zwany był Starym lub „Pod Lipkami”. Jego teren przez kolejne zakupy gruntów ulegał powiększaniu. W roku 1826 władze miejskie nakazały parafii kościoła ewangelickiego zamknięcie starego cmentarza, a także zakupienie gruntu przylegającego od północnej strony do istniejącego cmentarza „Pod Lipkami” z przeznaczeniem na cmentarz ewangelicki, który oficjalnie zaczął funkcjonować od 1831 roku. Ewangelicy pozwolili korzystać prawosławnym z własnej części cmentarza, wydzielając część zakupionego gruntu na pochówki głównie wojskowych i ich rodzin. Teren ten szybko się zappełnił i około roku 1840 wydzielono dalszą część cmentarza na rzecz wyznawców prawosławia z wyznaczeniem drogi dojazdowej od ówczesnej ulicy Cmentarnej. W latach 1902-1903 wzniesiono na nim cerkiew pw. Świętych Niewiast Niosących Wonności oraz ozdobną bramę prowadzącą na cmentarz. Otwarcie w 1932 roku nowego cmentarza przy ul. Unickiej spowodowało, że popularny cmentarz przy ul. Lipowej zaczął się stawać cmentarzem ekskluzywnym i ostatecznie został zamknięty. W roku 1985 zespół cmentarzy przy ul. Lipowej wpisany został do rejestru zabytków. Tworząc nowy cmentarz, tworzone również organizację przestrzeni cmentarnej poprzez wyznaczenie ogólnej powierzchni, jej ogrodzenie, wytyczenie alejek, podział na kwatery, wydzielenie miejsc na pochówki oraz nasadzenia, bowiem tradycja dziewiętnastowieczna uwzględniała tworzenie cmentarzy – parków. Z rozwojem cmentarzy, jako miejsc odwiedzin, powstała koncepcja tworzenia plastyki nagrobnej od prostych płyt inskrypcyjnych po rozbudowane formy rzeźbiarskie, nawiązujące do form artystycznych okresu w którym powstawały. Najstarszy rozpoznany nagrobek na części prawosławnej cmentarza przy ul. Lipowej pochodzi z roku 1842. Oryginalna substancja materialna nagrobków na cmentarzu prawosławnym zachowana była bez wtórnych przekształceń, natomiast jej stan zachowania był zły. Zespół nagrobków powstałych w latach 1842-1914, nie posiadał w większości opiekunów, wobec powyższego większość nagrobków w sposób naturalny ulegała destrukcji pod wpływem czasu, czynników zewnętrznych, warunków atmosferycznych i biologicznych. Przewrócone, rozbite lub uszkodzone nagrobki zostały porośnięte mchami, roślinnością niską i zasłonięte przez samosiewy, stworzyły roman-

tyczny obraz, mało jednak przypominający pierwotną funkcję. Wykonana w 2005 roku inwentaryzacja cmentarza lokalizowała nagrobki oraz drzewostan. Dodatkowo wykonane zostały karty ewidencyjne dla najbardziej wartościowych artystycznie i historycznie nagrobków, zawierające fotografie, opis, a przede wszystkim rozpoznanie danych osoby zmarłej. Materiał wyjściowy, umożliwił lokalizację poszczególnych nagrobków w terenie za pomocą przyporządkowanej numeracji, która została wykorzystana przez konserwatorów do opracowania programów prac. Programami objęto 353 nagrobki. Prace przy nich zostały włączone do realizowanego przez Parafię prawosławną p.w. Przemienienia Pańskiego projektu unijnego rewitalizacji cmentarza.

Ramowy program prac konserwatorskich obejmował:

- oczyszczenie terenu i demontaż elementów nagrobków w wielu przypadkach do poziomu kryp grobowych,
- wzmocnienie lub wymurowanie na nowo podmurówek z wykonaniem izolacji,
- łączenie rozbitych części nagrobków i łączenia konstrukcyjne z uzupełnieniami elementów,
- klejenie rozwarstwień i spękań kamienia,
- odsalanie silnie zawilgoconych nagrobków i wzmacnianie strukturalne kamienia,
- doczyszczanie powierzchni z wtórnych nawarstwień,

Program ulegał modyfikacji ze względu na specyfikę indywidualną obiektów. Ciekawym nagrobek w formie graniastosłupa o podstawie trójkąta, silnie zniszczony z uszkodzonymi i rozrzuconymi częściami składowymi, należało rozebrać w całości, wymurować podstawę i ponownie poprawnie złożyć po pełnej konserwacji elementów. Ciekawym nagrobkiem, był niewielki kubaturowo obiekt, nakryty dużych rozmiarów metalową konstrukcją. Stan zachowania elementów metalowej konstrukcji był bardzo zły, wykonano prace dekarские, odtworzono według wzoru siatkę, całość została zabezpieczona. Mniejszego zakresu prac wymagał osłonięty przez wiatę kamienny nagrobek. Prace konserwatorskie przy wszystkich wytypowanych nagrobkach in situ, nagrobkach odnalezionych w ziemi, które udało się złożyć w miejscu prawdopodobnej lokalizacji oraz pozostałych fragmentach lapidarnych umieszczonych w wyznaczonym miejscu, wykonano w zakresie zabezpieczającym kamienną lub metalową strukturę z opracowaniem estetycznym, bez większych uzupełnień, chyba że wymagały tego względy konstrukcyjne. Pracami w ramach rewaloryzacji cmentarza objęto również cerkiew, bramę główną, ogrodzenie oraz alejki. Prace konserwatorskie przy nagrobkach w latach 2013-2014, realizowały dwa zespoły pod kierunkiem konserwatorów dzieł sztuki Mirona Kellera i Macieja Filipa.

THE RESTORER'S LAUREL AWARD 2015

On 28 April 2015, awards were granted in the 16th edition of the Regional Competition for "Restorer's Laurel Award", organized by the Historic Preservation Officer of the Lublin Province under the patronage of the General Historic Preservation Officer, the Governor of the Lublin Province and the Marshal of the Lublin Province. The ceremony was also an occasion to award the distinctions of the Minister of Culture and National Heritage "For Protection of Historical Monuments" to 18 hosts of historical monuments and a diploma of the Minister of Culture and National Heritage conferred for discovery of sacred objects in Ruda Huta, region of Chełm. In the 2015 competition, the chapter chaired by the Historic Preservation Officer of the Lublin Province decided to grant "The Restorer's Laurel Award" to four hosts of historical monuments who complied with the conditions specified in the rules of the competition:

The Regional Court in Lublin for renovation and restoration of the interior of the District Court Lublin-West in Lublin

The building of the District Court at Krakowskie Przedmieście 76 Street in Lublin was erected in 1892-95. Since its beginnings, the building has been functioning in accordance with its intended use. In accordance with the restoration guidelines, an expert evaluation and a number of inventories of particular elements of the building were compiled. These studies were used to prepare the project documentation. Prior to the renovation of the interior, construction works were carried out, including repair of some elements of the building's structure: replacement of the ceiling above the 2nd floor, replacement of skylights, repair and partial replacement of rafter framing and roof covering. The colours of the interior, resembling the historical ones determined on the basis of a survey of plaster and paint layers, were restored. Architectural details were conserved. Secondary repainting was removed from moulding and lacking elements were supplemented on the basis of forms made from the original. The décor was unified in terms of colour. In two rooms, preserved ceramic fireplaces, richly decorated, covered with beige and green glaze, were conserved.

Ms Renata Grochowska for renovation and restoration of the palace in Czesławice

History of construction of the palace, erected in the area of a residential complex existing since at least the 16th c., dates back to 1886. At that time, the place was purchased by Wacław Wernicki, an industrialist from Warsaw, with a view to creating conditions for recovery of his ailing wife. The park was designed by Walerian Kronnenberg. A new era in the history of the palace and park in Czesławice began in August 2001 when it was taken over by the new owner – Renata Grochowska. Her first actions focused on basic protection of the palace and the park. Beautiful but formerly neglected area of the park underwent the nurturing treatment. The most important challenge in the project was to reconstruct the totally destroyed architectural details of the elevation. Professional measures produced the desired result: the elevations, the reconstructed stone plinth, the architectural details, as well as the renovated and supplemented stonework on the terrace have regained their former beauty. Another important task was to reconstruct the décor and furnishings of the palace interior. The staircase décor was reconstructed on the basis of the original form

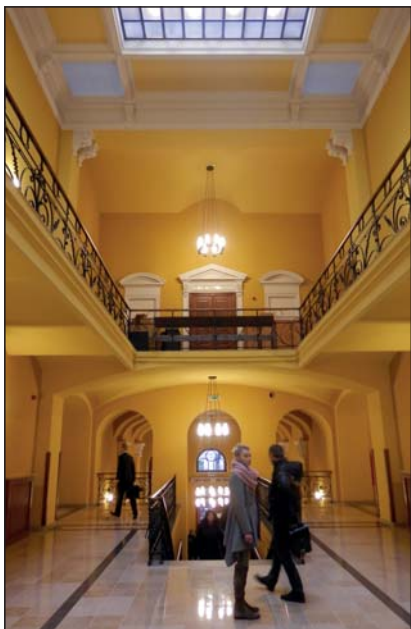
and new stone stairs were made. Architectural details were meticulously conserved and restored. Much attention was also given to colours of walls, and in some rooms colour was combined with wallpapers. Fireplaces and stoves were reconstructed or introduced.

The Metropolitan Seminary in Lublin for restoration of the 17th c. medallion frieze and adaptation of the interior for the Museum of Antique Books and Sacred Art in the seminary complex in Lublin

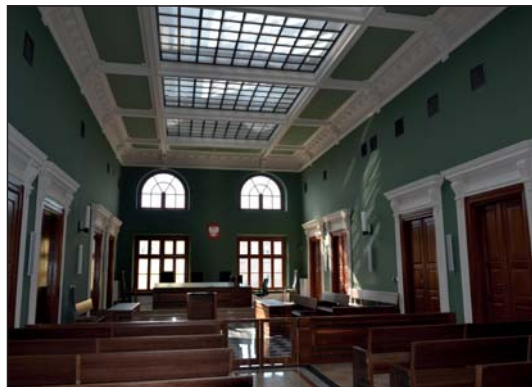
At the beginning of the 17th c. the grounds of the Seminary, which comprises the seminary church, a fence with gates and a complex of monastery buildings, belonged originally to two Arian families. One of the successive owners was Count Bogusław Radziwiłł. A palace was built here for vice-governor Bernard Suchorabski, most probably in 1616-25. On the palace's two elevations a carved frieze consisting of 38 medallions, catalogued by Kazimierz Stronczyński in 1852-1853, has been preserved. Selection of such an ambitious and ideological programme of a series of medallions with images of Polish kings and princes demanded knowledge of the European emblematic compendia. This indicates a founder of high intellectual culture, a member of a respectable senatorial family in Poland. On the basis of this premise, the early-Baroque frieze founded in the 1640s should be associated with Bogusław Radziwiłł or his family ancestor. In accordance with the programme of restoration works, the condition of the frieze testified to loss of hydrophobic properties of surface protection applied. The restoration works included: reinforcement of disintegrated and weakened segments of plaster; cleaning, desalinating and backing of exposed unstuck fragments; repair of deeper cracks; filling the gaps with lime and sand mortar; restoring the colourful layer of the medallions' background, and hydrophobization of the surface. The restoration works exposed the value of this unique decoration. Another awarded part of the project was adaptation of the ground floor of the Neo-Baroque wing of the Seminary for the Museum of Antique Books and Sacred Art. The Museum has been established in order to exhibit the historical collection of the Seminary's Library founded in 1714. Today the Library has 611 titles of manuscripts, 175 titles of incunables and over 17 000 antique books.

The Transfiguration Orthodox Parish in Lublin for restoration of 353 tombs in the Orthodox cemetery at Lipowa street in Lublin

The oldest identified tombstone in the Orthodox part of the cemetery at Lipowa street dates from 1842. The original material substance of tombs in the Orthodox cemetery was preserved without secondary transformation, but its condition was poor. The majority of tombs from 1842-1914 were uncared for, so most of them became naturally destructed under the influence of time, external factors, weather and biological conditions. The fallen, broken or damaged tombstones overgrown with moss and low plants and hidden among self-seeders created a romantic picture, but far from the cemetery's intended function. The restoration programme covered 353 tombs and comprised: cleaning the area and dismantlement of tomb elements, in many cases to the level of vaults, reinforcement or building of new underpinnings with insulation, joining broken fragments of tombs and connection with replacement of elements, fixing of stratifications and cracks in the stone, desalination of very humid tombs and structural reinforcement of stone, and cleaning the surface of secondary layers. The renovation works covered also the Orthodox church, the main entrance, the fence and the alleys.

1. Hol główny Sądu Rejonowego po pracach konserwatorskich, fot. A. Kasiborski, 2013.

2. Sala rozpraw w Sądzie Rejonowym po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2013.

3. Pałac w Czesławicach po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2014.

4. Wnętrze pałacu w Czesławicach po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2014.

5. Elewacja dawnego pałacu Suchorabskich-Radziwiłłów (obecnie Metropolitalne Seminarium Duchowne) od strony dziedzińca – po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2014.

6. Jeden z medalionów na elewacji dawnego pałacu Suchorabskich-Radziwiłłów, po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2014.

7. Nagrobki na cmentarzu prawosławnym przy ul. Lipowej po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2014.

8. Nagrobki na cmentarzu prawosławnym przy ul. Lipowej po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2014.

9. Uroczystość wręczenia Laurów Konserwatorskich 2015, od lewej Halina Landecką – Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Jarosław Szymczyk – Dyrektor Generalny Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie, Anna Augustyniak – Sekretarz Województwa Lubelskiego, ks. Tadeusz Pajurek, JE Abel Prawosławny Arcybiskup Lubelski i Chełmski, w drugim rzędzie od lewej – Jerzy Szałygin Wiceprezes Zarządu Głównego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, Jacek Rulewicz – Sekretarz Generalny SKZ, fot. P. Maciuk, 2015.

10. Uroczystość wręczenia Laurów Konserwatorskich 2015, prof. Andrzej Buko Dyrektor Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk – podczas wygłaszania referatu, fot. P. Maciuk, 2015.

11. Jarosław Szymczyk – Dyrektor Generalny Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego wręczający nagrodę Laur Konserwatorski 2015 przedstawicielom Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie – ks. Andrzejowi Oleszko Dyrektorowi Administracyjnemu i JM Rektorowi MSD ks. Markowi Słomce, fot. P. Maciuk, 2015.

12. Laureaci i osoby wręczające nagrody – od lewej: Jarosław Szymczyk – Dyrektor Generalny Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego, Anna Augustyniak – Sekretarz Województwa Lubelskiego, ks. Andrzej Łoś – proboszcz Parafii Prawosławnej, Jerzy Rodzik – Prezes Sądu Okręgowego w Lublinie, Anna Brenk - v-ce Prezes Sądu Rejonowego w Lublinie, Renata Grochowska, Halina Landecka, Zbigniew Maj – Przedstawiciel Generalnego Konserwatora Zabytków, ks. Marek Słomka – Rektor MSD, ks. Andrzej Oleszko – Dyrektor Administracyjny MSD, fot. P. Maciuk, 2015.

PAŁAC MYŚLIWSKI ZAMOYSKICH W MAZIARNI STRZELECKIEJ – W GMINIE BIAŁOPOLE POWIATU CHEŁMSKIEGO.

W 2013 roku wszczęte zostało postępowanie administracyjne w sprawie wpisu do rejestru zabytków województwa lubelskiego pałacu myśliwskiego Zamoyskich w *Maziarni Strzeleckiej* (obręb geodezyjny Strzelce, gmina Białopole, powiat chełmski). Decyzja Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków znak: KD.5140.30.4.2013 została wydana 17 grudnia 2013 roku, jednak z uwagi na toczące się postępowania odwoławcze przed organem II instancji, a następnie Sądem Administracyjnym w Warszawie – decyzja stała się prawomocna w grudniu 2014 roku.

Pałac myśliwski położony jest na obszarze dużego kompleksu leśnego, na terenie dawnej osady *Nowa Maziarnia*, w której do 1887 roku istniała fabryka terpentyny i smoły. Osada została założona w lesie wchodzącym w skład Dóbr Strzelce. W 1875 roku dobra te nabył Józef hrabia Zamoyski, a następnie (w 1877 roku) odsprzedał je Ordynacji Zamoyskiej.

Budowę pałacu rozpoczęto z inicjatywy Maurycego Klemensa hrabiego Zamoyskiego XV Ordynata na Zamościu. W pałacu, z uwagi na jego przeznaczenie, miały znajdować się pokoje gościnne i obszerna sala główna o wysokości dwóch kondygnacji, a także na przykład pokój do czyszczenia broni. Część północno-wschodnia została przeznaczona na apartament Ordynata. Wyodrębniono także „pokój damski” (największy, narożny pokój w pałacu).

Budowa była prowadzona pod nadzorem Ignacego Aleksandra Szymańskiego, oficjalnego Budowniczego Klucza Zwierzynieckiego i Strzeleckiego, projektanta budynków ordynackich. Jemu przypisywane jest autorstwo Pałacu Plenipotentą Zarządcy Dóbr Ordynacji Zamoyskiej, zbudowana pod k. XIX w. w Zwierzyńcu. Z uwagi na powyższe oraz na formę architektoniczną pałacu w *Maziarni Strzeleckiej* – nie można wykluczyć, że budowniczy był projektantem pałacu myśliwskiego¹.

Prace zostały rozpoczęte jesienią 1903 roku². Pod pałac wycięto część lasu. W dniu 15 listopada 1903 roku Szymański zawiadamiał, że „roboty mularskie przy pałacyku są już zakończone po wyrównaniu cokołu pod mury parterowe”. Zapewne na tej notatce oparli się autorzy dokumentacji historycznej pałacu w *Maziarni Strzeleckiej*³ – pisząc jednakże, że w 1903 roku budowa pałacu została ukończona [!]. Tymczasem prace budowlane i wykończeniowe trwały przez kolejne lata z tym, że były etapowane, gdyż przerywano je w miesiącach zimowych. W miesięcznych zestawieniach rozchodów Klucza Strzeleckiego wykazywano kolejne kwoty na kontynuację budowy pałacu. W maju 1904 roku wykonano kanał odpływowy, gdyż warunki gruntowo-wodne okazały się

¹ Osoba, jak i spuścizna Szymańskiego nie były przedmiotem ukierunkowanych badań, brak jest informacji o nim w słownikach i wzmianek w literaturze przedmiotu.

² Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta Ordynacji Zamoyskiej, [dalej APL, AOZ] *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamoyskiej*, sygn. 9903, nlb.

³ Jadwiga Szponar, Anna Obrębska. *Pałac myśliwski w Maziarni Strzeleckiej, gm. Białopole, woj. Chełmskie. Dokumentacja historyczno-architektoniczna* Zamość 1982, mps. w posiad. WUOZ Delegatura w Chełmie.

niesprzyjające dla inwestycji. Ponadto po sezonie zimowym trzeba było naprawić uszkodzone mury.

W sierpniu 1905 roku „rozpoczęto budowę pieców kwadratowych ze zwyczajnymi hermetycznymi drzwiczkami” oraz pieców, do których zostały wzięte „ozdobniejsze drzwiczki z Warszawy” – z firmy braci Lilpop, Biuro Przemysłowo-Handlowe Skład Artystyczno-Techniczny w Warszawie⁴.

W czerwcu 1906 roku pałac był jeszcze nie otynkowany. Zastanawiano się nad wystrojem i wyposażeniem pałacu: trwały poszukiwania wykonawcy schodów zewnętrznych z balustradą, dysponującego odpowiednim materiałem (np. piaskowcem szydlowieckim). W listopadzie tego roku spisany został protokół odbioru schodów (wykonanych przez Kamieniarza Jankiela Szlejher z Józefowa „wg danych rysunków”). Schody nie zachowały się – w tym miejscu znajdują się schody betonowe⁵. Informacji o wyglądzie schodów dostarcza wyłącznie „Plan parteru pałacu w Strzelcach” w skali 1:100 na kalce, sygnowany przez J. Szymańskiego [budowniczego], datowany na 1923 rok⁶. Wynika z niego, że ćwierćkoliste schody prowadziły z obu stron na taras założony na szerokość ryzalitu. Schody i taras posiadały tralkową, kamienną balustradę.

Także w 1906 roku firma braci Lilpop z Warszawy wystawiła rachunki za dostarczone przybory wodociągowe do pałacu, a Zakłady Ceramiczne Dziewulskiego i Langa w Opocznie za posadzki z terakoty do korytarza, platformy schodowej, kredensu, kuchni, pokoju do czyszczenia broni oraz do pomieszczenia z wanną i klozetu (wanna została zamontowana w „lokalu należącym do Ordynata”, w części północno-wschodniej pałacu z wieżą)⁷.

W tym samym roku architekt Jan Heurich młodszy wykonał trzy szkice projektowe kominków, pisząc przy tym: „nie miałem żadnych w tece – musiałem sam dopiero komponować.... Nie wiem czy będzie który z nich odpowiedni nie mam bowiem pojęcia o charakterze Sali do której jest przeznaczony” (list pisany w Warszawie 23 czerwca 1906 roku). Heurich proponował, aby jemu powierzyć wykonanie rysunków naturalnej wielkości, gdyż obawiał się, że „szkice przez majstra strzeleckiego mogą być źle zrozumiane, a cały smak to w szczegółach i ornamentach”. Prosił jednocześnie o przesłanie planu i przekroju sali⁸. Wykonanie kominków miało być powierzone stolarzowi-rzeźbiarzowi ze Zwierzyńca.

Jan Heurich młodszy (1873-1925) był między innymi projektantem kaplicy pałacowej w Kozłowie oraz plafonów w tamtejszym pałacu. Zleceniodawcą był Konstanty Zamoyski. Oprócz prac wykonywanych dla Ordynata Kozłowieckiego współpracował z Ordynatem Zamojskim: projektował wewnętrzne dekoracje architektoniczne i umeblowanie apartamentów ordynatowej Maurycowej Zamoyskiej w pałacu w Klemensowie i w *Pałacu Błękitnym* Zamoyskich w Warszawie, dekoracje architektoniczne apartamentów przyjęć ordynata w przyziemiu *Pałacu Błękitnego* (lata 1907/1908), a w późniejszym okresie dom dla kontrolera Ordynacji Zamoyskiej w Biłgoraju (1913 rok)⁹.

⁴ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamoyskiej*, sygn. 9904, nlb.

⁵ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamoyskiej*, sygn. 9905, nlb.

⁶ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamoyskiej*, sygn. 9910, s. 41.

⁷ Por. plan pałacu [w:] APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamoyskiej*, sygn. 9910

⁸ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamoyskiej*, sygn. 9903, nlb

⁹ Stanisław Łoza. *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*. Warszawa 1931, s. 123-128.

W dokumentach datowanych na 1907 rok¹⁰ znajdują się rachunki chełmskiej Fabryki Maszyn, Narzędzi Rolniczych i Odlewni Żelaza Franciszka Gessnera, działającej pod firmą Wilhelm Kretzschmar, za wykonanie schodów żelaznych. Były to drugie schody w pałacu, o charakterze gospodarczym: usytuowane zostały w części zachodniej, gdzie na parterze znajdowała się m.in. kuchnia. Oryginalne schody zachowały się do chwili obecnej.

W początkach grudnia 1908 roku budowniczy Klucza Strzeleckiego pisemnie informował o brakach i usterkach w budynku pałacu, między innymi o braku wewnętrznych metalowych części do kominków na parterze i piętrze „których projekt dał budowniczy p. Heurich”. Najpoważniejszą jednak usterką było pojawienie się grzyba pod drewnianą podłogą na parterze. W tak ważnej sprawie Plenipotent Generalny zwrócił się do Jana Heuricha o opinię. Architekt po wizytacji pałacu w *Maziarni Strzeleckiej* w dniu 7 stycznia 1909 roku potwierdził przekazane wcześniej informacje i opracował program robót. Za niezbędne uznał: zerwanie w całym domu na parterze posadzki i ślepej podłogi, wyczyszczenie legarów, usunięcie piasku spod podłogi, zdrenowanie terenu z powodu wysokiego poziomu wód gruntowych, oczyszczenie zerwanej podłogi i wysmarowanie jej siarczanem obniżenie pod podłogą parteru wyciorów kominowych aby móc je czyścić z piwnic, przesklepienie piwnic, aby dostawać się do wyciorów kominowych, wykonanie otworów w ścianach zewnętrznych na osiach okien parteru i zamontowanie wentylatorów, a także zamianę, znajdującego się w piwnicy ceglanego kanału na nieczystości na rurę żelazną¹¹.

W oparciu o tę specjalistyczną opinię w 1910 roku przeprowadzono roboty wodno-kanalizacyjne, rozebrano „niezdrowe” fundamenty i wymurowano nowe, rozebrano stare piece. Zakres i rozmiar robót wskazuje na rzeczywiście poważne usterki techniczne zastosowanych instalacji grzewczych i wodno-kanalizacyjnych. Z dokumentów wynika, że „przebudowa” pałacu przez Heuricha miała na względzie poprawę warunków funkcjonalnych budynku i nie wiązała się ze zmianą jego formy architektonicznej.

W 1910 roku Zamoyski zwracał się do Heuricha o objęcie dozoru robót budowlanych i zdobniczych, jednak Heurich odmawiał współpracy w tym zakresie. Dnia 27 maja tegoż roku wysłał korespondencję zwrotną w tej sprawie, w której pisał: „Będąc tylko architektem ja tę całą maszyną administracyjną zajmować się nie mogę i oprócz dozoru technicznego i rysunków wykonawczych niczym więcej służyć nie mogę, nie mogąc być na miejscu”¹².

Od ok. 1911 roku wyposażane były wnętrza obiektu. 3 stycznia 1912 roku Heurich zawiadomił, że przez firmę Fr. Martens i AD. Daab w Warszawie zostały wykonane roboty stolarskie: „ozdoba dębowa nad kominkiem”. W styczniu 1914 roku dokonano kolejnych zakupów wyposażenia do pałacu, tym razem mebli. Miały one zapewne stanowićumeblowanie „lokalu ordynata”.

Wydarzenia I wojny światowej miały wpływ na dalsze losy pałacu. Zarówno wojska rosyjskie, jak i austro-węgierskie dewastowały pałac i jego wewnętrzne urządzenie. W wykazie strat sporządzonym w 1916 roku wymieniono między innymi zabór ume-

¹⁰ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamojskiej*, sygn. 9905, nlb.

¹¹ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamojskiej*, sygn. 9905, nlb.

¹² APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamojskiej*, sygn. 9905, nlb.

blowania, pościeli i porcelany¹³. Jednak nie wykazano zniszczeń pałacu wywołanych działaniami wojennymi.

Po zakończeniu wojny i odzyskaniu niepodległości przez Polskę, Maurycy Klemens hr. Zamoyski był w latach 1919-1924 ambasadorem Rzeczypospolitej w Paryżu, następnie przez siedem miesięcy, od 19 stycznia 1924 roku, sprawował urząd ministra spraw zagranicznych. Pałac myśliwski nie był użytkowany zgodnie z pierwotnymi nadziejami jego pomysłodawcy. W 1921 roku pałac ponownie wymagał poważnego remontu. Kanalizacja pałacu była zniszczona, co bezpośrednio odbijało się na stanie posadzki i wewnętrznego urządzenia pałacu¹⁴. Popsute były rynny¹⁵.

Po zakończeniu wojny pałac był w użytkowaniu Spółki Zamojskiej Przemysłu Drzewnego Grupa Eksploatacyjna Strzelce. Bezpośrednią opiekę sprawował Nadleśniczy Leśnictwa Strzelce Zygmunt Sierosławski¹⁶.

W 1936 roku pałac został sprzedany na cele Akcji Oddłużeniowej Ordynacji Zamojskiej: „Sprzedaż obejmuje nieruchomość, objętą księgą hipoteczną Dóbr Ordynacji Nr 11 w granicach o przestrzeni wskazanej na planie Nr 26 zachowanym przy tejże księdze hipotecznej – w/g szczegółów podanych w § 2. Cała nieruchomość przechodzi na własność Skarbu ze wszystkimi budynkami i innymi przynależnościami gruntów za wyłączeniem jednak umeblowania i urządzenia pałacyku myśliwskiego, nadleśnictwa, kancelarii leśnictwa oraz inwentarzy martwych...”¹⁷ W piśmie z 22 lipca 1936 roku skierowanym do pana Gruchalskiego pełniącego obowiązki Inspektora w Leśnictwie w Strzelcach Sierosławski pisał:

„[...] stosownie do porozumienia z Biurem Naczelnej Dyrekcji Lasów usunięte będą z drzwi herbowe klamko i zastąpione zwykłymi, które nabyte będą na nasz koszt.

Dalej podlega usunięciu boazeria ze ścian dużej sali i ściany te naszym kosztem zaprawione będą gładko tynkiem. Do zdjęcia boazerii przyjedzie wkrótce fachowy pracownik z Fabryki WYROBÓW DRZEWNYCH w Zwierzyńcu. Nie podlegają usunięciu w tejże sali całkowita boazeria sufitu, całkowity, tj. na całej wysokości, drewniany kominek.

Wanna, o ile jest już spakowana, to jest nie stanowi całości nieruchomości, będzie również łącznie z boazerią przez nas zabrana.”¹⁸

Aktualnie, stan zachowania pałacu przedstawia się następująco:

Pałac składa się z kilku członów o zróżnicowanej wysokości (2-3 kondygnacji), krytych odrębnymi dachami o wysuniętych poza lico muru połaciach, wspartych na wyprofilowanych kroksztynach (z wyłączeniem parterowej części od strony południowej, która

¹³ Jadwiga Szponar, Anna Obrębska. *Pałac myśliwski w Maziarni Strzeleckiej, gm. Białopole, woj. chełmskie. Dokumentacja historyczno-architektoniczna* Zamość 1982, mps. W posiad. WUOZ Delegatura w Chełmie; Marzena Galecka. *Straty i zniszczenia poniesione w zabytkach nieruchomych w okresie I wojny światowej na obszarze województwa lubelskiego. Raport*. Lublin 2012, s. 140.

¹⁴ APL. AOZ. *Akta pałacu myśliwskiego* [założone 1 maja 1921 r.], sygn. 20941, s. 3.

¹⁵ *ibid.*, s. 6.

¹⁶ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamojskiej* [od 1902 r.], sygn. 9910.

¹⁷ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamojskiej* [od 1902 r.], sygn. 9910, s. 48.

¹⁸ APL. AOZ. *Akta Klucza Strzeleckiego w dobrach Ordynacji Zamojskiej* [od 1902 r.], sygn. 9910, s. 50.

została dobudowana pod koniec lat 50. XX wieku). Od strony północno-wschodniej do naroża pałacu przylega siedmioboczna wieża, nakryta wysokim hełmem. Elewacje są otynkowane. Detal architektoniczny elewacji jest linearny, zgeometryzowany. Ceglane, wysokie kominy zostały zwieńczone gzymsami w formie nawiązującej do popularnego w k. XIX w. budownictwa z nieotynkowanej cegły. Nie zachowały się zbudowane w 1906 roku reprezentacyjne, kamienne, ćwierćlukowe schody, prowadzące z obu stron na taras założony przed wejściem głównym. Schody i taras posiadały tralkową, kamienną balustradę.

Aranżacja wnętrza pałacu jest zróżnicowana stylistycznie. Obecnie składa się na nią wystrój i wyposażenie sali głównej, klatki schodowej z drewnianymi, dębowymi, dwubiegowymi schodami w trakcie frontowym, oraz dostosowane do funkcji gospodarczych żeliwne schody w części zachodniej. Sala główna posiada wysokość dwóch kondygnacji. Nakryta została drewnianym, kasetonowym stropem. Od strony północnej, wewnątrz jest doświetlone otworami okiennymi usytuowanymi w obu kondygnacjach, o wielokwaterowych skrzydłach od strony wewnętrznej (skrzydła zewnętrzne posiadają podziały analogiczne, jak pozostałe okna w pałacu). W poszczególnych pionach, okna dolnej i górnej kondygnacji osadzone są we wspólnych, głębokich gładach, ale dzielą je płaszczyzny ścian osłoniętych drewnianymi płycinami. Na ścianie przeciwległej do okien, w wysokiej wnęcie zwieńczonej ażurową kratą, znajduje się kominek. Kominek został zaprojektowany w 1906 roku przez architekta Jana Heuricha młodszego. Po obu stronach wnęki, pomiędzy filarami, umieszczono dwuskrzydłowe drzwi o analogicznych jak w stolarce okiennej, drobnych podziałach na kwatery. Ponad drzwiami znajdują się wielokwaterowe okna, umożliwiające wgląd do wnętrza sali z obiegającego ją holu. Drzwi i okna ujęte są wspólnymi, profilowanymi ramami, a płaszczyzny ścian pomiędzy nimi wypełniają drewniane płyciny. W podobny sposób rozwiązano główne wejście do sali, prowadzące od strony wschodniej z tym, że drzwi i okno są czteroskrzydłowe. Do 1936 roku ściany sali pokryte były dębową boazerią. Boazeria oraz klamki z herbami zostały zdjęte przez Zamoyskich, zgodnie z warunkami umowy sprzedaży pałacu Skarbowi Państwa. Wówczas miejsca po zdjętej okładzinie zostały otynkowane, a klamki wymienione (nadal oryginalne, owalne uchwyty zachowane są w części stolarki okiennej). Boazerię pozostawiono na słupach w holu na parterze i piętrze. Z pozostałych elementów zabytkowego wyposażenia i wystroju należy wymienić: drewniane, płycinowe, jedno- i dwuskrzydłowe drzwi zewnętrzne i wewnętrzne, taflowe parkiety na podeście drewnianej klatki schodowej, na galerii wielkiej sali i w pokoju na piętrze obok wieży, drewnianą balustradę schodów i galerii, terakotę w zachodnim skrzydle, przeznaczonym na cele kuchenne-gospodarcze, fasety oraz neorokokowe rozety w holu i pokoju na piętrze – w części pałacu z wieżą.

Powyżej opisane cechy pozwalają ocenić zabytek pod względem wartości artystycznych. Należy podkreślić, że zgodnie z panującymi trendami, pałac w *Maziarni Strzeleckiej*, miał być siedzibą wygodną – „zmodernizowaną”. Na przełomie XIX i XX wieku, modernizacja oznaczała skanalizowanie domu mieszkalnego, to jest doprowadzenie wody bieżącej (w tym przypadku najpierw do rezerwuaru wody umiejscowionego na poddaszu), co umożliwiała budowę łazienek i urządzeń sanitarnych, ulepszenie systemu ogrzewania, itp.

Z dokumentów archiwalnych wynika, jak wielką wagę przykładano w trakcie realizacji obiektu do wyboru np. wanny w apartamencie ordynata, który był przewidywany

w części północno-wschodniej. Zakup i montaż przyborów wodociągowych był jedną z najpoważniejszych inwestycji. System grzewczy opierał się na urządzeniach tradycyjnych: piecach i kominku, ale oprócz tego w piwnicy został zbudowany piec w celu ogrzewania sali głównej – w niej, na wysokości kilkunastu centymetrów pod kamiennymi parapetami, umieszczono otwory służące do tłoczenia ogrzanego powietrza. System ten jest aktualnie nieczynny.

Pałac jest własnością Skarbu Państwa – Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe Państwowego Nadleśnictwa Strzelce. W 1985 roku na podstawie decyzji znak: KL.IV-5347/40/85 z 15 lipca 1985 roku do rejestru zabytków został wpisany „zespół pałacowo-parkowy w *Maziarni Strzeleckiej*”. Elementem tego zespołu, niewymienionym wówczas w orzeczeniu decyzji, był pałac myśliwski. W związku z powyższym, biorąc pod uwagę wartości historyczne, naukowe i artystyczne tego zabytku uznano, że pałac kwalifikuje się do objęcia indywidualnym wpisem do rejestru zabytków jako zabytek architektury. Podstawę prawną do wydania decyzji o wpisie do rejestru zabytków elementów wchodzących w skład układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego stanowi art. 9 ust. 3 ustawy z dn. 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

THE HUNTING PALACE OF THE ZAMOYSKI FAMILY IN MAZIARNIA STRZELECKA – IN THE DISTRICT OF BIAŁOPOLE, REGION OF CHEŁM

The Hunting Palace of the Zamoyski Family in Maziarnia Strzelecka was entered in the Provincial Register of Historical Monuments pursuant to a decision of the Historic Preservation Officer of the Lublin Province. The palace is located within the large forest area belonging to the Strzelce estate, in a former settlement where a factory of turpentine and tar operated until 1887. In 1875 the estate was purchased by Count Józef Zamoyski who then (in 1877) sold it to the Zamoyski Family Fee Tail.

Construction of the palace was started on the initiative of Count Maurycy Klemens Zamoyski, 15th Entailer of Zamość. Due to its intended use, the palace was supposed to have rooms for guests, a large, two-storey high main hall and a room for cleaning arms.

The construction process was supervised by Ignacy Aleksander Szymański, the official Builder of Zwierzyniec and Strzelce estates. The work started in Autumn 1903. In June 1906 the palace was not plastered yet. Its décor and fittings were under discussion. Among others, architect Jan Heurich junior made sketches of wooden fireplaces. In the subsequent years, the interior design was finished, but also repairs were made, because due to the level of ground water there was a need to redesign basements and fixtures.

During the World War I, both Russian and Austro-Hungarian troops devastated the palace and its interior. After the end of the war and regaining of independence by Poland, the initiator of the palace construction Count Maurycy Klemens Zamoyski was the Polish ambassador in Paris in 1919-1924, and then for a few months he held the office of the Minister of Foreign Affairs. The Hunting Palace was never used as its initiator had originally planned. In 1936 the palace was sold to the State Treasury for the purposes of Debt-Clearing Action of the Zamoyski Family Fee Tail.

The palace consists of a few segments of various heights (2-3 storeys), covered by separate roofs with parts stretching out beyond the wall face, supported on profiled brackets. A heptagonal tower, covered with a high dome, is adjacent to the corner of the palace on the north-eastern side. Elevations are plastered and architectural details of the elevations are linear and geometrical. High brick chimneys are topped with cornices in the form referring to buildings of unplastered brick, popular at the end of the 19th c. Inside the palace there is a large, two-storey high room, covered with wooden coffer ceiling. On the northern side, the interior is lit through multi-part windows. On the wall opposite to the windows, in a high alcove topped with open-work bars, there is a wooden fireplace designed in 1906 by architect Jan Heurich junior. It should be emphasized that in accordance with popular trends of that time, the palace in Maziarnia Strzelecka was supposed to be a comfortable and modern place.

Currently, the palace is still owned by the State Treasury – the National Forest Holding „State Forests” of the State Forestry Commission in Strzelce.

1. Pałac w Maziarni, fot. M. Wilk, 2007.

2. Fragment wystroju wnętrza, fot. M. Wilk, 2012.

ZABYTKI NIERUCHOME OBJĘTE OCHRONĄ KONSERWATORSKĄ POPRAZ WPIS DO WOJEWÓDZKIEGO REJESTRU ZABYTKÓW „A” W 2014 R¹.

Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Lublinie wydał w 2014 roku jedenaście prawomocnych decyzji administracyjnych o wpisaniu do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości (w tym jedna decyzja odmowna), dotyczących:

- 1 założenia przestrzennego,
- 6 dzieł architektury i budownictwa (w tym: 3 kaplice, 2 budynki dworca kolejowego, figura przydrożna),
- 1 obiektu techniki (1 wieża ciśnień),
- 1 miejsca upamiętniającego wydarzenie historyczne,
- 2 cmentarzy (w tym: 1 grzebalny, 1 wojenny),
- otoczenia zabytku wpisanego do rejestru,
- ogrodzenia zabytku wpisanego do rejestru.

Informacja o dokonanych wpisach do rejestru zabytków została zgodnie z art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2012 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162/2003, poz. 1568 z późn. zm.) ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego (*Obwieszczenie nr 1/2015 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 15 stycznia 2015 r. w sprawie wykazów zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego* – Dz. Urz. z 2015 poz. 195, dn. 21.01.2015).

Zabytki wpisane do rejestru w roku 2014:

1. kaplica (obecnie kościół rektoralny p.w. Najświętszego Zbawiciela) na terenie cmentarza rzymskokatolickiego, w granicach ścian zewnętrznych, wraz z gruntem pod obiektem budowlanym, zlokalizowana przy ul. Walecznych 8, na działce nr 1/3 w Lublinie, gm. loco, pow. lubelski (decyzja znak: KD.5140.19.3.2014 z dnia 27 maja 2014 r., A/1627)

Historia kaplicy związana jest z rozwojem przestrzennym Lublina okresu międzywojennego. W latach 20-tych XX wieku w związku z brakiem możliwości powiększania położonego w obszarze miejskiej zabudowy cmentarza przy ul. Lipowej, przystąpiono do regulacji na gruntach pobazyliańskich oraz części folwarku Ponikwoda, na rzecz utworzenia nowego cmentarza. Założony cmentarz rzymskokatolicki został poświęcony w 1932 roku, i wówczas rozpoczęto jego użytkowanie. Na jego terenie w latach 1934-1935 na podstawie projektu Aleksandra Gruchalskiego wzniesiona została murowana kaplica. Dominującym elementem budowli jest jednowieżowa fasada ukształtowana z nakładających się na siebie brył, tworząca wertykalną formę w typie masywu wieżowego. Wejście główne na osi poprze-

¹ Artykuł przygotowano z wykorzystaniem treści decyzji o wpisaniu do rejestru zabytków opracowanych przez Annę Frąckiewicz, Marzenę Galecką i Renatę Sarzyńską-Janczak w 2014 roku.

dza arkadowy podcień. Prostokątna nawa przekryta jest dwuspadowym stromym dachem, pokrywającym szeroką połącią prezbiterium z dwiema bocznymi zakrystiami. Prezbiterium zaakcentowane jest w bryle trójkątnie zwieńczonym ryzalitem z głęboką niszą. Elewacje boczne opinają skarpy sięgające ponad linię gzymsu. Gładkie ściany budowli, z partiami boniowania na fasadzie, imitującymi kamienne ciosy, kontrastują z fakturą ceramicznej dachówki pokrywającej rozległe połacie dachowe. Wnętrze nawy przekryte jest sklepieniem kolebkowym na gurtach. W przedsionku występują sklepienia nawiązujące do krzyżowych i krzyżowo-żebrowych. Jako historyczne elementy architektoniczne lub dekoracyjne wymienić należy figury świętych Apostołów Piotra i Pawła umieszczone na fasadzie, witraż z przedstawieniem Chrystusa Ukrzyżowanego, wypełniający otwór okienny w prezbiterium, drzwi główne (od zewnątrz z dekoracją snycerską o formach kartuszowych), drzwi z nawy do zakrystii, posadzkę w podcieniu z motywem gwiazdy. Elementy współczesne, nie wpływające w istotnym zakresie na wartości zabytkowe to przede wszystkim posadzka w nawie i prezbiterium położona w roku 1979, wystrój wnętrza w charakterze ołtarzy bocznych, oraz umieszczone na elewacjach tablice z nazwami miejsca walki i męczeństwa w latach 1939 – 1956, odsłonięte w roku 1997. W latach 70-tych XX wieku w związku z budową obwodnicy Lublina cmentarz został podzielony arterią komunikacyjną (obecnie al. Andersa) na dwie części. Kaplica znalazła się w części północnej cmentarza, i w rejestrze gruntów figuruje pod adresem: ul. Walecznych 8. Usytuowana jest przy głównej alei wiodącej od wejścia głównego w kierunku północnym i stanowi wyraźny akcent w przestrzeni nekropolii.

Kaplica zachowała historyczną strukturę i prawdopodobnie autentyczną formę architektoniczną. Autor projektu – Aleksander Gruchalski był lubelskim architektem okresu międzywojennego. Według Jerzego Żywickiego – badacza architektury tego okresu kaplica autorstwa Gruchalskiego, reprezentuje „historyzujący modernizm inspirowany architekturą gotycką, z dalekim echem drewnianych kościołów Podhala”. Nie odnaleziono autorskiego projektu świątyni. Pierwowzorem był prawdopodobnie projekt Gruchalskiego z lat 30-tych XX wieku dla kaplicy w Polichnie. Formy architektoniczne, jakimi posłużył się Gruchalski w projekcie kaplicy nie mają charakteru historycznego tradycjonalizmu, nie odwołują się do konkretnych budowli czy konwencji stylowych. Inspiracji można upatrywać w romańskiej addycyjności brył, gotyckim oskarpowaniu ścian i krzyżowym sklepieniu podcienia, a nawet w idei tzw. ogrójca (zewnętrznej kaplicy ogrójcowej). Architektura kaplicy będąca swoistą syntezą tradycyjnych form i wzorów architektury minionych wieków, utrzymana jest w estetyce modernizmu. Kaplica cmentarna zbudowana wg projektu Aleksandra Gruchalskiego stanowi przykład architektury okresu międzywojennego na terenie województwa lubelskiego, odzwierciedlający tendencje modernistyczne w polskiej architekturze sakralnej.

2. figura przydrożna: murowana kolumna na cokole, zwieńczona żelaznym krzyżem, oraz płyty grobowe z I wojny światowej, zlokalizowane w bezpośrednim otoczeniu kolumny. W/w zabytki, usytuowane w pasie drogowym ulicy Tysiąclecia Państwa Polskiego na działce nr ew. gruntów 1620/2 we Włodawie, gm. loco, pow. włodawski, zostały wpisane w granicach ośmiobocznego, betonowego obrzeża, okalającego groby i centralnie usytuowaną figurę (decyzja znak: KD.5140.18.3.2014 z dnia 14 lipca 2014 r., A/1628)

Kolumna z usytuowanymi wokół niej płytami grobowymi stanowi element krajobrazu kulturowego Włodawy. Historia miejsca nie została ostatecznie wyjaśniona, ale

w wyniku prowadzonej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej oraz informacji udzielonych przez Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego we Włodawie ustalono, że wzniesienie murowanej figury w formie tokańskiej kolumny zwieńczonej krzyżem, ustawionej na czworobocznym cokole, wiązane jest z okresem prosperity miasta, przypadającym na II połowę XVIII wieku. Po roku 1745 bowiem dobra włodawskie nabył Jerzy Flemming, dzięki któremu miasto stało się ważnym ośrodkiem handlowym i jednym z najważniejszych portów rzecznych na Bugu. Druga połowa XVIII wieku była dla Włodawy okresem rozbudowy i reorganizacji, inicjowanej przez kolejnych właścicieli. Po roku 1771 dobra ziemskie wraz z Włodawą przeszły prawem sukcesji w ręce Izabeli z Flemingów Czartoryskiej, małżonki Adama Kazimierza Czartoryskiego, a następnie od roku 1798, jako posag Zofii z Czartoryskich, weszły w skład dóbr rodziny Zamoyskich.

Kolumna we Włodawie jest jednym z kilku podobnych zabytków na obszarze Lubelszczyzny. Za najstarszą uznawana jest tokańska kolumna na cokole w Zawieprzycach, gm. Spiczyn (po roku 1683), następnie wymieniane są kolumny w Łysolajach, gm. Milejów i Fajslawicach, gm. Fajslawice (obie datowane na pierwszą połowę XVIII wieku). Uznaje się, że kolumna we Włodawie powstała w okresie po 1766 roku (datowanie za *Katalogiem Zabytków Sztuki w Polsce*). Najpóźniejszym tego typu zabytkiem na Lubelszczyźnie jest kolumna we wsi Kozłówka, gm. Kamionka (początek XX wieku). Z powstaniem wyżej wymienionych zabytków wiążą się liczne legendy, a historia żadnej z nich nie została udokumentowana źródłowo, w sposób pozwalający jednoznacznie określić intencję wzniesienia.

Bez wątpienia kolumna została oznaczona na planie Włodawy z 1857 roku (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Kartograficzny, sygn. 26-25: *Plan kwarantanny wydzielonej z części gruntów Folwarku Suszno do Dóbr Włodawskich należącego sporządzony w roku 1857*). Z uwagi na brak jednoznacznego oznaczenia graficznego na planie z 1825 roku (AGAD, Zbiór Kartograficzny, sygn. 69-21/1-5: *Plan de Włodawa et de Włodauka avec leurs environs*, 1825 r.) nie ma pewności, czy oznaczenie w pobliżu rozwidlenia dróg po zachodniej stronie miasta, wskazuje na lokalizację obecnie istniejącej w tym miejscu kolumny. Należy zaznaczyć, że w świadomości lokalnej funkcjonuje przekonanie, że kolumna mogła być przeniesiona na obecne miejsce z placu przed kościołem, zbudowanym w latach 40-tych XIX wieku, który stał w miejscu istniejącej po dziś dzień cerkwi prawosławnej. Dowodem w sprawie ma być niedatowana, opublikowana w okresie międzywojennym fotografia. Bez względu na różne opinie w sprawie genezy powstania obiektu, kolumna z uwagi na posiadaną wartość historyczną, artystyczną i naukową jest zabytkiem w rozumieniu ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Na pochodzących z początku XX wieku planach miasta, kolumna niezmiennie znajduje się w rozwidleniu dróg. Istotną zmianę w jej bezpośrednim otoczeniu przyniósł dopiero rok 1915. W sierpniu 1915 r. przez Włodawę przetoczył się front I wojny światowej, związany z wycofywaniem się armii rosyjskiej z terenów Królestwa Polskiego. Świadectwem walk i potyczek, prowadzonych z nacierającymi wojskami niemieckimi i austro-węgierskimi, były mogiły i cmentarze wojenne. Jednym z miejsc żołnierskiego pochówku było prawdopodobnie bezpośrednie otoczenie wyżej wymienionej kolumny z krzyżem. Po zakończeniu działań wojennych, wojskowe władze administracyjne, okupujące teren Królestwa Polskiego, przystąpiły do porządkowania mogił i cmentarzy poległych. Wówczas został zorganizowany duży cmentarz wojenny w Tomaszówce leżącej naprzeciw Włodawy po drugiej stronie Bugu

(obecnie na terenie Białorusi), jednak groby przy kolumnie przypuszczalnie pozostawiono, upamiętniając je 4 betonowymi płytami usytuowanymi w jej osiach. Na płytach umieszczono znaki krzyża łacińskiego i Krzyża Źelaznego oraz imiona, nazwiska, przynależność armijną i datę śmierci żołnierzy. Kolumnę i płyty otoczono wspólnym ogrodzeniem. Miejsce zwane „cmentarzem przy pomniku” stało się ważnym świadectwem historii miasta w okresie I wojny światowej, jednak do dziś nie zostało przebadane w celu potwierdzenia istnienia pochówków, ich liczby i usytuowania. W okresie międzywojennym, władze odrodzonego Państwa Polskiego opiekowały się mogiłami i cmentarzami wojennymi. Na początku lat 30. XX wieku przeprowadzono remont płyt grobowych, ogrodzenia wokół nich, oraz stojącej w centrum kolumny i filarków jej odrębnego ogrodzenia. Obecnie napisy na spękanych, betonowych płytach są prawie nieczytelne, ich ogrodzenie stanowi niskie, betonowe obrzeże, natomiast żelazne ogrodzenie kolumny rozpięte jest pomiędzy współcześnie wykonanymi lub obmurowanymi słupkami z cegły silikatowej, stanowiącymi w otoczeniu XVIII-wiecznej kolumny element dysharmonijny.

3. cmentarz wojenny z I wojny światowej i kaplica cmentarna na działce nr ew. gruntów 366 w Boniewie, gm. Fajslawice, pow. chełmski (decyzja znak: KD.5140.14.3.2014 z dnia 16 lipca 2014 r., A/1629)

Cmentarz został założony bezpośrednio przy drodze Lublin-Krasnystaw. Teren jest ogrodzony pełnym murem z cegły silikatowej, którym w roku 1976 zastąpiono ogrodzenie wykonane z kamienia wapiennego. Z kamienia wapiennego zbudowano także niewielką, jednoprzestrzenną kaplicę, nakrytą trójsпадowym dachem. Na frontowej elewacji kaplicy, ponad otworem wejściowym, została umieszczona trójkątna tablica wycięta z bloku piaskowca, na której wyryty został napis *Requiescant in pace*. W górnej części znajduje się data „1915”, której towarzyszy znak Krzyża Źelaznego, umieszczony ponad skrzyżowanymi klingami szabli. Treść znaków i napisów odnosi się do zwycięskich walk wojsk niemieckich i austro-węgierskich nad armią rosyjską w 1915 roku. Skutkiem tych zmagani było wycofanie się armii oraz administracyjnych władz rosyjskich z obszaru Królestwa Polskiego i podporządkowanie obszaru na południe od linii wyznaczonej korytami rzek Wieprz i Tyśmienica oraz południową granicą guberni siedleckiej, austriackiej administracji wojskowej.

Kaplica została zbudowana po zakończeniu działań wojennych. W roku 1916 władze okupacyjne przeprowadziły akcję ewidencjonowania grobów wojskowych na kartach katastralnych (*Katasterblatt über Soldatengraben*). W okolicach Fajslawic zarejestrowano liczne mogiły z lat 1914-15, w których zostali pochowani żołnierze 4. Armii Austro-Węgierskiej i 5. Armii Rosyjskiej, polegli w wyniku działań wojennych pomiędzy 26 sierpnia – 2 września 1914 r., oraz niemieckiej i austro-węgierskiej Grupy Armii pod dowództwem gen. Augusta von Mackensena i armii rosyjskiej, polegli w lipcu 1915 r. Rozproszone mogiły, w wyniku działania Oddziału Grobów Wojennych, zostały ekshumowane i przeniesione na wspólne cmentarze, zaewidencjonowane pod nazwą „Fajslawice” i oznaczone cyframi rzymskimi I-III. Jednym z nich jest cmentarz zlokalizowany zgodnie ze współczesnymi podziałami administracyjnymi w miejscowości Boniewo. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę cmentarz był porządkowany. W 1924 r. spisy ewidencyjne wymieniały tutaj 160 mogił pojedynczych i zbiorowych. W okresie zakładania zbiorowego cmentarza wojennego w Boniewie w latach 1916-1918, mogiły były oznaczone żeliwnymi krzyżami, osadzonymi na mogiłach ziemnych. Ostatnie pochówki

na cmentarzu związane są wojną obronną Polski w 1939 roku. Groby żołnierzy Wojska Polskiego ujęte zostały w dwie odrębne kwatery i oznaczone betonowymi krzyżami. W roku 1991 został wykonany spis istniejących krzyży na mogiłach pojedynczych i zbiorowych, usytuowanych w ośmiu rzędach. Zaewidencjonowanych wówczas zostało sześćdziesiąt siedem całych znaków mogiłnych i trzydzieści dwie tabliczki z krzyżami rozbitych, które zostały umieszczone we wnętrzu kaplicy. W latach 90-tych XX wieku na terenie cmentarza były prowadzone prace rewaloryzacyjne, wówczas krzyże żeliwne zostały osadzone na dębowych podkładach.

W roku 1996, na tylnej ścianie kaplicy (wyeksponowanej od strony drogi Lublin–Krasnystaw), została umieszczona marmurowa tablica upamiętniająca żołnierzy z I wojny światowej, z podaniem ich przynależności armijnej i szacunkowej liczby (znacznie wyższej, niż wynika to z dokumentów archiwalnych). Cmentarz w Boniewie jest jednym z większych cmentarzy z okresu I wojny światowej na obszarze województwa lubelskiego. Jest świadectwem historii, stanowiącym ważny element dziedzictwa kulturowego miejscowości.

4. budynek dworca kolejowego na działce nr 516/4 oraz otoczenie w/w dworca, tj. teren odpowiadający działkom nr: 516/4, 516/10 i 516/3 położonej w miejscowości Chotyłów, gm. Piszczac, pow. bialski (decyzja znak: KD.5140.30.5.2014 z dnia 27 października 2014 r., A/1630)

Budynek dworca kolejowego w Chotyłowie posiada wartość jako budynek stacji kolejowej na trasie historycznej *Kolei Warszawsko-Terespolskiej*, powstałej jako trzecia linia kolejowa na terenie Królestwa Polskiego. Linia została wybudowana w latach 1866–1867 z inicjatywy przedsiębiorcy i bankiera warszawskiego Leopolda Kronenberga (1812 – 1878), który otrzymał koncesję na jej budowę w 1864 r. i założył spółkę akcyjną *Towarzystwo Drogi Żelaznej Warszawsko – Terespolskiej*. Do specjalistów, którzy kierowali poszczególnymi działami i rodzajami robót w trakcie budowy linii należał m.in. Alfons Kropiwnicki (1803–1881) – architekt zajmujący się budową stacji kolejowych na całej trasie (z wyjątkiem dworca na Pradze). Kropiwnicki, był absolwentem Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Warszawskiego, a od roku 1826 posiadał patent wolno-praktykującego budowniczego w Królestwie Polskim. Pod kierunkiem Antonia Corazziego Kropiwnicki wziął udział w budowie Teatru Wielkiego w Warszawie, a od 1835 roku pracował z miejskim budowniczym Józefem Grzegorzem Lesslem i ostatecznie w 1843 roku został budowniczym miasta Warszawy. Od 1866 roku na całej *Drodze Żelaznej Warszawsko-Terespolskiej* wybudowano jedenaście stacji (tj.: Miłosna, Mińsk, Mrozy, Kotuń, Siedlce, Łuków, Międzyrzec, Biała Podlaska, Chotyłów, Terespol i Brześć) oraz dwa przystanki, które oddawano do użytku wraz z zakończeniem poszczególnych odcinków linii kolejowej. W roku 1891 Kolej Warszawsko-Terespolska została wykupiona przez rząd. Pięć lat później połączono ją z Koleją Nadwiślańską w *Koleje Nadwiślańskie*.

Budowę zespołu w Chotyłowie rozpoczęto w roku 1868 od budynku głównego (tj. dworca) i sąsiadującego z nim budynku ze sprzętem przeciwpożarowym (obecny magazyn na działce nr 516/3, stanowiącej otoczenie zabytku), a także osiowo aranżowanego ciągu budynków wzdłuż torów stacyjnych, tj.: budynków mieszkalnych, pompowni, tzw. domu zawiadowcy (położonych na nieruchomościach geodezyjnych, których nie objęto niniejszym postępowaniem administracyjnym). Pierwotnie budynek dworca w Chotyłowie posiadał bryłę zbliżoną do dworca w Kotuniu (dawniej Broszkowie),

w województwie mazowieckim, który jako jedyny tego typu zachował się na trasie historycznej *Kolei Warszawsko-Terespolskiej*.

Po zniszczeniach wojennych z czasu I wojny światowej dworzec w Chotyłowie został przebudowany w 1928 r. według projektu Władysława Kwapiszewskiego (1882–1938). Kwapiszewski ukończył studia na wydziale architektury Uniwersytetu Technicznego w Dreźnie, następnie od 1913 pracował w Moskwie i w Kijowie, gdzie razem z Czesławem Przybylskim, Romualdem Millerem i Alfonsem Emilem Gravierem projektował obiekty wojskowe. Pod koniec 1918 powrócił do wolnej Polski, gdzie jako kierownik w Polskich Kolejach Państwowych zaangażował się w projektowanie i nadzór nad odbudową zniszczonych dworców kolejowych w Grodzisku Mazowieckim, Białej Podlaskiej i Chotyłowie.

Budynek dworca kolejowego w Chotyłowie, położony na działce nr 516/4, zachował oryginalną bryłę z czasów jego przebudowy dokonanej po I wojnie światowej, w wyniku której został on rozbudowany poprzez dodanie pięciobocznego ryzalitu frontowego, mieszczącego wejście główne oraz wielobocznych przybudówek przy elewacjach bocznych. Zmieniony został także kształt dachu nad korpusem głównym poprzez wprowadzenie dachu uskokowego (polskiego), krytego gontem (obecnie zastąpionym blachą płaską w arkuszach). Dodatkowo po II wojnie światowej wprowadzone zostały lukarny doświetlające poddasze. W efekcie dworzec w Chotyłowie stanowi przykład realizacji architektury użyteczności publicznej okresu międzywojennego, inspirowanej niezwykle popularnym wówczas stylem dworkowym, powstałym na gruncie poszukiwań polskiego stylu narodowego w architekturze. Zachował autentyczny detal zewnętrzny w postaci gzymsów, pilastrów, murku nad wyjściem na peron w formie cokołu z nazwą stacji. Motywem identyfikującym funkcję dworcową budynku jest ekspozycja bryły i elewacji, reprezentacyjna aranżacja obydwu fasad – od strony placu dworcowego i peronu stacyjnego, a także powiązanie z przestrzenią zewnętrzną poprzez zachowany układ komunikacyjny (z podjazdem od frontu i peronem od strony torowiska). Budynek zachował ponadto charakterystyczną dla tego typu obiektów kolejowych dyspozycję wzajemnie przenikających się wnętrz, z prostokątną, rozległą poczekalnią od frontu i położonym na jej osi przechodnim hallem z wyjściem na peron. Ogólny układ kompozycyjny wpisywanej do rejestru części dawnego zespołu posiada tradycyjne rozplanowanie – z centralnie usytuowanym budynkiem dworca i obiektami towarzyszącymi: budynkiem dawnego magazynu przeciwpożarowego, piwnicą, podjazdem z gazonem od frontu, wejściem na peron i torowiskiem oraz parkiem. Wszystkie w/w historyczne elementy dawnego zespołu zachowały się w obrębie obszaru objętych niniejszą decyzją działek nr 516/4, 516/3 i 516/10.

5. kaplica pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego, w granicach ścian zewnętrznych, wraz z gruntem pod obiektem budowlanym, zlokalizowana na terenie cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Cmentarnej, na działce nr 648 w Opolu Lubelskim, gm. loco, pow. opolski (decyzja znak: KD.5140.36.3.2014 z dnia 14 października 2014 r., A/1631)

Murowana kaplica usytuowana na cmentarzu rzymskokatolickim w Opolu Lubelskim została włączona jako zabytek do wojewódzkiej ewidencji zabytków prowadzonej przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zgodnie z art. 22 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Komisja ds. wpi-

su do rejestru zabytków w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Lublinie na posiedzeniu w dniu 3 kwietnia 2014 r., dokonała w oparciu o zgromadzone materiały dowodowe oceny wartości zabytkowych tego zabytku, uznając je za uprawniające do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości, co potwierdzono ustaleniami zawartymi w protokole nr 1/2014 (kopia w aktach sprawy). Wartości historyczne zabytku udokumentowane były w opracowaniach: *Jacek Studziński, Opole Lubelskie gm. Opole Lubelskie. Cmentarz rzymskokatolicki. Ewidencja, Lublin 1991 (mps, sygn. WUOZ w Lublinie 2270)* oraz *Jerzy Żywicki, Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie, Lublin 1998*, natomiast czas powstania istniejącej obecnej kaplicy nie był jednoznacznie określony. Według Jacka Studzińskiego, w latach 1865-68 na cmentarzu wybudowano w miejsce istniejącej (od ok. 1850 r.) niewielkiej murowanej kapliczki, nową również murowaną. Natomiast Jerzy Żywicki wysunął przypuszczenie, że obecna kaplica powstała po 1866 roku w miejscu lub na fundamentach zrujnowanej starszej „kaplicy publicznej urządzonej na cmentarzu grzebalnym”. Nowe ustalenia przyniosły dopiero badania przeprowadzone przez Huberta Mącika, których wyniki zawiera tekst *„Kaplica cmentarna p.w. Przemienienia Pańskiego w Opolu Lubelskim (1787-1790) oraz poprzedzające ją świątynie Św. Ducha w Opolu i św. Elżbiety w Niezdowie, Lublin 2014” (tekst niepublikowany, przekazany przez autora do WUOZ w Lublinie 9 czerwca 2014 r.)*. W oparciu o analizę materiałów archiwalnych autor dowodzi, iż obecna kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego jest w zasadniczym zrębie (co najmniej w partii przyziemia) dawną kaplicą cmentarną p.w. Św. Ducha, wzniesioną na cmentarzu grzebalnym przez pijarów w latach 1787 - 1790. Za datowaniem wcześniejszym niż XIX wiek przemawia wg autora – także rozplanowanie budowli na rzucie krzyża greckiego (według planu budowli sakralnych charakterystycznego dla okresu klasycyzmu w architekturze). W roku 1843 kaplica pozostawała w częściowej ruinie, zaś po roku 1868 staraniem księdza Józefa Popławskiego została przebudowana. Jako prawdopodobną datę ukończenia przebudowy należy podać rok 1878, udokumentowany wnioskiem ks. Popławskiego do Konsystorza Lubelskiego o zgodę na umieszczenie ołtarza w tejże kaplicy, a następnie staraniem o benedykcję. Po przebudowie kaplica zyskała wezwanie „Przemienienia Pańskiego”, które zachowuje do dnia dzisiejszego. W wieku XIX w krypcie pochowano zmarłych z rodzin właścicieli dóbr opolskich: Kazimierza Wydrychiewicza zmarłego w 1869 roku oraz Kleniewskich – właścicieli dóbr od roku 1871, zasłużonych dla rozwoju gospodarczego i kulturalnego regionu. Z pierwotnej murowanej kaplicy zachowała się co najmniej krypta i partia przyziemia, o czym może świadczyć epitafium dziecka z 1818 roku, znajdujące się w ścianie przyziemia od strony północnej. Wnioski Huberta Mącika sytuują kaplicę w Opolu Lubelskim wśród najstarszych murowanych kaplic cmentarnych na Lubelszczyźnie i dają podstawę do twierdzenia o znaczącej wartości naukowej tego zabytku.

Kaplica usytuowana jest w północnej części cmentarza rzymskokatolickiego, na zamknięciu głównej alei wiodącej od bramy głównej, i stanowi wyraźny akcent w przestrzeni nekropolii. Złożona jest z dwóch kondygnacji: dolnej mieszczącej kryptę, i górnej mieszczącej kaplicę, do której wejście poprzedza bieg schodów. Reprezentuje typ budowli na rzucie krzyża greckiego, o jednakowo ukształtowanych elewacjach, z wyniesioną ponad dach partią zwieńczenia i dekoracją o kształcie okulusa w profilowanej

opasce. Otwory okienne znajdujące się w elewacjach wschodniej i zachodniej, obramione są ostrołukowymi profilowanymi opaskami. Wejście do wnętrza kaplicy usytuowane w elewacji północnej, wyróżnia ostrołukowy uskokowy portal. Oś pionową tej elewacji akcentuje wieżyczka sygnaturkowa. Na elewacji północnej znajdują się tablica upamiętniająca K. Wydrychiewicza oraz wspomniane powyżej epitafium z roku 1818 (obecnie napis zatarty). Na elewacji wschodniej znajdują się: tablice upamiętniające zmarłych z rodzin Kleniewskich, Sonnenbergów, Marczewskich. Na elewacji zachodniej umieszczone są tablice poświęcone osobom zamordowanym w okresie II wojny światowej. Zastosowanie form neogotyckich w wystroju elewacji sytuuje kaplicę pod względem stylistycznym w rzędzie XIX-wiecznych neogotyckich kaplic grobowych. Wnętrze kaplicy jest jednoprzestrzenne, przekryte sklepieniem krzyżowym. Ściany na wysokości oparcia sklepienia obiega profilowana opaska w typie gzymsu kordonowego. Na ścianach umieszczone są dwa współczesne epitafia: Hipolita Polańskiego oraz Piotra i Karoliny Michalskich Zachowane są dawne drzwi drewniane, dwuskrzydłowe, z dekoracją listwową od strony wewnętrznej. Wejście do krypty grobowej znajduje się w elewacji południowej, na poziomie gruntu. Nad otworem wejściowym do krypty, w płycinie z kamiennym obramieniem zwieńczonym krzyżem, wmurowana jest tablica z napisem „Grób rodziny śp. Władysława Kleniewskiego”.

Po prawej stronie wejścia znajduje się tablica upamiętniająca sześć osób z rodziny Kleniewskich (zm. w latach 1882-1959), po stronie lewej umieszczono epitafium Władysława (zm. w 1912 r.) i Marii (zm. w 1935 r.) Kleniewskich. Wnętrze krypty tworzy pomieszczenie, w którym po obu stronach znajdują się głębokie nisze grobowe. Umieszczone na zamknięciu niszy tablice epitafijne oraz fotografie upamiętniają zmarłych w XIX i XX w. członków rodzin Kleniewskich, Bęskich, Przeglalińskich, Marczewskich, Wyrzykowskich i Schoennett.

6. przestrzenne założenie folwarku Wymysle w Bezwoli Wymysłu, gm. Wohyń, pow. radzyński, obejmujące: dwór z lat 30-tych XX w. z terenem ogrodu i sadzawką w granicach dz. 388, teren dawnej zabudowy gospodarczej na dz. nr 417 i 419 oraz drogi wewnętrzne na dz. 447 i cz. dz. 418 (decyzja znak: KD.5140.26.6.2014 z dnia 21 października 2014 r., A/1632)

Teren objęty wpisem do rejestru zabytków od 1 ćwierci XVII wieku do roku 1875 należał do uposażenia parafii unickiej w Bezwoli, stąd zwany był „włóką plebańską”. Po likwidacji struktur kościoła unickiego na obszarze zaboru rosyjskiego wchodził w skład uposażenia parafii prawosławnej. Do początku XIX wieku były tutaj wyłącznie grunty orne. W latach 30-tych XIX wieku założono owczarnię z kilkoma budynkami gospodarczymi. Zainicjowało to zmiany, których ostatecznym rezultatem było uformowanie się odrębnej jednostki gospodarczej – folwarku Wymysle w dobrach Bezwola, należących od 2 połowy XIX wieku do Podbielskich. Pod koniec lat 20-tych i na początku 30-tych XX wieku, dobra Bezwola zostały podzielone pomiędzy spadkobierców Kazimierza Podbielskiego, obywatela ziemskiego i doktora medycyny. Folwark Wymysle przypadł w udziale córce Annie Ludwice z Podbielskich Rudnickiej. Mężem Anny Rudnickiej był Józef Rudnicki (1886-1969), pierwszy po odzyskaniu niepodległości przez Polskę Starosta Białej Podlaskiej. W roku 1930 Rudniccy najpierw zamieszkali w folwarku *Bojanówka*, także wchodzącym w skład dóbr macierzystych Bezwola, a następnie w murowanym dworze, wybudowanym w roku 1932 na terenie folwarku Wymysle. W 1933

roku został wykonany przez mierniczego przysięgłego Antoniego Flisowskiego *Plan gruntów folwarku Wymysle wydzielonych z dóbr Bezwola*, na którym naniesiono dwór w otoczeniu niewielkiego ogrodu, położonego po północnej stronie owalnej sadzawki, oraz część gospodarczą z kilkoma budynkami murowanymi i drewnianymi. Folwark otaczały pola uprawne. Majątek został rozparcelowany w wyniku reformy rolnej wprowadzonej Dekretem PKWN z 6 września 1944 r. Nieruchomości wskazane w niniejszej decyzji w sprawie wpisu do rejestru zabytków, odpowiadają mniej więcej działkom oznaczonym numerami 12 i 13, naniesionym na *Szkicu gruntów rozparcelowanych majątku państwowego Wymysle*, datowanym na 1963 r., to jest ośrodkowi tych dóbr będącemu własnością Skarbu Państwa w użytkowaniu Lasów Państwowych (od roku 1947 w budynku dworu prowadzono kursy dla pracowników, od 1955 r. był użytkowany jako leśniczówka).

Dwór wybudowany przez Rudnickich, formą nawiązuje do tradycji polskiego dworu: założony został na planie wydłużonego prostokąta, część centralna jest zaakcentowana – wejście główne poprzedzone jest tarasem wspartym na czterech kolumnach. Na osi znajduje się reprezentacyjny salon. Jednocześnie w sposób typowy dla willi podmiejskich rozwiązano drugą kondygnację na osi dworu, która ma formę facjaty z otworami drzwiowymi prowadzącymi na wyżej wspomniany taras, ogrodzony balustradą (obecnie zachowały się wyłącznie fragmenty narożnych filarków). Oryginalnym elementem funkcjonalnym jest pięcioboczny taras od strony wschodniej, nakryty jedną z połaci trójspadaowego zadaszenia parterowego korpusu dworu. Posadzka tarasu znajduje się w poziomie gruntu, zadaszenie wspiera się na drewnianej belce podtrzymywanej przez filary i kolumny. Aktualnie dwór, poza bezumownie zamieszkałą częścią od strony zachodniej, jest nieużytkowany i zdewastowany: rozebrany został kominek w salonie, piece kaflowe, zniszczone są podłogi, stolarka okienna i drzwiowa, stropy są fragmentarycznie zawilgocone, w salonie strop przy schodach prowadzących na piętro został prowizorycznie podstemplowany. Budynek wymaga przeprowadzenia kompleksowego remontu. Dwór otoczony jest ogrodem ozdobnym z pojedynczymi starymi drzewami. Sadzawka jest zarośnięta. Historyczny (naniesiony na planie archiwalnym) ogród otaczają sady i pola uprawne, obrzeżone szpalerami drzew wzdłuż granic nieruchomości oznaczonej numerem ewidencyjnym 388. Sady stanowią kontynuację historycznych funkcji tego obszaru w okresie istnienia folwarku. Oprócz dworu, na terenie w/w nieruchomości znajduje się murowana piwnica gospodarcza, z częścią nadziemną skrytą pod kopcem ziemnym i kapliczka z końca lat 40. XX wieku, nie wskazane w niniejszej decyzji do indywidualnego wpisu do rejestru zabytków.

Dawna część gospodarcza odpowiada mniej więcej nieruchomościom oznaczonym aktualnie w ewidencji gruntów numerami 417 i 419, oraz części drogi oznaczonej numerem 418. W granicach wyżej wymienionych nieruchomości nie zachowały się żadne budynki, ale ich istnienie potwierdza *Plan...* z 1933 r. Początkowo, po parcelacji gruntów w ramach reformy rolnej z 1944 r., część gospodarcza została wydzielona jako jedna nieruchomość, oznaczona numerem 13. Aktualne podziały powstały w okresie późniejszym. Część gospodarcza jest obecnie oddzielona od części mieszkalnej drogą, wyodrębnioną jako nieruchomość nr ewidencyjny 447. Jej wydzielenie zakłóciło pierwotną integralność folwarku *Wymysle*, stanowiącego samodzielną jednostkę gospodarczą, z dworem zbudowanym przez małżonków Rudnickich po jego wyłączeniu z dóbr macierzystych Bezwola, w ramach podziału spadku po Kazimierzu Podbielskim.

7. dworzec kolejowy oraz kolejowa wieża ciśnień, w granicach ich ścian zewnętrznych, wraz z gruntem pod budynkami, zlokalizowane na działce nr 1390/3, położonej przy ul. Kolejowej w miejscowości Krzywdą, gm. Krzywdą, pow. łukowski (decyzja znak: KD.5140.35.3.2014 z dnia 20 listopada 2014 r., A/1633)

Wobec konieczności udokumentowania wartości budynków kolejowych w Krzywdzie – dokonano analizy istniejących materiałów ikonograficznych oraz opracowań znajdujących się w posiadaniu WUOZ w Lublinie – Delegaturze w Białej Podlaskiej (w tym: kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa zespołu dworca kolejowego, opracowanych przez Jadwigę Teodorowicz – Czerepińską w 2008 r.). Ustalono, że obiekty wskazane w sentencji niniejszej decyzji posiadają wartość historyczną jako zabudowania stacji kolejowej „Krzywdą” na trasie *Kolei Nadwiślańskiej*, otwartej 17 sierpnia 1877. Koncesję na budowę i eksploatację tej linii kolejowej uzyskał w 1874 r. warszawski bankier, przemysławiec, finansista i filantrop, założyciel m.in. Banku Handlowego i Szkoły Handlowej w Warszawie – Leopold Kronenberg (1812 – 1878). *Kolej Nadwiślańska* została zaprojektowana jako kolej szerokotorowa o standardzie rosyjskim. Jej budowę na trasie Kowel – Warszawa – Mława z odnogą Dęblin – Łuków rozpoczęto w końcu 1874.

W rekordowym czasie trzech lat, 24 lipca 1877 zakończono prace budowlane i oddano *Kolej Nadwiślańską* do użytku. Była to linia tranzytowa o wyjątkowo ważnym znaczeniu militarnym i gospodarczym, łącząca ze sobą najważniejsze twierdze rosyjskie na terenie Królestwa Polskiego: Warszawę, Nowogeorgiewsk (Modlin) i Iwanogród (Dęblin) z rosyjskimi twierdzami na Wołyniu: Luckiem, Równem i Dubnem, co w przypadku zbrojnego konfliktu pozwalało na szybki transport wojska, amunicji i sprzętu oraz żywności. Natomiast usytuowane w bezpośrednim sąsiedztwie fortyfikacji wojskowych dworce Kolei Nadwiślańskiej celowo były wznoszone w konstrukcji drewnianej, aby w razie potrzeby otwarcia pola do ostrzału mogły łatwo zostać zniszczone. W 1896 roku *Kolej Nadwiślańska* została połączona z *Koleją Warszawsko – Terespolską* w *Koleję Nadwiślańskie*, a w 1897 roku włączono w ich skład jeszcze *Kolej Iwangońdzko – Dąbrowską*. W roku 1898 linia została upaństwowiona.

Budowę odcinka Łuków – Dęblin, na którym zlokalizowana jest stacja Krzywdą, ukończono w 1876 r. Stacja w Krzywdzie powstała jako przystanek kolejowy i ładownia publiczna *Kolei Nadwiślańskiej*. Istniejący, murowany budynek dworca z 1924 roku najprawdopodobniej zastąpił wcześniejszy dworzec drewniany z czasu budowy linii kolejowej. Ze względu na analogie z dworcem w Otwocku i murowanymi budynkami stacyjnymi w Wawrze i Wilanowie – autorstwo projektu objętego niniejszą decyzją dworca można przypisać warszawskiemu architektowi Konstantemu Sylwinowi Jakimowiczowi (1879 – 1960). Jakimowicz jest znany przede wszystkim jako autor ponad 20 projektów kościołów i kaplic, z których większość doczekała się realizacji. Oprócz budowy sakralnych projektował gmachy użyteczności publicznej, domy, prywatne wille, budynki stacji kolejowych (m. in. Otwock, Wawer, Wilanów).

Dworzec w Krzywdzie jest cennym przykładem realizacji architektury użyteczności publicznej okresu międzywojennego, powstałej na gruncie poszukiwań polskiego stylu narodowego w architekturze. Budynek posiada bryłę złożoną z dwóch części – zintegrowanych formalnie i użytkowo, wydzielonych w rzucie, zróżnicowanych wysokością i lekko przesuniętych względem siebie oraz krytych odrębnymi dachami. Zachował się

detal zewnętrzny w postaci gzymsów i zwieńczenia jednego z narożników części parterowej budynku w formie murowanego postumentu ze stylizowaną, namiotową czapą zwieńczoną kulą. Funkcję dworcową budynku podkreśla ekspozycja jego bryły i elewacji, reprezentacyjna aranżacja obydwu fasad – od strony placu dworcowego i peronu stacyjnego, a także powiązanie z przestrzenią zewnętrzną poprzez zachowany układ komunikacyjny (z podjazdem od frontu i peronem od strony torowiska). Budynek posiada ponadto charakterystyczną dla tego typu obiektów kolejowych dyspozycję wewnątrz, z dominującą, centralnie położoną, prostokątną, rozległą poczekalnią, skomunikowaną odrębnymi wejściami z podjazdem i peronem.

Budynek kolejowej wieży ciśnień w Krzywdzie został wzniesiony w roku 1922. Wyjątkowa analogia wieży w Krzywdzie z obiektami kolejowymi w Juliance, Otwocku, Włoszczowej i Dęblinie wynika z faktu, że zabudowania kolejowe *Kolei Nadwiślańskiej* były projektowane przez jedną pracownię architektoniczną. Będąca przedmiotem niniejszej decyzji wieża jest cennym przykładem istotnego wyposażenia stacji w dobie kolei parowej, jednak przedmiotem jej oceny pod kątem zasadności wpisu do rejestru jest wyłącznie architektura, rozpatrywana pod względem wartości zabytkowej budownictwa i architektury, ponieważ w budynku nie zachowało się dawne wyposażenie techniczne, związane z funkcjonowaniem obiektu jako wieży wodnej. Wieża w Krzywdzie posiada trójczłonową bryłę, złożoną z ośmiobocznego cokołu, smukłego trzonu i ośmiobocznego zbiornika z ośmioboczną nadbudówką – „latarnią”. Budynek wyróżnia się zachowanym indywidualnym detalem zewnętrznym w postaci wykusza - wspartego na konsoli i nadwieszonego pomiędzy trzonem wieży, a zbiornikiem, boniowanych ścian cokołu, smukłych skarp wzmacniających krawędzie trzonu oraz cokołu i zakończonych krokoszytami wspierającymi zbiornik. Na czaszy zbiornika przetrwało pierwotne oznaczenie nazwy stacji w formie metalowych mocowanych liter (tj. napis: „Krzywda”). Wartością wpisywanej do rejestru wieży kolejowej jest jej autentyczność, eksponowane usytuowanie w zespole dworca kolejowego i dominująca rola w krajobrazie miejscowości.

8. cmentarz na działce nr ew. gruntów 579 w Rossoszu, gm. Rossosz, pow. bialski wraz z nagrobkami wymienionymi w wykazie, stanowiącym załącznik do decyzji (decyzja znak: KD.5140.38.1.2014 z dnia 3 listopada 2014 r., A/1634)

Według tradycji był to cmentarz unicko-katolicki, funkcjonujący w latach 1840–1913. Informacja tej treści umieszczona została na kamieniu pamiątkowym, znajdującym się obok cmentarza. W wyniku kwerendy archiwalnej, prowadzonej w związku z wszczętym z urzędu postępowaniem w sprawie wpisu cmentarza do rejestru zabytków, uzupełniono powyższe informacje dotyczące historii zabytku. Miasto Rossosz zostało założone w 2 połowie XVI wieku. Było to miasto królewskie, posiadające kościół parafialny rzymskokatolicki. Pod koniec XVII wieku wybudowano tutaj także cerkiew unicką. Zgodnie ze zwyczajem, pochówki były dokonywane w obrębie cmentarzy otaczających świątynie, jednak wprowadzone na początku XIX wieku przepisy spowodowały zakładanie odrębnych cmentarzy grzebalnych.

Cmentarz grzebalny w Rossoszu został utworzony w sąsiedztwie wybudowanej w pierwszym dwudziestoleciu XIX wieku drewnianej kaplicy pw. św. Symeona Słupnika. Tę lokalizację dokumentuje przedrukowana niemiecka mapa, wydana w 1935 roku przez Wojskowy Instytut Geograficzny. Kaplica określana jest w dokumentach i literaturze przedmiotu jako: prywatna, cmentarna, zbudowana w miejscu wcześniejszej cerkwi.

W związku z tym, że kaplica była użytkowana przez unitów, po likwidacji struktur kościoła unickiego na obszarze zaboru rosyjskiego w 1875 roku została przekazana duchowieństwu prawosławnemu. W 1889 roku „grożącą zawaleniem” kaplicę rozebrano. Wówczas funkcjonująca w Rossoszu od 1887 roku parafia prawosławna użytkowała stary, drewniany kościół rzymskokatolicki, stojący po przeciwnej stronie drogi, zamieniając go na cerkiew pw. Przenajświętszej Bogurodzicy. W tym okresie, według sprawozdań parafii prawosławnej sporządzanych w kolejnych latach aż do 1905 roku, dawny cmentarz unicki był użytkowany zarówno przez prawosławnych, jak i rzymskich katolików. Cmentarz był opisywany jako bardzo mały, ogrodzony drewnianym ogrodzeniem.

W 1908 roku, na gruntach darowanych przez osoby prywatne, wybudowana została kaplica rzymskokatolicka. Wówczas parafia prawosławna w Rossoszu została zlikwidowana z uwagi na przyjęcie przez większość mieszkańców wiary katolickiej, a w 1919 roku została reaktywowana parafia rzymskokatolicka. Oprócz kościoła parafialnego parafia posiadała odrębny cmentarz, wytyczony poza zabudowę miejscowości, czynny do chwili obecnej. Stary cmentarz zwany „unickim” przestał pełnić funkcje grzebalne. Najstarszym utożsamionym pochówkiem na zabytkowym cmentarzu jest mogiła powstańców styczniowych, upamiętniona współczesnym pomnikiem. Pozostałe nagrobki i krzyże pochodzą z okresu pounickiego. Wszystkie napisy kommemoratywne są w języku polskim. Krzyże, wieńczące nagrobki i wolnostojące, mają formę łacińską. Wśród nagrobków zachowało się sześć wykonanych z piaskowca, w tym jeden posiada sygnaturę kamieniarza I. Staniszewskiego z Radomia. Najstarszy nagrobek, przyjmując datę śmierci osoby pochowanej – 1873 rok, jest murowany i otynkowany.

Współcześnie cmentarz został ogrodzony i upamiętniony kamieniem z tablicą informacyjną. Jego zachowanie i utrzymanie jest ważnym elementem pielęgnowania miejscowej tradycji. Wpis do rejestru zabytków podkreśla znaczenie starego cmentarza w bogatej, wielokulturowej historii miejscowości, tym bardziej, że nie zachowały się starsze drewniane świątynie, a istniejący kościół parafialny zbudowano na nowym miejscu. Cmentarz jest zamknięty do chowania zmarłych, w związku z powyższym możliwe jest jego utrzymanie w historycznym, nieprzekształconym swobodnym układzie mogił ziemnych, z pojedynczymi nagrobkami i krzyżami.

9. otoczenie zabytku – budynku tzw. Czerwonej Karczmy, usytuowanej przy ul. Turystycznej 2 (dawnej ul. Łęczyńska 152), obejmujące teren działek nr 20/4, nr 20/7 w Lublinie, gm. loco, pow. lubelski (decyzja znak: KD.5140.24.6.2014 z dnia 9 grudnia 2014 r., A/268)

Na podstawie decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z 10 marca 1967 r., znak: Kl.V-7/179/67 został wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego „murowany budynek tzw. Czerwonej Karczmy przy ul. Łęczyńskiej 152 w Lublinie” pod numerem A/268. Jak wynika z treści orzeczenia ww decyzji ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków objęto budynek w granicach jego ścian zewnętrznych. W oparciu o informacje zawarte w znajdującym się w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie opracowaniu *„Dawna karczma przy ul. Turystycznej 2 w Lublinie. Dokumentacja naukowo-historyczna”*, oprac. E. Lameńska (PP PKZ O. Lublin), 1974, mps, sygn. 1229, można stwierdzić, że wymieniony powyżej budynek objęty ochroną konserwatorską usytuowany jest na miejscu wcześniejszej karczmy zwanej Budzyń, znajdującej się we wsi Tatary (późniejsze przedmieście Lublina), przy głównym

trakcie wiodącym do Łęcznej, odnotowanej w 1515 roku (przywilej królewski Zygmunta I dotyczący sprzedaży piwa lubelskiego), wzmiankowanej następnie w tekstach źródłowych z roku 1565. Karczma spalona została przed 1660, następnie odbudowana (jako drewniana), co potwierdzają przekazy źródłowe z roku 1786. Jak z nich wynika, do karczmy przylegała stajnia z pięcioma słupami i żłobami dla koni. Na zewnątrz znajdowała się ocembrowana studnia z żurawiem. Drewniana karczma zaznaczona jest na planach z 1783, 1802 i 1829 r. w miejscu obecnej lokalizacji, lecz zwrócona frontem do ulicy Łęczyńskiej. Jej rzut może wskazywać, że towarzysząca jej stajnia umieszczona była w odrębnym, sąsiadującym budynku gospodarczym. Obecny murowany budynek dawnej karczmy, zwrócony fasadą w kierunku południowo-zachodnim, wzniesiony został w roku 1833. W latach 30-tych XX wieku obiekt został wynajęty „Fabryce Drutu i Gwoździ braci Tuller w Lublinie”. Pożar z 1952 roku spowodował uszkodzenia budynku, szczególnie części stajennej („stanu”). Ze względu na fakt, iż wpisem do rejestru zabytków objęty został przedmiotowy budynek (tzw. Czerwonej Karczmy) w granicach jego ścian zewnętrznych, to jest bez terenu stanowiącego jego otoczenie, należało dążyć do zapewnienia ochrony wartości widokowych zabytku i ochrony przed możliwym szkodliwym działaniem czynników zewnętrznych między innymi zmianom związanym z rozwojem inwestycyjnym miasta. Ustalenia zawarte w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta Lublina (przyjętym Uchwałą Nr 628/XXIX/2005 RM Lublin z 17 marca 2005 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Lublin – część IV” – Dz. Urz. Woj. Lub. Nr 99 z 2005 r. poz. 1923), zawierają *„wymóg uzyskania wytycznych, warunków i zezwolenia organu administracyjnego właściwego w zakresie ochrony dóbr kultury w odniesieniu do wszelkich prac i robót dotyczących budynku d. Karczmy przy ul. Turystycznej Nr 2”* oraz ten sam wymóg w przypadku *„prac archeologicznych i wykopaliskowych realizowanych w obrębie granic geodezyjnych działki, na której zlokalizowana jest d. Karczma”*. Cytowane powyżej wymogi nie dają w dostatecznym stopniu gwarancji ochrony ekspozycji zabytku, dlatego niezbędnym stało się zapewnienie stworzenia właściwego zagospodarowania terenu otaczającego budynek, ukierunkowanego na ochronę jego wartości zabytkowych. Dodatkowym argumentem przemawiającym za objęciem przedmiotowego obszaru ochroną konserwatorską jest udowodniony fakt lokalizowania kolejnych budynków o funkcji karczmy na obszarze otaczającym obecny budynek przy ul. Turystycznej 2. Wysokie prawdopodobieństwo istnienia warstw kulturowych zawierających relikty wcześniejszych drewnianych budynków o funkcji karczmy oraz zabudowy towarzyszącej jest istotnym argumentem przemawiającym za objęciem ochroną prawną otoczenia zabytkowego budynku.

Kwestia objęcia ochroną konserwatorską otoczenia zabytkowego budynku karczmy była przedmiotem oceny przez Komisję ds. wpisu do rejestru zabytków w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Lublinie, której posiedzenie odbyło się 3 kwietnia 2014 r. Uznano za zasadne wpisanie przedmiotowego otoczenia do wojewódzkiego rejestru zabytków. Prowadzone postępowanie w sprawie wpisania do rejestru zabytków województwa lubelskiego otoczenia zabytku – budynku tzw. Czerwonej Karczmy, wszczęte z urzędu przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dnia 8 lipca 2014 zostało zakończone w dniu 18 listopada 2014 roku (materiał dowodowy w aktach sprawy w posiadaniu WUOZ w Lublinie). Biorąc pod uwagę zgromadzone dowody, zdecydowano o wpisaniu do rejestru zabytków terenu odpowiadającego dział-

kom geodezyjnym nr 20/4 i nr 20/7. W rozumieniu art. 3 pkt 15 cyt. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, teren ten stanowi najbliższe i bezpośrednie otoczenie zabytkowego budynku tzw. Czerwonej Karczmy, które należało objąć wpisem do rejestru zabytków w celu zapewnienia warunków umożliwiających zagwarantowanie ochrony wartości widokowych (z zabytku i na zabytek) oraz trwale zachowanie i zagospodarowanie otoczenia w sposób ukierunkowany na ochronę wartości zabytku.

10. ogrodzenie kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w Dysie, położone na działkach geodezyjnych nr 202 i 203 oraz otoczenie w/w kościoła odpowiadające działce nr 202 oraz części działki nr 203 w granicach istniejącego ogrodzenia kościoła w miejscowości Dys, gm. Niemce, pow. lubelski (decyzja znak: KD.5140.34.3.2014 z dnia 13 października 2014 r., A/564)

Decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dn. 31.12.1971, znak: KL.IV-7/125/71, wpisano do rejestru zabytków kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela w Dysie, dzwonnice parawanową (położoną w linii ogrodzenia kościoła) i drzewostan w obrębie cmentarza kościelnego (numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/564), pomijając ogrodzenie kościoła. Część tego ogrodzenia, tj. odcinek oddzielający cmentarz przy kościele od terenu cmentarza parafialnego, został również pominięty w decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dn. 15.05.1987, znak: KL.IV.5349(7)87, na podstawie której wpisano do rejestru zabytków późniejszy od kościelnego cmentarz parafialny w Dysie, w granicach ogrodzenia cmentarnego (numer w wojewódzkim rejestrze zabytków: A/937).

Parafia rzymskokatolicka w Dysie została utworzona w latach 1374-1425, przyjmuje się jednak datę jej erekcji na rok 1381. Wkrótce po erekcji parafii wybudowano pierwszy kościół i ulokowano w jego otoczeniu cmentarz. Tworzenie tego rodzaju cmentarzy należy wiązać jeszcze z nakazami soboru rzymskiego z roku 1059, zgodnie z którymi wydzielano wokół każdego wznoszonego kościoła przestrzeń, która po ceremonii konsekracji była uznawana za przedłużenie przestrzeni kościoła i przeznaczana na szczególne obrzędy religijne, jakimi było składanie ciał zmarłych do grobów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie miejsca sprawowania kultu (tj. świątyni). Cmentarze kościelne były symbolicznie wydzielane ogrodzeniami (rozgraniczenie *sacrum* i *profanum*), co miało również znaczenie praktyczne, jako zabezpieczenie terenu poświęconego i przechowywanych na nich zwłok przed zwierzętami, kradzieżami i profanacją. Według dzisiejszych pojęć cmentarze kościelne nie reprezentowały sobą wybitnych walorów estetycznych i artystycznych, ponieważ groby miały charakter tymczasowy, a miejsca pochówków rzadko były oznaczane poprzez na przykład wystawianie krzyży lub nagrobków. Kształt i wielkość cmentarzy kościelnych była przede wszystkim zależna od usytuowania samej świątyni i ukształtowania terenu – tak jak w przypadku założenia kościelnego w Dysie, które ulokowano w eksponowanym miejscu, na naturalnym wyniesieniu terenu. Ze względu na przepełnienie i brak miejsca na nowe pochówki funkcjonujący od XIV wieku cmentarz przy kościele w Dysie został pod koniec XVIII w. zamknięty, a nowe groby zorganizowano na nowo założonym, istniejącym do dzisiaj cmentarzu parafialnym. Zakładanie nowych cmentarzy grzebalnych było efektem trwającej od przełomu wieków XVII i XVIII dyskusji na temat niebezpieczeństwa epidemii z powodu przepełnionych cmentarzy kościelnych. Biorąc przykład z nakazów *Edyktu Nantejskiego* wydanego we Francji w 1777 roku, w Polsce od początku lat dziewięćdziesiątych XVIII w. po pierw-

sze lata XIX stulecia delokalizowano cmentarze kościelne na mocy zarządzenia Komisji Obojga Narodów z 18.02.1792 – *Uniwersału do Miast Wolnych względem cmentarzy i szlachtużów*.

Cmentarz kościelny w Dysie zachował się, jako ogrodzony i obsadzony drzewami plac wokół kościoła, ale o jego grzebalnym charakterze świadczą przekazy źródłowe i dokumenty archiwalne. Należy dodać, że ogrodzenie kościoła obejmuje obszar odpowiadający częściom działek nr 202 i 203, tj. w/w cmentarz. Pozostająca poza ogrodzeniem, zachodnia część działki nr 202 odpowiada zboczowi wyniesienia, na którym znajdują się zajmujące szerokość dzwonnicy parawanowej schody wiodące na teren cmentarza kościelnego. Natomiast pozostała część działki nr 203 odpowiada cmentarzowi parafialnemu, objętemu ochroną konserwatorską na podstawie odrębnej decyzji o wpisie do rejestru zabytków. Niezależnie od powyższego – będący przedmiotem niniejszej decyzji obszar odpowiadający działce nr 202 i części działki nr 203 (w granicach ogrodzenia), ze względu na związek z siedemsetletnią historią parafii rzymskokatolickiej w Dysie oraz integralność z pozostałymi elementami zespołu kościelnego, należy traktować jako otoczenie zabytku w rozumieniu art. 3 ust. 15 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 z 2003 r., poz. 1568, z późniejszymi zmianami), tj. teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych. Ochrona obszaru działki nr 202 i części działki nr 203 poprzez wpis do rejestru zabytków ma również na celu zabezpieczenie ochrony widoku na zabytkowy kościół i jego ekspozycji kształtującej krajobraz miejscowości Dys. W obecnym stanie prawnym zakres ochrony konserwatorskiej wyznaczony obowiązującą od 1971 r. decyzją o wpisie do rejestru zabytków kościoła z dzwonnica i drzewostanem w granicach cmentarza kościelnego jest niewystarczający w przypadku starań o zgodne z wymogami konserwatorskimi kształtowanie terenu przy zabytkowym kościele i zapewnienie ochrony jego wartości widokowych. Powyższy cel może zostać osiągnięty poprzez objęcie otoczenia kościoła w Dysie formą ochrony wymienioną w art. 7 ust. 1 cytowanej powyżej ustawy.

Określając zasięg cmentarza kościelnego ogrodzenie kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w Dysie było wznoszone etapami od końca wieku XIX – w różnych technologiach i w różnym czasie. W efekcie położone na działkach nr 202 i 203 obecne ogrodzenie kościoła w Dysie stanowią:

- od strony wschodniej i południowo-wschodniej: odcinki muru pełnego, wzniesionego
- z kamienia wapiennego i cegły, obustronnie tynkowanego, artykułowanego murowanymi słupkami, krytego czapą betonową,
- od strony zachodniej i południowo-zachodniej: na murowanej z cegły i obustronnie tynkowanej podmurówce rozpięto ażurowe, metalowe przęsła, pomiędzy murowanymi
- z cegły i obustronnie tynkowanymi słupami, zwieńczonymi betonowymi czapami;
- od strony północnej: na murowanej z cegły i obustronnie tynkowanej podmurówce, pomiędzy murowanymi z cegły i obustronnie tynkowanymi słupami, zwieńczonymi betonowymi czapami wprowadzono współczesne przemurowania z cegły silikatowej, które zastąpiły wcześniejsze ażurowe, metalowe przęsła.

Wyżej wymienione odcinki ogrodzenia dzielą: od wschodu – dwuskrzydłowa, metalowa, ażurowa brama wiodąca na teren cmentarza parafialnego, od południa –

analogiczna brama z bramką, od zachodu – wpisana do rejestru zabytków murowana dzwonnica parawanowa, a od północy – otwarte przejście w linii muru. W narożnikach ogrodzenia usytuowano murowane z cegły i tynkowane kapliczki z półkolistymi wnękami, przeznaczonymi na obrazy kultowe.

Obok powyższych decyzji o wpisaniu obiektów do rejestru zabytków nieruchomości w roku 2014 Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków odmówił wpisania do rejestru zabytków:

otoczenia zabytkowego dworu na tzw. Bernatówce, tj. części obszaru w granicach działki nr 422/8 położonej w miejscowości Dys gm. Niemce, pow. lubelski (decyzja znak: KD.5140.8.5.2014 z dnia 28 kwietnia 2014 r.)

Wnioskiem z dnia 17 lutego 2014 r. aktualny właściciel dworu i nieruchomości oznaczonej nr ewidencyjnym 422/8 wystąpił o wpisanie do rejestru zabytków otoczenia zabytku w granicach działki nr 422/8. W związku z powyższym wnioskiem w dniu 1 kwietnia 2014 r. przeprowadzono stosowne oględziny przedmiotowego terenu. Stwierdzono wówczas, że we wnioskowanym o wpis otoczeniu zabytkowego dworu, w granicach działki nr 422/8, zachowały się pojedyncze stare drzewa stanowiące relikty dawnego ogrodu, jednak część z nich została objęta ochroną na podstawie decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z 15 marca 1989 r., znak: KL.IV.5349(14)89, o wpisie do rejestru zabytków dworu wraz z drzewostanem².

W uzasadnieniu odmowy wpisu LWKZ powołał się na obowiązujący zakres wpisu do rejestru otoczenia przy zabytku, określony powyższą decyzją z dnia 15 marca 1989 r. oraz na ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Niemce³. Oba dokumenty potwierdzają brak zarówno historycznych, jak i ochronnych przesłanek uzasadniających wpis do rejestru zabytków otoczenia dworu na tzw. Bernatówce w granicach działki nr 422/8.

Potwierdzając powyższe, zgodnie z ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Niemce, przedmiotowa działka jest oznaczona, jako teren zabudowy pensjonatowo – rezydencjonalnej, położony w strefie pośredniej ochrony konserwatorskiej oraz w strefie ekspozycji i ochrony widokowej obiektu (obszaru) zabytkowego i strefie przyrodniczo – krajobrazowej Doliny Ciemięgi. Na terenie tym obowiązują zasady zapewnienia prawidłowej ekspozycji dworu na Bernatówce, poprzez m.in. zakaz wznoszenia obiektów kubaturowych i naziemnych urządzeń infrastruktury przestrzennej, przesłaniających widok na zabytek oraz wznoszenia w bezpośrednim sąsiedztwie strefy ekspozycji obiektów o przeskalowanej kubaturze lub funkcjach kolidujących albo degradujących obiekt zabytkowy. Obowiązuje również konieczność

² Decyzją z 15 marca 1989 roku wpisano do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr: A/974: *dwór na tzw. „Bernatówce” k/Dysa, wraz z drzewostanem znajdujący się na działce oznaczonej w rejestrze gruntów gminy Niemce pod nr 422/1 w granicach oznaczonych czerwonym kolorem na planie będącym integralną częścią niniejszej decyzji* (tj. wraz z częścią obszaru w bezpośrednim sąsiedztwie murowanego dworu). Należy uzupełnić, że w 2008 r. dokonano podziału geodezyjnego w/w terenu ogródków, tj. działki nr 422/1, wskutek czego obecnie obszar wpisany do rejestru odpowiada części działki nr 422/8, znajdującej się w bezpośrednim otoczeniu zabytkowego budynku oraz części drogi na działce nr 422/7.

³ Uchwała Nr XVII/299/04 Rady Gminy Niemce z dnia 12 stycznia 2004 r. w sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Niemce ogłoszona w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego Nr 50 z 2005 r., poz. 1007.

uzyskania opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla projektowanej zabudowy w obrębie strefy ekspozycji. Ponadto miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego określa również wymogi wobec zabudowy w obrębie strefy przyrodniczo – krajobrazowej Doliny Ciemiegi (w tym: wysokość budynków i zakaz ich lokalizacji poza istniejącymi skupiskami zabudowy). Określone w ten sposób ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego warunki ochrony terenu otaczającego dwór na tzw. Bernatówce dają gwarancję zapewnienia właściwej ekspozycji zabytku.

IMMOVABLE HISTORICAL MONUMENTS UNDER PROTECTION THROUGH ENTRY IN THE PROVINCIAL REGISTER OF HISTORICAL MONUMENTS “A” IN 2014

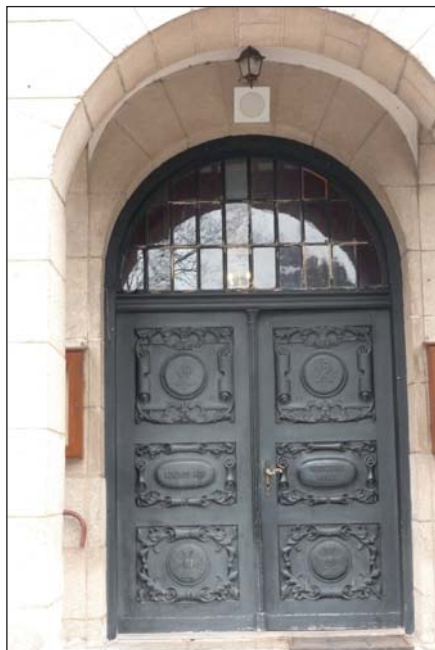
In 2014, the Historic Preservation Officer of the Lublin Province issued 11 legally binding administrative decisions (including 1 refusal) to enter the following immovable objects into the Provincial Register of Immovable Historical Monuments:

- 1 spatial layout,
- 6 works of architecture and construction (including: 3 chapels, 2 railway station buildings and a roadside figure),
- 1 technical object (water tower),
- 1 place commemorating a historic event,
- 1 cemetery (including: 1 functioning cemetery, 1 military cemetery),
- surroundings of a monument entered in the register,
- fence of a monument entered in the register.

Pursuant to Art. 6 of the Act of 23 July 2012 concerning protection and safeguarding of historical monuments (Journal of Laws No. 162/2003, item 1568, as amended) information about the entries in the register of monuments was announced in the Official Journal of the Lublin Province (Announcement No. 1/2015 of the Historic Preservation Officer of the Lublin Province of 15 January 2015 about the list of historical monuments entered in the Register of Immovable Monuments of the Lublin Province and the Register of Archaeological Monuments of the Lublin Province – Journal of Laws of 2015 item 195, on 21 January 2015).

1. Elewacja frontowa kaplicy cmentarnej (obecnie kościoła rektoralnego pw. Najświętszego Zbawiciela) na terenie cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Walecznych 8 w Lublinie, gm. loco, pow. lubelski, fot. A. Frąckiewicz, 2014.

2. Drzwi w elewacji frontowej kaplicy cmentarnej (obecnie kościoła rektoralnego pw. Najświętszego Zbawiciela) na terenie cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Walecznych 8 w Lublinie, gm. loco, pow. lubelski, fot. A. Frąckiewicz, 2014.

3. Figura przydrożna: murowana kolumna na cokole, zwieńczona żelaznym krzyżem we Włodawie, fot. B. Stolarz, 2014.

4. Kaplica cmentarna na cmentarzu wojenny z I wojny światowej w Boniewie, gm. Fajslawice, pow. krasnostawski, fot. M. Galecka, 2014.

5. Tablica z piaskowca nad otworem wejściowym do kaplicy cmentarnej na cmentarzu wojennym z I wojny światowej w Boniewie, gm. Fajslawice, pow. krasnostawski, fot. M. Gałęcka, 2014.

6. Nagrobek w formie krzyża na cmentarzu wojennym z I wojny światowej w Boniewie, gm. Fajslawice, pow. krasnostawski, fot. M. Gałęcka, 2014.

7. Budynek dworca kolejowego (elewacja od strony torowiska) w miejscowości Chotyłów, gm. Piszczac, pow. bialski, fot. M. Gałęcka, 2014.

8. Budynek dworca kolejowego w miejscowości Chotyłów, gm. Piszczac, pow. bialski, fot. M. Gałęcka, 2014.

9. Kaplica pw. Przemienienia Pańskiego (elewacja frontowa) zlokalizowana na terenie cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Cmentarnej w Opolu Lubelskim, gm. loco, pow. opolski, fot. A. Frąckiewicz, 2014.

10. Kaplica pw. Przemienienia Pańskiego zlokalizowana na terenie cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Cmentarnej w Opolu Lubelskim, gm. loco, pow. opolski, fot. M. Gałęcka, 2013.

11. Portyk w elewacji frontowej dworu z lat 30-tych XX wieku na terenie przestrzennego założenia folwarku *Wymyśle* w Bezwoli Wymyślu, gm. Wołyń, pow. radzyński, fot. R. Sarzyńska-Janczak, 2014.

12. Dworzec kolejowy przy ul. Kolejowej w miejscowości Krzywda, gm. Krzywda, pow. łukowski, fot. M. Gałęcka, 2014.

13. Kolejowa wieża w miejscowości Krzywda, gm. Krzywda, pow. łukowski, fot. M. Gałęcka, 2014.

14. Zabytkowe nagrobki na cmentarzu w Rossoszu, gm. Rossosz, pow. bialski, A. Dąbrowska, 2014.

15. Zabytkowy nagrobek na cmentarzu w Rossoszu, gm. Rossosz, pow. bialski, A. Dąbrowska, 2014.

16. Zabytkowe ogrodzenie kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w Dysie, gm. Niemce, pow. lubelski, fot. R. Sarzyńska-Janczak, 2014.

ZABYTKI RUCHOME OBJĘTE OCHRONĄ KONSERWATORSKĄ POPRZEC WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW „B” WOJ. LUBELSKIEGO W 2014 R.

Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał w 2014 r. 8 decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych i objął w ten sposób 134 obiekty ochroną prawną. Ponadto z województwa dolnośląskiego został przeniesiony do Lublina motocykl Harley-Davidson. Postępowania były prowadzone na wniosek właścicieli z wyjątkiem jednego, które dotyczyło zagrożonego zniszczeniem śmigłowca Sokół. Poniżej na podstawie decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych opracowanych przez Barbarę Stolarz i Katarzynę Tur-Marciszek zostały omówione zagadnienia dotyczące wpisów według alfabetycznego układu miejscowości w których znajdują się objęte ochroną obiekty.

Biała Podlaska

Nagrobek Kornelii Sobolewskiej na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Janowskiej

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek złożony 28 października 2013 r. przez Pana Michała Sobolewskiego, dysponenta grobu nr 86 sektor 7 i właściciela nagrobka Kornelii Sobolewskiej dokonano rozpoznania obiektu zgłoszonego do wpisu do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego i w dniu 29 listopada 2013 r. przeprowadzono jego oględziny. Do postępowania administracyjnego włączono właściciela cmentarza, czyli proboszcza parafii pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, księdza Mariana Daniluka.

Przedmiotem wpisu był ww. nagrobek Kornelii Sobolewskiej posiadający formę wysokiej steli usytuowanej na trzystopniowym cokole, znajdującej się u węzłowia płyty z rymowaną sentencją. Całość otoczona jest ogrodzeniem. Elementy nagrobka i ogrodzenia wykonane są z żeliwa. Stela o wymiarach: wys. 255 cm, o podstawie 54 x 109 cm., płyta o wymiarach: 142 x 70 cm., ogrodzenie o wymiarach: 175 x 355, wysokość 90 cm., czas powstania to lata 60 - te XIX w. Dolną partię steli zdobi płaskorzeźba ze strzelistą urną oplecioną banderolą oraz skrzyżowanymi gałązkami. Górna część jest zwieńczona dwuspadowym daszkiem z żeliwną urną okrytą tkaniną. Od frontu widnieje napis: „KORNELJA / Z WAJDEWICZÓW / SOBOLEWSKA / ŻYŁA LAT 33 / ZMARŁA D. 5 MAJA / 1862 ROKU”. U podstawy steli prostokątna, żeliwna płyta, na której wypukła inskrypcja: „*Ideale dobroci / czysta gołębico / anielskie miałaś serce / anielskie i lica / dałaś mi szczęście cóż ja ci dać mogę / oto świadectwo kładę na twym grobie / byłaś mi żoną dzieciom naszym matką / jakie bywają chyba dosyć rzadko / jeśli by często traf taki się zdarzył / nikt by samotnym zostać nie odważył*”. Nagrobek posiada dokumentację w postaci karty ewidencyjnej opracowanej w 1986 r. przez A. Jabłońskiego.

Decyzją nr A/63 z dnia 10 maja 2013 r. (zmieniającą decyzję A/218 z dn. 18 stycznia 1993 r.) objęto ochroną najstarszą część zespołu cmentarza rzymskokatolickiego w Białej Podlaskiej, położoną przy ul. Janowskiej i ul. Nowej, w skład której wchodzi: 1. południowa część terenu cmentarza, obejmująca kwatery I-XVII, wraz z grupą 99 zabytko-

wych nagrobków z XIX i XX w., 2. brama, 3. stróżówka, 4. drzewostan. W 2009 r. odrębnymi decyzjami o wpisie do rejestru zabytków ruchomych (B/532) objęto 8, a w 2010 r. 7 nagrobków będących dziełami sztuk plastycznych i znajdujących się na cmentarzu rzymskokatolickim w Białej Podlaskiej, przy parafii pw. Narodzenia NMP. Żadna z ww. decyzji nie obejmuje ochroną prawną przedmiotowego nagrobka. Nagrobki wpisane poprzednio nie posiadały prywatnych dysponentów i pozostawały pod opieką parafii, natomiast nagrobek Kornelii Sobolewskiej jest własności prywatną i stąd wymagał odrębnego postępowania o wpis do rejestru zabytków. Ponieważ jest to kolejny obiekt posiadający wartości artystyczne, historyczne i dokumentalne z tego samego cmentarza, za zasadny uznano wpis pod tym samym numerem rejestru zabytków tj. B/532, którym objęto nagrobki wpisane poprzednio do rejestru zabytków ruchomych.

Chełm

Feretron i bursa z kościoła rzymskokatolickiego pw. Rozesłania Świętych Apostołów

W wyniku postępowania administracyjnego o wpis do rejestru zabytków ruchomych prowadzonego na wniosek złożony przez ks. Józefa Piłata - proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Rozesłania Świętych Apostołów w Chełmie, dokonano oględzin zgłoszonych obiektów, czyli feretronu z obrazami Matka Boska Niepokalanie Poczęta i Rozesłanie Świętych Apostołów, z poł. XIX w. oraz bursy na wiatyk ze stulą wykonaną z jedwabno-lnianego materiału haftowanego, broszowanego, obszytego koronką złoto-srebrną. Bursa ze stulą powstała w 2 poł. XVIII wieku. Stwierdzono, że wnioskowane zabytki nie zostały objęte dotychczasowymi wpisami do rejestru woj. lubelskiego.

Feretron posiadał opracowaną w roku 2007 kartę ewidencyjną, włączoną do zbioru kart ewidencyjnych delegatury WUOZ w Chełmie. Na karcie błędnie wskazano tytuły obrazów, które zostały skorygowane w decyzji o wpisie zgodnie z przedstawieniami. Jak wynika z oględzin obrazy w feretrone zostały zamienione stronami, co potwierdzają monogramy ze zwieńczenia feretronu. Drugi zabytek - bursa na wiatyk ze stulą - odnaleziony został podczas kontynuacji prac remontowych w zespole i nie posiadał opracowanej dokumentacji. Jest to interesujący obiekt będący połączeniem bursy i stuly, używanych do posługi dla chorych i stanowi kolejny odnaleziony element paramentów liturgicznych w kościele pw. Rozesłania Świętych Apostołów. Niemal każdego roku zostają odnalezione kolejne zabytki świadczące o zamożności parafii oraz o jej aktywności w minionych latach. Dla przedmiotowego obiektu została opracowana karta w roku 2014. Wskazane w sentencji zabytki stanowią uzupełnienie ruchomego wyposażenia kościoła. Związane z historią świątyni mówią o wartościach historycznych i artystycznych, uzasadniając objęcie ochroną prawną - zgodnie z wnioskiem - poprzez wpis do rejestru zabytków.

Chełm

Wyposażenie kaplicy grobowej rodziny Zajdlerów na cmentarzu rzymskokatolickim przy ul. Lwowskiej

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek złożony przez ks. Józefa Piłata, proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Rozesłania Świętych Apostołów w Chełmie, dokonano rozpoznania i oględzin wyposażenia kaplicy Zajdlerów na cmentarzu w Chełmie. Były to: neogotycka nastawa ołtarzowa wraz z mensą i tabernakulum, które zostały wykonane w latach 1908-1909 z dębowego drewna lakierowanego, epi-

tafia Władysława Zajdlera (powstałe ok. 1938 r.), Pelagii Zajdler (powstałe ok. 1908 r.) oraz Janiny Zajdler (powstałe ok. 1888 r.), dzwonek sygnaturkę z datą 1909 r., ponadto zespół witraży z ok. 1909 r. z następującymi przedstawieniami: Matki Boskiej Częstochowskiej, św. Olgi, św. Włodzimierza (według J. Żywickiego prawosławnego biskupa Św. Dymitra Tuptało), Matki Boskiej Bolesnej oraz Chrystusa Bolesnego – Ecce Homo, witraż z symbolem krzyża na tle stylizowanej glorii, z symbolem gołębiczy na tle stylizowanej glorii oraz cztery witraże z motywami kwiatowymi tworzącymi trójliscie wpisany w okrąg.

Z rozpoznania wynika, że wnioskowane do wpisu ruchome zabytki, wyszczególnione w sentencji, nie zostały objęte dotychczasowym wpisem do rejestru zabytków ruchomych. Do rejestru zabytków nieruchomych - w ramach założenia cmentarnego - wpisana została kaplica Zajdlerów na podstawie decyzji WKZ w Chełmie KL.IV-5347/5/81 z 5 stycznia 1981. W uzasadnieniu przytoczonej decyzji wskazano, że kaplica rodziny Zajdlerów jest najcenniejszym obiektem neogotyckim na terenie Chełmszczyzny. Zgłoszone do wpisu zabytki ruchome, stanowią dopełnienie neogotyckiego wystroju kaplicy. Opis kaplicy jak i elementów jej wyposażenia i wystroju zawarł Jerzy Żywicki w publikacji „Architektura neogotycka na Lubelszczyźnie.” (wyd. ROSioSK w Lublinie 1998 r.) Autorstwo projektu kaplicy przypisuje się inżynierowi powiatu chełmskiego Stanisławowi Diehl vel Dil. Została ona wybudowana w roku 1909 jako rodzinny grobowiec. Fundatorem był Władysław Zajdler - chełmski rejent i szanowany obywatel miasta, który uwiecznił się w monogramie „PZW”, umieszczonym na szybach witrażowych dwóch skrzydeł wejścia do kaplicy. Okna witrażowe oprócz otworu wejściowego zastosowano również w oknach ostrołukowych - pojedynczych w elewacji wschodniej (frontowej), oknach potrójnych w elewacjach południowej i północnej. Jerzy Żywicki nie podaje czasu powstania, autorstwa lub warsztatu w którym powstały witraże. Stylistycznie wiążą się ściśle z neogotycką architekturą kaplicy, a w konwencji artystycznej nawiązują również do wzorów młodopolskich. Witraże zostały zabezpieczone od zewnątrz dodatkowym zbrojonym przeszkleniem. Wyposażenie wnętrza stanowi ołtarz neogotycki, składający się z nastawy, mensy i tabernakulum, zaaranżowanych na ścianie zachodniej. Zgodnie z funkcją we wnętrzu umieszczono tablice epitafijne osób pochowanych. Brak jest tablicy samego fundatora, gdyż epitafium Władysława odnosi się do innego członka rodu, pełniącego funkcję w lwowskim kuratorium, zmarłego w 1928 r. Data zakończenia budowy kaplicy i jej fundatora, umieszczona została na dzwonku-sygnaturce, umieszczonym na elewacji zachodniej (ściana ołtarzowa). Należy przypuszczać, że ołtarz i okna witrażowe powstawały równolegle z budową kaplicy oraz, że w 1909 r. obiekt został zakończony i wyposażony. Wymienione w sentencji obiekty powstałe w pocz. XX wieku, stanowią dopełnienie historycznego wnętrza, wpisując się harmonijnie w jednorodny charakter zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe oraz walory historyczne, artystyczne i naukowe objęto wymienione zabytki - zgodnie z intencją wnioskodawcy - ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków woj. lubelskiego.

Gorzków

Elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Stanisława BM przy ul. Rynkowej 25

Na wniosek z 18 lutego 2014 r. ks. Janusza Świtaja proboszcza Parafii rzymskokatolickiej p. w. św. Stanisława BM w Gorzkowie wszczęto postępowanie administracyjne o wpis do rejestru zabytków ruchomych elementów wyposażenia kościoła parafialnego.

W wyniku postępowania administracyjnego dokonano rozpoznania przedmiotu wpisu i oględzin zgłoszonych obiektów. Stwierdzono, że wnioskowane zabytki nie zostały objęte dotychczasowymi ochroną prawną na podstawie decyzji KL.IV-7/63/72 z 31 lipca 1972 roku i KL.IV-7/19/73 z 29 maja 1973 roku. W wyniku oględzin stwierdzono, że przedmiotowe zabytki, zostały wprowadzone do użytku, po rozbudowie świątyni w roku 1885. Elementy o charakterze eklektycznym nawiązują w formie do wcześniejszego XVIII- wiecznego wyposażenia kościoła lub stanowią przykład nowych nurtów sztuki takich, jak neogotyck. Są to następujące zabytki: balustrada chóru muzycznego, prospekt organowy wraz z instrumentem, feretrony z obrazami „św. Mikołaj”, „św. Izidor”, „św. Józef z Dzieciątkiem”, „św. Małgorzata Alacque”, „Matka Boska z Dzieciątkiem”, „Św. Stanisław BM”, „św. Teresa od Dzieciątka Jezus” i „św. Franciszek pod krzyżem”, obraz „Matka Boska Niepokalanie Poczęta” wykonany techniką oleodruku naklejonego na płótno, podmalowany, 14 stacji drogi krzyżowej, ława kolatorska, kredens i komody zakrystyjne, zegar stojący szafkowy, żyrandole, kropielnice, kociołek na wodę oraz kilka epitafiów. Wskazane w sentencji zabytki stanowią uzupełnienie wpisanego dotychczas wyposażenia ruchomego kościoła parafialnego pw. św. Stanisława BM w Gorzkowie i związane są z historią świątyni. Ich walory historyczne i artystyczne uzasadniają objęcie ochroną prawną - zgodnie z wnioskiem - poprzez wpis do rejestru zabytków.

Krasnobród

Elementy wyposażenia kościoła rzymskokatolickiego pw. Nawiedzenia NMP przy ul. Tomaszowskiej 18

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek ks. Eugeniusza Derdziuka - proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Nawiedzenia NMP w Krasnobrodzie dokonano rozpoznania przedmiotu wpisu i oględzin zgłoszonych do wpisu obiektów. W wyniku rozpoznania, stwierdzono, że część elementów wyposażenia ruchomego kościoła par. pw. Nawiedzenia NMP w Krasnobrodzie wpisana została do rejestru zabytków woj. lubelskiego na podstawie decyzji z 27 marca 1984 r. znak: KL.5330/16/84 (41pozycji), z 25 lipca 1984 r. , znak: KL.5330/18/84 (3 pozycje), z 23 września 1988 r. znak: KL.5330-12/88/1-31 (31 pozycji). W trakcie przeprowadzonych oględzin stwierdzono, że na stanie kościoła i zabudowań poklasztornych znajdują się zabytki ruchomego wyposażenia nie wpisane do rejestru na podstawie wskazanych decyzji, a będące przedmiotem wniosku oraz zgłoszone w trakcie oględzin. Ostatecznie ustalono wykaz zabytków stanowiących przedmiot postępowania w sprawie wpisu do rejestru. Na podstawie zebranych materiałów i oględzin obiektów stwierdzono, że wskazane w sentencji decyzji elementy wyposażenia posiadają wartości historyczne, artystyczne i naukowe uzasadniające objęcie ochroną poprzez wpis do rejestru. Historycznie obiekty wyposażenia związane są z wnętrzem, ukształtowanym w ciągu wieków i stanowią materialny przekaz historii świątyni. Ołtarz główny powstały w pracowni Jana Mauchera, stanowi oprawę ikonograficzną dla obrazu Matki Boskiej Krasnobrodzkiej, słynącego cudami i który stał się powodem powstania sanktuarium. Pozostałe obiekty zabytkowego wyposażenia kościoła i pomieszczeń poklasztornych są materialnym przekazem historii świątyni i funkcjonowania w Krasnobrodzie zakonu dominikańskiego. Ponadto wskazane w sentencji zabytki stanowią dopełnienie wystroju architektonicznego wnętrza barokowego kościoła. Ich walory historyczne, artystyczne i naukowe, uzasadniają objęcie ochroną prawną - zgodnie z wnioskiem - poprzez wpis do rejestru zabytków.

Lublin**Motocykl Harley-Davidson**

Motocykl Harley-Davidson, model 1942 WLA, wyprodukowany w 1943 r. został wpisany do rejestru zabytków ruchomych woj. dolnośląskiego decyzją znak: WRiD-IS-6010-24/07 z dnia 25 lipca 2007 r. Jego właścicielem była osoba prywatna zamieszkała we Wrocławiu. Pojazd ten został sprzedany w 2014 r. osobie prywatnej z Lublina. W związku z powyższym dnia 14.01.2015 roku motocyklowi nadano nowy numer rejestru zabytków ruchomych w woj. lubelskim.

Motocykl Harley-Davidson skonstruowany w fabryce Harley-Davidson Motor Comp. w USA, jest pojazdem oryginalnym, kompletnym, w bardzo dobrym stanie technicznym, bez zmian konstrukcyjnych i technologicznych. Ze względu na walory historyczno-techniczne i poznawcze, odnoszące się do historii myśli technicznej związanej z przemysłem motoryzacyjnym, jako zabytek techniki stanowiący świadectwo minionej epoki, którego zachowanie leży w interesie społecznym został objęty ochroną prawną.

Orchówek**Kościół rzymskokatolicki pw. św. Jana Jaluźnika przy ul. Nadburzańskiej 63**

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek Ojca gwardiana Wojciecha Gwiazdy, proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. św. Jana Jaluźnika w Orchówku, dokonano rozpoznania przedmiotu wpisu i ogłędzin zgłoszonych do wpisu obiektów. W wyniku rozpoznania, stwierdzono, że kościół par. pw. św. Jana Jaluźnika (d. augustianów – ob. Kapucynów) wpisany został do rejestru zabytków nieruchomych woj. lubelskiego decyzją z 20 listopada 1972 r. znak: KL.IV-7/108/72 wraz z całym wystrojem architektonicznym i ruchomościami. Decyzja nie precyzuje obiektów tzw. ruchomości, które objęte zostały wpisem. W wyniku ogłędzin stwierdzono na stanie kościoła zbiór zabytkowych elementów wyposażenia wskazanych w sentencji decyzji. Opracowany wykaz pokrywa się częściowo z danymi zawartymi w Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce (T.VIII, z. 18, s. 29-34). Na stanie kościoła stwierdzono mniejszą ilość elementów wyposażenia niż wykazana w katalogu (zabytki przeniesione). Sytuacja ta dodatkowo uzasadnia objęcie wpisem zachowanych na stanie kościoła zabytków ruchomego wyposażenia kościoła, które posiadają wartości historyczne, artystyczne i naukowe. Historycznie obiekty wyposażenia związane są z wnętrzem, ukształtowanym w ciągu wieków (pomimo przekształceń lub nabytych z innych świątyń) i stanowią materialny przekaz historii świątyni. Dodatkowych analiz naukowych wymaga obraz MB Orchowskiej, głównie w zakresie datowania (podanego domniemanie również we wskazanym katalogu zabytków) czy krzyż ołtarzowy metalowy pochodzący z Piechowic (analiza stylistyczno-warsztatowa i porównawcza). Wskazane w sentencji zabytki stanowią dopełnienie formy architektonicznej wnętrza późno barokowego kościoła. Ich walory historyczne, artystyczne i naukowe, uzasadniają objęcie ochroną prawną - zgodnie z wnioskiem - poprzez wpis do rejestru zabytków.

Radzyń Podlaski**Lampa wieczna z kościoła rzymskokatolickiego pw. Świętej Trójcy**

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na wniosek złożony dnia 14 października 2013 r. przez ks. Andrzeja Kieliszka, proboszcza parafii rzymskokatolickiej pw. Świętej Trójcy w Radzynie Podlaskim dokonano rozpoznania dwóch

obiektów zgłoszonych do wpisu do rejestru zabytków ruchomych woj. lubelskiego. W dniu 29 listopada 2013 r. przeprowadzono ich oględziny. Przedmiotem oględzin był obraz olejny malowany na płótnie, z początku XX w. przedstawiający Św. Franciszka - malowany olejno na płótnie, o wymiarach: 125 x 85 cm., czas powstania: początek XX w. - oraz lampa wieczna wyprodukowana na przełomie XIX i XX w., o czym świadczy inskrypcja umieszczona na brzuścu lampy: „Roku Jubileuszowego 1901 od R. Q.”. Wnio-skodawca uzasadnił swoją prośbę informacją, że „oba przedmioty zostały niedawno odnalezione i wróciły do wyposażenia kościoła”. Do wniosku załączono kserokopie kart ewidencyjnych wykonanych w 1987 r. przez Dariusza Śladeckiego. Wyposażenie kościoła pw. Świętej Trójcy w Radzynie Podlaskim zostało objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków ruchomych w 2002 roku, jednak z rozpoznania wynikało, że ze względu na niedostępność obiektów w czasie prowadzonego postępowania zakończono-ego wydaniem decyzji nr B/53 z dnia 9 grudnia 2002 r. znak: IR/4412/53/5187/02, zo-stały one wówczas pominięte. Po dokonaniu oględzin odnalezionych obiektów stwier-dzono, że zarówno lampa wieczna jak i obraz „Św. Franciszek” nie zostały dotychczas objęte ochroną prawną, a wymieniony w decyzji z 2002 r. obraz nie jest tym, który został odnaleziony. Wobec powyższego wydano decyzję o wpisaniu obu przedmiotów do rejestru zabytków ruchomych. W wyniku analizy dokumentów i porównania przed-miotów stwierdzono, że obraz „Św. Franciszek” został wymieniony poprzednio w poz. 55, w sentencji decyzji o wpisie do rejestru zabytków z dnia z dn. 9.12.2002 r. , znak: IR/4412/53/5187/2002. Decyzja była ostateczna, wobec powyższego dnia 15 maja 2014 r. ks. Andrzej Kieliszek złożył do WUOZ w Lublinie wniosek o ograniczenie wpisu do rejestru zabytków do jednego obiektu, czyli do lampy wiecznej, ze względu na fakt, że obraz „św. Franciszek” został wpisany do rejestru zabytków poprzednią decyzją z 2002 r. Działanie ze strony właściciela obiektu spowodowało, że podstawowy warunek zasto-sowania trybu przewidzianego w art. 155 Kpa tj. zgoda wszystkich stron na uchylenie decyzji z 7.01.2014 r. został spełniony poprzez złożenie stosownego wniosku. Dlatego zgodnie z art. 155 Kpa LWKZ za zgodą strony uchylił wydaną przez siebie decyzję z dn. 7.01.2014 r. , znak: IR.5140.1.1.2014 w części orzekającej o wpisaniu do rejestru zabyt-ków ww. obrazu „św. Franciszek”. Przepisy szczególne nie sprzeciwiają się uchyleniu decyzji i przemawia za tym interes społeczny i interes strony.

Świdnik

Śmigłowiec Sokół W-3

W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego z urzędu Lubelski Wo-jewódzki Konserwator Zabytków wpisał w 2014 r. do rejestru zabytków województwa lubelskiego śmigłowiec Sokół W-3 o numerze fabrycznym 30.01.02, wyprodukowany w roku 1979 w Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego Państwowych Zakładów Lotni-czych w Świdniku, na podstawie projektu konstrukcyjnego inż. Stanisława Kamińskiego, jako drugi prototyp przeznaczony do prób naziemnych, przechowywany obecnie na terenie Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego „PZL Świdnik S.A.” przy Al. Lotników Polskich 1 w Świdniku. Postępowanie administracyjne w sprawie wpisu do rejestru za-bytków woj. lubelskiego przedmiotu orzeczenia zostało wszczęte z urzędu 27 maja 2014 r. (zawiadomienie z 27 maja 2014 r., znak: IR.5140.32.1.2014). Wszczęcie postępowania poprzedzone zostało decyzją Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 26 maja 2014 r., znak: IR.5145.2.2.2014 nakazującą Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego

PZL Świdnik wstrzymanie prac przy wskazanym w rozstrzygnięciu zabytku ze względu na zagrożenie zniszczeniem. Wszczęcie postępowania w sprawie wpisu do rejestru zabytków z urzędu poprzedziło zebranie wstępnych informacji dot. przedmiotu wpisu, w tym m.in.: materiału ze spotkania z 18 listopada 2006 roku w Muzeum Techniki na temat rozwoju śmigłowca PZL W-3 Sokół (artykuł p.t.: „Problemy rozwoju śmigłowca W-3 Sokół” [w:] Polska Technika Lotnicza. Materiały historyczne 27 (10/2006) - Klub Miłośników Historii Polskiej Techniki Lotniczej, Muzeum Techniki w Warszawie, Stowarzyszenie Młodych Inżynierów Lotniczych SMIL), archiwalnej fotografii śmigłowca udostępnionej przez Jana Mazura (byłego rzecznika prasowego PZL Świdnik). Wśród zgromadzonych dowodów uwzględniono także interwencje społeczne powzięte już w latach poprzednich w celu ochrony śmigłowca określanego jako „symbol miasta Świdnika”: pismo z dnia 4 października 2011 r. skierowane do Prezesa zarządu PZL Augusta Westland, podpisane w imieniu mieszkańców Świdnika przez: panią Julitę Witczak - córkę Głównego Konstruktora Śmigłowca PZL Sokół ś.p. mgr inż. Stanisława Kamińskiego, Przewodniczącego Klubu Seniorów Lotnictwa, Burmistrza Miasta Świdnika, Dyrektora Miejskiego Ośrodka Kultury, Dyrektora Powiatowego Centrum Edukacji Zawodowej zawierające wniosek o ochronę śmigłowca „przeznaczonego na zezłomowanie” i przekazanie go celem utworzenia muzeum „Lotniczej Pamięci”, a także pismo z 6 maja 2014 r. podpisane przez panią Julitę Witczak, skierowane do Nicola Bianco - Dyrektora Zarządzającego, zwracające uwagę na zasadność zastosowania oryginalnych barw określonych przez twórców (w związku z przeprowadzonym wśród załogi w kwietniu 2014 r. „plebiscytem” dotyczącym malowania śmigłowca).

W związku ze zgromadzonym materiałem świadczącym o posiadaniu przez wskazany w rozstrzygnięciu śmigłowiec cech zabytku oraz w związku z powziętymi informacjami o zamiarze eksponowania śmigłowca na terenie miasta Świdnik - po uprzednim jego przemalowaniu i przygotowaniu konstrukcyjnym (w tym rozpoczęciu prac demontażowych uszkadzających zabytek bez uwzględnienia jego wartości jako oryginalnego - dobrze jeszcze zachowanego zabytku techniki), podjęto decyzję o wszczęciu postępowania w sprawie wpisu do rejestru zabytków zabytku ruchomego, zgodnie z art. 10 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W trakcie postępowania dowodowego przeprowadzono dowód z oględzin przedmiotu wpisu 5 czerwca 2014 roku (o terminie oględzin powiadomiono w piśmie z 15 maja 2014 r. znak: IR.5145.2.1.2014 i zawiadomieniu z 29 maja 2014 znak: IR.5140.32.2.2014) w obecności przedstawicieli właściciela - t.j. WSK PZL Świdnik S.A. W wyniku oględzin stwierdzono, że przedmiotowy śmigłowiec przechowywany obecnie w hali B 8 zakładu stoi na podwoziu, posiada zachowany cały kadłub, bez łopat wirnika nośnego i śmigła ogonowego. Z oględzin wynikało, że kadłub poddany został w ostatnim czasie pracom remontowym poprzez oczyszczenie powłok malarskich i pokrycie farbą podkładową. Zamalowany został przy tym numer seryjny „30.01.02” znajdujący się dotychczas na górnej części kadłuba (na obudowie urządzeń nośnych). Autentyczność modelu potwierdziła jednak zachowana we wnętrzu kabiny pilotów oryginalna tabliczka znamionowa z napisem: „Śmigłowiec W 3 Nr FABR. 30.01.02 PZL Świdnik”. Szyby w kadłubie wymieniono na nowe, przyściemnione (na folii data 23.04.2014).

Z kabiny pilotów (przedział elektryczny nosowy) wymontowane zostały dwa oryginalne fotele (okazane w dniu oględzin), a w ich miejsce wstawiono nową, metalową konstrukcję siedzisk - w dniu oględzin jeszcze bez tapicerki. Stwierdzono, że osłona

tablicy przyrządów w kabinie pilotów jest wymieniona, ale urządzenia sterujące prawdopodobnie zachowane są w swoim pierwotnym miejscu. Na bokach kadłuba poniżej kabiny pilotów stwierdzono zamocowanie metalowych wsporników - prawdopodobnie w celu oparcia śmigłowca na nośnej podporze. Kabina (przedział elektryczny przedni) pozbawiona została oryginalnego okablowania z zachowaniem osprzętu oświetleniowego, a cała konstrukcja pomalowana na nowo. Na ścianie oddzielającej przedział od kabiny pilotów zachowane są oryginalne napisy: „podnośnik wypuszczony”, „podnośnik schowany”, na zdemontowanych drzwiach „SR KMP 24” zachowany napis: „Folia do oznaczania miejsc katastrofy”, „koc termiczny”. W przejściu do kabiny pilotów napis „bezpieczniki 28 V”. W kabinie transportowej złożone zostały zdemontowane elementy napędu (tarcza sterująca, głowica wirnika, osłony silników). Przedział bagażowy (elektryczny tylny) oryginalny, bez okablowania. Brak wglądu do urządzeń silnikowo-napędowych zbiorników i pomp. Według stanu na podstawie wskazanego zdjęcia archiwalnego (sprzed remontu) śmigłowiec nie posiadał już wcześniej łopat wirnika nośnego i łopaty śmigła ogonowego.

Pomimo stwierdzonego w dniu oględzin niekompletnego stanu, po przeprowadzonych pracach remontowych częściowo zmieniających jego oryginalny wygląd, śmigłowiec kwalifikuje się do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków, na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.). Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 2 lit. d tej ustawy - ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytku ruchome będące wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego. Śmigłowiec wskazany w rozstrzygnięciu spełnia wymienione warunki, jako wytwór techniki i środek transportu (w wersji zachowanego prototypu) dokumentujący poziom nauki i rozwoju polskiej myśli technicznej (techniki lotniczej). Powstały w roku 1979, w WSK PZL - Świdnik, śmigłowiec W-3 - jako drugi prototyp - jest cennym przekazem myśli konstrukcyjnej i tradycji lotniczej świdnickiej fabryki, której powstanie stało się także czynnikiem rozwoju miasta. Pierwszy śmigłowiec z 1978 roku, o numerze fabrycznym 30.01.01. został bezpowrotnie zniszczony. Kolejnym egzemplarzem był właśnie przedmiotowy prototyp śmigłowca W-3 o nr 30.01.02. - zachowany do dziś w dobrym stanie i w dużym stopniu oryginalności. W świetle art. 3 pkt 1 ww. ustawy za zabytek uważa się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Przesłanki uznania za zabytek zawarte w tym przepisie należy odnieść do śmigłowca Sokół W-3 wskazanego w rozstrzygnięciu. Praca nad konstrukcją nowego śmigłowca W-3 prowadzona była przez kilka lat. W jej trakcie specjaliści: konstruktor prowadzący mgr inż. Stanisław Kamiński, główny konstruktor inż. Hubert Nowak i mgr inż. Stanisław Busz pod kierunkiem mgr inż. Zbyszko Kodłubaja - dyrektora Ośrodka Badawczo-Rozwojowego WSK Świdnik, kontaktowali się ze specjalistami z innych krajów, jak ówczesny ZSRR, USA oraz Włochy. Partnerem we Włoszech była firma Agusta, która stała się aktualnie akcjonariuszem świdnickiego zakładu. Po trwających kilka miesięcy próbach naziemnych, w dniu 16 listopada 1979 r., za zgodą konstruktora inż. Stanisława Kamińskiego śmigłowiec wykonał krótki zawis nad ziemią.

Dzień 16 listopada przyjęto za datę pierwszego lotu śmigłowca Sokół, który łącznie przepracował potem w powietrzu ok. 3500 godzin. Ostatnia próba odbyła się 23.06.1992 r.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyróżnia m.in. zabytki ruchome (art. 3 pkt 2), do których zalicza się śmigłowiec Sokół W-3 nr fabryczny 30.01.02. PZL Świdnik. Jedną z form ochrony zabytków wskazanych w ww. ustawie jest wpis do rejestru zabytków (art. 7 pkt 1). Jak stanowi art. 10 ust. 2 tej ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywieżenia zabytku za granicę albo wywieżenia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. W przypadku śmigłowca Sokół W-3 nr fabryczny 30.01.02 obawy uszkodzenia potwierdziły się w trakcie oględzin w dniu 5 czerwca 2014 r. podczas których stwierdzono wykonanie prac polegających między innymi na zastąpieniu oryginalnych barw śmigłowca malowaniem niezgodnym z oryginałem, usunięciu numerów, demontażu części elementów wyposażenia i oprzyrządowania wnętrza oraz elementów układu napędowego - co potwierdza protokół oględzin wraz z wykonanymi fotografiami śmigłowca w dniu oględzin. Uzasadnia to podjęcie decyzji o wpisaniu zabytku ruchomego do rejestru zabytków z urzędu. Nadmienić należy, że w dniu 4 czerwca 2014 r. wpłynął wniosek WSK PZL Świdnik o umorzenie postępowania i odstąpienie od oględzin, uzasadniając, że w ocenie wnioskodawcy przedmiotowy śmigłowiec nie posiada żadnej wartości historycznej, a prowadzone postępowanie ingeruje w prawo własności oraz prawo do decydowania o losie śmigłowca przez jego właściciela.

Po dokonaniu oględzin w dniu 5 czerwca 2014 r., Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał 25 czerwca 2014 r. postanowienie znak: IR.5131.10.1.2014 o odmowie umorzenia postępowania.

Zgodnie z art. 7 K.p.a. w toku postępowania organy administracji publicznej podejmowały wszelkie kroki niezbędne do dokładnego wyjaśnienia stanu faktycznego oraz do załatwienia sprawy, mając na względzie interes społeczny i słuszny interes obywateli. Natomiast zgodnie z art. 77 par 1 te same ustawy, organ administracji publicznej jest obowiązany w sposób wyczerpujący zebrać i rozpatrzyć cały materiał dowodowy. Organ administracji nie może biernie oczekiwać na zgłoszenie dowodów, ale powinien aktywnie dążyć do wyjaśnienia sprawy w oparciu o prawdę materialną. W związku z zasadą oficjalności (art. 7 i 75 K.p.a.) jest zobowiązany do podjęcia wszelkich kroków niezbędnych do wyjaśnienia i załatwienia sprawy, w tym również do przeprowadzenia z urzędu dowodów służących ustaleniu stanu faktycznego. Z tego powodu w dniu 5 czerwca 2014 r., zostały przeprowadzone oględziny śmigłowca Sokół W-3 w obecności pracowników WSK PZL Świdnik S.A., z których sporządzono protokół (doręczony również stronie na miejscu oględzin). Należy ponadto zwrócić uwagę, iż - zgodnie z art. 7 K.p.a. - organ administracji ma obowiązek załatwienia sprawy mając na względzie interes społeczny oraz słuszny interes obywateli. Przepis ten nie stanowi zatem o pierwszeństwie celów prywatnych wynikających z prawa własności. Obowiązkiem organu administracji publicznej jest wyważenie i ustalenie pierwszeństwa celów, chyba że pierwszeństwo wynika wprost z przepisów ustawy. Ta hierarchia nie jest czysto teoretycznym określeniem, ale w ochronie zabytków ma wymiar praktyczny. W definicji zabytku określonej w art. 3 pkt 1 ww. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje się, że zachowanie zabytków następuje z uwagi na interes społeczny. W ocenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, pomimo demontażu powyżej wskazanych części śmigłow-

ca zachowane zostały w znacznym stopniu elementy oryginalne (por. protokół oględzin wraz z załączonymi fotografiami), a odtworzenie w całości stanu oryginalnego zabytku jest możliwe (na podstawie dokumentacji archiwalnej).

Śmigłowiec reprezentuje wartości wskazane w ustawowej definicji zabytku, co uzasadnia dokonanie wpisu do rejestru zabytków. Zachowany prototyp śmigłowca o nr 30.01.02 jest materialnym i historycznym dowodem wysokiej rangi polskiej lotniczej myśli konstrukcyjnej, na której bazuje cała współczesna oferta do dziś funkcjonujących zakładów lotniczych w Świdniku produkujących wysokiej jakości wielozadaniowe śmigłowce Sokół na potrzeby transportu, ratownictwa medycznego i wojska. Śmigłowiec posiada wartości naukowe i historyczne, a jako związany z zakładem o odległych tradycjach i kontynuującym produkcję tych maszyn stanowi obok wartości materialnej - zabytku techniki także wartość niematerialną, jako dowód polskiej myśli technicznej i historii Zakładów Lotniczych w Świdniku. Powyższe ustalenia, w tym ocena stopnia zachowania oryginału, materiały dokumentacyjne umożliwiające dokonanie uzupełnień lub rekonstrukcji w celu wyeksponowania pierwotnych cech maszyny uzasadniają objęcie śmigłowca W-3 o numerze fabrycznym 30.01.02 ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków woj. lubelskiego. Przed wydaniem decyzji, zgodnie z art. 10 par 1 K.p.a. strona została poinformowana zawiadomieniem z 26 czerwca 2014 r. znak: IR.5131.102.2014, o możliwości zapoznania się z aktami postępowania w sprawie oraz możliwości wypowiedzenia się co do zebranych dowodów i materiałów oraz zgłoszonych żądań. Strona wykorzystała swoje uprawnienie w ten sposób, że w dniu 9 lipca 2014 r. w siedzibie WUOZ w Lublinie upoważniony pracownik strony zapoznał się z aktami postępowania i nie wnosił uwag (protokół ustaleń z dnia 9 lipca 2014 r.). 14 lipca 2014 r. została wydana decyzja o wpisie do rejestru zabytków przedmiotowego śmigłowca.

Wytwórnia Sprzętu Komunikacyjnego „PZL-Świdnik” S.A. z/s w Świdniku 28.07.2014 r. wniosła odwołanie od tej decyzji do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Decyzją DOZ-OAiK-6700/1102/14 – [ML/114/14] z dnia 4.11.2014 r. Ministerstwo utrzymało zaskarżoną decyzję w mocy. Właściciel nie wniósł skargi do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie tym samym decyzja z dnia 4.11.2014 r. stała się prawomocna z dniem 13.12.2014 r.

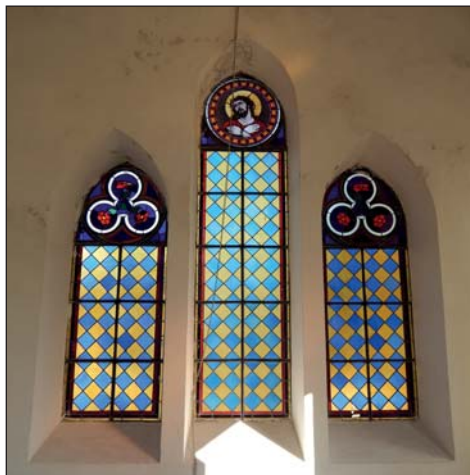
MOVABLE HISTORICAL MONUMENTS UNDER PROTECTION THROUGH ENTRY IN THE PROVINCIAL REGISTER OF HISTORICAL MONUMENTS “B” IN 2014

In 2014, the Historic Preservation Officer of the Lublin Province issued 8 decisions to enter movable objects into the Register of Movable Historical Monuments and thus provided 134 objects with legal protection. Furthermore, a Harley-Davidson motorcycle was moved from the Lower Silesia Province to Lublin. The proceedings were conducted at the motion of owners, with the exception of one case: Sokół helicopter at risk of destruction. Decisions on entry in the Register of Movable Monuments were prepared by Barbara Stolarz and Katarzyna Tur-Marciszek.

In Biała Podlaska, tomb of Kornelia Sobolewska was entered in the register of monuments. The tomb has a form of a high stele situated on a three-stepped plinth at the head of the tombstone with a rhymed inscription. The grave is fenced.

In the Church of Sending Out the Saint Apostles in Chełm, legal protection was provided for the following objects: the 19th c feretory with images of the Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived and the Sending Out of the Saint Apostles, and a bag with a stole for holy communion from the 2nd half of the 18th c. In Chełm, legal protection covers also the objects in the Zajdler chapel, consisting of: the Neo-Gothic altar, epitaphs of the Zajdler family and stained-glass windows from ca 1909.

In St Stanislaus Church in Gorzków, the objects of the eclectic and Neo-Gothic character were entered in the register: balustrade of the organ gallery, organ front with the instrument, feretories with images of St Michael, St Isidore, St Joseph with Baby Jesus, St Margaret Alacoque, Blessed Virgin Mary with Baby Jesus, St Stanislaus Bishop and Martyr, St Thér se of the Child Jesus and St Francis under the Cross, as well as a picture: “Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived” created by chromolithograph technique on canvas, 14 Stations of the Cross, patron’s pew, cupboard and chests of drawers in the sacristy, longcase clock, chandeliers, stoups, cauldron for water and a few epitaphs. Moreover, in the Visitation Church in Krasnobród further elements of the equipment were entered in the register, including the main altar created in Jan Maucher’s workshop, which provides the iconographic frame for the miraculous picture of Our Lady of Krasnobród – the reason for establishment of the sanctuary. In 2014 elements of the equipment from St John the Almsgiver’s Church in Orchówek and the eternal lamp from the Holy Trinity Church in Radzyń Podlaski were also entered in the register.

1. Chełm, witraże w kaplicy Zajdlerów na cmentarzu, fot. archiwum WUOZ w Lublinie, 2014.

2. Chełm, witraże w kaplicy Zajdlerów na cmentarzu, fot. archiwum WUOZ w Lublinie, 2014.

3. Chełm, witraże w kaplicy Zajdlerów na cmentarzu, fot. archiwum WUOZ w Lublinie, 2014.

4. Chełm, witraż z popiersiem św. Olgi w kaplicy Zajdlerów na cmentarzu, fot. archiwum WUOZ w Lublinie, 2014.

5. Krasnoblód, ołtarz główny, fot. B. Stolarz, 2014.

6. Krasnoblód, obraz Matki Boskiej Krasnoblódzkiej w oprawie, fot. B. Stolarz, 2014.

7. Krasnoblód, rzeźba św. Dominika z ołtarza głównego, fot. B. Stolarz, 2014.

8. Orchówek, obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, fot. B. Stolarz, 2014.

9. Orchówek, krucyfiks procesyjny, fot. B. Stolarz, 2014.

10. Orchówek, podstawa krzyża ołtarzowego, fot. B. Stolarz, 2014.

11. Orchówek, św. Antoni, fot. B. Stolarz, 2014.

12. Radzyń Podlaski, lampa wieczna, fot. K. Tur-Marciszek, 2014.

III. Realizacje

Barbara Stolarz

„MATKA BOSKA LATYCZOWSKA” – OBRAZ „PIELGRZYMUJĄCY”

W sensie dosłownym z obrazem „Matka Boska Latyczowska” zetknęłam się po raz pierwszy w roku 1996, kiedy w ramach służbowych obowiązków prowadziłam sprawę związaną z wywozem obrazu do Latyczowa. Z wnioskiem w sprawie wywozu wystąpił ks. Stanisław Fiuk, ówczesny proboszcz parafii p.w. Wniebowzięcia NMP w Latyczowie, działający z upoważnienia biskupa diecezji Kamieniecko-Podolskiej Jana Olszańskiego. Do podania dołączona została zgoda z 10 lutego 1996 r. Prymasa Polski Józefa Glempa na zwrot obrazu prawowitym właścicielom tj. parafii p.w. Wniebowzięcia NMP w Latyczowie. W ten sposób prymas cofnął własną klauzulę zawartą w piśmie z 23 maja 1984 r. o sprawowaniu opieki i przechowywaniu obrazu w kaplicy zakonnej Zgromadzenia Sióstr Służek przy ul. I Armii WP w Lublinie. Powodem wyrażonej przez Prymasa zgody, jak czytamy w piśmie było: „niniejszym będąc upewnionym o warunkach bezpieczeństwa co do przewiezienia i przechowywania obrazu...”. W ramach prowadzonego postępowania 15 maja 1996 r. przy udziale przedstawicieli Muzeum Lubelskiego w osobach Pani Krystyny Durakiewicz – konserwatora dzieł sztuki i Pani Elżbiety Matyszek – kierownika działu sztuki, dokonaliśmy oględzin obrazu ze sporządzeniem szczegółowego protokołu, opisującego stan zachowania i potrzeby konserwatorskie wraz z określeniem sposobu zabezpieczenia obrazu pod kątem ewentualnego przenoszenia. W związku z powrotem obrazu do Latyczowa planowane były w lipcu 1996 roku uroczystości religijne. Komplet zgromadzonych materiałów, związanych z wywozem za granicę obrazu Matki Boskiej Latyczowskiej, przekazany został, zgodnie z kompetencjami do załatwienia przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Pod koniec maja 1996 roku wydana została odmowna decyzja w sprawie wywozu obrazu do Latyczowa. W związku z odmową ks. Stanisław Fiuk podjął jeszcze starania o wyrażenie zgody na wywóz czasowy na okres 1 roku, lecz również w tym przypadku sprawa zakończyła się niepowodzeniem. Efektem finalnym podjętych działań było rozpoznanie konserwatorskie obrazu i wykonanie podstawowych prac konserwatorskich przez Panią Krystynę Durakiewicz. Pracom poddano również koszulkę obrazu w pracowni konserwacji metalu Muzeum Lubelskiego przez Pana Wojciecha Wójcika.

W ten sposób obraz pozostał nadal w Lublinie pod opieką Sióstr Służek przy ul. I Armii WP. Szczegółowo historię samego obrazu nazwanego „Matka Boska Latyczowska”, jak również miejscowości i parafii przedstawiła Pani Halina Irena Szumił w publikacji „Pani Podola, Wołyńia i Lublina”. Z publikacji dowiadujemy się, że obraz z przedstawieniem Matki Boskiej trafił do Latyczowa dzięki dominikanom, którzy zostali wysłani przez papieża Klemensa VIII z Rzymu na tereny ówczesnej Rusi. Tradycją papieską było przekazywanie misjonarzom wraz z błogosławieństwem poświęconych kopii wizerunku Mat-

ki Boskiej z bazyliki Santa Maria Maggiore w Rzymie.¹ Obraz rzymski w stylu bizantyńskim, w najwcześniejszej tradycji chrześcijańskiej (z IV wieku) zwany jest *Matki Boskiej Śnieżnej*, gdyż bazylika została wybudowana w miejscu objawionym przez Maryję przez pojawienie się śniegu w lecie. Wezwanie bazyliki Santa Maria Maggiore nastąpiło po uznaniu dogmatu *Theotokos- Bożego Macierzyństwa Maryi* na soborze w Efezie w roku 431. Początkowo kult Matki Boskiej Śnieżnej miał charakter lokalny, od XIV wieku objął inne świątynie Rzymu, a za sprawą Piusa V od 1568 upowszechniony został na cały Kościół i przetrwał do czasów nam współczesnych. Szczególnie czczony jest wizerunek Matki Boskiej właśnie w Rzymie, gdzie nosi on wezwanie *Salus Populi Romani* (ocalenie ludu rzymskiego), gdzie był obnoszony w procesjach w czasach klęsk. Taką klęską był napór turecki na Europę. Siły morskie, zjednoczonych narodów chrześcijańskich miały przeciwstawić się flocie muzułmańskiej na Morzu Jońskim pod Lepanto w roku 1571.² Kiedy w pierwszą niedzielę października wojska sprzymierzone zmagaly się z armią turecką, w Rzymie odbywała się procesja z wizerunkiem Matki Boskiej, podczas której odmawiano różaniec.³ Zwycięstwo nad Turcją przypisywano wstawiennictwu Maryi, a typ przedstawienia szybko rozpowszechnił się w Europie. Na pamiątkę bitwy papież Pius V ustanowił Święto Matki Boskiej Zwycięskiej⁴, a jego następca Grzegorz XIII (w XVI w.) zmienił na Matki Bożej Różańcowej.⁵ Ten typ przedstawienia rozpowszechnił się na terenach Polski w początkach XVII wieku. Do Polski obraz MB Różańcowej namalowany według wzoru rzymskiego, został sprowadzony w 1600 r. przez biskupa Maciejowskiego i umieszczony w kościele Dominikanów w Krakowie. Na popularność przedstawienia wpłynęły analogiczne wydarzenia jak rzymskie tj. zagrożenie tureckie. W 1621 roku w bitwie pod Chocimiem wojska polskie miały przeciwstawić się kilkakrotnie większej sile najeźdźcy, a w trakcie bitwy zmarł hetman Jan Karol Chodkiewicz. Kiedy wiadomość ta dotarła do Krakowa, zorganizowano procesję różańcową z obrazem Matki Boskiej. W dniu nabożeństwa 3 października 1621 r. Polacy odparli wroga. Tak więc modlitwa różańcowa przyniosła zwycięstwo za wstawiennictwem Matki Boskiej.

Jak wspominałam historię obrazu latyczowskiego opisała Pani Halina Irena Szumił, pozwolę sobie ją pokrótce streścić, dla przypomnienia i pełniejszego zobrazowania jego losów. Zakonnicy wędrujący z obrazem podarowanym przez papieża ok. 1596 roku, nie zostali wpuszczeni do Latyczowa, gdyż jego ówczesny starosta Jan Potocki był kalwinem. Natomiast na prośbę jego katolickiej żony, pozwolono im zamieszkać na przedmieściach. Dominikanie utworzyli dla obrazu prowizoryczną kaplicę. Podczas jednego z nabożeństw zajaśniało oblicze Marii na obrazie, tak że powstała luna. Okoliczni mieszkańcy sądzili, że to pożar, kiedy dotarli na miejsce przekonali się, że zjawisko związane jest z obrazem, oddali więc hołd Marii. Uwierzył i nawrócił się sam starosta, który oddał zamek, aby urządzona została kaplica dla umieszczenia obrazu. Z czasem wybudowano murowany kościół, a Matka Boska wspierała rycerstwo polskie, broniące granic przed najazdami innowierców w Królestwie Polskim. Dominikanie opuścili Latyczów i wy-

¹ H.I. Szumił, Pani Podola, Wołyń i Lublina, wyd. z 2014 r., s. 23.

² A. Szubartowska, Ikonografia obrazu Matki Bożej Kraśnickiej (w:) Pani Kraśnicka, 2014 r., nr 24, s.4.

³ J.w.

⁴ Na marginesie takie wezwanie nosi jeden z kościołów lubelskich, a mianowicie gotycki kościół pobrygidkowski przy ul. Narutowicza, według tradycji nazwany tak na pamiątkę zwycięstwa nad Krzyżakami, króla Władysława Jagiełły i fundatora świątyni lubelskiej. Zwycięstwo przepowiedziała Św. Brygida (XIV w.).

⁵ A. Szubartowska, dz. cyt. s. 4.

wieźli obraz wraz z wybuchem powstania kozaków Chmielnickiego. Schronili się we Lwowie, umieszczając obraz w kościele Bożego Ciała, przy swoim konwencie. Kozacy zniszczyli miasto i kościół, a sprzymierzeni Turcy zajęli Podole. Dopiero w XVIII wieku powoli zaczęto odbudowywać kościół, a na prośbę wiernych sprowadzono w 1722 roku cudowny obraz ze Lwowa. Kult został wskrzeszony, a liczba doznanych cudów za przyczyną Matki Boskiej niezliczona. Potwierdzeniem cudowności obrazu latyczowskiego była jego koronacja na podstawie dekretu papieża Piusa VI w roku 1778. Akt ten przyczynił się do rozszerzenia kultu na całe Podole. Po rozbiorach Podole z Latyczowem przejęła Rosja, a car ukazem z 1832 roku dokonał kasaty zakonów katolickich na tym terenie, wówczas prawosławni uznali sanktuarium za swoje, co pozwoliło dalej na rozwój kultu. W roku 1854 kościół latyczowski został spalony, ale ofiarność wiernych pozwoliła na jego odbudowę. Sanktuarium w Latyczowie było miejscem pielgrzymek do 1914 roku. Zawierucha I wojny światowej i wojny bolszewickiej, spowodowały, że obraz wywieziono po kryjomu i ukryto w kaplicy Grocholskich w Pietniczanach, a po napaści bolszewików ukryto w Winnicy. W roku 1918 obraz Marii procesjonalnie- z zatrzymaniem po drodze w kościołach polskich- wprowadzono ponownie do Latyczowa, gdzie przybyły olbrzymie rzesze pielgrzymów. W roku 1919 do Latyczowa wkroczyli bolszewicy, którzy zajęli kościół i zabudowania. Obrazu nie udało się wywieźć, tylko został zasłonięty kotarą i przetrwał tak do 1920 roku, kiedy został pokazany na powitanie wkraczających żołnierzy polskich. Wycofujące się wojsko polskie 14 czerwca 1920 roku po całonocnej adoracji zabrało obraz. Umieszczony w specjalnym wagonie kolejowym, ochranianym przez żołnierzy obraz dotarł do Warszawy. W Warszawie obraz umieszczono w kaplicy Zakładu Wychowawczego i Gimnazjum hr. Cecyli Plater-Zyberk przy ul. Pięknej. Przed obrazem w kaplicy modlili się abp Edward Ropp – ostatni metropolita mohylewski, abp Achilles Ratti, ówczesny Nuncjusz Apostolski, a późniejszy papież Pius XI oraz liczni rodacy wygnańcy ze Wschodu. Podjęto starania o budowę kaplicy dla obrazu przy warszawskim kościele Św. Jakuba. Zanim budowę zakończono obywatele Podola i Wołynia prosili o powrót obrazu na Kresy, do katedry w Łucku. Ponieważ katedra została uszkodzona w wyniku pożaru i nie miała ołtarza, postanowiono umieścić tymczasowo obraz w kościele w Lubomlu. Obraz został przewieziony do Lubomla w 1930 roku, a w 1935 roku do katedry w Łucku. Dzięki temu dotychczasowa Pani Podola, stała się przedmiotem czci ludu Wołynia. Kult nabrał rozgłosu, w 1938 roku poświęcono ołtarz specjalnie zbudowany dla obrazu w katedrze łuckiej. Wybuch II wojny i mord Polaków na Wołyniu oraz obawa przed kradzieżą lub profanacją obrazu Matki Boskiej Latyczowskiej spowodowały, że został ukryty w wagonie towarowym (ostatnie pożegnanie 6 sierpnia 1945 roku) i ponownie przetransportowany, tym razem do Lublina. Inicjatorami przewiezienia obrazu byli: ówczesny proboszcz katedry w Łucku i siostry Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Panny Niepokalanej. Transport dotarł do Lublina 9 sierpnia 1945 r. Obrazem ze wskazania biskupa lubelskiego Mariana Fulmana zaopiekowały się siostry, przewożąc do swojego domu przy ul. Bernardyńskiej. Kolejny ordynariusz lubelski biskup Stefan Wyszyński w 1946 roku dekretem potwierdził sprawowanie opieki nad obrazem przez siostry, które pracowały w ostatnim miejscu wystawienia obrazu w Łucku. Od tego momentu siostry stały się strażniczkami cudownego obrazu Matki Boskiej Latyczowskiej. W okresie powojennym podejmowane były próby przeniesienia obrazu do Krakowa lub Warszawy, jednak Stefan Wyszyński, który w tym okresie został prymasem Polski, zdecydował o pozostawieniu obrazu pod opieką sióstr z uwagi na niepewną sytuację politycz-

ną. W roku 1984 w pomieszczeniach sióstr przy ul. Bernardyńskiej w Lublinie wybuchł pożar, jednak kaplica z obrazem nie ucierpiała, a ówczesny prymas Józef Glemp wyraził zgodę, aby obraz został przeniesiony do kaplicy sióstr służek przy ul. I Armii Wojska Polskiego w Lublinie. Obecność cudownego obrazu nie była rozpowszechniana, pomimo to był przedmiotem kultu i odwiedzin wielu wiernych.

Po wskazanej we wstępie nieudanej próbie odzyskania obrazu przez stronę Ukraińską, sanktuarium w Latyczowie otrzymało w 2006 roku kopię obrazu Matki Boskiej Latyczowskiej, pobłogosławioną w Krakowie przez papieża Benedykta XVI.

W roku 2014 arcybiskup Stanisław Budzik, podjął decyzję o przeniesieniu cudownego obrazu Matki Boskiej Latyczowskiej do nowego kościoła lubelskiego p.w. Matki Bożej Różańcowej przy ul. Bursztynowej. W ten sposób obraz został przywrócony do powszechnego kultu. Przeniesienie obrazu zostało poprzedzone peregrynacją po parafiach Lublina; a ta wcześniejszymi pracami konserwatorskimi przeprowadzonymi w roku 2014 przez konserwatorów dzieł sztuki Magdalenę Gawłowską i Leonarda Bartnika. Dzięki wykonanym pracom w pełni rozpoznano historię zmian w obrazie i jego konserwacji, zapisaną na odwrocie zachowanej deski podobrazia. Istotna zmiana w stosunku do oryginału nastąpiła po kradzieży w roku 1824 pierwotnych koron. Nowa koronacja obrazu nastąpiła w 1830 roku, wówczas nałożono sukienkę w miejscu malowanych szat oraz nimbów i gwiazd wokół głów postaci. Kolejna zmiana nastąpiła w 1899 roku, kiedy ufundowana została nowa srebrna sukienka okrywająca całe przedstawienie z wyjątkiem twarzy i rąk Madonny i Dzieciątka. Sukienka wykonana została w pracowni warszawskiej Teofila Czapińskiego, sygnatura pracowni znajduje się przy dolnej krawędzi sukienki. Nowe korony złożone, wysadzone kamieniami ufundował Antoni Czerkawski, który najpierw złożył je w Rzymie w 1880 roku, a po błogosławieństwie papieża Leona XIII, przywiózł do Latyczowa i umieszczone zostały na obrazie. Fakt ten potwierdza napis na odwrocie: „Anno Domini MDCCCLXXX Tertio Autem Pontificatus Leonia Papae XIII Parisiis P Paussiel Gue Rusand”. Dziewiętnastowieczna sukienka i korony zdobiły obraz do 2014 roku, wówczas zdecydowano o ekspozycji obrazu w kościele bez ozdób metalowych (w oczekiwaniu na ponowną koronację). Sukienka wraz z koronami i drewnianym podłożem pozostawiona została w kaplicy sióstr na wykonanej kopii obrazu. Kolejne prace podejmowano przy obrazie w wieku XX, co potwierdzają napisy na desce.⁶ W roku 1905 Zofia de Galli Sabkiewicz podkleiła obraz płótnem i odrestaurowała z wyjątkiem twarzy i rąk, które były zachowane idealnie. Kolejna interwencja konserwatorska nastąpiła w roku 1938 , kiedy Janina Wanda Leniek wykonała dublaż płótna i restaurację malowidła. Podczas pobytu obrazu w Lublinie wykonano szerszy zakres prac w roku 1967. Wówczas oddzielono obraz od drewnianego podłoża, usunięto poprzedni dublaż płótna i wykonano ponowny na masę woskową, a sukienkę zabezpieczono blachą aluminiową. Prace wykonał zespół w składzie: Maria Erdman-Przełomiec, ks. Kazimierz Fedyk, mistrz Z. Mierzyski, brat Władysław Truszkowski-kapucyn. Ostatnia konserwacja przeprowadzona w roku 1996 w pracowni Muzeum Lubelskiego dotyczyła obrazu i koszulki. Prace przy obrazie przeprowadziła konserwator dzieł sztuki Krystyna Durakiewicz i obejmowały one: oczyszczenie, retusz ubytków warstwy malarskiej i zabezpieczenie werniksem. Prace przy koszulce wykonał Wojciech Wójcik i obejmowały

⁶ M. Gawłowska, L. Bartnik, Dokumentacja konserwacji i restauracji obrazu Matki Boskiej Latyczowskiej z kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w Lublinie, 2014 r., archiwum WUOZ w Lublinie, s. 5.

one demontaż elementów, oczyszczenie z produktów korozji, doczyszczenie i zabezpieczenie powierzchni.

Konserwacja z roku 2014 dotyczyła samego przedstawienia malarskiego, gdyż koszulka nie wymagała większych działań poza oczyszczeniem. Po zdemontowaniu koszulki, drewnianego podłoża oraz zdjęciu z krosna obraz poddano ocenie stanu zachowania, który potwierdził dobry stan podłoża i zasadność pozostawienia dublażu płótna wykonanego w roku 1967. Oględziny powierzchni malarskiej w świetle UV potwierdziły obecność zbyt dużych retuszy, zachodzących na oryginał i przemalowań w partii szat i tła, nieoryginalna okazała się również perła trzymana w palcach przez Dzieciątka. Wobec tych ustaleń rozpoczęto usuwanie wtórnych powłok, co ujawniło występowanie bardzo licznych choć nie rozległych ubytków oryginalnej warstwy malarskiej. Pobrano również próbki pigmentów i spoiw do badań laboratoryjnych, które potwierdziły datowanie obrazu na wiek XVI. Po uzupełnieniu ubytków zaprawy, wykonano retusz warstwy malarskiej w obrębie ubytków.⁷ Prace konserwatorskie pozwoliły przywrócić warstwie malarskiej pierwotną intensywność kolorystyczną, na przykład w przypadku: jasnożółtej tuniki Dzieciątka z cieniami wykonanymi purpurą, malachitu płaszcza Marii, świetlistości żółcieni kręgu nad głową Marii czy wydobyć bogactwo detalu, jak np. ornament Ewangeliarza, deseń tuniki, obszycia sandałów Dzieciątka.⁸ Zastosowana nasycona i szlachetna tonacja barwna, czystość tonów w partii twarzy i subtelne opracowanie walorowe świadczą o dobrym warsztacie i kunszcie artystycznym twórcy obrazu, pochodzącego ze szkoły włoskiej lecz nie znanego z nazwiska. Być może wnikliwe analizy ikonograficzne i stylistyczne pozwoliłyby na bardziej precyzyjne dookreślenie artystycznego kręgu autora. W sposobie przedstawienia Matka Boska ukazana została w kosmosie- niebo z gwiazdami i słońcem nad głową Marii, przedstawienie oparte na apokaliptycznym opisie Marii jako niewiasty obranej w słońce. W tym przypadku ujęcie to podkreśla jej matczyną opiekę nad światem, przekazaną przez Syna, ale również jej królowanie w niebie. Nie jest to typowe przedstawienie Matki Boskiej Śnieżnej z gwiazdką na płaszczu na ramieniu. W przedstawieniu Matki Boskiej Latyczowskiej zacierają się granice pomiędzy przedstawieniem Marii, a otoczeniem, gwiazdki pokrywają jej całą szatę i tło. Na tle świetlistego słonecznego kręgu przedstawiona jest Matka Boska Kodeńska, obraz, który również pochodzi z Rzymu, namalowany według rzeźby Matki Boskiej, która następnie trafiła do hiszpańskiego Guadalupe. Obraz powstały na podstawie rzeźby trafił do Kodnia na skutek kradzieży z kaplicy papieskiej przez Mikołaja Sapiechę.

Obraz Matki Boskiej Latyczowskiej należy zaliczyć do grupy brackich obrazów różańcowych, wzorowanych na ikonie Matki Boskiej Śnieżnej, tworzących dość liczną grupę przedstawień ukazujących Matkę Boską z Dzieciątkiem w półpostaci. Przedstawienie należy do grupy obrazów różańcowych choć pod względem ikonograficznym wizerunek maryjny nie łączy się z typowymi przedstawieniami różańcowymi. Jak wskazuje Krystyna S. Moisan⁹ w 2 poł. XVII wieku na terenie Rzeczypospolitej w stu siedemdziesięciu dwóch klasztorach dominikańskich znajdowały się liczne cudowne obrazy Matki Boskiej czczone jako wizerunki różańcowe, a niektóre z nich jak między

⁷ M. Gawłowska... dz. cyt. s.4.

⁸ J.w. s. 8.

⁹ K.S. Moisan, 2.Matka Boska Różańcowa (w:) Ikonografia nowożytnej sztuki kościelnej w Polsce, T. II Nowy Testament, Warszawa 1987, s. 44-90.

innymi obraz pochodzący z Latyczowa były oficjalnie koronowane.¹⁰ Przedstawienia te powtarzały słynne bizantyńskie wizerunki maryjne, często naśladowały ikonę polskiej Matki Boskiej Częstochowskiej lub wizerunek Matki Boskiej Śnieżnej z bazyliki Santa Maria Maggiore w Rzymie, do którego należy obraz z Latyczowa. Historia rzymskiego przedstawienia wzorcowego została wspomniana na wstępie. Pobłogosławiona przez papieża kopie rzymskiego obrazu przywozili biskupi (do Krakowa biskup Maciejowski), jak i dominikanie, jak to miało miejsce w przypadku Latyczowa. Inne przedstawienia, wzorowane na istniejących w kraju wyobrażeniach rzymskiej ikony, nawiązywały do pierwowzoru w sposób pośredni.¹¹ Przedstawienie Matki Boskiej na obrazie z Latyczowa jest bezpośrednią rzymską kopią przywiezioną na tereny ówczesnej Rzeczypospolitej przez dominikanów. Kopią, która wykonana została przez artystę włoskiego, biegłego w swej sztuce, a ponadto jest to najwcześniejsze przedstawienie Matki Boskiej Śnieżnej, które dotarło na tereny dawnej Rzeczypospolitej bo już pod koniec XVI wieku. Fakt ten podnosi dodatkowo wartość artystyczną i historyczną obrazu, poza bezzaprzeczną duchową. Z uwagi na fakt, że wizerunek *Salus Populi Romani* w szczególny sposób złączony był z modlitwą różańcową, pełnił rolę obrazu pozyskiwanego i fundowanego przez bractwa różańcowe. Również przyjęła się i rozpowszechniła w Polsce rzymska tradycja noszenia wizerunku Marii podczas brackich procesji. Tradycja ta rozpowszechniła się po zwycięstwie nad Turkami pod Chocimiem w 1621 roku, kiedy w Krakowie odbyła się uroczysta, błagalna procesja różańcowa w intencji wojsk polskich i zagrożonej ojczyzny. Podczas tej procesji obnoszono ulicami Krakowa kopię rzymskiej ikony Matki Boskiej. Na pamiątkę zwycięstwa corocznie ulicami Krakowa szła dziękczynna procesja różańcowa, a papież Grzegorz XV nakazał, aby rocznica była obchodzona uroczystym nabożeństwem i odśpiewaniem *Te Deum*.¹² Zwycięstwo chocimskie w znacznej mierze wpłynęło na popularyzację przedstawienia Matki Boskiej Śnieżnej w kraju, według obrazu z krakowskiego kościoła dominikanów. Popularność ikony Matki Boskiej Śnieżnej w prowincjonalnym malarstwie polskim była ogromna. W XVII wieku pojawiają się obrazy różańcowe, które choć nie powtarzają dokładnie schematu rzymskiej ikony, to charakteryzują się bizantyjską stylizacją, gdyż ikona Matki Boskiej Śnieżnej należy do bizantyjskiego typu *Panagia Hodegetria*.¹³ Tego rodzaju przedstawienia „Matki Boskiej ukazującej drogę” opierały się na wzorze ikony przypisywanej autorstwu Św. Łukasza, czczonej w jednym z kościołów Konstantynopola, a potoczna nazwa przyjęła się od nazwy kościoła, jako miejsca spotkań przewoźników podróży (gr. hodos-droga, ukazujący drogę).¹⁴ Na powstanie w Polsce tego rodzaju wizerunków wpływ miały uchwały Synodu Krakowskiego z 1621 roku, dotyczące malarstwa sakralnego, gdzie zapisano aby Maryję przedstawiano tak, jak jest „namalowana Matka Boska w sławnym miejscu w Częstochowie lub w temu podobny sposób”.¹⁵ Z bliższych naszym terenom informacji, Krystyna Moisan wskazuje, że w dziele Jana Gosławskiego „*Rosarium Beatissimae Virginis Mariae et Sanctissimi Nominis Iesu*” wydanym w roku 1642 w Lublinie, zamieszczona została odbitka graficzna ukazująca Matkę Boską z Dzieciątkiem, nawią-

¹⁰ Tamże, s. 85.

¹¹ K.S. Moisan, dz. cyt. s. 86.

¹² Tamże, s. 86.

¹³ Tamże, s. 87.

¹⁴ Tamże, s. 87

¹⁵ Tamże, s. 88

zującą do ikony *Salus Populi Romani*, gdzie na płaszczu Maryi umieszczona jest gwiazda, a w rękach Maryi i Dzieciątka różance. Kult orędowniczki wielu łask i cudownych ocaleń, zwłaszcza narodowych, spowodował, że kult cudownych obrazów z jej przedstawieniami, rozpowszechniony w baroku sprzyjał powstawaniu nowych przedstawień, nawiązujących do czczonych ikon czy do średniowiecznych wizerunków. Większość tych wizerunków, odznacza się zachowawczym charakterem, naśladowującym wzór ikony rzymskiej, wzbogaconych czasami motywami podkreślającymi ich różańcowy charakter, na przykład: różaniec w ręku Matki Bożej lub Dzieciątka lub medaliony z tajemnicami różańcowymi. Złączona ideowo z wielkimi zwycięstwami chrześcijaństwa nad islamem ikona Matki Boskiej Śnieżnej, stanowiła pierwowzór wielu przedstawień różańcowych. W sztuce polskiej istnieją przykłady ukazywania w obrazach bractw różańcowych, historycznych wydarzeń związanych z nabożeństwem różańcowym, ale i w tych przykładach przewija się przedstawienie ikony rzymskiej.¹⁶

Wobec tych historycznych i artystycznych uwarunkowań, ścisłe związanie przedstawienia latyczowskiego Matki Boskiej z różańcowym wezwaniem jest w pełni uzasadnione, czego przypieczętowaniem jest współczesne umieszczenie obrazu w kościele p.w. Matki Bożej Różańcowej w Lublinie.

Trochę przewrotne zatytułowanie artykułu obraz „pielgrzymujący” dość trafnie odnosi się do historii obrazu Matki Boskiej Latyczowskiej. Generalnie pielgrzymują ludzie do miejsc religijnych, uświęconych cudami. W przypadku tego obrazu, tych miejsc było kilka, gdyż obraz wędrował wraz z człowiekiem do kolejnych: Latyczów na Podolu, Łuck na Wołyniu i Lublin na obecnej Lubelszczyźnie, w każdym z nich darzony był wielkim kultem. W Lublinie rozpoczyna się kolejny publiczny okres obecności obrazu w kościele p.w. Matki Bożej Różańcowej; obrazu Maryi, do której zanoszone modlitwy różańcowe zakończyły pomyślnie dla Polski tak wiele wydarzeń historycznych, o czym warto pamiętać również obecnie.

“OUR LADY OF LATYCZÓW” – A PICTURE ON A PILGRIMAGE

The aim of the article is to present history of the picture of Our Lady of Latyczów which was not exhibited to the general public until 2014. The picture was brought from Rome to Latyczów by Dominican Friars and then it went on a journey whose final destination is Lublin. The picture, modelled on the Roman icon of St Mary of the Snows, played a very significant role in history of the eastern areas of the former Polish Commonwealth (current Ukraine). Due to historical turbulence, the picture was moved and hidden in various locations, until it finally found its place in the Church of Our Lady of the Rosary in Lublin. Let us hope that after the restoration works the picture will continue to write its history and will contribute to revival of religious cult.

¹⁶ K.S. Moisan, dz.cyt. s. 90.

1. Obraz MB Śnieżna z bazyliki Santa Maria Maggiore w Rzymie.

2. Obraz MB Śnieżna z kościoła dominikanów w Krakowie.

3. Obraz MB Łatyczowska w kaplicy Sióstr Służek NMP w Lublinie.

4. Obraz MB Łatyczowska w koszulce, fot. M. Dziekońska, 1997.

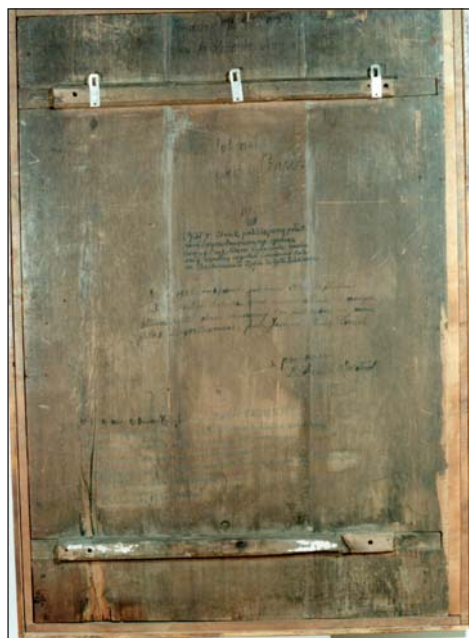
5. Koszulka obrazu po demontażu, fot. M. Dziekońska, 1997.

6. Części koszulki po oczyszczeniu, fot. M. Dziekońska, 1997.

7. Sygnatura autora koszulki, fot. M. Dziekońska, 1997.

8. Drewniane podłoże obrazu z danymi dot. prac, fot. M. Dziekońska, 1997.

[illegible][illegible]

13. Obraz w świetle UV, fot. M. Gawłowska, 2014.

14. Fragment obrazu w trakcie usuwania werniksu, fot. M. Gawłowska, 2014.

16. Fragment obrazu w trakcie usuwania werniksu, fot. M. Gawłowska, 2014.

15. Fragment obrazu w trakcie usuwania werniksu, fot. M. Gawłowska, 2014.

17. Fragment obrazu z domalowaną wtórnie perłą, fot. M. Gawłowska, 2014.

18., 18a, 18b. Fragment obrazu przed, w trakcie i po konserwacji, fot. M. Gawłowska, P. Maciuk, 2014.

19., 19a, 19b. Fragment obrazu przed, w trakcie i po konserwacji, fot. M. Gawłowska, P. Maciuk, 2014.

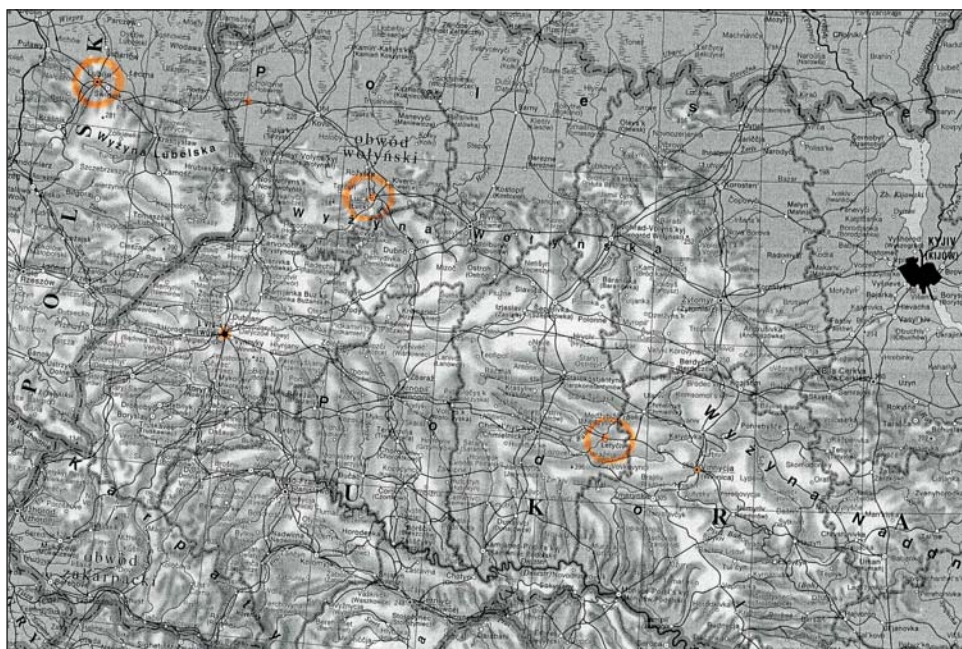
20, 20a, 20b. Fragment obrazu przed, w trakcie i po konserwacji, fot. M. Gawłowska, P. Maciuk, 2014.

21. Obraz po konserwacji, fot. P. Maciuk, 2014.

22. Obraz po konserwacji w ramie, fot. P. Maciuk, 2014.

23. Mapa z zaznaczonymi miejscami pobytu obrazu – ośrodki główne i tymczasowe.

SYNAGOGA W MODLIBORZYCACH

Pierwsze wzmianki o Żydach w Modliborzycach pochodzą z połowy XVII w., ale osadnictwo żydowskie na szerszą skalę nastąpiło tu dopiero na przełomie XVII i XVIII w. Rejestr pogłówny z 1676 r. odnotowuje 33 Żydów, w latach 60. XVIII w. ich liczba w kahale modliborzyckim wynosiła 350, a w połowie XIX w. stanowili oni już ponad 60% społeczności miasta; w późniejszym czasie liczba ta ulegała pewnym wahaniom.¹ Pod zarządem gminy znajdowały się: synagoga, mykwa, rzeźnia rytualna, przytułek dla ubogich, kilka domów modlitwy oraz cmentarz. Synagoga funkcjonowała w Modliborzycach do października 1942 r., kiedy to w ramach tzw. Akcji Reinhard nastąpiło wywiezienie Żydów do Zaklikowa, skąd trafili oni do obozu zagłady w Bełżcu². Obecnie jedynymi materialnymi pozostałościami po społeczności żydowskiej w Modliborzycach są: synagoga, usytuowana w pobliżu rynku, która pełni funkcję Gminnego Ośrodka Kultury oraz dawny cmentarz w południowej części obecnego miasta, przy ul. Leśnej, pozbawiony macew i zalesiony.

Najstarsze wzmianki o synagodze w Modliborzycach pochodzą z ksiąg grodzkich lubelskich z I połowy XVIII w.³ Pod dniem 1 października 1708 r. wpisano treść pozwu skierowanego przeciwko seniorom synagogi w Modliborzycach⁴. Starsi synagogi wzmiankowani są następnie m.in. we wpisach z 7 marca 1718⁵, 30 lipca 1718⁶, 11 stycznia 1719⁷ oraz 8 maja 1719 r.⁸ Wzmianka o synagodze pojawiła się też w protokole wizytacji parafii Modliborzyce z 1718/1719 r., w którym jest mowa, że *Iudeos [...] habend synagogam locum sepulturae*. Z kolei przed 1748 r. na synagodze w Modliborzycach zapisano procent od kwoty 2000 zł oraz kwotę 1000 zł na rzecz parafii⁹. Poza tym w protokole wizytacji parafii z 1748 r., wśród informacji o stanie majątkowym bractwa

¹ U. Bzdyra, *Rys historyczny Modliborzyce* [w:] „Wieści Gminne. 350 lat lokacji Modliborzyce”, Modliborzyce 2011, s. 6., M. Kubiszyn, *Śladami Żydów. Lubelszczyzna*, Lublin 2011, s. 291; The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, ed. S. Spector, G. Wigoder, vol. 2, New York 2001, s. 835; A. Trzeciński, *Śladami zabytków kultury żydowskiej na Lubelszczyźnie*, Lublin 1990, s. 26; J. Jagielski, E. Bergman, *Zachowane synagogi i domy modlitwy w Polsce*, Warszawa 1996, s. 88; Z. Wójcik, *Mniejszość żydowska w powiecie Janów Lubelski w latach 1918-1939*, „Korzenie Janowskie”, nr 16 (2011), s. 28; <http://www.sztetl.org.pl/pl/city/modliborzyce/> [dostęp: 1.09.2014].

² <http://www.dziennikwschodni.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20101117/KRASNIAK/536583487> [dodano: 17 listopada 2010, autor: aa; dostęp: 1.09.2014].

³ *Materiały źródłowe do dziejów Żydów w księgach grodzkich lubelskich z doby panowania Augusta II Sasa*, t. I, opr. H. Gmiterek, Lublin 2001.

⁴ Tamże, s. 159, nr 782.

⁵ Tamże, s. 239, nr 1262.

⁶ Tamże, s. 245, nr 1296.

⁷ Tamże, s. 249, nr 1325. Zapis dotyczy ustanowienia przez Izraela Szmujłowicza, seniora synagogi w Modliborzycach, kilku szlachciców plenipotentami generalnymi synagogi do prowadzenia sądów.

⁸ Tamże, s. 254, przyp. 1354. Mowa jest tu o proteście seniora synagogi, Sychy Abramowicza, przeciwko zachowaniu chorążego żytomirskiego Antoniego Kossakowskiego, który pozabierał z synagogi różne rzeczy, jak roduły i kandelabry, na łączną kwotę 1500 zł.

⁹ J. Bazylak, *Zarys historii parafii Modliborzyce*, Janów Lubelski 1962, mps. pracy dyplomowej, s.25, 43.

różańcowego w Modliborzycach, mowa jest o 1600 florenach lokowanych na synagodze w Modliborzycach¹⁰.

Literatura dotycząca synagogi w Modliborzycach jest wyjątkowo skromna. W *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego*, wydanym w 1885 r., wzmiankuje się jedynie istnienie w Modliborzycach synagogi, bez żadnych dodatkowych informacji¹¹. Obszerne opracowanie na jej temat pochodzi dopiero z 1956 r. i stanowi niepublikowaną *Monografię* bożnicy, autorstwa Jerzego Kowalczyka¹². Zawiera ona zarys historii obiektu, jego opis z analizą stylistyczną oraz obszerny materiał fotograficzny, obrazujący obiekt zniszczony w czasie II wojny światowej. Autor, posilkując się informacjami zawartymi w liście proboszcza modliborzyckiego ks. Andrzeja Spyteckiego z 1799 r. z których wynika, że kahał żydowski w Modliborzycach uzyskał w 1760 r. pozwolenie biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka na wzniesienie murowanej bożnicy, z rokiem tym wiąże czas powstania obecnej synagogi¹³. Wzniesiony wówczas budynek, wg Kowalczyka, przetrwał bez zasadniczych zmian do II wojny światowej; w okresie dwudziestolecia wymieniono pokrycie dachowe z gontu na blachę, po wojnie pozbawiony opieki uległ dewastacji przez miejscową ludność: zerwano blachę i rozebrano na opał stropy i więźbę dachową. Autor prezentuje szczegółowy opis obiektu, w tym wnętrz, sprzed jego przebudowy w latach 50-tych XX w. i przeprowadza analizę stylistyczną, wskazując na podobieństwo w sposobie opracowania elewacji (poza frontową) do nieistniejącej synagogi w Krasnobrodzie¹⁴.

Autorzy *Katalogu zabytków sztuki w Polsce* z 1961 r. jako czas powstania synagogi również podają rok 1760, bez wskazania jednak źródła odniesienia; informacje co do historii są lakoniczne: *zdeastowana po 1945, następnie w ruinie (brak stropów i dachu), od 1957 w remoncie*; opis obiektu rejestruje więc stan po odbudowie¹⁵. Więcej informacji na temat synagogi dostarcza *Teczka urbanistyczna Modliborzyc*, założona w 1988 r. na użytek służb konserwatorskich, stanowiąca zespół kart maszynopisu (bez paginacji), opracowanych przez różnych autorów i pochodzących z różnego okresu¹⁶. W znajdującym się tam *Wykazie obiektów zabytkowych*, bez daty i autora, synagoga datowana jest na rok 1782; nie potwierdza tego jednak żaden przekaz źródłowy. Z kolei zawarta w teczce *Opinia naukowo-konserwatorska...* Krzysztofa Dumały, pochodząca zapewne

¹⁰ M. Kozera, *Bractwa religijne w archidiecezji zawichojkiej w XVIII w.*, „Studia Sandomierskie”, t. 20 (2012), nr 2, s. 7, 15.

¹¹ B. Chlebowski, R. Przeglądowski, *Modliborzyc*, [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VI, Warszawa 1885, s. 566.

¹² J. Kowalczyk, *Modliborzyc (pow. Krasnik, woj. lubelskie). Bożnica*, PP PKZ, Warszawa 1956, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków [dalej: WUOZ] w Lublinie.

¹³ Tamże, s. 1. Kowalczyk powołuje się na pismo proboszcza parafii z 25 kwietnia 1799 r. do władz cyrkulu w Józefowie, w którym wzmiankuje, że *kahał żydowski w Modliborzycach uzyskał w 1760 r. pozwolenie biskupa krakowskiego na wzniesienie murowanej bożnicy. Gmina żydowska w zamian zobowiązała się do płacenia corocznej daniny proboszczowi modliborzyckiemu w wysokości 2 kamieni toju i 20 zł. pol.* (Archiwum parafialne w Modliborzycach, brak sygnatury, brak paginacji).

¹⁴ J. Kowalczyk, dz. cyt., s. 1, 5.

¹⁵ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. VIII, *Województwo lubelskie*, pod red. R. Brykowskiego i Z. Wiñiarz, z. 7, *Powiat janowski*, Warszawa 1961 r. s. 11.

¹⁶ *Modliborzyc. Teczka urbanistyczna*, Lublin 1988, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

sprzed 1773 r.¹⁷, podaje jako prawdopodobne, że ok. 1674 r. zbudowano we wschodniej części miasta drewnianą synagogę, której *istnienie poświadcza dokument z 1748 r.* (chodzi tu zapewne o protokół wizytacji parafii z tego roku, autor nie podaje jednak źródła dokumentu). Sugeruje, że obecny *murowany budynek, z masywnym portykiem kolumnowym, wzniesiono dopiero po 1820 r., w którym istniała jeszcze drewniana bożnica*. Wzmianki na pozostałych kartach teczki, bez autora i daty, powtarzają datowanie synagogi na 1760 r. *Karta ewidencyjna zabytku*, opracowana w 1985 r. na użytek Biura Dokumentacji Zabytków w Tarnobrzegu - bazując na *Monografii* z 1956 r., *Katalogu zabytków sztuki w Polsce* z 1961 r. oraz informacjach uzyskanych od A. i H. Wesołowskich, pracowników Gminnego Ośrodka Kultury w Modliborzycach - datuje obiekt na 1760 r.¹⁸. W przeciwieństwie jednak do *Monografii*, *Karta ewidencyjna zabytku* podaje, że w okresie międzywojennym budynek kryty był jeszcze gontem, dopiero podczas okupacji pojawiło się pokrycie z blachy (co nie pokrywa się z prawdą, gdyż blacha istniała już na obiekcie przed 1939 r.; po 1942 r. pełnił funkcję magazynu niemieckiego, w latach 1944-45 był tam rosyjski magazyn zbożowy, po 1945 zdewastowany, od 1957 r. w remoncie. Roman Zwierchowski, autor dokumentacji *Modliborzycze. Propozycja korekty zasięgu wpisu do rejestru zabytków układu urbanistycznego* powtarza generalnie informacje zawarte w powyższych opracowaniach, przy czym podaje, że dobudowa portyku frontowego miała miejsce w 1831 r., na co *wskazują wzmianki archiwalne*; autor nie przytacza ich jednak¹⁹. Jerzy Baranowski w opracowaniu dotyczącym bożnic murowanych na Lubelszczyźnie w XVI-XVIII w., synagogę modliborzycką, wzniesioną w 1760 r., zalicza do typu bożnic o jednoprzestrzennej sali modlitw, który na Lubelszczyźnie występuje m.in. w Szczepleszynie, Kazimierzu Dolnym, Zamościu i w nieistniejącej synagodze w Kurowie²⁰. Zenon Baranowski w *Rysie historycznym miejscowości powiatu janowskiego* podaje, że w Modliborzycach funkcjonowały 2 synagogi: zbudowana w XVII w. i druga z ok. 1760 r.; czas budowy pierwszej autor łączy z powstaniem w Modliborzycach, przed 1690 r., przykahałku podległego kahałowi w Janowie²¹. Kolejne publikacje nie wnoszą nic istotnego w temacie obiektu²².

Synagoga usytuowana jest we wschodniej części miasta, u zbiegu ul. Kowalskiej i Zamkowej, w bliskim sąsiedztwie rynku. Orientowana, wzniesiona z kamienia wapiennego, otynkowana, dwukondygnacyjna, na planie prostokąta o zaokrąglonych narożach, z dachem półszczytowym, krytym gontem. Sala główna (dawniej modlitewna) na planie kwadratu, z lokalnością od frontu, mieszczącą przedsionek na parterze i dawną emporę dla kobiet (babiniec) na piętrze. Od wschodu do synagogi przylega współczesna, nieco

¹⁷ Tamże. Opinia nie posiada daty, ale w tekście jest mowa o „Gromadzkim Ośrodku Kultury”, który mógł funkcjonować do 31 grudnia 1972 r., kiedy to gromady przekształcone zostały w gminy.

¹⁸ A. Wojciechowski, *Karta ewidencyjna zabytku*, Tarnobrzeg 1985, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

¹⁹ R. Zwierchowski, *Modliborzycze. Propozycja korekty zasięgu wpisu do rejestru zabytków układu urbanistycznego* – nr A/566 (d. nr A/136), Lublin 2008, mps w archiwum WUOZ w Lublinie, s. 14.

²⁰ J. Baranowski, *Bożnice murowane na Lubelszczyźnie i ziemiach sąsiednich w XVI–XVIII w.* [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. VI: *Między Wschodem a Zachodem*, cz. III: *Kultura artystyczna*, pod red. T. Chrzanowskiego, Lublin 1992 r., s. 298, 310.

²¹ Z. Baranowski, *Rys historyczny miejscowości powiatu janowskiego*, Stalowa Wola 2001, s. 120.

²² A. Trzciński, dz. cyt., s. 26; W. Wilczyk, *Niewinne oko nie istnieje*, Łódź 2009, s.380; M. Kubiszyn, dz. cyt., s. 292-293 (Autorka błędnie utożsamia czas powstania gminy żydowskiej w Modliborzycach z czasem budowy murowanej synagogi i wytyczeniem cmentarza w 1760 r. - pomijając przekazy mówiące o istnieniu wcześniejszej synagogi. Ponadto, sugerując się formą portyku, określa styl istniejącej synagogi jako klasycystyczny).

niższa, dwukondygnacyjna przybudówka, mieszcząca scenę i pomieszczenia zaplecza. Elewacja frontowa trójosiowa, z 4-kolumnową loggią na piętrze prowadzącą do babińca, dostępną przez symetryczne schody boczne, ukryte za pełną ścianą parteru; główne wejście do budynku w poziomie parteru oraz wejście do babińca umieszczone centralnie; po bokach górnego wejścia okna zamknięte półkoliście w płaskich obramieniach. Elewacja wschodnia dwuosiowa, elewacje boczne czteroosiowe, rozczłonkowane pilastrami, z półkoliście zamkniętymi otworami okiennymi – w części historycznej z obramieniami, w przybudówce bez. W elewacji północnej, w skrajnej osi prawej, zachowane pozostałości dawnego portalu drzwiowego, opracowanego w tynku (w formie opaski zwieńczonej uproszczonym gzymsem). Jak wynika z inwentaryzacji obiektu z 1955 r., gdzie widać jeszcze nie zamurowany otwór drzwiowy, pierwotnie przestrzeń między portalem a znajdującym się powyżej oknem wypełniała dekoracyjna płycina²³. Wnętrza współczesne, brak zachowanych elementów dawnego wystroju i wyposażenia.

Jak wynika z przekazów źródłowych, synagoga w Modliborzycach istniała już na pewno na początku XVIII w., o czym świadczy zapis z 1708 r.²⁴ Prawdopodobne jest, że powstała ona jeszcze w XVII w., przed 1690 r., kiedy to w Modliborzycach zawiązać miała się filia gminy żydowskiej w Janowie, tzw. przykahalek²⁵. Jako hipotetyczną można przyjąć datę 1674 r., wskazywaną przez Dumałę na podstawie *dokumentu z 1748 r.*²⁶, pod którym musiał rozumieć protokół wizytacji parafii z tego roku. Hipoteza ta wymaga jednak weryfikacji. Potwierdzenia wymaga też przytaczana przez Dumałę informacja o istnieniu obiektu jeszcze w 1820 r.²⁷, czyli długo po wybudowaniu nowej bożnicy. Fakt, że pierwsza synagoga była drewniana, wydaje się być bezdyskusyjny.

Czas powstania drugiej, obecnej synagogi, badacze wiążą z rokiem 1760, kiedy to kahał żydowski w Modliborzycach uzyskał pozwolenie biskupa Sołtyka na wzniesienie murowanej bożnicy²⁸, co należy przyjąć jako fakt²⁹. XVIII-w. proveniencję budowli potwierdza też barokowa forma bryły części głównej, z charakterystycznymi wyobleniami narożników, która została wtórnie rozbudowana o kolumnowy portyk od frontu i tylną przybudówkę. O wtórnym charakterze portyku świadczy przesłonięcie nim, w partii belkowania i cokołu, wyoblonych narożników, przeznaczonych do ekspozycji oraz jego zgeometryzowana forma z masywnymi kolumnami, nie korespondująca z „delikatnym” wystrojem korpusu; przybudówka pochodzi z lat 50. XX w.

Pod względem formy architektonicznej, w tym ukształtowania bryły i detalu, synagoga modliborzycza wykazuje znaczne podobieństwo do XVIII-w. synagog:

²³ J. Grudziński, *Modliborzycze. Bożnica-Dom Kultury. Inwentaryzacja*, Warszawa 1955, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

²⁴ *Materiały źródłowe do dziejów Żydów...*, t. I, s. 159, nr 782.

²⁵ Z. Baranowski, dz. cyt., s. 120.

²⁶ *Modliborzycze. Teczka urbanistyczna*, dz. cyt.

²⁷ Tamże.

²⁸ Zob. m.in. J. Kowalczyk, dz. cyt., s. 1.

²⁹ Data 1782 r., która pojawia się w wykazie obiektów zabytkowych w *Teczce urbanistycznej Modliborzyc* jest raczej przypadkowa, a datowanie synagogi na XIX w. przez Dumałę wynika z błędnego założenia, że powstała ona w miejscu wcześniejszej, istniejącej jeszcze prawdopodobnie w 1820 r.

w Józefowie³⁰ i w Krasnobrodzie³¹, a także częściowo do synagogi w Nowym Korczynie, wzniesionej co prawda w połowie XVII w., ale w XVIII w. odbudowanej po zniszczeniach wojennych, a w XIX w. rozbudowanej o portyk³². Brak danych odnośnie budowniczych tych obiektów utrudnia jednak analizę ich powiązań formalnych.

Zainteresowanie badaczy synagogą modliborzycką ograniczyło się jedynie do dyspozycji wnętrza. Została ona zaliczona do najczęściej stosowanego w Polsce typu synagog o centralnej, jednoprzestrzennej sali modlitw, założonej na planie prostokąta lub zbliżonej do kwadratu, orientowanej na wschód, z przedsionkiem i znajdującym się nad nim babińcem od zachodu - wywodzącego się od XVI-w. synagog lubelskich: Maharszal-Szul i Maharam-Szul; na Lubelszczyźnie typ ten reprezentują synagogi: w Szczepieszynie z połowy XVII w., w Kazimierzu Dolnym z II połowy XVIII w., w Zamościu z I połowy XVII w. i nieistniejącą w Kurowie z XVIII w.³³ Jak wynika jednak z opisu wnętrza synagogi modliborzyckiej z 1956 r., autorstwa Kowalczyka, drewniany strop sali modlitw, przesłonięty sufitem z fasetami, podpierały pierwotnie 4 drewniane słupy, pomiędzy którymi wznosiła się wolnostojąca, drewniana bima³⁴. W świetle powyższego interesująca nas synagoga wydaje się reprezentować typ budowli o 9-półowym układzie sali, wyznaczonym przez 4 centralnie rozmieszczone kolumny lub słupy, nie zaś jak podaje literatura, układ jednoprzestrzenny³⁵.

Odnosnie czasu powstania portyku, należy przyjąć, że pochodzi on z XIX w. Zwierchowski, opierając się na bliżej nie określonych *wzmiankach archiwalnych*, podaje jako

³⁰ Józefów, pow. biłgorajski, woj., lubelskie – wzniesiona pod koniec XVIII w., w miejscu poprzedniej z 1744, w latach 30. XIX w. odbudowana po zniszczeniu dachu, w 1850 częściowo spalona, odbudowana w latach 70. XIX w. Zniszczona w czasie II wojny światowej, odbudowana w latach 50. XX w., w latach 80. remont i adaptacja na potrzeby biblioteki. Murowana z kamienia wapiennego, na planie prostokąta, w stylu barokowym. Od zachodu dobudowany był drewniany przedsionek z umieszczonym nad nim babińcem, rozebrany po 1945 r. Zachował się kamienny aron-ha-kodesz (A. Kurzątkowska, *Rozpoznanie historyczne i wytyczne konserwatorskie dla dawnej bożnicy w Józefowie Biłgorajskim*, Lublin 1969, mps w archiwum WUOZ, delegatura w Zamościu; A. Trzeciński, dz. cyt., s. 17; W. Wilczyk, dz. cyt., s. 204; <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/jozefow-794/11,synagogi-domy-modlitwy-i-inne/> [dostęp: 1.09.2014]).

³¹ Krasnobród, pow. zamojski, woj. lubelskie – nieistniejąca, wzniesiona w XVIII w., murowana, z okazałym, dwukondygnacyjnym, łamanym dachem polskim, krytym gontem. Obszerna sala modlitw nakryta była płaskim stropem, wspartym na czterech drewnianych słupach. Od strony zachodniej poprzedzała ją dwukondygnacyjna przybudówka, przedsionkiem i babińcem; drugi babiniec znajdował się w przybudówce od strony północnej. Bima i aron-hakodesz były drewniane, nosiły znamiona stylu barokowego. Synagoga została zniszczona przez Niemców w 1943 r. (<http://teatrnn.pl/leksykon/node/3437/krasnobr%C3%B3d> [dostęp: 1.09.2014]).

³² Nowy Korczyn, pow. buski, woj. świętokrzyskie – wzniesiona w 1659 r., orientowana, na planie prostokąta, z babińcem od zachodu nad przedsionkiem. 8-kolumnowy portyk wsparty na partii cokołowej przyziemia, kryjącej schody prowadzące do babińca. W 1724 r. odbudowana po zniszczeniach wojny północnej, w 1895 rozbudowana o klasycystyczny portyk ze schodami do babińca. Wewnątrz zastosowano drewniane sklepienie pozorne, pokryte polichromią z końca XIX w. Zachowała się marmurowa oprawa aron-ha-kodesz w postaci kolumnowego portalu z postaciami lwów. Obecnie w stanie ruiny; w 2012 r. wykonano prowizoryczne zadaszenie (<http://www.sztetl.org.pl/pl/article/nowy-korczyn/11,synagogi-domy-modlitwy-i-inne/4618,synagoga-w-nowym-korczynie-ul-zamkowa-/> [dostęp: 1.09.2014]; <http://www.jewish.org.pl/index.php/wiadomosci-mainmenu-57/5513-synagoga-w-nowym-korczynie.html> [dostęp: 1.09.2014]; W. Wilczyk, dz. cyt., s. 396).

³³ Z. Baranowski, dz. cyt., s. 291, 2933, 298; J. Ziętar, *Architektura sakralna Lubelszczyzny...*, s. 217-219.

³⁴ J. Kowalczyk, dz. cyt., s.4.

³⁵ Typ 9-półowy reprezentują m.in. synagogi: we Włodawie z lat 1764-1774 i w Bychawie z 1810 r.

czas budowy portyku rok 1831³⁶, informacja ta wymaga jednak weryfikacji w dalszych badaniach. Niemniej, jak pokazują przykłady niektórych zachowanych synagog, kolumnowy portyk, z obudowanym wejściem głównym na parterze i schodami prowadzącymi do babińca na piętrze, jest rozwiązaniem XIX-w. Pewne analogie odnajdujemy tu w synagogach: w Ciepielowie z końca XIX w.³⁷, Nowym Korczyniu, wzniesionej co prawda w 1659 r., ale rozbudowanej o portyk pod koniec XIX w., a także częściowo w Klimontowie, z lat 50. XIX w.³⁸

Prawdopodobnie w okresie międzywojennym dokonano wymiany pokrycia dachowego z gontu drewnianego na blachę. W czasie II wojny światowej budynek uległ dewastacji, zniszczone zostały: dach, stropy i stolarka, w ścianach pojawiły się pęknięcia. Na fotografii z 1951 r., autorstwa J. Kowalczyka widoczne są jeszcze pozostałości dachu z pokryciem z blachy; zdjęcie datowane na 1955, autorstwa S. Winiarskiego pokazuje już budynek bez dachu, z koroną murów porośniętą roślinnością. Wg informacji Kowalczyka, w latach 50. w zachodniej części zrujnowanego budynku znajdowała się składnica lodu Gminnej Spółdzielni.

Jak wynika z opisu Kowalczyka³⁹ oraz ze zdjęć z lat 50. XX w., we wschodniej ścianie sali głównej znajdowała się szafa ołtarzowa aron-ha-kodesz. Jej architektoniczna obudowa, częściowo murowana z kamienia, częściowo opracowana w tynku, z dekoracją malarską, składała się z trzech części: dolnej z półkoliście zamkniętą wnęką arkadową na torę, flankowaną dwoma pilastrami z bogatą dekoracją architektoniczną, środkowej z 2 tablicami inskrypcyjnymi w arkadowym biforium, flankowanym przez pseudopilastry oraz zwieńczenia z okulesem okiennym, flankowanym przez 2 lwy wsparte na wazonach⁴⁰. Czas powstania dekoracji, wg Kowalczyka, jest tożsamy z budową synagogi, zaś jej wystrój malarski datuje on na XIX/XX w. (być może prace modernizacyjne we wnętrzach zbiegły się w czasie z budową portyku). Elementy dekoracji architektonicznej, opracowanej w tynku, występowały też w ścianie zachodniej: była to profilowana opaska portalu wejściowego i znajdująca się nad nim obudowa okienka babińca, w postaci płyciny ujętej w pilastry wsparte na gzymsie. Na ścianie północnej istniała bogato profilowana opaska wnęki w narożu zachodnim. Poza tym dekorację ścienną głównej

³⁶ R. Zwierzchowski, dz. cyt., s. 14.

³⁷ Ciepiałów, pow. lipski, woj. mazowieckie – wzniesiona w 1887 (1891) r. wg projektu Ludwika Mierzejewskiego na miejscu starszej drewnianej: orientowana, na planie prostokąta, z babińcem od zachodu nad przedsionkiem i 4-kolumnowym portykiem, kryjącym (jak w Modliborzycach) w przyziemiu schody prowadzące do babińca. Zniszczona przez pożar w 1915, remontowana w latach 1929-1931, w czasie II wojny światowej oraz w okresie powojennym użytkowana jako magazyn, obecnie w stanie ruiny (<http://www.sztetl.org.pl/pl/article/ciepielow/11,synagogi-domy-modlitwy-i-inne/209,synagoga-w-ciepielowie-ul-zrod> [dostęp: 1.09.2014]; W. Wilczyk, dz. cyt., s. 122).

³⁸ Klimontów, pow. sandomierski, woj. świętokrzyskie – wzniesiona w latach 1851-1858 przez Jana Sobkowskiego, klasycystyczna, orientowana, na planie prostokąta, z babińcem nad przedsionkiem od zachodu, fasada w postaci 4-kolumnowego portyku jońskiego zwieńczonego trójkątnym szczytem, przesłaniającego schody prowadzące do babińca. W latach 50-tych użytkowana jako punkt skupu owoców i warzyw, obecnie wyremontowana (<http://www.sztetl.org.pl/pl/article/klimontow/11,synagogi-domy-modlitwy-i-inne/195,synagoga-w-klimontowie> [dostęp: 1.09.2014]; W. Wilczyk, dz. cyt., s. 222).

³⁹ J. Kowalczyk, dz. cyt., s. 2, 3, 6.

⁴⁰ Wg Kowalczyka lew i lampart (tamże, s. 3).

sali stanowiły inskrypcje w języku hebrajskim występujące m.in. pod oknami w ścianie wschodniej oraz we wnęcie pod oknem środkowym babińca na ścianie zachodniej⁴¹.

W latach 1957-1965 dokonano odbudowy synagogi w jej historycznym kształcie: zrekonstruowano wygląd elewacji oraz dach, przywrócono dawne pokrycie z gontu, odtworzono historyczną formę stolarki okiennej, której pozostałości widoczne są na fotografii z 1955 r. Adaptacja na dom kultury wiązała się z dobudową, od strony wschodniej, ceglanej przybudówki mieszczącej scenę, garderobę i klatkę schodową, a także z częściową zmianą układu przestrzennego wnętrza. Salę modlitewną przekształcono na salę widowiskową, a realizacja sceny w przybudówce spowodowała wyburzenie części środkowej ściany wschodniej, wraz z architektoniczną obudowę aron-ha-kodesz oraz inskrypcjami ściennymi⁴². Pozostałe inskrypcje oraz ewentualne inne dekoracje malarskie zostały prawdopodobnie usunięte wraz z wykonywaniem nowych tynków. W 1977 r. synagoga wraz z najbliższym otoczeniem wpisana została do rejestru zabytków pod nr A/138 (nowy nr A/452).

W latach 2009-2010 przeprowadzono, zakrojony na szeroką skalę, remont budynku, obejmujący: wzmocnienie fundamentów, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, wymianę pokrycia dachowego wraz z elementami konstrukcji dachowej, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, remont elewacji i schodów zewnętrznych, remont sanitariatów i przebudowę instalacji wewnętrznych, modernizację kotłowni, sali widowiskowej i holu oraz dobudowę podjazdu dla niepełnosprawnych⁴³. Remont, w kwocie ponad 1,3 mln zł. uzyskał dofinansowanie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013 – Oś Priorytetowa VII Kultura, turystyka i współpraca międzyregionalna, Działanie 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki⁴⁴. W dniu 10 listopada 2010 r. odbyło się uroczyste oddanie budynku do użytku; pełni on funkcję domu kultury.

⁴¹ Tamże, s. 4.

⁴² Archiwum Państwowe w Lublinie, Oddział w Kraśniku, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Janowie Lubelskim, sygn. 32 (dokumentacja techniczno-robocza synagogi z 1959 r.); J. Grudziński, *Modliborzycze. Bożnica-Dom Kultury. Projekt ustępny*, Warszawa 1955, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

⁴³ J. Gołąb, *Projekt remontu GOK w Modliborzycach*, Biłgoraj 2005, mps w archiwum WUOZ w Lublinie.

⁴⁴ <http://www.modliborzycze.pl/widok/38/355>

SYNAGOGUE IN MODLIBORZYCE

The synagogue, located in the eastern part of the town, at the junction of Kowalska and Zamkowa Streets and close to the market square, is currently the only material trace of the Jewish community in Modliborzyce. The former cemetery in the southern part of the town does not have any matzevah and is forested. This is an aligned synagogue, erected out of stone, on a rectangular plan with rounded corners, with a shingled half-gabled roof, two-storey from the east, with the 20th c. annexe. The main hall is square and on the western side there is a narthex over the vestibule. The front elevation has a three-axis loggia on a high plinth concealing the stairs to the women's section. The interiors are contemporary with no elements of former décor and equipment. The synagogue was built most probably around 1760 because in that year the local qahal received a permit from the Bishop of Cracow to erect a stone synagogue near the earlier wooden synagogue from 1674. According to some sources, the wooden synagogue was probably still standing in 1820. The Baroque form of the current building suggests earlier time of construction but the classical character of the front elevation with portico and stairs leading to the women's section evokes associations with the solutions originating from the 19th c. (cf. 19th c. synagogues in Ciepiałów and Klimontów and the synagogue in Nowy Korczyn, with similar porticos added in the 19th c.). Thus, the 18th c building was probably extended with a classical portico in the 19th c. Due to the scarce literature and no archaeological research of the object, it is difficult to reconstruct the building's history in detail. During the World War II the building was devastated: the roof and ceilings were destroyed, the walls cracked, and the object was stripped of windows and doors. It remained in ruins until the end of the 1950s. In the years 1957-1965 it was rebuilt and adapted for a culture centre. During the rebuilding process, the object was extended from the side of its rear elevation to house a stage, unfortunately with destruction of the remains of the former interior design: the moulded architectural casing of Aron Kodesh and inscriptions on the walls. In 2009-2010 the extensive repair works were conducted, including: reinforcement of the foundations, fitting of anti-moisture insulation, replacement of roof covering, replacement of windows and external doors, refurbishment of elevations and bathrooms, renovation of internal fittings, repair works of the boiler room, modernization of the concert room and the hall, and construction of the wheelchair ramp. The building is still used as a culture centre.

1. Modliborzyce, synagoga, elewacja frontowa, fot. M. Kurczewicz, 2013.

2. Modliborzyce, synagoga, elewacja północna, fot. M. Kurczewicz, 2013.

3. Plan Modliborzyce, rzekomo z 1804 r., prawdopodobnie jednak z XVIII w., fot. A. Czerepiński, archiwum WUOZ w Lublinie.

4. Fasada synagogi na zdjęciu sprzed 1939 r. Na dachu widoczna blacha (fragment fotografii ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Janowie Lubelskim – sygn. MR-97 z. rep.).

5. Modliborzyce, synagoga, elewacja frontowa, fot. J. Kowalczyk, 1951, archiwum WUOZ w Lublinie.

6. Modliborzyce, synagoga, elewacja frontowa, fot. H. Gawarecki, 1957, archiwum WUOZ w Lublinie.

7. Modliborzyce, synagoga, elewacja południowa, fot. H. Gawarecki, 1957, archiwum WUOZ w Lublinie.

8. Modliborzyce, synagoga, elewacja wschodnia, fot. S. Winiarski, 1955, archiwum WUOZ w Lublinie.

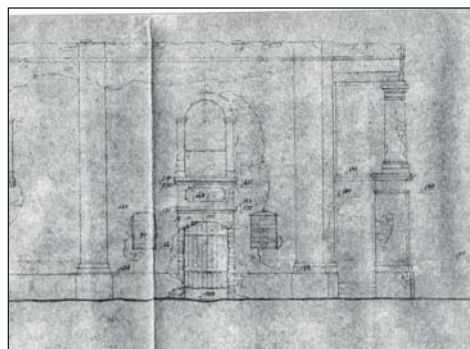
9. Modliborzyce, synagoga, aron-ha-kodesz, fot. H. Gawarecki, 1954, archiwum WUOZ w Lublinie.

10. Modliborzyce, synagoga, wnętrze - ściana zachodnia, fot. H. Gawarecki, 1957, archiwum WUOZ w Lublinie.

11. Modliborzyce, synagoga, elewacja frontowa, fot. nieznan, 1961, archiwum WUOZ w Lublinie.

12. Modliborzyce, synagoga, elewacja pñ., fragment z dawnym otworem drzwiowym, Inwentaryzacja z 1955 r., oprac. J. Grudziński, archiwum WUOZ w Lublinie.

13. Krasnóbród, synagoga, obecnie nie istnieje, stan z ok. 1927 (źródło – A. Szyszko-Bohusz, Materiały do architektury bożnic w Polsce, str. 21 [w:] Prace Komisji Historii Sztuki T. 4, zes. 1, Kraków 1927).

14. Józefów, synagoga, stan współczesny,
fot. E. Pawłowska, źródło – internet.

15. Nowy Korczyn, synagoga, fot. sprzed
1939, źródło – internet.

16. Ciepielów, synagoga, stan współczesny,
źródło – internet.

17. Klimontów, synagoga, stan współczesny,
fot. M. Szymaniak, K. Tomaniak, źródło – in-
ternet.

FORTYFIKACJE STAREGO MIASTA ZAMOŚĆ – PROBLEMATYKA KONSERWATORSKA

Zespół urządzeń obronnych Zamościa reprezentuje typ fortyfikacji włoski, bastionowy, który stanowił najnowocześniejszą i najpowszechniej stosowaną w Europie formę obronną spotykaną od XVI do połowy XIX wieku przystosowaną do aktywnej obrony i użycia ciężkiej broni palnej. *„Gdyby nie była znana ani data powstania Zamościa, ani osoba jego twórcy, można byłoby na podstawie samych tylko cech stylistycznych bez wahania odnieść kompozycję miasta i narysu fortyfikacji do połowy XVI wieku i ustalić ich niewątpliwe włoskie pochodzenie. Ta czystość stylowej formy jest ogromnie pomocna w analizie poszczególnych elementów fortyfikacji, pozwala bowiem na określenie ich pochodzenia czasowego oraz ustalenie dokonanych zmian potwierdzonych przez dane źródłowe”* – tak o wyjątkowości zamojskich fortyfikacji piszą w 1936 roku badacze Twierdzy Stanisław Herbst i Jan Zachwatowicz¹. Pierwsza wzmianka o obwarowaniach występuje w 1592 roku w uchwale rady miejskiej, o pracach przy fortyfikacjach kierowanych przez Morando mówią listy architekta z 1593, 1594 r., Jan Zamoyski w testamencie z 1594 r. wspomina o trwających robotach przy fortyfikacjach, polecając ich szczególnej opiece². Pierwszy etap budowy i funkcjonowania obwarowań zamojskich to powstanie w latach 1579-1584 murowanych bastejowych fortyfikacji zamku z arsenałem, następnie do 1618 roku powstały kurtyny, bastiony z oskarpowaniem murowanym, które wraz z wybudowaniem trzech bram miejskich w całość pełni odzwierciedlają narys zaprojektowany przez Bernarda Morando. W 1625 roku przy fortyfikacjach zamojskich działał architekt Andrzej dell’Aqua, który ukończył dzieło Bernarda Morando przy oryilonach bastionów, kazamatowych flankach i wieżyczkach strażniczych na bastionach³. W latach 1687-1694 przebudowę fortyfikacji prowadził major artylerii Jan Michał Link, który zaprojektował nowy dwupoziomowy bastion III, słoniczoła przy szpicy bastionów V, VI, VII, fosbreje przed kurtyną IV-V i czołami bastionów V-VI, przedwał przed kurtyną, nadszańiec na plateau bastionu VII. Zakres prac pod kierunkiem J.M. Linka potwierdzają materiały ikonograficzne: tzw. plan Jonsaca datowany na 2 połowę XVII wieku i tzw. plan szwedzki z 1704 roku⁴. W takim stanie fortyfikacje przetrwały do końca XVIII wieku. W latach 1807-1837 dokonano przebudowy w obrysie fortyfikacji Moranda, Dell’Aqua i Linka według koncepcji napoleońskiej przez generała Jana Chrzyciela Mallet - Malletskiego. Wprowadzono na całym obwodzie galerie strzelnicze, zlikwidowano dwupoziomowy bastion III, skazamatowano barki bastionów, na osiach kurtyn wykonano poterny lub furty, przeniesiono wjazdy bramne na osie kurtyn, przebudowano mur przedwału, wprowadzono dwie murowane działobitnie w szczytach bastionów VI, VII oraz murowane

¹ St. Herbst i Jan Zachwatowicz, Twierdza Zamość, Wwa 1936 r., s. 11

² St. Herbst i Jan Zachwatowicz, Twierdza Zamość, Wwa 1936 r., s. 25

³ Op. cit.

⁴ A. Kąsinowski, Fortyfikacje Zamościa z XVI-XVIII wieku w świetle ostatnich badań. Konserwatorska Teka Zamojska. Materiały z sesji naukowej w Zamościu w dniach 26-27 listopada 1981 część 1 PPPKZ OIK Warszawa-Zamość 1983, s. 64-74

kojce do obrony fos, a także wybudowano dzieła zewnętrzne przenosząc ciężar obrony twierdzy na przedpole. Wobec nowych technik fortyfikacyjnych i artyleryjskich już w połowie XIX wieku zamojskie obwarowania okazały się przestarzałe, a w 1866 roku postanowieniem cara Aleksandra I Twierdza zamojska została zlikwidowana.

Krajobraz warowny Twierdzy Zamość XVI-XIX wieku jest dokumentem historycznym o szczególnym znaczeniu kulturowym, który wymaga przestrzegania hierarchii priorytetów w zakresie ochrony zabytkowego dziedzictwa. Podstawowym założeniem zrealizowanych prac przy obiektach fortecznych Twierdzy Zamość była ochrona wartości dziedzictwa kultury. Przyjęto taki sposób adaptacji i kształtowania obiektów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, aby wpręgnąć je w procesy rozwojowe miasta. W latach 2011-2012 Miasto Zamość, kontynuując wcześniejsze działania przy obiektach fortecznych, rozpoczęło realizację prac konserwatorskich i robót budowlanych w ramach Projektu „Zamość miasto UNESCO, Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki”. Projekt współfinansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007-2013. 6.Oś priorytetowa „Polska Gospodarka na rynku międzynarodowym”, Działanie 6.4. „Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym – tereny forteczne - Stare Miasto w Zamościu”.

Bastion VI

W trakcie prac odsłonięto przy bastionie VI fragment muru kurtyny z pozostałościami muru Carnota XIX-wiecznego na odcinku od poterny do bastionu VI oraz relikty XVII-wiecznego muru tzw. słoniczoła przed bastionem VI pochodzący z czasów Jana Michała Linka.

Stopień zachowania poszczególnych części murów wskazywał na procesy destrukcyjne powodujące zniszczenia i estetyczne przekształcenia. Przyczyną rozkładu materiału ceglanego i zapraw było działanie kilku czynników: uszkodzenia mechaniczne murów w wyniku celowego wysadzenia fortyfikacji w 1866 roku, procesy destrukcyjne wskutek oddziaływania czynników atmosferycznych i biologicznych oraz aktów wandalizmu. Odsłonięte dolne części kurtyny VI o ścianach ze spekaniami konstrukcyjnymi i odspojonymi na fragmentach historycznymi tynkami oraz relikty murów ceglanych słoniczoła bastionu VI wymagały podjęcia prac konserwatorskich. Konstrukcja murów wykonana była na zasadzie wymurowania warstwy licowej z cegły ceramicznej i uzupełnień z kamienia wewnątrz murów. Wskutek trwałego zawilgocenia warstwą nasypu ziemnego nastąpiło zniszczenie korony muru, poszczególnych fragmentów wątku, tynki wraz imitacją wątku ceglanego zachowały się w formie destruktu, o całkowitym rozkładzie pierwszej warstwy lica. Podstawowym założeniem konserwatorskim była konserwacja techniczna i estetyczna w obrębie Kurtyny VI-VII oraz konserwacja techniczna, zachowawcza reliktyw słoniczoła bastionu VI, aby w jak największym stopniu utrzymać pierwotny wygląd z niezbędnymi rekonstrukcjami i uzupełnieniami związanymi z konstrukcją i formą, które skutecznie zabezpieczą obiekt przed destrukcją. Przyjęto zgodnie z ustaleniami komisyjnymi zachowanie starych wypraw tynkowych wraz z opracowaniem estetycznym spoinowania i malatury stanowiące przykład XIX-wiecznej dekoracji murów fortecznych. Przed kurtyną VI-VII łączącą bastiony VI-VII odsłonięto fragmenty ceglanego muru Carnota z kamiennym cokołem w dobrym stanie technicznym, na odcinku odsłoniętego muru uwidoczniły się fragmenty zniszczonego muru z „wyrwami”

wskutek wysadzenia w 1866r. Działania konserwatorskie prowadzono w kierunku uzupełnień cegłą i kamiennego cokołu z dostosowaniem wymiarów do historycznego materiału, przy murze na odcinku odtwarzanym zachowano poziom dna fosy.

Bastion II

Projekt budowlany przewidywał częściową rekonstrukcję, scalenie elementów historycznych z nowymi wraz z uczytelnieniem obiektu w panoramie miasta. Pełna rekonstrukcja bastionu jest w chwili obecnej niemożliwa z uwagi na stan prawny własności. Na skutek wysadzenia przez Rosjan bastionu w 1866 roku i rozbiórki czoł bastionowych dzieło było nieczytelne, utraciło historyczny narys. Podczas wykonywania robót ziemnych w 2011 roku odsłonięto w całości mury barków bastionu w dwóch fazach rozwojowych, XVII-wieczny kamienny cokół muru bastionu II z okresu Jana Michała Linka oraz wyraźną artykulację zniszczonej galerii strzelniczej (rumosz przemieszany z ziemią), odsłonięto fragment kurtyny z czasów modernizacji J. Mallet- Malletskiego od bastionu II do muru Bramy Szczepieskiej z widoczną artykulacją galerii strzelniczej, której stan techniczny umożliwił odtworzenie muru kurtyny. Stan zachowania kamiennego cokołu i reliktyw murowych w obrębie kurtyny pozwalał na podjęcie prac rekonstrukcyjnych i konserwatorskich. W związku z dokonanymi odkryciami opracowano zamienne rozwiązania konstrukcyjne dla bastionu II polegające na wykonaniu muru ceglano-oporowego z zachowaniem odsłoniętych reliktyw bez ich ekspozycji, pod murem relikty wykonano liniowe oczepy żelbetowe, za pomocą iniekcji strumieniowej wykonano ścianę fundamentową, na relikcie wieniec żelbetowy wraz z drenażem, na którym wzniesiono nowy mur ceglany bastionu z dylatacją ukrytą w spoinie. Dla właściwego zabezpieczenia wykonano mur oporowy z gruntu zbrojonego geotkaniną. Rolę muru licowego wyznaczono ścianie ceglanej nie powiązanej z reliktywami historycznymi, która nie pełni roli muru oporowego, gdyż nie jest w stanie przenieść żadnych obciążeń poziomych od parcia gruntu. Bastion II nie został w pełni odtworzony, jedynie zaznaczony murem ceglany o pełnej wysokości bez realizacji galerii strzelniczej, z ekspozycją historycznych otworów strzelniczych w formie blend. Dzięki takiemu rozwiązaniu bastion otrzymał formę analogiczną do przekazów ikonograficznych widocznych na akwareli Joachima Lelewela, dając efekt scalenia panoramy południowego frontu Twierdzy.

Bastion III

Powstał prawdopodobnie w fazie „morandowskiej” w 2 połowie XVII wieku, W latach 1685-1694 bastion został przebudowany przez Jana Michała Linka na dwupoziomowy. Dzięki takiemu rozwiązaniu stał się potężną działobitnią na ok. 20 armat wzmacniając obronę na przedpolu Bramy Szczepieskiej. Modernizacja Jana Mallet-Malletskiego w latach 1817-1823 polegała na wprowadzeniu w części barków murowanych kazamat podnosząc poziom barków oraz galerii strzeleckiej. Około 1842 roku na bastionie wybudowano prochownię, następnie w latach 50-tych XIX wieku bastion osłonięto potężną ziemną lunetą połączoną z obszarem za przedwalem groblą z mostem. Po likwidacji Twierdzy mury bastionu wysadzono, do dziś przetrwał pełny narys form ziemnych z czasów J.M.Linka, prochownia (skrótowa z siedmiu przeszł do czterech). Kurtyna III-IV wzniesiona wraz z całym obwodem umocnień w końcu XVI wieku, od zewnątrz osłonięta jest murem o formie niezmienionej do XIX wieku, w latach 1817-1822 na osi kurtyny przekopano potężną, wzdłuż muru galerię strzelniczą. W trakcie prac arche-

ologicznych w 2011 roku odsłonięto pełny narys murów Bastionu III wraz z relikami galerii strzeleckiej, fragmenty muru skarpowego kurtyny III-IV, narożnik czoła bastionu, zadokumentowano dolne partie zniszczonego muru kurtyny, dwa kanały, pozostałości czterech cel strzelniczych nad poterną. Ściany zewnętrzne bastionu to mur ceglano-kamienny, warstwa zewnętrzna i wewnętrzna wykonana z cegły, rdzeń muru z kamienia wapiennego i fragmentów cegieł. Na fragmencie narożnika czołowego pochodzącego z ok. 1845 r. odsłonięto dekoracyjne malowanie pseudoboniowania na czole bastionu oraz szarą kolorystykę jego masywu, które poddano konserwacji w pełnym zakresie techniczno-estetycznym wraz z rekonstrukcją. Odsłonięta z zasypu dolna część bastionu była w złym stanie zachowania, wody opadowe, trwałe zawilgocenie, zamarzanie i rozmarzanie spowodowały osłabienie głębszych partii murów, liczne ubytki cegły przy trwałym zawilgoceniu muru uległy rozwarstwieniu, spudrowaniu i osypywaniu się cegły, spoina uległa degradacji, kamień w partii cokołowej z rozległymi ubytkami formy, z powierzchniowymi rozwarstwieniami i spękaniem. Odkrycia wymagały zamiennych rozwiązań konstrukcyjnych polegających na zastosowaniu podbicia fundamentów poprzez wprowadzenie iniekcji betonowych, nacisk na uszkodzone historyczne fundamenty oraz parcie masywu ziemnego wewnątrz bastionu ograniczono dzięki głębokiemu zbrojeniu gruntu za pomocą mat i zagęszczeniu gruntu. Celem uzyskania zgodności z przekazami historycznymi odbudowano niskie mury oporowe na czołach bastionu zwieńczone kamiennym gzymsem, podnoszących się w częściach barkowych. Bark prawy (północny) poddano rekompozycji umożliwiającej wprowadzenie ekspozycji archeologicznej ukazującej nawarstwienia z wieku XVII, XVIII i XIX. Lapidarium obejmuje w rzucie największą część relików kazamaty, poddanych w 2015 r. pracom konserwatorskim, ograniczenia wynikają z niebezpieczeństwa naruszenia stateczności skarpy, na której zlokalizowany jest budynek prochowni. Gabaryt lapidarium w bezsłupowej konstrukcji formą zadaszania (konstrukcja stalowa z podziałem przekrycia na przeszklenie oraz blachę cynkową w kolorze naturalnym) i ścian bocznych kontynuuje kształt wałów ziemnych bastionu i kurtyny, z utrzymaniem w widoku zewnętrznym iluzji formy barku północnego z lat ok. 1817-1845. Bastion III według koncepcji programowej i architektonicznej powinien odpowiadać projektowi Jana Mallet-Malletskiego z lat 1817-1818, będącego ostatnią formą adaptacji polskiej fazy bastionu projektowanego przez Jana Michała Linka z XVII wieku. Forma bastionu z obniżonymi barkami i wysokim nadszańcem z uzupełnieniami przebudowy rosyjskiej z lat 1815-1847 pozwala na ukazanie XVII-wiecznego bastionu dostosowanego do realiów pola walki w XIX wieku, o czym świadczy ikonografia, np. obraz Franza Brudera i Jana Pawła Lelewela.

Kolejna inwestycja to projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko obejmował: „Utworzenie Muzeum Fortyfikacji i Broni w obrębie Bastionu III i Arsenału w Zamościu” – remont konserwatorski obiektów kubaturowych: Arsenału, Prochowni, budowa obiektu pod wałem przy murze kurtyny II-III, przebudowę ulicy Zamkowej wraz zagospodarowaniem terenu i ukształtowaniem ziemnych elementów z rekonstrukcją pełnego wału fortecznego przy murze kurtyny.

Arsenał

Budynek murowany, wybudowany w latach 1582r., o sklepionym wnętrzu, przebudowany w latach 1820-25, obecnie pełni funkcję muzealną. Arsenał jest obok pałacu, najstarszą budowlą Zamościa, wzniesioną przez Bernarda Moranda. Architektura uległa w XIX wieku drobnym zmianom, przebudowany przez gen. Mallet-Malletskiego, obiekt otrzymał piętro i klasycystyczny wystrój z trójarkadowym boniowanym portykiem, na osi fasady. Wnętrze na parterze dwunawowe, sklepienie wsparte na ośmiu filarach z bazami kamiennymi. Remont budynku polegał na wykonaniu izolacji przeciwwilgociowych, remoncie elewacji z wymianą stolarki okiennej i pracami konserwatorskimi przy kamiennym wystroju i stolarce drzwiowej, z rozszerzeniem przestrzeni ekspozycyjnej poprzez usunięcie wtórnych podziałów.

Obiekt pod wałem

Projekt przewidywał rekonstrukcję wału fortecznego przy murze kurtyny od Bastionu III do Bramy Szczepkowskiej z realizacją pod wałem obiektu ekspozycyjnego rozszerzając tym samym istniejące w Arsenale Muzeum Barwy i Oręża do kompleksu trzech obiektów (nowy budynek i Prochownia). Budynek objęty opracowaniem to obiekt dwukondygnacyjny, z obiema kondygnacjami poniżej poziomu terenu. Budynek został umieszczony w rekonstruowanym odcinku wału kurtyny II-III i odzwierciedla swoją bryłą pierwotny nasyp. Wykończenie zewnętrzne budynku ze względu na jego bryłę ukrytą w nasypie wału kurtyny sprowadza się do przeszklenia opartego na konstrukcji stalowej, wykończenia betonem architektonicznym licowanym ściany zewnętrznej wejść do obiektu oraz do formy nasypu obsianego trawą w części stropodachu i elewacji północnej. Do nowoprojektowanej przestrzeni zostały przeniesione ekspozyty broni XIX i XX-wiecznej zlokalizowane na słonczole i w fosie przed Bastionem. W 2011 roku w trakcie robót budowlanych odsłonięto relikty murów kamiennie-ceglanych, które po zadokumentowaniu poddano badaniom architektonicznym, ocenie i interpretacji z uwzględnieniem budynku wznoszonego w obrębie dawnego wału ziemnego przy kurtynie II-III. Na podstawie wyników prac badawczych stwierdzono, że: relikty ceglano-betonowego budynku posadowionego na kamiennym fundamencie pozostają w tym miejscu i na tym samym obrysie co najmniej od początku XVIII wieku; obiekt stanowił element zespołu pałacowego, pełnił funkcję stajni w 2 połowie XVIII wieku i na początku XIX wieku; stan zachowania reliktyw jest zły, przetrwał niepełny obrys murów obwodowych. Po analizie pozostałości murów i ich układu przestrzennego w kontekście projektu Muzeum Fortyfikacji i Broni stwierdzono, że mając na uwadze zarówno relacje przestrzenne muzeum i dawnej stajni, jak i stan zachowania murów, nie widzi się możliwości adaptacji reliktyw budynku w prowadzonej inwestycji. Można jednak uwzględnić obecność przynajmniej północnej ściany obwodowej na osi której było wejście do stajni.

Na posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków w dniu 12 sierpnia 2011r. przyjęto stanowisko, że przedstawiona propozycja ekspozycji reliktyw murów fundamentowych d. stajni (z przesunięciem bryły muzeum i przemieszczeniem reliktyw w pionie w celu ich umieszczenia we wnętrzu projektowanego budynku muzeum na konstrukcji wsporczej) jest interesująca lecz nie pozwalająca na czytelne i prawidłowe pod względem konserwatorskim wyeksponowanie rzutu budynku d. stajni. Wskazano, że najbardziej właściwym rozwiązaniem jest zachowanie projektowanej, lokalizacji budynku muzeum bez zmian z zastrzeżeniem zachowania „in situ” i w całości reliktyw

murów podłużnego d. stajni z jego wyeksponowaniem w strefie zewnętrznej (wzdłuż ściany budynku muzeum) z uwzględnieniem niezbędnych zabezpieczeń konstrukcyjnych.

W listopadzie 2011 roku dokonano odsłonięcia relikwów murów kurtyny pomiędzy Bramą Szczepkowską a Bastionem III tj. ciągłego odcinka fundamentów muru kurtynowego od strony Bastionu III oraz wyższego fragmentu murów wraz z żebrami wzmacniającymi znajdujących się w obszarze Bramy Szczepkowskiej. Mury kurtynowe pochodzą z fazy rozbudowy Twierdzy po 1822 roku, zachowane fragmenty muru grzebieniowego to rzadko występujący relikw z wcześniejszej budowy twierdzy z XVII wieku. Na podstawie dokumentacji projektowej opracowanej w oparciu o wyniki badań archeologicznych zaprezentowanej na posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków przyjęto stanowisko: eksponowania „in situ” we wnętrzu muzeum odsłoniętych relikwów muru kurtynowego wraz z fragmentami muru „grzebieniowego”, dostosowania rozwiązań konstrukcyjnych do celu jakim jest uczynienie fortyfikacji z maksymalną ekspozycją oryginału. Zwrócono uwagę, że wiodącym w odbiorze winien być mur kurtynowy, eksponowany w oryginale. Za priorytet uznano konieczność ekspozycji relikwów muru kurtynowego, stąd ze względu na dostosowanie układu bryły projektowanego Muzeum do ustalonej w badaniach linii kurtyny dopuszczono rozbórkę relikwów murów dawnej stajni (jako obiektu wtórnego, nie związanego z fortyfikacjami lecz z zabudową gospodarczą pałacu), po uprzednim zadokumentowaniu obiektu. Relikw muru kurtynowego z fragmentem muru „grzebieniowego” zgodnie z zaleceniami komisijnymi eksponowane są we wnętrzu budynku włączone w ekspozycję muzealną.

Prochownia

Budynek wzniesiony w 1840 roku wewnątrz bastionu III, murowany, jednokondygnacyjny, 7-przęsłowy, elewacje ze ślepymi arkadami ostrołukowymi, profilowanymi, strzelnice szczelinowe, naroża boniowane. Projekt adaptacji prochowni (kasa, sala ekspozycyjna, sklepik) jest przykładem „nowoczesnego rozumienia prawa dobrej kontynuacji zabytku fortyfikacji” (K. Wielgus). Wejście do prochowni stanowi brakujące przeszło budynku odtworzone wg rysunków z archiwum moskiewskiego sprowadzonych i zinterpretowanych przez prof. Jerzego Kowalczyka, które nie dawały pewności co do proporcji detalu i kolorystyki. Dlatego też przyjęto rozwiązanie polegające na podporządkowaniu formie historycznej z zastosowaniem współczesnych materiałów. Historyczna ceglana ściana została zastąpiona taflą szklaną, a wychodzący kamienny lub tynkowany rustykowany ostrołuk odtworzono w elemencie betonowym, co daje efekt mniejszej kontrastowości barwnej ograniczonej do szarości.

W efekcie zrealizowanych działań odbudowano sylwetę ufortyfikowanego miasta poprzez uczynienie wartości krajobrazu, udostępnienie najciekawszych i słabo wyeksponowanych przestrzeni miasta jako charakterystycznych cech warownej funkcji. Stworzony został system zwiedzania: oznakowane punkty i miejsca widokowe z parkingami lub zatokami, opatrzonymi tablicami informacyjnymi oraz tablicami interpretacyjnymi odnoszącymi się do obiektów słabo czytelnych lub nieistniejących z rekonstrukcjami rysunkowymi. Zastosowano elementy małej architektury oraz zagospodarowano układ zieleni w taki sposób, aby wyeksponować i podkreślić historyczne elementy architektury militarnej i najciekawsze ziemno-murowane formy Twierdzy Zamojskiej. Wykonane prace wpisują się w szeroki program rewaloryzacji historycznego obwodu fortyfikacji murowanych i ziemnych dawnej Twierdzy Zamość, kontynuowany z przerwami od lat

70. XX wieku, który jest obecny w zapisach strategii rozwoju miasta oraz w kolejnych planach zagospodarowania przestrzennego miasta. Ideą działań podejmowanych przez władze miasta, oprócz poprawy stanu technicznego obiektów, jest odbudowywanie zabytkowej struktury urbanistycznej obejmującej układ budowli kubaturowych oraz ziemnych dzieł obronnych z kształtowaniem wnętrza krajobrazowych, ciągów komunikacji pieszej i dojazdowej, zieleni i małej architektury, lepsze powiązanie przestrzenne jej elementów oraz osadzenie w krajobrazie warownym Twierdzy Zamość XVI-XIX w. Sylweta Zamościa w XVII wieku od linii południowego narysu fortyfikacji była starannie ukształtowana przy udziale architektury militarnej. Podbudowę panoramy tworzyły bastiony, kurtyny wraz z murami, które nobilitowały miasto, świadczyły o potęgze i nowoczesności⁵. W wyniku realizacji prac udostępnienia i urządzenia krajobrazu warownego uzyskano całościową integrację mało czytelnego i zdekompletowanego zabytkowego zespołu umocnień do stanu umożliwiającego ich synergiczną percepcję wraz z miastem tak w sylwecie jak i strukturze urbanistycznej. Efektem działań jest przywrócenie historycznego wizerunku „miasta idealnego” w najpiękniejszej krajobrazowej ekspozycji południowej.

Bibliografia:

- Projekt budowlany wykonawczy zamienny. Mur Bastionu II; inwestor Miasto Zamość ul. Rynek Wielki 13 22-400 Zamość, branża architektura: mgr inż. arch. Sylwia Kołowiecka mgr inż. arch. Rafał Antoniewicz, oprac. mgr inż. arch. Konrad Wesołowski, archiwum WUOZ Del. Zamość, nr inw. 5786
- Opis wykonywania muru gruntu zbrojonego. Mur Bastionu II; inwestor Miasto Zamość ul. Rynek Wielki 13 22-400 Zamość, branża konstrukcja: mgr inż. Andrzej Bayer, mgr inż. Andrzej Misiek, archiwum WUOZ Delegatura Zamość, nr inw. 6320
- Program prac konserwatorskich. Temat: Kamienny cokół Bastionu II w Zamościu, oprac. Marta John-Koziak, Zamość 2012, archiwum WUOZ Del. Zamość, nr inw. 5864
- Program badań architektonicznych relikwów obiektu murowanego odsłoniętego między budynkiem Arsenału a murem kurtyny II-III, między Bastionem III a Bramą Szczerborską w Zamościu, oprac. mgr inż. arch. Andrzej Cygnarowski, archiwum WUOZ Del. Zamość, nr inw. 5684
- Badania architektoniczne. Relikty murów odkrytych między Arsenałem a linią kurtyny II-III w Zamościu, wykonawca Przedsiębiorstwo Projektowo-Badawcze Andrzej Cygnarowski 03-748 Warszawa ul. Białostocka 11/2, autorzy: mgr Urszula Fidecka, Andrzej Cygnarowski, Zamość, Warszawa 2011, archiwum WUOZ Del. Zamość nr inw. 5971
- Program prac konserwatorskich wybranych fragmentów fortyfikacji Miasta Zamość, opracowanie Marta John-Koziak Zamość 2011

⁵ T. Zarębska, Zagadnienia sprzężenia koncepcji miasta i jego bastionowych fortyfikacji. Konserwatorska Teka Zamojska. Problematyka Konserwatorska Fortyfikacji Nowożytnych. Materiały z sesji naukowej w Zamościu w dniach 26-27 listopada 1981r., część 1 PPPKZ OIK Warszawa-Zamość 1983, s.13-29

RESTORATION WORKS AT ZAMOŚĆ FORTIFICATIONS

The project was implemented by the Town of Zamość in 2007-2009 within an EU project and comprised 5 neglected objects in the fortification complex of the Old Town.

In 2011-2012, continuing earlier works at the fortifications, restoration and construction were started as part of the project: "Zamość – a UNESCO Heritage Site and a Polish Historical Monument as a tourist product of the Polish economy." The project was co-financed from the European Regional Development Fund within the Operational Programme Innovative Economy 2007-2013, 6th Priority Axis: "Polish economy on the international markets", Action 6.4. "Investment in tourism products of supra-regional significance – the fortifications in the Old Town of Zamość".

The study focuses on the historic fortified landscape of the Zamość Fortress in the 16th – 19th c. The aim of the project was to reconstruct the profile of the fortified town through making the landscape values more noticeable and providing access to the most interesting and inadequately exhibited areas of the town as characteristic features of its fortress functions. A sightseeing system was created in order to display and emphasize the historical elements of military architecture and the most interesting earth and stone forms of the Zamość Fortress.

The most important action during the project was protection understood as securing the form, substance and surroundings of the Fortress. The selected way of adaptation and development of the historic objects and their surroundings aimed to protect cultural heritage values and use them for cultural and social purposes.

The works carried out are a part of a comprehensive programme of restoration of the historic stone and earth fortifications of the former Zamość Fortress, continued with breaks since the 1980s. The programme of restoration and protection of the cultural heritage values which are especially important for Zamość is included in the town's development strategy and in successive land development plans. The idea of the actions undertaken by the town's authorities, apart from improvement in the technical condition of the objects, is to reconstruct the historic urban structure including the layout of buildings and defensive objects made of earth, with development of landscape, pedestrian ways and transport routes, greenery and landscape architecture.

1. Zamość, Bastion VI, fragment muru słoni-
czoła, stan w trakcie odsłonięcia, fot. L. Ku-
śmierz, 2011.

2. Zamość, Bastion II, fragment muru, stan
w trakcie odsłonięcia, fot. H. Szkutnik, 2011.

3. Zamość, Bastion II, stan po zakończeniu
prac, fot. E. Furlepa, 2015.

4. Zamość, Bastion III, stan w trakcie odsło-
nięcia, fot. L. Kuśmierz, 2011.

5. Zamość, Bastion III, lapidarium, stan w trakcie odsłonięcia, fot. H. Szkutnik, 2012.

6. Zamość, Bastion, lapidarium, stan po zakończeniu prac, wewnątrz, fot. E. Furlepa, 2015.

7. Zamość, Bastion III, stan po zakończeniu prac przy murach bastionu, fot. E. Furlepa, 2015.

8. Zamość, Arsenal, stan po zakończeniu prac, fot. E. Furlepa, 2015.

9. Zamość, Obiekt pod wałem, stan po zakończeniu prac, fot. E. Furlepa, 2015.

10. Zamość, Obiekt pod wałem, stan w trakcie odsłonięcia reliktyw, fot. W. Lipiec, 2011, archiwum UM Zamość.

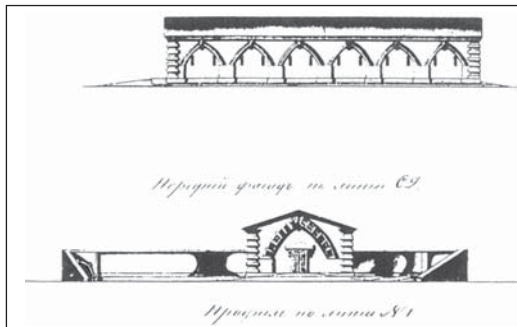
11. Zamość, Obiekt pod wałem, ekspozycja historycznych reliktyw, fot. E. Furlepa, 2015.

12. Zamość, Prochownia, stan po zakończeniu prac, fot. E. Furlepa, 2015.

13. Zamość, widok ogólny południowego narysu po pracach, fot. E. Furlepa, 2015.

Rys. 1. Zamość, Prochownia, plan budynku oznaczony literą L, 1845 r., oryg. CGWIA Moskwa sygn.F349 op.12d 7132, arch.WUOZ Del. Zamość.

BOŻNICA W JÓZEFOWIE ROZTOCZAŃSKIM – HISTORIA I PRACE REMONTOWE PRZY ZABYTKU.

Józefów, nazywany obecnie Roztoczańskim lub Biłgorajskim, a w przeszłości Ordynackim, został założony w 1715 r. przez V ordynata, Tomasza Józefa Zamoyskiego. Dokument lokacyjny miasta Józefowa został podpisany przez ordynata 10 lat później, w 1725 r. Przywilej na założenie miasta potwierdzany był przez kolejnych ordynatów - VI - Michała Zdzisława i VIII - Klemensa, ale nigdy nie został potwierdzony przez króla. Zabudowę miasta stanowiły w części obiekty skarbowe, czyli należące do Ordynacji Zamojskiej, a w części stawiane przez mieszkańców Józefowa - chrześcijan i Żydów. Miasteczko było początkowo drewniane, pierwszy ratusz, kościół i bożnica zbudowane były również z drewna. Żydzi zajmowali posesje wokół rynku i przy odchodzących od niego ulicach, co ułatwiało im prowadzenie handlu i rzemiosła. Chrześcijańscy mieszkańcy, zajmujący się obok rzemiosła rolnictwem, lokowali swoje domy w miejscach oddalonych od centrum. Pierzeje józefowskiego rynku wyróżniały się spośród sąsiednich miasteczek tym, że całe były zabudowane szczytowymi domami podcieniowymi, jedno i dwukondygnacyjnymi z szerokimi sieniami przejazdowymi. Pokrywały je gontowe dachy naczółkowe z wysuniętymi mocno okapami, podpartymi słupami, tworzącymi szeroki podcień. Południowo-wschodni narożnik w zabudowie rynku zajęto pod budowę bożnicy i mykwy. Pierwsza, drewniana bożnica powstała prawdopodobnie w 1744 r. (w źródłach wymieniona jest wówczas szkoła żydowska, być może chodzi o ten sam budynek). W 1 ćwierci XIX w. musiała być częściowo zniszczona, co zauważył odwiedzając Józefów w 1824 r., XII ordynat Stanisław Kostka Zamoyski. Poleciał wówczas przeprowadzenie „reperacji” bożnicy, żadnych remontów jednak wówczas nie wykonano. W czasie burzy w 1827 r. uszkodzeniu uległ dach na bożnicy. Remont budynku przeprowadzony został na początku lat 30. XIX w. W 1850 r. kolejny pożar w mieście strawił również dach i wnętrze bożnicy. Jeszcze w tym samym roku położono nowy dach gontowy i rozpoczęto remont wnętrza. Prace te nigdy nie zostały ukończone, ze względu na brak pieniędzy. Panująca w tym okresie epidemia cholery zubożyła i zdziśiatkowała miejscową ludność, a drewno pozyskane do naprawy świątyni, zużyto do grzebania zmarłych. Popadająca w coraz większą ruinę drewniana bożnica, została rozebrana pod koniec lat 60. XIX w. W jej miejsce w 1870 r. wzniesiono nową, murowaną z cegły i miejscowego kamienia, przykrytą gontowym dachem. W czasie I wojny światowej budynek został nieznacznie uszkodzony. Wyremontowany, służył miejscowym Żydom do 1940 r. W latach 1941-44 zdewastowano zupełnie wnętrza opuszczonej bożnicy. Po wojnie służyła jako magazyn Gminnej Spółdzielni, w którym przechowywano m. in. zboże i surowce wtórne. W 1950 r. wnętrze budynku przedzielono na dwie kondygnacje, rozebrano drewnianą przybudówkę przy zachodnim babińcu. Chociaż użytkowany, budynek ulegał systematycznej dewastacji. Zimą 1967 r. obciążony śniegiem dach na bożnicy zawalił się, opuszczony budynek zaczął zamieniać się w ruinę. Decyzją z 2 czerwca 1969 r. Wojewódzki Konserwator Zabytków w Lublinie wpisał do rejestru zabytków województwa lubelskiego „dawną bóżnicę w Józefowie gm. Biłgoraj - jako przy-

kład wzniesionej w XVIII w. żydowskiej budowli sakralnej z miejscowego kamienia, o surowej bryle i skromnym wystroju architektonicznym”. Na początku lat 70. XX w. z inicjatywy Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Józefowie wszczęto działania związane z pozyskaniem środków z budżetu Ministerstwa Kultury i Sztuki na remont budynku, a następnie jego adaptację na muzeum i czytelnię. Planów tych nie zrealizowano, a z dokumentów znajdujących się w archiwum WUOZ w Zamościu wynika, że wykorzystano jedynie nieco ponad 10 procent z przyznanych środków. Kolejne lata przyniosły jeszcze większą dewastację zabytku. Bożnica była bez dachu, ze splekanymi ścianami, brakowało okien i drzwi, zniszczeniu uległy elementy wystroju wnętrza. Kolejna decyzja władz gminy o remoncie bożnicy zapadła w 1983 r., ale dopiero w 1985 r. rozpoczęto kompleksowy remont, zakończony w 1991 r. Prace sfinansowano w całości ze środków MKiS, przekazanych za pośrednictwem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zamościu. Uzupełniono wówczas brakujące partie murów, położono tynki, odtworzono pilastry dzielące płaszczyzny elewacji i lizeny w narożach. Elewacje zwieńczono pasami wydatnego gzymsu. Wykonano nową więźbę dachową i płaskie stropy żelbetowe. Gontowe pokrycie dachu zastąpiono blachą miedzianą, w połaciach pojawiły się lukarny doświetlające pomieszczenia na poddaszu. W profilowanych półokrągłych obramieniach osadzono nowe okna, wykonano też dwuskrzydłowe drzwi wejściowe zewnętrzne i wewnętrzne. Układ wnętrz nieznacznie zmieniono, w stosunku do historycznego. W dawnym babińcu wydzielono ściankami dodatkowe pomieszczenia na wiatrołap i sanitariaty, przywrócono wejście w parterze ściany zachodniej. W sali męskiej, być może w miejscu gdzie stała bima, wykonano szkielet dwukondygnacyjnej antresoli, który obito drewnianą boazerią. Wnęki w ścianie zachodniej, pozostałe po otworach prowadzących do sali męskiej z babińca, ukryto za drewnianymi okienkami. Odtworzono brakujące fragmenty aron ha kodesz i arkadowych podziałów górnej części ścian. Zamurowano okienka w parterze, pozostawiając od strony wewnętrznej głębokie nisze. Na posadzkach w sali męskiej i przedsionku położono lastriko i terakotę. Pomieszczenia na poddaszu zaadaptowano na hotelik, centralę i apartament TP S.A. Od strony zachodniej dobudowano zewnętrzne schody, ukryte pod wspólnym z bożnicą dachem, prowadzące do pomieszczeń hotelowych w poddaszu. Salę męską zaadaptowano na bibliotekę, antresolę na czytelnię, przedsionek (dawny babiniec) na ekspozycje czasowe. Po kilkunastu latach użytkowania, stan bożnicy zaczął się pogarszać. Na cokołach i ścianach pojawiły się ślady splekania, zawilgocenia i odparzenia tynku. Betonowa opaska, bez koryt odprowadzających, zatrzymywała wody opadowe, powodujące zawilgocenie muru. Pogłębiały się ubytki w gzymsach wieńczących i parapetach podokiennych. Zniszczeniu uległy rynny i rury spustowe, a także schody główne, stolarka okienna i drzwiowa. Wystrój wnętrza - z przestarzałą ciężką drewnianą antresolą i regałami, wymagał również zmian. W 2013 r. zostały wydane wytyczne do projektu remontu, zawierające zarówno roboty budowlane, niezbędne do poprawienia stanu technicznego budynku, jak i prace poprawiające funkcjonalność i estetykę wnętrza bożnicy, w części użytkowanej przez bibliotekę. W połowie 2014 r. rozpoczęto prace, w oparciu o dokumentację projektową opracowaną przez mgr inż. Marka Gierulskiego, mgr inż. Grzegorza Furlepę i mgr inż. Tomasza Bździucha z Pracowni Projektowej „MULTIPROJEKT” w Biłgoraju. Remont budynku trwał 5 miesięcy. W tym czasie kilkakrotnie odbywały się konsultacje na miejscu, dotyczące m. in. przywrócenia profilu cokołu i gzymsów, kolorystyki ścian zewnętrznych i wewnętrznych, akcentowania detali architektonicznych czy

elementów wystroju - historycznych i współczesnych. Chociaż efekty konsultacji niejednokrotnie narzucały zmianę ustalonych wcześniej rozwiązań technologicznych i materiałowych, udało się osiągnąć efekt, który zadowolił wszystkie strony. W ramach prac objętych pozwoleniem konserwatorskim i budowlanym odsłonięto zawilgocony cokół do poziomu fundamentów, wykonano izolację pionową i poziomą. Skuto zawilgocone i odparzone tynki, położono nowe, gładkie, odtwarzając zatarty profil cokołu i uzupełniając brakujące fragmenty gzymsu wieńczącego. Elewacje pomalowano w kolorze pastelowym, akcentując nieco ciemniejszym cokół, a przełamaną bielą obramienia okien, drzwi oraz gzyms wieńczący. Naprawiono miedziane rynny i rury spustowe. Ozdobne kosze spustowe, planowane początkowo do wymiany, poddano pracom naprawczym i wmontowano powtórnie. Obróbki blacharskie zostały naprawione, a brakujące części uzupełnione. Betonową opaskę odwadniającą usunięto, zniwelowano teren dla lepszego odprowadzania wody od budynku i wykonano nową opaskę z kostki granitowej, a schody główne z granitowych płyt. Wykonano nowe drewniane okna i drzwi, powtarzając dotychczasowe profile i podziały. Nad wejściem do piwnicy przy ścianie zachodniej wykonano nową, kutą w metalu kłapę. Wewnętrzne tynki skuto w miejscach spękań oraz odparzeń i uzupełniono nowymi. Rozebrano drewnianą boazerię antresoli oraz okładziny prowadzących na nią schodów. Do obudowy antresoli zastosowano lekkie płyty gipsowo-kartonowe, a na schodach i posadzkach płyty marmurowe, powtarzające materiał z posadzki na parterze sali głównej bożnicy. Drewniane balustrady zastąpiono lekkimi, stalowymi, wypełnionymi szkłem. Obudowy przesłaniające wnęki w ścianach, pozostałe po okienkach łączących w przeszłości salę męską z babińcem od strony zachodniej usunięto, korygując profil wnęk. Ściany pomalowano, podkreślając ciemniejszym kolorem detale architektoniczne na ścianach oraz profil aron ha-kodesz. Wymieniono instalację elektryczną i oprawy oświetleniowe, a kaloryfery ukryto pod siatką mocowaną w drewnianej obudowie zakończonej parapetami. Stare regały i meble biblioteczne zastąpiono nowymi, stylizowanymi. Wykonawcą prac był Zakład Produkcyjno-Usługowy „INWEX” S.C. Aleksander Batorski, Czesław Batorski z Brodów Małych k. Szczeczeszyna, który dołożył wszelkich starań aby nie tylko poprawić stan techniczny zabytku, ale nadać też nowy wymiar estetyczny wnętrzu. Józefowska bożnica jest trzecią na Zamojszczyźnie, po zamojskiej i szczeczeskiej, wyremontowaną w ostatnich latach z udziałem środków zewnętrznych, w tym przypadku z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jest też przykładem dobrego wykorzystania zabytku - służy ludziom jako biblioteka i jako obiekt gwarantujący zachowanie pamięci o józefowskiej żydowskiej społeczności miasteczka.

Bibliografia:

- Ćwik W., Dzieje Józefowa. Rzeszów 1992.
 Górak J., Miasta i miasteczka Zamojszczyzny. Zamość 1990.
 Kielboń Cz., Karta ewidencyjna zabytku architektury i budownictwa: Synagoga, Józefów k. Biłgoraja oprac. przez Czesława Kielbonia. PSOZ Zamość 1993.
 Projekt budowlany p.t. Modernizacja - remont MBP w Józefowie oprac. przez mgr inż. Marka Gierulskiego, mgr inż. Grzegorza Furlepę, mgr inż. Tomasza Bździucha, Pracownia projektowa MULTIPROJEKT Grzegorz Furlepa, Biłgoraj 2013.
 Teczka obiektu: Synagoga żydowska. Archiwum WUOZ Delegatura w Zamościu.

SYNAGOGUE IN JÓZEFÓW ROZTOCZAŃSKI – HISTORY AND RENOVATION WORKS AT THE HISTORICAL MONUMENT.

Józefów Roztoczański was founded in 1715 by the 5th Entailer of the Zamoyski Family Fee Tail - Tomasz Józef Zamoyski. The town was inhabited by Poles and Jews. At the beginning, buildings were wooden, with characteristic inns situated in the market square and adjacent streets. The synagogue, first wooden and since 1870 made of brick, was also erected in the market square. The building was destroyed during World Wars I and II. After the war until the 1960s it was used as a storeroom. At the end of the 1970s it was already in ruins. In 1985-91 extensive renovation of the synagogue was carried out, with conversion of the ground floor into a library and the attic into accommodation places. A two-storey mezzanine, covered with wooden panelling, was placed in men's hall at that time. For 20 years the synagogue was not renovated and its condition demanded repair. In 2014 horizontal and vertical insulation was made, plaster was replaced and walls were painted. Windows, doors and floors were replaced. The concrete drainage band was substituted with a new one made of granite blocks, with granite stairs; gutters and downpipes were repaired or exchanged for new ones. The wooden cover of the mezzanine was substituted with light boards, metal and glass. Lighting fixtures and fittings were replaced. The few preserved elements of the architectural décor were emphasized with colour. The result of the works is not only improvement in the technical condition of the historical monument but also restoration of its artistic values.

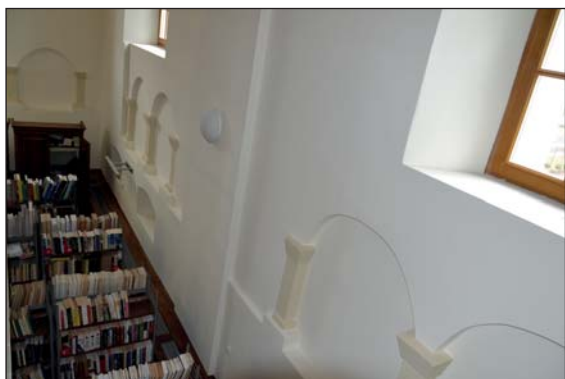
1. Elewacje synagogi po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2015.

2. Elewacje synagogi po pracach konserwatorskich, fot. D. Kopciowski, 2015.

3. Wnętrze po remoncie, fot. D. Kopciowski, 2015.

4. Wnętrze po remoncie, fot. D. Kopciowski, 2015.

KONSERWACJA DRZWI GŁÓWNYCH KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. ROZESŁANIA ŚWIĘTYCH APOSTOŁÓW W CHEŁMIE

Kościół rzymskokatolicki pw. Rozesłania Świętych Apostołów to perła w koronie chełmskich zabytków. Autorem projektu barokowej świątyni był wybitny architekt pochodzenia włoskiego Paolo Fontana. Robotami budowlanymi kierowali: architekt Thomas Rezler (Resler) i budowniczy Gottfried Szultz, którzy byli również autorami korekty oryginalnego projektu Fontany. Inicjatorem budowy kościoła był zakon pijarów, których osadzono przy wcześniejszej świątyni farnej w 1667 r. Fundatorami kościoła byli: Mariana z Radziwiłłowskich Wolska, podsędkowa chełmska, właścicielka dóbr Uher oraz Wacław Piotr Rzewuski, hetman polny koronny i starosta chełmski, właściciel dóbr Sielec¹.

Wznoszenie murów świątyni rozpoczęto 15 kwietnia 1753 r. od poświęcenia i wmurowania kamienia węgielnego. Budowę zakończono w ciągu trzech lat. Przez kolejne lata prowadzono prace przy wystroju i wyposażeniu świątyni. Ściany ozdobione zostały polichromią autorstwa Józefa (Johann) Meyera (Majer, Mayer, Mejer), malarza nadwornego króla Augusta III Sasa. Wyposażenie snycerskie kościoła, w tym imponujący rozmiarami i detalami rzeźbiarskimi ołtarz główny, zostało wykonane przez Michała Filewicza, przedstawiciela młodszej generacji tzw. lwowskiej rzeźby rokokowej. Po zakończeniu prac, 28 października 1795 r. miała miejsce podniosła uroczystość konsekracji kościoła. Od tego czasu kościół pełni nieprzerwanie funkcję świątyni parafialnej – do 1931 r. jedynej parafii rzymskokatolickiej w Chełmie².

Historia obeszła się z kościołem pw. Rozesłania Świętych Apostołów niezwykle łaskawie. Świątynia szczęśliwie przetrwała okres zaborów i dwie wojny światowe. Dzięki temu możemy dzisiaj podziwiać wybitne dzieło architektury barokowej i połączony z nim w sposób niezwykle harmonijny barokowo-rokokowy wystrój malarski i wyposażenie ruchome kościoła.

W 2014 r. z inicjatywy ks. kan. Józefa Piłata, proboszcza parafii, przeprowadzone zostały kompleksowe prace konserwatorskie przy drzwiach głównych kościoła. Konserwację wykonano ze środków własnych parafii. Bezpośrednim impulsem przystąpienia do prac był pogarszający się stan zachowania drzwi, szczególnie w dolnych partiach skrzydeł, najbardziej narażonych na zamakanie. Dodatkowe uszkodzenia drewna widoczne były w części górnej prawego skrzydła, które w czasie otwarcia wystawało poza gzymsy portalu i nie było chronione przed opadami atmosferycznymi.

¹ Józef Skrabski, *Paolo Fontana. Nadworny architekt Sanguszków*, Tarnów 2007, s. 127-128, 170-172, 295-296. Bożena Lebioda-Stanek, Kazimierz Słowik, *Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Rozesłania Świętych Apostołów, Karta ewidencyjna zabytku architektury i budownictwa*, 1993, archiwum Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Chełmie (dalej: ADWUOZCh).

² *Ibidem*. Według autorów karty ewidencyjnej budowa kościoła trwała 5 lat.

Obecne drzwi główne kościoła wykonane zostały w 1893 r. przez Leona Dobrzańskiego ze Żdzannego³. Są to najprawdopodobniej trzecie drzwi główne świątyni⁴. Jak wyglądały oryginalne XVIII-wieczne drzwi nie wiadomo. Drzwi, od czasu zamontowania w fasadzie kościoła, służyły bezproblemowo, pełniąc z powodzeniem rolę przegrody między wnętrzem świątyni a gwarem miasta oraz strzegły skutecznie jej bogatego wyposażenia. Zawiodły tylko raz – na przełomie lipca i sierpnia 2004 r., gdy były... otwarte. Wówczas to, w do dzisiaj nie w pełni ustalonych okolicznościach, skradzione zostały cztery pary główek aniołków, stanowiących snycerski wystrój dwóch ołtarzy bocznych⁵.

Krótką wzmiankę o drzwiach odnaleźć można w *Inwentarzu „fundi instructi” Parafii rzymskokatolickiej Chełmskiej – Diecezji i Województwa Lubelskiego – sporządzonym w 1923 roku*⁶. Przy opisie kościoła i jego wewnętrznego urządzenia wspomniane są drzwi: „Główne wejściowe, podwójne szalowane od zewnątrz zdobnie rzeźbione, dębowe z r. 1893, zaopatrzone zasuwami żelaznymi i w zamek brązowy. Wysokość drzwi 6 łokci 16 c.[cali] szerokość 3 łokcie 13 c.[cali] Nad drzwiami daszek blaszany na żelaznych podkładach krokosztynach”.

Bardziej szczegółowy opis drzwi zawarty jest w karcie ewidencyjnej zabytku: „*Drzwi dwuskrzydłowe, z bogatą dekoracją płaskorzeźbionych płycin. Płyciny dolne, prostokątne, dekorowane arabeskowym motywem wici akantowej, wyżej płyciny w kształcie wydłużonego prostokąta z hierogremem Chrystusa, ujętym mandorłą i motywem liści akan-tu w narożach. W płycinach górnych, również prostokątnych symbole męki Chrystusa: krzyż, korona cierniowa, włócznia, gąbka oraz kielich. Listwa przymykowa w formie pilastra z cokołem dekorowanym stylizowaną palmą, żłobkowanym trzonem i kompozycyjnym kapitelem. W dolnej części listwy napis: Drzwi i kruchta z zakładu stolarskiego Leona Dobrzańskiego w Żdzannem 1893 r.*”⁷.

Drzwi wykonane zostały z dębu szypułkowego, najbardziej trwałego i wytrzymałego drzewa ze wszystkich rodzajów drzew występujących w Polsce naturalnie. Mają imponujące wymiary – 420 cm x 232 cm. Dekoracja płaskorzeźbionych płycin wyróżnia się niezwykle precyzyjnym opracowaniem i dobrze dobranymi proporcjami poszczególnych

³ Żdzanne, to niewielka wieś położona w gminie Siennica Różana, powiecie chełmskim (ziemskim), województwie lubelskim. Leonowi Dobrzańskiemu przypisywane jest również autorstwo ołtarza głównego z kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Michała Archaniola w Żdzannem – <http://www.siennica.pl/index.php/info/zabytki/zabytki-zdzanne>.

⁴ Kazimierz Szerement, *Dzieje parafii rzymskokatolickiej pod wezwaniem Rozesłania Świętych Apostołów w Chełmie Lubelskim w latach 1667-1864*, Lublin 1978, mps, s. 53, przypis 59, ADWUOZCH. W kosztorysie prac związanych z remontem kościoła z 6 stycznia 1835 r. odnotowano: „(...) należało wykonać: wszystkie drzwi do kościoła w ilości 4 sztuki (...)”.

⁵ <http://lubelska.policja.gov.pl/lub/aktualnosci/14578,Skradli-Aniolki.html>; Jacek Barczyński, *Aniołki zmieniły właściciela* (w:) „Dziennik Wschodni”, nr 180 z 03.08.2004 r., s. 4; (wz), *Ukradli bezcenne anioły: zuchwała kradzież w kościele pw. Rozesłania Św. Apostołów* (w:) „Super Tydzień Chełmski”, nr 32, s. 6. Dotychczas odzyskano tylko jedną parę aniołków.

⁶ „*Inwentarz „instructa fundi” Parafii rzymskokatolickiej Chełmskiej – Diecezji i Województwa Lubelskiego – sporządzony w 1923 roku*”, s. 15. Dokument przechowywany jest w zasobie archiwalnym Muzeum Parafialnego, zorganizowanym przy parafii rzymskokatolickiej pw. Rozesłania Świętych Apostołów w Chełmie. W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować Panu Andrzejowi Nowosadowi, kustoszowi Muzeum Parafialnego, za bezinteresowną kwerendę archiwalną oraz wskazanie i udostępnienie przywołanego inwentarza.

⁷ Leszek Samocki, *Drzwi – wejście główne, Karta ewidencyjna*, 1995, ADWUOZCH.

detali. Cechy te sprawiają, że drzwi można uznać za wybitny przykład sztuki stolarskiej o wysokich cechach użytkowych i ponad przeciętnych walorach artystycznych.

Konserwację drzwi przeprowadził Krzysztof Szynkarczuk z Zamościa. Autorski harmonogram prac konserwatorsko-restauratorskich obejmował 13 punktów⁸. Prace rozpoczęto od demontażu drzwi przy pomocy dźwigu z uwagi na znaczny ciężar pojedynczego skrzydła wynoszący około 400 kg. Następnie zamontowano drzwi zastępcze, zabezpieczające wnętrze świątyni do czasu powrotu z konserwacji historycznych drzwi.

Dalsze etapy konserwacji przeprowadzone zostały w pracowni stolarskiej. Po demontażu okuć i zamków oczyszczono powierzchnię drzwi z wtórnych przemalowań metodą mechaniczną i chemiczną. Naprawie poddano czopy, uszkodzone mechanicznie podczas wieloletniego użytkowania. Usunięto również zastępcze części metalowe, w tym arkusze miedzianej blachy, okrywającej fragmenty skrzydeł drzwi najbardziej narażonych na bezpośrednie działanie opadów atmosferycznych. W dalszej kolejności wykonano impregnację drewna środkami owado- i grzybobójczymi. Następnie uzupełniono większe ubytki drewna poprzez flekowanie drewnem dębowym. Drobne ubytki drewna zakitowano, scalając fakturalnie i kolorystycznie z oryginalną substancją drzwi oraz opracowano ich powierzchnię. Następnie zabezpieczono powierzchnię drzwi impregnatem koloryzującym. Uzupełnieniem prac konserwatorskich przy konstrukcji drewnianej drzwi była wymiana miedzianych okuć zabezpieczających górną i dolną powierzchnię skrzydeł drzwi oraz oczyszczenie i zabezpieczenie przed korozją historycznych zamków. Przed montażem drzwi na oryginalnych zawiasach przeprowadzono zabiegi konserwatorskie przy drewnianej futrynie z zachowaniem kolejności zabiegów technologicznych, jakie wcześniej wykonano przy obu skrzydłach drzwi.

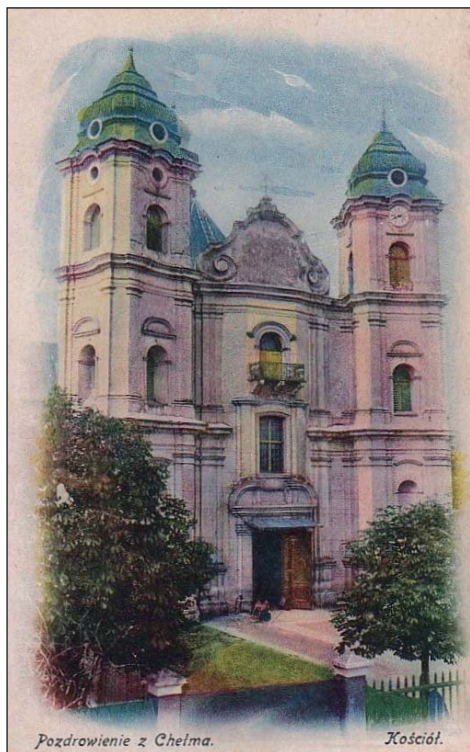
Prace konserwatorskie zrealizowane zostały z bardzo dużym poszanowaniem oryginalnej substancji zabytkowej obiektu. Wymienione zostały wyłącznie zniszczone fragmenty drewna, oraz wtórna okładzina z blachy miedzianej. Zachowane zostały historyczne XIX-wieczne zawiasy oraz zamek główny i blokady lewego skrzydła drzwi. Efektem konserwacji było przywrócenie oryginalnego wyglądu zabytku, jak również przywrócenie w pełni jego walorów użytkowych. Jakość wykonanych prac, jak również użycie do impregnacji drewna preparatów wysokiej jakości, daje gwarancję bezproblemowego korzystania z drzwi przez co najmniej kolejne kilkadziesiąt lat.

RESTORATION OF THE MAIN DOOR TO THE ROMAN CATHOLIC CHURCH OF SENDING OUT THE SAINT APOSTLES IN CHEŁM

In 2014 the wooden main door to the Roman Catholic Church of Sending Out the Saint Apostles in Chełm underwent conservation works. The oak door was made in 1893 by Leon Dobrzański from Żdżanne, district of Siennica Różana, region of Chełm.

The article presents history of the door and its restoration process.

⁸ Harmonogram prac stanowił załącznik do pozwolenia LWKZ.

1. Chełm, fronton kościoła rzymskokatolickiego pw. Rozesłania Świętych Apostołów, pocztówka z ok. 1910 r. Nad drzwiami widoczny jest nieistniejący obecnie daszek blaszany.

2. Drzwi główne, stan przed konserwacją, fot. P. Wira, 2014.

3. Fragment drzwi z widocznymi uszkodzeniami i ubytkami drewna, fot. K. Szyrkarczuk, 2014.

4. Drzwi, stan po konserwacji. Kończenie prac przy futrynie, fot. P. Wira, 2014.

6. Środkowa płyca drzwi z hierogramem Chrystusa, stan po konserwacji, fot. P. Wira, 2014.

5. Ozdobna XIX-wieczna klamka, stan po konserwacji, fot. P. Wira, 2014.

SPICHLERZ W OSMOLICACH GM. STRYŻEWICE

W miejscowości Osmolice, gm. Strzyżewice znajduje się założenie dworsko-parkowe, którego początki sięgają XVI w. Na przestrzeni lat zmieniali się jego właściciele a założenie ulegało przekształceniom – w szczególności w XIX i XX w.

W skład założenia pałacowo-parkowego wchodziły:

- część reprezentacyjna, tj. park w pałacu i rządcówką,
- część folwarczna, ze spichlerzem i stodołą oraz młynem nad rzeką Bystrzycą i domem młynarza,
- część gorzelniana, zlokalizowana po przeciwnej stronie drogi Lublin–Bychawa.

Założenie pałacowo-parkowe wraz ze spichlerzem i młynem zostało wpisane do rejestru zabytków woj. lubelskiego pod nr A/720 – decyzją dyrektora Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie z 22 czerwca 1977 roku, znak: KL.IV-7/6/77.

Spichlerz jest jedynym obiektem zachowanym z dawnego założenia folwarcznego. Został wzniesiony w 1847 roku, w czasie gdy dobra osmolicckie na mocy testamentu Tomasza Grabowskiego przeszły na własność jego córki Marii hr. Stadnickiej, żony Juliusza hr. Stadnickiego. Data wzniesienia budynku widnieje na elewacji od strony wjazdu. W 1907 roku został przebudowany i prawdopodobnie wówczas podwyższony o jedną kondygnację, później dobudowana została od strony wschodniej suszarnia chmielu. Trzykondygnacyjny, wolnostojący spichlerz wybudowany z kamienia wapiennego i cegły, założono na rzucie prostokąta i przykryto dachem dwuspadowym. Elewacje rozczłonkowane są okienkami (w poziomie). Poszczególne kondygnacje oddzielają gzymsy kordonowe. Od strony północnej znajduje się wejście do sklepionych kolebkowo piwnic. Wejście na pierwszą kondygnację ulokowano od strony południowej. Wnętrze spichlerza podzielone było (na całej powierzchni) trójpoziomą konstrukcją drewnianą, zbudowaną z rzędów słupów z podciągami, na którym oparto belki stropowe, a na nich deski podłogi. Komunikację wewnętrzną stanowią schody drewniane. Tego typu rozwiązania i układ wewnętrzny jest charakterystyczny dla budynków gospodarczych i magazynowych XIX i pocz. XX w.

Od 1999 roku teren wraz z budynkiem spichlerza jest własnością spółki z o.o. „OSMOFROST” – producenta mrożonych warzyw oraz owoców i zlokalizowany jest w obrębie zakładu produkcyjnego.

W 2011 roku właściciel obiektu podjął działania mające na celu włączenie nieużytkowanego i zaniedbanego budynku do programu użytkowego zakładu i przebudowę spichlerza na magazyn opakowań – z jednoczesnym dostosowaniem obiektu do obowiązujących wymogów technicznych i możliwości obsługi magazynu wózkiem widłowym, a także ustawienia nowoczesnych systemów regałowych. Tak określone potrzeby użytkowe, zakładały stworzenie jednoprzestrzennego wnętrza, co miało się wiązać z likwidacją ww. zachowanej wewnętrznej konstrukcji drewnianej. Inwestor swoje racje podparł ekspertyzami o jej złym stanie technicznym, a także brakiem zgody na po-

dejmowanie kosztownego remontu i pozostawienie budynku jako nieprzydatnego dla zakładu produkcyjnego.

Zgodnie z opracowanymi w listopadzie 2011 roku wytycznymi konserwatorskimi przy pracach projektowych związanych z remontem i adaptacją należało uwzględnić:

- maksymalne zachowanie zasadniczej zabytkowej substancji budynku (bryła, struktura i układ murów) – z dopuszczeniem rozbiórki wtórnej nadbudowy z cegły (ostania kondygnacja) oraz wtórnej suszarni chmielu w elewacji wschodniej. Wskazano, że działania takie pozwolą na przywrócenie obiektowi pierwotnej bryły i formy architektonicznej,
- zastosowanie tradycyjnych materiałów budowlanych – cegła, kamień wapienny (do uzupełnień murów), drewno, kute żelazo, itp.,
- odtworzenie formy dachu: dwuspadowy, prosty – w nawiązaniu do rozwiązań występujących w tego typu obiektach zachowanych na terenie Lubelszczyzny,
- pokrycie dachu – blacha ocynkowana, płaska,
- utrzymanie artykulacji elewacji wyznaczonych poprzez istniejące otwory okienne i drzwiowe. Dopuszczono możliwość wykonania dodatkowego otworu drzwiowego w parterze elewacji wschodniej, w miejscu przeznaczonej do rozbiórki suszarni oraz odtworzenie zamurowanych otworów okiennych.

W wytycznych wskazano także, na potrzebę zachowania przybudówki w elewacji północnej, (stanowiącej obudowę zejścia do pomieszczeń piwnicznych), zachowania i uzupełnienia detali architektonicznych, utrzymania wielkości i formy istniejących otworów okiennych, zastosowania drewnianej stolarki okiennej o formach ujednoliconych dla całości budynku – w nawiązaniu do rozwiązań występujących już w obiekcie. Wskazano także na potrzebę nadania stolarce drzwiowej, formy powtarzającej układ historyczny – tj. deski w układzie pionowym w części górnej i poziome w części dolnej.

Efektem końcowym wymiany korespondencji pomiędzy służbami konserwatorskimi i właścicielem zabytku, a także roboczych konsultacji, był kompromis umożliwiający wprowadzenie nowej funkcji i zachowanie części drewnianej konstrukcji we wnętrzu.

W oparciu o powyższe w 2012 roku opracowano projekt remontu spichlerza (wykonał go zespół projektowy Biura Usług Projektowych BUDOPROJEKT inż. Janusz Fronczyk). Wydane w 2013 roku pozwolenia: konserwatorskie i budowlane, umożliwiły przystąpienie do prac realizacyjnych. W pierwszej kolejności dokonano m.in. rozbiórki dobudowanych wtórnie pomieszczeń dawnej suszarni i przedsionka, rozbiórki dachu i wtórnej nadbudowy. Wykonane w kolejnym etapie roboty budowlano-remontowe polegały m.in. na: wykonaniu podbicia fundamentów, ich naprawy oraz wykonaniu izolacji pionowych piwnic, wykonaniu stropu odciążającego nad kondygnacją piwnic, remoncie elewacji poprzez przemurowania i naprawę murów kamiennych, wzmocnieniu nadproży okiennych, wymianie stolarki okiennej i drzwiowej (na drewnianą), wymianie pokrycia dachowego i obróbek blacharskich (blacha płaska stalowa, ocynkowana w kolorze szarym, łączona na rąbek stojący), wykonaniu bramy wjazdowej z zadaszeniem i podnośnikiem nożycowym - w elewacji wschodniej. Wśród wykonanych prac wymienić trzeba także położenie nowych tynków, powiązane z utrzymaniem i uzupełnieniem gzymsowania międzykondygnacyjnego, w kolorystyce zbliżonej do naturalnej wyprawy tynkarskiej,

We wnętrzu, przy użyciu wybranych drewnianych elementów (w dobrym stanie zachowania) pozostawiono i poddano zabiegom konserwatorskim jedno przeszło dREW-

nianej konstrukcji, wypełniającej pierwotnie całe wnętrze spichlerza. Pozostałą część wnętrza pozostawiono jako otwartą przestrzeń, mająca służyć jako magazyn.

Opisany powyżej zakres robót budowlanych i prac konserwatorskich przyczynił się do przywrócenia pierwotnej bryły spichlerza oraz jego wartości estetycznych. Obiekt stał się tym samym wyróżniającym się elementem w przestrzeni zakładu jaki i miejscowości.

Koszty remontu i adaptacji w całości poniósł właściciel – OSMOFROST Sp. z o.o.

GRANARY IN OSMOLICE, DISTRICT OF STRYŻEWICE

The granary in Osmolice is the only surviving object from the former manor farm. It was erected in 1847, at the time when the Osmolice property was transferred by Tomasz Grabowski's will to his daughter: countess Maria Stadnicka. The date when the building was erected can be seen on the elevation from the side of the entry.

In 1907 the granary was rebuilt and most probably it was then extended with one storey. Next, an oast house was added on the eastern side. Since 1999, the owner of these grounds and the granary has been OSMOFROST Ltd – a producer of frozen vegetables and fruit. The granary is now situated within the company's area.

The granary's interior has been divided into three storeys with a wooden structure, that is a row of wooden pillars with the binding joist which supports ceiling beams. Floor planks rest on them. The wooden stairs provide internal communication.

Such solutions and internal design are typical of farm buildings and storehouses from the 19th c. and beginning of the 20th c.

The repair works of the building undertaken by its owner in 2011 aimed at its inclusion in the enterprise's operational programme and its conversion into a packaging warehouse.

The construction and renovation works carried out contributed to the restoration of the granary's original form and its aesthetic values.

Inside, one bay of the wooden structure was left in place, consisting of original fragments of ceilings and pillars. Elements in good technical condition were selected for this purpose. The rest of the interior remained as a single-room space to serve as a warehouse.

1. Wnętrze dawnego spichlerza z pozostawionym fragmentem drewnianej konstrukcji, fot. E. Podkościelny, 2014.

2. Fragment zachowanej drewnianej konstrukcji, fot. E. Podkościelny, 2014.

3. Elewacje spichlerza po pracach remontowych, fot. E. Podkościelny, 2014.

4. Spichlerz po pracach remontowych, fot. E. Podkościelny, 2014.

KOŚCIÓŁ W WOJŚLAWICACH – HISTORIA BUDOWY, PRZEKSZTAŁCEŃ I REMONTÓW.

Kościół w Wojsławicach p.w. św. Michała Archanioła usytuowany jest na wschód od rynku, na tyłach zabudowy przyrynkowej przeciętej szeroką ulicą wiodącą do kościoła, co podkreśla jego znaczenie w kompozycji urbanistycznej dawnego miasta. Wystawiony został na miejscu pierwszego drewnianego kościoła zbudowanego prawdopodobnie tuż po lokacji miasta około 1440 r. i kolejnego także drewnianego pod wezwaniem Najświętszej Panny Marii i Wszystkich Świętych¹. Data budowy obecnego murowanego kościoła określana jest najczęściej na lata 1595 – 1608², chociaż z wizytacji biskupiej w roku 1603 wynika, że istniał wówczas jeszcze wcześniejszy kościół, nazywany starym, który wymagał remontu³. Pewna jest data zakończenia budowy nowego kościoła w 1608 r. uwieczniona nad wejściem do nawy głównej od strony południowej, tj. od zamku będącego siedzibą fundatora Mikołaja Czyżowskiego, chorążego Ziemi Chełmskiej, ówczesnego właściciela Wojsławic. Kartusz z tarczą herbową podzieloną na dwa pola, z herbem Topór Czyżowskich i herbem Nowina Czernych, z których pochodziła Zofia żona Mikołaja Czyżowskiego dokumentuje ich zasługi dla kościoła. Nie jest znany pierwotny wygląd kościoła. Wiadomo, że posiadał tak jak obecnie dwa wejścia i cztery ołtarze. Nowy murowany kościół założony na rzucie prostokąta, powstał w okresie i w kręgu oddziaływania budowli sakralnych w stylu renesansowym. Ogólne ukształtowanie i proporcje zachowanej bryły nawiązują jeszcze do cech tego modnego w tym czasie na Lubelszczyźnie stylu.

Jak wynika z wizytacji biskupiej w 1671 r. dach kościoła i podłoga wymagały już wtedy gruntownej naprawy. Z nieznanых przyczyn kościół zniszczony został częściowo po roku 1672, prawdopodobnie w wyniku najazdu tatarskiego⁴.

Renesansowy kościół został wyremontowany i rozbudowany o dwie kaplice w latach 1684 – 90 kosztem kolejnego właściciela Wojsławic Stefana Stanisława Czarnieckiego, pisarza polnego koronnego. Autorem przebudowy kościoła wojsławickiego, był inżynier Jan Michał Link major artylerii twierdzy zamojskiej, natomiast funkcję muratora bezpośrednio dozorującego budowę pełnił Wojciech Lenartowicz. Stefan Czarniecki związany z rodziną Zamojskich, fundował kościół reformatów w Zamościu zaprojektowany przez Jana Michała Linka. Znając dobrze architekta i jego możliwości twórcze zlecił mu przebudowę kościoła w swoich wojsławickich dobrach. Kościół w Wojsławicach powiela charakterystyczny dla inż. Linka schemat budowli jednonawowej, bez krucht, bez wieży, z zamkniętym prosto prezbiterium, węższym od nawy. We wnętrzu przyścienne filary z pilastrami o jońskich głowicach dzielą przestrzeń na przeszłą spięte półkolistym gurtem.

¹ J. Górak, Wojsławice miasteczko rolnicze Ziemi Chełmskiej, praca doktorska, Lublin 1966 r. s.280, mps w archiwum WUOZ Del. W Chełmie.

² Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. VIII, woj. Lubelskie, z.5, pow. chełmski, s.62

³ Ks. J. Wadowski, Kościoły w diecezji chełmskiej, rkps Biblioteka PAN w Krakowie, fotokopia w arch. WUOZ, Del. w Chełmie, s.59

⁴ Ks. J. Żukowski, Dzieje parafii Wojsławice do roku 1914. Lublin, 1965 r. s. 68

Zewnętrzne elewacje dzielone są natomiast rytmicznie przy pomocy pilastrów o tokańskich głowicach. Charakterystycznym dla projektów Linka motywem jest wylamujący się ku górze profil architrawu zastosowany nad oknami nawy i okienkami doświetlającymi krypty kościoła a także oprawa okien umieszczonych w półkolistych profilowanych arkadkach zamkniętych od góry wydatnym gzymsem nadokiennym. Motywy stosowane przez Linka pochodzą w większości z późnorenesansowej architektury polskiej 1 poł. XVII. Poprzez dodanie do renesansowej bryły dwóch kaplic zwieńczonych kopułkami wytworzony został w kościele wojsławickim układ krzyżowy sygnalizujący już nowy styl barokowy. W tym czasie od strony wschodniej do prezbiterium przylegała dość zagadkowa kapliczka doświetlona trzema małymi okienkami pełniąca funkcję zakrystii⁵.

Po śmierci Czarnieckiego, pozostawiony bez wsparcia finansowego kościół znacznie podupadł zaniedbany przez kolatorów i pozostający przez wiele lat bez księdza, który opuścił parafię nie mając wystarczającego uposażenia i środków na utrzymanie świątyni. Przez ten czas opuszczoną parafią zajmowali się augustianie z klasztoru w Krasnymstawie. Dopiero po ostrej interwencji biskupa Krzysztofa Szembeka wprowadzono nowego kapłana a zięć Czarnieckiego Michał Potocki- wojewoda wołyński- przystąpił do restauracji kościoła w 1727 r. Wykonane wtedy prace dotyczyły przede wszystkim wyposażenia wnętrza i jego estetyki. Dalsze plany zniweczył pożar jaki wybuchł w 1726 r. Ze spisu rzeczy kościelnych po spaleniu wynika, że niszczało prawie całe wyposażenie wnętrza, ocalał tylko ołtarz w kaplicy południowej i to co znajdowało się w zakrystii⁶. Tym razem odbudową zajął się dzierżawca Wojsławic Nikodem Woronicz kasztelan kijowski. Porządkowanie wnętrza, i wyposażanie kościoła w nowe ołtarze trwało bardzo długo, gdyż w kolejnym pożarze miasta jaki miał miejsce w 1754 r., kościół stracił dach i zapewne nowe ołtarze. Po tym zniszczeniu remont kościoła sfinansowany został przez Feliksa Potockiego. Na kościele położono nowe pokrycie z dachówek i wstawiono nowe okna. Dalsze prace prowadzone były bardzo wolno, gdyż dopiero po roku 1763 wstawiono pięć nowych ołtarzy⁷. Późnorenesansowy kościół, po kolejnych przebudowach uzyskał w większości barokowy wystrój wnętrza.

W następnych latach prowadzono w kościele tylko drobne naprawy z funduszy Marianny Potockiej żony Feliksa, który zmarł w 1766 r. Kolejna właścicielka Wojsławic i kolatorka kościoła Humbelina Kurdwanowska z Potockich sfinansowała wykonanie ceglanej posadzki w nawie głównej i drewnianej kostki w prezbiterium a nie mogąc łączyć na inne potrzeby zobowiązała swoich sukcesorów do uregulowania zaległości w świadczeniach na rzecz kościoła. Jednak dobra wojsławickie były bardzo zadłużone, skomplikowane działy spadkowe ciągnęły się latami od śmierci Kurdwanowskiej w 1784 r., więc o kościele i jego potrzebach nikt nie myślał. Ostatecznie majątek wraz z miastem w 1790 r. kupił kasztelan chełmski Wojciech Poletyło, który najpierw zajął się budową okazałego założenia pałacowego a dopiero w 1803r. rozpoczął odnawianie kościoła⁸. Ułożone zostało pokrycie dachu nad nawą z blachy a nad zakrystią z dachówki, wykonana wieżyczka nad nawą główną pokryta blachą i zawieszony w niej dzwon, pokryte

⁵ Na jej pozostałości natrafili archeolodzy w trakcie badań związanych z remontem kościoła.

⁶ A. Pilipiuk, Wojsławice. Skarby naszej pamięci, wspomnienie o miasteczku. s.7

⁷ J. Żukowski, op. cit. s.72

⁸ Zamek jest w ruinie i ostatecznie w 1819 r. z polecenia dozorczy miast Badowskiego zostaje rozebrany a gruz przeznaczony na wybrukowanie rynku. Wcześniej z kaplicy zamkowej do kościoła przeniesiony zostaje ołtarz.

gontem dachy kaplic a wieżyczki obłożone blachą. We wnętrzu wykonana została drewniana podłoga a w prezbiterium posadzka marmurowa, naprawione wszystkie okna i zamontowane nowe organy⁹. W 1840 r. duży pożar zniszczył miasto, spłonął wtedy również dach kościoła. Z funduszy Alojzego Poletyło pokryty został dachówkami, nowy dach zmieniony nieco bo zrezygnowano z odtwarzania wieżyczki na sygnaturkę. W tym też czasie dostawiono drewniane przybudówki osłaniające wejście główne, boczne i do zakrystii¹⁰. Z danych archiwalnych wynika, że przez wiele lat nie prowadzono przy kościele żadnych prac. Nowi właściciele dóbr uwikłani w swoje sprawy najwyraźniej zaniedbali opieki nad kościołem. Dopiero w 1898 r. pomalowane zostało wnętrze kościoła, jednak nie kosztem rodziny Poletyłów a włościanina Pawła Łatki z miejscowości Huta, należącej do parafii wojsławickiej. Podobnie w 1901 r. dzięki ofiarności właściciela apteki Wacława Boguszewskiego wykonana została w kościele nowa marmurowa posadzka, zachowana do naszych czasów. Postawa parafian zmobilizowała do działania Franciszka Poletyłę gospodarującego w dobrach wojsławickich i w 1907 r. z jego funduszy położono na kościele nowy dach, rozebrano drewnianą przybudówkę przy wejściu głównym i przy elewacji frontowej dostawiono dwie przybudówki murowane¹¹.

W czasie pierwszej wojny światowej kościół został częściowo uszkodzony, spaliła się jedna z przybudówek i drzwi główne. Gruntowny remont rozpoczęty został dopiero w 1924 r. i trwał do 1932 r. Zniszczoną dachówkę zastąpiono wtedy blachą cynkową, naprawiono tynki zewnętrzne i pomalowano wnętrze kościoła¹². W 1931 r. orzeczeniem wojewódzkiego konserwatora zabytków z 25 marca, kościół parafialny i dzwonnica w Wojsławicach zostały uznane za zabytkowe. Prawdopodobnie do drugiej wojny światowej nie wykonywano większych remontów. Po wojnie pierwsze działania dotyczyły parterowej dzwonnicy – bramy, którą ówczesny proboszcz w 1948 r. nadbudował bez zgody wkz, zamurowując prześwit bramny. Jak wynika z zachowanej korespondencji, administrator parafii nie chciał więcej uchybiać prawu i dlatego malowania wnętrza kościoła dokonał wg projektu Lucjana Pakulskiego zaakceptowanego w lipcu 1953 przez wkz w Lublinie. Ściany miały być pomalowane na białą, natomiast na pilastrach, w obramieniach okien, na parapecie chóru i nad lamperią wprowadzony został ornament wg wzoru załączonego do projektu. Dodatkowo wobec stwierdzenia niewłaściwego przesklepienia otworu nad chórem, WKZ zalecił usunięcie stropu Kleina i wykonania właściwej kolebki¹³.

Przez następne lata przy kościele nie są prowadzone żadne działania naprawcze, jedynie w latach 70-tych jest wzmianka o drobnych reperacjach dzwonnicy i plebanii. W następnych latach kolejni administratorzy parafii koncentrowali się jedynie na pracach konserwatorskich przy wyposażeniu ruchomym kościoła. Przeprowadzana była kolejno konserwacja ołtarza głównego, obrazów i rzeźb. Dopiero w 1998 r. ks. Ryszard Ciostek zwrócił się do WKZ w Chełmie o zgodę na wymianę więźby dachowej na kościele, wy-

⁹ J. Żukowski, op. cit. s. 76. Dyskusyjna jest informacja powielana w kolejnych opracowaniach o wykonaniu wówczas sklepienia kolebkowego z lunetami. W trakcie planowanych prac remontowych i badań architektonicznych we wnętrzu kościoła będzie możliwe zweryfikowanie tej niejednoznacznie udokumentowanej informacji.

¹⁰ Arch. Diec. Lub. Rep. 60, IVb. Inwentarz z 14 listopada 1852 r.

¹¹ J. Górak, op. cit. s.281.

¹² A. Pilipiuk, Wojsławice. Skarby naszej pamięci, wspomnienie o miasteczku. s. 54. cytat ze „Zwierciadła” 1926 r. i KZS w Polsce, t.VIII, z. 5, s.62

¹³ jw. pismo wkz z 24 lipca 1953 r.

konanie nowego pokrycia, wymianę okien i naprawę tynków. Podobny zakres prac planowany był przy dzwonnicy. Ksiądz określał stan dachu na kościele jako krytyczny. Oględziny przeprowadzone 5 marca 1998 r. potwierdziły ten stan i już 13 marca wydane zostało przez WKZ w Chełmie stosowne pozwolenie na prace remontowe. Z powodu braku funduszy w 2000 r. dokonano tylko gruntownej naprawy dachu i pokrycia go blachą ocynkową oraz wymiany rynien i rur spustowych. Planowana wcześniej wymiana okien zrealizowana została etapami dopiero w latach 2006–2008. W 2006 r. wstawiono dwa nowe okna w prezbiterium i cztery w kaplicach bocznych a w 2008 r. zamontowano 12 pozostałych okien. Zgodnie z pozwoleniem WKZ zamontowane zostały w kościele okna drewniane zabezpieczone metalowymi kratami, wykonane na wzór okien historycznych. Z powodu braku funduszy dalsze prace remontowe przełożone zostały na lata następne. W trakcie kolejnych kontroli prowadzonych przez pracowników delegatury chełmskiej WUOZ w Lublinie stwierdzano zły stan tynków, liczne spękania i zawilgocenie ścian, wysolenia na dość znacznej wysokości spowodowane brakiem izolacji, niewłaściwym ukształtowaniem terenu i odprowadzeniem wód opadowych. Dotyczyło to także budynku dzwonnicy i muru otaczającego cały zespół sakralny. Ze względu na pogarszający się stan techniczny, a przede wszystkim estetyczny całego zespołu, administrator parafii wspierany przez radę parafialną podjął decyzję o gruntownym remoncie kościoła i dzwonnicy. Na początku 2010 r. zlecono prace projektowe i w tym też roku 12 lipca wydane zostało pozwolenie na roboty budowlane i prace konserwatorskie przy kościele a 16 listopada na prace przy dzwonnicy. Szeroki zakres planowanych prac ze względów finansowych podzielony został na etapy. Prace przy budynku kościoła rozpoczęto w 2011 r. W pierwszym etapie dokończony został remont dachu kościoła, zaimpregnowana więźba dachowa preparatem ognioochronnym Styrolak W1, dokonana została naprawa fundamentów, wzmocnienie wieńcem żelbetowym i wykonana izolacja przeciwwilgociowa pionowa i pozioma metodą iniekcji preparatem Aquafin 2K, wykonana opaska wokół kościoła, wymiana stropów w obrębie przybudówek i kruchty a także założone ściągi wzmacniające konstrukcję budynku i odtworzone drzwi do zakrystii wykonane na wzór historycznych. W 2012 r. kontynuowano remont kościoła. Zakres wykonanych wówczas prac obejmował wykonanie izolacji odgromowej, odprowadzenie wód opadowych poza teren przykościelny, skucie zwietrzałych i odspojonych tynków na ścianach krucht i przy wejściu do kościoła. W 2013 r. wykonano remont całej elewacji frontowej a także północnej i południowej.

Natomiast w 2014 r. prowadzone były prace przy elewacji wschodniej oraz przy ścianach zewnętrznych kaplic św. Antoniego i Matki Boskiej Lewicyńskiej. Na wszystkich elewacjach do wysokości 2 m położone zostały tynki renowacyjne, zakonserwowany został detal architektoniczny a całość ścian pomalowana w kolorze piaskowym. Miłym zaskoczeniem było odkrycie w trakcie prac konserwatorskich przy kaplicy południowej zachowanych pod tynkiem znacznych partii ozdobnych gzymsów z motywem kimationów.

W grudniu 2013 r. zawałiła się duża część murowanego ogrodzenia i wystąpiła konieczność poszerzenia zakresu robót budowlanych planowanych przy zespole kościelnym dodatkowo o remont muru ogrodzeniowego. Po uzyskaniu stosownych pozwoleń remont muru został rozpoczęty w 2015 r. od odtworzenia zawałonego odcinka południowo – zachodniego.

Równoległe z pracami remontowymi, prowadzone były badania archeologiczne i architektoniczne, obrazujące liczne zmiany zachodzące w strukturze kościoła i w jego otoczeniu. Odkryto m.in. fundamenty budynku przylegającego do kościoła od strony

północno-wschodniej będące prawdopodobnie pozostałością klasztoru dominikanów rezydujących tutaj w XV w. lub karmelitów sprowadzonych do Wojsławic przez Stanisława Stefana Czarnieckiego.

Prace remontowo – konserwatorskie prowadzone były przy wsparciu ze środków unijnych, dotacji WKZ w Lublinie i Starostwa Powiatowego w Chełmie, i oczywiście dzięki ofiarności wspólnoty parafialnej a także wielkiemu zaangażowaniu aktualnego administratora parafii ks. Zbigniewa Kasprzyka.

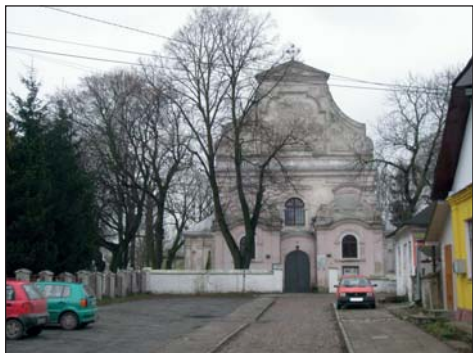
Obecnie pozostały do wykonania prace remontowo – konserwatorskie chóru, posadzek i schodów a w końcowym etapie wymiana instalacji elektrycznej, naprawa tynków wewnętrznych oraz malowanie wnętrza kościoła. W roku bieżącym kontynuowany jest remont muru ogrodzeniowego i dzwonnicy. Prowadzone są ponadto prace konserwatorskie przy portalu od strony południowej z datą 1608 i herbami fundatorów kościoła. Uwieńczeniem całości prac ma być remont krypt pod kościołem mieszczących ozdobne trumny z pochówkami kolejnych właścicieli Wojsławic i udostępnienie ich do zwiedzania. Choć we wnętrzu nie został zrealizowany cały program planowanych docelowo działań, to trzeba przyznać, że dotychczas wykonane prace poprawiły już znacznie stan zachowania zabytkowego obiektu oraz uwydatniły walory architektoniczne i estetyczne zaniedbanej do niedawna świątyni.

THE CHURCH IN WOJSŁAWICE – HISTORY OF CONSTRUCTION, TRANSFORMATION AND RENOVATION

St Michael Archangel Church in Wojsławice was erected in 1595 – 1608, in the period and under the influence of other sacred objects of the Lublin Renaissance type. Even though its original form is not known, the general shape and proportions of the building refer to this style which was fashionable in the Lublin region at that time. After a big fire, the church was rebuilt in 1684 – 1690 from the funds of Stefan Stanisław Czarniecki, Crown's military administrator and owner of Wojsławice in that period. The author of rebuilding plans of the Church in Wojsławice was Jan Michał Link, an engineer, major of the artillery of the Zamość fortress, while the construction work was directly supervised by Wojciech Lenartowicz.

The church in Wojsławice repeats the pattern, characteristic of engineer Link, of a single-nave building, without vestibules and tower, with a closed presbytery which is narrower than nave. Architecture of the interior encompasses pillars close to the walls which divide the space into bays joined with a semicircular buttress. Similarly, external elevations are rhythmically divided into bays through pilasters with Tuscan heads. The motifs used by Link mostly originated from the late-Renaissance Polish architecture of the first half of the 17th c. After successive fires, the church was renovated and extended with two chapels and annexes added to the front nave.

The church, quite neglected after World War II, has undergone repair works since 2011, encompassing also its belfry and the wall surrounding the nearby cemetery, in order to emphasize its architectural and aesthetic values. Along with repair works, archaeological and architectural research has been conducted, demonstrating numerous changes in the church's structure and its surroundings.

1. Wojsławice, kościół, wygląd elewacji frontowej przed remontem, fot. St. Rudnik, 2009.

2. Prace przy izolacji fundamentów kościoła. Widoczny fragment muru budowli przylegającej do kościoła od strony płu.-wsch. Fot. B. Kruk, 2011.

3. Fragment elewacji bocznej podczas prac remontowych.

4. Wymiana tynków na przybudówkach w elewacji frontowej, fot. St. Rudnik, 2012.

5. Zamurowane okno odkryte za ołtarzem w kaplicy MB. Lewiczyńskiej od str. południowej, fot. P. Wira, 2010.

6. Elementy dekoracyjnego gzymsu odsłonięte w trakcie prac konserwatorskich przy detalu architektonicznym, fot. St. Rudnik, 2014.

7. Kaplica MB Lewiczyńskiej po remoncie, fot. St. Rudnik, 2014.

8. Widok kościoła od strony pld.-zach. po pracach remontowych, fot. St. Rudnik, 2014.

LEŚNA PODLASKA – KAPLICA ZJAWIENIA W ZESPOLE KLASZTORNYM OO. PAULINÓW

Leśna Podlaska zwana dawniej Lśną, posiada interesujący sanktuaryjny zespół kościelno-klasztorny, stanowiący własność oo. Paulinów. Przez prawie 400 lat swojego istnienia podlegał on najrozmaitszym przemianom. Pojawiały się i znikwały elementy architektoniczne mające związek z funkcjami, jakie klasztor ten pełnił w różnych etapach swojej historii. Zmieniali się właściciele, zmieniało się jego otoczenie.

Historia sanktuarium rozpoczyna się w 1683 r. zjawieniem „cudownego obrazu” Najświętszej Marii Panny. Obraz ten „objawił się” w miejscu obronnym zw. Kamionką lub Okopami Krzyżackimi, być może na wczesnośredniowiecznym XIII-wiecznym grodzisku. W wiekach XV obszar ten jest związany z dobrami Połubińskich mających swoją siedzibę w pobliskich Bukowicach¹. W wieku XVI stanowi, w ramach tegoż zespołu dóbr, własność Dembińskich a następnie Koniecpolskich. W 1625 nabywa je Mikołaj Firlej, w okresie tym miejscowość ta jest już zwana Lśną. W 3 ćw. XVII wieku Lśna znajduje się w rękach Adama Franciszka Warszyckiego, po którym dziedziczy przed 1676 rokiem Paweł Kazimierz Michałowski, skarbnik orszański, twórca religijnego znaczenia miejsca².

Paweł Michałowski, trzy lata po zjawieniu się cudownego obrazu, w miejscu jego zjawienia wybudował niewielki drewniany kościółek pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny oraz św. apostołów Piotra i Pawła. Dzięki jego staraniom 26 września 1695 r. ówczesny zarządca diecezji łuckiej, ks. Konstanty Dubrawski erygował w Leśnej parafię, zatwierdzając na proboszcza, przedstawionego przez Michałowskich, ks. Pawła Franciszka Janickiego³. Ksiądz Janicki jeszcze przed 1715 r. rozpoczął budowę nowej murowanej kaplicy. Nie doczekał się jej ukończenia, zmarł bowiem w 1716 r.⁴ Po jego śmierci proboszczem został kanonik łucki ks. Andrzej Fabiański i on to ukończył budowę nowej kaplicy. Kaplica ta dla licznie napływających pielgrzymów szybko okazała się za małą. Wobec tego ks. Fabiański rozpoczyna budowę nowego i obszerniejszego kościoła. Z braku funduszy prace przy nowym kościele szybko przerwano, a w 1726 r. umiera ks. Fabiański⁵. Rok później, Władysław Michałowski kolator leśniański zrzeka się swoich praw na rzecz oo. Paulinów⁶ a biskup łucki na posiedzeniu konsystorza w Janowie (Podlaskim) 20 września 1727 r. wyraził zgodę na założenie klasztoru i budowę nowego kościoła. Projekt nowego kościoła wykonał w 1730 r. architekt Vicenzo Rachetti⁷. Prace

¹ Katalog Zabytków Sztuki, woj. Lubelskie, pow. Biała Podlaska, IS PAN, 2006, s. 150.

² K. Zdański, *Przyczynki do dziejów powiatu brzesko-liteńskiego i ziem nim objętych*, Warszawa 1936, s. 115.

³ P.J.K. Podlasiak (ks. J. Pruszkowski), *Historia zjawienia i cudownego obrazu Matki Boskiej oraz kościoła w Leśnej na Podlasiu*, Kraków, 1897, s.16.

⁴ J. Maraśkiewicz, *Leśna Podlaska, architektura kościoła*, PTSK, 1983 r., s. 11.

⁵ Tamże, s.13.

⁶ O. Konstantyn Moszyński – prowincjał zakonu oo. paulinów, PSB, T- XVIII, z.2, s.412.

⁷ Archiwum Jasnej Góry (dalej AJG), sygn. 1546, s. 3-5, Umowa na projekt kościoła zawarta pomiędzy O. Moszyńskim, a architektem warszawskim W. Rachettim.

budowlane zakończono do 1752, a sześć lat później biskup łucki Antoni Wołłowicz dokonał jego konsekracji⁸.

Trzeci rozbiór Polski zamyka okres świetności leśniańskiego sanktuarium. Po upadku powstania styczniowego, w 1865 r. usunięto z Leśnej Paulinów osadzając w ich miejsce administratora parafii ks. Leona Przesmyckiego. W kwietniu 1875 r. decyzją cara Aleksandra II klasztor leśniański wraz z kościołem i „cudownym obrazem” przeszedł na własność prawosławnych. W trzy lata potem przebudowany klasztor i kościół przejęło zgromadzenie kobiet rosyjskich, a w 1889 roku powołano „Leśniańskij żeńskij pierwoklasnyj monastyr”⁹.

Kaplica pw. Najświętszej Panny Marii i śś. Piotra i Pawła zwana jest dzisiaj Kaplicą Zjawienia. Wzniesiono ją z cegły oraz obustronnie otynkowano. Założona została na planie zbliżonym do kwadratu, z niższym i węższym prezbiterium oraz przylegająca od pn. zakrystią. Wąskie przesło prezbiterium otwarto półkolistą arkadą na nawę. Wewnątrz ściany zakończono z obiegającym belkowaniem z fryzem kostkowym, a w ścianach bocznych umieszczono niewielkie wnęki. Nad nawą rozpostarto sklepienie kolebkowe, natomiast w prezbiterium krzyżowe. Kaplica posiada zwieńczone stosunkowo prostym belkowaniem dwukondygnacyjne elewacje. Znaczenie elewacji frontowej wzmacniają pary narożnych toskańskich pilastrów. Między nimi umiejscowiono portal o toskańskich pilastrach wspierających odcinkowe belkowanie, na którym osadzono trójkątny naczółek. Całość przykryto dwuspadowymi dachami z ośmioboczną wieżyczką na sygnaturkę zwieńczoną baniastym hełmem.

Obecny wygląd kaplicy jest skutkiem przeróbek dokonanych w XVIII wieku oraz XIX i XX wiecznych remontów. Przystępując do próby rekonstrukcji XVII wiecznego wyglądu kaplicy, należy stwierdzić, iż jej wyniki muszą być hipotetyczne. Skąpe i niejasne informacje, które udało się pozyskać dotyczą czasu jej powstania oraz fundatorów. Całkowicie pomijają jej wygląd i w pewnym sensie uniemożliwiają odpowiedź na postawione pytanie, jak wyglądał obiekt w pierwszym okresie swego powstania?

Całkowity brak materiałów ikonograficznych powoduje, że jedynym źródłem, do którego możemy się odwołać jest pochodząca z pierwszej połowy XVIII wieku malowanka O. Pokorskiego (rys.5). Ten niezbyt precyzyjny szkic powstał najprawdopodobniej w latach 30. XVIII wieku, w związku z zamiarem budowy nowego kościoła.

Rozpoczęty w bieżącym roku gruntowny remont elewacji kaplicy, połączony ze skuciem zniszczonych tynków dolnych kondygnacji umożliwił architektoniczną analizę odsłoniętych fragmentów. Analiza ta pozwoliła na określenie wielkości i kształtu pierwotnych otworów okiennych i drzwiowych. Wykazała, że cegły dolnej kondygnacji posiadają większe rozmiary od cegieł kondygnacji górnych. Uwidoczniała otwory z odciętymi końcówkami drewnianych belek, wykazała wyraźne podniesienie terenu wokół kaplicy. Jednoznacznie potwierdziła, że zakrystia pn. została dobudowana do korpusu i że jej gzyms wieńczący jest bardzo zbliżony do gzymsu wieńczącego korpusu oraz prezbiterium. W elewacji frontowej, po obu stronach portyku, widoczne są odcinkowo zamknięte i zamurowane otwory okienne/płyciny?. Ponad nimi występują otwory z odciętymi końcówkami drewnianych belek, a nad belkami oraz otworem drzwiowym kolejne zamurowania otworów okiennych. Środkowy otwór okienny przysłania dziś trójkątny naczółek portalu głównego.

⁸ J. Maraśkiewicz, s. 13-19 (historia budowy kościoła).

⁹ Tamże, s. 13.

W elewacji pd. odsłonięty został zamurowany otwór drzwiowy pokrywający się z wewnętrzną wnęką ściany bocznej. Po jego lewej stronie czytelny jest zamurowany otwór okienny/płycina, a sam narożnik posiada cechy pierwotnego oszkarpowania. Także i w tej elewacji występują otwory z końcówkami drewnianych belek. W południowej elewacji prezbiterium odkrywamy zmurowany otwór drzwiowy oraz łuki odciążające. Analogiczną sytuację obserwujemy w pn. elewacji prezbiterium

Matka Boska zawsze miała dla kościoła rzymskokatolickiego wyjątkowe znaczenie. Tematyka maryjna, szczególnie po soborze trydenckim, w życiu kościoła stała się powszechna, także na obszarze dzisiejszego Południowego Podlasia¹⁰. Liczne Cudowne Obrazy charakteryzują się różnorodnością typów ikonograficznych, odwołujących się często do ikonografii kościoła wschodniego, scalają w swoisty sposób oba religijne porządki. Najlepszym tego potwierdzeniem jest fakt zjawienia się w Leśnej „cudownego obrazu”¹¹ podlaskim unitom. Owe cudowne obrazy szybko stawały się celem pielgrzymek, podnosiły znaczenie miejscowości, w której się pojawiły. Budowano dla nich kościoły lub kaplice, zarówno prowincjonalne jak i o znacznych wartościach architektonicznych. Jedne i drugie posiadały jednakowe znaczenie, znaczenie wyłącznie religijne. Częściej wznoszono kościoły, zachowane do dziś kaplice Zjawienia w Leśnej Podlaskiej, w Janowie Lubelskim w Sanktuarium Matki Bożej Różańcowej czy w Zawadzie należą raczej do wyjątków.

Cudowny obraz pojawił się w 1683 r., przechowywany był w kościele w Bukowicach i przeniesiony został do Leśnej w 1686 r., do nowo zbudowanego drewnianego kościoła. Zamyśl budowy kaplicy Zjawienia pojawił się tuż przed 1715 r. Wobec braku należytych środków finansowych prace przy wznoszeniu kaplicy, jak na jej wielkość, trwały stosunkowo długo, bo aż do 1718 r. Kaplicę dostawiono do pd. elewacji tegoż kościoła¹². Wzniesiono obiekt niewielki, zdecydowanie niższy od obecnego, jego frontowa elewacja posiadała trzy wysoko osadzone otwory okienne, dwie płyciny i otwór drzwiowy między nimi. Flankowały ją narożne tokańskie pilastry. W elewacji bocznej korpusu oraz prezbiterium istniały otwory drzwiowe a nad nimi niewielkie okienka. Kolejne drzwi zewnętrzne istniały w elewacji pn. prezbiterium. Ta prosta i niewielka kaplica z nacechowaną prostotą i linearnością podziałów fasadą mieściła się w rodzimym nurcie polskiej architektury. W jakim sensie potwierdza to „malowanka” o. Pokorskiego pochodząca z 1 poł. XVIII w.(rys. 5).

Brak potwierdzonej informacji o przebudowie i rozbudowie kaplicy zmusza nas do postawienie w powyższej sprawie wyłącznie hipotez. Wydaje się, że mogło to nastąpić tuż po wybudowaniu przez oo. Paulinów nowego murowanego kościoła. Pewne jest natomiast, że przebudowa polegała na podwyższeniu korpusu oraz prezbiterium, nadaniu elewacjom nowej artykulacji oraz stworzeniu „centralnego” wnętrza poprzez użycie formy sklepienia i jego rozczłonkowanie. Czynnikiem integrującym wnętrze jest także światło, a właściwie jego niewielka ilość docierająca do wnętrza z wysoko osadzonych okien. Nowym opracowaniem objęto także fasadę. Dwukondygnacyjna, opięta delikatnymi tokańskimi pilastrami w wielkim porządku, z nowym zintegrowanym z pilastrami

¹⁰ Powstały sanktuaria m.in. w Leśnej, Horodyszczu, Kostomłotach, Parczewie, Łosicach oraz najslawniejsze z nich w sapieżyńskim Kodniu.

¹¹ Popularnie zwany „cudowny obraz” w rzeczywistości jest płaskorzeźbą w polnym kamieniu, o cechach ludowych. Przedstawia Matkę Boską obejmującą prawym ramieniem Dzieciątko Jezus. Należy do typu ikonograficznego Matki Boskiej Świętoduskiej.

¹² J. Maraśkiewicz, *Leśna Podlaska, architektura kościoła*, PTSP, 1983 r., s.11

portalem głównym nabrała cech „*grande maniere*”, jest bardzo klasycyzująca oraz bardzo „pasująca” do elewacji bocznej wzniesionego przez oo. Oblatów oraz Rachettiego kościoła. W tym samym nurcie wzniesiono przy pn. elewacji dodatkową dobudówkę zwaną zakrystią. Przypomnieć należy, że ok. 1750 r. prace przy budowie nowego kościoła nadzorował mało znany architekt Kowalewski¹³. Jednak pytanie kto jest autorem projektu przebudowy kaplicy, na tym etapie badań, musi pozostać bez odpowiedzi¹⁴.

Wiek XIX przynosi upadek znaczenia leśniańskiego sanktuarium, w 1875 roku liczne budynki klasztorne, kościół a przede wszystkim kaplica, znalazły się w bardzo złym stanie zachowania¹⁵. Przejęcie obiektów przez prawosławnych oraz udzielone im finansowe wsparcie cara Aleksandra II powstrzymało upadek sanktuarium. Poczynione latach 1879-1891 przez prawosławnych remonty utrzymały formę kaplicy z poł. XVIII w. Nie naruszyły jej także kolejne, przeprowadzone w latach 20. XX w. już przez oo. Paulinów. W 2000 roku nadano wnętrzu nowy wystrój wzbogacając je nie tylko nową obudową studni z „cudowną wodą”, ale także obrazami L. Maciąga obrazującymi ważne wydarzenia z dziejów leśniańskiego kościoła i klasztoru. W nastawie ołtarzowej umieszczono obraz z „Cudownym Zjawieniem”¹⁶.

Podkreślić należy, że określoną ok. poł. XVIII w. architekturę kaplicy cechuje wysoki artystyczny poziom, że nieznany autor przebudowy posiadał duże zawodowe umiejętności. Nie mniejsze znaczenie ma drugi fakt, że realizacja przebudowy kaplicy Zjawienia została głęboko przemyślana i pod względem artystycznym świetnie zrealizowana, co świadczy o poziomie intelektualnym ówczesnych przełożonych zakonu oo. Oblatów.

THE REVELATION CHAPEL IN THE MONASTERY COMPLEX IN LEŚNA PODLASKA

The monastery complex of the Pauline fathers in Leśna Podlaska, situated within so-called Okopy Leśniańskie (an early medieval fortified settlement), comprises, apart from the church and monastery buildings, also a small Baroque Revelation Chapel built by priest Paweł Janicki before 1717. The chapel was erected at the site of the miraculous revelation of Our Lady's image, then called Our Lady of Leśna. After the church was built and the miraculous picture was moved into it, the chapel was refurbished from inside and outside in mid-18th c., thus receiving its final form. In the 19th c, it was practically unused and was renovated again around 1880. In about 1970 a well with healing water was added. Currently, the chapel undergoes extensive repair of the elevation, including replacement of plaster in its lower part. Due to removal of plaster, it was possible to analyse the architectural structure of the building and its later transformation in the 18th, 19th and 20th c.

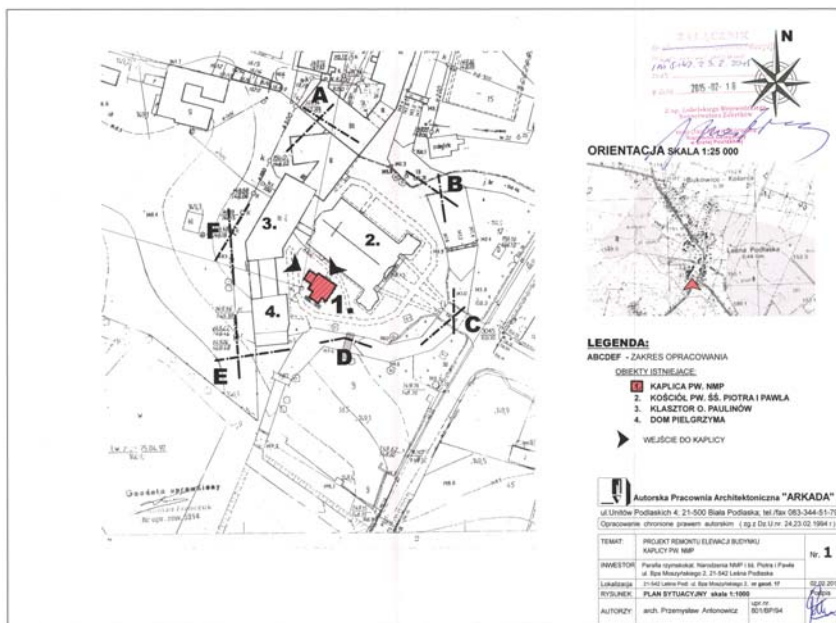
¹³ AJG, sygn758, s.370.

¹⁴ Niniejszy artykuł ma na celu jedynie zwrócenie uwagi na architekturę kaplicy (także funkcję), pozostającą w cieniu pięknego leśniańskiego kościoła. Być może uda się kiedyś materiał ten rozszerzyć i odpowiedzieć na postawione w nim pytania dotyczące czasu powstania kaplicy, autora projektu oraz pomysłodawcy.

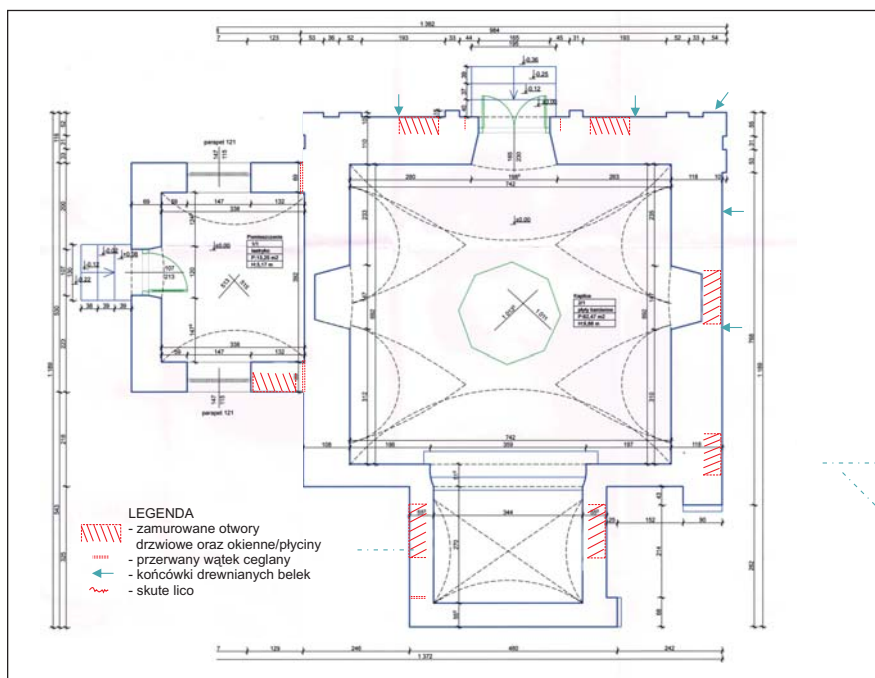
¹⁵ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach. Leśna Podlaska, fundusze Budowlane i cmentarze kościoła Parafialnego Paulinów w Leśnej, T.1, s.44.

¹⁶ WUOZ w Lublinie, Delegatura Biała Podlaska, Akta administracyjne.

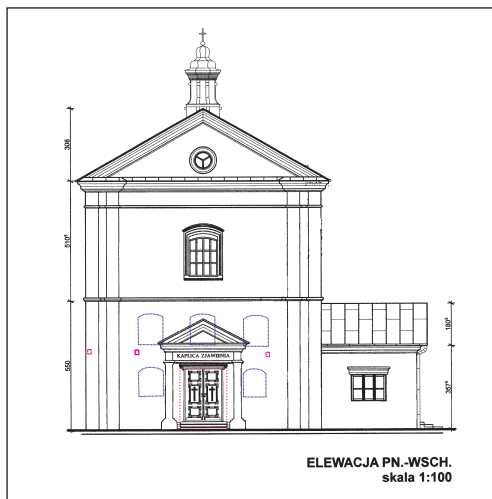
Rysunki:

1. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, sytuacja, oprac. P. Antonowicz, 2014.

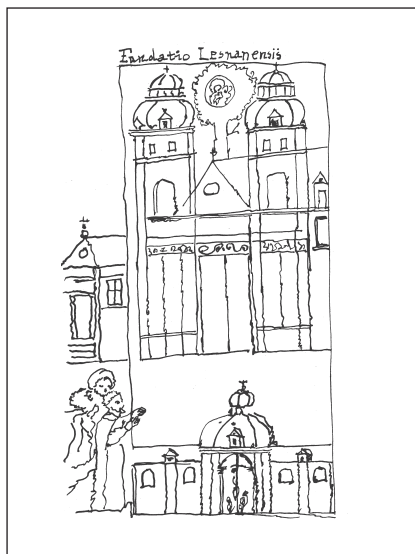
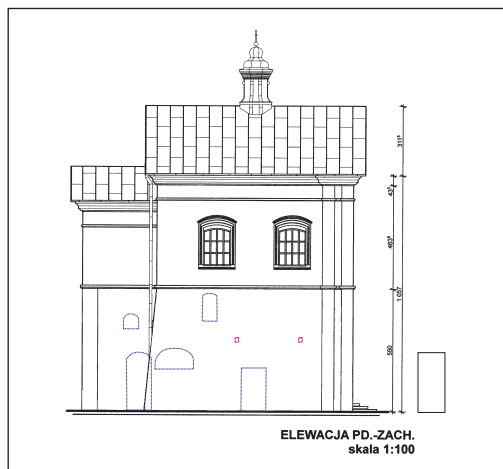

2. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, rzut z wynikami badań architektonicznych, oprac. J. Maraśkiewicz, 2014.

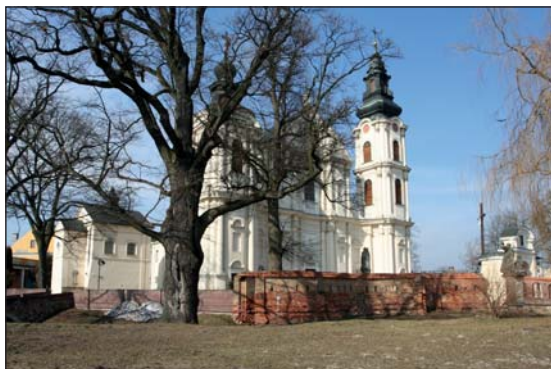
3. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, elewacja wsch. z wynikami badań architektonicznych, oprac. J. Maraśkiewicz, 2014.

4. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, elewacja pd. z wynikami badań architektonicznych, oprac. J. Maraśkiewicz, 2014.

5. Leśna Podlaska – zespół klasztorny w Leśnej Podlaskiej, rys. o. Pokorski, 1 poł. XVIII w. (oryg. Klasztor OO Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie).

Fotografie:

1. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

2. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, elewacja pd., fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

3. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, elewacja pn., fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

4. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, dolna kondygnacja elewacji pd., fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

5. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, pd. elewacja prezbiterium, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

6. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, pn. elewacja prezbiterium, fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

7. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, elewacja wsch., część pd., fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

8. Leśna Podlaska – zespół klasztorny oo. Paulinów, kaplica Zjawienia, elewacja wsch., część pn., fot. J. Maraśkiewicz, 2014.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY W GOŚCIERADOWIE – PRACE REMONTOWO-KONSERWATORSKIE.

Zespół pałacowo-parkowy w Gościeradowie został wpisany do rejestru zabytków pod nr A/83 jako przykład XVIII w. założenia rezydencjonalnego, w którym kanony barokowe łączą się z klasycyzującym wystrojem architektonicznym. W jego skład wchodzi następujące obiekty: pałac z parkiem (opartym na francuskich i angielskich wzorach), w którym na zamknięciu osi głównej wystawiono łuk tryumfalny, klasycystyczna kapliczka w parku angielskim, neogotycka brama w alei wjazdowej oraz dworek i spichlerz.

Założenie pałacowo-parkowe zostało wzniesione w latach 80. XVIII w. przez Eligiusza Prażmowskiego, w miejscu drewnianego dworu wzniesionego w posagu przez Jego żonę Salomeę Wybranowską. Od 1816 roku dobra gościeradowskie przeszły na własność ich jedynej córki Marii zameżnej z Franciszkiem Suchodolskim. Ostatni z rodu Eligiusz Suchodolski zmarły bezpotomnie w 1894 zapisał w testamencie pałac wraz z parkiem i częścią zabudowań gospodarczych Warszawskiemu Towarzystwu Dobroczynności. Z uwagi na nowe potrzeby funkcjonalne w kontekście wprowadzenia do pałacu szpitala – w latach 1904 - 1911 został przeprowadzony poważny remont wnętrz pałacowych. Wówczas też zapewne odnowiono elewacje upraszczając barokowy detal architektoniczny i nadając mu cechy neoklasycystyczne. W latach 20 XX w. przeprowadzono zabiegi restauratorskie, które doprowadziły do przekształceń detalu architektonicznego oraz zmiany w dyspozycji wnętrz. Kolejny remont miał miejsce po 1944 r. w związku z adaptacją na prewentorium przeciwgruźlicze dla dzieci. W dalszej kolejności zespół przeznaczono na Dom Pomocy Społecznej dla dzieci (który w 1985 r. stał się właścicielem zespołu przez zasiedzenie). Remont - poprzedzający obecny - przeprowadzono w 1972 r.

Pałac usytuowano w założeniu w typie „entre cour et jardin” (między dziedzińcem i ogrodem) na osi wzdłużnej przebiegającej od alei wjazdowej przez gazon, ogród francuski z aleją spacerową, aż do łuku tryumfalnego. Wzniesiono go jako obiekt dwukondygnacyjny z wysokim podpiwniczeniem, przykryto dachem czterospadowym nad korpusem głównym i trójpółaciowym z lukarnami nad ryzalitami. Założony został na planie prostokąta. Elewację frontową posiada dwa ryzality boczne, w części środkowej wprowadzono trzykolumnowy portyk zwieńczony trójkątnym frontonem i krzyżem na szczycie. W tympanonie oculus, na gzymsowaniu napis „Res sacra miser” (nie-szczęśliwy jest rzeczą świętą). Do portyku prowadzą schody z kamienną balustradą. Na parterze w części centralnej trzy otwory wejściowe, dwa z prostokątnym nadświetłem. Wszystkie otwory parteru zwieńczone dekoracyjnymi naczółkami – składającymi się z gzymsu wspartego na wspornikach, zamkniętego łukiem półowalnym. Na piętrze okna ujęte profilowanym obramieniem z uszakowymi podokiennikami. Elewację ogrodową ukształtowano jako pięcioosiową z ryzalitem środkowym poprzedzonym szerokim tarasem z murowaną balustradą z dwustronnymi schodami (równoległymi do elewacji). Ryzalit zwieńczono trójkątnym frontonem z oculusem w tympanonie. Szczyt w narożach ozdobiono trzema klasycznymi wazonami. Na parterze, na osi trzy porte-fenetre,

dekoracja architektoniczna otworów okiennych analogiczna jak na fasadzie. Elewacje boczne, w tym samym układzie czteroosiowym i dekoracji, w narożnikach wschodnich otwory wejściowe z nadświetlem.

Planowane prace remontowo-budowlane związane z odnowieniem elewacji zostały poprzedzone sondażowymi badaniami tynków i warstw malarskich w oparciu o program badawczy. Ich celem było ustalenie historycznego wystroju malarskiego oraz określenie kolejnych nawarstwień wypraw tynkowych i malatur. Odkrywki badawcze założono na licach ścian oraz na detalu architektonicznym tj. obramieniach i zwieńczeniach otworów, gzymsach, narożnych boniowaniach oraz kolumnach i balustradach portyku. Badania wykonała Małgorzata Podgórska-Makal w październiku i listopadzie 2013 r. W wyniku badań stwierdzono znaczny zakres wymiany pierwotnej wyprawy tynkowej, której dokonano w ramach remontu przeprowadzonego w 1972 r. Wówczas nowe tynki elewacji prawdopodobnie „zgroszkowano” i pokryto cienką warstwą zaprawy cementowej. Elementy układu architektonicznego wymieniono na nowe z mocnej zaprawy cementowej. W konkluzji sprawozdania stwierdzono, że nie natrafiono na ślady pierwotnych wypraw tynkowych i warstw malarskich. W związku z tym zaproponowano opracowanie projektu kolorystyki na podstawie analogii występujących w innych barokowych założeniach.

Jak wskazuje Zofia Baranowska autorka monografii zespołu pałacowego w Gościeradowie obiekt należy zaliczyć do pałaców w stylu „klasycyzującego baroku”. Zapewne duży wpływ na ukształtowanie budowli miał Eligiusz Prażmowski zafascynowany kulturą i architekturą francuską, w której klasycyzm miał rangę stylu narodowego, a wspomniana forma klasycyzującego baroku rozwinęła się już w XVII w.. Mając na względzie wnioski pobadawcze, w drodze komisyjnych ustaleń zaproponowano monochromatyczną kolorystykę pałacu, przy której bogata dekoracja architektoniczna nadawała dodatkowej plastyczności.

Za podstawę prac remontowo-budowlanych przyjęto projekt architektoniczno-budowlany (wraz z późniejszym aneksem) opracowany przez mgr inż. arch. Irenę Wierzbicką. Zakres prac obejmował renowację całej powierzchni tynków przy zachowaniu istniejącego wystroju architektonicznego z uzupełnieniem i odtworzeniem detalu. Po wstępnych robotach budowlanych polegających na oczyszczeniu z warstw tynków lica muru, sporządzono aneks do projektu w zakresie wzmocnienia licznych spękań i rozwarstwień ceglanej struktury ścian i detalu. W kolejnych etapach robót wykonano nowe wyprawy tynkowe oraz pomalowano obiekt w kolorze ciepłej szarości (uzgodnionym w trakcie roboczych ustaleń ze służbą konserwatorską).

Równolegle przeprowadzono prace konserwatorskie przy kamiennych głowicach i bazach kolumn portyku, odnowiono także metalowe litery w strefie gzymsu.

Osobny problem techniczno-konserwatorski stanowił taras od strony parku. W trakcie robót budowlanych stwierdzono gorszy (niż pierwotnie przypuszczano) stan techniczny murów pomieszczenia piwnicy (pod tarasem) konstrukcji schodów i posadzki oraz poważne zawilgocenia. Powyższe uwarunkowania spowodowały konieczność rozszerzenia zakresu robót. Wykonane roboty budowlane przywróciły obiektowi stabilną strukturę techniczną murów, ustabilizowano biegi schodów i wykonano izolacje przeciwwilgociowe. Na bieg schodów powróciły stopnie z bloków kamiennych z czerwonych płyt granitowych, w tej samej tonacji wykonano posadzkę tarasu, odnowiono balustrady. Ściany licowe otynkowano i pomalowano w kolorze elewacji.

Wraz z remontem elewacji parteru przeprowadzono renowację założenia parkowego. Opracowany przez Tomasza Skorupę i Pawła Kieraczyńskiego projekt przystosowania parku przy Domu Pomocy Społecznej dla potrzeb osób niepełnosprawnych przewidywał następujący zakres prac: przebudowę układu komunikacyjnego dróg i dojazdów, ciągów pieszych w postaci ścieżek spacerowych, a także przebudowę mostku na cieku wodnym, remont ogrodzenia. Powyższy projekt uwzględniał historyczne materiały dokumentacyjne oraz wytyczne i opinie urzędu konserwatorskiego do przedstawionej koncepcji rewitalizacji parku i gospodarki drzewostanem.

W wyniku przeprowadzonych prac dokonano rewaloryzacji i konserwacji zabytkowego barokowego założenia typu „entre cour et jardin”. Układ komunikacyjny (powielający w zasadzie już istniejący), drogi dojazdowe oraz dziedzińce przed pałacem wyłożono kostką klinkierową. W alejach i ścieżkach parkowych zastosowano nawierzchnię z drobnego tłucznia. Nawierzchnie ścieżek wykonano w systemie Hanse Grand. W ramach tych działań wyremontowano most na kanale wodnym, przebudowano skarpy nad stawem oraz wyremontowano łuk triumfalny. W odniesieniu do ostatniego elementu wykonano nową wyprawę tynkową i odtworzono detal architektoniczny w oparciu o jego zachowane oryginalne fragmenty. Równoległe z ww. robotami budowlanymi i drogowymi przeprowadzono rewaloryzację parku w zakresie gospodarki drzewostanem (do pełnego zakończenia rewaloryzacji pozostało jeszcze wykonanie nowych elementów szaty roślinnej).

Prace remontowe i rewaloryzacyjne przy wsparciu środków unijnych przeprowadzono w latach 2012-2015. W wyniku remontu został przywrócony zabytkowy układ założenia parkowego, a pałac otrzymał swój pierwotny (odnowiony pod względem technicznym) wystrój architektoniczny i kolorystyczny.

Bibliografia:

1. Baranowska Z., Gościeradów „Zespół Pałacowy - Dokumentacja historyczno-architektoniczna, PP. Pracownie Konserwacji Zabytków Oddział w Warszawie, Warszawa 1966 (mps w archiwum WUOZ Lublin).
2. Celichowski A. i Herda J., Studium historyczno-przestrzenne ogrodu pałacowego w Gościeradowie, Biuro Studiów i Projektów Lasów Państwowych w Łodzi Samodzielny Zespół Zieleni (mps w archiwum WUOZ Lublin).
3. Celichowski A. i Herda J., Projekt koncepcyjny zagospodarowania terenu zabytkowego parku w Gościeradowie, Biuro Studiów i Projektów Lasów Państwowych w Łodzi 1987 (w archiwum WUOZ w Lublinie).
4. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, T. VIII woj. lubelskie z . 9 pow. kraśnicki, W-wa 1959.
5. Podgórska-Makal M., „Dokumentacja badań sondażowych kolorystyki elewacji Pałac Suchodolskich Gościeradów”, 2014 r. (mps w archiwum WUOZ Lublin).
6. Skorupa T., i Kimaczyńskiego P., „Ogród przy Domu Pomocy Społecznej im. hr Elżęszy Suchodolskiej w Gościeradowie, Przystosowanie obiektu dla potrzeb osób niepełnosprawnych, projekt budowlany), w 2012 + Aneks z 2013 r. (mps w archiwum WUOZ Lublin).
7. Stanek-Lebioda B., Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – Pałac i Architektura ogrodowa w miejscowości Gościeradów. 1983 r. (mps w archiwum WUOZ Lublin).

8. Wierzbicka I., „Projekt architektoniczno-budowlany (Aneks) – Remont tarasu zewnętrznego ogrodowego” oprac. w Biuro Projektowe ARAMESA, 2013 r. (mps w archiwum WUOZ Lublin).
9. Wierzbicka I., „Projekt architektoniczno-budowlany, Remont elewacji budynku pałacu”, oprac. w Przedsiębiorstwo Usługowo-Handlowe DOMBUD 2012 r, - Aneks z 2013 r. (mps w archiwum WUOZ Lublin).

THE PALACE AND PARK COMPLEX IN GOŚCIERADÓW

The palace and park complex in Gościeradów was founded in the 1780s by Eligiusz Prażmowski. It consists of: a Baroque palace with classical architectural décor, a park whose main axis is closed with a triumphal arch, a classical chapel, a Neo-Gothic gate in the entrance alley, a manor house and a granary. From the beginning of the 20th c. the complex was used by the Warsaw Charitable Society and then converted into a hospital. Currently it houses a Care Centre. The repair works from the 1920s, the 1940s and 1972 only slightly changed the original layout of the park and the architectural design of the palace.

The refurbishment and construction works conducted recently within the park and palace aimed at restoration of the historical arrangement and the original décor of the palace. These works in the palace included: replacement of plaster; clearing of architectural details, renovation of the terrace, and painting the elevation in warm grey. In the park, access roads and the courtyard were paved with clinker blocks, and the surface of alleys was made in Hanse Grand system. The little bridge on the water canal and the triumphal arch were repaired. The tree stand management in the park was reviewed, as well.

1. Elewacja ogrodowa pałacu, stan z 1973 roku, fot. W. Głodzik (w archiwum WUOZ w Lublinie).

2. Widok na aleję główną parku, stan z lat 60., 70. XX w. (w archiwum WUOZ w Lublinie).

3. Łuk triumfalny na zakończeniu alei głównej, stan z 1973 r. (w archiwum WUOZ w Lublinie).

4. Elewacja boczna (od płn.) w trakcie prac konserwatorskich, fot. A. Kasiborski, 2013.

5. Elewacja frontowa (od wsch.), w trakcie prac konserwatorskich, fot. A. Kasiborski, 2013.

6. Elewacja boczna (od płd.), w trakcie prac konserwatorskich, fot. A. Kasiborski, 2013.

7. Elewacja frontowa (od wsch.), stan zakończeniu prac remontowo-konserwatorskich, fot. A. Kasiborski, 2014.

8. Elewacja ogrodowa (od zach.), stan zakończeniu prac remontowo-konserwatorskich, fot. A. Kasiborski, 2014.

Badania archeologiczne fortyfikacji Zamościa.

Budowę fortyfikacji Zamościa¹ rozpoczęto w 1580 r., zaraz po rozplanowaniu zabudowy miejskiej, a zakończono w 1618 r. Według projektu Bernardo Moranda wzniesiono na planie siedmioboku system wałów ziemnych², licowanych od zewnątrz murem ceglany (tzw. kurtyn). Grubość muru i wału wynosiła u podstawy ok. 7m, a ich wysokość sięgała do 10-12m. Na załamaniach murów obronnych usytuowano początkowo 8 bastionów, czyli dodatkowe, wieloboczne budowle obronne, wysunięte przed linię obwarowań miasta, wzmacniające obronę prostych odcinków kurtyn. Do miasta prowadziły trzy bramy: Szczebrzeska, Lubelska i Lwowska. Wybrana ziemia na budowę wałów utworzyła fosy otaczające miasto, o szerokości kilkunastu metrów i głębokości do 6-7m. Obwód tych fortyfikacji wynosił ok. 2,5km. Dodatkową zaporę dla atakujących stanowiły zalewy wodne, utworzone w miejscu naturalnych rozlewisk i bagien, otaczających miasto od strony południowej i zachodniej. Powstała w ten sposób bardzo nowoczesna twierdza na wzór włoski, o fortyfikacji bastionowej. Umocnienia te były wielokrotnie unowocześniane w związku z rozwojem sztuki wojennej i broni. Pod koniec XVII w. zamojskie fortyfikacje zmodernizował Jan Michał Link (major artylerii, inżynier i architekt), który m.in. przebudował bastion III (w miejscu dwóch małych bastioników powstał jeden wielki), wybudował murowane słoniczoła i nadszańce ziemne trzech bastionów oraz utworzył platformy ogniowe w barkach bastionów. Gruntowna przebudowa i rozbudowa twierdzy nastąpiła w latach 1817-1831. Pracami modernizacyjnymi kierował pułkownik Jan Mallet-Malletski. W kurtynach i bastionach utworzono galerie strzelnicze, zabudowano cofnięte barki bastionów tworząc w ten sposób kazamaty artyleryjskie, a w szczytach bastionów VI i VII, w miejsce ziemnych nadszańców, wzniesiono piętrowe, murowane z cegły działobitnie (kawaliery) i dodatkową linię murów obronnych w fosach (tzw. mur Carnota) oraz 4 kojce (kaponiere) - jednokondygnacyjne budowle ceglano-kamienne na planie czworoboku, ze sklepieniem kolebkowym osłoniętym ziemią i otworami strzelniczymi, usytuowane w fosach nad kanałem wodnym, powiązane z murem Carnota, służyły do wzmocnienia obrony fosi i stanowiły dodatkowe zabezpieczenie podejścia pod kurtyny. W trzech kurtynach wykonano potężny (furty wodne) - ukryte w murach obronnych tunelowe przejścia na ich przedpole. Natomiast na przedpolu zasadniczych fortyfikacji twierdzy pojawiły się liczne dodatkowe dzieła obronne: 9 rawelinów (budowle na planie trójkąta, złożone z dwu wałów ziemnych, wierzchołkiem skierowane na przedpole, otwarte w kierunku murów) oraz 3 lunety (budowle ziemne podobna do rawelinu, ale o zamkniętym obwodzie i dalej wysunięta na przedpole). Powstały też dwie nowe bramy Lubelska i Lwowska (stare замуrowano) oraz rotunda (murowana z cegły działobitnia, wysunięta daleko na przedpole południowego frontu twierdzy), połączona z miastem groblą, na której znajdował się mur osłaniający przejście. Obwód rozbudowanych fortyfikacji po zewnętrznej krawędzi fos sięgał ok. 5km, a dodając rotundę, wzrastał do ok. 6km. W latach 1866-68, z rozkazu cara Aleksandra II,

¹ J. Kowalczyk, *Zamość miasto idealne*, Lublin 1980.

² S. Herbst, J. Zachwatowicz, *Twierdza Zamość*, Warszawa 1936.

twierdza została zlikwidowana - murowane fortyfikacje wysadzono, ich relikty rozebrano (zachowały się jedynie 2 nadszańce, bramy i rotunda), a zewnętrzne umocnienia ziemne zniwelowano. Warto nadmienić, że przez cały okres istnienia Twierdza Zamość kilkakrotnie kapitulowała z powodu wyczerpania się zapasów żywności, wody, leków i broni, ale w walce została zdobyta tylko raz, w 1809 r., przez wojska Księstwa Warszawskiego, a broniła jej wówczas załoga austriacka.

Pierwsze badania archeologiczne fortyfikacji Zamościa przeprowadzono w 1969 r., na rawelinie kurtyny V-VI. Był to obiekt broniący dojścia do Bramy Lubelskiej Nowej, wzniesiony w latach 1809-1813 na planie trójkąta z trzech wałów ziemnych. Odsłonięto wówczas relikty kamiennego wału (małego rawelinu z końca XVII w.), fragmenty nasypu ziemnego z murem oskarpowania środkowej części rawelinu oraz główny, ceglany mur obwodowy czoła rawelinu z kamiennym cokołem jego podstawy i południowy mur rawelinu od strony Bramy Lubelskiej Nowej, który stanowił przyczółek mostu łączącego bramę z drogą, biegnącą wzdłuż czoła rawelinu. W fosie, pomiędzy rawelinem a Bramą, natrafiono na fundamenty murowanego kojca (datowany na 1833 r.). Ponadto zadokumentowano profil wału rawelinu, krawędź fosy i jej stoki, z zasypiskiem wału i jego warstwami niwelacyjnymi z okresu kasaty twierdzy (1866 r.).³

Kolejnym obiektem fortyfikacji Zamościa badanym przez archeologów w latach 70. i 80. XX w., był Bastion VII. W rzucie posiadał kształt nieregularnego pięcioboku, którego dwa najdłuższe boki (po ok. 80 i 70m długości) ustawione wierzchołkami w szpic (pod kątem ok. 97°) stanowiły czoła bastionu, skierowane na przedpole i wysunięte na ok. 60m przed mury obronne. Krótsze boki (po ok. 10-15m), załamane do wewnątrz na styku z czołami, tworzyły orylony (tzw. ucha) i barki, a piąty odcinek zamykający pięciobok od stromy miasta stanowił szyję, na linii której w XVII w. wzniesiono ziemny, a w XVIII w. murowany nadszańiec, dla wzmocnienia obronności, ze względu na wysoki poziom terenu na przedpolu tego odcinka twierdzy. Badania wykopaliskowe w roku 1976 rozpoczął K. Radwański⁴ wykonując przekopy wewnętrzne i zewnętrzne w obrębie bastionu. Prace te w latach 1977-79 kontynuował T. Nawrołski, a następnie w latach 1982-84 badaniami kierował P. Dębowski⁵. Odsłonięto wówczas pełny narys bastionu wraz z jego zewnętrznymi i wewnętrznymi urządzeniami. Zadokumentowano relikty ceglanych murów zewnętrznych prawego i lewego czoła bastionu wraz z pozostałościami przebiegu galerii strzelniczej, ceglane mury barków bastionu, platformę ogniową w lewym barku oraz półkoliste ceglano-kamienne mury orylonów, które zostały w XIX w. zabudowane wraz z cofniętą przestrzenią barków, tworząc przesklepione kazamaty dla stanowisk artylerii, która mogła ostrzeliwać przedpola sąsiednich kurtyn. Rozpoznano także ziemne nawarstwienia plateau bastionu, odkrywając ceglano-kamienne i kamienne mury tzw. żeber, których zadaniem było wzmocnienie konstrukcyjne trzonu ziemnego wnętrza bastionu. Odkryto również obecność fosy wewnętrznej pomiędzy plateau bastionu a nadszańcem i ceglano-omurowania jej skarp. W trakcie pro-

³ W. Zin, M. Grabski, I. Kutylowska, *Sprawozdanie z badań urbanistyczno-archeologicznych i architektonicznych przeprowadzonych w obrębie rawelinu kurtyny 5-6 na terenach pofortecznych w Zamościu w okresie od 5 VIII – 17 VIII 1969 r.*, Kraków 1969.

⁴ K. Radwański, *Zamość, bastion VII. Wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1976*, Kraków 1976.

⁵ A. Witkowski, *Zamość-Stare Miasto. Bastion VIII. Wyniki badań i nadzorów archeologicznych*, Zamość 1988.

wadzonych badań uchwycono kilka faz chronologicznych budowy i rozwoju bastionu. Najstarsza pochodzi z XVI w. i wiązana jest z działaniami Bernardo Moranda, młodsze datowane są na XVII i XVIII w., a najmłodsza to dzieło J. Malletskiego z 1 poł. XIX w. Prowadzone prace badawcze objęły również Nadszańiec. W jego obrębie odnaleziono ceglane poterny (murowane i przesklepione korytarze), umożliwiające przejście z nadszańca do kazamat i galerii strzelniczej bastionu. Ponadto podczas robót przy formowaniu i odbudowie bastionu zadokumentowano układ nawarstwień glebowych fosy otaczającej bastion, w której odkryto fragmenty ceglano-kamiennego muru Carnota, pochodzącego z lat 1820-21 (powstałego podczas modernizacji twierdzy prowadzonej przez J. Malletskiego) oraz niższą partię kazamaty narożnej (słoniczoła bastionu), wybudowanej jeszcze w k. XVII w. przez J. M. Linka.

Badania Bastionu I zapoczątkował w 1989 roku A. Witkowski⁶, który odsłonił dobrze zachowaną prawą kazamatę bastionu z jej ceglanym sklepieniem, poziomem posadowienia ścian wewnętrznych i ściany zewnętrznej. Kolejne prace na tym obiekcie realizowano w latach 2008⁷ i 2009⁸. Początkowo prowadzono rozpoznanie przebiegu murów zewnętrznych lewej kazamaty i ich konstrukcji, a następnie odkryto jej sklepienie, na którym zachowało się gładkie tynkowanie zaprawą wapienno-piaskową z dodatkiem czerwonego barwnika. Uchwycono także narys murów konstrukcyjnych bocznych ścian kazamaty, umożliwiające określenie jej wymiarów (18m x 14,60m). W trakcie badań na plateau bastionu natrafiono na dość dobrze zachowany trawers defensywny – budowla pełniąca rolę małego nadszańca, usytuowana w szyi bastionu, stanowiła dodatkowy element obronny. Jej mury o grubości 1,72m wykonano z cegły, a naroża i gzymsy przyziemia wykończono obrobionymi ciosami kamiennymi. Obiekt ten był dwukondygnacyjną konstrukcją o wymiarach 19,10m x 9,20m, ze ścianą północną ukrytą w nasypie ziemnym i wzmocnioną murem oporowym. Odsłonięto także ceglano-lico zewnętrzne kazamaty w lewym barku bastionu, z dwoma strzelnicami armatnimi oraz fragment muru barku bastionu z otworem strzelniczym galerii. Ponadto natrafiono na liczne odcinki murów, których część jest bezpośrednio powiązana z konstrukcją kazamaty i trawersu, a inne stanowiły relikty galerii strzelniczej będącej pozostałością murów i konstrukcji nasypowej kurtyny I-VII. Ostatni etap badań Bastionu I z lat 2011-2013⁹ doprowadził do odsłonięcia murów jego lewego i prawego czoła, na odcinku od orylonów do linii torów kolejowych, co pozwoliło wyznaczyć kąt czoła bastionu. Odkryto także relikty murów konstrukcyjnych poterny, prowadzącej z prawej kazamaty na plateau bastionu. Zaobserwowano, że zewnętrzne lico murów Bastionu wykonane z cegły, były zatarte tynkiem wapienno-piaskowym barwionym na czerwono. Analizując informacje historyczne¹⁰ i dane z badań archeologicznych, można przypuszczać, że Bastion I był największym powierzchniowo obiektem fortyfikacji Zamościa. Wzniesiony na przełomie

⁶ A. Witkowski, *Zamość–Stare Miasto. Bastion I. Wyniki badań archeologicznych*, Zamość 1989.

⁷ J. Buszewicz, M. Pomarańska, *Twierdza Zamość. Sprawozdanie z badań archeologicznych kazamaty wschodniej Bastionu I*, Zamość 2008.

⁸ R. Pomarański, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion I. Wyniki sondażowych badań archeologicznych*, Zamość 2009.

⁹ E. Rejniewicz, *Dokumentacja z nadzorów archeologicznych nad pracami związanymi z realizacją inwestycji Zamość – inwentaryzacja archeologiczno-architektoniczna związana z realizacją projektu „Zamość miasto UNESCO, Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki”*, tom I-IV, Turka 2014.

¹⁰ A. Kędziora, *Dawna architektura i budownictwo Zamościa*, Zamość 1990.

XVI i XVII w. przez B. Moranda, a następnie w latach 1821-31 przebudowany przez J. Malletskiego. Posiadał narys pięcioboku, którego dwa najdłuższe boki po ok. 100m długości uformowane w szpic (pod kątem ok. 90°) stanowiły czoła bastionu wysunięte na ok. 90m na przedpole murów kurtynowych, a jego krótsze boki (po ok. 15-20m), załamane w kierunku kurtyn tworzyły barki, w których mieściły się kazamaty ze strzelnicami artyleryjskimi. Podczas I wojny światowej (1916 r.) Austriacy w trakcie budowy linii kolejowej z Zamościa do Hrubieszowa, zniszczyli przednią część Bastionu.

Bastion II usytuowany na południowym odcinku fortyfikacji Zamościa jest najmniejszym z bastionów, ukształtowanym jako spłaszczone dzieło obronne typu *piatta-forma*. Mury jego czoł o długości po ok. 40m były rozchylone w kąt rozwarty (ok. 150°) co powodowało, że był bardzo płytki i wysuwał się na przedpole jedynie na ok. 25m. Taką formę wymusiły warunki terenowe (niestabilność gruntu spowodowana obecnością rozlewisk rzecznych). Sondażowe badania archeologiczne¹¹ pozwoliły odsłonić lewy bark bastionu i odcinek jego lewego czoła, zachowany jedynie w dolnej partii na wysokość kamiennego cokołu oraz kilku warstw cegieł ułożonych w wątku naprzemiennym (warstwa główek – warstwa wozówek), łączonych zaprawą wapienno-piaskową. Mur ten posadowiono na odsadce kamiennej lub cienkiej warstwie gruzu ceglanego, spoczywających na zwietrzelinie skały macierzystej. Uwidoczniony został otynkowany fragment muru pochodzący z galerii strzelniczej kurtyny I-II, który sąsiaduje z lewą kazamatą Bastionu. Zły stan zachowania bastionu jest wynikiem wyburzania obiektów fortecznych. Odsłonięte relikty fortyfikacji reprezentują ich schyłkową fazę użytkowania, przypadającą na okres ostatniej modernizacji twierdzy z lat 1825-1831, realizowanej wg projektu J. Malletskiego. Całość narysu Bastionu II wraz z kamiennymi fundamentami lewego i prawego czoła oraz obu jego barków z odcinkiem XIX-wiecznej galerii strzelniczej, a także ścianę kazamaty lewej z dwoma otworami strzelniczymi dla armat, odsłonięto i zadokumentowano w trakcie robót związanych z jego rekonstrukcją w latach 2011-13¹². Uwidoczniono wówczas profil ziemnego nasypu wnętrza Bastionu, gdzie w regularnych odstępach zaznaczały się kamienne żebra, elementy oporowe stabilizujące nasyp oraz wzmacniające konstrukcję murów. Podczas nadzorowania końcowego etapu robót prowadzonych przy Bastionie II w roku 2014¹³, odsłonięto mury dolnej partii jego czoł i barków. Zaobserwowano, że dolny pas bloków kamiennych charakteryzuje się ostrym załamaniem przejścia barków w czoła, natomiast pas górny posiada naroża zaokrąglone. Świadczy to o dwóch fazach jego budowy. Fazę starszą (cokół dolny), należy wiązać z pierwszym okresem budowy fortyfikacji, tzw. morandowskim i datować na XVI/XVII w. Faza młodsza (cokół górny), to pozostałości po ostatniej tzw. malletowskiej modernizacji twierdzy, datowanej na lata 20. XIX w.

Bastion III stanowił południowo-zachodni narożnik fortyfikacji Zamościa. Przed rozpoczęciem prac archeologicznych jedynie ukształtowanie terenu pozwalało nakreślić jego przybliżony zarys. Historia bastionu jest dość złożona. Początkowo były tu dwa mniejsze bastioniki wzniesione na przełomie XVI i XVII w. przez B. Morando¹⁴, ze

¹¹ Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion II. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych*. Zamość 2009.

¹² Ł. Rejnowicz, *op. cit.*

¹³ Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion II. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, Zamość 2014.

¹⁴ A. Kędziora, *op. cit.*

względem na miękki grunt, który nie utrzymałby solidniejszej konstrukcji. Dopiero w latach 1687-94 przebudował je w jeden duży bastion J. M. Link¹⁵, po skomplikowanych pracach inżynierskich, polegających na stabilizacji gruntu poprzez palowanie, ale i tak ceglano omurowania posiadały jedynie dolne partie czoła i barki nowej budowli, natomiast resztę stanowił dwupoziomowy nasyp ziemny. Pierwsze badania na tym obiekcie przeprowadził w 1981 roku P. Dębowski¹⁶, odsłaniając ceglano mury niezachowanej części budynku prochowni, który usytuowany jest na plateau Bastionu. Kolejne badania prowadzono tu w 2008 r.¹⁷, w celu rozpoznania budowy bastionu. Odsłonięto fragment profilu lewego czoła Bastionu, potwierdzając, że jedynie dolna część czoła była obmurowana, a pozostała część, aż do wypłaszczenia plateau tworzył nasyp ziemny. W wykopach na prawym barku Bastionu odsłonięto skomplikowany układ reliktów architektonicznych z różnych faz jego rozwoju. Zapewne najstarszym elementem jest przyległy do bastionu fragment muru kurtyny III-IV z elementami galerii strzelniczej oraz pochylnia z końca XVII w., kiedy to bastion uzyskał regularny narys i cofnięte barki. Natrafiono także na nieco młodszy układ murów po kazamacie i poternie z pocz. XIX w., a także cele galerii strzelniczej oraz przejścia komunikacyjne pomiędzy tymi elementami fortyfikacji. W trakcie dalszych badań sondażowych¹⁸ z 2009 r., odsłonięto część lewego barku bastionu, zachowanego w dolnej partii na wysokość kamiennego cokołu oraz kilku warstw cegieł ułożonych w wątku naprzemiennym (główka-wozówka), łączonych zaprawą wapienno-piaskową oraz otynkowany fragment muru pochodzący ze zniszczonej galerii strzelniczej kurtyny II-III, sąsiadującej z fragmentarycznie zachowaną lewą kazamatą. Nadzory przy wykopie energetycznym pomiędzy Arsenalem a Bastionem III, realizowane w 2010 r. przez A. Witkowskiego¹⁹ pozwoliły odkryć prawą ścianę poterny powstałej wg. projektu J. M. Linka w k. XVII w., biegnącej od Bastionu w kierunku Arsenału i dostawiony do niej kanał sanitarny będący późniejszą konstrukcją zrealizowaną wg. projektu J. Malletskiego w XIX w. Badania w 2012 r. przy rekonstrukcji Prochowni²⁰ pozwoliły zadokumentować reliktury murów fundamentowych jej zniszczonej części i niewielkie fragmenty posadzki, wyznaczające poziom użytkowy obiektu. Dokładnego rozpoznania elementów konstrukcyjnych i budowy Bastionu III dokonano w latach 2011-13, w trakcie badań wykonywanych przy rekonstrukcji fortyfikacji²¹. Odsłonięto pełny narys murów fundamentowych całego Bastionu, z jego czołami, barkami oraz wewnętrznymi ścianami kazamat w obu barkach, gdzie odnotowano liczne przemurowania z kilku faz funkcjonowania fortyfikacji (wraz z trzema pochylniami prowadzącymi od strony Arsenału). Stwierdzono, że Bastion III posiadał wielowarstwowy mur ceglano-kamienny. Warstwa zewnętrzna i wewnętrzna wykonana jest z cegły, natomiast

¹⁵ *jak wyżej*

¹⁶ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Bastion III. Prochownia. Wyniki badań archeologicznych*, Zamość 1988.

¹⁷ Artur Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion III, kurtyna II-III i III-IV. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych*. Zamość 2008.

¹⁸ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion III. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych*, Zamość 2009.

¹⁹ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Arsenał – Bastion III. Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych*, Zamość 2010.

²⁰ R. Pomarański, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion III – Prochownia. Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych*. Zamość 2012.

²¹ Ł. Rejniewicz, *op. cit.*

rdzeń muru wypełniony jest głównie kamieniem wapiennym i fragmentami cegieł, zalanych zaprawą wapienno-piaskową. W dolnej partii muru zewnętrznego zachował się pas wykonany z dwóch warstw kamiennych bloków piaskowcowych, poniżej którego znajdują się trzy warstwy cegieł oraz kolejna warstwa bloków piaskowcowych. Powyżej pasa kamiennego mur ceglany był tynkowany (a raczej zacierany), naroża były malowane na białą imitując bloki piaskowca („farba w fałsz kamienna”). W lewym barku Bastionu III przy połączeniu z kurtyną II-III odsłonięto fragment tylnej ściany kazamaty z paleniskiem i kominem oraz fragment jej sklepienia. Ściany kazamaty były wykonane z cegieł spojonych zaprawą wapienną, zatarte tynkiem i pomalowane na czerwono, z uwidocznieniem spoin. Na wysokości paleniska napotkano znacznej grubości mur kamiennie-ceglany o charakterze ściany przyporowej. W cofniętej części lewego barku odkopano relikty posadowienia zniszczonych cel galerii strzelniczej, ich połączenia z kazamatami i galerią strzelniczą kurtyny II-III. Cele w tej części zachowały się w postaci reliktyw otynkowanych ścian z widocznymi wnękami, a na ich powierzchni czytelne były warstwy pobiałki i brudnika (malowanie ochronne dolnej powierzchni ściany - dzisiejsza lamperia). W środkowej części prawego czoła bastionu odsłonięto relikty kanału z fragmentem kamiennej podstawy rzygacza. W pozostałej części wykopów odnotowano arkady ceglane świadczące o istnieniu cel strzelniczych w bastionie. W prawym barku bastionu odsłonięto natomiast bardzo skomplikowany układ elementów murowanych. Najstarsze wydają się być ceglane ściany platformy ogniowej i prowadząca do niej pochylnia - przypisywane fazie linkowskiej (k. XVII w.). Pozostałe relikty reprezentują fazę malletowską (lata 1817-23), to zewnętrzna ściana barku (ok. 2m grubości), elementy konstrukcyjne pod płaski strop przykrywający tą kazamatę, korytarz i schody stanowiące przejścia z kazamaty do galerii strzelniczej bastionu i kurtyny III-IV oraz kolejne dwie pochylnie osłonięte ścianami prowadzącymi w kierunku Arsenału. Bastion III w swej ostatecznej formie posiadał narys pięcioboku, którego dwa boki po ok. 80m długości uformowane w szpic (pod kątem ok. 80°) stanowiły czoła bastionu wysunięte na ok. 90m przed linię murów kurtynowych, a jego krótsze boki (po ok. 25m), załamane w kierunku kurtyn tworzyły barki.

Bastion IV stanowił północno-zachodnie naroże fortyfikacji Zamościa (obecnie Park Miejski). Wybudowany przez B. Morando na przełomie XVI/XVII w., o konstrukcji murowano-ziemnej na dość niestabilnym gruncie, co spowodowało kilkakrotne jego obsunięcia²². Posiadał narys pięcioboku, którego dwa najdłuższe boki posiadające po ok. 80m długości uformowane w szpic (pod kątem ok. 80 stopni) stanowiły czoła bastionu wysunięte ok. 100m przed mury kurtynowe, a jego krótsze boki (po ok. 25m), załamane w kierunku kurtyn tworzyły barki, natomiast piąty bok (linia kurtyny) zabudowany został ziemnym nadszańcem. Badania archeologiczne praktycznie nigdy nie objęły tego obiektu. Jedynie podczas prac rewitalizacyjnych fortyfikacji Zamościa prowadzonych w latach 2011-13, odsłonięto układ potern (podziemnych przejść) w jego ziemnym nadszańcu²³ prowadzących od miasta na plateau Bastionu.

Bastionu V osłaniał długi północny odcinek murów twierdzy. Posiadał zarys bardzo nieregularnego, rozciągniętego na ponad 200m i spłaszczonego do ok. 30m pięcioboku, ukształtowanego w dzieło obronne typu bastionowego określane jako *piatta-forma*,

²² A. Kęziora, *op. cit.*

²³ Ł. Rejniewicz, *op. cit.*

gdzie jego czoło lewe (ok. 140m) było znacznie dłuższe od prawego (ok. 80m). Archeologicznie prawie nie rozpoznany. Jedynie w trakcie badań prowadzonych w 1973 r. przez Politechnikę Krakowską odsłonięto fragment lica muru prawego barku bastionu²⁴, a podczas badań sondażowych w 2008 r. A. Witkowski²⁵ uchwycił odcinek muru prawego czoła bastionu o długości ok. 9,50m, wykonanego z cegły na zaprawie wapienno-piaskowej, co pozwoliło wyznaczyć kierunki jego przebiegu i potwierdzić miejsce usytuowania bastionu.

Bastion VI znajduje się na północno-wschodniej flance fortyfikacji Zamościa. Ma dość foremny pięcioboczny narys, którego dłuższe boki posiadające po ok. 70m długości uformowane w szpic (pod kątem ok. 110°) stanowiły czoła bastionu wysunięte ok. 50m przed mury kurtynowe, a krótsze boki (po ok. 15-20m) załamane do kurtyn tworzyły jego barki, zamknięte w szyi murowanym z cegły piętrowym nadszańcem. Narys Bastionu jako forma ziemna jest wyraźnie czytelny w terenie. Jedyne badania archeologiczne jakie dotknęły ten obiekt to niewielkie sondaże z roku 2008, które pozwoliły odkryć niewielkie fragmenty murów obu czoł bastionu²⁶. Była to konstrukcja ceglano-kamienna na zaprawie wapienno-piaskowej o grubości ok. 1,85m (lico ceglane - 0,85m, osłaniało kamienny trzon - 1m). Ponadto w trakcie ziemnych prac rewitalizacyjnych prowadzonych w roku 2012 odkryto przed szpicą bastionu jego murowane z cegły słoniczoło (nazywane też kazamatą narożną), dokumentując lica, sklepienie, wejście i korytarze wewnętrzne tego obiektu.

Prace archeologiczne na odcinku kurtyny I-II w 1977 r. prowadził T. Nawroński²⁷, a następnie w latach 1980-82 P. Dębowski²⁸. Odkryto wówczas poternę (furtę wodną), odsłaniając jej sklepienie, ściany boczne, wnętrza i schody w północnej części (datowane na k. XVII w.). Natrafiono także na fragment północnego (wewnętrznego) i południowego (zewnętrznego) muru kurtyny z poziomem galerii strzelniczej oraz 2 łuki rozporowe i mur żebra oporowego dostawione do kurtyny (chronologia na 1 ćw. XIX w.). W 2009 r. podczas nadzoru przy robotach budowlanych pomiędzy poterną a Bastionem I, A. Witkowski odkrył zniszczoną koronę muru kurtyny i 3 cele pośrednie galerii strzelniczej, wybudowane z cegieł spojonych zaprawą wapienno-piaskową, których wymiary określił na 2,86m x 1,96m. Ponadto natrafił na przejście (korytarz) do właściwej galerii strzelniczej o szerokości 0,74m i odnotował na jego ścianach obecność tzw. brudnika (pas tynku malowany na kolor czarny)²⁹. W latach 2011-2013 podczas ostatnio realizowanych prac rekonstrukcyjnych fortyfikacji, zadokumentowano pełny rzut i lico zewnętrzne muru kurtyny, na odcinku od furty wodnej do lewego barku Bastionu II. Był to mur ceglano-kamienny, oblicowany ceglą (zaprawa wapienno-piaskowa), zatarty tynkiem barwionym na czerwono. W profilach ziemnego nasypu kurtyny czytelne były

²⁴ W. Zin, M. Pawlicki, *Sprawozdanie z badań urbanistyczno-architektonicznych przeprowadzonych w obrębie kurtyny 5-6 na terenach pofortecznych w Zamościu na trasie kolektora ciepłowniczego*, Kraków 1973.

²⁵ A. Witkowski, *Zamość-Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion V i VI. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych*, Zamość 2008.

²⁶ A. Witkowski, *Zamość-Stare Miasto. Fortyfikacje. Bastion V i VI. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych*, Zamość 2008.

²⁷ G. Nawrońska, P. Dębowski, T. Nawroński, *Zamość Stare Miasto. Nadzory archeologiczne*, t. I-III. Zamość 1980.

²⁸ R. Pomarański, *Zamość – Stare Miasto. Kurtyna I-II. Wyniki nadzoru archeologicznego*. Zamość 1987.

²⁹ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Kurtyna I-II. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*. Zamość 2009.

zebra stabilizujące nasyp, zbudowane z kamienia wapiennego na zaprawie wapienno-piaskowej³⁰.

Pierwsze prace archeologiczne na Kurtynie II-III przeprowadził A. Witkowski³¹ w 2009 r., odsłaniając kilka cel galerii strzelniczej na odcinku od Bramy Szczepieskiej w kierunku Bastionu III. Zachowane ściany galerii wykonane zostały z cegły na zaprawie wapiennej i posiadały tynki z brudnikiem. Natrafiono także na parapety otworów strzeleckich w murze kurtyny, co pozwoliło ustalić ich poziom usytuowania i odległości rozstawu. W 2011 r. R. Pomarański prowadząc nadzory przy budowie ul. Zamkowej (pomiędzy Arsenalem a kurtyną II-III) odkrył fundamenty dużego, prostokątnego budynku o wymiarach 49 x 10,60 m. Jego ściany obwodowe wykonano z cegieł i ich fragmentów, spojenych zaprawą piaskowo-wapienną, posiadały szerokość po 0,9 m, poziom posadowienia ok. 0,3 m, jedynie miejscami sięgał 1 m. Mury ścian działowych wykonano w podobnej konstrukcji, lecz były znacznie węższe i równie płytko posadowione. Układ murów wskazuje, że był to budynek dwutraktowy z korytarzem pośrodku, biegnącym wzdłuż dłuższej osi obiektu, z wejściem usytuowanym w ścianie zachodniej. Zachowane fragmenty ścian działowych wskazują, że były one późniejsze od korytarza, gdyż zostały do niego dostawione, a ich wąta konstrukcja sugeruje, że są to fundamenty pod lekkie, drewniane ścianki działowe³². Najprawdopodobniej odkryty obiekt to pozostałość po jednej ze stajni, jakie znajdowały się przy Pałacu Zamoyskich. Obiekt ten pojawia się na planie Czołowskiego z 1 poł. XVIII w., a kolejne plany Zamościa z XVIII i pocz. XIX w. już go nie ujawniają. Zapewne został rozebrany podczas prac modernizacyjnych twierdzy prowadzonych przez J. Malletskiego. Badania archeologiczne w następnym roku miały na celu zadokumentowanie relikwów murów odsłoniętych w wykopach budowlanych, pomiędzy Bramą Szczepieską, Bastionem III, a Arsenalem, w związku z realizacją inwestycji pod nazwą - „Muzeum Fortyfikacji i Broni w obrębie Arsenalu i Bastionu III w Zamościu”. Jeden z odkrytych murów to niewątpliwie prawa ściana poterny powstałej wg projektu J. M. Linka w XVII w. i biegnącej od Bastionu III w kierunku Arsenalu. Do niej dostawiony został kanał sanitarny będący późniejszą konstrukcją zrealizowaną wg projektu J. Malletskiego w XIX w., kontynuującą się w obrębie poterny i wchodzącą pod prawą kazamatę bastionu. Odsłonięto również niewielki fragment przesklepionego pomieszczenia z XVIII w. o nieokreślonym na razie charakterze, na którym później wybudowano trapezowaty mur wspomnianej poterny, a następnie wkuto i wmurowano kanał sanitarny. Ponadto zadokumentowany został kilkunastometrowy odcinek muru kurtyny II-III, na jej przebiegu od Bramy Szczepieskiej w kierunku Bastionu III oraz dno fosy przy kurtynie. Zachowały się one jedynie do wysokości 3 cegieł. Był to mur warstwowy, rdzeń tworzył łamany wapien z gruzem ceglany, zalany zaprawą wapienną, natomiast lico zewnętrzne wybudowano z cegieł ułożonych w wątku naprzemiennym (warstwa główek-warstwa wozówek). Odnotowano także pozostałości żeber biegnących w głąb kurtyny i stanowiących jej konstrukcyjne wzmocnienie³³. Tego typu rozwiązania tech-

³⁰ Ł. Rejnowicz, *op. cit.*

³¹ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Brama Szczepieska. Kurtyna II-III. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, Zamość 2009.

³² R. Pomarański, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Arsenał – Kurtyna II-III. Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych*, Zamość 2011.

³³ R. Pomarański, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Kurtyna II-III. Dokumentacja z nadzoru archeologicznego*, część I – II, Zamość 2013.

niczne należy wiązać z pierwszym okresem budowy fortyfikacji Zamościa - tzw. faza morandowska i datować na XVI/XVII w.

Relikty kurtyny III-IV po raz pierwszy odsłonięto w 1997 r. w ul. Królowej Jadwigi³⁴. Natrafiono wówczas na zniszczone mury kurtynowe, fragment reliktyw galerii strzelniczej oraz resztki wału ziemnego. Następnie w wykopie sondażowym na wysokości Pałacu Zamoyskich odsłonięto fragment murów kurtyny z całą całą galerii strzelniczej, a pod poziomem celi natrafiono na sklepienie i ściany boczne poterny oraz otwór wejściowy do poterny, który zwieńczony był kamiennym portalem i posiadał kamienny próg³⁵. Odsłonięto także sklepienie kanału wychodzącego z kurtyny, wykonane z cegieł w układzie wozówkowym, na zaprawie piaskowo-wapiennej, z zatarciem powierzchni sklepienia. Zadokumentowano ponadto pozostałości fundamentu tylnej ściany galerii strzelniczej. Był to mur wapienny z nielicznymi ceglami o nieregularnej grubości (łamanym wapiem zalany zaprawą wapienną), posadowiony na calcu (brązowa glina). Natomiast cała kurtyna została odsłonięta podczas prac ziemnych związanych z rekonstrukcją fortyfikacji w latach 2011-2013³⁶. Przy poternie pałacowej odsłonięto relikty kolejnego kanału. Pierwszy, bliżej poterny, znajdował się poniżej poziomu gruntu (w całości wykonany z cegieł spojonych zaprawą wapienno-piaskową z kompletnym sklepieniem). Drugi kanał znajduje się wyżej w licu muru kurtyny, z uściem i obudową wykonaną z kamienia wapiennego. Kanał ten ciągnie się od strony pałacu. Ponad poterną zachowały się relikty czterech cel strzelniczych, niewiele ponad poziom użytkowy. Wykonane były z cegły, zacierane barwionym tynkiem, a na zacierce odwzorowywano układ cegieł. W pozostałej części kurtyny cele zostały zniszczone całkowicie, a zachowały się po nich jedynie fragmenty posadzek i fundamentów.

Badania archeologiczne kurtyny IV-V rozpoczęto 1982 r., gdy P. Dębowski odsłonił pomiędzy Bastionem IV a Bramą Lubelską Starą wał ziemny kurtyny (1584-89), mur kurtyny wraz ze ścianami i przyporami poterny usytuowanej w kurtynie (powstały w latach 1826-37). Na przedpolu kurtyny natrafiono na mur zamykający linię Carnota (lata 1820-21)³⁷. Badania tego odcinka fortyfikacji prowadzone w 2009 r. posiadały charakter sondażowy³⁸, a w ich trakcie odsłonięto fragment zniszczonego muru ceglanoego z wewnęką zamkniętą odcinkowym łukiem oraz sklepieniem nad poziomem komunikacyjnym, który wyznaczają pozostałości posadzki układanej z cegieł. Sam mur wykonano w wątku naprzemiennym (warstwy główek-warstwy wozówek), na zaprawie piaskowo-wapiennej. Bardzo interesującym odkryciem było odsłonięcie pod poziomem muru Carnota starszej konstrukcji ceglanoej, tworzącej mur wraz z korytarzem komunikacyjnym. Było to prawdopodobnie obmurowanie przedwału kurtyny, powstałe według projektu J. M. Linka w końcu XVII w. Przemurowania widoczne w konstrukcji podziemnego korytarza

³⁴ A. Witkowski, *Zamość – Stare miasto. Przedwale kurtyny III-IV. Ulica Królowej Jadwigi. Wyniki nadzoru archeologicznego nad wykopem kanalizacyjnym*, Zamość 1997.

³⁵ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Kurtyna III-IV. Dokumentacja z sondażowych badań archeologicznych*. Zamość 2009.

³⁶ Ł. Rejniewicz, *op. cit.*

³⁷ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Poterna w kurtynie IV-V. Wyniki badań archeologicznych*, Zamość 1988.

³⁸ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Kurtyna IV-V. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych*. Zamość 2009.

świadczą, że był on wykorzystywany także w okresie późniejszym. Stratygrafia nawarstwień w zasypisku fosy wskazuje, że jej zasypianie nastąpiło w okresie po wyburzeniu murów obronnych i niwelacji wałów w trakcie kasacji twierdzy (po 1866 r.). Badania z 2009 r., prowadzone przez A. Witkowskiego³⁹ posiadały charakter sondażowy i prowadzono je w celu stwierdzenia obecności furty janowickiej (poterny) w murze kurtyny IV-V, pomiędzy Starą Bramą Lubelską a Bastionem V i rozpoznania jej konstrukcji. W trakcie badań odsłonięto skomplikowany układ reliktów architektonicznych. Wśród nich wyróżniono mur kurtynowy wzniesiony w konstrukcji ceglano-kamiennej (lico ceglane, rdzeń z łamanego kamienia wapiennego, zalanego zaprawą piaskowo-wapienną). Do muru kurtyny dostawione było sklepienie Furty, które z drugiej strony wspierało się na murze ściany zewnętrznej lewego barku Bastionu V. Samo sklepienie zachowało się w postaci wielkiego gruzowiska. Udało się natomiast uchwycić pozostałość zachodniej ściany Furty, z rozglifionym otworem wyjścia na przedpole Kurtyny IV-V, gdzie w ceglany licu muru wystąpiły dwa płytkie pilasterki stanowiące jego obramienie, a w dolnej partii przejścia odsłonięto próg ceglany. Wyróżniono ponadto odcinkowo zachowane sklepienie kolebkowe kazamaty (cegła na zaprawie piaskowo-wapiennej od góry przetrta zaprawą), która istniała kiedyś w lewym barku Bastionu V. Przedpole kurtyny IV-V wraz z kojcem usytuowany w fosie, badane było w roku 1985⁴⁰, a następnie w 1990 r.⁴¹ Odkryto wówczas pełny narys kojca z ceglanyścianami, a także odcinek muru Carnota i fragment murowanego kanału. Stwierdzono, że sam kojec został dobudowany do istniejącego już muru Carnota, wykorzystując go jako element tylnej ściany kojca. Natomiast na przedpolu kojca odkryto fragment ceglanooskarpowania nasypu ziemnego rawelinu kurtyny IV-V.

Wstępne rozpoznanie kurtyny V-VI nastąpiło w 1973 r. podczas badań prowadzonych przez Politechnikę Krakowską⁴². Odsłonięto wówczas reliktury murów i profil wału ziemnego kurtyny na odcinku Bastion V – Brama Lubelska Nowa. Następnie w 2009 r. A. Witkowski podczas prac rewaloryzacyjnych⁴³ odsłonił pełny narys murów kurtyny z reliktami galerii strzelniczej od Bramy Lubelskiej do Bastionu VI. Z galerii zachowały się jedynie niewielkie fragmenty tylnych murów ścian działowych cel strzelniczych. Odkryto także reliktury urządzeń sanitarnych w postaci szaletu wojskowego z ceglany zbiornikiem na nieczystości.

W trakcie badań wykopaliskowych odcinka kurtyny VI-VII przyległego do Bastionu VII, w 1983 r. P. Dębowski⁴⁴ odsłonił mur zewnętrzny kurtyny oraz ściany poterny z jej furtą (otworem), a także żebra oporowe w nasypie ziemnym kurtyny, ściany pomieszczeń wartowni, przejście z poterny do celu galerii strzelniczej z fragmentem schodów

³⁹ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Furta janowicka. Sprawozdanie z badań archeologicznych*. Zamość 2009.

⁴⁰ R. Pomarański, *Zamość – Stare Miasto. Północne przedpole Starej Bramy Lubelskiej. Badania archeologiczne 1985 rok*, Zamość 1988.

⁴¹ M. Pomarańska, *Zamość – Stare Miasto. Kojec przed kurtyną IV-V. Dokumentacja z badań archeologicznych*, Zamość 1991.

⁴² W. Zin, M. Pawlicki, *Sprawozdanie z badań urbanistyczno-architektonicznych przeprowadzonych w obrębie kurtyny 5-6 na terenach pofortecznych w Zamościu na trasie kolektoru ciepłowniczego*, Kraków 1973.

⁴³ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Brama Lubelska Nowa. Kurtyna V-VI. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, Zamość 2009.

⁴⁴ R. Pomarański, *Zamość – Stare Miasto. Badania archeologiczne na stanowisku: badania w kurtynie VI-VII - kojec przed poterną*. Zamość 1987.

i ceglanym zabrukiem. W fosie przed kurtyną odsłonięto relikty ceglanych konstrukcji muru Carnota (1820-21), fragment kanału przepustowego oraz mury zewnętrzne kojca. Badania sondażowe kurtyny na styku z Bastionem VI prowadzone w 2007 r. przez A. Witkowskiego⁴⁵ pozwoliły zlokalizować przebieg zewnętrznego lica muru galerii strzelniczej z otworem strzelniczym oraz celę komunikacyjną pomiędzy Bastionem VI a galerią. W roku następnym odsłonięto ceglany szalet wojskowy z XIX w., (zbiornik na nieczystości oraz fundamenty ścian bocznych), usytuowany na krawędzi drogi wałowej i nasypu kurtyny⁴⁶. Kolejne badania kurtyny VI-VII miały miejsce w trakcie prac rekonstrukcyjnych fortyfikacji, prowadzonych w latach 2011-2013. Na jej odcinku przyległym do Bastionu VI zadokumentowano dobrze zachowany mur zewnętrzny kurtyny i ciąg galerii strzelniczej z korytarzem komunikacyjnym i szeregiem cel (Fot. 12), które zachowały się w prawie w nienaruszonym stanie do wysokości nadproży otworów strzelniczych i sklepień w przejściach galerii. Wnętrza cel były tynkowane i malowane. W fosie przed badanym odcinkiem kurtyny natrafiono na elementy i relikty muru Carnota⁴⁷.

Brama Lubelska Stara i zbiornik retencyjny przy bramie badane były w latach 70. XX w. przez T. Nawrołskiego⁴⁸. Odsłonięto wówczas zachowane mury zachodniej, środkowej i wschodniej nawy bramy oraz jej wnętrze, a także relikty kurtyny IV-V po obu stronach bramy, z ich nasypem ziemnym i przylegającą do niego od strony frontowej muiowaną galerią strzelniczą.

Bramę Lubelską Nową wraz z kojcem i murem Carnota także badano w latach 70. ubiegłego stulecia⁴⁹. W związku z tym, że budowla ta zachowała się w dobrym stanie prace archeologiczne skupiły się na jej fundamentach i otoczeniu. Zadokumentowano wówczas układ nawarstwień fosy, w której odkryto ściany kojca oraz przyległe doń zniszczone fragmenty muru Carnota.

W latach 1977-80 T. Nawrołski prowadził rozpoznanie Bramy Szczepieskiej, odsłaniając jej południowo-wschodni narożnik z licem, partią cokołową, i fragmentem ceglanej odsadzki⁵⁰. W latach 1985-87, 2003-4 i 2009 nadzory archeologiczne przy robotach ziemnych na tym obiekcie prowadził A. Witkowski⁵¹. Okrył wówczas kamienny rynsztok odprowadzający wody opadowe z miasta do fosy oraz lica zewnętrzne murów dolnej części kurtyny II-III i poziom ich posadowienia. W przejściu bramy odkryto dwie studnie przeciwwagi mostu zwodzonego, a w jej zachodnim aneksie odsłonięto XIX w. sanitarny kanał ceglany. Na przedpolu bramy natrafiono na koronę jednego z filarów mostowych, a cały układ fundamentów filarów mostowych przed Bramą Szczepieską zadokumentowano podczas rekonstrukcji rawelinu w latach 2011-2013⁵² (Fot. 13).

⁴⁵ A. Witkowski, *Zamość – stare Miasto. Kurtyna VI-VII. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych*, Zamość 2007.

⁴⁶ A. Witkowski, *Zamość – stare Miasto. Kurtyna VI-VII. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, Zamość 2008.

⁴⁷ Ł. Rejniewicz, *op. cit.*

⁴⁸ T. Nawrołski, *Brama Lubelska Stara w Zamościu. Wyniki nadzorów i badań archeologicznych*, Zamość 1980.

⁴⁹ G. Nawrołska, P. Dębowski, T. Nawrołski, *op. cit.*

⁵⁰ G. Nawrołska, P. Dębowski, T. Nawrołski, *op. cit.*

⁵¹ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Fortyfikacje. Brama Szczepieska. Kurtyna II-III. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego*, Zamość 2009.

⁵² Ł. Rejniewicz, *op. cit.*

W 1983 r. P. Dębowski badając rawelin kurtyny II-III usytuowany na przedpolu Bramy Szczepieskiej odkrył fragmenty drewnianych konstrukcji stanowiących relikty grobli (przełom XVI-XVII w.), wzmacniające jej nasyp przed osuwaniem się w kierunku zalewu oraz gruz ceglany i rumosz wapienny (pozostałości utwardzania terenu pod budowę rawelinu). W 1986 r. R. Pomarański odsłonił dalsze relikty mostu w postaci gruzu ceglanego i drewniane konstrukcje stanowiące relikty mostu-kładki, znanej z planu Czołowskiego z 1704 r., oraz południowy i północny mur przyczółka mostu (1 poł. XIX w.), z konstrukcjami drewnianymi, palowo-rusztowymi, stanowiącymi wzmocnienia filarów⁵³.

Luneta na przedpolu kurtyny VI-VII poddana została badaniom archeologicznym prowadzonym przez J. Buszewicza i M. Pomarańską w 2008 r., posiadającym charakter sondażowy⁵⁴. Prowadzono je w celu potwierdzenia pierwotnego usytuowania i ukształtowania ziemnej konstrukcji elementu obronnego, jakim była luneta (ziemna konstrukcja o charakterze szańca wysunięta na dalekie przedpole obronne twierdzy) oraz uzyskanie informacji o ewentualnym obmurowaniu jej czoła wałów i stoków fosy. W trakcie badań dokonano przekopu przez oba czoła ziemnego nasypu, stanowiącego relikty konstrukcyjne lunety oraz w pozostałościach zasypanych już częściowo fos. Odsłonięto i z dokumentowano jedynie nawarstwienia glebowe z niewielką ilością gruzu wapiennego, co jeszcze nie potwierdza występowania obmurowań skarp lunety.

Rotunda, to ceglano-kamienna działobitnia w kształcie pierścienia o średnicy 54m, otoczona fosą, wybudowana w latach 1825-1831, wg projektu J. Malletskiego. Jest wysunięta na ok. 500m przed południowy front fortyfikacji twierdzy i była połączona z miastem groblą, po której przebiegała droga osłonięta omurowanym przejściem. Sama rotunda posiadała mury zewnętrzne o wysokości ok. 9,5m i grubości 2m, z dwoma liniami ognia prowadzonego z broni ręcznej z 20-tu cel strzelniczych. Na ceglanym sklepieniu przykrytym nasypem ziemnym o grubości 1,5m, znajdowały się stanowiska artylerii. Wstępne rozpoznanie archeologiczne Rotundy przeprowadził w 1978 r. T. Nawroński⁵⁵, odsłaniając fundamenty północnego, zewnętrznego lica muru, zbudowanego z cegły w układzie mieszanym (naprzemiennie rzędy główek i wozówek), na zaprawie wapiennej, z cegłą odsadzką oraz przyporę tego muru usytuowaną przy otworze bramy. Ponadto natrafiono na relikty ceglanego kanału, chronologicznie młodszego. Kolejne prace badawcze w 1998r. realizował na tym obiekcie A. Witkowski, odsłaniając współczesny fundament strażnicy z okresu II wojny światowej oraz murowaną konstrukcję umocnienia północnego trawersu grobli (załamana linia murów osłaniających przejście po grobli) i nawarstwienia nasypu wału grobli z okresu jej powstania oraz dokumentując fragment dawnego profilu obwałowań ziemnych rotundy⁵⁶. W latach 2008⁵⁷ i 2009⁵⁸ realizowano badania sondażowe przy drodze prowadzącej po sztucznie usypanej grobli

⁵³ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Kolektor Ulgi. Most. Wyniki nadzoru archeologicznego*, Zamość 1989.

⁵⁴ J. Buszewicz, M. Pomarańska, *Twierdza Zamość. Badania archeologiczne lunety przed kurtyną 6-7*. Zamość 2008.

⁵⁵ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Rotunda. Wyniki badań archeologicznych*, Zamość 1988.

⁵⁶ A. Witkowski, *Zamość – Stare Miasto. Rotunda. Sprawozdanie z prac archeologicznych w 1988 roku*, Zamość 1988.

⁵⁷ R. Pomarański, *Zamość – Fortyfikacje. Rotunda. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych prowadzonych w 2008 roku*, Zamość 2008.

⁵⁸ A. Witkowski, *Zamość – Fortyfikacje. Rotunda. Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych prowadzonych w 2009 roku*, Zamość 2009.

do działobitni. Ich celem było rozpoznanie budowy pierwotnego przebiegu przejścia od murów obronnych miasta do Rotundy. W trakcie badań odsłonięto i zadokumentowano relikty architektoniczne wschodniej i zachodniej części murów środkowego trawersu, stanowiącego obudowę tego przejścia. Mury wykonano w konstrukcji opus emplectum, z ceglanymi licami w wątku nieregularnym i wypełnieniem wnętrza gruzem ceglanym, łamanym kamieniem wapiennym i fragmentami cegieł, spojonych zaprawą piaskowo-wapienną. Poniżej pierwotnego poziomu gruntu mur posiadał szereg nieregularnych odsadzek ceglanych, usytuowanych schodkowo. Ponadto końce murów są skosowane i ograniczone ciosami kamiennymi. Pomiędzy zewnętrznymi murami trawersu zauważono fragmenty ceglanej posadzki, zniszczonej prawdopodobnie podczas robót budowlanych realizowanych w XX w.

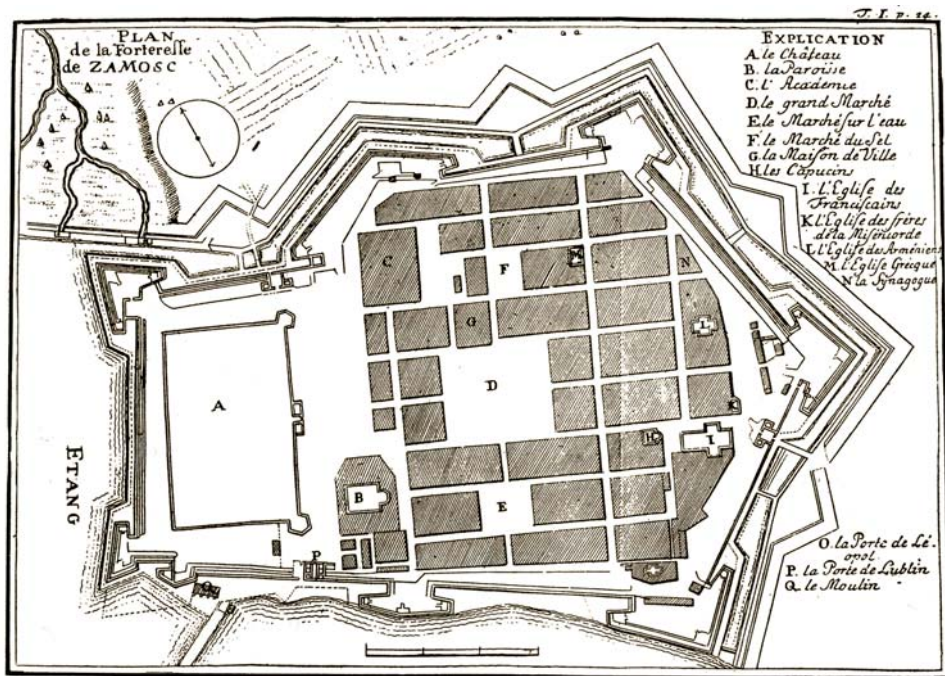
Najsłabiej rozpoznanymi (a praktycznie jeszcze nie badanymi) obiektami fortyfikacji Zamościa są Bastiony nr IV, V i VI, usytuowane generalnie na północnym froncie obwarowań miasta. W przypadku Bastionu V wynika to głównie z jego usytuowania pod niewralgicznymi ciągami komunikacyjnymi dla Zespołu Staromiejskiego Zamościa (styk ul. Akademickiej i Łukasińskiego wraz z rondem). Natomiast Bastiony IV i VI posiadają dość dobrze zachowane własne formy przestrzenne, są wyraźnie czytelne w terenie i dlatego pozostawiono je w naturalnym stanie zachowania.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF ZAMOŚĆ FORTIFICATIONS

Construction of the major fortifications of Zamość was started in 1580 according to Bernardo Morando's project, shortly after laying out the urban space, and was finished in 1618. A system of earth embankments (so-called curtains) on the heptagonal plan was erected, faced from outside with a brick wall. Eight bastions were placed at wall angles (multisided defensive buildings, protruding in front of the town's fortification line). Digging out earth for construction of embankments created moats surrounding the town. Additional protection was provided by water reservoirs formed in places of natural pools on the southern and western sides. In this way, a very modern fortress with the system of bastions was established, according to the Italian model. The fortifications were modernized many times. At the end of the 17th c. the fortifications of Zamość were modernized by Jan Michał Link. In 1817-1831 the Fortress was thoroughly refurbished and rebuilt by colonel Jan Mallet-Malletski. At that time, shooting galleries were created in curtains and bastions, brick cannon posts were placed in bastions VI and VII, and an additional line of defensive walls was erected in moats (so-called Carnot wall). Furthermore, other numerous earth defensive objects were placed in front of the fortifications: ravelins, redans, lunettes and rotunda (a brick cannon post protruding before the southern front of the fortress). In 1866-68, on the orders of tsar Alexander II, the fortress was demolished: brick fortifications were blown up, their relics were pulled down, external embankments were levelled and moats were filled in.

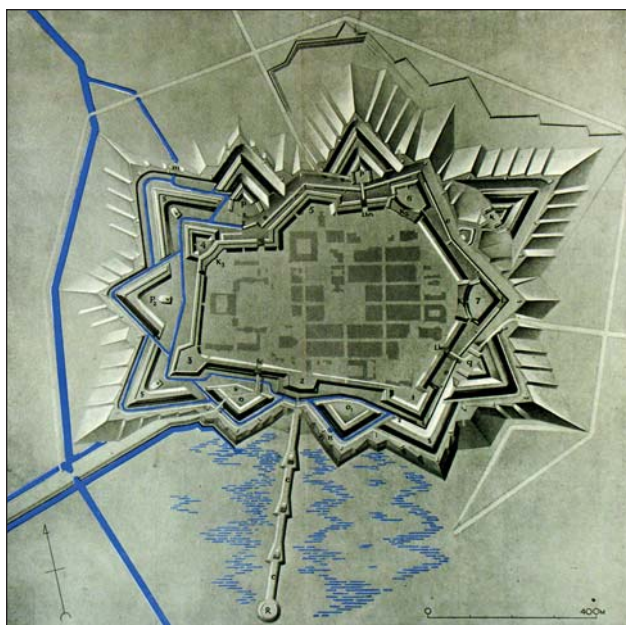
The first archaeological research of Zamość fortifications, aimed at surveying and documenting the condition of the stronghold before the planned renovation

works of the Zamość Old Town, was conducted in 1969 on a ravelin of curtain V-VI, determining its scope, shape and structure. In the 1970s bastion VII was surveyed, revealing the remnants of its external walls, stone and brick construction ribs of the internal embankment of plateau, shooting galleries, artillery casemates and internal communication routes. Moreover, a brick Carnot wall was discovered in the external moat. The foundations of Rotunda, Old and New Lublin Gate with adjacent segments of curtains with caponiers situated in front of them in moats were preliminarily surveyed, as well as Szczebrzeszyn Gate and a segment of curtain I-II with postern (so-called water gate). Architectural relics of the foundations of gates and shooting galleries in the curtains were documented, along with access canals and bridge supports. The exposed elements of fortifications were then reconstructed during building works. Archaeological research of the fortifications were continued in the 1980s. At that time, the research covered a segment of curtain VI-VII from the postern to Bastion VII, as well as a Carnot wall and a caponier in the moat in front of the curtain. The powder magazine in bastion III was preliminarily surveyed, relics of a causeway and a wooden bridge at the ravelin of curtain II-III, protecting the Szczebrzeszyn Gate, were documented. Another stage of archaeological works on Zamość fortifications took place in 2001-2014. They were carried out before and during the recent extensive renovation and reconstruction works on these fortifications (2011-2013). The works resulted in identification of fortified objects which had not been explored before. Firstly, the construction and structure of Bastion I was examined, together with its left casemate, both fronts and a brick object fulfilling the role of a small cavalier. The survey in the far foreground of curtain VI-VII revealed the location of earth embankments which are the construction relics of a lunette and backfill of its moats, whereas works at curtains IV-V exposed a complex system of architectural relics of the so-called Janowicka Gate, a small postern resting on the external wall of the left shoulder of Bastion V and the abovementioned curtain. The full outline of the foundation walls of the whole Bastion III was exposed and documented, with its front, shoulders and internal walls of casemates in both shoulders, where relics of a casemate, difficult for interpretation, were detected in the right shoulder of this bastion, with numerous rebricked areas from several stages of the fortification's functioning and with three ramps from the side of the Arsenal. Next, the full outline of stone foundations of the left and right front of Bastion II was documented, along with its both shoulders with casemate walls and shooting holes for cannons, construction ribs reinforcing its earth embankment, as well as a fragment of the shooting gallery wall of curtain II-III, adjacent to the bastion. Excavations within the Zamoyski Palace exposed the walls of curtain III-IV with cells of the shooting gallery. Under the surface of a cell the ceiling and side walls were discovered, as well as an entrance to a postern, topped with a stone portal and with a stone threshold. In front of Bastion VI a corner casemate was revealed and the entrance and internal corridors of this element were documented. A fragment of the external wall of the right front of Bastion V was uncovered and documented: the only element of Zamość fortifications that has not been surveyed yet, which results mainly from its location under the crucial communication routes for the Old Town of Zamość (roundabout at the junction of Akademicka and Łukasińskiego Streets).

Plan Zamościa w XVII w. (wg Jonsac: Histoire de Stanislas Jablonowski, Lipsk 1774).

Ryc. 1. Plan Zamościa z 2 poł. XVII w., według dzieła Jonsaca *Histoire de Stanislas Jablonowski*, Lipsk 1774 r.

Ryc. 2. Plan Twierdzy Zamość z 1856 według St. Herbsta i J. Zachwatowicza (fotokopia H. Szkutnik – Muzeum Zamojskie w Zamościu).

Fot. 1. Makieta Zamościa z odwzorowaniem fortyfikacji miasta z 1 pol. XVII w. (fot. H. Szkutnik – Muzeum Zamojskie w Zamościu).

Fot. 2. Makieta Zamościa z odwzorowaniem fortyfikacji miasta z pol. XIX w. (fot. H. Szkutnik – Muzeum Zamojskie w Zamościu).

Fot. 3. Badania archeologiczne Bastionu VII w 1978 r. (fot. M. Siegieńczuk – zbiory Muzeum Zamojskiego w Zamościu).

Fot. 4. Relikty architektoniczne trawersu obronnego na Bastionie I (fot. H. Szkutnik – Muzeum Zamojskie w Zamościu).

Fot. 5. Lewy bark Bastionu II (fot. J. Belz – Urząd Miasta Zamość).

Fot. 6. Pełny obraz Bastionu II w trakcie badań archeologicznych 2011-2013 (fot. K. Garbula, 2012).

Fot. 7. Relikty lewego czoła Bastionu II (fot. J. Belz – Wydział Turystyki i Promocji Miasta Zamość).

Fot. 8. Skomplikowany układ murów kazamaty, pochylni i potern w prawym barku bastionu III (fot. J. Belz – Wydział Turystyki i Promocji Miasta Zamość).

Fot. 9. Zdjęcie lotnicze Bastionu III w trakcie robót budowlanych i badań archeologicznych (fot. K. Garbula, 2012).

Fot. 10. Mury szpicy i czoła Bastionu III (fot. J. Belz – Wydział Turystyki i Promocji Miasta Zamość).

Fot. 11. Kazamata narożna przed Bastionem VI w trakcie badań archeologicznych i po rekonstrukcji (fot. H. Szkutnik – Muzeum Zamojskie w Zamościu).

Fot. 12. Galeria strzelnicza kurtyny VI-VII przy Nadszańcu Bastionu VI (fot. J. Belz – Wydział Turystyki i Promocji Miasta Zamość).

Fot. 13. Murowane konstrukcje i przepust w rawelinie kurtyny II-III na wysokości Arsenału (fot. H. Szkutnik – Muzeum Zamojskie w Zamościu).

IV. Kronika

Halina Landecka, Jan Maraśkiewicz, Stanisława Rudnik, Grażyna Żurawicka

KALENDARIUM WAŻNIEJSZYCH WYDARZEŃ – ROK 2014

- 10 stycznia** – Biała Podlaska, spotkanie ze starostą bialskim w sprawie ochrony krajo-
brazu kulturowego;
- 3 stycznia** – Chełm, narada w Wydziale Kultury UM Chełm w sprawie programu opieki
nad zabytkami dla miasta Chełm;
- 13 stycznia** – Lublin, udział WKZ w spotkaniu kierowników służb zespolonych z Woje-
wodą lubelskim – Jolantą Szolno-Koguc;
- 14 stycznia** – Chełm, uroczysta Sesja Rady Miasta i Konferencja naukowa pt. „Urodziny
Miasta” w 623 rocznicę nadania przez króla Władysława Jagiełłę miastu Chełm praw
miejskich;
- 15 stycznia** – Kodeń, klasztor OO Oblatów, spotkanie w sprawie programów prac re-
montowych i konserwatorskich w kościele pw. Św. Anny;
- 16 stycznia** – Chełm, narada w sprawie koordynacji badań archeologicznych w Bazylice
NMP na Górze Chełmskiej w związku z wymianą posadzki w świątyni;
- 19 stycznia** – Włodawa, kościół paulinów pw. św. Ludwika, poświęcenie wyposażenia
kościoła po pracach konserwatorskich;
- 20 stycznia** – Lublin, Uniwersytet Przyrodniczy – udział WKZ w sprawie programu
kształcenia na kierunkach związanych z ochroną zabytków na Wydziale Ogrodnic-
twa i Architektury Krajobrazu;
- 21 stycznia** – Lublin, spotkanie w sprawie utworzenia Muzeum Motoryzacji w Lublinie;
- 27 stycznia** – Szczepieszyn, komisja ustaleń w trakcie prac konserwatorskich i restau-
ratorskich ołtarza bocznego;
– Lublin, narada w sprawie rewaloryzacji cmentarza wojkowego przy ul. Białej
w Lublinie;
- 30 stycznia** – Lublin, udział WKZ w posiedzeniu Wojewódzkiego Komitetu Ochrony
Pamięci Walk i Męczeństwa;
- 4 lutego** – Lublin, Krakowskie Przedmieście 76, Sąd Rejonowy, zakończenie prac kon-
serwatorskich i robót budowlanych we wnętrzach;
- 10 lutego** – Krasnystaw, uczestnictwo kierownika delegatury w Chełmie w obradach
Komisji Urbanistycznej w związku z opracowywanym studium zagospodarowania
przestrzennego miasta Krasnystaw;
- 11 lutego** – Janów Podlaski, spotkanie z administratorem parafii pw. Trójcy Świętej
w sprawie programu prac konserwatorskich na 2014 r.;
– Biała Podlaska, spotkanie z prezesem firmy „Arche” w sprawie prac rewaloryzacyj-
nych i budowlanych na zamku w Janowie Podlaskim;
– Łukowa, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy ołtarzu
głównym;

- 13 lutego** – Międzyrzec Podlaski, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie prac remontowych i konserwatorskich w zespole pałacowo-parkowym;
- 14 lutego** - Biała Podlaska, spotkanie w sprawie ochrony zabytków w mieście;
- 24 lutego** – Chełm, uczestnictwo w konferencji i uroczystościach związanych z rocznicą zagłady ludności Chełma i okolic w lesie Borek;
- 25 lutego** – Chełm, Zespół Szkół Budowlanych , wykłady kierownika delegatury w Chełmie na temat zabytkowego osiedla „Dyrekcja” w Chełmie;
- 26 lutego** – Janów Podlaski, Zamek, spotkanie w sprawie prac rewaloryzacyjnych i budowlanych na janowskim zamku;
- 1 marca** – Biała Podlaska, spotkanie z przedstawicielami siedleckiej „Caritas” w sprawie prac rewaloryzacyjnych i konserwatorskich w zespole poszpitalnym w Białej Podlaskiej;
- 3 marca** – Chełm, narada z udziałem Prezydenta Miasta Chełm i arch. Markiem Budzyńskim w sprawie zagospodarowania Kredowej Góry przy ul. Batorego w Chełmie;
- 4 marca** – Warszawa, MKiDN , spotkanie z Ministrem Piotrem Żuchowskim w sprawie badań archeologicznych i projektu zagospodarowania terenu niemieckiego Obozu Zagłady w Sobiborze;
- 5 marca** – narada w Urzędzie Miasta Chełm w sprawie zagospodarowania skweru u podnóża Góry Chełmskiej i uczytelnienia Bramy Zamojskiej i murów obronnych;
- 6 marca** – wizytacja obiektów zgłoszonych do konkursu „Laur Konserwatorski” – kościół parafialny w Kraśniku, klasztor powizytkowski (Centrum Kultury) w Lublinie;
- 8 marca** – Terespol, spotkanie z członkami koła przyjaciół fortyfikacji;
- 12 marca** – powitanie nowego Wojewody Lubelskiego Wojciecha Wilka;
– Zamość, komisja w sprawie ustaleń dot. prac konserwatorskich i remontowych Bastionu III i muru kurtyny III-IV;
– Czemierniki, spotkanie w sprawie programu prac konserwatorskich i robót budowlanych w zespole zamkowym;
- 13 marca** – posiedzenie komisji do spraw podziału środków WKZ na dotacje do planowanych prac konserwatorskich przy zabytkach;
- 17 marca** – Warszawa – spotkanie w sprawie sprawozdania okresowego dot. miejsc światowego dziedzictwa UNESCO;
- 18 marca** – udział WKZ w spotkaniu Wojewody Lubelskiego z administracją zespoloną;
- 19 marca** – Lublin, narada z Zarządem Dróg Miejskich w sprawie wytycznych konserwatorskich dot. lokalizacji i formy sezonowych ogródków gastronomicznych na Starym Mieście w Lublinie;
- 21 marca** – Lublin, posiedzenie Wojewódzkiej Rady Ochrony Zabytków w sprawie projektowanych budynków mieszkalnych przy ul. Cmentarnej, Krakowskiej i Plebanka w Kazimierzu Dolnym;
- 22 marca** – Biała Podlaska, udział w komisji urbanistycznej w sprawie ustaleń planu zagospodarowania przestrzennego otoczenia zespołu zamkowego;
- 26 marca** – kontrola WUOZ przez Lubelski Urząd Wojewódzki w zakresie gospodarki finansowej i zamówień publicznych;
- 27 marca** – Rzeszów, komisja w sprawie ustaleń dotyczących prac konserwatorskich i restauratorskich ołtarza głównego z Majdanu Górnego;
– Wisznice , spotkanie w sprawie sposobu i zakresu prac rewaloryzacyjnych przy płycie Rynku oraz innych zabytkach gminy;

- 28 marca** – Białowieża, udział WKZ w konferencji naukowej i dyskusji panelowej „Dziedzictwo kulturowe wsi podlaskiej i lubelskiej – wiedza, dobre praktyki i wyzwania” zorganizowanej przez Fundację Wspomagania Wsi i Białowiecki Park Narodowy;
- 30 marca- 2 kwietnia** – Kraków, Europejski Kongres Informacji Renowacyjnej EKIR;
- 4-5 kwietnia** – Lublin, uroczystości Jubileuszu 60-lecia Teatru im. H.Ch. Andersena;
- 9 kwietnia** – Radzyń Podlaski, komisja w sprawie oceny zachowania wystroju rzeźbiarskiego pałacu oraz oranżerii;
– Lublin, spotkanie WKZ z Arcybiskupem Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej Ablem w sprawach ochrony zabytków kultury prawosławnej na terenie województwa;
- 10 kwietnia** – Lublin, spotkanie WKZ z Burmistrzem Kazimierza Dolnego w sprawie zabudowy terenu przy kościele św. Anny;
- 11 kwietnia** – Lublin, udział WKZ w posiedzeniu Rady Muzeum Wsi Lubelskiej;
- 14 kwietnia** – Sławatycze, spotkanie w sprawie prac konserwatorskich przy cerkwi prawosławnej;
– Lublin, spotkanie WKZ z Wojewodą Lubelskim w sprawie organizacji uroczystości wręczenia Laurów Konserwatorskich i rewaloryzacji cmentarza wojskowego przy ul. Białej w Lublinie;
- 16 kwietnia** – Krasnystaw, uczestnictwo kierownika del. W Chełmie w obradach Komisji Kultury Rady Powiatu dot. stanu zachowania obiektów zabytkowych z terenu powiatu Krasnostawskiego;
- 22 kwietnia** – Zamość, wykład zastępcy WKZ – Dariusza Kopciowskiego na temat: „Zabytki sakralne – potrzeba zabezpieczeń przed zagrożeniami” podczas kursu dla Duchowieństwa Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej;
- 24 kwietnia** – Terespol, przegląd fortów Przedmościa Terespolskiego;
- 25 kwietnia** – Krasnystaw, uczestnictwo kierownika del. w Chełmie w obradach Komisji Urbanistycznej dot. planów zagospodarowania przestrzennego gmin z terenu pow. krasnostawskiego;
– uroczyste otwarcie nowego ratusza w Wojsławicach połączone z koncertem i sesją naukową;
– odkrycie i przeniesienie do muzeum w Chełmie słupów ogrodzeniowych ze Stalagu 319;
- 28 kwietnia** – Zwierzyniec, komisja w sprawie ustaleń w trakcie prac remontowych elewacji frontowej kościółka „Na wodzie”;
- 28 kwietnia** – Kobylany, spotkanie z Arcybiskupem Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej Ablem w sprawie prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach cerkiewnych w Sławatyczach i Kobylanach;
– Lublin, komisja konserwatorska w sprawie koncepcji Centrum Filmowego w Kazimierzu Dolnym i Muzeum Prusa i Żeromskiego w Nałęczowie;
- 2 maja** – Lublin, udział WKZ w uroczystym podpisaniu przez Arcybiskupa Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej – Abła i podsekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego - Monikę Smoleń umowy finansowej „Wschodniosłowiańskie dziedzictwo kulturowe – konserwacja, renowacja, digitalizacja zabytkowych cerkwi”;
- 7 maja** – Hrubieszów, komisja w sprawie ustaleń w trakcie prac remontowych i konserwatorskich cerkwi prawosławnej;

- 9 maja** – Lublin, Centrum Kultury (d. klasztor powizytkowski), gala wręczenia nagród „Laur Konserwatorski” właścicielom zabytków: dworu w Cieleśnicy, kościoła parafialnego w Kraśniku, parku poradziwiłłowskiego w Białej Podlaskiej i Centrum Kultury w Lublinie;
- 11 maja** – Międzyrzec Podlaski, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie możliwości zagospodarowania zespołu pałacowego (pałac, stajnia, spichlerz) na potrzeby jednostek kultury miasta;
- 13 maja** – Lublin, komisja konserwatorska z udziałem ekspertów w sprawie wzmocnienia kopuły nad kaplicą Firlejów w bazylice o.o. dominikanów;
– Chełm, narada z udziałem wiceprezydenta Chełma Stanisława Mościckiego i prof. Andrzeja Buko w sprawie wieloletniego programu prac rewaloryzacyjnych i badawczych na Górze Katedralnej w Chełmie;
- 14 maja** – Zamość, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy kamiennym cokole Bastionu II
– udział WKZ w posiedzeniu Prezydium Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa
- 15 maja** – uczestnictwo w otwarciu w Muzeum Ziemi Chełmskiej wystawy dot. Stalagu 319 i miejsca martyrologii w lesie Borek w Chełmie;
– Ruda Huta, otwarcie wystawy zabytków z nieistniejącej cerkwi unickiej w Rudzie pozyskanych w wyniku przypadkowego odkrycia przez miejscowego rolnika w 2013 r.;
- 16 maja** – Piotrawin, Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Zespół zabudowy Piotrawina – promocja dziedzictwa” – referaty WKZ i Naczelnika Wydziału Zabytków Ruchomych - Barbary Stolarz dot. realizacji badań i konserwacji zabytkowego zespołu sakralnego w Piotrawinie;
- 19 maja** – Zamość, komisja ustaleń w sprawie prac remontowych w Arsenale;
- 22 maja** – Zamość, komisja ustaleń w sprawie prac remontowych Bastionu III;
– Lublin, Zamek Lubelski, udział WKZ w konferencji naukowej „Muzea w kulturze współczesnej, wyzwania, możliwości, zagrożenia”;
- 26 maja** – Biała Podlaska, Białskie Centrum Kultury, spotkanie w sprawie sposobu zagospodarowania i użytkowania zespołu zamkowego;;
- 27 maja** – Kodeń, spotkanie z o.o. Oblatami, w sprawie prac konserwatorskich w zespole zamkowym;
- 28 maja** – Czemierniki, Urząd Gminy, spotkanie w sprawie programu prac konserwatorskich (Czemierniki, Belcząc);
- 29 maja** – narada konserwatorska w sprawie prac badawczych i rewaloryzacyjnych w Browarze Vetterów (ob. Perła) – d. zespole klasztornym reformatów;
- 30 maja** – Zamość, uroczystość wmontowania tablicy w Alei Sław upamiętniającej zasługi prof. Mariana Koniecznego dla Zamościa, otwarcie galerii rzeźby profesora w d. kasynie kozackim na plantach w Zamościu;
- 2-3 czerwca** – Lublin, spotkanie w sprawie planu zagospodarowania przestrzennego Podzamcza;
- 5 czerwca** – Świdnik – siedziba firmy Agusta Westland PZL Świdnik, komisja w sprawie wpisu do rejestru zabytków historycznego śmigłowca Sokół W3;
- 13 czerwca**, Lublin – spotkanie z Burmistrzem Nałęczowa w sprawach ochrony zabytków;

- 14 czerwca** – Biała Podlaska, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie popularyzacji białskich zabytków między rzeką Krzną a zespołem zamkowym;
- 15 czerwca** – Łopiennik Górny, uczestnictwo w uroczystościach z okazji 100-lecia konsekracji kościoła pw. św. Bartłomieja;
- 18 czerwca** – Wilczyśka, spotkanie w sprawie zakresu prac w zespole dworskim;
- 23-24 czerwca** – Sanok, konwent konserwatorów wojewódzkich;
- 26 czerwca** – Kodeń, Sanktuarium Matki Boskiej Kodeńskiej, spotkanie w sprawie zakresu prac konserwatorskich przy dekoracji sklepień kościoła pw. Św. Anny;
- 30 czerwca** – Terespol, Prochownia, spotkanie z członkami Koła Przyjaciół Fortyfikacji w sprawie objęcia opieką obiektów terespolskich fortyfikacji;
- 1 lipca** – Orchówek, narada w sprawie zagospodarowania terenu wokół kościoła, remontu krypt i wieży dzwonnicej;
- 4 lipca** – Kozłówka, udział WKZ w otwarciu wystawy „...zaczęło się w Kozłowie – historia dokonania pierwszego muzeum w powojennej Polsce 1944-2014”
- lipiec – grudzień** – Chełm, archeologiczne badania wykopaliskowe wewnątrz bazyliki pw. Narodzenia NMP w Chełmie w związku z realizacją polsko – ukraińskiego projektu badawczego „Poszukiwania, identyfikacja i rozpoznanie naukowe najstarszej świątyni Bogurodzicy wybudowanej w Chełmie przez króla Daniela Halickiego”;
- 15 lipca** – posiedzenie komisji w sprawie podziału środków finansowych na dotacje (refundacje) do prac konserwatorskich przy zabytkach;
- 17 lipca** – Milanów, spotkanie ze Starostą Parczewskim w sprawie prac rewaloryzacyjnych w zespole pałacowym;
- 22 lipca** – Kraków, komisja konserwatorska w sprawie obrazu Matki Bożej Różańcowej z kościoła parafialnego w Kraśniku;
- 24 lipca** – Zwierzyniec, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich elewacji Pałacu Plenipotenty;
- 30 lipca** – Zwierzyniec, komisja odbioru prac remontowych elewacji frontowej kościoła „Na wodzie”
- 5 sierpnia** – Hrubieszów, komisja ustaleń w sprawie prac konserwatorskich przy polichromii cerkwi prawosławnej
– Lublin, kamienica ul. Grodzka 30, zakończenie prac konserwatorskich i robót budowlanych związane z adaptacją obiektu na hotel 5*;
- 12 i 19 sierpnia** – Krupie, konsultacje społeczne dotyczące zagospodarowania zespołu zamkowego w Krupem;
- sierpień – grudzień** – Sobibór, prowadzone badania wykopaliskowe na terenie Obozu Zagłady w Sobiborze;
- 20 sierpnia** – Łuków, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie prac remontowych i konserwatorskich zabytków miasta;
- 23 sierpnia** – Siedlce, Kuria Biskupia Siedlecka, spotkanie w sprawie ochrony zabytków sakralnych;
- 26 sierpnia** – Warszawa, Pałac Prezydencki udział WKZ w Forum Debaty Publicznej „Krajobraz, a energetyka wiatrowa – poszukiwanie ładu”;
– Radzyń Podlaski, Urząd Miasta, narada dot. zagospodarowania obiektów zabytkowych miasta;
- 2 września** – Chełm, sesja naukowa dot. badań na Górze Katedralnej i uroczystość nadania skwerowi u podnóża Góry Katedralnej w Chełmie imienia Księcia Daniela;

- 4 września** – Warszawa, spotkanie wojewódzkich konserwatorów z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Małgorzatą Omilanowską i Generalnym Konserwatorem Zabytków – Piotrem Żuchowskim;
– Zamość, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskich przy elementach kamiennych i murach Bastionu III;
- 5 września** – Romanów, spotkanie Rady Muzeum w Romanowie;
- 9 września** – Borki, Urząd Gminy, spotkanie w sprawie zagospodarowania zespołu pałacowego w Woli Osowińskiej;
- 10 września** – Konstantynów, Urząd Gminy, spotkanie na temat możliwości zagospodarowania zespołu pałacowo-parkowego;
- 11 września** – Łuków, Urząd Miasta, spotkanie w sprawie przekazania klasztoru parafii Podwyższenia Krzyża Świętego;
- 18 września** – Kozłówka, uroczyste pożegnanie przechodzącego na emeryturę Krzysztofa Kornackiego – długoletniego Dyrektora Muzeum Zamoyskich w Kozłowie;
- 19 września** – Lublin, Akademickie Centrum Kultury - udział w debacie „Przestrzeń życia Polaków” zorganizowanej przez Prezydenta RP, władze miasta Lublina i UMCS;
- 21 września** – Lubycza Królewska, udział w uroczystościach związanych z 75 rocznicą bitew pod Tomaszowem Lubelskim;
- 23 września** – Kryłów, komisja z udziałem Wójta Gminy Mircze w sprawie ustaleń dotyczących zakresu badań archeologicznych na zamczysku;
- 25 września** - Lublin, udział przedstawiciela WKZ w uroczystości 15-lecia terenowych organów nadzoru budowlanego;
– Czemierniki, spotkanie w sprawie programu prac konserwatorskich w zespole kościoła parafialnego;
- 26 września** – Lublin, uroczyste otwarcie po remoncie Collegium Novum Uniwersytetu Medycznego;
- 29 września** – Kraśnik, kościół parafialny uroczyste poświęcenie po konserwacji cudownego obrazu Matki Bożej Różańcowej;
- 30 września** – Lublin, kaplica Firlejów w kościele dominikańskim, komisja odbioru prac konserwatorskich i restauratorskie przy dekoracji elewacji południowej;
- 1 października** – Biała Podlaska, Urząd Miasta, w sprawie sposobu ochrony zabytkowej przestrzeni;
- 7 października** – Biała Podlaska, Szpital Wojewódzki, spotkanie w sprawie zagospodarowania zach. części dawnego założenie szpitalnego;
- 7-9 października** – Warszawa, udział w Targach Konserwatorskich - Dziedzictwo
- 8 października** – Wojsławice- uroczystość zakończenia kolejnego etapu prac remontowych i konferencja naukowa dotycząca historii kościoła pw. św. Michała Archanioła w Wojsławicach;
- 9 października** – Janów Podlaski, spotkanie dot. zagospodarowania otoczenia zespołu zamkowego na potrzeby rekreacji i wypoczynku;
- 13 października** – Czemierniki, zespół zamkowy, analiza wariantowych koncepcji zagospodarowania przestrzennego;
– Struża, kaplica p.w. św. Trójcy, komisja odbioru prac konserwatorskich i robót budowlanych we wnętrzach;
- 20-23 października** – Warszawa, Uniwersytet Warszawski, udział przedstawiciela Delegatury Chełm w konferencji naukowej z okazji 60-lecia Konwencji Haskiej i szkoleniu obronnym w MKiDN;

- 21 października** – Komarów, udział z-cy LWKZ w wyjazdowym posiedzeniu Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w sprawie ochrony terenu bitwy pod Komarowem;
– Warszawa, Pałac Prezydencki, udział WKZ w Forum Debaty Publicznej na temat: „Gdzie chcemy żyć – krajobraz Polski”
- 22 października** – Biała Podlaska, „Koło Białczan”, popularyzacja problematyki konserwatorskiej oraz wiedzy o zabytkach miasta i powiatu, przygotowanie kwesty na konserwację nagrobków cmentarza bialskiego;
– Warszawa, udział w VI konferencji SARP i SKZ „Między otrodoksją i kreacją” na temat projektowania architektonicznego w obiektach i obszarach zabytkowych;
- 23 października** – Lublin, uroczystości 70-lecia Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie
- 1 listopada** – Chełm, Lublin, Biała Podlaska, Zamość - kwesta na rzecz ratowania zabytkowych nagrobków cmentarnych;
- 6 listopada** – Rzeszów, udział w konferencji na Uniwersytecie Rzeszowskim: Grody Czerwieńskie - Złote Jabłko Polskiej Archeologii;
– Dorohucz, kościół parafialny p.w. św. Judy Tadeusza, zakończenie prac przy rewaloryzacji wnętrza;
- 19 listopada**, Włodawa, narada w sprawie zagospodarowania rynku we Włodawie;
– Lublin, Muzeum na Majdanku – udział WKZ w uroczystości 70-lecia powstania muzeum i międzynarodowej konferencji naukowej „Muzea martyrologiczne w perspektywie europejskiej. Przestrzenie przedstawiania i doświadczania historii”;
- 21 listopada** – Kazimierz Dolny, uroczyste podsumowanie projektu „Rewaloryzacja i zagospodarowanie zespołu zamkowego w Kazimierzu Dolnym
- 25 listopada** – Janów Podlaski, zespół zamkowy, spotkanie w sprawie ekspozycji najnowszych wyników badań archeologicznych prowadzonych na zamku;
- 5 grudnia** – Biała Podlaska, Urząd Miasta, spotkanie z członkami Społecznego Komitetu do spraw oceny koncepcji zagospodarowania doliny rzeki Krzny;
- 12 grudnia** – Zwierzyniec, komisja w sprawie ustaleń zakresu prac remontowych budynków Zespołu Zarządu Ordynacji
– Lublin, udział WKZ w posiedzeniu zespołu „Razem bezpiecznie” przy Wojewodzie Lubelskim
– Lublin, Rynek 6, kamienica – odbiór prac konserwatorskich przy XVII – wiecznych belkach stropowych;
- 16 grudnia** – Sławatycze, spotkanie w sprawie prowadzonych prac remontowych i konserwatorskich w cerkwiach Podlasia;
- 17 grudnia** – Czesławice, komisja konserwatorska dot. rewaloryzacji elewacji i aranżacja wnętrza pałacu;
- 18 grudnia** – Kazimierz Dolny, Wzgórze Zamkowe, odbiór końcowy prac konserwatorskich i robót budowlanych w ramach zabezpieczeń ruin zamku i wieży-strażnicy
– Lublin, ul. Jezuicka 13, budynek d. szkół jezuickich, ob. Archiwum Państwowe komisja dot. prac konserwatorskich i robót budowlanych przy elewacji oraz w obrębie dziedzińca;
- 29 grudnia** – Lublin, Krakowskie Przedmieście 51, komisja odbioru prac konserwatorskich i robót budowlanych przy remoncie elewacji kamienicy i oficyn;
- 31 grudnia** – Minkowice, dworzec kolejowy, zakończenie remontu i konserwacji elewacji.

